

VIATA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R.P.R.

Din cuprinsul:

MIHAI BENIUC

versuri

V. EM. GALAN

Bărăgan (*roman, I*)

ALEXANDRU IAR

O poveste simplă (*nuvelă*)

WILLIAM SHAKESPEARE

Sonete

CRISTIAN SÂRBU

De vorbă cu Mihail Borș (*poem*)

VICTOR VÂNTU

Dodeni — Jurnal de zi

DUMITRU MICU

Cu privire la proza lui Ion Călugăru

MIHAIL PETROVEANU

Dascăl și ucenic

MIHNEA GHEORGHIU

Howard Fast, scriitor combatant

3

008
V-54

VIATA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

24

Biblioteca Municipality Deva
SALA DE LECTURA

81

96

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. inv. P/544721

3

E 1954 - ANUL VII

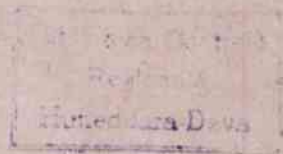
* P 1 5 4 4 7 2 1 *

Desen de I. STERIADI

EMIL ISAC

Viața Românească

PRIETENUL OAMENILOR SIMPLI

A încetat din viață Emil Isac, unul dintre cei mai de seamă poeți ai Ardealului. Clujul în care s-a născut și a scris pînă la sfîrșitul vieții, a tresărit acum, întristat, în lumina primăverii. Florile, pe care poetul le-a iubit și le-a cîntat atît de pătimas, răsar din țărîna proaspăt răscolită a mormîntului, eterne ca poezia și dragostea, încununîndu-i fruntea adormită.

Cunoaștem în Emil Isac un îndrăgostit de viață: „*Sunt cel ce culeg flori, și zîmbetul copiilor îl închid în cutia inimii mele*“, — un prieten al omului simplu, al păcii și al frumuseții, — un răzvrătit în numele celor asupriți. În versuri pătrunse de melancolie, de extazul dragostei, de adevărurile necruțătoare ale vieții, ori în articole de gazetă și poeme în proză, poetul clujean a luptat împotriva degradării omului, împotriva războiului, a mizeriei, împotriva celor ce trăiau bine din jefuirea maselor muncitoare și întrețineau nedreptatea în lume. Ca adevărat patriot și-a iubit țara și poporul, fără să cunoască ura șovină. În 1919 a fost primul glas din țara noastră care a răspuns la chemarea lui Henri Barbusse, pentru unitatea internațională a scriitorilor, pentru apărarea păcii. După 23 August 1944, Emil Isac își continuă drumul lui de poet, îmbogățindu-și sufletul cu bucuriile năzuințelor împlinite. A slăvit eliberarea și lupta poporului nostru pentru făurirea unei vieți fericite, a glăsuț cu ură fără margini împotriva dușmanilor vieții, și a scris pentru apărarea copiilor Coreei și-a lumii de focul războiului. În literatura noastră, Emil Isac a trecut în rîndul acelor poeți care în vremea celei mai aspre apăsări ideologice a țării noastre a rezistat, afirmîndu-și deschis ideile înaintate, suportînd atacurile criticilor oficiali. Prin toate încercările, din pragul veacului nostru și pînă la eliberare, Emil Isac a trecut, sincer cu sine însuși, prieten al poporului său, creator de înalte valori artistice. Poezia lui sfărîmă tradiții și credințe, aducînd idei și sentimente noi legate de viața celor mulți. În cartea literaturii noastre poezia scrisă de poetul de la Cluj rămîne fără pieire.

S-a născut în 1886, la 17 Mai. Florile și lumina primăverii i-au întîmpinat întîia privire. După 68 de ani, a închis ochii la începutul primăverii, cînd om și fire se trezesc la viață, cînd poporul pentru care a luptat și a cîntat, iese în cîmpul dătător de roade. Poezia poetului plecat ne întovărășește, ca soarele și mugurii, către anotimpurile viitoare. O purtăm, comoară de preț, ducînd mai departe pilda maestrului care a creat-o.

V. R.

LA MOARTEA LUI EMIL ISAC

Și mă gîndesc: Cine se gîndește la noaptea mea?

E. I.

*Emil Isac, bard obosit de cale,
Ai poposit în ultima ta gară!
La cap te plîng cu-nmirezmată jale
Indoliate flori de primăvară.*

*Au tresărit în trainicile-ți cînturi
Tot ce-ai iubit trăind, poporul, viața,
Cînd au aflat pe unde moi de vînturi
Că umbre grele îți cerniră fața.*

*Ești trist? Să nu fii trist, bătrîn maestre,
Căci poezia ta — frumoasă zestre —
O vom lua cu noi în trenul care*

*Ne duce spre victorie — nainte,
Spre-o lume cu mai mult belșug și soare —
Hai, vin cu noi, lăută de cuvinte!*

G. S.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
MIHAI BENIUC: In mine, tată, tu mergi mai departe...; Bucuria de a trăi; Aduce anotimpul...; De veghe	5
★	
V. EM. GALAN: Bărăgan (roman I)	9
★	
WILLIAM SHAKESPEARE: Sonete (în românește de Mihail Sebastian, Ion Frunzetti, Mihnea Gheorghiu, Petre Solomon, Ion Costin, Tașcu Gheorghiu)	89
★	
ALEXANDRU JAR: O poveste simplă (nuvelă)	97
★	
CRISTIAN SÂRBU: De vorbă cu Mihali Borș (poem)	189
★	
ION BRAD: De veacuri	198
CONSTANTIN NISIPEANU: Ghidul	199
ION BĂNUȚĂ: Regele; Armele	200
★	
NICOLAE ȚIC: Tudor (schiță)	202
★	
RASUL HAMZATOV: Poezii lirice (în românește de Al. Philippide)	214
EMIN GHEVORG: Partidul știe (în românește de Tudor Mănescu)	217
NICOLAI NOVOSELOV: Mi-am amintit despre aceasta, azi (în românește de Demostene Botez)	219
OAMENII ȘI FAPTELE ZILELOR NOASTRE	
VICTOR VÂNTU: Dodenii — Jurnal de zi	221
PUBLICISTICĂ	
M. EDEL: Călătorie în Țara Spăimei	246
DISCUȚII	
REMUS LUCA și AL. OPREA: Mic manual pentru uzul făcătorilor de literatură	255
PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST	
DUMITRU MICU: Cu privire la proza lui Ion Călugăru	259

TEORIE ȘI CRITICA

MIHAIL PETROVEANU: Dascăl și ucenic	279
VASILE NICOROVICI: Cartea despre Ostaș	287
MIHNEA GHEORGHIU: Howard Fast, scriitor combatant	295
IOAN HOREA: De pe pământurile Patriei	306

RECENZII

EUGENIA TUDOR: „Kainazarova“	312
N. FOTINO: „Inălțimi“	314
D. SOREANU: Romanul unei familii sovietice	317

ÎN MINE, TATĂ, TU MERGI MAI DEPARTE...

*In mine, tată, tu mergi mai departe,
Precum bunicu'n tine se ducea.
Noi am scăpat ce-a fost mai bun de moarte
Și duc 'nainte moștenirea ta.*

*E moștenirea noastră seculară:
Revolta țărănească, focul ei,
Ce s'a schimbat acum întâia oară,
In sfântă libertate, cu temei.*

*E focul depe crestele străbune
In șarjele rapide de oțel,
Acelaș foc țâșnește din cărbune,
Din brațul ce despică un tunel.*

*Prin ochii mei privește, dragă tată,
La harnicii-ți urmași muncind în toz —
Așa-i că viața nu-i ca altă dată,
Iar traiul se'nfiripă mai frumos?*

*Desigur, mai avem dece ne plânge,
Dar nu ne plângem! știm unde să dăm!
Ce n'am putut în vremi avea prin sânge,
Dreptatea, prin partid o căpătăm.*

*Și dacă am eu, tată, vr'o durere,
E că nu poți nici tu, nici toți străbunii,
Măcar să vă uitați, așa, 'n tăcere,
Câte rodiră, hei, pașii furtunii:*

*Furtuna celor ce-au trudit ca voi,
Să vie-odată vremuri bune, noi!*

BUCURIA DE A TRĂI

*Bucuria de-a trăi, ca râul
Între țărmuri largi pe șes, mi-e calmă.
Cântul, — boare ce adie grâul,
Dorul, — găză ce o țin în palmă.*

*Iar de-asupra, vultur în azur,
Sboară'n rotocoale cugetarea,
Trează cercetând jur-împrejur
Și departe 'n adâncime zarea.*

*Știu că veacul nu mi-e fără capăt,
Că într'o zi ca orice astru scapăt,
Și ca orice frunză cad din pom
Și că plec de-aici ca orice om.*

*Însă fapțul c'am trăit, c'am fost,
Nimenia nu poate să mi-l iee.
Moartea'n mine s'a izbit de-un rost,
Noaptea am rănit-o c'o scântee.*

*Nu e mult, dar am venit din mulți
Cu fiori de viață milenară.
Când prin veșnicie stai s'ascuți,
Simți că sânt fiori ce n'au să piară.*

*Și am pus hotar spre suferință,
Strajă la hotar cu prisosință,
Căci ni-i vrerea vieții turn de pază,
Iar în turn cei ce muncesc veghează.*

ADUCE ANOTIMPUL...

*Aduce anotimpul noi lumini
Trecute prin frunzișul dând în toamnă,
Le joacă pe roditele grădini
Și inima la bucurii o'ndeamnă.*

*Iubito! hai pe dealul unde via
Desface sânii ei de boabă coarnă.
Ne 'mbie busuioaca, răzăchia
Și piersicii de roadă se răstoarnă.*

*Din crengi de viță să'mpletim cununi
Pe fruntea noastră-ades îngândurată
Și să cântăm voioși de ani buni
Ce-au răsărit din jalea de-altădată.*

*Știm bine noi că greul n'a pierit.
Se vrea hapsânul domn iar domn pe cramă,
Dar lucrătorii viei au muncit
Și nu o dau, napoi, de bună samă!*

*Privește-acest copil de muncitor,
Mânjit cu struguri până la urechi!
Așa-i că botu-i gras și zâmbitor
Nici când n'ar mai ierta stăpânii vechi?*

DE VEGHE

*Adânc plămânii tăi respiră
Miresmele de viață nouă
Din flori ce încă nu 'nfloriră
Și date ni-s în pază nouă.*

*Stăm veghetori, ni-i frig, ni-i cald,
De oboseală frânt ni-i trupul,
Dar depe piscul cel mai 'nalt
Vecii ghicim fierbând ca stupul.*

*Ni-i dat să nu lăsăm s'ajungă
Vr'un urs năpraznic la prisacă,
Și noaptea e destul de lungă
Și știm că fiara vrea să treacă.*

*Veghem din piscurile noastre,
Cu baioneta sub bărbie,
Cu ochii treji ca niște astre,
Pândind întâia ciocârlie.*

*Și mormăe prin beznă fiara.
Vrea flori, albine, — valea toată!
Ii scârțâie pe stâncă ghiara,
Cercând pe culme să răzbată.*

*Tu strângi cu mâna arma rece
Și'ntrebi în gând: Intâia zare
Va fi, în noaptea care trece,
Din tun venită ori din soare?*

*Din tun ar vrea-o cu furtună
De sânge'nsetoșată fiara.
Dar codrul vieții sună, sună
Și soare vrea norodul, țara.*

B Ă R Ă G A N

ROMAN (I)

I

— Oare-o să mai aștept mult?

Nimic. Nici un răspuns.

O clipă doar, vârful bont al rujului încremeni pe buze; apoi, grăbit parcă să recâştige timpul pierdut, lunecă mai departe.

„O fi surdă!“ — gândi Anton Filip; și luă din servietă o revistă.

Secretara aștepta o nouă întrebare. Când îl simți însă cuibărindu-se pe canapea, prins cu totul de lectură, trase iute înlături cu coada ochiului.

Deasupra revistei, — o frunte tânără, curată, cam prea înaltă din pricina cheliei timpurii. Părul, — parcă șaten, parcă blond.

„Oare-o fi având ochi albaștri, sau căprui? — se întrebă secretara intrigată. Imi stă'n birou de-un ceas întreg și n'am băgat de seamă atâta lucru!“

În general, era dezamăgită: „Pantofi — pe puncte, ciorapi — pe puncte, haine — pe puncte, cămașă — pe puncte, cravată — nu poartă...“

Cu totul nepăsător față de interesul pe care-l stârnise, Filip citea repede, concentrat, șopotind cuvintele unul câte unul, ca școlarii în prezenta examenului. Din când în când făcea sublinieri cu un creion.

„Butucul!“ — îl porecli secretara în gând, bosumflată; și încrețindu-și buzele într'o strâmbătură plină de dezaprobare, se înarmă cu un puf și-și apropie nasul de oglindă.

Un ceas mai târziu, poate două, ușa trozni, sări din clampă, și în birou țâșni un omuleț purtând într'amândouă mâinile, ca pe-un braț de lemne, un maldăr de dosare. Stătu o secundă în prag, salutând cu un svâcnet al capului — cum salutau pe vremuri grenadirii prusaci — apoi țupăi oblic trei pași, berbeci cu umărul o ușă laterală și dispăru.

Nedumerit, Filip a închis revista și s'a ridicat.

— Nu era tovarășul Cristescu?

— Ba da — zâmbi secretara; și vădit înveselită de nemulțumirea „Butucului“, lămuri pe'ndelete, cu nevinovăție:

— Ba da... Acuma, până nu sună, nu mai pot intra; n'am cum să-l anunț că...

A tăcut dintr'o dată, pentru că nu știa dacă-i bine să spună „că-l aștepți dumneata“ sau „că-l așteptați dumneavoastră“.

Fără să pară cătuși de puțin supărat sau jignit, Filip și-a strâns înser-vietă revista, creionul, apoi a rămas pe gânduri, în picioare.

— Și asta poate să dureze mult? Doar n'am venit de capul meu. Am fost chemat din provincie...

— Nu știu, tovarășe dragă, — secretara tărăgăna într'un chip cu totul deosebit vorbele *tovarășe dragă*. — Azi, mâine... Sau joi... Stai! Ei, hei, tovarășe, nu se poate! Ce dumnezeu, nu...

Prea târziu. „Butucul“ trecuse în biroul lui Cristescu.

— Ț-ț-ț! Ce oameni, ce oameni! — scânci secretara.

Dar nu se mișcă din loc.

Cum li se întâmplă adeseori oamenilor mărunței, pe scaun Cristescu arăta cu totul altfel decât în picioare. Capul lui mare, fruntea bombată, ochii ușor bulbucăți, obrații plini, umbriți până'n marginea pleoapelor de rădăcinișul bărbii proaspăt rase — toate acestea te făceau să bănuiești în spatele mesei un trup zdravăn, și-i dădeau o înfățișare dacă nu mai impunătoare, în orice caz mai bărbătească.

Când în ușă s'a ivit Filip, a tresărit fără să-și ascundă supărarea.

— Dumneata?...

În părul lui Cristescu, învălurit și luciu, se răsărea la vedere o șuviță albă, lată ca de două degete. Filip zâmbi: i se părea caraghios ca un bărbat să se slujească cu asemenea ciudățenii ale modei femeiești.

Înaintă încet și așeză pe masă o hârtie împăturită:

— Mi s'a cerut să mă prezint de urgență la Centrala A.F.S.M., la tovarășul Duma...

— Tovarășul Duma nu-i în București.

— Știu... însă mi s'a spus că dumneavoastră îl înlocuiți. Mă cheamă Anton Filip.

Călcându-și pe inimă, Cristescu i-a întins în sfârșit peste birou o mână moale, gata parcă să se desfacă din toate încheieturile, i-a arătat un scaun și, după ce Filip s'a așezat, a despăturit hârtia.

Era o adresă prin care direcția A.F.S.M. îl înștiința pe Anton V. Filip la Craiova, că: „*Sunteți invitat a vă prezenta de urgență la București, la Centrala A.F.S.M. unde ați fost repartizat și transferat pe data de 17 Iunie 1948*“...

Cristescu flueră ușor, a pagubă, și începu să numere apăsător:

— Iulie-unu, August-doi, Septembrie-trei!... Ai cam întârziat, tovarășe dragă, nici mai mult nici mai puțin decât trei luni fără două zile...

„Tovarășe dragă!“ Cu câteva minute mai înainte, Filip auzise aceleași vorbe, rostite în acelaș fel, foarte de sus, părintesc și protector, dela secretara lui Cristescu. Străduindu-se să-și stăvilească enervarea, explică:

— Adresa n'a fost expediată dela centrala A.F.S.M. decât acum opt zile. Păstrez plicul cu stampila poștei. Nu pot să-mi explic întârzierea decât așa: sau A.F.S.M. n'are nevoie de cadre...

— Ei! — protestă Cristescu mai mult prin gesturi, împotriva unei atari explicații neîntemeiate.

— ... sau există în direcția A.F.S.M. cineva care sabotează unele încadrări și poate...

— Bine tovarășe, îi tăie cuvântul Cristescu. — Dacă ai venit, fii bine venit. Cu ce te pot servi?

— În primul rând, cred că ar trebui să-mi spuneți unde sunt încadrat și ce am de făcut.

— Imediat.

Cristescu apăsă un buton mare, montat pe colțul biroului și în aceeași clipă secretara se ivi pe pragul ușii, cu un bloc-notes gata pregătit în mână.

— Domnișoară Clary, vezi, te rog, situația tovarășului Filip: Anton V. Filip.

Secretara ieși notându-și numele din mers.

Cu mâinile pe genunchi, Filip privea parchetul, covorul...

— Intr'al doilea rând — rosti ridicând capul îndată ce ușa s'a închis — trebuie văzut unde, cine și de ce întârzie expedierea adreselor ăstora...

— O luăm de la'nceput! — zâmbi Cristescu; dar continuă serios: — Am notat chestia asta. Crezi că-i primul caz?...

— Tocmai de aceea trebuie cercetat, nu? — dar simțind că lui Cristescu nu-i place să discute mai departe, cu el, despre întârzierea adreselor A.F.S.M.-ului, Filip își pironi din nou privirile în arabescul încălțat de pe covor.

Când s'a ivit în ușă capul buclat al secretarei, tăceau amândoi.

— Tovarășul Anton V. Filip — citi ea repede însemnările aruncate pe bloc-notes — e repartizat prin Centrală la Ialomița. Propus ca director de fermă pentru Lespezi. Mai este ceva?

— Nu, mulțumesc.

Cristescu a urmărit un timp pașii leneși ai fetei, apoi, parcă înseninat, s'a întors spre Filip:

— Prin urmare, ne-am lămurit: te prezinți la Călărași, te duci la Lespezi, îți ridici leafa din urmă, decontezi călătoria, deplasarea, etcetera, etcetera...

— Asta-i tot ce am de făcut?

În fiecare creș al feței lui Cristescu se putea citi deslușit și nemulțumire, și nedumerire, și nerăbdare:

— Sarcinile de amănunt, dragă tovarășe, nu se pot fixa decât de dumneata însuși, la fața locului... în colaborare cu organele noastre locale, se'nțelege...

— Bine, dar atunci de ce nu mi-ați scris așa, dela bun început, pe adresă? Mă duceam deadreptul în Ialomița...

— Nu trebuie să te superi, tovarășe dragă. Te-a chemat Duma, nu eu. Dece — nu știu... Eu sunt numai *locțiitorul* tovarășului Duma, eu nu cunosc ferma Lespezi, eu nu știu de ce vor ei să te trimită acolo, nu știu nici în locul cui... Intr'un cuvânt, nu știu nimic interesant din punctul dumitale de vedere; ce vrei dela mine?

Voit, Cristescu vorbise aspru, grosolan. Se aștepta ca Filip să-i arunce o vorbă grea și să plece trântind ușa. Dar s'a întâmplat tocmai dimpotrivă; apropiind scaunul, omul și-a așezat pașnic amândouă coatele peste maldărul de dosare rămas răsfirat la marginea biroului.

— N'are rost să ne certăm, tovarășe Cristescu. Dacă am venit degeaba, ajutați-mă cel puțin să plec cu folos. Uitați-vă ce vreau dela dumneavoastră.

Un timp a tăcut, scociorând cu unghia colțul etichetei de pe un dosar; pe urmă și-a lămurit gândul:

— Dumneavoastră ați mai numit directori. I-ați urmărit, ați strâns oarecum experiența lor, știți ce greșeli mai boacăne au făcut când erau în situația mea... Spuneți-mi câte ceva în privința asta... De ce trebuie să mă feresc? Ce trebuie să fac ca s'o încep bine? Ce să citesc ca să nu rămân, când intru în fermă, ca vițelul la poarta nouă? Ce cărți, ce broșuri, ce articole? Există un asemenea instructaj? Se poate căpăta?

Cristescu ridică spre tavan palmele desfăcute, chemând mărturia cerului asupra unor pretenții atât de nesăbuite:

— Ins-truc-taj!... Un instructaj care, hocus-pocus, să scoată ingineri agronomi dintr'o pălărie cu...

Tresări, și aplecându-se peste birou, își apropie ochii bulbucăți de ochii lui Filip:

— Ce pregătire ai, tovarășe? Ce școală, ce profesie, ce calificare?

— De meserie-s turnător. Am patru clase primare și două la o școală de meserii. Școală... cum era pe vremea aceea... Iar după ce am fost scos din producție, am lucrat în Controlul Economic.

— Controlul economic, tovarășe dragă, nu-i școală — observă Cristescu sentențios. — Și pe acolo, cel puțin ai avut vreo legătură cu problemele agrare?

— Direct, nu.

Răsturnat în fotoliu, Cristescu îl privea atent, ca pe-o gânganie ciudată.

— Va să zică, asta-i tot!...

— Aproape. Mai am o școală de partid — trei săptămâni, și două luni la un curs seral, anul trecut. Pe urmă, dacă am plecat din București la Craiova, am cam lăsat baltă învățământul... — și pentru că un timp n'a primit nici un răspuns, adăugă într'o doară — ... Acolo am lucrat în Controlul Economic, la Craiova...

Cristescu își potrive din nou coatele pe birou.

— Ei, da, sigur... Te-ai deprins cu instructaje... Imi pare rău că te dezamăgesc, dar în agricultură, tovarășe dragă, nu se poate trăi pe bază de instructaje. Un director de fermă trebuie să se descurce singur, pe proprie răspundere!

Filip tăcea, și Cristescu îi luă tăcerea drept încuviințare; tuși ușor în batistă, apoi, cam fără chef, intră în explicații mai cuprinzătoare.

Potrivindu-și repede un carnețel pe genunchi, Filip se pregăti să ia note.

„*La anticar, enciclopedia agric. de Filipescu*” — notă în susul paginii, și însemnă alături, în paranteză, o linie îndoită; asta, pentru a-și aminti că enciclopedia i-a fost recomandată drept „o babilonie absolută, totuși, oricum, dat fiind că nu știi nimic...”

Multă vreme după asta n'a mai avut ce nota.

Cristescu vorbea despre un „punctus gordianus” în agricultură, — și vorbea atât de încurcat încât, cu toate că Filip arunca din când în când câte o întrebare, cu toate că vorbitorul, foarte sigur de sine, se străduia să-i răspundă, lucrurile ieșeau tot mai complicate și mai greu de priceput.

După vreun sfert de ceas, Cristescu a făcut înșfârșit o pauză.

— Dumneata știi ce-i aceia un „punctus gordianus”, nu?

— Mda, — mormăi Filip, — trebuie să fie cumva... o încurcătură de mațe în care dacă nu intri cu cuțitul, n'ai făcut nimic!

— Oho!... Perfect, perfect, totuși...

Filip trebui deci să afle că aici, în cazul acestui „punctus”, nu-i vorba de cuțit — Cristescu se „declara dispus” să „retracteze cu mea culpa expresia improprie gordianus” — nu de cuțit, deci, ci dimpotrivă, de „un studiu amănunțit al posibilităților reale ale agriculturii, prin agricultură înțelegând în primul rând complexul sol-climă-om!”

După un ceas, Filip făcuse în caetul de notițe următoarele însemnări:

— *La anticar enciclopedia agric. de Filipescu.*

— *1949 începem planific. în agricult.*

— *Cristescu crede că în agric. nu se poate planif.(!)*

— *Crist. crede că A.F.S.M. trebuie să planif. în prim. rând deficit.*

— *idem*, mortalitate planif. în sect. zootehnic.

— *C. crede Duma = aventurier p. că dă munci de răsp. la neingin. agron.*

— *C. crede A.F.S.M. = panama p. că conduc aventurieri ca Duma.*

— *C. e în panică = se teme pușcărie p. că A.F.S.M. nu va impl. plan. 1949.*

Mai jos, subliniată cu două linii, concluzia:

— *a lua legăt. cu Duma. C = bandit sau ce?*

După ce a pus ultimul punct, sub semnul întrebării, Filip a închis carnetul, l-a aruncat într'un buzunar, și cu obrajii ușor îmbujorați, s'a ridicat.

— Imi pare rău că nu l-am găsit pe tovarășul Duma, — rosti uscat. Văicărelile, panica... astea nu ajută. Bună ziua.

Gătuindu-și fraza la jumătate, Cristescu a rămas cu gura căscată. Nu se aștepta pentru nimic în lume la așa ceva. Il văzuse doar până atunci luând note, ascultând cu luare aminte. Când a înțeles însfârșit ce se întâmplă a sărit în picioare; străduindu-se să-și stăpânească tremurul fălcilor, izbuti să găfăie arătând ușa:

— Nici obrăznicia, tovarășe... nu ajută!... Dumneata... poți pleca!

După asta s'a trântit în fotoliu, și-a apropiat cu o smucitură maldărul de dosare, a deschis unul la întâmplare, și a rămas cu ochii holbați pe-o lungă coloană de cifre întoarse: nimerise dosarul cu susu'n jos și i se părea că s'ar face de râs, s'ar înjosi, dacă l-ar așeza cum trebuie chiar atunci, în fața omului care l-a jignit atât de adânc.

Din prag, Filip nu-și putea da seama dacă Cristescu îl mai ascultă sau nu.

— Bună ziua, — rosti totuși din nou.

Muncindu-se să descifreze un 2 întors, care părea mai curând 7, Cristescu aștepta bufnetul ușii. A așteptat, a așteptat... A așteptat până când, ne mai putând răbda, a ridicat capul.

Dar Filip nu mai era în cameră. Plecase liniștit, legănându-și servieta, fără să uite măcar cuvenitul salut pentru secretară și pentru cei cese mai adunaseră între timp pe canapea, pentru alte audiențe.

Răsufflând greu, Cristescu s'a întins spre colțul biroului și a sunat apăsător, de două ori.

— Trimite să-mi aducă o cafea neagră mare, fără zahăr! — ceru aspru.

Dintr'o singură privire, domnișoara Clary a înțeles situația. A trecut în anticameră și cu un zâmbet rece, grav, a anunțat:

— Tovarășul Cristescu vă roagă să-l scuzați, dar a fost chemat urgent la minister... Reveniți eventual mâine...

Apoi, foarte preocupată, plecă să facă rost de două cafele mări: una amară, una dulce.

II

— Domnule, vă rog, nu știți unde-i A.F.S.M.-ul?

— Poftim?

— Sediul A.F.S.M.-ului, nu știți unde-i?

— Fesemeu? N'am auzit... Poate N.F.R.-eu.

— Nu, nu... Înainte-i spunea R.E.A.Z.I.M.

— Reazim? Daaa... era la spital... pentru ăștia din război... mâini, picioare... dar s'a desființat în '46.

Biblioteca Centrală
Regională
I. I. I.

- Nu, nu... A.F.S.M... ferme, stații de mașini... așa ceva caut eu.
- O fi... da'n Călărași nu-i: eu-s născut aici!
- Mulțumesc, mulțumesc... o să mai întreb atunci...
- Intreabă, mde!...

Filip rătăcea de câțeva vreme pe cele trei străzi de bază ale Călărașilor, paralele toate cu malul Borcii, întrebând în van de sediul județean A.F.S.M. Lada de campanie, lungă și îngustă ca un sicriu, cu tăblii de placaj băițuit, ciocnit în colțuri și crăpat, îi rupea brațele. Din zece în zece metri o schimba fără folos dintr'o mână în alta: mânerul îngust, de fier, curma tot mai durecros palmele umflate.

La început, dibuiala aceasta îl făcuse să zâmbească. Acum însă era mânios. Hotărî să meargă la prefectură: „Dacă nici ei n'or ști unde-i A.F.S.M. ul, atunci... — începu în gând o amenințare; n'a fost însă în stare s'o și termine.

Căpătă dela un sergent de stradă lămuririle de care avea nevoie, și umblând pe mijlocul drumului, așa cum umblă adeseori oamenii când sunt într'un oraș străin, porni către prefectură... După câteva sute de metri trebui totuși să treacă pe trotuar: claxonând strident, un tractor rutier târa încotrova o platformă încărcată cu zarzavat, lăzi, saci... Așteptând să se domolească praful, Filip intră pe o străduță laterală și, plictisit, privi în urma tractorului. „A.F.S.M.“ — îi căzu sub ochi o inscripție ce se hlobăna deasupra numărului platformei — „A.F.S.M.... Ferma de Stat... Crângași.. Ialomița“. Adunându-și puterile, Filip goni în urma rutierului și, lac de nădușeală, ajunsese în piață, în hala Călărașilor.

În hală se intra printr'o arcadă largă, adâncă, sub care-și găsiseră adăpost pentru tarabele lor pestrițe niște negustori de vechituri. Filip îi ocoli grăbit — și odată ajuns în interiorul pieții, se pomeni cuprins, înghițit fără puțință de scăpare, de-un pâlce de oameni care urlau și se agitau fără măsură în jurul tractorului dela Crângași.

Mormanul de mărfuri depe platformă era descărcat chiar atunci, cu o grabă îndrăcită: patru hamali vânoși, cu piepturile goale, luau în spinare și sub brațe tot ce le cădea la îndemână și porneau în fugă spre ieșire, petrecuți din toate părțile de strigăte, amenințări, glume și înjurături:

— Unde duci marfa, speculantule? Țipa cineva, chiar în urechea lui Filip. Nu ți-i rușine?!... Chemați poliția, chemați poliția! Să vândă aici, la preț maximal!...

— Ce poliție, nene, ce poliție? — veni îndată un răspuns la fel de mânios. — N'are drept să-și aprovizioneze familia, cu marfa lui?

— Nu-i lăsați, domnilor, tovarăși! Să le punem mâna'n gât, să-i purtăm pe străzi cu tăblița!

— Ia uite, bre, cât încarcă namila de Marin! Halal spinare!

— Unde-i delegatul? Unde-i controlul economic? Poliția, poliția!

— Nu-ți mai sparge bojocul, neiculiță — explica cineva liniștit în spatele lui Filip. — N'are poliția grija asta. Așa, tot apuci o bucățiță din coada mărții...

Unii se împiedicau în lada de campanie a lui Filip și se opreau ca să înjure ori să-și ceară iertare; alții îi puneau fel de fel de întrebări. Cineva ținea să-i audă părerea în legătură cu ceva, altcineva, dimpotrivă, ținea să-i comunice părerea lui... Și toți, fie că aveau sau nu de cumpărat, țineau să fie în același timp și la platformă, ca să poată pipăi căpătânele de varză și încerca cu unghia cartofii, și la ușa prăvăliei în fața căreia oprise tractorul, și în spatele hamalilor.

Muți, cu fălcile încheștate, cocoșați sub poveri, cei patru hamali îm-

brânceau fără pasare pe oricine li se așeza în cale. Ieșeau în stradă, descărcau totul undeva pe-aproape, și, în goană, abia suflând, veneau să se încarce iarăși. În vremea asta, sus pe platformă, gospodărea liniștit un omoi voinic, desculț, cu chipul acoperit de borurile unei pălării pleoștite. Când făcea o mișcare, cămașa groasă, de molton, lucie și grea de murdărie, i se bălăbă-bănea pe deasupra pantalonilor ca un clopot. Descărca, chipurile, niște păsări: desbârnase la o cușcă două ostrețe, prindea găinile una câte una, le cântărea în palme, le lega picioarele — și le trecea apoi încet, cu părere de rău parcă, unui tânăr în cămașă de mătasă, pudrat și pomădat ca o păpușe rău vopsită. Tânărul, tot atât de puțin grăbit, le ducea — una câte una — într'o prăvălie la ușa căreia amatorii de carne de pasăre orânduiau în grabă, cu țărăboi și luptă, o „coadă“ de vreo șaptezeci de persoane. Cei doi lucrau atât de fără cap, atât de încet, încât era vădit că platforma va fi descărcată cu totul înainte ca ei să fi dus pentru vânzare măcar douăzeci de păsări.

Fără să întrebe nimic pe nimeni, Filip primi de la câțiva întâmplători vecini vorbăreți, toate lămuririle; omul în cămașă de molton era negustor: „stăpânul mărfii“. Pe nume, Matache Zadic. Tânărul pomădat — fiu-său. Nu le plăcea să vândă în Călărași pentru că „aveau legătură la București“.

Pentru Filip — fost până nu de mult inspector în controlul economic, era prea mult: cu greu, agățându-se ba de unul ba de altul, află că singurul om de acolo îndreptățit să ia măsuri într'o asemenea împrejurare era un lungan smolit care stătea la umbră, zâmbitor, cu țigara în colțul gurii, neluat în seamă de nimeni; unii spuneau că ar fi *inspector*, alții că ar fi *delegat*.

— Dumneata de ce nu iei măsuri? — se repezi Filip la dânsul. Ce aștepți?

Lunganul îl măsură nedumerit, răsfrângându-și buzele a dispreț și dezaprobare.

— Ce vrei, dom'le?

— Totul trebue vândut pe loc, la preț oficial. Dece nu-ți faci datoria?

— Daaa?...

Lunganul strivi țigara sub talpă.

— Dumneata, — rosti alene, clătinându-se, fă-ți datoria dumitale... Pe-a mea... o fac eu singur! — și poticnindu-se scurt, agăță reverul hainei lui Filip. — Ce vrei 'mneata? — adăogă, în silă, cu o trudnică efortare de om beat:

— Statul vinde cui îi place... Cu statul, eu nu mă pun... Nu-s ministru! Eu îs... își răsfrânse buzele într'un gest plin de dispreț pentru ceea ce era el, și în acelaș timp, insistent, arată cu degetul inscripția de deasupra numărului platformei: „*A.F.S.M. — ferma de stat Crângași-Ialomîța*“.

Folosind descumpănirea lui Filip, lunganul păși încotrova, parcă spre ieșire, parcă dimpotrivă — și se pierdu în mulțime.

Filip privi în ciudat împrejur: la acea oră a zilei, în piața Călărașilor, afară de câteva gospodine, se frământau, lărmuiau, zbierau și se'mbrânceau vreo sută de oameni asemănători. Oameni fără ocupație sigură, crescuți în umbra portului. Pe vremuri, cu siguranță, au fost de toate: negustori, misiți, geambași, funcționari de stat... Acum, mici și aprigi pleșcari pe picior, erau gata să cumpere, să vândă și să transporte oricând, orice, oriunde. Larma pe care o făceau, hătărît, nu-și avea temeiul în dușmănia lor față de Zadic. Era vorba ca fiecare să-i smulgă câte ceva din prada pentru care-l invidiau, și, nu mai puțin, îl stimau.

Inconjurat de câțiva curioși, șoferul tractorului meșterea ceva la cureaua ventilatorului.

— Dumneata ești dela Crângași, tovarășe? — îl întreabă Filip morocănos.

Șoferul l-a cântărit repede, fără mirare, și i-a răspuns pe acelaș ton:

— Dacă ai vreo reclamație, vorbește cu administratorul sau...

Și-i arată cu cotul spre ușa prăvăliei.

Întretimp platforma fusese descărcată de aproape trei sferturi din povară. În prăvălie — se vedea printre zăbrelele oblonului, trase pe ușa cine știe de cine și pentru ce — Matache Zadic vorbea repede, cutremurându-se de râs, cu cineva care stătea cu spatele spre ușă. Vorbea, râdea, și în acelaș timp, folosindu-se de o cretă groasă, înșira pe tejghea coloane lungi și încălcite de cifre, adunări, înmulțiri, procentaje...

— Cui naiba să reclam, lui Zadic sau celuiilalt?

De astă dată șoferul ridică ochii, îl privi cu băgare de seamă și isbucni în râs.

— Cui vrei!... Amândoi îs...

— Amândoi sunt speculanți aici în piață, sau amândoi sunt slujbași la fermă? — îl ajută Filip.

— Eh! oftă șoferul ca un om căruia, la urma urmei, îi e silă să mai despice firul în patru; înțelegea că a fost priceput, așa că nu mai avea ce spune.

— Dece nu vindeți printr'o cooperativă ceva? — întreabă după o vreme Filip, părăsind tonul morocănos. Degeaba mai sunteți fermă de stat!

— Cică'n Călărași cooperativa nu izbutește încă să cuprindă toate zarzavaturile.

— Cine „cică“?

Șoferul schiță o mișcare spre prăvălia cu oblonul tras, și printre curioșii ce se înghesuiau în ușă Filip văzu din nou șezutul lat și cizmele cochete, de aviator, ale reprezentantului fermei din Crângași.

— Dece nu luați măcar legătura cu vreo cantină? Sunt cantine în Călărași, nu?

— Cantinele, cică, lucrează numai prin contract, iar noi, cică, n'avem cum organiza o aprovizionare permanentă... Și pe urmă, cică, întreprinderile iau mai degrabă dela particulari decât dela stat.

— Cine „cică“? El? — arată de astădată Filip spre omul cu cizme de aviator.

— Așa... încuviință șoferul.

Un timp tăcură amândoi.

— Va să zică nu prea stau bine lucrurile pe aici! — rupse tăcerea în cele din urmă Filip.

Tăcuseră, alături, în larma aceea, și tăcerea parcă-i apropiase.

— Eu... începu Filip nesigur, neștiind încă bine dacă are rost să desvăluie omului acestuia frământările lui. — Eu... sunt numit director la o fermă din județ... N'am fost până azi pe acolo, dar... Ai auzit de Lespezi?

— Fii-i-iu, fluieră șoferul a compătimire.

— Ei? Ce-i pe-acolo, știi?

— E de rău, tovarășe! Sunteți inginer?

— Nu, muncitor... Dar dece, pentru cine-i „de rău“?

— Nu știu, zău că n'am de unde ști. — În ochii șoferului sclișea un început de râs încăpățânat. — Dacă o fi de rău pentru Răghină, înseamnă c'o să fie de bine pentru dumneata. Dacă o fi pe dos... halal!

— Răghină? Cine-i Răghină?

— Ai să-l vezi. Calistrat Răghină...

Oblonul de fier zurui din încheieturi multe și ruginite. Reprezentantul fermei dela Crângași își încheiase, se vede, socotelile cu Matache Zadic.

Filip ridică lada de campanie, strânse mâna șoferului și se pregăti să plece.

— Noroc și spor la treabă... Spor... știi... fără speculanți!... Sediul A.F.S.M.-ului unde-i? Umblu besmetic de dimineată și...

— Păi e chiar aici: ieși în stradă, o iei la stânga, și câteva case mai încolo ai să vezi pe mâna dreaptă o poartă dărâmată... Firmă nu-i... Noroc!

În stradă, asociații lui Zadic, rânduți unul după altul ca o caravană, terminau ultimul transport.

Treceau strada, străbăteau un loc viran — poate teren sportiv — și, peste un gard scund, aruncau totul sub terasa unei case mari, cu tencuială roz. Bătea la ochi, în construcția aceasta, un amănunt: pe marginea terasei, în beton, proprietarul săpase câteva gropi, înfipsea niște pari de salcâm verde, necojit, și între ei împletise o rețea deasă și încurcată de sârmă ghimpată.

— Fiți bun... cine locuște acolo? — opri Filip pe un trecător.

— Acolo? Unu Zadic... Matache Zadic.

— Aha. Se vede!

Și porni mai departe, privind cu băgare de seamă porțile de pe partea dreaptă a străzii.

Era o poartă veche — numai una, de fier, cu zorzoane forjate grosolan. Prinsă doar în balamaua de jos, se răsucea jalnic în afară, zăbrebind trotuarul cu umbre ciudate. Sora-i geamănă lipsea cu totul, și lipsea deasemeni porțița.

Din stradă, intrarea aceasta știrbă deschidea priveliștea unei curți adânci, năpădită jur împrejur de-un întreg cimitir de mașini și părți de mașini; într-o dezordine cumplită, zăceau acolo, amestecate în stive nesfârșite, cazane de locomotivă, roți și volane de tractor, radiatoare, blocuri, șasiuri, semănătoare tip 1850, schelete de batoză, discuitoare cu talerele pătrunse unu'n altul, pluguri cu și fără brăzdare, grape, cilindri de trior, lăzi de ambalaj pe care se puteau încă descifra nume de firme nemțești și italiene, pârgarii, cupe, lanțuri și butoaie a căror întrebuințare de bază n'ar mai fi putut-o stabili nimeni niciodată — și nenumărate alte obiecte care n'aveau, pentru Filip, niciun nume. În mijlocul curții, în bătătura frământată de căruțe și tractoare, lucea proaspăt — singurul corp viu într'atâta moarte și rugină o camionetă Skoda. Râzând, înghiontindu-se, doi copii aproape goi se iscăleau cu degetul în praful de pe caroserie.

Clădirea centrală era chiar la stradă, în dreapta porții: o casă oarecare, de modă veche, așa cum obișnuiau pe vremuri să-și facă în capitalele de județ, boerii mijlocii.

Urcând scara, Filip se încrucișă cu cineva care cobora.

— Dracu'știe — începu el deadreptul, ca și cum n'avea decât să încheie o convorbire veche, de care erau amândoi sătui. Veneam încoace și mă miram că oamenii n'au habar de A.F.S.M... Da-i mai bine așa... zău că-i mai bine... Poftim! Ce să vadă la A.F.S.M.? Asta?

Arată înciudat mormanele de fierărie din curte și, fără să aștepte răspuns, trecu înainte.

Omul căruia îi vorbise îl urmări un moment clipind nedumerit, apoi, sprinten, coborî scara:

— Am să vă rup urechile! Aia-i jucărie pentru voi? Impielitaților! — strigă îndată, mânios; și se apropie de camionetă.

Înlăuntrul, Filip nimeri într-o cameră pătrată, fără mobilă. Așeză

lada într'un colț, își șterse îndelung, cu batista, palmele, fața, gâtul, apoi deschise o ușă la întâmplare. Era un birou gol: două mese pline de hârtii răsfirate dovedeau că, în general, acolo se lucrează. Altă ușă era încuiată. Incercă ușa a treia — și pătrunse într'o încăpere mare, luminoasă. Vreo zece sau cincisprezece bărbați, parte în picioare, parte așezați pe mese ori pe scaune, fumau, vorbeau, se certau, glumeau... Cineva cocoțat pe pervazul ferestrei, nădușea zbierând într'un telefon — și glasul lui acoperea cu totul murmurul nedeslușit din cameră.

— ...e-te-te!... D'aia n'are ursul coadă!... Vacă să fii, nu coșco-gea contabil, și tot ar trebui să pricepi... Da, da, allo, bine, mai calm... Ascultă: săptămâna trecută mi-ai dat total-general 554 hectare. Da?... Săptămâna asta-mi dai total-general 412. Da...? Ce-ați făcut atunci toată săptămâna? Ați întors la loc 141 hectare arate'n săptămâna trecută? Le-ați mâncat?... Aha, da! Tehnicienii? Ce mă interesează tehnicienii? Tu n'ai cap?... Cum? Să-mi dai cifra reală, idiotule!... Statistici din burtă fac și singur, fără s'aud pentru asta cum ragi tu în telefon... Ce? Dar pricepe odată, vita lui Dumnezeu...

Cum nimeni dintre cei de față nu părea curios să știe cine-i noul venit, Filip apucă la noroc o mânecă înfosită în obișnuitul cotier funcționăresc, de satin negru:

— Vă rog... tovarășul director cine-i?

Funcționarul îi aruncă o privire stinsă, plictisită, și-și întrebă domol vecinul:

— Domnul Zamfirescu a plecat?

— Tovarășul director — se adresa celălalt funcționar deadreptul lui Filip — pleacă la București... Incercați... poate-l mai prindeți în curte.... Era cu Skoda...

Trântind ușa și sărind treptele din trei în trei, Filip izbuti să taie drumul Skodei chiar în poartă. La volan era un om de vreo patruzeci și ceva de ani, cu trăsături deosebit de frumoase. Câteva minute mai înainte, Filip îl întâlnise pe scară și îl luase chiar martor — cam pe nepusă masă — pentru gândurile lui.

— Tovarășul director? — găfâi el. — Insfârșit, am noroc — măcar în ceasul al unsprezecelea. Sunt numit... sunt propus... director de fermă aici, la Lespezi... Filip... Anton Filip...

Și-au strâns mâna prin ferăstruica deschisă.

Mihai Zamfirescu debreie, și, tot strunind acceleratorul, se muncea să-și aducă aminte de un lucru despre care, era limpede, nu știa nimic.

— Anton Filip... Anton Filip... mda, da, da, sigur. Filip... Ne'mbogătim cu cadre noi... Mare bucurie!... Păcat că trebuie să plec... Ai noroc, să știi; ferma ți-i dintr'o bucată! Alții, săracii, se'mprăștie cu câteva sute de hectare în douăzeci de locuri. Insfârșit, până la comasare — asta-i! Vorbește cu băeții...

Zamfirescu avea o voce plăcută, de bărbat puternic și mulțumit de sine.

— Vorbește cu băeții...

Arată peste umăr spre „băeți“, — probabil funcționarii din birouri — apoi apucă schimbătorul de viteze.

— N'ați putea rupe totuși cinci minute? — insistă Firea.

— Cu plăcere, cu plăcere... Imi pare rău că nu cunosc ferma dumitale decât așa, superficial, din rapoarte... Drumuri infecte! N'ai cum pătrunde'n Bărăgan cu căluții ăștia, — și desmierdă volanul ca pe-o crupă de armăsar răsfățat. Vorbește cu băeții... Altfel, să știi, d-ta rămâi norocos până la capăt: ai acolo, la Lespezi, un practician, un bătrân, predecesorul

dumitale, ca să spun așa, extrem de priceput. Răghină. Cam irascibil, cam autoritar, totuși *suma sumarum*, un cunoscător strălucit, un inițiat. Dacă isbutești să-l încadrezi cumva, să-l păstrezi... Ce mai dorești și dumneata, tovarășe Matei?

În spatele lui Filip se frământa de câțeva vreme un bărbat blond, voinic deși slab, puțin adus de spate, cu fălci neobișnuit de puternice. Avea probabil, ceva peste treizeci de ani.

— Iarăși o luați la sănătoasă, tovarășe director? — hohoti el aspru, fără pic de veselie.

Filip l-a recunoscut după voce: îl auzise nu de mult certându-se la telefon cu un contabil care-i comunica statistici „din burtă.”

— Matei C. Constantin, — se prezintă noul venit, militărește.

Strânse mâna lui Filip într-o mână mare și puternică, apoi, fără un cuvânt, întinse pe ferestruica mașinii o coală de hârtie împăturită.

— Ce-i cu asta? — zâmbi acru Zamfirescu. Tot demisie?

— Tot. Eu nu-s nici telefonist, nici scriptolog. Is agronom. Dacă nu sunteți în stare să hotărâți singur, vorbiți cu cine știți — la București, la Mizil, la Tichilești, unde vreți, numai lămuriți-o într'un fel... M'am saturat până'n gât de telefonul dumneavoastră!

Ascultându-l, Filip simțea că dacă Zamfirescu va răspunde mai departe așa, acru și superior, agronomul-telefonist nu se va sfii să încerce, de astă dată prin viu grai direct, efectele aceluiaș pitoresc limbaj pe care-l folosea nu de mult la telefon: „d'aia n'are ursul coadă”, „vita lui Dumnezeu”, „vacă să fii și tot”... și așa mai departe.

Zamfirescu însă a zâmbit liniștit, a împăturit gânditor demisia în patru, în opt, în șaisprezece, a rupt-o repede, dar meticulos, într-o mie de bucățele, a aruncat-o pe fereastră, le-a trimis apoi amândurora, din vârful degetelor, câte o beza amicală, — și camioneta, lunecând ușor, luă calea Bucureștilor.

Cuprins într'un nou raș de fum albăstrui, aruncat asupra-i parcă'n glumă de țeava eșapamentului, Matei C. Constantin tuși de câteva ori, obidit. Când s'a liniștit, și-a aprins o țigară.

— Tâmpit mai pute benzina asta! — mârâi, aruncând valuri de fum pe nas și pe gură.

— Ați vrea, mi se pare, să schimbați telefonul pe-o fermă — zâmbi Filip blajin, răspunzând nu vorbelor, ci gândurilor agronomului.

Matei îl privi un răstimp, gata parcă să-și deschidă sufletul, apoi însă încleștă fălcile și ridică din umeri, arțăgos: „Așa-i, da'dumneata ce te bagi unde nu-ți fierbe oala?” — l-a înțeles Filip.

— Ferma dela Lespezi, o cunoști? — încercă totuși să lege vorba, într'un fel.

— Aia-i fermă?... Aia-i un rahat! — bufni Matei, și porni cu pași mari pe scară.

Filip se ținu după el. L-a ajuns abia în prag.

— Da' stai un pic, tovarășe, ce naiba?! Nu dau turcii!... De vreo patru-cinci zile eu îs director la rahatul ăsta, cum îi zici dumneata.

În sfârșit, Matei s'a oprit. I se citea pe față că vestea îl interesa mai mult și mai altfel decât nădăjduse Filip.

— Așa? — rânji el arătându-și dinții îngălbeniți de tutun. Bravo! Se lichidează și dictatura lui Răghină... Bravo!... Unu mai puțin!

Aplecându-se ușor, ca să-l poată privi pe Filip în ochi, Matei îi șopti

cu patimă, ca pe-o rugămintă, ca pe-o poruncă de îndeplinirea căreia depindea într'un fel ceva mare și frumos din propria lui viață:

— Dacă vrei să știi, un om cu cap ar face din Lespezi o bijuterie. N'am eu cuvinte să-ți arăt, da' pun capul pentru asta, uite: într'un an, în doi cel mult, — o bijuterie de zece mii de hectare. Teribil, dom'le! Dacă...

— Il cunoști și pe Răghină, spui? — tresări Filip.

Și-a dat seama prea târziu că întrebarea asta cădea anapoda.

— Răghină?

În ochii agronomului, luminița vie care pâlpâise o clipă s'a stins. Se depărtă, privi tavanul și mârâi burzului, cu vocea aceea aspră ca o înjurătură, pe care Filip i-o cunoștea prea bine:

— Răghină? Dracu să-l mai ia și p'ăla! O mătrăcucă — clasa una! A trăsnet și i-a-ntâlnit!

Filip nu înțelegea despre a cui întâlnire i se vorbea cu atâta dispreț, dar asta nu-i mai părea acum important — Voia cu orice chip să îndrume vorba din nou pe făgașul care, o clipă, i-a arătat că sub scoarța acestui agronom ciudat, bate o inimă tânără, vie.

— Să faci o *bijuterie* într'un an... — îngână el pe gânduri. Crezi serios că se poate?

— Se poate, și se răspote! — își rezezi Matei de trei ori la rând mâinele spre tavan.

Umbla repede prin încăperea goală și striga în gura mare, mânios parcă din nou pe toată lumea.

— Se poate, da' pentru asta — așa-i! — trebuie să mergi acolo, să pui umărul. U-hu, ce mai umăr! Amândoi umerii! Aici... Ce naiba cauți aici? Dosuri mucegăite pe scaun? Telefoane chinuite fără păcat? Căpițe de dosare?... Cu marafeturi de astea nu pui dumneata Lespezii pe roate nici la sfântu-așteaptă! Dacă ai să începi a te învăța pe lângă Zamfirescu, ai s'ajungi ca Zamfirescu: nici carne, nici pește — cine dracu l-a mai inventat, cu camionul lui cu tot!...

Intr'o ușă s'a ivit o chică buhoasă, cu un condei uriaș înfipt ca un ac japonez în lațele cărunte:

— Costică, du-te bre, omule, la telefon, n'auzi că sună?

Matei și-a cuprins capul în mâini, parc'ar fi vrut să și-l smulgă, a mai străbătut odată camera, înjurând cumplit, apoi, în chip de rămas bun, aruncă peste umăr, arătând ușa de vis-a-vis:

— Dacă-ți trebuie AFSM-ul din Călărași în exercitiul funcțiunii, du-te la domnul Mâță. Cadrele! Mâna dreaptă a direcției, folosit mai ales pentru făcut la stânga!..

Ușa s'a trântit, cutremurând toată clădirea, și, nu mult după aceea, glasul i s'a auzit din nou:

— Allo, da!... Da!... Da!... Cine dracu' vrei să fie dacă nu eu! Tata?... Da!... Mare brânză!... Da!...

Cu o strângere de inimă, Filip deschise ușa pe care i-a arătat-o Matei. Era singura pe care, până atunci, n'o deschisese.

Paraschiv Mâță stătea pe scaun, la birou: vârstnic, față nerasă, buhăită — de om care a fost cândva mai gras și a slăbit repede. Ochelari mici, de țarcovnic, cu hulubele înădite'n sârmă, sfori și bucăți de tablă galvanizată. Purta o cămașă cachi cu gulerul cenușiu, ud de nădușeală și adunat sub bărbie ca o funie. Mânele — suflecate. Când a intrat Filip, tocmai avea de lucru cu un crap viu, monstruos de gras, greu probabil de 4—5 kilograme.

A zâmbit blând, deloc încurcat, și, pentru că cu amândouă mâinile abia izbutea să cuprindă peștele și să-i stăpânească frământările, — și-a întâmpinat oaspetele întinzându-i peste birou un cot scortșos.

— Filip? Ei, bată-te! Știu, director la Lespezi... Gândeam că nu mai vii... Da' dici nu șazi mata oleacă?... Oare are icră, ci zăci? În târg nu găsești așa dihanie, măcar să tragi cu chistolul!

Moldovean care-și păstra aidoma, aici, în inima Bărăganului, sfătoșia și moliciunea graiului lui de-acasă, Paraschiv Măță găsi într'un sfert de ceas, vreme să vorbească despre toate.

Despre „prăpădenia pământului“ care-a fost în „Febrioarie patru-spatru“ — când o cameră agricolă din nordul Moldovei „s'a evacuat“ undeva în Ardeal... Despre o „fermuliță de câteva hectare“ pe care domnul Măță a lăsat-o acolo, în Moldova, și despre care nu mai știe „dacă-i a me ori nu-i a me“... Despre peregrinările lui, „cu șapți copchii în spinare ș'o fimee slabă di inimă“, din Ardeal până aici, la „Camera Agricolă“ de la Călărași... (nu spunea niciodată AFSM, ci numai Camera Agricolă). Despre scarlatina „fetiței de-al treilea“, care, pe cât zicea un „doftor“, rămâne „dintr'aceea surdă de urechca dreaptă“ pentru toată „viețșoara ei“ ... Despre...

— Dar cu cadrele cum stă ferma Lespezi? — l-a întrerupt dela o vreme Filip, sătul de atâta pălăvrăgeală.

— Nu poți s'o știi dinainte, draguță domnule director. Nimenia n'o poate ști. Aiasta, cadrili, îi poveste cu bucluc la vremea noastră. Du-te mata pe-acolo, vezi, amiroase, socotește, ș'apoi noi ți-i complectăm îndată, după schemă. Umblă acuma atâta prăpăd de omenire pe drumuri! Funcționari, ofițeri, negustori... Oameni intelectuali!... Vezi mata ci și cum, ș'apoi noi te-om încadra cum îi mai bine... Ce, ti uiți la peștișorul ista? Cine crezi că mi l-o adus?

I-l adusesse un colonel.

Și așa, pornind dela colonel și dela pește, Paraschiv Măță trecu la treburile bucătăriei; leafă mică, guri multe, prețuri mari, — ce s'ar face el dacă n'ar fi câte-un om „di inimă“ printre „băieții“ dela ferme? („Băieți“, adică directori, a înțeles Filip.) De ici o lădiță, de colo un săcușor, de dincolo un borcănaș... și „iaca, ai mai legat capitili pe-o zi!“...

— Al'dată au și băieții câte-o nevoie... Da'nu mă plâng, nu mă plâng... Eu cât pot, servesc!... Intre oameni trăim!.. Zîce cineva c'aiasta nu-i legal?

Filip i-ar fi „zîs-o“ din toată inima, deși nu cunoștea încă în amănunt până unde merg într'ajutorările acestea dubioase. Înțelegea însă că orice și oricum i-ar vorbi, Paraschiv Măță nu-și va schimba, printr'o simplă discuție de-un sfert de ceas, temeiurile moralei pe baza căreia a trăit și a ros o viață întreagă. „Așteaptă tu lădițe și săcușori dela mine, până ți s'or lungi urechile!“ — hotărî în gând.

— Nu prea-s de acord... mormăi drept răspuns, printre dinți.

Și întinzând mâna peste birou, dezlipi din mustața lui Măță un solz de pește și-l așază încet pe marginea scrumierei.

Măță l-a privit întâi mirat, ferindu-se, dar când a priceput despre ce-i vorba, i-a mulțumit încântat. Ii plăceau, se vede, asemenea gesturi familiare.

— Mulțămesc, mulțămesc! Dracu'știe cum s'a cocoțat el tocmai acolo...

— și se frământa pe scaun așa fel, încât Filip crezu că vrea să lepede peștele undeva pe sugativă și să vîie la el ca să-i strângă mâna, să-l bată pe umeri sau să-i mângâie obrajii.

— Și cu inventarul cum stăm? — întreabă deci repede.

— Inventarul? La Lespezi?

Peștele, între timp mort, a rămas definitiv în brațele stăpânului.

— Nu poți ști, drăguță, nu poți ști. Cât șazi aici, nu poți ști nimic. Du-te mata acolo, vezi ce-i, cum îi, cât îi, ș'apoi om vorbi noi, om vedea ce-ți trebuie... Noi, — cât avem, dăm! Despre-aceea nu duce grijă....

Nu mai era, așadar, nimic de făcut la sediul AFSM-ului.

Filip s'a ridicat, a strâns din nou un cot scorțos și a plecat, petrecut de Măță până la prag:

— Inchide, dacă vrei mata, ușa iasta... Eu — iaca! — îs cu mâinile legate, legăn peștișorul ista până vine fimeia mesă-l ieie. Il legăn, și el...

Când își ridica din colț lada-geamantan, Filip îi auzea încă prin ușă, pașii târșiți și râsul răgușit.

„Curat matracucă!“ — gândi înciudat, cu vorbele telefonistului.

Și coborî scara cu trepte largi, roase de vreme, plină de mucuri de țigară.

Pe poartă, tocmai intra alene un tânăr elegant, suplu, în cămașă de mătase. Filip îl recunoscă: feciorul lui Matache Zadic. Tânărul trecu semeț, și fără să-i pese de privirea care îl urmărea, intră în biroul lui Măță. N'a bătut la ușă: era, se vede, obișnuit pe-acolo.

Nu departe, pe trotuar, copiii care erau mai înainte în curtea AFSM-ului, țineau sfat în jurul resturilor unui radiator de tractor pe care, cine știe cu ce efortări, izbutiseră să-l desfacă în trei bucăți, să-l scoată din grămada de fierărie ruginită și să-l târască pe trotuar.

— Măi copii, știe careva din voi unde-i partidul, județeană de partid?

Doi, cei mai mari, știau. I-au explicat deci împreună, întrecându-se, completându-se, contrazicându-se și împăcându-se la fiecare vorbă: trebuia mers la dreapta, apoi pe prima stradă la stânga — pe lângă o simigerie, o biserică, o casă cu flori și una cu niște statui de câini; apoi, pe-o stradă la stânga, era partidul, — într-o casă mare, cu tencuiala gălbue și gard cafeniu, de ostrețe.

În drum, Filip și-a cumpărat câteva coli de hârtie, a găsit o cofetărie, și, la o masă schioapă, a umplut repede câteva pagini cu un scris mărunț, foarte citet.

— Cu tovarășul secretar al județenii vreau să vorbesc....

Tânărul din pază îi ceru o legitimație, și după ce-o cercetă îndelung, ridică receptorul telefonului.

— Adică... — s'a răzgândit; lăsând receptorul pe furcă, întrebă serios: — cu care tovarăș secretar?

— Cu tovarășul secretar al județenii Ialomița. Nu-s mai mulți, bănuie, — zâmbi Filip nedumirit.

Tânărul nu-și pierdu cumpătul.

— Andriescu sau Prund? — preciză, lăsând zâmbetul lui Filip fără răspuns.

— Nu știu cum îl cheamă, nu-l cunosc, n'am mai fost pe-aici niciodată... Sunt directorul fermei de stat dela Lespezi, trebuie să-l văd și trebuie să-i vorbesc într-o chestiune importantă. Se poate?

— Așa!... Nu-l cunoașteți!?...

Lămurit, flăcăul se apucă să-i scrie biletul de intrare.

— La noi — mormăi el o explicație în timp ce scria — s'a schimbat săptămâna trecută secretarul... Vin unii tovarăși la tovarășul Andriescu. dau de tovarășul Prund, ș'apoi îl țin de vorbă cu treburi personale... Mai bine-i opresc aici...

Și-i arată drumul spre camera unde lucra secretarul cel nou al județenei Ialomița, — Prund.

— Tovarășe secretar, am căzut într'o încurcătură...

Filip s'a prezentat, apoi a întins două note informative, cu cerneala abia uscată: prima conținea un rezumat al discuțiilor lui dela București cu Cristescu, arăta că o astfel de pregătire a directorilor de ferme este dăunătoare, dușmănoasă, și încheia arătând că pe viitor este bine ca ea să fie încredințată unor oameni mai cinstiți și mai cu inimă; a doua notă vorbea despre Matache Zadic, despre produsele fermei din Crângăși — care încap pe mâna speculanților cu știrea administratorului fermei, — despre întâlnirea cu tânărul Zadic la sediul AFSM, și încheia arătând că legăturile dintre AFSM și banda Zadic trebuiesc cercetate, cunoscute și tăiate la vreme.

Prund, secretarul județenei Ialomița, știa despre numirea lui Filip la Lespezi. L-a îmbiat să stea pe-un scaun, a parcurs în fugă cele două note, apoi, așezându-se, le-a citit din nou, atent, cuvânt cu cuvânt.

Era negricios, voinic. Se mișca încet, cu oarecare stângăcie, și din cauza asta, cu toate că nu depășea pe-un om de mijloc nici prin înălțime, nici prin grosime, lui Filip i se păru mătăhălos și greoi. Sprijinindu-și bărbia în palmă, citea repede, urmărind rândurile cu un deget lung, puternic.

— Ei, unde-i încurcătura? — întreabă el după ce a terminat de citit notele.

Cât timp Prund a stat aplecat asupra mesei, Filip îl socotise vârstnic, pe-aproape de cincizeci de ani. Acuma, când îl privea în față, vedea că nu poate depăși nici treizeci și cinci.

— Încurcătura?

Se gândi un timp, apoi răspunse hotărît:

— Sunt de fapt două încurcături. Prima, — că n'am găsit nici la București, la Centrală, nici la Călărași, la Județeană AFSM-ul, pe cineva care să mă ajute să aflu și eu un capăt, — cineva care să cunoască cât de cât problemele fermei ăsteia... Nimeni n'a fost personal la Lespezi, nimeni nu poate să-mi spuie deslușit ce sarcini principale am... Fiecare cunoaște situația numai din rapoarte. Dar rapoartele cine le face?... Trăim numai pe ce-auzim la telefon, pe ce binevoiesc să ne comunice cei de-acolo, dela fermă? Tovarășul Zamfirescu, cică, nu umblă decât pe șosele asfaltate...

— Da, a căpătat o mașină, — încuviință Prund întunecat — Și a doua încurcătură?

— A doua... e mai mult o părere de-a mea, o impresie... Eu... până acum câteva zile am avut de lucru cu negustori, cu speculanți... cu bandiți de tot felul — unii mici, alții mai mari... Lucram la Controlul Economic... Acum... în agricultură...

Vorbea tot mai greu. Simțea că greșește undeva, că „sare peste cal“, dar socotea de datoria lui să-și arate gândul până la capăt.

— ... în sector socialist... credeam că dau peste altfel de oameni... Și de fapt... din câte am apucat să văd... nu-i mare deosebire... după părerea mea...

Prund îl privea atent, neclintit.

— La București — întreabă când Filip a tăcut — n'ai avut de-a face decât cu ăsta... — apucă colțul uneia din notele informative — cu Cristescu?

— Mai mult cu el.

— Tovarășul Duma n'a stat de vorbă cu dumneata deloc?

— Nu era în București. Il cunoașteți?

— Da.

Și Prund începu să-i povestească, parcă fără nici o legătură cu discuția de până atunci, despre Duma.

Duma fusese în Călărași cu câteva luni în urmă. Nu venea dela București, ci deadreptul din Bărăgan. Cu trenul, cu mașina, cu căruța, călare, pe jos, trecuse în două săptămâni pe la aproape toate fermele din județ, poposise într-o mulțime de sate, cunoscuse fel de fel de probleme, și era ars de soare și prăfuit ca un drac. În Călărași a rămas patru zile, și, tot ocupându-se cu problemele AFSM-ului, a izbutit să dea de furcă la toată lumea. Serviciul sanitar a fost obligat să ia măsuri pentru ca niște medici care locuiau în Călărași și ocupau posturi la țară, să se mute la locul muncii (Pentru doi, Duma găsisese și locuință). Câțiva moșieri care făcuseră contract pentru sfeclă de zahăr — pe 50 hectarele lor neexpropriate — și care investiseră banii luați avans în tot soiul de afaceri, au încăput pe mâna justiției, (între timp Duma le pusese averea „mobilă și imobilă” sub supravegherea autorităților locale, ajutate și împinse din urmă de niște „comitete cetățenești” alcătuite din voluntari — care trimiteau zilnic delegați la tribunal, la prefectură, la AFSM). Intr'un sat a pus oamenii pe roate să-și clădească școală nouă din materiale ce se stricau în magazia unui moșier, și lucrurile acestea au fost legalizate la Călărași de un alt „comitet cetățenesc”, din care, bineînțeles, făcea parte și Duma. Și așa mai departe... Unele autorități călărășene, se înțelege, s'au cam burzuluiit. Cică „ce legătură are asta cu A.F.S.M.-ul? Cu ce drept s'amestecă?...” Apoi le-a arătat, el, Duma, ce legătură strânsă este între toate astea!...

— Sunt în A.F.S.M. — a încheiat Prund — și altfel de oameni decât ai cunoscut d-ta până acum. În general însă, nu te-aș contrazice: sub pulpana moșierilor n'au crescut îngerași, și în A.F.S.M. lucrează mulți oameni scoși abia acuma, prin reforma agrară, de sub pulpana moșierilor.

Filip zâmbi încurcat.

— A fost și pe la Lespezi? — întrebă după un timp.

— Duma? Nu știu. Pe atunci nu lucram aici tot timpul: veneam numai ca instructor, dela Comitetul Central. Mi se pare că l-a chemat în Călărași pe administratorul de-acolo.

— Atunci s'a hotărât schimbarea direcției?

— Probabil că este o legătură între una și alta.

— Da, da... Sigur că da... Trebuia să vorbesc cu Duma neapărat — bufni mânios Filip. Așa..

— Dece? Era bine, dar știi și singur ce sarcini are o fermă, nu?

— Știu, în general, — și Filip enumeră ca la școală, fără entuziasm: culturi exemplare, metode exemplare, producție exemplară, semințe selecționate și îndrumări pentru toată regiunea, marfă pe piață pentru domesticirea speculanților...

— Ei, atunci? Fă asta și-i deajuns pentru început — zâmbi Prund.

— Până la urmă n'am eu cine știe ce îndoieli: măcar de-ar fi să-l fac pe dracu'n patru, tot mă descurc... Dar ce se întâmplă la început, mâine, poimâine, dacă dau și'n Lespezi peste niște... — își lămuri gândul cu mâna, arătând spre notele informative. Ii dau cu capul de pereți, îi arunc afară?... Ei și! Paraschiv Măță cică-mi completează cadrele cu „oameni intelectuali”: ofițeri deblocați, funcționari dați afară de prin alte locuri, negustori falșiți... Il cunoașteți pe Măță ăsta?

— Il cunosc. Nu-i buricul pământului, nici în materie de cadre, nici în altă materie... În general, caută să-ți propui singur colaboratorii. A.F.S.M-

ul să-ți-i confirme numai... Noi... îți spun verde dela început: n'o să te răsflă-țăm deloc cu cadre gata crescute. În patru-cinci zile îți trimitem pe cineva în care să te poți bizui pe linia angajărilor: scoatem, cred, un tovarăș din biroul unei organizații sătești. Cu asta, basta! — Tăcu o clipă, apoi păru că-și schimbă calea gândurilor: — Nu prea ai, mi se pare, experiență în asemenea treburî, nu?

— De unde să am? — ridică Filip din umeri.

— „Istoria Partidului“, — întrebă Prund mai departe — „Problemele leninismului“, le citești?

— Le-am citit, sigur.

— Le-ai și recitat?

— Da.

— De curând?

— Da.

— Cam când?

Sprîjinindu-se în coate, Prund se foi pe scaun—cu un gest vădînd în-căpățănare; aștepta răspuns.

— Păi... — nu tocmai bucuros de această întorsătură a discuției, Filip avu nevoie de un bun răstimp până-și adună gândurile. — Păi, adevărul este că de șapte-opt luni n'am avut răgaz să...

— Ei, atunci, — l-a înțeles Prund fără să-l mai asculte până la capăt— uite ce-ți propun: diseară, dacă ai vreme un ceas-două începe a reciti tot ce se referă la țărănime. Înțelegi? Recitește totul, odată, de două ori, de zece ori, cu însemnări, cu sublinieri, cu notițe... Asta s'o faci neapărat: „Problemele leninismului“ și „Istoria Partidului“, măcar. În primul rînd ceeace se referă la țărănime! Și pe urmă, tot în primul rînd, restul. Da?

• Filip încuviință cu o clătinare a capului.

Trăgînd dintr'un sertar o foaie de hîrtie, Prund o despături și o întinse pe birou. Era o hartă veche a județului Ialomița, făcută cu mîna, pe care cineva adăugase cu cerneală roșie și verde fel de fel de cercuri, insulițe și însemnări mărunte.

— Va trebui să te orientezi repede — începu Prund, cu privirile pe această hartă.—Fără legături strânse cu satul, cu toate satele dimprejur, o fermă nu poate merge bine nici dac'ar avea cinci directori și-un regiment de tehnicieni!... O să faci parte din organizația de bază de acolo; o să faci parte din comisia de înșămîntări; o să faci parte și din alte comisii, cu siguranță, și cu siguranță că de peste tot o să tragi foloasc... Dealtfel, frontul e destul de bine ales, n'o să ai de băjbăit multă vreme...

Prund întoarse harta așa fel încât Filip s'o poată vedea bine, și explică, urmărind desenul cu arătătorul lui puternic:

— Uite-ți ferma! — și-i arată pe malul Borcii un cerculeț necolorat, lîngă care, în loc de orice explicație, stătea un semn de întrebare abia schițat din vârful creionului. — A trecut la Stat de aproape un an — adăogă Prund mai mult pentru sine—dar, practic, asta-i situația: în hîrțile vechi se însemnau așa, cu alb, numai pămînturile necunoscute.

Vorbind, a luat de undeva un radier, a șters apăsător semnul întrebării, și, cu un creion roșu, a scris într'acelaș loc, mărunț, cu litere de tipar: *Anton V. Filip*. Apoi a stat o clipă pe gânduri, uitîndu-se la Filip și cîntărindu-l parcă, și în sfîrșit, cu o mișcare hotărîtă, s'a aplecat din nou asupra hîrții și a acoperit întreg interiorul cercului reprezentînd ferma Lespezi cu roșu.

— Așa! își ridică din nou privirile spre Filip. — Ca să știi: de azi înainte ferma dumatăle intră'n front ca unitate combatantă!

— Nu știu dacă nu-i pripit să vă bizuiți de pe acuma pe... — încercă Filip; dar Prund îi tăie vorba:

— Ce poate fi pripit aici? — și arătătorul lui se opri hotărît sub cerculețul roșu, nou apărut pe hartă. Nimic! — își răspunse singur. — Dimpotrivă: e chiar întârziată, transformarea asta; întârziată! Cel mult dincoace poate fi vorba de pripeală! — și degetul lui Prund trecu sub numele lui Filip. — Dacă o fi așa, va trebui, bineînțeles, să se revină asupra numirii dumitale, să se facă schimbări, să se caute un om mai potrivit... Crezi într'adevăr că numirea lui Filip e pripită? Întrebă ca și cum ar fi fost vorba de-un străin.

— Știu eu?! — stătu Filip o clipă la îndoială. Eu... cred că-i mai bine să amân răspunsul cu vreo lună de zile.

— Bun, — încuviință Prund; și reveni la hartă. Va să zică aici, Lespezi. Dincoace, alături, ferma de stat din Crângași — și-i arată un alt cerculeț roșu, înconjurat de însemnări. Trebuie să ții legătura cu dânșii în toate acțiunile; dacă schioapătă, ajută-i; eu nu știu ce o fi și ce n'o fi în istoria sesizată de d-ta — cu produsele lor vândute lui Matache Zadic — dar dacă-i așa, înseamnă că în sectorul vecinului dumitale din stânga frontul nostru e în primejdie și datoria dumitale este să-l ajuti, să-l întărești... Dincoace — degetul lui Prund s'a oprit sub un patrat roșu, hașurat — ai centrul de mașini din Deliul-Nou: neapărat legătură strânsă cu ei! Pe urmă, uite, satele: în fiecare, o organizație de partid, o organizație de frontul plugarilor, în multe, organizații de femei, de tineret, A.R.L.U.S. — Degetul lui Prund trecea repede, dela stegulețele desenate deasupra fiecărui sat, la legenda hărții, care arata că fiecă steguleț marca existența unei astfel de organizații obștești. — Ai și câteva grupe sindicale: salariați agri-coli...

Filip încuviință cu o clătinare a capului, fără să-și ridice privirile din carnetul de însemnări.

— Pe urmă, — continuă Prund, — grosul forțelor dumitale nici nu-s trecute pe hartă: ai doar acolo, în cinci ori șase sate, zece mii de oameni, poate mai mulți, care au tot interesul să te sprijine, să te ajute să-ți pui ferma pe roate. Fă-i să înțeleagă lucrul ăsta, ajută-i să-și înțeleagă propriul lor interes! Asta este, prin urmare: ești destul de bine încadrat; când pornești la drum cu atâta zestre, nu trebuie să te sperii de domnul Mătă!...

— Nu-i vorba de nicio spaimă, tovarășe secretar, — tresări Filip, jignit oarecum de neașteptata încheiere. — Și nici nu-i vorba numaidecât de domnul Mătă...

— Mă rog: domnul Mătă, domnul Cristescu, domnul Zadic, toți domnii ăștia. Poftim frontul lor: aici, chiar în coasta fermei dumitale, ai ferma model a unuia Hector Pană-Grănicerul. — Pe hartă, degetul lui Prund se opri sub o insuliță verde: — Are două sute optzeci de hectare... Un bandit!... Aici, un cerculeț verde — cincizeci de hectare rămase dintr'altă moșie. Dincolo, alt cerculeț verde — tot cincizeci de hectare, tot un moșier... Și grosul forțelor nu-i trecut pe hartă, nici la ei: câteva sute de chiaburi, cu legături de rudenie peste șapte sate, cu avere și influență mare; încă vreo câteva zeci de plutonieri și percepatori dați sau încă nedați afară din slujbă; câțiva ofițeri deblocați oploșiți pe la neamuri și cocoloșiți chiar prin primării, da, prin instituții de stat și prin organizații de masă... Cam așa arată în sectorul dumitale, frontul dușmanului... Eu... n'am fost numit niciodată director la o fermă de stat, dar îmi închipui cum au să deschidă focul împotriva dumitale: or să-ți zâmbească, or să te lingusească, or să te poștească în casa lor, la masa lor, or să ncerce să te facă ibovnicul fetelor lor... Ia stai: ai familie?

— Da: nevastă, un copil...

— Au venit cu d-ta încoace?

— Nu încă.

— Cheamă-i. E mai bine să fiți împreună... — și Prund își urmă gândurile: — Or să încerce să te compromită, domnii ăștia, cu domnișoarele și cu doamnele lor, or să-ți speculeze fiecare greșeală, or să încerce să-ți dea mită. Or să-ți strecoare poate chiar dispoziții dușmănoase — prin șefi ca domnul Cristescu ăsta... Or să te amenințe la nevoie, or să caute vreun pretext ca să te șantajeze, or să încerce poate să te ucidă... Și or să facă acelaș lucru cu fiecare colaborator al dumatăle, cu fiecare om căruia îi încredințezi o părticică din averea și din cinstea fermei... Nu mă îndoiesc c'o să fie așa. Să știi: dacă trăești liniștit o săptămână, două, o lună, dacă nu simți împrejurul dumatăle nimic din toate astea, să știi că la fermă treburile merg prost — adică merg bine pentru dușmani — și să știi că pe harta lor, fie că au o hartă ca asta, fie că n'au, numele lui Anton Filip e trecut cu albastru, cu verde, mă rog, cu culoarea în care și-or fi scriind ei prietenii. Înțelegi?

Fără să aștepte vreun răspuns, Prund se ridică în picioare.

— Hai să mergem alături. Un tovarăș, tovarășul Ilinca, a fost săptămâna trecută prin plasa dumatăle. Poate că îți dă și el o mână de ajutor.

Condus de Prund, Filip a trecut într-o cameră vecină. Ilinca, un tânăr slăbuț, foarte înalt, cu cămașă țărănească și pantaloni de cizmă strânși pe pulpe și trecuți pe deasupra bocancilor, și-a cercetat câtăva vreme un carnet cu însemnări. Culegea stângaci un cuvânt de pe o pagină, unul de pe alta, și mormăia abia înțeles:

— Cu producția, ferma dumatăle merge binișor... au o încurcătură cu un tractor... confiscat cică de niște bandiți... asta mi-am însemnat-o ca să cercetez mai târziu... Un singur membru de partid... nu prea vine la ședințe...

— Răghină, nu cumva? — izbucni Filip, întinzându-i-se peste umăr ca să citească singur însemnările.

— Nu, — mormăi Ilinca mai departe, liniștit. Prodan văd că-l cheamă... mecanic... astă vară au avut niște inundații...

Filip își trecu repede în carnet numele acesta: Prodan.

— Pe Răghină îl cunoști?

— Nu... — și Ilinca își urmă vorba. În sat unii zic că n'a fost nici o inundație... asta am însemnat-o ca să cercetez mai târziu... cu producția stau binișor... nu prea au inventar...

Mai mult decât atât, nu știa. Pe pământurile fermei nu fusese nicio dată: în primul rând, pentru că aceste pământuri erau peste Borcea, departe de sat; într'al doilea rând, pentru că celelalte ferme din plasă, care n'o scoteau la capăt cu producția nici cât Lespezii, aveau mai mare nevoie de îndrumare și ajutor; și într'al treilea rând, pentru că până nu de mult activității județenei au fost obligați să stea în Călărași cinci zile pe săptămână, ca să poată lua parte — oricând — la ședințele convocate mereu, ziua și noaptea, zile și nopți, de secretarul pe care l-a înlocuit Prund.

Când Filip a plecat dela județeană, era spre seară. Și-a căutat o cameră de dormit, apoi s'a dus în port ca să-și asigure loc pe o șalupă pentru a doua zi dimineata. Până la Lespezi avea de mers aproape jumătate de zi.

III

Era, pe șalupă, singurul pasager pentru Lespezi.

Stătea rău, răsucit pe banca îngustă, și, peste balustradă, privea nelinitit perindarea peisajului de pe malul drept. Știa că terenurile fermei sunt

undeva în balta asta a Ialomiței, și iată, balta îl dezamăgea. Cu ani în urmă, citise undeva despre frumusețea locurilor din lunca Dunării, din bălți și din deltă, și acum aștepta zadarnic ivirea unor canale nesfârșite, tăiate sub bolți de salcie pletoasă, ivirea insulelor de plaur plutitor, a unor ochiuri largi de ape nemișcate, ascunse sub covorul greu al florilor de nufăr, ivirea cormoranilor, a mistreților...

Nimic din toate acestea: kilometru după kilometru, malul șerpuia, — mereu același. Un mal oarecare, dintr'un lut oarecare, înalt cât două sau trei staturi de om. Din loc în loc, surpături proaspete, sub care apa plescăia înspumată. Peste tot, dungi cenușii, prelungi, încrustate pe lutul ce lucea în soare, mărturiseau că uneori nivelul apelor se ia la întrecere cu înălțimea malului, și o depășește.

La Lespezi, ieși în întâmpinarea șalupei o barcă. Vâslașul, un copil. Pentru un singur pasager, proprietarul șalupei nu acosta.

— Ferma-i departe? — întreabă Filip, coborînd stângaci în luntrea subredă.

Copilul arată spre baltă, dar vâsli spre sat.

— Du-mă la fermă, atunci, nu merg în sat.

— Mț!... țocăi vâslașul. Treceți cu podul.

Clătină capul încăpățânat, și, pungindu-și buzele, împinse luntrea la debarcader din câteva bătăi de vâsle.

Debarcader — adică un morman de gunoi, întărit în partea dinspre apă cu niscai țărână și mănunchiuri de răchită. La debarcaderul acesta aștepta — priponit pe mal în doi țărui — podul: un pod solid, încăpător, înțânat temeinic pe patru luntre cu coaste tăbluite. Ducea, cu siguranță, cel puțin opt căruțe cu cai cu tot. La vreo douăzeci de metri mai încolo, remorcherul podului: o șalupă afumată, unsuroasă, cu tablele de pe acoperișul cabinei sparte într'o mulțime de locuri și cârpite alandala, ba cu stuf, ba cu carton presat sau capete de scândură.

Filip trecu pe podul pustiu, își lăsa lada și, în sfârșit, cercetă împrejurimea amănunțit, cu curiozitate lacomă.

Intr'acel loc brațul Borcea era larg de un kilometru, poate chiar mai mult. Departe, malul bălții, cuprins de-o ceață ușoară, tremurătoare, își șerpuia laturile surpate și apărea încă mai sărac, mai lipsit de viață decât îl bănuise de pe șalupă. Dincoace, pragul bărăganului se isprăvea cu o râpă înaltă de câțiva metri, deasupra căreia se zărea vârful unor copaci piperniciți și acoperișul câtorva case. Un stol de ciori ridicat de pe baltă fâlfâi peste apă, umplu totul cu cârâeli dezordonate, apoi se prăvăli — vârtej — asupra satului.

— Când trece dincolo podul ăsta? Are ceasuri anume, sau cum? — strigă Filip copilului, care, pe mal, își tot găsea de lucru lângă luntrea lui.

— Trece când s'adună!

— Ce să s'adune?

N'a mai primit niciun răspuns. Ghebos, bătrânicos, copilul urca malul către sat, cu vâslele pe umăr.

Din cabina șalupei se strecură printr'o scândură spartă un cap zburlit.

— Când trece podul dincolo? — repetă Filip întrebarea.

— Așteaptă să s'adune!... — și zburlitul se cufundă repede înapoi, în dărâmtăturile cabinei.

— Hei! — încercă Filip, în ciudat de-atâta nepăsare. — Dacă trec înnot, îmi aduci lada asta dincolo, la fermă?

Prin aceeași ferăstruică dărăpănată, sburlitul îl măsură de sus până jos.

— Imi fac hainele legătură, le iau pe cap și... — își lămuri Filip planul.

— Cine-i tras într'un odmet aici, îl pescuiește tocmai la Brăila... Mai bine s'aștepți...

— Ce-i aia *odmet*?

— Anafor!... Mai bine s'aștepți.

Din șalupă, un deget lung, negru de uleiuri arse, închipui spre apă semnul unui vârtej, al unei bulboane: *Odmet*, așa i se spunea în această parte a țării.

Ne mai având ce face, Filip hotărî s'aștepte „să s'adune“. Curând, din sat coborîră pe un drumeag prăpăstios, printre mormane de gunoi, câteva căruțe.

Apoi, încet, într'o lungă jumătate de ceas, s'au mai adunat și alte căruțe, câțiva bivoli, porci, vaci...

Intr'un târziu, sărind gardul dintr'o curte de pe mal, coborî în goană un țăran:

— Fșșst! — flueră el de departe.

Era, desigur, un semnal cunoscut tuturor. Intr'o larmă nemaipomenită, tot iarmarocul depe mal buluci pe debarcader și pe pod.

Nou venitul era chiar stăpânul podului. Din toate părțile, oamenii îl strigau pe nume: Ponici, Marcu Ponici... De departe, văzându-i fuga sprintenă, Filip îl luase drept un flăcău. Se înșelase: podarul avea țepi albi în barbă.

Marcu Ponici porni repede dela o căruță la alta. Lua, la o trecere, o sută de lei pentru un car cu cai cu tot, douăzeci de lei pentru o vită mare și zece pentru o vită mică — porc sau oaie. Oamenii singurateci intrau la socoteală cu vitele mici — zece lei dacă n'aveau sarcină în spinare, și cu vitele mari — douăzeci de lei dacă aveau sarcină. Nu primea bani dela fiecare: cu unii se înțelegea șoptit, și dacă hotărau altă plată, trecea mai departe.

Așteptându-și rândul, Filip și-a pregătit bani mărunți. Podarul dijmua mușterii, și, din când în când, îl privea cu interes, pe furiș, dintr'o parte.

— Gata! Dă-i drumul! — strigă după ce a terminat; ca din întâmplare, l-a prins vremea alături de Filip.

Șalupa, scuturată parcă de un înnece, tuși un nouăzeci de fum cenușiu, mai dudu o clipă pe loc, tremurând din toate încheieturile, apoi porni încet, cu un ocol larg, întinzând cablurile și zmuncind podul cu toată încărcătura de pe el.

— Mie nu mi-ai luat taxa... — îi aminti Filip, priticind banii dintr'o mână în alta.

Ponici l-a privit zâmbind, încrețindu-și nasul mic, cărn și roșu, și-a scărpinat țepii albi depe obraz, dar n'a întins mâna.

— Mergeți la domn' Răghină... — rosti el agale. Sunteți rude?

— Nu. Cât trebuie să dau, zece sau douăzeci de lei?

— Imi pare că semănați... pe de departe... Se'ntâmplă... Pentru afaceri veniți?

— Nu. Uite banii.

— Așa... știu!... se luminează Ponici. Sunteți directorul cel nou! Să dea Dumnezeu să fie într'un ceas bun! Va să zică pân' la urmă, domn' Răghină...

Inchizând dintr'un ochi, podarul închipui sub bărbie, cu palma, gestul tăierii capului; apoi, ridicându-se în vârful picioarelor, strigă cuiva:

— Pantelimon!

— Hei! — scânci pe pod un răspuns slab, acoperit de plescăitul valurilor și de duduital șalupei.

— Ai tu grijă, pe mal: duci bagajul lui domn' director cel nou dela fermă.

— Bine, bine, l-oi duce — scânci omul, fără să-și ascundă nemulțumirea.

Ponici zâmbea bucuros, privindu-l pe Filip în ochi.

— Așa!... Ne ajutăm cum putem... Singur ați venit?... Ei, până vă ajunge din urmă familia, închiriați casă, una, alta. Da' o gazdă bună tot vă caut eu... Și unde-o să mâncați?... Așa-i că nici nu v'ați gândit?... Ei, ne--om ajuta noi cumva, nu vă lăsăm în drum. Vorbesc cu primarele; chiar în seara asta vorbesc... Sunteți dela noi din județ, după familie, sau...

Filip nu înțelegea deslușit pentru ce i se viră în suflet omul acesta, care taxa pe toată lumea — numai pe el nu, care porunceă tuturor — și-l lingusea numai pe el, care cunoștea treburile fermei mai bine decât domnul Zamfirescu, directorul AFSM-ului ialomițean.

— Lasă, lasă, lada mi-o duc singur! — hotărî el să-i taie apa de la moară.

Și după ce i-a pus în mână cu sila douăzeci de lei, și-a întors privirile spre baltă, într'un fel care-l făcu pe Ponici să priceapă în sfârșit că, fie din pricina căldurii, fie din pricina oboselii, fie din alte pricini, directorul cel nou n'are chef să stea de vorbă cu dânsul. Fără să pară jignit, se amestecă în învălmășala de pe pod. În răstimpul cât a durat călătoria lor de un kilometru deacurmezișul apei, Filip, legând crâmpie de vorbă prinse întâmplător, a trebuit să înțeleagă că în sat la Lespezi acest Ponici împlinește treburi multe și însemnate: un țaran, căruia-i pierise porcul, îi cerea sodă ca să facă săpun; altul, care avea un proces la Călărași, îl ruga să-l ducă la un avocat; altuia îi trebuia o șaibă, careva îl înjura pentru că sămânța de cânepă pe care i-a vândut-o'n astă primăvară a fost seacă. Altul ținea morțiș ca Grigore șalupistul să-i tragă o șină pe roată căruței — pentru că el, doar, i-a plătit lui Ponici bani grei pentru asta...

Debarcaderul de pe malul bălții era întrul totu asemănător celui alt: un morman de gunoi, înalt atât cât trebuia pentru ca trecerea de pe pod pe mal să se facă fără prea mari primejdii.

Filip, așezat într'un loc nepotrivit, a trebuit să aștepte coborîrea tuturor.

Când a pășit pe mal, Ponici l-a salutat cu o plecăciune respectuoasă.

— Ne pare bine, dom'le director, ne pare bine!... Atunci rămâne așa: vorbesc cu primarele... Și când plecați, dacă-mi rezeziți prin careva o vorbă, vă fac rost de un peștișor, un caș, o lână... știți... să nu vă'ntoarceți acasă cu mâna goală... Doamna, copiii... de ce să nu le faceți o bucurie?

Filip trecu înainte, clătinând capul într'un mod care putea însemna și „bună ziua“, și „du-te dracului“.

Drumeagul de pe mal urca un dâmb înalt de vreo doi metri, apoi se desfăcea spre marginea unei păduri de salcie într'o mulțime de alte drumuri.

„Când oi pleca!... De ce să plec?“ O clipă, îi veni să se întoarcă din drum și să-l ia din scurt pe acest podar nerușinat, care-i și negustor, și naiba mai știe ce....

În dreapta, un drum, cel mai păraginit și mai neumblat dintre toate, mergea paralel cu malul, spre fermă: la câteva sute de metri, printre coroane rotunde de duzi, se vedea acoperișul unei clădiri.

„Hei, domnu' Ponici, domnu' Ponici!... Vrei să plec, zici?”

Își călcă pe inimă, și, lăsându-l pe podar să-și primească în bună pace mușterii pentru cursa a doua, porni pe sub umbra duzilor.

„N'am să plec, nu, domnu' Ponici! N'am să plec!”

Sediul central al fermei era alcătuit din două clădiri de bază: una—un hambar încăpător, înălțat pe stâlpi de piatră și, a doua, casa directorului, îngrijită, cocheta, cu grădină de flori în față, despărțită de restul gospodăriei printr'un gard scund, verde, de ostrețe. Incolo, câteva cocioabe dărâmate, aruncate pe un tăpșan, fără nicio rânduială, și un adăpost de stuf în care rugineau trei semănători. Intr'un loc unde nu de mult cineva cosise buruieni, două tractoare, rușinate parcă de-atâta sărăcie și delăsare, zăceau alături sub o prelată unsuroasă, mai mult găuri decât pânză, cârpită totuși migălos cu șomoioage de paie. Nu se vedea nicăieri niciun om.

Filip îmbrățișă totul cu o privire. Pentru nimic în lume n'ar fi crezut, o săptămână sau două mai înainte, că sediul unei ferme de Stat poate fi atât de puțin arătos. Pași încet, îngândurat, spre casa directorului, trecu printre straturile de flori, străbătu o cărăruie cu nisipul greblat de curând, și tresări: ușa viitoareii lui locuințe mărturisea, vădit, că de-aici începe un colț de tihnită viață orășenească, de fel potrivită cu împrejurimile. Nu lipsea nici butonul soneriei, și nu lipsea — mai ales — obișnuita carte de vizită cu litere cursive: *Calistrat E. Răghină — administrator-șef al fermei de stat Lespezi Ialomîța*. Iar dedesubt, într'un colț, adresa: *București—Intrarea Columbilor 44 A*.

— Ei, comedie! — pufni Filip cu voce tare. Și după ce a citit totul a doua oară, s'a sprijinit cu un deget în butonul soneriei și a rămas așa, plimbându-și privirile prin curtea pustie și tristă.

Indată, înăuntrul s'a auzit zdupăitul unor pași desculți, îndesați a fugă pe dușumele, și ușa s'a crăpat nu mai mult decât de un lat de palmă.

— Aici stă domnul Calistrat E. Răghină, administratorul fermei de Stat din satul Lespezi, cu domiciliul la...

Nu-l întâmpinase Răghină, așa cum dorise el. Din deschizătura ușii îl cerceta o slujnicuță înspăimântată, tânără și oacheșă, care, gata parcă să izbucnească în plâns, primea'n obraz tot acest potop de vorbe și se străduia, mai mult prin semne mutești, să-l potolească, să-l facă să vorbească mai încet dacă nu să tacă deabinelea. Deși pricepea că fata asta nu-i vinovată cu nimic, Filip nu se mai putu opri:

— ... cu domiciliul la București — strigă deci tot mai tare, grăbit singur să vadă „comedia” isprăvită — pe strada Intrarea Columbilor numărul 44 A?

— Ssssst! — auzi însfârșit, șoptit, răspunsul fetei. Țipi parc'ai fi'n pădure... Dacă-l trezești pe domnu'...

Strecură prin crăpătura ușii un braț subțirel și ars de soare, îmbrânci cu îndrăzneală degetul lui Filip, uitat încă pe butonul soneriei, apoi îi porunci răstit să vie pe din dos, la bucătărie.

— Ai să vorbești cu conia! îi hotărî; și după ce a închis ușa a răsucit cheia în broască.

Rămas singur, Filip întinse din nou mâna spre sonerie. S'a răsândit însă, și cu un icnet de oboeală, porni pe trotuarul ce înconjura casa.

În mijlocul bucătăriei, în picioare, aștepta o femeie de vreo patruzeci și ceva de ani, înaltă, deajuns de bine păstrată, îmbrăcată într'un capot lung, înflorat. Il măsură pe Filip cu răceală, de sus, încrețindu-și

sprincenele, întârzie o clipă asupra înfățișării ciudate a geamantanului, și dacă nu auzi așteptatul „sărut mâna“, întrebă deadreptul:

— Vii pentru pielicele?

„Dacă-i spun că da, prind itele vreunei tâlhării! — gândi Filip. Dar între noi, ăștia, afesemiștii — glumi amar pentru sine — una mai mult sau mai puțin, tot un drac!“ Și hotărî să vorbească deslușit:

— Nu. Vin pentru fermă.

— Pentru ce?

— Vin pentru fermă — repetă Filip. Sunt numit director aici.

Fata, care spăla niscai farfurii stând cinchită în fața unei copăi așezată pe dușumea, se ridică — numai ochi și urechi.

O clipă, doamna Răghină a rămas încremenită. Cuprinzându-și tâmplele între degetul cel mare și arătător, se gândea la ceva — descoperind în afară, în dreptul ochilor, numai trei degete cu unghiile proaspăt lăcuite. Apoi, poalele capotului au prins a foșni, și Filip s'a pomenit înconjurat de-o vorbărie repezită, când alintată, când aspră, fără nicio rânduială.

— Ooooo! — Domnul Filip! Am bănuț eu... O, de când vă așteptam. Eu, soțul meu... Lăsați, lăsați geamantanul aici... Și fata asta... Lenuțo, de câte ori ți-am spus să deschizi pentru domnul director ușa din față?... Pofțiți în sufragerie... Vai, ce bucuros va fi soțul meu!... Lenuțo, adu repede apă rece și dulceață... Și o cafea... Pofțiți, pofțiți!..

Doamna Răghină punea atâta patimă în vorbe și în mișcări, încât Filip, tot dându-se la o parte din calea ei, s'a pomenit aproape fără voie pășind în sufragerie.

— ... să vă prezint: sora mea, Atalia... Dumnealui e domnu' Filip... Știi... cât am vorbit noi! Directorul fermei...

Filip trebui să strângă mâna unei fete, — o fată blondă, palidă, destul de frumoasă, așa cum va fi fost poate în tinerețile ei și doamna Răghină. Stătea cufundată într'un fotoliu, picior peste picior, și fuma. Intrarea străinului, zarva soru-si, totul, îi încrețea doar colțul gurii într'un zâmbet plictisit...

— Cu domnul Ghivasilescu — continuă gazda prezentările — o să lucrați împreună. Un funcționar foarte, foarte destoinic, spune soțul meu... Băiat sărac, ridicat prin muncă: generația nouă, știți, generația lui 23 August, cum spune soțul meu...

Un tânăr înalt, slăbuț, se ridică dintr'un fotoliu.

— Domnul Filip? Imi pahe foarte bine... — vorbi, înghițindu-l pe r.

Filip îl privi cu interes, nedumerit: tânărul nu arăta de loc a „băiat sărac“ sau fost sărac. În tăcere, s'a așezat pe un scaun.

— Domnul Răghină... începu el fără să se adreseze nimănui...

— Vine, vine imediat bursucul meu, — gunguri doamna din ușă. Lenuțo, fată, fugi tu repede, strigă-l pe Gustav: să-l poftească pe domnul căpitan Horuțiu, să-l aducă imediat încoace. Vrea domnul director Filip să-l cunoască.

Filip s'a răsucit în scaun: nu știa nici cine-i căpitanul Horuțiu, nici dacă vrea într'adevăr să-l cunoască sau nu...

— E ajutorul unchiului — îl lămuri Atalia. Funcționar...

— Indată-l trezesc, bursucul meu... — reveni și doamna. — Atalia, conversați voi cu domnul Filip până-l aduc pe unchiul.

Foșnindu-și poalele capotului, umblând mai mult deandăratele, doamna se topi într'o ușă laterală. Atalia își acoperi cu vârful degetelor un căscat plictisit și, pe sub gene grele, lenese, fixă asupra musafirului niște ochi

mari, verzi, în care nu se putea citi dacă vrea într'adevăr să spună ceva sau nu.

„Se uită la mine parcă s'ar uita la o ceapă!“ — gândi Filip cu ciudă. Și o privi la fel, liniștit, în ochi, până când fata, încrețind buzele, își lunecă privirile înlături.

Din camera cealaltă se auzea mormăitul lui Răghină. Hotărît, administratorului-șef nu-i plăcea să fie trezit din somnul de după masă.

Filip s'a întors spre tânărul care, rămas în picioare, părea gata să-i zâmbească la nesfârșit, oridecâte ori se uita la el.

— Ghivasilescu, parcă, nu? N'am mai auzit numele ăsta...

— Două nume: Ghi, de botez, Vasilescu, de familie.

— Ghi?... dela Gheorghe?

— Guy... Guy de Maupassant, dac'ați auzit...

— A! Franțuzește... Băiat sărac, Maupassant ăsta!...

— Poftim?

„În orice caz, într'ale duhului băiatu-i săracuț de tot“ — hotărî Filip pentru sine.

Și sprijinindu-și coatele pe genunchi, aținti dușumeaua. Ii era obișnuit gestul acesta în asemenea împrejurări.

Deșteptarea lui Răghină dură aproape jumătate de ceas. Când s'a ivit în ușă, petrecut din spate de gunguritul nevesti-si, Filip tăcea, Atalia fuma, Guy zâmbea...

— Însfârșit, turma noastră are păstor! — hohoti Răghină, și porni spre Filip cu mâna întinsă.

Era un om vârstnic, pieptos, burtos, cu părul cărunț tuns nemțește. Ochii mici, vii, nasul gros, îndreptat către pământ, dar mai cu seamă părul țepos-peric, îl făceau să semene a mistreț. Era ras proaspăt, șicând râdea, sub pielea obrazilor, pe nas, pe ceafă, îi eșea la iveală o țesătură încâlcită de vinișoare stacojii.

— Har domnului c'am pus mâna pe d-ta, tovarășe Filip! De-acuma nu mai scapi...

— Nici n'am de gând să scap.

— Ei, glumim și noi!... Măi nevastă, da' nu te mai ține de mine! Bre, ce scai!... Ai întrebat omul: nu i-i foame, nu i-i somn? Ia, hai! O dulceață, o cafea, o masă, o băită — și la somn! Ești nedormit, ești flămând, ești...

— Nu, mulțumesc. Am avut câte ceva de mâncare cu mine... Până'n seară trebuie să cunosc ferma... cât de cât... Putem trece în birou?

Filip a vorbit uscat, hotărît să curme pălăvrăgeala asta care-l înconjură din toate părțile. Voia bună s'a șters dintr'odată de pe fața lui Răghină.

— Mă rog, trecem și'n birou, — mormăi. La urma urmei, dac'ai venit, d-ta poruncești aici, nu cu...

Pe spătarul scaunului, mâna administratorului, mare, puternică, cu pete cafenii și albe — de om bolnav de ficat sau de cine știe ce altceva — s'a adunat pumn. Filip băgă de seamă un inel gros cu o mulțime de încrustături.

— Vai, ce brusuc! — se revărsă peste masă, dela locul ei, doamna Răghină. Dar lasă, dragă, omul să răsuflă... pentru numele lui Dumnezeu!... Ferma lui, ferma lui, atâta știe! Parcă n'ar mai fi și altceva pe lume... Să vie Horuțiu, să vină o dulceață, o cafea... Este vreme pentru fermă... Dece nu-l lași pe domnul director să se odihnească un pic?

— Birou-i tot aici în casă, — se ridică Filip, — sau în altă clădire?

Răghină aruncă nevesti-si o privire sălbatecă și porni înainte.

Biroul fermei Lespezi era într'una din acele cocioabe murdare și dărăpănate care făceau curtea să pară mai pustie, mai neîngrijită decât era. O casă de chirpici, cu acoperiș de scândură și podea de lut. La începutul începuturilor avusese o singură încăpere, și, probabil, fusese folosită drept cameră de iarnă pentru argații moșiei. Acum era împărțită în două printr'un perete subțire care începea chiar din mijlocul ușii: în dreapta — o vatră afumată, un cazan de aramă, niște borcane... Acolo-și fabrica familia Răghină dulceața și conservele pentru iarnă. În stânga o masă de scândură, acoperită cu ziare, câteva scaune, o bancă, o casă de fier... Acolo era biroul fermei.

După aproape trei ceasuri de discuții și cercetări prin dosare, Filip înțelegea în sfârșit că tot ceea ce la început îi păruse de necrezut, era în fapt adevărul adevărat: ferma Lespezi, ferma unde fusese numit director, nu exista.

Răghină, țepos, cu capul în piept, cu pumnii strânși, fuma țigară după țigară. Vasilescu zâmbea tâmp, gata să aprobe orice. Tit Horuțiu, aplecat peste masă, repeta din nou, pentru a cine știe câta oară, același lucru: un lucru simplu și firesc pentru toți trei, dar pe care el, Filip, nu izbutea încă să-l cuprindă.

Horuțiu vorbea liniștit, sigur de sine, pregătit parcă să facă față oricărei întrebări. Era un om încă tânăr, abia trecut de trezeci de ani. Înalt, roșcovan, cu un început de burtă, vorbea ușor, în fraze rotunde, gesticulând — dacă se poate spune — mai mult cu pieptul și cu umerii decât cu mâinile.

Totul era, la urma urmei, de o simplitate prostească.

Cu privire la suprafața totală a terenurilor fermei, nu știa nimeni nimic... Exista o „bază veche brâncovenească“, exista un „corp regal, domeniile coroanei“, mai erau și niște „corpuri moșierești alipite prin expropriere“, era un proces verbal care totaliza 9328,411 ha, era și un altul mai nou, care totaliza 7925,22 ha... Cât din acest pământ era arabil, cât pășune, cât ape, drumuri, râpi, nu se știa.

— Totul după necesități. Vă explic imediat, dacă-mi dați voie, — lămurea Horuțiu.

Și trecea la „inventarul viu și mort“.

Acolo — date asemănătoare. Erau în total șapte „corpuri clădite“ plus al optulea în sat la Lespezi: „villa ginerelui domnului Erhan“ — un notar criminal de război condamnat în „patrușcinci“.

— Biroul ăsta unde suntem trece și el drept corp clădit? s'amirat Filip.

— Bineînțeles, — s'a mirat Horuțiu de mirarea lui.

Mai erau, în registre, 14 boi, 5 cai, 850 de oi și 4 tractoare. De fapt, explica Horuțiu, „nu avem în stabulație“ decât 4 boi, nu 14, 11 oi — date pentru vară la stâna unui sătean — nu 850, 2 cai, nu 5, și 3 tractoare. Diferența „a pierit de inundație în astă primăvară“. Exista chiar un proces verbal, prevăzut cu ștampile și iscălituri de o mulțime de autorități locale.

— Avem și noi o parte de vină, — se cocoșa Horuțiu pe scaun, copleșit parcă de remușcări. N'am operat încă datele în registru...

Personalul permanent cuprindea 5, 10 sau 150 oameni, iar numărul zilierilor varia pe o scară cuprinzătoare, dela 10 până la 4000 pe zi.

— Totul, după necesități, — lămurea din nou Horuțiu.

Și, luând mărturie o stivă de dosare, explica precis, meticolos, în ce constau „necesitățile“:

Întâi, o afirmație categorică, pe care Filip o avea notată în carnet, la loc de cinste, pe pagina rezervată discuției cu Cristescu.

— Statul, tovarăşe director Filip, — explica Horuţiu — nu poate produce tot aşa de eficient ca particularul. Nu poate! Asta se ştie.

Argumentele nu-i lipseau: dacă n'ar fi aşa, specialiştii A.F.S.M.-ului n'ar aproba fermelor preţurile de cost pe care le aprobă.

— Dece aprobă ei 34 de lei per kilo grâu, dacă ţăranul, speculantul, cine vrei, ţi-l vinde cu 28? Dece? Dă-mi voie să-ţi spun deschis: pentru că deficitul, ca să zic aşa, face parte din afacere, e planificat dinainte, dela Bucureşti.

Urma a doua afirmaţie: un om cât de cât patriot, cât de cât inteligent, pus să muncească într-o fermă, e dator să se întrebe: oare munca mea serveşte Statului, sau îi dăunează?

— Ii dăunează! — răspundea Horuţiu. Cu fiecare kilo grâu pe care-l produc, eu scot din bugetul statului 2 lei, 3 lei, 5 lei, şi-i arunc pe gârlă. Atunci?

— Scazi preţul de cost — a încercat Filip, când i-a auzit pentru prima dată explicaţiile.

— De unde să-l scad? Dacă-l aprobă specialiştii, de unde să-l mai scad eu? Is mai cu moţ ca dânsii? Nu-s!

Prin urmare, după Tit Horuţiu, după Calistrat Răghină, după Guy Vasilescu, nu erau decât două soluţii.

Prima, — fermele să producă cât mai puţin, pentru a dăuna cât mai puţin statului.

A doua, — Statul să cumpere direct de pe piaţă, dela toţi cei care-i pot da marfă mai ieftină decât fermele.

În practică, de aproape doi ani, la Lespezi erau aplicate amândouă soluţiile.

Ferma nu avea, în fapt, nicio activitate: arăturile, însămânţările, culesul, totul, se făcea numai în registre. Se întocmeau, un an întreg, planuri de exploatare şi de trezorerie, se întocmeau acte justificative şi se încasau bani. Când venea vremea, din aceste fonduri puse deoparte se cumpărau „de pe piaţă“ diferite produse şi se duceau la baza de recepţie: totul „la un preţ de cost mai ieftin decât cel aprobat“. Aşa, vreme de doi ani, ferma dela Lespezi a contat printre fermele care, „în condiţii grele de inventar, stă deajuns de bine cu producţia“.

— La cereale dăm anual 5—600 kilograme la hectar! preciza Răghină. Alţii, aud, au dat 100, şi au cerut diferenţa pentru sămânţă.

Când Filip a încercat să-i descoase asupra întrebuintării eventualelor diferenţe, Horuţiu nu şi-a ascuns jignirea.

— Asta, tovarăşe director Filip, este o chestiune de cinste elementară. Eu nu spun că cine procedează aşa cum am procedat noi la Lespezi nu poate pune deoparte o anumită sumă de bani. Noi, însă, aici, avem acte justificative leu cu leu. Noi am predat Statului toată cantitatea, la un preţ mai rezonabil decât cel aprobat de sus.

Şi-i întindea sub nas dosarele acelea în care totul, dela început până la sfârşit, era fictiv, fals.

De controale nu se temeau:

— Totul — după Horuţiu — se poate aranja!

Dealtfel, pentru inspectorii mai „tipicari“ — aveau pe grinduri, în inima bălţii, câteva sute de hectare date ţăranilor în dijmă, în aceleaşi condiţii ca pe vremea moşierilor. Infăţişau acele petece de recoltă, pierdute printre ochiuri de apă şi mlăştinişuri, drept „culturile noastre“ — şi totul rămânea aşa cum a fost. Vreme de doi ani, nu s'a găsit vreun inspector care să se întrebe dacă „culturile noastre“ ocupă cinci sute sau cinci mii de hectare.

Filip ascultă explicațiile acestea din nou și din nou, și nu era în stare să ia o atitudine. La început credea că i-au pus la cale o glumă de prost gust. Până la urmă însă a trebuit să înțeleagă că nu-i vorba de așa ceva: oamenii aceștia ținuseră în jurul fermei un lanț întreg de murdării, de falsuri, de corupție, de banditisme. Ii vorbeau deschis, pentru că de el, de directorul fermei, care avea să rămână acolo, cu ei, n'aveau cum se feri: îi vorbeau deschis, pentru că erau siguri, poate, că și-l vor câștiga complice...

Apucase marginea scaunului, ca la dentist, cu amândouă mâinile, încheștase fălcile, și privind — fără să mai vadă — cum Horuțiu își tot scuipa vârful arătătorului și răsfoia prin dosare terfelogite, simțea că se înăbușă, că-i crapă capul...

Ii treceau prin minte fel de fel de soluții, dar nici una nu-i părea deajuns de potrivită.

— Ce vrei, Prodan? — izbucni într'un târziu, morocănos, Răghină.

În ușa biroului se iviseră doi oameni, necunoscuți pentru Filip. Tit Horuțiu tăcu, aruncă într'acolo o privire scurtă, apoi vru să-și continue explicațiile. Băgă însă de seamă că nu-i ascultat: directorul cel nou îi privea țintă pe cei din ușă, și în ochii lui creștea parcă ceva — Horuțiu n'ar fi știut să spună ce anume — care-l făcu să închidă dosarul, încet, speriat singur de sgomotul pe care l-ar putea face, și, cu grumazul tot mai încordat, să aștepte.

— Așa-i cum am spus — începu Prodan din ușă, adresându-se vădit numai lui Răghină; faptul că vedea la masă un străin, nu-l stingherea de fel. — Așa-i cum am spus: îl demontează, îi schimbă piesele... Dacă...

Era un om destatură potrivită, cu ochi strălucitori cuprinși în cearcăne vinete, neobișnuite. Pe fața-i pământie, unsuroasă, nădușala-și deschidea către bărbie pârâiașe întortochiate. Gol până la brâu, desculț, purta numai niște pantaloni de doc, și, pe cap, o șapcă.

Intrase fără sfială, fără să dea măcar bunăziua, copleșit cu totul de preocuparea lui urgentă și importantă.

— ... Dacă n'ajungem noi la pușcărie, cu ferma asta, apoi...

Răghină nu-i dădu răgaz să-și termine vorba.

— Treci mai târziu, Prodane dragă. Acuma... — și împunse aerul cu bărbia, arătându-i-l astfel pe Filip.

— Mai târziu poa'să treacă pe la dumneata și sfânta Filofteia, că tot degeaba trece...

— Ce-i, tovarășe Prodan? — întreabă Filip, direct, obligându-l pe Răghină să-și înghită mânia.

Mecanicul l-a privit o clipă nedumirit, apoi a înălțat din umeri: „Dacă vrei numaidecât, na!”

Și a început să povestească repede, cu o mulțime de amănunte și presărând la fiecare zece vorbe câte-un blestem, cum cineva, un anume Zăpo-deanu, se apucase să „confiște” un tractor al fermei...

În timp ce Prodan povestea, prin spatele lui și-a făcut loc în birou omul venit împreună cu dânsul: un tânăr grasuț, cu ochelari groși. A intrat și, pentru că în birou nu mai erau scaune, a rămas în picioare. Asculta atent. Din când în când aproba ceremonios, ținându-și buzele groase, roșii, într'un fel care-l făcea să pară o durdulie domnișoară de pension, deghizată — nu prea bine — în bărbat.

Revenind pentru a cine știe câta oară la blestemele cu care a început, Prodan a terminat repede toată povestea.

— Eu — începu atunci tânărul, cu o voce neașteptat de groasă și de bărbătească — eu cred că ei profită de... de pasivitatea noastră... și eu cred că.... cred că noi dacă-i lăsăm să...

Vorbea cu întreruperi, repetând unele cuvinte, așa cum vorbesc băl-bâiții când, de bine de rău, izbutesc să-și stăpânească meteahna.

— ... dacă-l lăsăm să... să ne fure așa, fără... fără să dăm măcar dintr'un deget... mde!... Domnul Prodan are dreptate. Eu cred că... zău... cred, că!.. dacă suntem instituție de Stat, atunci... basta!

— Mare lucru mai crezi tu! Dacă crezi, dece nu le-ai luat tractorul?— auzi Filip un mormăit în partea unde sta Horuțiu.

Tânărul privi dezaprobat în aceeași direcție, țuguindu-și buzele ca și cum ar fi vrut să răspundă ceva, dar, observând în sfârșit că în birou este și un străin, zâmbi încurcat, și, cu mâna întinsă, porni spre Filip.

— Iertați-mă că nu v'am observat... Atunci... Atunci eu cred că... cred că sunt cam căzut din lună la... la ședința dumneavoastră. Mă numesc Ilie Olteanu și sunt... sunt... am impresia... sau ar trebui să fiu... referent.

Filip i-a strâns mâna cu oarecare nerăbdare, atent la sfada ce izbucnise între Răghină și Prodan: Răghină pufnea mânios că de istoria cu tractorul asta o să se ocupe mai târziu „domnul căpitan“, iar Prodan striga că „asta-i porcărie, ce fac Zăpodenii, îi sabotaj, îi ce-o fi, da' nu se poate!“

Filip apucă un capăt de creion, și, întâi încet, apoi mai tare, mai repede, bătu în masă, până când Răghină și Prodan au tăcut și s'au întors mirați spre dânsul.

— E clar! — se auzi Filip rostind, strigând aproape.

Și se ridică în picioare.

N'ar fi știut pentru nimic în lume, nici atunci, nici mai târziu, dece a ales, dintre toate cuvintele pe care le știa, un cuvânt atât de nepotrivit. Ce-i era clar, la urma urmei, în babilonia asta? Poate, cel mult, două sau trei lucruri: întâi, că la Lespezi sunt totuși și oameni care se bat, după puterile lor, pentru ferma asta, așa păraginită cum era; al doilea, că Răghină, Horuțiu, Vasilescu, fie ce-o fi, n'au ce căuta acolo; și al treilea, că numele lui Prodan, al mecanicului, a fost rostit eri, în fața lui, de-un activist al județenei de partid.

— E clar! — repetă totuși, mai aspru, mai tare decât prima dată.

Și auzi, în liniștea care-l înconjura, țiuitul țăntarilor intrați în cameră odată cu amurgul.

— Cât timp vă trebuie ca să predați administratorului tot ce-ați avut pe mână în fermă? — se adresă direct, fără niciun ocol, lui Vasilescu și lui Horuțiu.

— Să phedăm?!... Nu phea-i mahe luchu de phedat...—Guy Vasilescu zâmbea, ca totdeauna.

Horuțiu privea neclintit o pată de cerneală de pe masă; i se vedea numai ceafa roșie, nădușită dintr'odată.

— Dumneavoastră n'aveți dreptul să dați afară un funcționar în felul acesta — începu el. Dispoziția...

— N'aveți decât să vă plângeți unde vreți, — îl opri Filip. Măine până'n prânz predați totul. Pe urmă așteptați acasă dispozițiile mele.

— Tovarășe director — sări în sfârșit Horuțiu în picioare, dispoziția dumneavoastră nu-i legală și eu refuz să o iau în considerație! Dumneavoastră nu puteți impune nimănui domiciliu forțat! Dumneavoastră nu aveți dreptul să calomniați un om onest, și, cu atât mai mult, nu puteți scoate un om al muncii din...

— Domnule căpitan, domnule om al muncii, dacă mâine la ora 12 vă mai prind pe-aici, pe dumneata sau pe el, — Filip striga din ce în ce mai nestăpânit, cuprins de-o mânie oarbă—atunci vă trag legal un picior în dos de-o să vă amintiți de toate legile și fărădelegile pământului ăstuia. Clar?

O clipă îi trecu prin minte că hârtiile acelea ar trebui să fie închise undeva, de față cu un număr anumit de martori, trecute într'un proces-verbal, sigilate și așa mai departe. Socoti însă, tot atunci, că asemenea „documente“ false dela un cap la celălalt, nu mai pot fi schimbate de nimeni, cu nici un chip, în folosul nimănui...

Înșfăcă totuși dosarele risipite pe masă, le trânti claie peste grămadă în cassa de fier, răsuci cheia, și, fără a sta deloc în cumpănă, i-o încredință lui Olteanu.

— Poftim !... Pentru moment rămâi dumneata locțiitor de contabil-șef, de ajutor contabil și de ce mai crezi că trebuie. Până se fac predările, domnii ăștia trei au voie să-și vâre nasul prin dosare, numai în prezența și pe răspunderea dumatăle, în măsura în care asta-i absolut necesar. După aceea gata. Răspunzi.

Olteanu băgă mecanic cheia în buzunar, și abia după aceea tresări speriat. Când a isbutit însă să îngâime un început de protest, nu-l mai asculta nimeni.

Lăsându-l pe Horuțiu cu gura căscată, Filip se apropie de Răghină.

— Dumneata preiei dela dâșii tot ce le-ai predat — dacă le-ai predat vreodată ceva. Măine dimineată la șapte liberezi o cameră din locuință, pentru biroul fermei. Și'ncepi să-ți faci bagajele: într'o săptămână, predai tot și sbori de-aici! Până atunci n'ai drept să dai, nici în fermă, nici în numele fermei, nicio dispoziție... Și nimeni dintre cei de aici n'are drept să plece nicăieri, din raza satului Lespezi, fără autorizația mea. Clar?

Nu primi răspuns de nicăieri. Se auzea numai șuerul grăbit al respirațiilor și țiutitul uniform, enervant, al țăntarilor.

— Dumneata hai cu mine! — apucă brațul lui Prodan. — La urma urmei, există ori nu există ferma asta? Se poate vedea?

Și a plecat cu pași mari, fără să arunce în urmă o singură privire.

Aiurit, Olteanu și-a scos ochelarii; tot aburind sticlele groase și frecându-le de poala jachetei, se apleca ba spre unul, ba spre altul, dibuind miop o față de om dispus să-i dea lămuririle de care avea nevoie:

— Eu... — începu — eu cred că dumnealui era... era directorul nostru cel nou. Foarte... foarte energic om!

Auzindu-l, Răghină tresări — parcă lovit de-un pietroi; îi aruncă o privire uimită, scârbită, și porni spre ușă. Horuțiu și Vasilescu l-au urmat îndată.

Rămas singur, Olteanu zâmbi, țuguindu-și buzele ca o fetiță alintată, apoi, liniștit, mormăind gros un început de „gaudeamus igitur“, scoase din sertarul mesei un caiet școlăresc intitulat „Inventar provizoriu“ și, cu creionul, scăzu din evidență un tractor. La rubrica de observații notă:

„Tractorul a fost rechiziționat de domnii Zăpodeanu, sub pretext că tractoristul nostru, d. Ion N. Nicolae, folosind fântâna d-lor Zăpodeanu pe când se afla la câmp, a dărâmat din nebăgare de seamă 4 (patru) stâlpi la gardul d-lor Zăpodeanu intrând cu 2 (două) roți pe proprietatea Zăp. Tractorul fiind între timp vândut de d-nii Zăp. d-lui Matache Zadac din Călărași, care l-a vândut d-lui Chirtop, care l-a vândut d-lui Ponici, este acum parțial demontat și piesele se folosesc pentru repararea motorului șalupei d-lui Ponici“.

Și, cu litere din ce în ce mai înghesuite, pentru a nu umplea și cea de a treia despărțitură a rubricii de observații, a adăugat:

„Faptul a fost constatat de mine și de d. Mihail Prodan, mecanic al fermei Lespezi, la 4 Oct. 1948“.

Scria frumos, rotund, lipindu-și vârful nasului de hârtie; când ajungea

la capătul rândului calcula lăţimea literelor cu atâta încordare, încât de multe ori i se întâmpla să nu bage de seamă cum în colţul gurii îi scapătă vârful limbii.

Mihai Prodan, mecanicul, pricepea cu greu cum de-a putut Filip auzi despre dânsul tocmai la Călăraşi, şi încă la judeţeană de partid.

— T-t-t-t!... De unde-or fi ştiut ei...

Şi, cu vădită plăcere, privea din nou pagina din notesul lui Filip, unde-i era trecut numele.

— Ei ştiu... Păcatu-i că dumneata nu prea ştii de dânsii. În general, am auzit, nu prea ştii de partid.

Prodan îl privi în ochi — parcă mânios, parcă speriat, dar nu răspunse nimic.

— Da! — întări Filip. Altfel nu lăsa lucrurile aşa, nu-i lăsa să-şi facă de cap. Ştii ce-i aici, în ferma asta?

Prodan clătină din cap: ştia!

— Ştii, şi taci! N'am eu datoria să te cred complice cu dânsii?...

Stăteau alături, pe-un drug uitat sub rampa laterală a hambarului. Prodan îşi îmbrăţişase genunchii şi stătea nemişcat, urmărind parcă numai chinul unei furnici care ducea încotrova un grăunte de mazărice.

— Dumneavoastră... întrebă într'un târziu — sunteţi comunist?

— Da.

— Sunteţi trimis aici chiar de partid?

Primi răspunsul, oftă, apoi, încet, greu, a început să vorbească.

Lucra pe moşia din Lespezi de aproape 20 de ani. Aici a deprins şi meseria. Atunci, la început, proprietarul Lespezilor, un general căruia dealtfel nu i-a văzut faţa niciodată, „l-a scutit“ de armată, şi cu asta şi l-a câştigat rob pe viaţă. Se căsătorise devreme, avea copii, n'avea pământ... Dacă şi-ar fi luat lumea'n cap, dacă ar fi căutat o viaţă cât de cât mai omenească în altă parte, s'ar fi pomenit îndată, fără doar şi poate, fie la regiment, fie la curtea marţială. Deci a răbdat, cu gândul la copii... După 23 August a fost printre cei dintâi comunişti din sat; s'a prezentat singur la armată, şi după două luni de instrucţie, i s'a îngăduit — la cerere — să plece pe front. Rănit în Tatra şi lăsat la vatră, a intrat curând în comitetul pentru reforma agrară... În sat, da, la Lespezi...

Prodan făcu o pauză, apoi începu să povestească repede, pornit, sfădindu-se parcă cu amintirile şi cu el însuşi:

În cursul împărţirii pământului, atunci, la reforma agrară, el, Prodan, împreună cu alt om din sat — Dincă Giorovan pe nume, fost prizonier în Uniunea Sovietică — au încercat, ei de capul lor, să înjghebe un fel de colhoz. Nu ştiau, nici unul nici celălalt, aproape nimic din amănuntele organizării unui colhoz, dar au încercat cu toată inima... Lespezenii s'au ciorovăit o vară întreagă, colhozul, bineînţeles, nu s'a putut face, şi în toamnă, pentru prima dată în viaţa lui, Prodan a fost chemat la Răghină în casă. Erau de faţă Răghină şi nevastă-sa, era un oarecare Erhan, preşedintele Frontului Plugarilor din sat, erau Horuţiu şi Vasilescu, — şi înaintea lor, împreună cu dânsii, secretarul organizaţiei de partid din plasă, Lencu, l-a „judecat ca pe hoţii de cai“: el, Prodan, compromite partidul! Dacă nu-şi vâră minţile în cap, el, Prodan, va fi exclus din partid, alungat dela fermă şi trimis la balamuc!

— Nu m'a criticat, tovarăşe director, — îşi aducea Prodan aminte acum — nu m'a criticat; m'a înjurat, m'a beştelit, atâta! şi ei râdeau.

Prodan n'a spus nici un cuvânt. Simțea că prea-i nedrept să se lase „judecat“ de Răghină, de Horuțiu, de Vasilescu...

— Ce au ei aface cu partidul? I-ai văzut și dumneata. Nu pentru că nu-s membri de partid, dar așa, oricum i-ai lua, ce au ei cu partidul?

Intr'adevăr, Filip îi văzuse.

În partid, Prodan a fost după aceea „mai mult cu numele“: a plătit cotizația, a mai trecut când și când pe la ședințe... Era, atunci, în biroul organizației din sat... Când a aflat că în birou a intrat altul în locul lui, n'a spus nimic... Mai târziu a făcut și o școală țărănească de partid... Două săptămâni... O întâmplare, de bună seamă, ori o greșală, că dac'ar fi prins de veste Lencu, l-ar fi șters de pe listă... Iar pe urmă, când cadrele dintâi, întemeietorii organizației din sat, au primit munci prin alte părți, el, Prodan, a pierdut legătura aproape cu totul, a rămas, cum se spune, singur cuc. Știa, sigur că știa, despre multe tâlhării. Dar cui să-i mai spună, cu cine să se mai sfătuiască dacă secretarul de la plasă... În fermă, afară de el, de Prodan, mai era un comunist: vizitiul. Om muncitor — dar tare adormit, tare depărtat... A încercat să vorbească inspectorilor, controlorilor care au trecut din an în paște pe la fermă... Odată a și izbutit. Asta a fost anul trecut, în vară... Da, e drept, în organizația de partid din sat el... el n'avea încredere. Erau tot cadre noi... și... și el se deprinsese cu ceilalți, și... așa a fost. Nici la adunări, e drept, nu s'a mai dus... Inspectorul? Inspectorul a notat totul, pe urmă a stat de vorbă cu Răghină, și gata. Nu s'a schimbat nimic. Lencu? Lencu e secretar și acuma... Dar Prodan nu l-a mai văzut...

Dezordonat, când ici, când colo, povestirile lui Prodan luminau o istorie lungă și încâlcită, a fermei, a satului, și a lui proprie...

Guy Vasilescu — băiat sărac? Aș! Era feciorul unui avocat din București, fost senator și fost ministru, cumnat sau văr cu Calistrat Răghină... Mărginit, prostălu, n'a fost în stare să învețe nimic. Cu patru-cinci ani înaintea războiului, tată-său i-a cumpărat o moșie. „Ca să fii moșier, n'ai nevoie de minte!“... În câțiva ani, Guy a făcut praf moșia... După război i-a căutat o zestre mai potrivită: l-a trecut tată-su, peste noapte, printr'o școală de agenți sanitari — adică de „băeți săraci“ — și i-a făcut rost, pentru început, de-o slujbă la Lespezi. Acuma-l ajută pe Răghină la iscălit acte false, îl ajută să-și desmierde nevasta, cumnata...

— Ce, Răghină...

— Da, — Prodan scuipă într-o parte. Trăiește cu amândouă.

— Iar Vasilescu?...

— Vasilescu le plimbă cu barca... Ba pe una, ba pe alta... Fac de toate, acolo, sub nasul unui copil... Mai rău decât câinii!

Copilul îi era cunoscut lui Filip: flăcăiașul acela sfrijit, ghebos, bătrânicos, care-l dusesse dela șalupă la pod. Era fiul lui Ponici, al podarului.

— Gustav îi spune, — și Prodan scuipă din nou.

De numele acesta neobișnuit erau legate alte întâmplări:

Cu doisprezece ani în urmă, generalul stăpân al moșiei intrase în legătură cu niște negustori austriaci. A adus la Lespezi câțiva lucrători din Viena, a tocmit pescari cu scule și a început să prindă'n Borcea, în lacul Tiuganului și în privaluri, obleți cu nemiluita. Nu pentru carne: pentru solzi. Scoteau austriacii din solzii obleților un soi de clei — esență de orient îi spuneau — cu care făceau pe urmă, la Viena, mărgăritare false... Pe mai marele lucrătorilor nemți îl chema Gustav. A stat în gazdă la Ponici. Pe atunci Ponici avea altă nevastă. În semn de prietenie, soții Ponici și-au botezat copilul după numele musafirului. Iar după ce-au plecat oas-

peții, s'a văzut în sat că nasul copilului începe a se ascuți după moda austriecilor... Din bătaie a murit, nevasta aceea a lui Ponici!...

Intr'un târziu, ne mai fiind în stare să facă față asaltului țânțarilor, Filip s'a ridicat.

— Mda! — murmură pe gânduri. Te-au copleșit din toate părțile cu păcatele... n'ai mai fost în stare să vezi altceva... Vorbim de-un ceas și nu mi-ai spus nimic de bine, despre nimeni.

Prodan ridică din umeri.

— Ce?

— Ziceai că vizitiu-i comunist. Unde-i? Nu l-am văzut de fel...

— Știu eu?!... S'o fi culcat...

Și porni înainte.

În jurul grajdului duhnea acru, până departe, a bălegar dospit. Vizitiul, Mitu Cârstei, ședea lungit pe paie, îmbrăcat în niște haine făcute din acelaș material ca și pantalonii lui Prodan.

Erau, în grajul vechi, dărămat, despărțituri pentru patru cai. Două erau ocupate de-o pereche de armăsari suri, frumoși și curați, dar îngrozitor de slabi; într'a treia — mărturisea bătugeala paielor așternute — dormeau oameni, iar într'a patra erau depozitate niște ceaune și o ladă mare, fără capac, plină cu străchini, linguri de lemn, făcălețe pentru mămăligă, gamele de tinichea...

Vizitiul s'a ridicat în picioare, și, cu ochii la Filip, a luat poziție de drepti. Era un om înalt, deșirat, de vreo patruzeci de ani. Avea gâtul neobișnuit de lung, și din cauza asta capul îi părea încă mai mic decât era.

— Dumnealui — începu Prodan stingherit — este director la noi...

Mâna lui Mitu Cârstei a înțepenit pe-o vipușcă închipuită. — Se vedea cât de colo că omul avea slăbiciune pentru asemenea atitudini militărești.

„Slugărnicie?! Obicei, pur și simplu!“. Filip n'ar fi putut ghici dintr'odată.

— Dumneata ești tovarășul Cârstei... — i-a întins el mâna.

Vizitiul a rămas nedumerit. Un timp și-a plimbat privirile, puțin speriate, dela palma lui Filip la ochii lui, ca și cum ar fi vrut să-i citească în ochi o poruncă asupra celor ce avea de făcut cu palma. Pe urmă, lămurindu-se, s'a înroșit, și, aplecându-se tare, i-a strâns mâna într'amândouă mâinile lui negre și fierbinți.

Hotărât, directorii cu care avusese a face Mitru Cârstei până atunci nu i-au prea dat prilej să deprindă asemenea obiceiuri.

Zăpăcit cu totul, o vreme a răspuns întrebărilor lui Filip brambura.

Da, avea familie. Cum? Nu, adică, da, avea și copii. Carte? Care carte? Bineînțeles că știa carte, cum să nu? A citi și a scrie?... Nu, asta nu știa...

Incet-încet, a isbutit totuși să se stăpânească și să răspundă cum se cade.

Familia îi era în sat. La „moșie“ — așa-i spunea el fermei de Stat — „se tocmise slugă“ numai el, fără copii, fără femeie. Dormea în grajd, se'nțelege. Când îl apuca dorul de casă, îi dădea douăzeci de lei lui Ponici și trecea în sat pentru o noapte... Da, la fel făcea și Prodan... Dormeau amândoi acolo, pe paie. Poți să-i dai lui Ponici șase sute de lei în fiecare lună?... Dacă merge la adunările de partid? Nu, nu prea se duce. Nici nu-l ajută mintea să'nțeleagă atâtea câte s'aud acolo. Cotizația — asta da: i-o dă în fiecare lună lui Prodan, iar Prodan o duce în sat odată cu a lui. Rar se'ntâmplă să'ntârzie el cu cotizația!...

Au vqrbit așa o bucată de vreme, și Mitu Cârstei nici n'a băgat de seamă când a început să-l întrebe și el pe Filip: din ce parte a țării vine, dacă are copii, dacă-i trăiesc părinții...

— Ascultă, — tresări într'un târziu Filip — eu mai am o socoteală cu dumneata. Spune-mi... dar să-mi spui cinstit: dacă te-ar pune pe dumneata director aici, în locul meu, ce-ai face întâi și 'ntâi?

Iarăși s'a înroșit, iarăși s'a zăpăcit Cârstei.

— Eu... — zâmbi el rușinat, acoperindu-și repede gura cu degetele răsfirate — eu... Eh!... Cine m'ar pune pe mine director? — ultima vorbă a rostit-o greu, desfăcând-o în silabe: de-rec-tor — Eu... la cai, la boi... asta-i, a mea. Eu...

— Totuși! — nu-l slăbi Filip. — Ce-ai face?

Cârstei ridică ochii spre tavanul de stof. Sus, printr'o spărtură, se vedea un capăt de cer vinețiu, abia înviorat de geana depărtată a apusului.

— Eu... — începu — dacă m'ar pune pe mine de-rec-tor... vă spun, da' să nu bănuieți...

— Hai, hai! — îl îndemna Filip.

— Eu... — vizitiul a părăsit priveliștea cerului și, cu un nou val de sânge în obraji, vorbi hotărît, privind-l pe Filip în față:

— Întâi și 'ntâi eu l-aș beli pe dom'Răghină. Pe urmă aș mai beli vreo doi, și după asta... nu'ș ce-aș mai face... da... aș mai da din când în când și la caii ăștia câte-o mână de ovăz, că doar nu s'a sparge bolta cerului pentru atâta cheltuială.

Alte planuri gospodărești nu mai putea înjgheba.

Când și-a petrecut Cârstei oaspeții până la ușa grajdului, afară începea să se întunece.

— Mergeți să vă odihniți? — întrebă Prodan.

— Da.

Și Filip porni la întâmplare, printre două maghernițe dărâmate, spre casa lui Răghină.

Intr'un fel, discuțiile acestea cu Prodan, cu Cârstei, îl învioraseră, îl întăriseră în credința că așa cum începuse el, așa și numai așa trebuia începută munca la fermă.

O buhă mare, greoaie, fâlfâi pe undeva, pe-aproape, se abătu scurt în măraciniș, stârnind chițait de șoarece, apoi sbură repede, cu un ocol larg, fără să se înalțe prea mult deasupra pământului.

— Așa fac ele toată noaptea, — îl lămurii din spate Prodan. — Prind șoareci...

În lumina tot mai puțină, Filip băgă de seamă că printre buruieni uriașe, în dreapta lor, șerpuia pe vreo cincizeci-șaizeci de metri o stivă de coceni de porumb.

— Nu-s desfăcăți?

— Nu... Stau aici din anul trecut...

Prodan păși, și cu piciorul, dădu ușor la o parte un maldăr de coceni. Pe pământul rămas o clipă descoperit, câțiva șoareci lunecară ca niște umbre iuți, și se pierdură în bălării.

— Un an!... Un an întreg, și dumnealor n'au vreme... — îl auzi pe Filip șoptind.

... Câteva minute după aceea, când Olteanu, referentul, a ieșit din birou, directorul cel nou, Prodan și Mitu Cârstei, stârneau șorecăria încuibată în acea stivă părăsită de porumb, și, cu o greblă, cu o crăcană de salcie, cu o lopată, striveau, sfârtecau printre buruieni, câte doi, câte trei câte cinci șoareci dintr'odată.

Tăceau, cufundați în munca lor neobișnuită, și'n liniștea amurgului s'auzea numai bufnetul uneltelor, izbite în pământ cu sete, ca niște imblăcie spornice.

Tot potrivindu-și ochelarii, Olteanu s'a apropiat, dar, când a simțit sbătându-i-se sub talpă un șoarece călcat din întâmplare, i-a venit greață și s'a depărtat în fugă.

Din când în când, Filip se oprea, asculta foșnetul buruienilor terciuite de-atâta frământare, apoi pornea din nou, încă mai înverșunat. Iși simțea fruntea, spinarea, gâtul, ude de sudoare, dar găsea în această necumpănită risipă de energie o bucurie amară, sălbatecă... Nu voia, nu mai putea să se oprească.

— Un an!... De-un an întreg!...

Filip nu înțelegea în ruptul capului de ce-i trebuie un călăuz, dacă vrea să umble câteva ceasuri pe terenurile fermei; și mai ales nu înțelegea de ce acest călăuz nu poate fi nici Răghină, nici Prodan, nici Cârstei, ci numai un anume Avram, care era atât de greu de găsit. Totuși, pentru că Prodan ținea numaidecât să i-l aducă pe acest Avram, îi lăsă pe seamă grija călăuzului și intra în casă.

L-a întâmpinat, chiar în ușă, Răghină. Fără un cuvânt, l-a condus în bucătărie.

— Astăseară — vorbi apăsător — dormiți aici. Măine vă eliberăm biroul... Vi-l amenajați cum credeți.

— Mobilă este?

— Mă rog... o să căutați... Eu, în fermă nu mai dau dispoziții... Iar asupra mobilei mele, nu primesc dispoziții de nicăieri.

Aștepta din partea lui Filip un protest, o rugămintă, orice. Filip însă a tăcut, întunecat.

Indesat, țepos, — mistreț! — Răghină s'a răsucit la stânga'mprejur și a intrat în casă.

Prin ușa groasă de stejar — care dădea în sufragerie și pe care Răghină, bineînțeles, n'a uitat s'o încuie de două ori, sgomotos, — pătrundeau deslușit șoaapte, icnete, huruile de mobilă târâtă dintr'un loc în altul. Cineva, probabil doamna Răghină, smorcăia într'una a plâns.

— Eu cred că... cred că doamna sughite numai... numai demonstrativ ca... ca să zic așa.

Pe capătul unei laițe de lemn, ședea gheboșat, cu coatele în poale, cuprins parcă de dureri de burtă, Ilie Olteanu. Filip nu-l băgase de seamă.

— Dumneata, tot aici...

— Tot aici m'au... m'au cazat.

Filip își plimbă privirile, cu înțelese, dela Lenuța, care rânduia niscai farfurii într'un dulap, la Olteanu.

— Amândoi?

Olteanu s'a înroșit până în vârful unghiilor, a bâlbâit ceva și, grăbit, și-a scos ochelarii și a început să-i frece de poalele hainei. Ochii, mici și obosiți, îi erau atât de șterși, încât lui Filip îi păru că în clipăcând a rămas fără ochelari omul s'a depărtat de el cu zeci de metri, sau a intrat cu totul într'un perete, undeva...

— Domnișoara Lenuța n'a... n'a dormit de loc aici. Dumneaei a dormit — izbuti Olteanu să lămurească — a dormit în sat la... la părinții dumisale...

— Am dormit în sat pentru c'am avut treabă — ciripi Lenuța, cu nasul în dulap. — Altfel... Ce, dumnealui nu-i tot un fel de domnișoară?

Își arată o clipă spre Filip dinții mulți și mărunți, apoi își văzu de farfurii.

Fată tânără, sănătoasă, abia stăpână pe tinerețea și frumusețea ei, îi plăcea, vădit, să audă asemenea vorbe cu două înțelesuri, care-i dovedeau că începe a intra în rândul femeilor.

Filip n'a mers însă mai departe cu gluma. Și-a luat din geamandan un prosop, un săpun, și a pornit spre malul Borcii.

Când s'a întors, fata plecase. Olteanu se descălța — încet, stângaci, de parcă făcea treaba asta pentru întâia dată'n viață.

— Are dreptate fata, să știi — deschise Filip vorba după ce l-a privit câțva timp. Faci totul așa, nu știu cum, parc'ai fi o domnișoară. Nu te supăra... O domnișoară picată aici deadreptul dela pension.

Olteanu își țuguie buzele într'un zâmbet stingherit, apoi vorbi ațâțat, pornit:

— Și'ncă pension de... de călugărițe, știu. Eu nici... nici nu susțin că-s băiat sărac... Părinții mei erau... erau altceva.

Și a tăcut, preocupat numai de nodurile multe și prost făcute ale șireturilor.

— Ce erau părinții? — îi aminti Filip.

Olteanu s'a ridicat, ca să-l poată privi în ochi, hotărît și oarecum dușmănos.

— Erau intelectuali... intelectuali burghezi, cum se zice și... și au avut oarecare bunăstare și... și mie nu mi-i rușine de asta, cu toate că dumneavoastră... dumneavoastră sunteți comunist.

— Dece să-ți fie rușine? Poate că, într'adevăr, n'ai dece te rușina...

— Nu știu... Și dacă... dacă vreți să știți, eu... eu am completat până acuma patru auto... auto-biografii și... și le puteți citi. Eu... eu cred că trebuie să dormim de-alatul. Stați... stați la geam, sau dincoace?

— Indiferent...

— Atunci eu... eu rămân aici.

Filip nu mai întrebă nimic și începu să se dezbrace. Înțelegea că în sufletul omului acestuia, cu care va trebui să lucreze, cu care voia să se înțeleagă, sunt compartimente și săltărașe: unele-s deschise gata sau ușor de deschis, altele, dimpotrivă, sunt lăcătuite cu strășnicie. Ce-o fi în săltărașul legăturilor lui Olteanu cu familia — greu de știut. L-o fi nedreptățit cineva, l-o fi jignit?... O fi altceva la mijloc?

— Ești aici de multă vreme? — întrebă într'un târziu, cu gând să rupă încordarea care dănuia încă.

— De cinci zile și... și câteva ceasuri.

— Ai lucrat și pe la alte ferme?

— Nu. Direct din școală. Academia Comercială. Este... este primul meu serviciu... ca să zic așa.

De câteva minute, Olteanu își privea atent talpa ghetei, udă, neagră. O studia nedumerit, bucată cu bucată, plimbând-o la câțiva centimetri sub ochii lui miopi.

Laița — scânduri de brad sprijinite pe doi căpriori — era acoperită cu un covor vechi, subțire. Filip și-a așezat palma sub cap, în loc de pernă, s'a învelit cu haina, și, frânt de oboseală, a căzut într'un somn de plumb.

S'a trezit nădușit — nu-și dădea seama după câtă vreme — dezorientat, cu simțământul unei primejdii apropiate. Lampa era încă aprinsă. Olteanu, în mijlocul camerei, stând pe vine, țopăia zorit, îndesând cu șezutul un soi de boccea alcătuită halandala din țolul de pe jos, din haina lui, dintr'un ștergar de bucătărie și probabil din alte obiecte asemănătoare.

— Ce-i? Ce s'a întâmplat?

— Nimic... Iertați-mă că... că v'am deșteptat — zâmbi Olteanu nefericit, gata parcă să primească supus orice pedeapsă școlărească.

Și, întrerupându-și ciudata îndeletnicire, scoase cu băgare de seamă din mijlocul boccelei o gheată turtită, scălbămbă, perechea celei de care n'apucase încă să se descâlțe.

— Am călcat undeva în păcură — explică — sau în ulei, și... și am crezut că-i udă, și... și am pus-o pe plită la uscat, și... și a luat foc. Dar acuma... acuma am stins-o.

Îi tremurau mâinile și arăta atât de jalnic, încât Filip nu-și putu stăpâni râsul.

Ceasul arăta că nu dormise decât douăzeci de minute.

— Ați adormit — se apropie Olteanu — și eu... eu am uitat să vă întreb: nu vi-i foame?

— Ai ceva de mâncare?

Lui Filip îi era într'adevăr o foame cumplită: nu mâncase de douăzeci și patru de ore; abia acum își dădea seama de asta.

Olteanu așeză la loc țolul, ștergarul și toate celelalte. Pe urmă cotrobăi într'un dulap și scoase un borcan cu miere, sare, șuncă, un dărab de unt..

— Furăm? — se dădu Filip mai aproape de bunătățile acestea, sigur dinainte că, ori ce răspuns ar primi, va mânca.

— Eu nu fur. De furat... el fură — arăta Olteanu spre ușa lui Răghină — Eu... eu am dreptul, după lege: hrana odată pe zi, la cantină. Asta... asta-i scris în Monitorul Oficial...

Se vedea bine că atitudinea lui față de dulapul cu proviziile lui Răghină reprezenta bilanțul unui proces de conștiință dezbătut, în cursul celor cinci zile, pe toate fețele.

— Dacă-i trecut în Monitorul Oficial, de ce nu te-ai bătut cu Răghină ca să-ți asiguri drepturile? — îl zădări Filip în glumă, întinzând pe pâine un strat gros de unt proaspăt, cu miros amărui, de pelin...

— Eu cred că... îl lămurii Olteanu, fără pic de zâmbet — cred că domnul Răghină nu înțelege absolut nimic, și... și nu pot să discut cu el! — Stătu un timp pe gânduri, apoi declară cu o solemnitate puțintel caraghioasă: — Este, pot să spun, primul meu șef... în primul meu serviciu, și... și ne-am certat chiar din primul ceas...

S'au săturat, au stins lampa și s'au culcat. „Cum poate el să stea de vorbă cu mine și să nu mă întrebe nimic despre fermă? Se sfiește? Nu-l interesează ce am de gând să fac?“. Dar Filip a dormit înainte de a-și răspunde.

Dincolo, la familia Răghină, duduiau într'una pași, se mișcau mobile, se băteau, cine știe cu ce rost, cuie în pereți...

Dimineata, odată cu revărsatul zorilor, cineva a început să chihăie de zor în ușa bucătăriei. Nu așa cum tușesc bătrânii ori bolnavii: omul tușea cu rânduială, de câteva ori, la intervale măsurate parcă cu ceasornicul.

Olteanu tresări prin somn, oftă, gemu, se răsuci pe partea cealaltă și continuă să doarmă.

Filip s'a îmbrăcat repede.

Afară, așezat turcește pe iarba înrourată, aștepta pufăind dintr'o lulea, călăuzul făgăduit de Prodan: un bătrân mărunțel, îndesat, îmbrăcat în niște straie vechi de abă; în ciuda toamnei blânde, purta pe cap o căciulă, peticită din blana cine știe câtor berbeci — negri, albi și ruginii.

— Dumneavoastră-ți fi boerul nost'cel nou? — se ridică el.

— Boier, pe dracu!... Dumneata ești tovarășul Avram?

— Eu.

Filip i-a strâns mâna.

— Și nu ți-a spus nimeni până acuma că boerii s'au cam dus pe apa sâmbetei?

— Știu eu, știu, da — așa merge vorba: dacă sânteți director... Pușcă nu vă luați?

— Pentru ce vânez eu, nu-i nevoie de pușcă.

— Nici undiță?

— Nici.

Zâmbind, Filip își pipăi buzunarele ca să se asigure că notesul, creionul, toate, sunt la locul lor.

Crescut în baltă, trăit mai mult la stânele unde iernau mocanii, bătrânul acesta se opoșise pe lângă moșia din Lespezi de vreo douăzeci de ani. Își avea sălașurile și rosturile lui în inima bălții, dar odată sau de două ori pe an, când veneau la moșie musafiri simandicoși, el nu putea lipsi: era poftit lângă masa boierească, i se cerea să spună snoave, i se îngăduia să dea pe gât câteva pahare, și, mai ales, i se cerea să fie călăuzul boierimii dornice de vânatoare și de pescuit. Treaba asta, unchiașul o îndeplinea cu mare bucurie și mare destoinicie.

— Atunci mergem așa? — întrebă el cam cu îndoială.

— Mergem.

— Fără căruță, fără șaretă, fără nimic?

— Fără.

Mângâindu-și nedumerit fălcile rase proaspăt, în cinstea musafirului, împrejurul unei țacălii de țăp, uncheșul îl măsură pe Filip repede, cu băgare de seamă: pentru întâia dată în viața lui pornea în baltă cu un asemenea boier: fără scule de vânatoare sau de pescuit, fără straie împăunate și n'ncălcite ca ale unei făpturi de pe altă lume...

Il măsură nemulțumit, apoi își scutură luleaua de țuguilul semeț al opincii lui de cauciuc, — și porniră.

IV

Înaintau, tăcuți, spre hotarul din miază-noapte, deschizându-și drum pe sub tufe uriașe: vetrice, moțul curcanului, cătină, tătăiș... Cu ani în urmă, la țară, Filip călcase de multe ori peste asemenea buruieni cu flori galbene, trandafirii și roșii: niște buruieni oarecare, păstrate ca prin minune pe marginea drumurilor, în locuri unde vitele satului rodeau de câteva ori pe vară până și țărâna. Nu le învățase, pe atunci, nici măcar numele.

Și iată-le aici, în baltă, aceleași buruieni care'n inima Bărăganului abia isbuteau să gâdile glezna unui țânc, crescute ca'n grădină: înalte de doi și de trei metri, punând umăr la umăr coroane ruginite de veștile toamnei apropiate, alcătuiau pezeci, pe sute de hectare, păduri adevărate, întunecoase, sub care chiftea de ape vechi un pământ negru, cleios, cu miros greu de mușgai.

Erau într'a treia zi de călătorie. Din uriașa junglă care alcătuia pământurile fermei, numai partea de miază-noapte rămăsese neexplorată.

În caietul lui Filip, însemnări, schițe, hărți, se înghesuiau cu zgârcenie pe fiecare colț de pagină și de copertă.

Plecase pentru un drum de-o zi. Acum, deși îl rodea gândul la nenumăratele încurcături pe care le-ar fi putut găsi la sediul fermei după o lipsă atât de îndelungată, înțelegea că de această călătorie nu se putea lipsi: la sediul fermei, chiar dacă ar fi răsfoit prin dosarele și planurile lui Răghină zece ani încheiați, tot n'ar fi aflat nimic sigur, despre nimic.

Erau în pământul fermei, pe cât socotea Avram, 16 privaluri, 5 japșe mari, vreo 50 de gârle și jăpșoage, două grinduri, 8 tăpșane dintr'o bucată, alte 8 împrăștiate printre mlăștinișuri ca o dantelă sdrențuită, două lacuri — unul mai mare și altul mai mic, păduri, lunci, pășuni, ogoare...

Acestea toate au trebuit notate. Și ca să poată fi notate cu folos, Filip a trebuit să învețe mai întâi dela Avram că privalul nu-i altceva decât o albie, uneori seacă, alteori cu apă, care străbate o bucată din pământul bălții și care se deschide undeva, în Borcea sau în Dunăre; se deschide într'un loc mai ridicat, așa că numai uneori, când vine Dunărea mare, năvălesc ape în privaluri. Pe urmă japșa: un tăpșan ceva mai adâncit față de celelalte tăpșane, legat cu unul sau cu mai multe privaluri; dacă vine apa pe prival, atunci, de bunăseamă, un an întreg japșa rămâne lac ori mlaștină, numai bună pentru pește, pentru stuf... Dacă însă se întâmplă ca Dunărea să n'ajungă până la gura privalurilor, atunci japșa rămâne uscată și bună pentru tot ce vrei: porumb, sfeclă, grâu... Numai că-ți trebuiesc șale sdravene ca să birui buruiianul cu prașila!... Sunt în baltă jepși de câteva sute de hectare! Altele-s mai mici: douăzeci, treizeci de hectare... Acelea nici nu-s jepși, la drept vorbind: îs jăpșoage... Grindul? Un pământ ceva mai ridicat. Nu prea-s cine știe ce, grindurile din balta Ialomiței: când se întâmplă o inundație mai mare, intră binișor sub apă, cât îs ele de grinduri!

Acestea au trebuit lămurite și învățate chiar din prima zi, din primul ceas: pentru că jepșile, jepșoagele, privalurile, — toate aveau un nume, un loc, o istorie. Iată, — pe grindul cutare au fost improprietăriți după război, cu câte două pogoane, niște gospodari din Cracalia; dincolo-s pășunile ăstora dela noi, din Lespezi. Peste privalul cutare au niște pământ cei dela Bura. Pădurile nu, ele nu țin de fermă; îs ale silvicului. Cine mai era silvicul ăsta, acum, după schimbările din țară, Avram n'ar fi știut să spună.

Pentru a vedea și a cunoaște totul, Filip a trebuit să se cațere de nenumărate ori în vârful sălciiilor, lăsându-l pe Avram cu gura căscată. Căutând de acolo puncte de reper, s'a muncit să alcătuiască hărți. S'a coborât, l-a pus pe bătrân să-i istorisească tot ce știa despre fiecare gârlă, și, chiar atunci, ținând caietul pe genunchi, a acoperit hărțile cu numere, nume și istorii, cuprinse într'un scris mărunț, așa fel purecat printre semne și linii, încât pe Avram nu l-a răbdât inima:

— Oare... — a arătat el spre caiet — mai pricepi dumneata până-i lumea ce-i scris pe-acolo?

— Sigur că pricep, — l-a încredințat Filip.

— Ei, hărgotu mâni-sa! Mare lucru-i când știe omu-a scrie!

Hărgotu, — vorbă de bază în înjurăturile bătrânului, intrase pe baltă odată cu Gustav Ponici și cu austriecii care adunau solzi de obleți: Herr Gott! — se minunau străinii de înfățișările din țara asta, necunoscută lor.

— Hărgotu mâni-sa! — le-a păstrat amintirea, în felul lui, bătrânul.

— Nu pricep. Nu pricep de fel!

— Eu cred că n'are ce... n'are ce să se fi întâmplat.

Pe malul Borcii, Olteanu și Prodan privegheau apropierea bărcii lui Gustav, dinspre sat, și, pentru a cine știe câta oară în cursul zilei aceleia, își linișteau unul altuia îngrijorarea pricinuită de întârzierea lui Filip.

În barcă — Horuțiu cu Vasilescu.

— Ce dracu' mai vor ăștia? Nu i-a dat afară?

După ceasurile de pomină, când sub ochii lui, Filip a luat într'un chip atât de neobișnuit conducerea fermei, Prodan nu-și mai putea găsi liniștea

Simțea că-i revin, de atunci, răspunderi noi și însemnate, înțelegea că, de fapt, răspunderile acestea ar fi trebuit să-i fie limpezi de multă vreme, se simțea pe de o parte părtaș din tot sufletul la hotărârile luate împotriva vechilor conducători ai fermei, se simțea pe de altă parte vinovat pentru că a stat cu mâinile 'n sân atâta vreme... Voia din toată inima să facă ceva, — și totuși, fără Filip, nu-i era deloc limpede ce-ar fi trebuit să facă.

Răghină stătea mai mult în casă. Dacă era din când în când nevoit să iasă în fermă — ca să caute cuie, scânduri, sârmă, sau ce-i mai trebuia pentru împachetat — pe Prodan se făcea că nu-l vede. Ii bruftuia mânios pe țăranii veniți cu treburi — voiau deobiceiu pământ în dijmă sau altceva asemănător! — și se încuia în casă, trântind ușa.

Olteanu, bucuros că a pus în sfârșit mâna pe cheia dela casa de fier, stătea toată ziua cu nasul în dosare, și numai când și când, dacă-l întâlnea pe Prodan sau pe Cârstei, își mărturisea îngrijorarea.

— Tot nu s'a întors?... Dece nu s'a întors?... Nici Avram?

Noaptea trecută, după ce s'a zvârcolit de pomană pe paiele jilave până în zori, Prodan l-a trezit pe vizitiu, pe Cârstei, care sforăia liniștit alături, și i-a vorbit despre toate câte îl frământau.

— Adică tu... s'a ridicat la sfârșit Cârstei în capul oaselor — tu crezi că ne dă afară și pe noi? Ei, da' găsești tu loc în altă parte, lasă! Mecanic, — asta pu se ia din drum. Eu... nu' ș' ce m'oi face! Dacă nu m'o lua la fermă la Crângași, mă bag la Erhan — și gata!... Cică face orezărie, bumbac, așa cumva...

Lui Prodan îi venea să urle. Incercă să-i lămurească totul dela început — dar degeabă: Mitu Cârstei n'a ascultat nici cinci cuvinte, și, lungindu-se pe spate, a prins a sforăi. Acum — colac peste pupăză! — se'ntorcea înapoi și Horuțiu...

Un răstimp a stat încremenit, mușcându-și buzele. Pe urmă s'a întors către Olteanu:

— Eu nu-i las!... Nu-i las, măcar de-aș ști că crapă fierea'ntr'ânșii!

Și fără să mai aștepte vreun sfat ori încuviințare, sări din trei pași pe malul apei, propti un picior de botul bărcii și o repezi înapoi spre larg.

Horuțiu, care se ridicase cu gând să coboare, s'a clătinat de câteva ori într-o parte și'n alta, mai-mai să răstoarne barca cu totul, apoi a căzut lat peste Gustav.

— Ce-i cu tine, ai înebunit? — urlă când s'a văzut așezat din nou cum trebuie.

— Da' cu tine ce-i? Nu te-a dat afară? Ce cauți aici?

— Te rog să vorbești cuviincios, măgarule!

— Cum vorbește măgarul cu mine, așa vorbesc și eu cu el, aia e!... N'aveți ce căuta aici.

Peste capul lui Prodan, Horuțiu se adresa lui Olteanu, care, rămas câțiva metri mai în urmă, își ștergea într'una ochelarii.

— Domnule Olteanu, dumneata ești un om inteligent, ponderat, explică-i te rog acestui individ....

Olteanu s'a înroșit, a încercat să spună ceva... s'a răsgândit însă, și, ridicând din umeri, a continuat să-și frece ochelarii de poalele hainei.

— Dhagă Phodan — se deslegă în sfârșit și limba lui Vasilescu — de ce te expui? Domnul căpitan pleacă la Bucuhești... o să vă dea afahă pe toți... Nici domnul Filip n'o să scape... Dece te expui phostește?

Horuțiu îi făcu semn să tacă.

— Te rog să te mai gândești, domnule Olteanu. Îți iei o mare răspundere, prin tăcerea dumitale, și sunt de față destui martori. Pe ce bază mi se interzice mie, ca particular, să fac o vizită unui alt particular?

Așteptă un timp și, când a priceput că Olteanu e hotărât să-l lase să tot aștepte, îi porunci lui Gustav să facă drum întors spre sat.

— Comunicați cel puțin domnului Răghină că noi am plecat la București... Sau v'a dat Filip ordin să n'o faceți nici p'asta?... Ce... ce... ce... — Horuțiu căuta zadarnic cuvântul potrivit. — Rău o să cădeți dumneavoastră, domnule Olteanu!

Nu i-a răspuns nimeni.

Prodan a mai urmărit luntrea un timp, apoi tresări îngrijorat.

— Ați auzit? Cică pleacă la București.

— Păi eu cred că... cred că-i mai bine dacă pleacă.

— Da' locuința n'o dau în primire nimănui? Au avut inventar, lucruri, o avere ntreagă...

Olteanu l-a înțeles.

— Eu cred că... cred că nu sunt și polițai. Eu... eu, dac'am luat parte la respingerea acestui... acestui asalt naval, cred... că mi-i destul pentru azi.

S'au ciorovăit vreo jumătate de ceas, și până la urmă au hotărât să meargă împreună în sat, cu podul lui Ponici, și să ia în primire, pe baza inventariului existent, acel „corp clădit“ care fusese cândva „casa ginerului domnului Erhan“. Familia Horuțiu și Guy Vasilescu locuiau în „vila ginerelui“ de aproape doi ani.

Trecuseră privalul Săltava, trecuseră Musaitul, ocoliseră Tiugănelul— un lac limpede, cuprins între sălcii și trestii ca într'o cetate verde, umblaseră câțiva kilometri prin albia uscată a Mislului, ferindu-se să nu calce în crăpăturile ce se căseau din loc în loc, late de-o palmă și mai bine... Spre seară, s'au oprit la umbra unei tufe de vetrice ca să se poată sfădi în voie.

— Adică dac'am pune aici porumb, în loc de vetricea asta a dumitale, — apăsă Filip pe fiecare cuvânt — ar crește tot așa buiac, cât coșcocea copac? Ar da patru, cinci, zece, douăzeci de știuleți? Cât ar da?

Călăuzul clătină capul cu încăpățănare într'o parte și'n alta. Asta, pe malul Dunării, înseamnă după obiceiul bulgăresc, da, după cum clătinarea capului de sus în jos înseamnă nu. Filip se deprinsese cu aceste rândueli.

— Ba'ncă ce-ar mai crește! O-ho!... Balta asta-i pânea lui Dumnezeu, ascultă dumneata ce-ți spune unu care-o știe! Nu se află câtui pământul, buruiană să nu prindă'n baltă! Numai samăn-o, îngrijește-o! Nici în rai, poate, să nu fie buruieni atâta de ndrăcite ca să nu le placă balta...

— Fie cum zici dumneata. Da' dacă-i așa, de ce nu pun oamenii decât porumb? Și dacă-l pun, de ce-i așa de prăpădit? Și grâu de ce nu pun?

— De ce, de ce, de ce! — îl îngână bătrânul tot mai atârnat. Cum să nu fie prăpădit, dacă-l prinde buruiianul? Stai dumneata cu sapa pe el toată vara, ș'apoi la toamnă să vii să-mi spui: ți-ajunge pătulul? Nu-ți ajunge!

— Și grâu de ce...

— Pune dumneata grâu și-i vedea. Eu trăiesc aici de șaizeci și patru de ani, nu-ți vorbesc din stele.

— Parcă eu vorbesc din stele? Eu tot din baltă vin. N'am văzut nici grâu, nici livezi... Numai salcie, numai vetrice de asta, numai răchită... Cu un dud, cu un pogon de porumb, nu mă'ncălzesc eu...

— De vorbit nu-i mare scofală. Dumneata n'ai vârit pân'acu nici deștu'n pământ... Pune copaci, pune grâu, pune ce vrei, ș'atunci stăm de vorbă despre baltă... Așa, mulțam' frumos!

Bătrânul porni mânios, hotărît parcă să se despartă de tovarăşul acesta de drum, cu care nu izbutea să cadă la înţelegere. Filip începuse să-i cunoască obiceiurile: aşteptă zămbind.

După zece paşi, Avram s'a întors c'o falcă'n cer şi una în pământ.

— Ascultă dumneata aici — bocăni el cu toiagul în pământul uscat toacă. — Ține pământul ăsta'n viață pește, că-i pește, și n'a ține o rădăcină, o cioată?... Vrei să-ți scot pește de-aici? Spune, vrei?

Nu, Filip nu voia să'ntârzie din drum. Il văzuse doar pe bătrân, nu odată dând deoparte cu toiagul asemenea lostopani depe fundul jepşilor uscate, sau al privalurilor, şi scoţând de dedesubt, din mălul untos, peşti, chişcari pentru fiertură.

Au pornit deci alături, grăbiţi să ajungă la fermă înaintea amurgului. Astfel de popasuri, astfel de certuri cu privire la puterea de rod a bălţii, îi înviorau pe amândoi.

Mergeau repede, cufundaţi în gândurile lor, şi din când în când se cercetau cu coada ochiului, mulţumiţi cât se poate unul de celălalt.

Trei zile şi jumătate avuseseră vreme să se vadă şi să se cunoască.

La început n'a mers prea bine nici treaba, nici vorba.

Bătrânul din partea lui, nu pricepea ce fel de om poate fi directorul ăsta nou, dacă — una, două — se caţără prin copaci ca un plod fără minte, dacă s'apucă să te cerceteze pentru fiecare lucru, mai rău ca la jandarmi, şi, mai ales, dacă se grăbeşte să scrie în carnet tot ce aude, tot ce vede — mă rog — tot, tot, tot.

Filip, pe de altă parte, îl lua pe moşneag la zor oridecâteori simţea că vrea să-i îndruge istorii despre vânătorile lui Răghină şi-ale prinţilor ori generalilor călăuziţi cu ani în urmă prin acele locuri sălbatice.

— Lasă asta!... Aici a fost vre o dată semănat ceva?

— Ei-ei-ei! — ofta moşul, deprins cu „boieri“ căroră asemenea istorii le plăceau mai mult de cât orice pe lume... Păi... înainte de război, luau în parte cei dela Giroman...

Şi Filip îl năvălea îndată cu întrebările: care război, ăsta sau celălalt? Şi ce semănau? cât eşea la pogon? făceau arături şi toamna? dar inundaţiile? ajung apele aici mai des sau numai așa, din şapte'n şapte ani?... şi dece n'au mai luat oamenii pământ în parte? Şi iar dece, şi dece şi dece...

„Mă rog — se socotea bătrânul — asta-i treabă de director ce face el? Socoteala semănăturilor o ține țăranul, că-i țăran... Directorul, în birou îi locul lui, asta se ştie“.

A încercat el de câteva ori, pe ocolite, să întrebe ce şi cum, dar până la urmă, din sfială, a rămas fără răspuns.

„Cu dânsul nici nu poţi să stai de vorbă“ — s'a gândit.

Şi s'a înciudat împotriva lui Filip: către prânz, când soarele a prins putere, moşul a început să întindă pasul. „Las'că te moi eu, puşorule!“

Filip părea să nu bage de seamă. A mers alături, neostenit, până când bătrânul, lac de năduşeală, a căutat singur prilej pentru popas.

„Mărunţel el, mărunţel, — da' tare ca un diavol! Las' că-i şi tânăr!“...

Judecând după faţa directorului, palidă, cu pielea întinsă pe umerii obrazilor ca pe-o tobă, Avram nu-i dădea mai mult de treizeci de ani. „Ei, vedem noi mai pe seară!“ — se mângâia nemulţumit.

Cu ani în urmă, tot călăuzind prin baltă vânătorile şi pescăriile lui Răghină, bătrânul învăţase că pe-un „boier mai năzuros“ n'ai cum îl domoli decât dacă-l zoreşti la mers, sau dacă-l laşi să înnopteze în baltă. „Grozav se tem ei, boierii: se tem de mersul pe jos, se tem de țăntări, se tem de lupi,

de șerpi, de mistreți, de lilieci... Se tem și de umbra lor!" — povestea pe urmă bătrânul, mirându-se cu șiretenie.

A hotărît să-l tragă pe Filip către inima bălții, și, liniștit, așteptând noaptea, a răspuns la toate întrebările.

Când a amurgit deabinelea, Filip tot mai găsea câte ceva de notat. Dela o vreme, moșul a început să fiarbă.

— T-ț-ț — n'a mai putut răbda — uite noaptea, și ferma... unde a rămas! Greu o să ne'ntoarcem!

Și-l privea spăsit, vinovat, căutând să-și ascundă bucuria.

— Dece să ne'ntoarcem? Dorm pe-aici, pe undeva... Câți metri socoți că are'n lat tăpașnul ăsta?

— Care tăpașan? s'a zăpăcit moșul de întorsătura neașteptată a lucrurilor.

— ăsta pe care suntem acuma. Cât în lat, cât în lung?... Pe-aici s'a semănat vreodată ceva?... Nu? Aha, pășune!... Cam câte oi pășteau pe vară?... Și'n anii mai secetoși ține iarba?... Lasă, nu te îngriji dumneata. Spunea Prodan că ai palate'n toată balta... A fost și grădină de zarzavat? Unde?

Filip nota mereu în carnetul lui. N'a mai avut moșul ce face. Când a înnoptat, l-a dus la unul din „palate": o colibă de stuf, ascunsă în capătul unei limbi de pământ ce înainta în lacul Tiuganului. Avea acolo câteva lanțuri de ciuperci uscate, avea fel de fel de rădăcini și frunze vrăjitoarești, avea cartofi, avea o îngrăditură chiar la mal, unde viermuiau pești de toate soiurile...

Au gătit împreună o fiertură pescărească și au mâncat în tăcere.

Când, odată cu noaptea, lăcarii — privighetorile Dunării — au început a-și trului chemările de deasupra trestiiilor, moșul a sprijinit cu băgare de seamă lingura pe marginea ceaunului, și așezându-și mâna a mângâiere, a încredere, pe mâna lui Filip, i-a mărturisit în șoptă una din tainele aceluia loc: lăcarii nu cântau din întâmplare în jurul colibeii lui. Nu! Cântau acolo pentru că, de ani și ani, în fiecare primăvară, bătrânul avea grijă să împletească ici-colo capetele a câte trei trestii, ajutându-i și învățându-i printr'asta să-și facă cuiburi pe malul Tiuganului.

Și pentrucă Filip zâmbea într'un fel care nu dovedea poate deajunsă prețuire față de-un asemenea meșteșug păsărăresc, moșul îl lămuri suflându-i în ureche:

— Asta, să știi, n'am spus-o niciodată altui boier! Nicio-dată'n viața mea... Numai dumitale!

Filip s'a întunecat.

— Ascultă, moș Avram... Avram și mai cum îți zice dumitale?

— Din bătrâni, Avram Moț...

Filip a stat o clipă în cumpănă, pe urmă s'a întors către bătrân și l-a privit în ochi, cu asprime și parcă totuși cu veselie.

— Atunci uite ce, moșule Avram Moț: eu unul nu's boier, și neam de neamul meu boier n'a fost. Sunt muncitor, sunt acuma director aici la Lespezi... Așa! Și dacă mă mai asemui vreodată cu boierii dumitale, am să-ți hiritisesc un pușche pe limbă de n'ai să-l poți duce. Nu te supăra...

Când îi arătase că taina lăcarilor lui n'a spus-o niciodată „altui boier", bătrânul credea că-i dă o dovadă de prietenie, de prețuire. „Și uite ce-a eșit!".

— Așa merge vorba... — a mormăit în barbă, mai mult pentru sine.

Nu înțelegea, la urma urmei, dece s'ar supăra cineva când îl pui în rând cu boierii. „Ce, să fii boier e rău?".

Au mai tăcut un răstimp, apoi Filip s'a ridicat.

— Nu te supăra, zău... Măine, uite, o să vorbim și despre boieri. Acuma — unde dorm?

Bătrânul a tăcut, cu privirile pironite asupra focului, și Filip, după ce a tras în marginea colibeii un maldăr de buruieni uscate, i-a urat noapte bună și s'a culcat.

Undeva, departe, croncănea lemnos o pasăre de noapte.

În sufletul bătrânului, viermele răzbunării a dat semn din nou!

— Ia! — s'a întors el spre Filip. — Imi pare că încep a umbla mistreții...

Cândva, cu asemenea înștiințări vârise'n toate bolile o droaie de boieri rămași peste noapte în baltă.

Filip ațipise.

— Ei, mistreți! — a mormăit fără să deschidă barem un ochi. — O fi vreo pasăre... Dumneata nu te culci?

Și a adormit deabinelea.

Bătrânul a zâmbit mulțumit focului. La drept vorbind îi părea bine că Filip nu l-a luat în serios. „Așa om îi el!“...

Și-l priveghe liniștit, multă vreme.

Filip dormea adânc, cu o mână sub cap și cealaltă uitată în lături, spre foc: în pielea albă a palmei, dăinuiau încă, vinete, urme de arsuri, de bătăături, de lovituri...

„Muncitor!... Spunea că-i muncitor — revenea mereu, un gând, în mintea bătrânului... Și uite că-i director“.

Șapca lui Filip căzuse pe ceafă, descoperindu-i creștetul aproape pleșuv.

„E-te-te — s'a minunat moșul. Asta-i pentru că cetește mult... El, poate, și noaptea purică'n carnetul lui...“

A întărit focul, a hotărît ca a doua zi să-l ia pe dedeaparte — și să-i spună că la Lespezi flăcări loviți prea timpuriu de pleșuvie își întăresc rădăcina părului cu fierturi din rădăcină de iarbă mare, apoi, împăcat, s'a închinat și s'a culcat.

A doua zi, pe măsură ce ceasurile înaintau, Filip înțelegea tot mai deslușit că însemnările lui n'or să-i ajute chiar atât de mult cât nădăjduse la început. Ii era peste măsură de greu să cuprindă ceea ce era risipit acolo în mii de petece de pământ, într'o oglindă întreagă, largă și totodată amănunțită, a tuturor terenurilor fermei. Nici măcar o hartă generală n'ar fi putut face.

„Făr'un specialist, nu mă descurc cum trebuie nici în șapte luni, cu vlășia asta!“ — își dădu seama.

Și așa, din moment ce carnetul a stat mai mult închis, au avut vreme să pună la cale, ba în glumă, ba în serios, când certându-se, când împăcându-se, culturile fermei pentru cel puțin o sută de ani înainte.

Seara, la Lespezi, după ce a ascultat dela Prodan istorisirea întâmplărilor petrecute în cursul lipsei lui, Filip l-a înștiințat pe Răghină că „în cinci zile, fără o clipă mai mult“ trebuie să-i predea tot ce are de predat, să-și „expedieze calabalăcul unde-i place“ și să se prezinte împreună cu el, cu Filip, la sediul din Călărași al AFSM-ului ca să ia cunoștință de hotărârile ce s'or lua în privința viitorului lui.

Pe urmă a pregătit, două ceasuri, un punctaj amănunțit pentru raportul pe care se pregătea să-l facă verbal sau scris, oricum i s'ar fi cerut, — la AFSM, la județana de partid, oriunde. Și târziu, după miezul nopții, porni să caute în fundul lăzii lui cu capac țuguat una din cele cinci cărți poștale pe care adresa nevesti-si era scrisă dinainte.

Filip era însurat de trei ani și jumătate.

— Căsătorit prin reforma agrară! — glumea uneori.

Și Cristina încuviința, zâmbind: așa era! Pe atunci, spre sfârșitul iernii 1944-45, Filip lucra la „Metalurgica Otto Fuchs“ din București. Turnător.

În ziua de 16 Februarie — data a căpătat mai târziu mare cinste în familia Filip — șapte bărbați din celula comunistă a „Metalurgiei Fuchs“, au primit dela județeană de Ilfov a partidului sarcina să plece de îndată, cu orice mijloace, într'un sat din plasa Buftea — treizeci și patru de kilometri dela bariera Bucureștilor. În ce scop plecarea, — asta trebuia să rămână deocamdată, pe cât cu putință, taină pentru toată lumea.

S'au urcat așa dar într'un camion hodorogit nouă bărbați: cei șapte dela „Metalurgica Fuchs“, conducătorul lor — un cazangiu bărbos, activist la organizația sectorului II Negru, — și șoferul, un uncheș vesel, cam năbădăios, care povestea mereu cum a „șterpelit-o“ el „englezește“, cu „droaga de camion“, fără să-l fi simțit măcar pontatorul.

În drum, unchiașul a oprit un minut în fața bujdei lui din marginea Colentinei, și acolo, glumind într'una și făcându-se că nu le aude protestele, a îndesat în buzunarele tuturor pâine, slănină și ceapă, și și-a urcat alături, în cabină, cu dela sine putere, o fată care spunea că merge la ea în sat, adică la câțiva kilometri mai departe decât mergeau ei...

Pe drum, fata asta pripășită în camion împotriva tuturor regulilor conspirației, s'a dovedit vrednică, bărbătoasă: a pus umărul ori de câte ori „droaga“ domnului Fuchs a trebuit urnită din nămol ori din nămeți, i-a ajutat ca un adevărat călăuz să aleagă drumul cel mai potrivit...

Când l-a auzit pe careva spunând că reforma agrară trebuie făcută „repede, să scapere!“ fata a intrat în vorbă, fără pic de sfială.

— Ce, acum? — s'a mirat. — Asta nu vine — i-a incredințat cu aere de atotștiutoare — decât după ce s'or face alegeri... Și'năci nici atunci n'o să meargă așa... una-două! Eu...

Ascultând-i sporovăiala, cazangiu dela sectorul II Negru și-a tușinat de câteva ori barba, nemulțumit, într'o parte, apoi, grăbit să lămurească un lucru însemnat pentru dânsul, a început să-i pună întrebări.

Fata — s'a aflat îndată — era dela țară. De câteva luni lucra „într'o textilă“, la vopsitorie:

— Cu curățenia, drept vorbind, — explica puținel rușinată, — la mătură!

Știa carte, dar ziare n'apuca să citească: opt ceasuri muncea în fabrică, restul timpului lucra la bucătăria unui oarecare „domn subdirector Hârsu“... „Domnul subdirector“ era țărănist, nevasta lui era social-democrată titelistă, iar guvernanta lor, care se ocupa între altele și de educația oamenilor de serviciu din casa Hârsu, era de-amândouă... Alt izvor de cunoștințe politice, Cristina n'avea.

După câteva pene de motor, prinzând interes pentru noii prieteni, fata și-a înfășurat mai bine broboada, și părăsind cabina, s'a urcat pe platformă.

A nimerit lângă Filip. Era sprintenă, năltuță, avea păr castaniu, și vorbea cam pe nas din cauza guturaiului.

Vrând-nevrând, au făcut cunoștință:

— Mai bine rămâneai în cabină, tovarășă — a mormăit Filip nemulțumit. Nu vezi? Ți-i nasul vânt și umflat ca o pătlăgică...

— Păi... i-a întors fata vorba, de fel supărată, dac'ar merge după frumusețea nasului, puțină lume ar rămâne pe platforma dumneavoastră. Ce zici? — și măsură cu o privire îndrăzneată nasul acestui vecin morocănos: un nas

osos, puternic, nu mai urât decât alte nasuri, după părerea lui Filip, deși avea deasupra nărilor, chiar la mijloc, o îngroșare neobișnuită, un soi de pântece care, ce-i drept, nu putea place la toată lumea.

Călătoria a durat vreo trei ceasuri: sloi, rătăcări uriașe, șuvoaie, drumuri desfundate...

În sat — li s'a părut — bună pace. Au străbătut o uliță lungă și pustie, ca niște oameni grăbiți să ajungă mai repede la cine știe ce depărtată țintă a călătoriei, și, din mers, au cercetat împrejurimea cu atenție. Insera, vremea era blândă, pentru miezul lui Februarie, și dacă deasupra acoperișurilor n'ar fi clăbucit ici-colo fum și abur de mămăligă, așezarea ar fi părut părăsită. N'au întâlnit nici un om, nu i-a lătrat nici un câine...

Au ținut un sfat scurt, și s'au întors înapoi. Trebuiau să intre în legătură cu un om, și omul lor stătea într'a cincea casă de pe mâna dreaptă, numărând dela primărie, pe drumul către București.

Înainte de a ajunge însă la primărie, au nimerit în botul unui camion militar plin cu soldați.

— Opreți! Coborâți! Cine sunteți? Legitimațiile! Predați-vă!

Pe cabina camionului zornăiau benzile unei mitraliere. Cei dela „Metalurgica Fuchs“ n'aveau decât două pistoale. Au înțeles că au căzut într'o cursă și au coborât unul câte unul. Cazangiuul care conducea acțiunea a încercat să se adreseze ostașilor, peste capul plutonierului comandant:

— Muncitori suntem! Nu venim împotriva voastră!. Voi sunteți feciori de țărani sau de muncitori, și noi venim tocmai pentru...

A tăcut, cu dinții zdrobiți de patul revolverului din mâna plutonierului.

Opt, au fost arestați pe loc. Doi — au scăpat.

În ultima clipă, Filip, dându-și seama că uncheșul lor, când a coborât, nu stinsese motorul, și-a lăsat actele în mâna unui sergent, și, dintr'un salt, a urcat la volan. N'avea experiența conducerii, dar se putea descurca: totul era să nu cruți acceleratorul! Și nu l-a cruțat... Mașina a scrâșnit, s'a scuturat, a sărit în loc ca o bătrână gloabă nărașă, și, în sfârșit, a pornit.

Ocolind camionul militar prin șanț, silind câțiva gradați să se arunce înspăimântați înlături, Filip a pornit zig-zag pe-o uliță laterală... A auzit în spate strigăte, comenzi, împușcături — dar n'a oprit.

Totul a durat doar câteva secunde.

Atent numai și numai la oscilările volanului, a străbătut vreo cinci sute de metri; atunci, în sfârșit, a băgat de seamă că, agățată de portita care rămăsese deschisă, se bălăngănea fata aceea care până nu de mult stătuse lângă dânsul.

— Ne urmăresc? — i-a strigat fără s'o privească.

— Da... nu... nu știu — a auzit un răspuns abia bâlbâit. Nu pot nimeri scara... și... mi-au înțepenit picioarele... și...

Către marginea satului, casele se răreau din ce în ce.

— Ascultă — îi strigă Filip. Sai imediat!... Da, din mers, pricepe: intri într'o casă, ceri să te ascundă, la noapte ceri să te ducă la Ilie Chivu... ține minte: Ilie Chivu. Mergeți din casă în casă: guvernul lui Rădescu e pe dric... Vorbiți și cu soldații: să priceapă...! Tovarășii noștri să fie eliberați imediat!... Moșia — se împarte!... Dacă scap, vin și eu... Pricepi?

Văzu, în aceeași clipă, cum mâinile fetei se desprind de pe marginea portierei, și, mușcându-și buzele până la sânge, apăsă acceleratorul cu toată puterea.

Câteva zeci de metri mai încolo, sări din plină viteză în bățătura unui bordei ridicat chiar pe marginea drumului. Cu obrazul sângerat, cu genunchii și coatele zdrobite, s'a ridicat și a bătut în ușă.

... Peste puțin, dinăuntru bordeiului, pe-un geam mai mic decât vizeta unei celule de pușcărie, Filip urmărea trecerea camionului militar: pe scara laterală a cabinei, plutonierul zbiera comenzi și sudalme, iar soldații, cu fețe îmbujorate de vânt și de emoție, trăgeau de zor, rafală după rafală, cu armele lor automate. Undeva, departe, „droaga” domnului Otto Fuchs, fără șofer, lăsase drumul și gonia spre vale, zburdând din hop în hop pe-un câmp larg, cu zăpada spulberată de viscocelele iernii.

Plutonierul și ostașii s'au întors din expediție după vreo douăzeci de minute, pe jos, în pas alergător — fără camion, năclăți în noroi ca niște bivoli. În bordeiul din marginea satului erau numai stăpânii — un bărbat aproape dezbrăcat, o femeie bolnavă, și cinci copii care urlau împrejurul unui dărâb de mămligă rece. Satul a fost percheziționat, casă cu casă — dar nu s'a găsit nimic.

Pela miezul nopții, binecuvântând hotărîrea unui căpitan descreerat care, o zi mai înainte, condamnase la moarte prin împușcare toți câinii satului, Filip, călăuzit de-un flăcău, a ajuns — sărind gardurile din grădină în grădină — la casa lui Ilie Chivu.

Fata venită în mașina lor era acolo, ascunsă sub o căpiță de coceni. Când l-a recunoscut, a izbucnit într'un plâns mocnit, sfâșietor, și n'a putut rosti barem o vorbă.

— Au rănit-o — explică în șoaptă Ilie Chivu — atunci... când au tras după mașină. Au împușcat-o: piciorul!

— Rău? a întrebat Filip.

— Cine știe?!... Ne-am temut s'o aducem în casă, la lumină.

— Te doare tare? — s'a apropiat Filip cu băgare de seamă.

— Mă doare — îngăimă fata printre hohote; și adăogă îndată: — Da' nu mă doare că mă doare. Mă doare că-s așa proastă... Dumnealor vin și 'ntreabă, iar eu... eu ce să răspund, dacă nu știu nimic, nimic, nimic... nici de partid, nici de pământ, nici de reforma agrară... Nici dumneata, barem, nu știu cine-i fi.

Plângea de ciudă, nu de durere.

— Ascultă, febră ai? — întreabă Filip fără să zâmbească.

— Nuuuu...

Dar mâinile îi ardeau.

— Mai poți răbda câteva ceasuri?

— Poooot!

— Atunci bun! — și fără să-și dea seama pentru ce, Filip se pomeni aruncându-i o întrebare cu totul nepotrivită. — De fapt, — o întreabă — pe tine cum te cheamă?

— Cristina... Cristina Olaru...

— Bun. Să aștepți aici, atunci. Mie-mi zice Anton Filip.

Călăuzit de Ilie Chivu, Filip s'a strecurat iarăși din grădină în grădină, până la școală: acolo erau încazarmați soldații, când nu umblau în patrule.

Au stat de vorbă cu sentinela, un flăcău din Gorj, și gorjanul i-a înțeles. Au intrat tustrei într'o sală de clasă; acolo pe paie, dormeau soldații. I-au deșteptat, și, câtva timp, pe întunerice, fără să-și vadă fețele, au vorbit despre țară, despre viață, despre bolșevici, despre partidul comunist, despre viitor... Erau țărani aproape toți.

Doi — un sergent și un soldat pe care Filip nu i-a mai văzut la față niciodată — au început să țină împreună o predică despre jurământul ostașesc față de tron... Până la urmă, legați fedeleș de-o bancă școlărească, și cu căluș în gură, au fost duși — ca pe-o năsalie — în cancelaria goală și înghețată „ca să se răcorească”.

... Dimineata la trei, când un plutonier a venit să-și ia în primire patrulele pentru schimb, și-a găsit banca, sfoara și călușul gata pregătite. Ostașii s'au lămurit pe urmă ei, în de ei — cei reîntorși din patrulă cu ceilalți — fără prea multă zarvă.

...Și un ceas mai târziu, satul era în picioare. În pivnița notarului, în locul celor dela „Metalurgica Fuchs“, au intrat sub pază doi locotenenți, un căpitan și un maior împreună cu tusaltru plutonierii lor. Imprejurul școlii, răsând, ostașii tăiau cu baioneta crengi de salcâm și ascuteau țărushi pentru ca împărțirea moșiei să meargă mai ușor.

Cazangiul cel bărbos a rămas în satul acela o lună încheiată. Filip a trebuit să plece: cineva rămas necunoscut tăiașe în cursul nopții sârmele de telefon în nenumărate locuri, și lui i s'a dat sarcina să ia cât mai curând legătura cu județeană de partid. Și mai trebuia s'o ducă pe Cristina Olaru în București, la un doctor. Camionul dela „Metalurgica Fuchs“ zăcea pe-o coastă într'o râpă, alături de camionul militar, și nu erau nădejdi să fie scos de acolo, nici unul — nici celălalt, decât odată cu topirea zăpezilor. Au făcut rost de o căruță.

În spital, Cristina n'a stat mai mult de trei săptămâni — și în trei săptămâni Filip a izbutit s'o vadă de două ori.

Au fost totuși, în ziua de 11 Martie 1945, a douăzeci și două pereche căsătorită la primăria sectorului II Negru, sub guvernul cel nou. Și au avut doi martori: unul era bărbos, știrb, vesel și — părea atunci — cam năbădăios; celălalt, de meserie sofer, era un uncheș care le spunea amândorura „copiii mei“, și, foarte emoționat, ba lăcrăma, ba râdea.

...Și viața și-a urmat cursul. N'au avut nevoie de multă vreme ca să se cunoască bine și să înțeleagă că se iubesc într'adevăr, adânc, serios, temeinic.

De două ori, în trei ani și jumătate, au fost nevoiți să trăiască departe unul de altul. Dar depărtarea i-a apropiat, i-a învățat să se iubească și mai mult, să se stimeze și să se prețuiască.

Odată, când Filip a fost mutat la Craiova, Cristina nu s'a îndurat — vreme de aproape două luni — să-și părăsească fabrica; începuse un curs de calificare... Și-au scris în fiecare săptămână scrisori lungi, uneori triste, alteori mănioase sau vesele — și când Cristina a isprăvit cursul de calificare — numai atunci — a plecat totuși la Craiova, ca gospodină. Acolo s'ar fi putut angaja curieră sau femeie de serviciu la tribunal. Dar n'a vrut: „Acum n'are rost. Sunt muncitoare calificată, și încă textilistă. La mătură, nu mă'ntorc: așa ceva am și acasă!...“ În Craiova nu era nevoie, pe atunci, de textiliste.

A două despărțire i-a dat de gândit lui Filip pentru multă vreme. Era în iarna anului 1947. După neașteptat de multă bătaie de cap, Filip izbutise să-și convingă nevasta să activeze în UFDR. Multă vreme, Cristina fusese împotrivă:

— Eu sânt proastă, — se încăpățîna — și lor acolo le trebuesc femei deștepte. Am fost la două ședințe, am văzut...

— Bine, dar ești muncitoare! — și Filip se străduia îndelung să-i explice ce înseamnă să fii muncitoare, în 1947, în România.

— Ba nu-s muncitoare. Acuma-s gospodină: am mătura mea, am două oale, un covor... — încerca să glumească, dar în vorbă-i mocnea o amărăciune veche, rău ascunsă, pe care Filip nu voia s'o ia în seamă. — Și pe urmă — încheia neschimbat Cristina — ți-am spus: sânt proastă! Ce-or să facă ele cu mine?

Intr'o zi, Filip nu și-a mai stăpânit mânia:

— Să zicem, fie: proastă! Numai că atâta lucru tot trebuie să fi auzit: în Moldova-i foamete; o sută de mii de copii trebuiesc scoși de-acolo, trebuiesc spălați, despăduchiați, dați în seama unor oameni în stare să-i îngrijească... Ai nevoie, pentru asta, de-un car de minte? Nu! Vorba-i numai să ai inimă, să nu fii nesimțit... Să ai un pic de conștiință, dacă ești muncitoare și stai acasă, nu numai certificat de calificare!... Hai la U.F.D.R!

Niciodată, până atunci, Filip nu-i vorbise atât de aspru.

Au mers împreună, și, în ușa U.F.D.R-ului, s'au despărțit: Filip s'a dus la treburile lui, iar Cristina, cu lacrimi în ochi, a urcat încet cele câteva trepte de piatră.

Seara, dibuind broasca ușii, Filip a dat peste un plic. Pe adresă scrisul Cristinei. În casă — nimeni. Infrigurat, cu inima strânsă de presimțirea unei nenorociri nelămurite, a deschis scrisoarea. În câteva rânduri, Cristina explica totul: dela UFDR fusese trimisă la gară, cu o delegație, ca să întâmpine un tren cu copii din Moldova. Acolo „le trebuia o responsabilă de vagon, pentru că responsabilă care venea dela Iași s'a îmbolnăvit pe drum și au dus-o la spital. Am plecat la București“.

Cristina a rămas în acel vagon cinci săptămâni încheiate, și, în zece curse, fără nici un răgaz, a transportat 711 copii dela centrul de triere al CARS-ului din Iași, în satele din plasa Tinca în Bihor. A scris în fiecare săptămână câteva cuvinte pe-o carte postală, și s'a întors pe-o zi geroasă, înconjurată de trei copii — trei moldoveni. Bucuros, dar totuși nu deplin împăcat, Filip a căutat în pripă o locuință cu două camere. Nici atunci însă, nici după aceea n'a descusut mai îndeaproape ițele acestei întâmplări. În sinea lui, fără să-și mărturisească deschis, i se părea că Cristina a cam întrecut măsura, că l-a jignit oarecum, că s'a răzbunat pe nedrept pentru o vină închipuită, că ea ar fi trebuit — și ar fi putut — să găsească atunci altfel de muncă, în Craiova, aproape de casă.

Cu copiii s'a împrietenit însă ușor și asta l-a făcut să-și uite îmbufnarea. Când știa totuși că nevastă-sa se pregătește pentru vreo ședință „la femei“, era morocănos, închis în sine, și, câțva timp, trăia cu teama unor amenințări nelămurite. Așa, fără să-și dea seama când și pentru ce, s'a deprins să nu se mai intereseze în nici un fel de munca nevastă-si în afara casei.

Acuma, — doi dintre moldoveni erau din nou la părinții lor, sănătoși și voinici. Al treilea, Mircea, de opt ani, le-a rămas pentru totdeauna: n'a-vea, la Popricani, în județul Iași, decât tată: tatăl lui însă s'a recăsătorit în anii secetei cu o văduvă din alt sat, — o văduvă cu trei copii, și când Filip i-a scris că ei, el și Cristina, ar fi mulțumiți să-l crească pe Mircea „până la înșurătoare“, omul n'a stat mult pe gânduri: le-a trimis o scrisoare scurtă, cam încâlcită, plină de văicăreli și mulțumiri, și le-a dorit — la toți trei — „multă sănătate și milă dela Dumnezeu, Mircea fiind copil bun și dumneavoastră putând trage mult folos de pe urma lui la gospodărie, când s'o mai ridica, el fiind, cum cunoașteți, încă depe acuma destul de mărișor și bun de treabă“.

— La dracu'! — a rupt Filip, înciudat, cartea poștală. — Ce-i trece prin cap și ăstuia!...

În adâncul sufletului era totuși bucuros: Mircea rămânea al lor pentru totdeauna; mai mult nu dorea — nici el, nici Cristina.

Le scria acum amândorura, din Lespezi, zâmbind singur ca un om care, fără voia lui, pune la cale o farsă. Se despărțiseră la Craiova, după ce o după amiază întreagă au tot făcut planuri, în trei, cu privire la viața lor din București. Adresa primită vorbea, doar, despre o mutare la Centrala

AFSM. Și-au ales cartierul în care vor căuta casă, au ales o școală pentru Mircea... Și — iată — acum îi chema aici, într'un sat căruia până atunci nu-i auziseră nici numele.

„Dragii mei, — încep — în București am aflat că de fapt sunt numit director la o fermă de Stat din satul Lespezi, județul Ialomița, unde am și venit de câteva zile. Pământul fermei este în balta Ialomița, iar satul pe malul Borcii, la pragul Bărăganului. Mircea să caute pe hartă — vreo treizeci de kilometri la nord-est de Călărași. Noi aici începem muncile de toamnă, așa că eu nu pot veni să vă ajut la împachetat. Împachetați totul cum puteți și trimiteți cu trenul, la gara Deliul Nou. Voi, veniți cu trenul până la Călărași și de acolo până aici cu șalupa: drumul e mai scurt așa, și mai frumos, chiar dacă durează mai mult.“

Încercă să descrie locurile, balta, pe Prodan, pe Mitu Cârstei, pe Avram Moț, pe Olteanu, și-și dădu seama curând că, de fapt, se simte în asemenea măsură localnic al acestor meleaguri, încât, fără voce, înfățișează totul așa fel încât Mircea — și poate chiar Cristina — vor înțelege că Lespezii nu-s un sat oarecare, ci cel mai frumos și mai interesant sat din lumea asta...

Ii făcu plăcere această slăbiciune. Isprăvi o carte poștală, luă a doua, a treia, a patra, — apoi, zâmbind, le numerotă, le puse pe toate alături într'un plic, și, în sfârșit mulțumit, se culcă.

V

Pe ușa dela cooperativa Lespezilor atârna într'un cui, înfioată de adierea vântului, o hârtie de împachetat pe care cineva scrisese stângaci, cu creionul chimic:

„Coprativa ichisă az pân în sară am ședinți“

Dedesubt, o iscălitură neterminată — „DaviG“ — pierdută cu totul într'o împânzitură de linii, puncte și cârlige.

Nemulțumit, Filip făcu cale'ntoarsă și se opri pe podețul care lega cooperativa cu șoseaua. Socoteala lui de acasă nu se potrivea de fel cu cea din sat:

Când s'a întors din baltă, Prodan îi dăduse o înștiințare venită la fermă pe numele lui Răghină. Era vorba ca astăzi la patru după amiază, să se țină la primăria Lespezilor o ședință cu un singur punct pe ordinea de zi: campania muncilor de toamnă. Drept răspuns, Filip a trimis un bilet în care-l înștiința pe primar că „d. C. Răghină nu mai este administrator la ferma Lespezi“, îi aducea la cunoștiință că noul director se numește Anton Filip, și îl ruga totodată să treacă pe ordinea de zi încă un punct, legat de cel dintâi: un raport al lui, al directorului fermei de Stat — douăzeci de minute în totul — cu privire la „situația fermei, problemele fermei și ajutorul pe care și-l pot da, în campania însămânțărilor, ferma satului — și satul fermei“.

Voia să folosească ședința pentru a lua legătură cu conducătorii vieții obștești din Lespezi, și venise cu aproape trei ceasuri mai devreme pentru că voia ca înainte de ședință să stea de vorbă cu secretarul organizației de partid.

Secretarul însă — un fierar despre care Prodan îi spusese că-l va găsi cu siguranță „călărindu-și foalele forjei“ — era plecat de două luni încheiate la București, la o școală de partid. Mai mult chiar, cu zece zile în urmă îi scrisese nevesti-si, sfătuind-o să fie gata „să lase Lespezilor sănătate“, pentru că după școală el va primi o muncă într'alt județ...

În lipsa fierarului, ținea loc de secretar al organizației de bază respon-

sabilul cu agitația și propaganda — David Golea, vânzătorul dela cooperativă.

Iar David Golea — ia-l de unde nu-i!

„Ce ședință o fi având?! — se miră Filip.

Așteptă pe podețul cooperativei, până-i ieși în cale un trecător, află unde stă Golea, și porni într'acolo.

David Golea locuia în celălalt capăt al satului: o curte săracă, neorânduită, fără câine; ușa — descuiată; înlăuntru, pe cuptorul rece, gema infolită în cojoace un bătrân bolnav, slab de nu-și putea sălta țeasta de pe pernă, știrb și pe deasupra surd.

— Nu știi pe unde umblă stăpânul casei, tătucule? — trebui să-i strige Filip în ureche.

— La cooperativă, la cooperativă — gemu bolnavul abia auzit, rostogolindu-și ochii în fundul capului. — Trimite-o'ncoa pe noră-mea... Noră-mea, femeia lui David, fire-ar ea afurisită, să mă scoată la soare...

— La cooperativă nu-i feciorul dumitale! — îi strigă Filip din nou. — L-am căutat, și nu-i.

— Ha? — încercă bătrânul să se salte în capul oaselor. — Nu-i?... Atunci îi la biserică, — găfâi. — La biserică...

— Ce naiba face la biserică? Nici măcar nu-i sărbătoare!

— Nu-i sărbă... ha? Atunci se vede că botează. Botează... afurisitul!...

Ca să-și stăpânească mânia, Filip se strădui să-și închipue că bătrânul nu-i în toate mințile.

— Le cam încurci dumneata, tătucule, lasă... — mormăi pentru sine.

Il ajută să se târâie până pe prispă, și-l lăsa în plata domnului.

Când a ajuns la primărie, mai era până la ședință o jumătate de ceas.

Înăuntru-vraște. Ieși afară, se sprijini pe marginea cerdacului și așteptă.

— E-he-he-heeee! — auzi dincotrova, după un răstimp. Tovarășul director dela...

Un om mărunțel, desculț, îl saluta pe după colțul cerdacului... Filip își aducea aminte că-l mai văzuse undeva, dar n'ar fi putut spune când și unde: probabil pe podul lui Ponici. Gâfâind, opintindu-se în toate felurile, omul trăgea după el, de-un corn, un bivol bătrân și slab, aproape adormit, împopoțonat cu niscai zdrențe roșii împletite printre mițele frunții teșite.

— L-am păscut, sărmănelul, ici în dosul... — chicoti omul cu o voce subțire, tremurată, femeiască, arătând spre curtea din spatele primăriei. Este-acolo o ierbșoară de-de-de-ți vine se'o... își țocăi buzele a mare laudă și, din nou, lăsa fraza neisprăvită.

Au stat de vorbă vreun sfert de ceas, dar de fapt vorba nu s'a prea legat. Lui Filip nu i-a plăcut, dela bun început, felul cum se bucura omul acesta de orice — chicotind femeiește, mișcându-și într'o parte și în alta nasul roșu, întors în sus ca un rătășor de arici, lăsându-și mereu frazele neisprăvite și folosind des, fără nici un rost, niște vorbe grozav de întortochiate.

— D'apoi cum, d'apoi cum?!... Altfel nici nu s'ar prea putea... — chicotea.

Se bucura de vremea bună, se bucura și de secetă, se bucura de schimbările câte s'au făcut prin țară în anii din urmă, se bucura și pentru schimbările care nu s'au făcut încă. Il bucura gândul că oamenii din Lespezi or să se ducă să lucreze la fermă... îl bucura și gândul că poate oamenii nu s'or duce...

Se bucura de orice, și cu toate că nu rostea mai puține vorbe decât Filip, izbutea să nu spună absolut nimic. Pe măsură ce-l asculta, Filip dibuia dedesubtul veseliei acesteia fără cap și fără coadă, — ba prostie, ba șirete-

nie, ba slugărnice, ba batjocură, ba de toate amestecate... „Dracu' ştie ce soi de om o fi!” socoti măsurându-l cu neîncredere.

— Dumneata — îl întrebă dintr'odată, deadreptul — ai pământ pe baltă?

— Ba n'am, ba n'am — jeli omul cu părere de rău. N'am, săracuţ de capul cui... — Şi îndată, chicotind, rosti o jumătate de sentinţă: Fiştecare fiincioară, pe lumea asta, sărăcia lui să şi-o... — ridică în sus un deget, ca şi cum astfel ar fi lămurit totul şi, foarte vesel, începu să scarpine grumazul năpârlit al bivolului.

— Bine, — nu-l slăbi Filip — dar atunci nnde-ţi ai rădăcinile, pe Bărăgan?

— Păi...

— Cât pământ ai?

— Eu? Un pogonaş şi-o jumătăţică, da... — încheie, schiţând, cât cu mâinile, cât cu nasul, un gest de mare dispreţ.

Pământul, se vede, după ce că era puţin, era şi prost.

— Atunci din ce trăieşti?

— Lefşoara, lefşoara! — chicoti omul. Are el grijă de... Las' că mai vorbim noi... e-he-heee!... Hi-o cu tătuţa, tu, putoare!

Zmucind fără veste cornul bivolului, omul porni spre poartă lăsându-l pe Filip cu totul şi cu totul nedumerit: „Cine-o fi având grijă de ăsta? Ce lefşoară?”

Pe drum, venea liniştit spre primărie, un ţaran. Schimbă câteva cuvinte cu stăpânul bivolului, apoi, grăbit, se apropie de Filip. Era, ca înfăţişare, om de mijloc în toate privinţele, deosebit poate de alţi localnici numai printr'aceia că nu purta împrejurul coapselor obişnuitul şorţ de sac, şi n'avea în picioare cizme de cauciuc, ci cizme adevărate. Străbătu curtea călcând îndesat, sigur de sine, urcă scara tropotind fără sfială, şi se apropie zâmbind. Faţa smeadă, smolită chiar, îi era luminată prietenos de şiragul alb, strălucitor, al dinţilor. N'avea, în orice caz, mai mult decât patruzeci şi cinci de ani.

— Erhan! — se prezentă el venind spre Filip cu mâna întinsă. Dumnea-voastră, directorul fermei, nu? — şi-i scutură mâna lung, cu vădită bucurie.

— Eu, — încuviinţă Filip. — Dumneata eşti tovarăşul primar?

— Primar? M'a ferit dumnezeu... Cu primarul, parcă aţi stat de vorbă mai înainte. Nu v'a spus cine-i?

— Aăă ... — o clipă, Filip nu izbuti să-şi găsească cuvintele, — tovarăşul care a trecut pe-aici cu... cu bivolul...

— Da, primarul nostru. Om cinstit, săritor, numai — mde, — nimeni nu se naşte primar! Se'nvaţă, cu încetul, şi meseria asta... Erhan îşi răsfrânse braţele înlături, într'un gest care spunea cu totul altceva decât spuneau vorbele: „Da, ăsta-i, așa cum l-ai văzut. Năpastă, nu primar, dar parcă ai ce-i face?”

— Eu, de fapt — răspunse el în sfârşit primei întrebări puse de Filip — sunt preşedintele Frontului Plugarilor de-aici din comună. — Aruncă, pe fereastră, o privire într'una din încăperile pustii ale primăriei, şi continuă mohorit: — Nu ştiu ce-or fi având azi boierii noştrii... Întârzie... şi-i trecut de patru. Nu vreţi să aşteptăm înlăuntru? E mai răcoare

„Boierii noştri” — a înţeles Filip — erau ceilalţi participanţi la şedinţă.

Până să-şi găsească scaune, a venit şi notarul: sfrijit, afumat, adus de spate, cu chică cenuşie, sburlită ca o creastă de cocoş, purta nişte haine negre, ponosite, şi o pălărie de paie cu borurile destrămate. A strâns, fără un cuvânt mâna lui Filip, apoi şi-a înfundat nasul în nişte hârtoage. Fuma într'una,

tușea într'una, și duhnea până departe a varză murată, a usturoi și a rachiu de tescovină.

După el a intrat râzând un flăcău de vreo șaptesprezece ani, dichisit, pomădat, îmbrăcat în haine albe de câneță — croite orășenește, larg, la modă; era încălțat într'o pereche de pantofi vechi, de antilopă roșie, cu talpă groasă, din cauciuc de automobil.

— Erhan, responsabilul organizației tineretului sătesc din comună! — s'a prezentat el lui Filip, sigur de sine ca și tată-său, și zâmbindu-i cu dinți mai albi decât ai lui taică-su.

— Și mama-i responsabilă organizației de femei, nu cumva? — a răs Filip, plimbându-și privirile dela Erhan-tatăl la Erhan-fiul. Vine și dumneaei la ședință?

— Nu, nu, — se apără Erhan bătrânul. Pentru o familie, doi oameni în muncă obștească e destul și prea destul.

— Ba să știi că dacă l-ar lua mama, U.F.D.R.-ul ar merge mai bine decât cu... aia, — îl contrazise cu autoritate fiu-său; și, liniștit, a scos o tabacheră de tablă, a cadelnițat-o politicos pe sub nasul tuturor, apoi, mulțumit de el însuși cât se poate, și-a aprins o țigară și s'a așezat pe un scaun.

Primarul a venit pe la cinci fără un sfert, întovărășit de alți trei participanți la ședință:

Cel dintâi, — un gospodar înalt și gros, pe-aproape de șaizeci de ani, verde încă. Il chema Fane Gaie și era președintele cooperativei. A intrat ștergându-și cu dosul palmei fălcile stacojii, nădușite și țepoase, apoi un răstimp a umplut toată primăria cu vocea lui dogită: l-a cunoscut pe Filip, l-a privit din față, din spate, dintr'o parte — și a hotărât în gura mare că „n'arată el a director, cum n'arăt eu a mitropolit...Auzi? Trebuie să mai pui pe dumneata ceva osânză: să aibă omu' ce vedea, când i-i da o poruncă!“ Pe urmă, fără să aștepte răspunsul lui Filip, s'a apropiat de notar, i-a repezit câțiva pumni între omoplați, l-a alintat cu un „bă, hârtoagă păstrămăgită“, și însfârșit a lămurit pentru toți că „ăsta bea spirt cu cerneală“ și-i „beat ca un porc de douăzeci și cinci de ani într'una“... S'a potolit abia când Erhan-tatăl l-a poftit, apăsător, să stea pe-un scaun.

— Dumneata, cumetre Fane, șezi colea. Înțelegi? Și taci din gură.

Al doilea tovarăș de drum al primarului era un preot eșit la pensie, bătrân, slab, lung cât postul paștelui, cu țcălie albă. Purta pe cap obișnuita gambetă a preoților eleganți, dar în rest hainele-i stăteau alandala, dându-i ceva din înfățișarea unei sperietori de vrăbii. În loc de surtuc purta un anterior vânat de in, foarte vechi, retezat mai jos de șale și încă netivit. A intrat grav, s'a învârtit încet în loc, ploconindu-se înaintea fiecăruia — lui Filip nu i-a arătat o atenție deosebită — apoi s'a așezat pe-un scaun și a rămas tăcut, plimbându-și dela unul la altul ochii albaștri, tulburi, lăcrămoși, cu pleoapele de jos răsfrânte.

La urmă de tot, după Fane Gaie, după preot, după primar, s'a prelins în cameră, ca o umbră, un țaran vârstnic, îmbrăcat într'un suman lung până'n călcăie și peticit cu strășnicie într'o mulțime de locuri. Purta pe cap o scufă de lână, împletită grosolan, — și așa cum a rămas lângă ușă, cu mâinile încrucișate pe pânțe, cu fruntea aplecată și barba căruntă răsfirată pe piept ca un guler rotund, părea un călugăr smerit în cine știe ce rugăciune tristă.

— Cine-i? — îl întreabă Filip încet pe Erhan.

— Marin Chirtop îi zice, — veni răspunsul, tot în șoaptă. Om sărac... îl ține părintele...

— Argat?

— Nuuuuu... I-a fost pălimar, vreo treizeci de ani; la biserică... Acuma-l ține așa... om în curte... Doi bătrâni — și s'ajută unul cu altul.

— Păi ce deosebire-i între „argat” și „om în curte”? — tresări Filip.

Erhan râse mucalit, cu dinții lui albi, ca un hâtru căruia i-a reușit o glumă bună:

— Intreabă-l pe popă; la mine... Tanda, Manda — tot un drac!...

Filip ar fi vrut să-l mai întrebe dacă acest Marin Chirtop are sau nu vreun rost în comisia comunală de înșămânțări, dar Erhan, cerându-și cuviincios iertare, s'a ridicat, l-a tras pe primar într'un colț, i-a șușotit ceva în ureche, apoi, revenind la loc, a ciocănit ușor, cu unghia, în marginea mesei.

— Ei, întrebă adresându-se tuturor, — începem sau nu începem? Mai lipsește cineva?

— David, — mormăi gros preotul pensionar; și pentru că toată lumea s'a întors spre dânsul, părintele și-a lunecat încet privirile sub scaunul notarului și a adăugat din ce în ce mai încet, ca un om sfârșit de-o mare suferință lăuntrică: — Dacă o fi ceva pentru el, îi spune Fane și gata... că stă nas în nas cu dânsul toată ziua... la cooperativa lor... Putem începe și fără David.

Fane Gaie s'a grăbit să încuviințeze, și când și-a clătinat capul cât o baniță, scaunul, din cale afară de mic și bicisnic față de spinarea lui, a troznit primejdios.

— David Golea, vânzătorul dela cooperativă? — l-a întrebat Filip încet pe Erhan.

— Da; îl cunoașteți?

— Am auzit câte ceva...

Filip se uita la oamenii care, unul câte unul, își așezau scaunele împrejurul mesei, și era tot mai nedumerit, mai nemulțumit: un notar beat... un popă pensionar — cu pălimarul după dânsul... un președinte de cooperativă — cu ifose de cârciumar sadea... un flăcău obraznic, îmbrăcat ca o arătare... primarul — cu chicotelile lui care nu prevesteau nimic bun... Numai Erhan părea altfel... ar fi părut altfel, dacă feciorul lui... „Dumnezeu știe — îl rodea pe Filip un gând — cum de-au ajuns mârțoagele astea să tragă la carul statului... Și dracu' știe încotro l-or fi trăgând!”

Dacă ar fi găsit un singur om căruia — printr'o șoaptă, printr'un gest — să-i împărtășească ceva din grijile și bănuielile lui, Filip ar fi fost împăcat oarecum.

„Oare o fi vreun comunist printre dânsii?” — se întreabă; și-i fu ciudă pe David, locțiitor al secretarului organizației de bază, care ar fi trebuit să vină la ședință asta, aici, și căruia, cu siguranță, i-ar fi fost ușor să-i lămurească multe nedumeriri. „Care, dintr'ăștia toți, îi făcea rost lui Răghină de adevăruri false? Primarul, notarul?... Numai ei? sau...”

— Hai! — îl auzi pe Erhan. Ii dăm drumu'!... Tu, ca primar, șezi colea și deschide ședința... Fane, dă-ți scaunul mai într'o parte, fă-i loc!... Chirtop, așează-te și tu odată, ce stai ca o momâie?!... Așa... Ei?

După ce s'a cuibărit bine în scaun, pregătindu-se parcă să stea nemișcat o noapte întreagă, primarul zvâcni în picioare. Il privi pe Filip lung, ca și cum ar fi avut cu el cine știe ce înțelegere tainică, apoi începu dintr'odată:

— Mda!... Este că dom'director dela fermă a venit ăăăă... dumnealui nu-i director cum a mai fost, îi dela partid... ăăăă... tovarăș, și... să-l ascultăm, va să zică, toți, pentrucă... ăă...

Il lungi pe acest „ăăăă” peste orice măsură, apoi, deși nu părea de fel zăpăcit sau intimidat, se cufundă într'o tăcere lungă.

„Nici măcar nu-ți poți da seamă dacă-și bate joc sau e pur și simplu prost!” — gândi Filip; aruncă o privire împrejur, și văzu că dintre toți numai Erhan urmărea — atent, cu un zâmbet nelămurit în colțul gurii — vorbele și tăcerile primarului. Ceilalți, fără excepție, foloseau prilejul ca să cerceteze în sfârșit nestingheriți chipul noului director al fermei, și să-și împărtășească unul altuia, mușete, păreri.

— Să-l ascultăm, va să zică — hotărî primarul să-și încheie prezențarea — pentrucă...ăăăă... dumnealui aduce, zice, poruncă despre...ăăăă... aici în sat, care cum să are și să samene... ăăăă... Da: dau cuvântul... — și-a întrerupt fraza aici, a chicotit scurt, l-a arătat pe Filip cu degetul, și, tot atât de grăbit cum se ridicase, s'a așezat.

— Nu-i vorba despre nici un fel de poruncă, — s'a ridicat, la rându-i, Filip. — E vorba să știm ce treabă avem de făcut, cum o facem, în cât timp, față de cine răspundem, și dacă ne putem bizui unii pe alții ori dimpotrivă.

Crezuse până în ultima clipă că pe ordinea de zi a ședinței raportul lui va fi al doilea punct, și chibzuse că va folosi discuțiile dela punctul unu — campania muncilor de toamnă în comună — pentru ca, atunci când îi va veni rândul să vorbească despre fermă, să poată avea mereu în vedere preocupările satului întreg.

Simțea că ordinea de zi n'a fost schimbată întâmplător, dintr'o greșeală a primarului, ci anume: oamenii aceștia, nu încăpea nicio îndoială, știau câte ceva despre dânsul — dela Horuțiu, dela Vasilescu, dela Răghină, și acum erau grăbiți să-l cunoască ei înșiși.

Își începu raportul, respectând aidoma punctajul făcut dinainte: arătă ce trebuie să fie o fermă de Stat, ce însemnătate trebuie să aibă ea într'o regiune...

Câteva fraze, l-au urmărit cu toții. Pe urmă, unul câte unul, ascultătorii și-au lăsat capetele pe piept ori într'o parte, și au rămas nemișcați, asemănători între ei ca niște pietre neînsuflețite, ascunzând sub pleoape tot mai somnoroase niște ochi în care Filip nu izbutea să descopere nici un cât de slab licăr de interes. Erhan, el singur, părea atent.

„Cu raporte, — hotărî Filip — n'o scot la capete cu mârtoagele astea, până-î lumea! Aici trebuie bici, și încă bici cu coadă zdravănă!”

Făcu o scurtă pauză — ca să parcurgă în fugă, pentru sine, restul punctajului — apoi, ridicând din umeri, adună hârtia boț și-o aruncă dibaci, de departe, într'o găleată ruginită care servea oficialităților lespezene drept coș de birou.

— Legal — preciză el apăsător, înregistrând cum cu fiecare vorbă împrejurul mesei începe a fremăta din om în om un început de mirare dușmănoasă — legal, cred că știți, eu nu reprezint un organ superior nici pentru primarul din Lespezi, nici pentru funcționarii primăriei, nici pentru conducătorii organizațiilor obștești. Am însă, la ședința asta, obligația să vă fac unele comunicări, — și dumneavoastră aveți obligația să le ascultați; și am, bineînțeles, obligația să ascult cuvântul dumneavoastră, să răspund întrebărilor dumneavoastră. Se poate?

Pe sub sprâncene mohorîte dintr'odată, primarul, preotul, notarul se întrebau din ochi, se sfătuiau, se îndemneau unul pe altul.

— Muuuuu... mde! — scăpă Fane Gaie un muget adânc, și-și flutură spre notar țeasta falnică, cerându-și parcă voie să ia pe cineva în coarne.

— Ie — ie — ie! — chițai ca prin somn primarul; și înhățându-și cu o mișcare pripită pălăria lăsată pe masă, o scutură lovindu-și-o pe genunchi,

o împături ca pe-o umbrelă și-o vârî sub cureaua pantalonilor, și, înfârșit, oftând ușurat, întoarse spre Filip o privire veselă, triumfătoare.

Când i se păru că de aici înainte va fi ascultat mai cu luare aminte, Filip urmă, fără să-și schimbe glasul:

— Până azi, ferma Lespezi a fost model despre ce *nu* trebuie să fie o fermă, în toate privințele.

Și arată amănunțit în ce stare de paragină a găsit el sediul și terenurile fermei. A vorbit despre Răghină, despre Horuțiu, despre Vasilescu, și și-a spus părerea despre fiecare în parte — pe șleau, fără zgârcenie: tâlhari, ticăloși, hoți, nemernici...

Vorbea, adresându-se ba unuia din cei de față, ba altuia, și oamenii, cu toate că ascultau într-o tăcere încremenită, îi răspundeau, fără voie, fiecare în felul lui: primarul își înfundase capul între umeri, și, așa cum stătea, semăna uimitor cu un câine bătut; notarul își deșertase în palmă cutia de chibrituri, și ori de câte ori îl auzea pe Filip pomenind numele lui Răghină sau al lui Horuțiu, rupea în neștire câte un băț, câte două, câte zece, chinuindu-și fără milă degetele negre, subțiri și uscate; Fane Gaie își flutura într'una capul mare, negând vădit, în sinea lui, tot ce auzea, vorbă cu vorbă; numai lui Erhan bătrânul nu-i pierdea zâmbetul depe buze nici o clipă: un zâmbet liniștit, plin de înțelegere...

În adâncul sufletului, Filip nădăjduia că pornise totuși pe o cale bună: ar fi vrut să-i facă să priceapă cât rău au făcut ei satului, răbdând printre dâșii o asemenea bandă, și ar fi fost mulțumit dacă până la urmă măcar unul — unul singur din toți cei ce-l ascultau! — s'ar fi hotărît să-și pună la bătaie mintea și puterile ca să-l ajute să destelenească tot ce înțelenise, la Lespezi, Răghină.

— Tâlharii ăștia, la urma urmei, — izbucni el atârnat de fără vlagă atâtor priviri — au hălăduit printre dumneavoastră ca'n codru. Nu vă pasă deloc de asta?...

Vorbea, și-i era din ce în ce mai limpede că-și irosește vremea zădarnic: nu, nu le păsa!... Tot ce a spus el până atunci, — își dădea seama foarte bine — n'a schimbat cu nimic prețul pe care-l avea Răghină înaintea oamenilor acestora! Poate cel mult Erhan să fi înțeles... Poate!... În colțul mesei, preotul pensionar murmura de câțeva vreme ceva greu de priceput.

— Nu-i... nu-i... nu-i... nu-i — îl auzea Filip.

Tăcu și, cu un gest, îl îndemnă să vorbească tare.

— Nu-i... nu-i el, dracu' chiar așa de negru... — rosti înfârșit preotul abia auzit. — Nu-i dracu', chiar așa de negru! — repetă; și, moale, ostenit, se lăsă pe speteaza scaunului, aruncându-i lui Filip, în treacăt, o privire plină de compătimire: „Cum de nu înțelegi?!...“ Altceva n'avea de spus.

— Eu cred că până când justiția nu va da un verdict — încep dintr'odată și notarul; Filip însă era hotărît să ducă până la capăt ceea ce începuse.

— Nu știu cum or fi dracii pe la biserica părintelui — tăie el fără pic de zâmbet vorba notarului — dar la fermă nu-s negri, așa-i: îs tâlhari, îs sabotori, îs ca Răghină, ca Horuțiu, ca Vasilescu, îs cum îi știți și cum i-am arătat... Și dacă mă siliți să vorbesc despre draci, hotărî el să meargă deadreptul — atunci v'aș ruga să-mi spuneți cum arată la față dracii din primăria asta: negri? albi? vârgați?... Cum arată, la urma urmei, dracii care i-au dat lui Răghină dovezi, stampile, semnături și tot ce-a vrut, când a vrut, cum a vrut: dovezi pentru niște pagube făcute de o inundație care nici n'a fost... dovezi pentru moartea unor vite pe care ferma nici nu le-a avut... vite lovite — vezi doamne! — de boli care n'au fost nici ele pe-atunci în regiunea noastră... Cum arată dracii care-au semnat și au stampilat acte

de astea, aici, la primăria dumneavoastră? Știi, tovarășe notar? Știi, tovarășe primar?

Împrejurul mesei, însfârșit — mișcare, ochi vii, atenție, încordare...

Primarul se ridică chiar, gata să spună ceva, dar până să deschidă gura i-a luat-o înainte notarul:

— Eu cred că știu despre ce vorbiți dumneavoastră, tovarășe director, — rosti domol, depe scaun, cu uimitoare siguranță în glas și uimitoare stăpânire de sine pentru un om beat. — Nu-i ce credeți. Terminați ce-aveți de spus, și o să vă explic... Nu-i ce credeți! — întări, și în aceeași clipă frânse în palmă cele din urmă bețe de chibrit cu atâta sălbătăcie, încât repezi masa, pe care își sprijineau toți coatele, cu câțiva buni centimetri într-o parte; luându-și seamă, deveni stacojiu, și, sub privirile stingherite ale tuturor, abia stăpânindu-se, începu să răsfoiască repede dosarul pe care-l chinuia încă dela începutul ședinței.

— Mda! — mormăi Filip, urmărindu-i un timp tremurul nervos al mânilor; pe urmă se întoarse întrebător către primar; dar primarul nu mai era nici el în apele lui.

— Ie-ie-ieee... — se bâlbâi, privind când spre Filip, când spre notar. Eu... Spuneți, spuneți ce-aveți de... Pe urmă vă arată el, — îl numi cu degetul, ca deobicei, pe notar — vă arată, că doar... — și părându-i că a găsit ceea ce-i trebuia, se luminează. — Da: nu-i el dracu', chiar așa de...

Cu asta, se grăbi să se așeze la loc — fără obișnuitele chicoteli. Filip așteptă o clipă, dar cum nimeni nu mai avea de spus nimic, își apropie scaunul și se pregăti să stea.

— Așa-i — încheie el. — Lucrurile au ajuns pân'acolo, în comuna asta a lui Cremene, că mai dăunăzi, un anume Zapodeanu... n'am cercetat încă ce fel de cetățean o fi, dar bănuiesc despre cine-i vorba... s'a apucat să confişte un tractor al fermei ca pe-o vită, mă rog, ca pe-o găscă trecută din greșeală în grădina cuiva... Acuma tractorul a ajuns, nu știu cum, la asta cu podul, la Marcu Ponici: îl demontează, îi ia piesele pentru șalupă... Aștept părerea dumneavoastră despre toate, și aş vrea din inimă ca sfatul nostru să...

Sfârșitul frazei nu și l-a auzit nici el singur... Ca la un semn, împrejurul mesei a izbucnit dintr'odată un cumplit cor de strigăte, vociferări, explicații, amenințări, zbierăte...

A tăcut, descumpănit. Nu pricepea nimic. Pomenise despre confiscarea tractorului în treacăt, fără să bănuiască cătuși de puțin că în jurul acestui tractor se va dezlănțui o astfel de furtună.

— S'avem iertare, nu se potrivește una cu alta! — îi urla în obraz Fane Gaie, săltându-se pe vârful picioarelor ca să pară mai înalt decât era; și bătea cu pumnul în masă din două în două vorbe, făcând cerneala să sară din călimară, în stropi stelați, pe dosarul notarului.

— După ce-a trecut prin trei mâni, aleluia! — zbiera notarul ca un eșit din minți.

— ...leluia!...leluia! — îi ținea Marin Chirtop, isonul.

Feciorul lui Erhan striga și el ceva — întinzând spre Filip un gât lung, alb, cu vinele umflate; dar vocea i se auzea depărtat, neclar, pierdută'n larma celorlalți ca un chelălăit.

Primarul, după ce și-a răsturnat scaunul și l-a aruncat cu o lovitură de picior până sub fereastră, alerga grăbit dela unul la altul, îmbrâncindu-i pe toți, pișcându-i, vârandu-li-se în suflet — ca să-i îndemne, se părea, și să dea niscăi sfaturi de care n'avea nevoie nimeni... Preotul, drept, lung, deșirat, rămăsese singur în capul mesei și-și clătina capul într'una, grav, cu solemnitate, încuviințând totul.

„Ce i-o fi apucat?!“... Filip nu izbutea să priceapă. Căuta să-și îndrepte toată atenția, pe rând, asupra câte unuia, și până la urmă s'a lămurit.

— Nu se potrivește una cu alta — urla Fane Gaie. Dacă intră pe proprietatea cuiva și strică, fie ce-o fi, vită, tractor, găscă, — se propește! Târگو-vețul n'are cum ști, dar legea așa-i la noi! Legea-i sfântă, legea noastră!...

— Măcar și de-ar fi fost furat, tractorul dumitale, — urla notarul — tot n'ai ce-i mai face. Scrie'n lege; ar trebui să știi, că ești director: *orice avere imobilă trecută prin trei mâini cu acte legale, rămâne în posesia cumpărătorului trei fără despăgubiri către precedenți!* — recită el dintr'un cod care, se părea, îi era bine cunoscut. — Tractorul dumitale a trecut prin patru mâini? A trecut! Sunt acte? Sunt!... Ei, aleluia! Te-ai trezit târziu. Legea-i lege, și noi...

„Va să zică — își făcu Filip socotelile ascultându-i — pentru-atâta v'ați adunat!“

Bănuia că nu greșește de fel închipuindu-și lucrurile cam așa: cineva, Horuțiu, Vasilescu sau Răghină, a stat de vorbă cu oamenii aceștia și i-a înștiințat — între multe altele, desigur — că el, directorul cel nou al fermei, a prins ițele istoriei cu tractorul „confiscat“. Prin urmare, atâta vreme cât au auzit vorbindu-se numai despre lucruri pe care nu erau pregătiți să le întâmpine — istoria dovezilor false eliberate de primărie! — au ascultat în tăcere. Cu privire la acest tractor însă, da: ei așteptau asta, erau înțeleși dinainte, credeau că Filip vine la primărie numai pentru atâta lucru — și știau că trebuie să dea o bătălie...

Dacă s'ar fi bizuit pe sprijinul unui singur om, din șapte câți avea în față, lui Filip i-ar fi venit lesne să le curme, într'un fel oarecare, tărăboiul. Cu un ultim licăr de nădejde, s'a întors spre Erhan.

Erhan ședea cu coatele pe marginea mesei, cu bărbia sprijinită în palme și, neauzind parcă nimic din vociferările și sbieretele comisiei de însămânțări a Lespezilor, se gândea la ceva...

Simțind că Filip îl privește, tresări, se ridică în picioare, și apucându-i brațul cu un gest plin de prietenie protectoare, îi strigă în ureche:

— Eu de mult am spus!... De mult am spus...

Ce anume spusese el, și cui, Filip n'a înțeles. Arătându-i printr'un gest că îi va explica totul mai târziu, Erhan, fără să aștepte vreun răspuns, fără să ceară vreo încuviințare, porni grăbit spre ușă.

Ceialți urlau mai departe, în cor. Notarul, el singur ieși pe urma lui Erhan.

— Ce? — izbuti să-l ajungă din urmă pe cerdac. — Pleci?

— Vorba multă, sărăcia omului! — îi aruncă Erhan peste umeri, din mers. Gospodăria nu se prea împacă, văd, cu ședințele...

— Ba fugi! — hârâi notarul ațâțat. Ba fugi, ca totdeauna. Te temi să nu...

Erhan se opri dintr'o dată, și întorcându-se, îl privi pe notar liniștit, aspru, în albul ochilor:

— De dumneata, prietene notar, orice ar fi, nu mă tem, știi asta. Nu mă ai la mână cu nimic, pe cât îmi aduc aminte. Iar dacă mă tem de partid ori nu mă tem, mă privește numai pe mine. Așa!... Suntem amândoi în Frontul Plugarilor, dar ți-o spun verde: pe unde calci dumneata, eu nici n'am călcat, nici n'oi călca. Înțelegi ce spun, nu?

— Mă Erhane, îl lași pe fiu-tău aici și pleci acasă? Nu-ți pasă? Nu-l cunoști?

— Fiecare, prietene notar, doarme cum își așterne: și dumneata, și fiu-meu, și eu... N'am nevoie de sfaturile nimănui.]

Notarul îi urmări un timp, cu ură, pașii sprinteni, apoi tresări, strânse pumnii și porni în fugă... Dar nu după Erhan.

Inconjurând în fugă primăria, notarul străbătu, gonind mereu, pajiștea păscută de bivolul primarului, sări sprinten ca un flăcău peste un gard de nuiele, trecu printr-o curte, izbi un vârf de bocanc în botul unui dulău scărmănat și costeliv, ieși la drum, își domoli pasul, și, fără să mai pară deloc grăbit, intră în curtea lui Marcu Ponici.

Ghebos, stafidit, uscat, Gustav, flăcăul podarului, se sorea pe-un maldăr de coceni de floarea soarelui.

— Băețas! — îl strigă notarul, voios.

Gustav se ridică bătrânește, ținându-și genunchii cu mâinile, și-și măsură oaspetele în tăcere, cu ochii lui galbeni.

— Ești singur acasă?

— Im-hâ!

Notarul porni nemulțumit spre poartă; dar după câțiva pași se răzgândi.

— Ta-tu-i la pod?

— Im-hâ!

— Atunci — se apropie notarul — te duci tu 'n locul lui ta-tu, auzi? Îți iei picioarele 'n spinare și te duci întâi la Nedelea, pe urmă la Nistor Cârmiș. Ii cauți, unde-or fi, îi scoți din pământ, și le spui c'am spus eu să vie 'ndată la primărie. Înțelegi? S'aducă cu dânșii hârțiile pentru sămânță dela fermă și să vie repede! Așa! Să spui că noi l-am gâbjit pe director, pe directorul cel nou, și-l strângem cu ușa, la primărie, pân'o da fiecăruia ce i se cuvine... Ții minte tot?

— Im-hâ!

— Atunci cară-te, hait! Ai plecat?

Gustav nu era de fel hotărît să plece

— Incui casa...—mormăi el ca pentru sine,—și mă duc. Da'... ce-mi dai?

— Pe dracu' ghem. Nu ți-i rușine? Trăiești din cerșit?

— Imi dai opt lei?

Notarul stătu o clipă în cumpănă, răsuflă greu, sforăind — gata parcă să se repeadă să-l ia în pumni, dar dintr'odată, cu un icnet, capitulă: scoase zece lei, i-i aruncă în palmă — și așteptă până văzu lacătul de pe ușa casei încuiat.

Privi un timp cum se hloabănă pe șosea, peste linia gardurilor, ghebul băiatului, apoi porni pe cale'ntoarsă, tot atât de grăbit cum venise. Il cunoștea pe Gustav Ponici — și avea încredere într'ânsul.

Cu totul, notarul n'a lipsit din ședință nici zece minute.

Înainte de a intra, ascultă un moment la ușă. Înăuntru — tot voci învălmășite, dar nu mai zbiera, nu mai vocifera nimeni: Fane Gaie explica din nou ce prevede „legea noastră” în legătură cu „orice vită, orice tractor”, dacă vita sau tractorul „intră pe proprietatea cuiva și strică”.

Notarul pași hotărît înăuntru, se așează, și ascultă dus pe gânduri, ca un om obligat să audă la nesfârșit niște lucruri plicticoase, care nu-l priveau de fel.

— Nu — îl opri Filip în cele din urmă pe președintele cooperativei și notarul tresări, atent. — Pentru tractoare, oricum ar fi, răspunde ferma, nu primăria, nici comisia de însămânțări. Există anumite dispoziții, le urmez, și gata... Noi, comisia, trebuie să vedem ce-am făcut pân'acuma pentru campania din toamna asta, și ce avem de făcut de aici înainte... Dumneata vrei să spui ceva?

Notarul îi făcea semn, pentru a doua oară, că ține numaidecât să vorbească și el.

— Poftim! — încuviință Filip, aruncând o privire înciudată primarului, care uitase de multă vreme că el e cel ce conduce ședința.

Notarul se pregăti meticulos, fără grabă, ca un om obișnuit să ia cuvântul prin ședințe: tuși, își șterse cu batista broboanele de pe frunte, își rânduie hainele... Era, vădit, stăpân pe sine, nu mai semăna deloc cu notarul pe care-l cunoscuse Filip la începutul ședinței.

— Mă iertați dacă v'am luat cumva vorba din gură, — începu adresându-se lui Filip. — Eu unul... cum mi s'a părut... m'aș teme să nu iasă între noi o neînțelegere, din pricina tractorului... Așa că mă întorc de unde-am început. Dumneavoastră, tovarășe director, aveți toată dreptatea!

În jurul mesei, comisia de însămânțări a Lespezilor încrucișă priviri înfrigurate, și scaunele prinseră a scârțâi.

Dar dreptatea pe care i-o recunoștea notarul nu mergea prea departe:

— Nu vreau să spun pentru aceea, — arată notarul îndată — că prietenul Gaie sau prietenul primar n'au dreptate, și că eu n'am avut dreptate mai înainte, iar acuma am. Fiecare'n parte, după judecata mea, are dreptate cu vârf și'ndesat: unii vorbesc după legea pământului, alții după legea judecătorilor... Atunci?

Tăcu o clipă, mirat parcă el singur de simplitatea problemei care-i încurcase pe toți, apoi izbi hotărît în masă — nu grosolan, cu pumnul, ci numai cu vârful degetelor.

— Atunci, poate, s'ar conveni să judecăm mai politic și unii și alții... — și făcu o pauză lungă, pentru a sublinia că ceea ce are de spus de aici înainte e deosebit de însemnat. — Aici, în sat, tovarășul director poate că nu știe încă, sunt mai mult frontul plugarilor decât comuniști... Acum, ce se'ntâmplă? Vine tovarășul director, comunist, străin de Lespezi, ne adună pe noi, care tot ca oamenii partidului suntem știuți... — Filip îi aruncă o asemenea privire, încât o clipă-i îngheță vorba pe buze; dar stăpânindu-se repede, notarul zâmbi, sigur de sine — ... ne adună, și hotărîm împreună, să zicem, așa: luăm frumușel tractorul înapoi, nu dăm despăgubiri nimănui, pe Zăpodeanu îl băgăm la gros, pe Ponici tot așa... Asta se poate face: la urma urmelor, noi avem pâinea și cuțitul, nu ei!

Fane Gaie izbucni cu toată făptura lui greoaie, ca un vulcan:

— Aia s'o crezi tu! Ce, trăim așa, sat fără câini?!...

— Prietene Fane, — Filip îl vedea pentru prima dată pe notar ridicând vocea astfel — dumneata n'ai cuvântul!

Așteptă până-l văzu pe președintele cooperativei așezându-se, și numai după câțva timp vorbi mai departe:

— De făcut, așa dar, se poate face orice... Numai... mde!... chibzuiala nu strică! Zăpodeanu, Ponici, tovarășe director, sunt de-aici de loc, sunt rădăcină veche'n vatra satului, sunt amândoi frontişti, merg cu guvernul, cum se spune, și trag după dânșii o mulțime de neamuri, o mulțime de case... „Uite-na! — or zice oamenii din sat, când or afla — se mănâncă frontiştii și comuniştii în de ei! Nu se mai ajung la'mpărțit colacii!“... Ș'apoi iese dezbinare între frontişti și comuniști, iese vrajbă, iese taman ce nu netrebuie nouă, dacă avem de gând să punem în rând cu lumea, și statul, și primăria, și ferma dumneavoastră, tovarășe director...

Filip însemna ceva într'un carnet, cu fața aproape lipită de paginile mici, cenușii.

— Poftim, poftim, ascult! — Filip și-a rostit îndemnul fără să ridice capul, și notarul trebui să continue:

— Eu, va să zică, așa cred: avem nevoie de unire!... Pe urmă... ar mai fi ceva. Satul, tovarășe director, puteți întreba pe oricine vreți, una

știe: la fermă tractorul ruginește de pomană, iar la Ponici este folosit ca să poarte podul... De pod, la noi are nevoie tot omul. Dacă ferma-și ia tractorul înapoi, podul stă. Stă podul, și asta-i ca și cum ferma ar tăia satului mâna dreaptă. Dacă dumneavoastră, tovarășe director, aveți de gând să lucrați cu oamenii din Lespezi, cum ați spus mai înainte, atunci, zic eu, nu trebuie să vă așezați chiar dela început deacurmezișul satului... Mai ales că și ferma dumneavoastră are nevoie de pod, nu?

Inveselit dintr'odată, Fane Gaie se aplecă spre urechea popii.

— Asta-i, asta-i! — hohoti destul de tare. — Fără pod, rămâne și ferma... hă-hă! fără nici o legătură peste apă... ca o pălărie'n cui!

— Dă-mi voie, prietene Gaie! — îl opri notarul. Eu, tovarășe director... este o vorbă din bătrâni: decât judecată dreaptă, mai bine înțelegere strâmbă!.. Pentru un tractor, zic, nu putem învrăjbi satul, nu putem rupe partidul de frontiști, nu putem despărți Lespezii de pământurile din baltă și ferma dumneavoastră de sat... Am plăti așa mai scump ca fața!... Il chemăm aici pe Ponici, că nu-i om rău, și-i frontist... Dacă hotăriți, de pildă, ca podul să-și vadă de treabă înainte, și să servească ferma mai eftin, ar fi o tovarășie, o înțelegere omenească, aici, în sat, și n'ar mai rămâne loc pentru vrajbă... Eu unul, așa cred. Altfel... să hotărască și comisia dacă greșesc ori nu, că de aceea suntem aici mai mulți.

Filip nu se grăbi să răspundă. Bănuia că notarul încearcă să-l sperie, să-l șantajeze cu „vrajba” dintre comuniști și frontiști, dar nu se mai gândea, drept vorbind, la tractor. Intr'un timp îi trecuse prin minte o soluție: prefectura din Călărași, parchetul — nădăjduia el — ar fi găsit ușor un mijloc pentru ca podul, cu piesele furate cu tot, să treacă legal în stăpânirea statului, și apoi, cu sau fără despăgubiri pentru Ponici, în inventarul fermei... Dar din păcate ferma n'avea decât un mecanic — pe Prodan. Cine să se fi ocupat de pod?... Așteptă deci până-l văzu pe notar isprăvind, și, atunci, liniștit, întrebă:

— Totuși, spune-mi te rog deslușit: ce s'a făcut până acum aici, în Lespezi, pentru însământările de toamnă? Aveți vreun plan? L-ați defalcat?

Notarul tresări, biciuit parcă: îl jignea de moarte — și-l înspăimânta în același timp, faptul că Filip n'a dat mai multă atenție cuvintelor lui, decât ar fi dat unui lătrat de câine.

Își ascultă singur scrâșnetul măselelor, și străduindu-se să-și stăpânească tremurul degetelor, se ridică, aduse un dosar și îl trânti pe mijlocul mesei.

Spiridon Nedelea ascutea niște țărushi. N'avea bardă: lucra cu toporul, dar lovea spornic, bucurându-se cu tot trupul de dibăcia și forța fiecărei lovituri.

Trecea drept cel mai bătrân gospodar din Lespezi. Vârsta însă nu i-o știa nimeni. Uscățiv, drept, înalt, cu sprâncenele încă negre și privirea vie, putea să aibă oricâți ani—între cincizeci și nouăzeci. În tinerețe, se spunea, a luptat din greu cu harul și blestemele unei frumuseți rar-pomenite, lăsată lui drept singură moștenire de părinți. Acuma, mândru, neîncovoiat, scăpata bărbătește, cu fruntea sus, într'un apus senin și falnic.

Când Gustav Ponici i-a adus veste că-i chemat la primărie pentru o răfuială cu directorul de la fermă, a rânduit fără grabă țărushi sub un capăt de șopron, a așezat toporul la locul cunoscut, și, în vreme ce-și potrivea vestmintele, a strigat peste umăr cuiva nevăzut:

— Atunci mă duc la primărie să mai văd... cu sămânța... Dacă vine Prâslea, zi-i să'nvărtă și el pe-aici un topor, două... până mă'ntorc eu.

— Bine, bine... i-a răspuns dintr'un șopron un glas aspru, gros, lipsit de orice urmă de veselie. — Vedem noi sămânță când ne-om vedea ceafa... Dacă'ncepe omul a da'n mintea copiilor...

Intr'una din ferestruicile casei — deschise toate — s'a iscat îndată chica neagră, cârlionțată, a unui băiețel de trei, patru ani:

— Repede, bă, repede! — strigă el îndată, foarte bucuros, cuiva dinăuntru. — Iar s'au luat la sfadă!...

Ca'ntr'un basm cu minunile unei vrăjitoare vesele și bune, dreptunghiul întunecat și cam strâmb al ferestrei înflori într'o clipă: câteva capete asemănătoare, blonde, castanii și negre, mai multe în orice caz decât ar fi putut cuprinde chiar și o fereastră de două ori mai mare, luptau lărmuind pe'ntrecute, pentru un locșor cu priveliște către curte.

Bătrânul, într'adevăr, era hotărât să curme bombăneala dușmănoasă din șopron.

— Mă, berbec capiu! — a început, uitându-se anume nu înspre șopron, ci dimpotrivă. — Dacă n'aș ști că-mi ești fecior, aș zice că te-a făcut o oaie stearpă...

A auzit însă veselia din fereastră și s'a oprit.

— Ce-i cu voi? — s'a întors — cine s'a luat la sfadă? Nu vi-i rușine să... Ia!

Înainte un pas, își răsuci cu o mișcare largă caerul unor mustăți înfricoșătoare — cu toate că de vreo cincisprezece ani își rădea fața tinerește, odată la două zile — și comandă apăsător, lungind unele cuvinte după legea veche a comandanților de călărași:

— Cazaaaaci, dreepti!

Ferestruica se goli dintr'odată. Bătrânul așteaptă până când râsetele dinlăuntru se potoliră cu totul, apoi comandă din nou:

— Cazaaaaci — la cai!

Lipăind pe prag cu tălpile desculțe, copiii — băieți și fete, năvăliră pe ușă toți odată, împingându-se, îmbrâncindu-se, întrecându-se: se grăbeau s'ajungă la caii care, legați cu grijă sub prispă, de cuvenitul conovăț căzăcesc, își așteptau stăpânii. Cai—adică tot atâtea bețe cu capetele cioplite îngrijit și, mai ales, cu frâie și căpestre adevărate, păroase, încropite de-o mână meșteră din capetele unei piei crude de vițel.

— Încăleeecați! comandă din nou bătrânul; dar, chiar atunci observă că numărul cazacilor depășește cu doi numărul cailor. — Hei, ăia doi, unde-s caii voștri? — întrebă nemulțumit.

Răspunsurile plouară, din mai multe părți deodată: caii, se părea, fuseseră vânduți lui Gustav Ponici, feciorul podarului, pentru zece penițe, noi — dintre care una cu vârful rupt.

— Cine-a făcut batjocura asta? — se mânie bătrânul deabinelea. Ia! Care-i cu musca pe căciulă, la raport aici, în fața frontului! Cine-a mai pomenit cazac să-și vândă calul?!

În front nu se clinti nimeni: amestecându-și vocile subțiri într'un protest asurzitor, cazacii, toți ca unul, dădeau vina pe „nenea Spiru“. El făcuse târgul!

Ascultându-i, bătrânul se posomorî, și, încet, pe nesimțite, își pierdu înfățișarea de comandant sever și mândru.

— Om descurca-o noi, până la urmă, într'un fel... rosti pe gânduri, bătrânește, mai mult pentru sine. — Eu, măi copii, trebuie să merg la primărie; m'au chemat acolo. Nenea Spiru... Ia! Cu o sfortare grea, dure-roasă, își înfiripă din nou, o clipă, înfățișarea și vocea de comandant: — Ia! Fiecare cazac, la maică-sa — galoop!

Comanda sună fals, nefiresc; copiii se cercetară între dânsii cu o privire — i se păru — plină de dragoste atotînțelegătoare, și, fără chef, se împrăștiară tăcuți să-și caute mamele.

Spiridon Nedelea i-a mai urmărit un răstimp, apoi s'a întors încet spre șopron, clătinându-și capul a nemulțumire și neîmpăcare.

— Tu, Spirule, — rosti încet, cu milă — muncești ca o vită și trăești ca o vită: n'ai nici o bucurie, niciodată... Copiii tăi... mare păcat! Le schingiuești sufletele pentru că... pentru că la altceva nu te duce mintea.... Mare păcat, să știi! Te-ai lăcomit să vinzi un băț pentr'o peniță! Ptiu!

De sub șopronul scund, se ivi în sfârșit și Spiru Nedelea, cocoșat sub povara unei sarcini uriașe de lucernă verde. Sarcina, încinsă într'o funie pusă în patru, se împiedeca în grinzile acoperișului, și Spiru, cu fruntea nădușită, cu vinele gâtului umflate peste măsură, se căznea frângându-și șalele s'o tragă totuși afară, fără s'o descarce din spinare. Izbuti în cele din urmă și, icnind, se apropie de taică-său.

— 'mneata, tată — se opri el lângă bătrân, străduindu-se să mute cumva mai într'o parte funia care-i curma umărul — 'mneata ai dat în mintea copiilor și te-ai făcut mare firosos. Eu — hârri tot mai întăritat, cu vocea lui aspră, groasă, lipsită de orice veselie — n'am nevoie de cazaci. Copiii mei n'au nevoie de cai dela dumneata, nici de comenzile dumitale, nici de... Is destul de proști și-așa!

Se înneacă, și, cu ochii umflați cât cepele, începu o tusă nesfârșită, cocărjindu-se cu totul sub sarcina pe care, pentru nimic în lume, nu voia s'o lepede din spinare.

Bătrânul îi aruncă o privire mohorită și tăcu. La cincizeci și doi de ani, fiu-său, cu toate că-i semăna ca înfățișare, arăta mai bătrân decât dânsul și părea ros cu totul de-o boală veche, neîngrijită.

— Am să-i spun nevesti-ti să-ți mai spele zdrențele, să te mai cârpească — îngână domol, într'un târziu, fără nici o legătură cu sfada lor de până atunci. — Păcat! Trăești așa, și... Berbec! — își descarcă fără veste toată mânia într'un cuvânt; și porni repede spre poartă.

Ce să-i mai fi spus, — și pentruce? Știau dinainte, amândoi, și el și fiu-său, că oricât ar fi vorbit, tot n'aveau cum ajunge la vreun capăt.

Abia în drum, departe, s'a oprit o clipă și s'a întors, ca să îmbrățișeze într'o privire nemulțumită, mirată, curtea, casa, straturile de flori dinspre drum, sarcina de lucernă — care mergea acum, singură parcă, încotrova spre fundul grădinii...

— Ei, copii-copii! — oftă; și scuturându-se din gânduri, își văzu de drum. Ii era milă de Spiru, — o milă adâncă, cu atât mai adâncă și mai pustiitoare cu cât se străduia zadarnic, de multă vreme, să și-o zugrume într'un fel, odată pentru totdeauna, ca pe-o buruiănă străină de sufletul lui, și nveninată.

Avusese copii mulți, bătrânul Nedelea, numai băeți, dela două neveste la fel de vrednice. După ce l-a botezat pe-al optulea — asta s'a întâmplat cu mulți ani în urmă — și-a comandat singur: Holl-ba! — adică „pe loc, stai!“ într'o limbă pe care el o bănuia a fi turcească — și și-a deprins pruncul să răspundă la numele foarte grăitor de Prâslea.

Un an mai târziu, nevasta i-a pus în brațe alt flăcău. Bătrânul, pe atunci nu chiar bătrân, și-a scărpinat ceafa, rușinat și bucuros, și-a poruncit din nou: „Holl-ba!“ — iar pruncul, ca să nu fie încurcături, a rămas Prâslea Doi... Și a mai fost după aceea un Prâslea Trei, un Prâslea Patru... În totul doisprezece flăcăi: opt „vechi“ și patru „prâslea“.

Doisprezece flăcăi, din care trăiau doi: Spiru-vechi, cu copii și

nepoți el însuși, și Prâslea Doi — de treizeci de ani, însurat de curând.

Stăteau toți împreună într-o casă lungă, îngustă, ridicată bucată cu bucată în decurs de șaizeci de ani, și alcătuită din încăperi înșirate spre fundul curții, perete în perete, ca niște vagoane desperechiate — una mai înaltă, alta mai scundă, una acoperită cu stuf, alta cu paie... Cei doi feciori, cu toți ai lor, cu văduvele și copiii altor feciori — prăpădiți în războaie, frânți sub poveri prin toate porturile Dunării, înecați în cufundări de șlepuri, măcinați de foamete în anii de secetă, măcinați de foamete în anii de belșug, — toți, douăzeci și două de suflete, trăiau la un loc și munceau împreună șapte hectare de pământ zgârcit, întins în lanț îngust pe pragul Bărăganului... Trăiau la un loc, și toți — dacă n'ar fi fost Spiru și nevastă-sa — s'ar fi supus cu bucurie autorității blânde a bătrânului.

La primărie, Spiridon Nedelea și-a lăsat afară, pe cerdac, pălăria și bățul, și-a pregătit la îndemână hârtia cu pricina, și a pășit liniștit spre camera din care răzbătea în răbufniri inegale zvon de glasuri mînioase.

N'a dat buzna: a crăpat ușa încet, și un răstimp a stat locului, nesimțit de nimeni, privind totul cu un singur ochi și ascultând.

Directorul cel nou al fermei — întâi și'ntâi asta a văzut — era altfel decât și-l închipuise el venind încoace: îl bănuia gros măcar cât Răghină, cu guși stacojii, cu cizme roși. Când colo, o față tânără, smeadă, foarte palidă, cu umerii obrajilor teșiți tătărește către tâmpile... Așa cum sta pe scaun, nu părea înalt; surtucul, decolorat de soare și ploaie, bătea spre umeri în ape roșietice.

Brăcuind în ciudat niște hârtii pe care le avea în față, directorul — se încredință curând Spiridon Nedelea — cerea socoteală pentru ceva, întrebând ba pe unul, ba pe altul:

— Nu-i vorba de ce se vede pe hârtie! — spunea, și sprincenele-i ascundeau, mohorâte, niște ochi pe care bătrânul îi simțea plini de fulgere abia stăpânite. — Hotărârile nu se trimit din București numai pentru-atâta: pentruca la primării să s'adune dosarele cu carul!... Știu oamenii, aici în Lespezi, ce semănături le-au fost repartizate pentru toamna asta? Au aflat, le-ați spus, ați defalcat planul repartizat comunei? Nu! Știți dumneavoastră cel puțin, ce suprafață seamănă fiecare gospodărie? Nu știți!

Mânios, notarul îl tot îmbia să se uite într'un dosar anume.

— Hârtii de astea am mai văzut și la fermă, tovarășe notar. Nu fac doi bani, ți-am spus! — și directorul răsfoi repede, dosar cu dosar, oprindu-și degetul când ici, când colo. — Poftim. Omul ăsta, Zăpodeanu, ultimul la litera Z., e trecut aici cu unsprezece hectare. Dincoace, poftim, vedeți și dumneavoastră, tot el, numai cu opt. Dincoace cu șaisprezece... Cu situații ca astea nici dracu' în iad la el n'ar fi în stare să facă agricultură planificată.

— Răul, tovarășe director... a cunoscut Spiridon Nedelea vocea notarului.

— Răul, i-a luat directorul vorba din gură — este că pe hârtii la primărie sunt de toate și'n toate felurile, iar satul, oamenii, n'au nici măcar un butoi ca să-și saramureze grăul de sămânță. Asta-i!

Spiridon Nedelea a închis ușa binișor, și-a luat repede pălăria, bățul, și a ieșit grăbit în ulița mare. A mers preț de vreo cincizeci de metri, a cotit pe-un drumeag îngust, îmbrăușenit și a intrat pe-o porțiță cu a cărei încuietoare era pe semne deprins.

Gospodarul, un bărbat de vreo patruzeci de ani, roșcovan, cu umeri lați și grumaz puternic, îi eși bucuros în întâmpinare.

— Ia ascultă, Dincă, tu nu vii la primărie? — a început bătrânul de departe, în loc de bunăziua.

— Da' ce-i la primărie? — a zâmbit acru Dincă Giorovan. Dau ăia colaci calzi?!

— Pe tine nu te-au chemat?

— Păi... dacă m'ar chema, ce crezi, le-ar prii? — i-a întors Giorovan întrebarea.

Bătrânul a stat în cumpănă numai o clipă și s'a hotărât:

— Uite ce: ia-ți hârtia pentru grâu și hai cu mine!... ăștia... notarul, Gaie, Dumnezeu să-i mai știe!... Vine ghebosul lui Ponici la mine... cică să mă duc să-l strâng cu ușa, să-i cer ce mi se cuvine... Adică directorului celui nou, lui să-i cer... că ei au pus gabja pe dânsul și-l țin bine... S'a dus să-l cheme și pe Nistor, da' nu l-am văzut... Mă duc și... cu cât crezi că l-au trecut ei pe ăsta, pe-al lui Zăpodeanu?... Am auzit cu urechile mele: ba cu șapte, ba cu șaisprezece... Ș'apoi restul pân'la patruzeci pe seama cui rămâne?... Hectare, da, asta vreau să zic. Pogoane, ar fi optzeci... Zău, nu mai știe omul... Am tras cu urechea și-am auzit. Ia!

Nu izbutea el însuși să-și cuprindă gândurile, și din pricina asta vorbea din ce în ce mai încâlcit.

Cu greu, Dincă Giorovan a izbutit totuși să înțeleagă: El, Nedelea și încă un gospodar, Nistor Cârmiș, erau singurii, în Lespezi, care, urmând îndemnurile publicate prin ziare, duseseră cu câteva săptămâni în urmă niște grâu la baza de recepție a „Romcerealului“, la Paroșeni, și ceruseră în schimb, după lege, să li se repartizeze sămânță selecționată la orice fermă din apropiere. Au predat grâul, au primit câte o hârtie, și de atunci, în hazul satului, erau purtați cu vorba, fără nicio noimă, dela Ana la Caiafa.

— Dumnezeu să-i știe! lămurea Spiridon Nedelea lucrurile în felul lui. — M'au chemat... cică-l strâng cu ușa... Mă duc și... pe dracu'!... el îi strânge cu ușa pe dânsii, nu ei pe el! „Doi bani—zice—nu fac hârtoagele tale, bă notarule! Numai minciuni scrii pe-acolo, după cum îți dau plocoane unul și altul!“ așa-i zicea... Se vede că știe... „Voi—cică — aici, vă purtați cu oamenii mai rău ca tâlharii de drumul mare! Hoților! — le striga. Vă faceți de cap, vă'ngrijiți numai de-ale voastre, iar pentru sat n'ați făcut rost nici măcar de-un butoi acolo, ca să aibă oamenii unde-și amesteca grâul cu niscai piatră vânăță!“ Bătrânul tăcu dintr'odată, dându-și seama că a cam luat-o razna; pe urmă adăogă repede, mânios: — îi doare pe ei de grâul meu!... Dracu' știe ce vor, că eu unul...

Și se întoarse la gândul de la început:

— Pe tine de ce nu te-au chemat?

Giorovan ridică din umeri:

— Nu m'au chemat. Le trebuia, se vede, unul care s'aducă apă la moara lor: un dulău — mde! — să latre ori încotro l-ar asmuți notarul... Ei, ce să-i faci?!... Te-au găsit pe dumneata și pace!...

— Apă la... — bătrânului parcă nu-i venea să creadă. Eu, bre?

— Dumneata — întări liniștit Giorovan. Dumneata, cinstit vorbind, ai de ce să-i ceri socoteală directorului ăstuia, nu? Ai dat sămânță, ai hârtie la mână... Cârmiș la fel..

— Da' tu ce cusur ai?

— Eu — miji Giorovan un fir de zâmbet — dac'aș intra'n soborul ăstora, pe-acolo, pe la primărie, mi-aș vârfi poate nasul pe unde zic ei că nu-mi fierbe oala, le-aș aduce aminte că mai are și satul unele răfuei cu dumnea-lor, și-apoi multe treburi li s'ar încurca... Ori poate că s'ar mai și descurca dela o vreme.

Spiridon Nedelea nu ştia să-şi ascundă simţămintele:

— Bre Dincă, bre! — clătină el capul amărît. — Tu nici nu iei seama la ce spui! Parcă eu, dacă-i vorba despre sat, nu las deoparte un sac de grâu? Dulău!... Omul, bre, nu'mbătrâneşte chiar degeaba. Dacă eram dulăul lor, lătram cu dâşii acolo, nu veneam să mă sfătuesc cu tine. Despre Cârmiş, nu zic: se'ntâmplă să-l ia gura pe dinainte. Da' eu...

Il jigniseră adânc, pe Spiridon Nedelea, vorbele lui Dincă Giorovan.

S'au ciorovăit câţva timp, apoi s'au împăcat şi au pornit împreună să-l prindă pe Nistor Cârmiş înainte de a ajunge la primărie.

— Eu... — l-a oprit după câţiva paşi Spiridon Nedelea pe Giorovan — eu... m'am gândit bătrâneşte: el, zic, poate-i venit tocmai dela partid, altfel nu i-ar lua la roată chiar aşa. S'ar teme... Ia! Poate dă Dumnezeu-sfântul, să se mai curăţe şi pe la noi.

— Poate, — incuviinţă Dincă, pe gânduri. Vedem acolo.

Şi au mers mai departe alături, fiecare cu gândurile lui, ca nişte oameni, care, cunoscându-se bine, se pot înţelege şi fără risipă de vorbe.

Se cunoaşteau într'adevăr bine şi de mult: Giorovan copilărise printre flăcăii „vechi“ ai lui Nedelea, umblase cu ei la şcoală, la muncile câmpului, la horă, la armată... Iar când Nedelea „vechii“ s'au stins unul câte unul, când Spiru s'a înstrăinat în zgârcenia şi'n ticăloşia lui, între Giorovan şi bătrân a rămas o prietenie bărbătească, simplă şi trainică. Erau vecini de lot, şi când bătrânul a semănat — pentru întâia oară în această parte a Bărăganului — un pogon de floarea soarelui, Dincă Giorovan a fost cel care l-a semănat pe-al doilea. La fel s'a întâmplat şi cu bumbacul, cu rapiţa, cu soia. S'au ajutat unul pe altul, s'au sfătuit, s'au zbatut împreună să prindă slăbiciunile Bărăganului lor uscat într'una, s'au străduit să-i intre în voie, să-l îmblânzească, să-l domesticească. Au muncit alături zile şi nopţi, vară după vară, şi Bărăganul nu le-a dat alt rod deosebit, nici altă bucurie statornică, decât prietenia asta a lor, — prietenie de veterani ai luptei cu pământul.

S'au certat şi s'au despărţit o singură dată. Asta s'a întâmplat cu aproape doi ani în urmă, în primăvara lui 1947, când Dincă Giorovan, care avea în urmă doi ani de prizonierat în Uniunea Sovietică şi un an de luptă în divizia „Tudor Vladimirescu“ a încercat împreună cu Prodan, mecanicul dela Fermă, să facă din comisia de reformă agrară a Lespezilor un soi de comitet de iniţiativă pentru întemeierea unei gospodării colective aici în sat.

Cearta a durat o vară încheiată, pentrucă, o vară încheiată, bătrânul Nedelea a fost duşman aprig al „colhozului lui Dincă“; şi în toamnă, când Giorovan călcându-şi pe inimă a ascultat hotărîrea secretarului de partid al plasei şi şi-a „zmurt din cap orice gând de colhoz“, bătrânul Nedelea — el cel dintâi — şi-a făcut iarăşi drum peste hat, spre lotul lui Dincă, aşa, ca'n vremile trecutei lor prietenii.

— Aud că te-au cam liniştit, cu colhozul — a început el de-a-dreptul, după cum îi era obiceiul; şi pentrucă Dincă, mânios şi gata să curme oricui cheful de batjocură, şi-a încordat grumazul şi s'a pregătit să-i răspundă întreit pentru fiecare cuvîntel, bătrânul s'a grăbit să-şi deşarte sacul dintr'o răsuflare: — Tu, Dincă, nu pune la inimă orice vorbă, aşa, ca proştii. Crezi că eu ţi-s duşman? Nu ţi-s!... Eu... tare-aş fi vrut să văd ce-i şi cu colhozul vostru. Să văd cu ochii mei, şi-apoi să-ţi spun dela obraz: „asta-mi place; vin şi eu la voi!“, sau: „asta nu-mi place; pieriţi din ochii mei!“... Dar dacă n'a fost să fie, mde! — şi părându-i că Dincă a zâmbit într'un anume fel, s'a burzuluiuit dintr'odată. — Tu să faci bine şi să nu mi te mânii ca văcarul

pe sat! Auzi? Ia! Oprește caii aici, că tot trebuie să-i lași să răsuflă, și spune verde: ce năzbâtie-i cu col-ho-zul tău, ha? Că lumea vorbește de-și scrân-tește limba, și nu mai știe omul pe cine s'asculte. Ei? Ar fi ceva de capul lui ori...

Și după ce luni întregi tăcuse dușmănos, împietrit, ori de câte ori auzea pe-aproape glasul lui Giorovan, bătrânul Nedelea a ascultat liniștit, de-a fira'n păr, totul.

A pus pe urmă câteva întrebări: „Cine-ar da, la colhoz, zestre fetelor?“ — „Casele noi, la colhoz, pe-a cui socoteală s'ar face?“ — „Pământ poate cumpăra, un colhoz, chiar și dela boeri?“ — „Dar bătrânii, când se boșorogesc cu totul, pe seama cui rămân, în colhoz?“ A întrebat, și a priceput repede că Dincă Giorovan nu știa, el însuși, nimic despre aceste „chichițe“ ale colhozului.

— Tu — l-a mustrat atunci cu ciudă — de pomană ți-ai rupt pingelele prin Rusia: ai umblat teleleu-Tănase, cu capu'n traistă, te-ai îndopat cu casă și piroști, iar acuma ațâți oamenii așa, fără socoteală. Ia! Altădată, dacă vrei să-mi faci aici în sat colhoz, s'aduci întâi și'ntâi pe unul mai deștept ca tine și mai umblat ca tine; să aibă omul de unde afla ce și cum. Ori poate că te superi, poate crezi că ești cel mai deștept om de pe fața pământului?

— Nu mă cred nimic, moș Spiridoane — a mormăit Dincă, amărît și oarecum împăcat.

Apoi, după un timp, a arătat cu o mișcare largă a mâinii, a trupului întreg, spre zarea depărtată:

— Stăm așa, ne'mpiedicăm în toate „chichițele“, și Bărăganul ăsta afurisit ne'ncalecă cum îi place și-și bate joc de noi... Dacă'ar încapa el, Bărăganul, pe mâna unui colhoz cum știu eu, — uh! — ce l-ar mai struni... Când eram prizonier, am lucrat vreo două luni în colhoz... Era'n Kirghizia: să fi văzut dumneata acolo bărăgane!

Au vorbit despre Kirghizia, și, fără să-și dea seama când, cum, s'au simțit din nou apropiați și prieteni, ca totdeauna.

De atunci au rămas așa.

Spiridon Nedelea a deschis ușa cu băgare de seamă, străduindu-se să facă taman atâta sgomot cât era nevoie pentru ca intrarea să-i fie simțită de toată lumea. Nu era emoționat de fel; totuși, s'a apropiat de masă luându-și acea înfățișare de om stingher și neajutorat, intrată din vremi în obiceiul țăranilor mai vârstnici, ca o obligatorie regulă protocolară — bună pentru toate împrejurările când călcau pragul vreunei instituții de stat. Salută respectuos, cu o plecăciune îndreptată în deosebi către Filip...

Grăbindu-se să-și încheie fraza, Filip i-a răspuns printr'o înclinare a capului, și, o clipă, l-a cercetat nedumerit, întrebător.

— Pentru grâu vii, prietene Nedelea? — se ridică în picioare notarul, vădit bucuros, ca un om căruia i s'a luat o piatră de pe inimă.

Apoi, fără să aștepte răspuns, se aplecă peste masă, silindu-l pe Filip să-l asculte:

— Asta este, tovarășe director! Răspundeți acuma și dumneavoastră. Nu nouă: satului! — și se răsuci, arătându-l cu amândouă mâinile pe Nedelea, ca și cum intrarea aceluia om în sala primăriei ar fi explicat și ar fi limpezit dintr'odată toate neînțelegerile lor de până atunci; l-a văzut însă în spatele lui Nedelea pe Dincă Giorovan, și a tresărit: — Tu, Dincă, ce vrei? — întreabă cu asprime. — Nu poți să vii după ce terminăm ședința?

— Nu pot, îl lămuri Giorovan scurt, la fel de aspru; pe urmă, trecându-și repede privirile peste notar, l-a salutat pe Filip, și, enervat parcă de ceva, s'a întors înapoi către ușă: — Tu, Nistor; — întrebă — ce-ți tot învărți nasu'n pălărie? Intră!

— Vin, vin... E-te-al drac'! — mormăi pe pragul ușii Nistor Cârmiș, dar nu se mișcă până când nu izbuti să scoată din căptușeala pălăriei ceea ce căuta: o bucată de hârtie împăturită.

Era un țaran scund, voinic, îmbrăcat în haine aproape noi dar croite de-o mână tare nepricepută: stofa, lucrată'n casă și netrecută pe la piuă, scămoșată, scorțoasă, atârna în pungi boțite, și la buzunare, și la genunchi, și la coate...

Odată înarmat cu hârtia mult căutată, Nistor Cârmiș a arătat comisiei de însămânțări niște ochi albaștri, bulbucăți, și a înaintat.

— Cu respect la toată lumea! — salută grav, apropiindu-și călcâiele.

Filip i-a răspuns și lui cu aceeași clătinare a capului și asta i-a făcut deosebită plăcere lui Nistor Cârmiș.

— Ei, dac'am venit, — începu el dintr'odată — s'ar zice că-i de cuviință și se cere să'ncepem chiar cu'nceputul!...

Despături repede hârtia, și, cu o voltă largă, o așeză pe masă în fața lui Filip: era un formular, parte tipărit, parte complectat cu cerneluri negre și violete, acoperit jurîmprejur, pe margini, cu rezoluții neobișnuit delungi, cu iscălituri și cu ștampile.

— Pentru mine-i zăpăditul ăsta? — zâmbi Filip.

— Văzând și citind, vom înțelege și vom hotărî, pentruca supărările să se curme și să ne tămăduim cu toții, — explică Nistor Cârmiș cu importanță, îngustându-și ochii a șiretenie și aruncând ba unuia, ba altuia din cei de față, priviri care spuneau deslușit, cu semetie bănuitoare: „Pe mine nu mă'nșeală nimeni! Facă ce-o face, spună ce-o spune, pe mine, uite, nu mă'nșeală el câtui lumea!“ Și se grăbi să adauge, folosind mereu același limbaj pestrîț, care-i părea pe semne că se poate de potrivit pentru asemenea împrejurare: — Fiece bubă, când se'ntâmplă să fie bubă, și nu altceva, trebuie să pleznească pe undeva, dacă există și se află'n trupul omului... Dincă, moș Nedelea, arătați și dumneavoastră repartizările, pentru ca domnia sa domnul director să ia cunoștință.

— Asta înseamnă — socoti Filip cu glas tare în vreme ce lua „reparti-zările“ întinse de ceilalți doi — că dumneavoastră sunteți o delegație, iar dumneata — se adresă el lui Cârmiș — ești conducătorul delegației. Nu?

Cârmiș se fâstâci:

— Mne... mna... — bâlbâi el un timp; dar își reveni repede. — Nu-s, cum ați prepus și-ați arătat domnia voastră, conducător! — declară.

Și lămuri îndelung, întortochiat, că dintre ei trei „cel mai bătrân și mai vârstnic“ este Spiridon Nedelea — și prin urmare el și numai el ar putea fi „zis și numit“ conducător de delegație. Adăogă însă că Giorovan „ca om umblat și cunoscător, rănit de două ori în război și după cum se vede comunist“, ar putea să fie și el „numit și zis“ conducător al delegației — „dac'ar fi vorba de vreo delegație, ceea ce de drept, precum ne-am gândit noi, nici nu este“. Intrucât îl privește pe el însuși, — el, Nistor Cârmiș, este un „gospodar care trăiește cu cînste din munca brațelor“ și dac'a „eșit cu jalba'n proțap“ luând-o înaintea lui Nedelea și a lui Giorovan, asta s'a întâmplat numai pentru că a fost luat la rost că-și învărte nasu'n pălărie și pentru că văzându-se luat la rost s'a „fâstâcit — precum a văzut și-a cunoscut toată lumea“, și fâstâcindu-se a început a vorbi.

Ascultându-i turuiala, Filip avu vreme să cerceteze hârtiile ce-i fuseseră puse în mână.

Erau trei „ordine de repartizare“ date de baza de recepție din Paroșeni a firmei „Romcereal“. Reieșea, din primul ordin, că Nistor Cârmiș a predat bazei Paroșeni, în ziua de 26 August 1948, 175 kilograme de grâu — 71 kg. greutate hectolitrică și 8,5 % corpuri străine — „drept care“ baza „ordona“ fermei-model Bârsani, „să elibereze d-lui N. Cârmiș cantitatea corespunzătoare de grâu semincer din stocul omologat ca atare și lăsat în custodia fermei-model pentru condiționare și predare către cei în drept, conform dispozițiilor Minist. Agr. din ordinul nr...“ Urmau trei iscălituri și trei ștampile.

În colțul de sus, din stânga, cu litere mici, abia vizibile, în rânduri oblice, o rezoluție: „Stocul semincer al fermei-model Bârsani este epuizat prin degradare totală legal verificată de expertiza onor. organelor de resort. În plus, ferma-model nu dispune de stoc semincer grâu pentru că, conform dispozițiilor onor. organelor de resort, și-a schimbat specificul pe ziua de 19 August a.c., din cerealieră în plante industriale — cu prioritate orez-bumbac. Drept care propunem prezentul ordin de repartizare spre satisfacere urgentă fermei de Stat Crângași“.

Dedesubt, o ștampilă: „Ferma-model Bârsani — Ialomița — specific plante industriale — proprietatea Hector Pană Grănicerul“. Iscălitură nu era.

În colțul din stânga jos, altă rezoluție, cu scris mare, colțuros, lătit fără pă sare peste textul formularului și peste ștampilele bazei dela Paroșeni: „Ferma Crângași nare nici un fel de stoc semincer, nare sămânță destulă nici pentru însămânțările proprii și nare nici un fel de obligați pe linie de sămânță față de nimenea. Atrag respectos atenția firmei de stat „romcereal“ că birocrați ei din Paroșeni lucrând fără de cap moșierul sabotor Hector Pană Grăniceru îndrăznește să mi dea ordine mie cares fermă de stat, pentru a mă compromite înaintea țărănimei aliate. Mai multă vigilență tovarăși!“

Semnătura: director al fermei de stat „Crângași“ — Pamfil-Vițcu.

Pe marginea din dreapta a „ordinului de repartizare“, se înșira în rânduri strânse, de sus până jos, o rezoluție plină de tăfnă, semnată indescifrabil de doi funcționari ai bazei de recepție din Paroșeni și întărită cu două ștampile de culori deosebite; în termeni plini de asprime, cei doi funcționari chemau „la ordine fermele Crângaș, Bârsani, Lespezi, precum și orice alte ferme-model sau de stat din raza locuinței locuitorului Nistor Cârmiș“, cerându-le răspicat să elibereze „fără nicio întârziere și prin bună înțelegere“ cantitatea de grâu semincer fixată prin „ordinul prezent“, cunoscând că în caz contrar, conform legilor în vigoare, firma „Romcereal“ va „aviza pentru sancționarea proprietarilor, directorilor, contabililor șefi și a inginerilor șefi ai susmenționatei ferme, făcând aplicare decretului nr.... legii nr... hotărîrii nr...“ — și așa mai departe.

Deasupra, pe marginea de sus a ordinului, cineva scrisese lat: „Aflându-ne pe bază de motivare deplin legală, menținem precedentă“, și o săgeată grosolană indica prima rezoluție a fermei model din Bârsani. Semna, pe o dată foarte recentă, cu sigiliu de tuș chiar proprietarul: avocat Hector Pană Grănicerul, doctor în drept dela Paris, fost magistrat, fost senator.

Și mai era o singură rezoluție „Declinăm atât competența cât și capacitatea de a satisface acest ordin. Vom explica oricând, în scris sau verbal, la cerere“. Semna, în numele direcției fermei de Stat Lespezi, Titus T. T. Horuțiu. Data, — cu două zile înainte de venirea lui Filip la fermă.

Pe ordinele de repartizare eliberate celorlalți doi gospodari, erau cifre, rezoluții, date, ștampile și semnături în totul asemănătoare.

Pentru a-și împodobi într'un asemenea hal hârtiile — socoti Filip

— oamenii au fost purtați fără folos, într-o lună și jumătate, cale de două sute și mai bine de kilometri.

Lăasă deoparte ușoara enervare pe care i-o pricinuia vorbăria încâlcită și gesturile prea largi ale lui Nistor Cârmiș, și-și ridică privirile asupra celor trei gospodari.

— Rău îs încurcate itele! — rosti cu ciudă, tare.

Nedelea și Giorovan, înțelegându-se din ochi, încuviințară morocănoși, în tăcere.

— Așa vine! încuviință și Cârmiș mai pe larg, după obicei. — S'au încurcat cum nici nu se mai poate, și dacă-i să vorbim și s'arătăm lucrul așa cum este, vine că noi am fost purtați pe drumuri de haram, iar sămânța rămâne bun pierdut, ca să nu zicem furat... Afară de cazul când ne-am încumeta să dăm statul în judecată, ceea ce nu s'a văzut și nu se știe'n părțile noastre: statu-i stat și n'ai ce-i face!

— Nu-i vorba despre *stat* — rosti Filip cam în silă. — Poate-i o greșeală undeva... ori poate că s'a amestecat vreun bandit...

— Se vede că știți mai bine, și cunoașteți... încuviință în treacăt, cu îndoială, Cârmiș. — Noi, după cum se vede, am fost la ferma dumneavoastră, și domnul Horuțiu...

— Horuțiu-i dat afară: pentru sabotaj, pentru hoție — îl înștiință Filip.

Vestea nu l-a surprins pe Cârmiș, și nici nu l-a bucurat.

— La noi... — vorbi el mai departe, ca și cum n'ar fi auzit nimic; și pe măsură ce spunea lucruri mai aspre, vocea-i devenea mai umilă, mai plângăreată: — ...la noi, este o vorbă din bătrâni: schimbarea domnilor, bucuria nebunilor!... Va să zică, domnii își au partea lor, nebunii pe-a lor, iar cine nu-i nici domn și nici nebun, cum se întâmplă să fie cu noi, ca să zicem, acela rămâne pe dinafară și suferă numai brânci din toate părțile, ajunge de batjocură, dă ca prostul grâu muncit și s'alege cu hârtiuțe ștamplate... Eu nu vin să spun ori să prepun, numai atâta zic: acuma lumea așa a devenit, că azi te înțelegi cu Stan, și mâine dacă mergi să-i ceri socoteală lui Stan dai peste Bran, care nu mai vrea să știe de nimic. Scapi de director și te'ncurci în administrator, scapi de administrator și dai peste referent; mă rog, fără să ne punem împotrivă, vedem că ferma dela Lespezi nu ține seama de ce hotărăște baza dela Paroșeni, baza nu ține seama de ce hotărăște ferma, dumneavoastră-l dați azi afară pe tovarășul Horuțiu, altul vă dă poate mâine pe dumneavoastră, iar noi, dacă ne-am încrezut și ne-am potrivit, rămânem de-aici înainte flămânzi și goi, cu grăușorul nostru pe apa Sâmbetei, iar sămânță bună, cum se spune, grâu comunist, uite, nu se vede!... Înainte, ca să spun, aici în sat am știut de altă lege. La noi, dumnealor pot s'aducă mărturie, că asta o știe oricine, domnul Răghină, nu zic c'ar fi fost tocmai pe tocmai, dar a ținut ferma vreo douăzeci-treizeci de ani, măcar că era moșie și boierii s'au tot scimbat... Șef de post, la noi în Lespezi, a fost un plutonier șaptesprezece ani... Prietenul Erhan, măcar că nu-l vedem de față, a stat primar opt ani încheiați... Părintele, în Lespezi a fost hirotonit, în Lespezi a îmbătrânit... Nea Fane ține cârciumă de când îl știu... Așa ne-am învățat noi: tot omul pe locul lui. Acuma, se vede, altfel merge: cu câtu-i cineva mai mare'n slujbă, cu atâta-l zboară vântul mai ușor; ca pe-o frunză... Și fiecare, cum vine, citește tot în cartea lui — și legea iese alta decât era'n cartea celui de mai înainte. Noi...

— Stai să ne lămurim, — îl opri Filip. Pân'aci, îmi pare, dumneata vrei să spui așa: înainte vreme toate mergeau mai bine decât acuma, viața

era mai ușoară, pentru că oamenii, buni, răi, putrezeau pe loc o viață întreagă și nu dădeau socoteală nimănui. Da?

La început, lui Filip îi venise cam greu să-l asculte pe Cârmiș, cu predica lui lălăie, cu concluziile lui plângărețe — clădite cu capul în jos pe niște fapte și observații adevărate. Și-i venea cu atât mai greu să-l asculte, cu cât vedea cum notarul, popa, Gaie și toți ceilalți îi sorbeau cuvintele într-o tăcere încordată, îl aprobau, îl încurajau, îl ațâțau, și într'un fel, deși nu rosteau nici un cuvânt, îl stăpâneau și-l călăuzeau, îl învățau să spună mai degrabă ceea ce vroiau ei să fie spus, decât ceea ce gândea Cârmiș însuși. A fost gata, de mai multe ori, să-l întrerupă, să-l oblige să vorbească numai de încurcăturile lui cu fermele și cu „Romcerealul” — și atâta tot. Iși dădu însă seamă repede că ar fi făcut o greșeală.

„Fie! — a hotărît după ce s'a zbatut un timp luptând cu propriile-i gânduri și îndoieli — Fie! Să mă scarmene! Orice ar spune el, orice ar face, chiar dacă-i pus la cale de popii ăștia de-aici, chiar dacă m'ar injura, chiar dacă ar sări să mă bată, rămâne de-o mie de ori mai bun, de-o mie de ori mai cinstit, decât toată șleahța adunată'n comisia lor de însămintări!”

Nu înțelegea cum ar putea fi oamenii aceștia, toți trei, dușmani față de el, față de sarcinile lui, față de partid și de regim. Nu le știa nici numele, nici starea, nici părerile politice, știa însă, avea dovezile în față, că ei trei, înaintea tuturor celor din comisia de însămintări a comunei, au cunoscut în amănunțime instrucțiunile și hotărârile cu privire la campania muncilor de toamnă, au primit în gospodăria lor, practic, aceste instrucțiuni, cu toată cinstea și cu toată încrederea, și-au dus grâul de sămânță la baza de recepție și au cerut în schimb „grâu bun, comunist”.

Când, în sfârșit, a pus stavilă vorbăriei lui Cârmiș — și l-a obligat să-și facă singur, brutal, printr'un „da” sau „nu”, bilanțul a tot ce spusese până atunci, Filip era destul de bine lămurit asupra atitudinii pe care se cuvenea s'o aibă față de cei trei oameni.

— Cum spuserăți?... — cu o tresărire, Cârmiș s'a oprit ca'n marginea unei prăpăstii ce i s'ar fi căscat dintr'odată sub picioare. — Cum spuserăți? — întrebă din nou, cerând din ochi ajutor dela Dincă Giorovan, care-l privea neclintit, aspru, în tăcere. — Adică... își dibui el vorbele — ... înainte... viața... că era mai ușoară?... Nu se află! — hotărî dintr'odată, scurt, împotriva obiceiului, dar nu se putu lipsi chiar cu totul de unele lămuriri suplimentare: — Așa ceva, eu unul atât pot să spun: nu se află! Cine zice altfel, ăla ori că minte, ori că se'ntâmplă să fie, cum se zice pela noi, reacționar!

— La noi — zâmbi Filip — tot așa se zice. Dar spune-mi, te rog...

— El, tovarășe director, — intră notarul pripit în vorbă, ridicându-se de pe scaun numai pe jumătate și arătându-l pe Cârmiș cu un gest larg al mâinii, ca și cum ar fi vrut să-l ia sub ocrotirea lui, — el nu-i reacționar. Pentru asta răspund...

— Nu-i nevoie să răspunzi dumneata pentru nimeni! îl opri Filip.

Dar notarul își continuă lămuririle:

— E frontist, tovarășe director, și datoria mea ca vice președinte... Nu, nu, acumă să-mi dați voie!... N'ați înțeles ce-a vrut el să spună: el nu vă cere socoteală dumneavoastră pentru... Nu? — și întorcându-se spre Cârmiș, începu să-i explice repede, dând din mâini și arătându-i din trei cuvinte pe Filip, cu același gest cu care-l arătase o clipă mai înainte pe Cârmiș — dumnealui, prietene Cârmiș, a venit la noi la fermă numai de câteva zile, de-atunci, știi, de când nu mai este domnul Horuțiu și.. dumnealor toți. Nu trebuie să-i ceri socoteală dumnealui pentru ce-a fost înainte. Și 'ncă tu! Ce-i ești: șef, inspector?... Eu bănuie că umblă'n capul tău: ai aflat

aşa, din vânt, din ce spun babele — că dumnealui ţine direcţia fermei încă de astă primăvară, dela Bucureşti sau, mă rog, de acolo de unde-a fost, şi ţi-ai zis că atunci are cunoştinţă despre toate, că... — ştiu eu ce-o fi trecut prin cap pe la tine?! — ... că toate s'au făcut din ordinul dumnealui, că dumnealui a împărţit cu Horuţiu sacul tău de sămânţă... Păi să stăm strâmb, prietene Cârmiş, şi să judecăm drept: ţi se cuvine ție să gândeşti aşa ceva despre dumnealui — şi o mai şi spui în gura mare!? Nu, nu, degeaba te-ai supărat... Dacă aveai o nedumerire, o umbră de îndoială faţă de dumnealui, trebuia să vii la mine şi te lămuram cinstit, prieteneşte, ca'ntr-o frontişti. Da' tu, nu: tu năvăleşti aici peste noi, şi — hodoronc tronc! — trânteşti cu bâta'n baltă!... Nu, nu, luaţi-vă înapoi hârtiile, şi mâine om vorbi, om vedea cum o descurcăm: noi în de noi, ca totdeauna.

Uluit peste măsură, Filip a primit în obraz tot şuvoiul calomniilor pe care notarul le răspândea pe seama lui, în faţa lui, cu atât de'ndrăcită pricepere. Înţelegea prea bine că Nistor Cârmiş auzea acum pentru întâia dată tot ceea ce-i vântura notarul drept propriile sale gânduri cu privire la el, la Filip. Dar mai presus de toate înţelegea că trebuie să se stăpânească: să se stăpânească cu orice chip, până la urmă; să-şi cântărească şi vorbele, şi gesturile, şi felul de a clipi....

Zăpăcit, nehotărît, Nistor Cârmiş a ridicat de câteva ori din umeri, şi, cu un oftat, s'a întins să-şi ia înapoi hârtiile. Filip însă îi făcu semn să mai aştepte.

— Asta-i tot?... întrebă, când îl văzu pe notar gata să se așeze; dar îi păru că vocea i-a sunat străin, altfel decât de obicei; s'a oprit o clipă, a înghiţit un nod amar, şi şi-a reluat vorbele, de astădată deplin stăpân pe sine: — Asta-i tot ce ai de spus?

Notarul mormăi ceva nedesluşit, şi Filip băgă de seamă cum degetele lui subţiri, lungi şi negre, agăţate în cheutoarea unui nasture neîmbumbat al hainei, tremură din ce în ce mai tare.

— Dânsul, mi se pare, — se adresa în sfârşit Filip lui Cârmiş, arătându-i-l pe notar cu o scurtă clipire a ochilor — vrea cu tot dinadinsul să ne apere: să ne apere pe-amândoi, nu ştiu pentru ce, unul de altul, cum îl apără funia pe spânzurat. Nici mai bine, nici mai rău! — şi repetă, rânduindu-şi între timp gândurile: — Ca funia pe spânzurat!

Cârmiş ridică iarăşi din umeri, vrând, vădit, s'arate că la urma urmelor el a venit acolo pentru grâul lui, nu ca să se vadă amestecat în cine ştie ce dandana.

— Hârtiile — hotărî Filip, liniştit, mai departe, — vă rog să le lăsaţi la mine. În zece zile, poate chiar mai devreme, oricum ar fi, le dau de capăt şi vă trimit răspuns. Nu rămâneţi fără sămânţă!

„Ba greşesc! — îl abătu un gând. Treaba asta ar trebui s'o descurce ei, careva din comisia de însămânţari, sau agentul agricol, sau... Dacă încep să mă vâr în toate astea, ce-o să fie cu ferma?“.

— Cine-i agent agricol în comună, tovarăşe notar? — întrebă, cu un licăr de nădejde.

— Domnul Erhan... — şopti notarul, mirat nu atât de întrebare, cât de felul neobişnuit de aspru în care fusese rostită; şi după o clipă adăogă: — Erhan-fiul!

Erhan-fiul, nepăsător, fuma într'una, umflându-şi obrazii ca să poată arunca pe tăblia lucioasă a mesei, printre buzele pungite, trâmbe dese, prelungi, subţirele, de fum parfumat.

Lămurit, Filip reveni la Cârmiş:

— Da, — hotărî, şi-şi așează cele trei repartizări între filele carnetului

de însemnări. Lăsați-le la mine... Acuma... — vrând să-și lămurească o nedumerire, se aplecă așa fel încât Nedelea și Giorovan să priceapă că de-astădată vorbește cu ei, nu cu Nistor Cârmiș, — dumneavoastră cum ați ajuns aici, v'a convocat cineva, v'a chemat?

— Dânșii — se grăbi notarul — nu-s din comisie. Dac'ați lămurit încurcătura cu grâul, ei nu mai au ce...

— Am fost chemați — l-a întrerupt Giorovan fără să ridice capul; și lămuri apăsător: — Nistor și moș Nedelea-s chemați chiar de no'ar. Eu... dac'aș aștepta până m'ar chema dumnealor, tare rar aș călca'n primărie.

— Atunci — s'a întors Filip mulțumit de răspuns — tovarășe notar, fă rost te rog de trei scaune. Ideia dumneavoastră-i bună, ținem ședință lărgită! Hai!

Buimăcit de această cerere, notarul s'a ridicat mormăind niște dezaprobari pe care Filip nu le-a luat în seamă. A hodorogit un timp într-o cameră vecină, apoi a revenit târînd — numai până'n pragul ușii, nici un pas mai mult! — o bancă veche, de ostrețe, cu spătarul curbat peste măsură, așa cum se obișnuște doar prin grădinile publice.

— Puneți mâna! — îi îndemnă răstit pe cei trei țărani.

Morocănos, jignit, se grăbi să se așeze pe scaunul lui, și, multă vreme după aceea, își tot scutură demonstrativ palmele de praf.

Împrejurul mesei, comisia de însământări a Lespezilor schimba priviri tot mai nedumerite, mai alarmate. Prezența celor trei consăteni. Între legea Filip cu bucurie abia ascunsă, îi stingherea și-i tulbura din cale-afară.

— Oare mai durează? — oftă către fereastră, potolit, preotul pensionar. — Dacă mai durează — își sfârși gândul după ce pricepu că n'o să-i răspundă nimeni — eu s'ar cuveni să plec. Am — oftă din nou — o moliftă... la o bolnavă, biata!

Dar a rămas pe loc.

— Nu pleacă nimeni! rosti Filip după un timp, muncindu-se să-și potrivească mai bine dosarele împrăstiate pe masă. — Dumneavoastră — întrebă când îi văzu pe cei trei gospodari așezați — cunoașteți bine oamenii din sat, nu?

— Aici ne-am născut, aici am trăit; cunoaștem! — încuviință Spiridon Nedelea.

Dincă Giorovan încuviință și el, fără vorbe, clătinându-și capul o singură dată, după legea văii Dunării, dela dreapta la stînga. Nistor Cârmiș stătea amărît și pleoștit; nu se putea ști dacă a auzit ori n'a auzit întrebarea.

— Asta-i bine — și Filip hotărî să vorbească fără multe ocolișuri: — Dumnealor — cuprinse el într'un gest întreaga comisie — nu știu unele lucruri, îmi închipui, și de aceea am intrat până acu'n tot felul de încurcături: și'n dosare, și cu planul de însământări, și cu colectările... Pe Zăpodeanu, de pildă, îl cunoașteți? Cât pământ are? Aici — Filip își rîndui dosarele — stă trecut odată cu unsprezece hectare, odată cu opt, pe urmă cu șaisprezece... Ce-i cu el, de fapt?

Spiridon Nedelea îl înghionti zdravăn pe Dincă Giorovan.

— Ți-am spus, Dincă? Dacă n'are patruzeci și unu, pun capul: optzeci și două de pogoane! — și ridicându-se sprinten, trecu vorbind într'una, pornit, în spatele lui Filip, ca să vadă cu ochii lui. — Unde-i numărul? Ia!... La nume, la scris, le'ncure, da' la numere cunosc... Ia! Care opt? Care șaisprezece? Patruzeci și unu! Opt are numai dela ta-su... trei dela nevasta'ntâia... șapte dela a doua, asta pe care-o ține și-acuma... unsprezece a cumpărat înainte de război... două la'mpropriietărire: pe numele lui Știrbu, îl știi, Dincă, feciorul lui vară-ta, că tot Zăpodeanu l-a vărît în pă-

mânt... Pe urmă zece le-a luat acuma, după război, când cu seceta... Ia! Dincă, vin' de vezi și tu!

— Patruzeți și unu are, — încuviință Giorovan. — Se știe, — și a rămas locului, puternic, pietros, cu pumnii sprijiniți pe genunchi.

— Apoi dacă are atâta, atâta să se'nscie! — întinzându-se peste umărul lui Filip, bătrânul își repezi palma, scurt, ca pe-o neiertătoare și definitivă ștampilă a dreptății, peste maldărul de dosare.

Cu asta, atâtași gata de hartă, s'a tras câțiva pași înapoi, și, cu mâinile în șolduri, aruncă notarului, pe sub sprâncene, o privire bătaioasă.

— Zice careva că n'are patruzeți și unu? Să poftească!

Notarul stătu un timp pe gânduri, scărpînându-și creasta buhoasă, apoi rosti în silă:

— Inscrierile-s făcute pe bază de declarații. Dacă ai vreo contestație, dă-o pe hârtie, ce atâta vorbă de pomană?... Pe numele lui, Zăpodeanu nu mai are azi nici cinci hectare. Asta este.

— Așa-i dom'le! — izbucni Fane Gaie, cu toată puterea, și vocea lui, dogită, făcu ferestrele să sdrângăne. — Trimite să-l cheme pe Zăpodeanu aici, cu actele, și lămurește-i, na, că m'am săturat de-atâta ședință ca de... Marine, du-te tu!

— Nu, nu-i nevoie, lasă — îl opri Filip pe Marin Chirtop, pornit în aceeași clipă către ușă; și apropiindu-și unul din dosare, luă din mâna notarului un condei, îl înmuie în cerneală, și scrisese mare, în dreptul numelui „Zăpodeanu“, la rubrica destinată observațiilor: „41 ha. arabil“.

Peste umărul lui Filip, Spiridon Nedelea a urmărit cu încântare și grijă nesfârșită rotocoalele descrise de peniță, și numai când l-a văzut pe „41“ gata, a îndrăznit să schițeze un gest către Giorovan:

— Patruzeți și unu'n cap i-a scris! — șopti; și urmări mai departe, cu evlavie, mersul lin și hotărît al peniței, până în clipa când cu totul neașteptat pentru el, îl trăzni în ureche zbierătul chinuit al notarului:

— No — no — nooo! — într'o singură clipă, notarul și-a pierdut toată stăpânirea de sine. — No! — zbieră din nou, și pentru că nu găsea cuvintele de care avea nevoie, se pregătea parcă să sară, peste masă, asupra lui Filip. — Cu ce drept... în acte publice?!... 'taie de joc!... Știi 'mneata ce... Arestez! Așa nu-ți merge... Ți-o spun! Nimeni pe lume... nici ministru să fii, nici tata să fii... n'ai drept să... Eu scriu... aici... și eu răspund!... Eu, nu 'mneata!... Dacă 'mneata...

Filip îl privi cu mânie, în ochi, până când îl văzu căzând înapoi pe scaun, frânt — ca să-și dibue prin buzunare, cu mișcări de orb, țigările.

— Vai, vai, vai! — scânci a compătimire, de pe locul lui, preotul.

Filip zâmbi, rău și neînduplecat, și se aplecă spre marginea de sus, albă, a dosarului.

— Nu răspunzi dumneata nicideloc. Pentru ce scriu eu, răspund eu. Poftim! — și silabisii cu voce tare, pe măsură ce scria: „*Rubrica de observații este completată de mine, Anton V. Filip, director al fermei de stat „Lespezi“ și membru în comisia comună de însămânțări, la ședința lărgită a comisiei, din 22 Sept. 1948, pe propria mea răspundere și pe baza mărturiilor depuse de următorii locuitori din Lespezi, convocați la ședință: Spiridon Nedelea...*“

Ceru lămuririle de care avea nevoie, le căpătă, și scrisese mai departe:

„*Spiridon Nedelea, de 86 ani, cu 7 ha. pământ, membru în Frontul Plugarilor — Dincă Giorovan, de 43 ani, cu 4 ha. pământ, membru în P.M.R — și ...*“

S'a oprit la „și“, pentru că Nistor Cârmiș n'a vrut nici în ruptul capului să-și vadă numele scris, cu un asemenea prilej, în dosarul primăriei.

Că-l chema Nistor Cârmiș, asta da, era adevărat „precum se vede și în ordinul de repartizare, ca să nu mai fie vorbă de buletin de populație”. Că avea patruzeci și unu de ani — tot adevărat era. Că avea în totul, împreună cu locul de casă lăsat lui de socru-său, unsprezece pogoane de pământ, adică aproape 6 hectare, — și asta era adevărat. În Frontul Plugarilor însă, dacă era vorbă să spună „drept și cinstit, așa cum este”, el nu era, pentru că l-a înscris „cam cu hapca și fără întrebare” în 1944, Erhan, și tot Erhan, din puna lui, îi plătea de-atunci încoace, cotizația; acuma însă lui, lui Cârmiș — „făr'a zice ori a bănuî ceva” — i s'a făcut „lehamete și de politică și de tot”, așa că „nici nu m'amestec, nici nu mă bag, nici mărturie nu dau, nici dușmănie nu-mi fac, pentru că precum se vede, cinstea și cuviința nu se plătesc azi așa cum s'ar cere și-ar fi de cădere”.

Filip îl lăsa să explice totul pe'ndelete. Era hotărât să nu uite nici un amănunt din nenumăratele lucruri noi pe care le afla, și cu greu se abținu să-i pună unele întrebări. Il asculta, și, încet, răsoia dosarele.

— Bine, — îl întrebă la sfârșit, fără umbră de supărare — dar dacă n'ai nici șase hectare, de ce ești trecut aici cu 8? Așa ai declarat dumneata? Sau...

— Poftiți?... — Cârmiș a sărit în picioare, buimăcit. — Eu? Unsprezece pogoane, adică cinci hectare juma'!

Legănându-și amenințător trupul scund și îndesat, porni încotrova — și Filip nu-și dădu seama, la început, încotro; aducându-și însă aminte de-un lucru mai însemnat în acel moment decât orice, Cârmiș s'a întors, și-a așezat cu grijă pălăria în brațele lui Giorovan, și numai atunci, cu amândouă mâinile libere, a pornit, foarte hotărât acum, deadreptul spre notar:

— Tu... — și de departe încă începu să-l înjure gros, cumplit și pitoresc, cu destoinicia aceea aprigă cu care numai băștinașii Dunării de Jos știu să'njure.

Fără să dea semn de grabă deosebită, Spiridon Nedelea îl ajunse din urmă și-i apucă mâneca. Curând, Filip trebui să înțeleagă că de fapt Nistor Cârmiș se bucura din toată inima de-această stavilă — care-l scutea de obligația de a-și apăra drepturile cu pumnii.

— Praf îl fac! — gemea Cârmiș, și se zbătea în mâna bătrânului cu chibzuială, destul de tare ca să-și arate și să-și istovească înaintea tuturor mânia cea mare, și'n același timp destul de ușor ca să fie sigur că bătrânul n'o să-l scape. — Praf îl fac! Unșpe hectare? Dece nu o sută atunci, o mie... să dau cotă, dacă-i așa, pentru tot satul, pentru toată țara... după cum mă scrie dom' notar... după cum vor dumnealor să mă...

Mai mult decât orice, pe Filip îl mira nepăsarea absolută cu care-l ascultau toți cei dimprejurul mesei — începând cu notarul și terminând cu Dincă Giorovan. Mâniile lui Cârmiș erau, pe semne, prea bine cunoscute în Lespezi, ca să mai poată stârni vreun interes cuiva!

— E adevărat, n'are mai mult de unsprezece pogoane? — îl întrebă deci, cu vocea scăzută, pe Giorovan.

Ca prin minune, Cârmiș tăcu dintr'odată, tot așa cum se deslănțuise. Ascultă întrebarea lui Filip, ascultă răspunsul lui Dincă — „N'are!” și, văzând că Filip se pleacă din nou asupra dosarului, uită cu totul de notar și tăbări asupra lui:

— Scrie, tovarășe director, așa cum spun și cum este. Scrie că eu, Nistor Cârmiș, muncitor cu brațele, nu mă dau după deget, când vine vremea și nu se mai poate altfel. Scrie că om mai fără obraz și fără Dumnezeu ca notarul nostru dela Lespezi, nu se află pe lume. Scrie așa! Scrie că eu...

— Am scris — întrerupse Filip — Cinci hectare și jumătate. Bun?

— După adevăr și după dreptate! — recunosc Nistor Cârmiș, cu-

cerit cu totul de simplitatea și limpezimea procedurii. — Numai dacă s'ar lua în seamă ceea ce s'a scris și s'a făcut acuma, — își exprimă el o îndoială care prindea să-l roadă — pentru căci astfel noi — lămuri încercând cuvintele cât mai „cărturărește” — l tăia capul — având unii copii și greutăți, cum se spune, n'am dovedit să facem față în anul ce vine nici la cote, nici la ale noastre, și-am cădea din lac în puț, adică primind spre suferință numai păcat și jale.

— Atunci te scriem între martori?

— Numai decît!

— ...și — completează deci Filip pe marginea dosarului, silabisindu-și scrisul cu voce tare: — *Nistor Cârmiș, de patruzeci și unu de ani, cu 5,5 ha. pământ, fără de partid.* Bun?

— Mai bine de-atîta, nu se află! — aprobă Cârmiș din toată inima; și adăogă îndată, cu părere de rău, uitându-se într-o parte: — Domnul notar n'are ce bănuî, noi aflându-ne în drept, și vorbind cu inimă curată.

Și nădușit de atîta risipă de mînie și îndrăzneală, Cârmiș s'a așezat cuminte la locul lui.

Lui Spiridon Nedelea, s'a stabilit îndată, i se trecuseră mai mult decît avea — două hectare și jumătate. Lui Giorovan trei, — și asta însemna aproape de două ori mai mult decît avea în fapt. Cota la colectare, reieșea din registre, și-o dăduseră toți, în cantități aproape egale: și Zăpodeanu, și Nedelea, Giorovan sau Cârmiș.

— Ei, atunci — hotărî Filip — să mergem pînă la capăt. Dumnealui cât pământ are? — îl arată pe primar. La ce literă să-l caut?

Află, cu acest prilej, că pe primar îl cheamă Mihalache Cărășel. Avea un pogon și jumătate de pământ prost; în registre însă era trecut numai cu jumătate de pogon.

— Zău că nu pricep ce-i aici! — a izbucnit Filip, scos din răbdări. Puteai să declari cinstit suprafața întreagă, că tot erai scutit de colectare... Ce oameni!

— Vai de zilișoarele cui... — chicoti spăsit primarul, lovindu-și palmele cu disperare și urmărind inspăimîntat condeiul din mîna lui Filip. — Asta notărașul nostru trebuie s'o... îîîîh!... — scânci prelung, subțirel, femeiește, dădu să-și smulgă un smoc din păr, și când simți că notarul îl apucă de-o mână, îl urmă supus, pierdut cu totul în spaima lui prostescă.

Cu Mihalache Cărășel după dînsul, notarul a ajuns din trei pași la ușă, a repezit-o de perete, și de-acolo, abia gâfâind, s'a întors:

— Plecăm! — gemu. — Așa nu merge! S'a terminat comedia! Dacă'mneata te-ai făcut stăpîn aici — impinse aerul spre Filip cu un deget uscat și murdar — noi n'avem ce mai sta! Rămâi primar, rămâi notar, taie cui îți place, adaogă cui nu-ți place, rămâi comisie, rămâi partid, rămâi ce vrei — și răspunde! Umples dosarele, umple pereții, scrieți-vă și pe nas, voi, ăștia patru, și-o să răspundeți, da... Eu telefonez la Paroșeni, la domnul pretor, da, să știe și el!... Plecăm! Toți plecăm!

În jurul mesei, scaunele au început să scârțîie. Unul câte unul, membrii comisiei de însămîntări se grăbeau să-l ajungă din urmă.

Filip notă repede în dreptul lui Mihalache Cărășel un „0,75 ha.” — apoi așează apăsător condeiul jos și se ridică.

— Du-te, domnule notar! — rosti, cu voce tot mai tare, mai nestăpînită, dela cuvînt la cuvînt. — Du-te dracului! Du-te unde vrei — și duceți-vă despre mine toți! Ai priceput? Într'un ceas, noi ăștia patru de care vrei să-ți bați joc, adunăm satul aici, la primărie, citim dosarele de față cu toată lumea, și vă spun: o să fiți aduși înapoi pe sus! Nu pentru laude:

pentru judecată!... Adu-l și pe pretor, poftim, dacă ți-e prieten. De data asta, să știi, nu vine nici dumnealui pe degeaba aici, la Lespezi. Ai priceput?

Notarul, verde-galben, se clătină o clipă în loc, mușcându-și buzele; apoi, dintr'odată, lepădând cât colo mâna lui Mihalache Cărășel, porni înapoi năuc, luându-i în piept pe cei care-i veneau împotriva.

— Fă ce vrei, dacă-i pe-așa! — mai mormăi; și căzu în scaun, scuturat de-un fior. — Pe răspunderea dumitale!

Crunt, numai ochi și urechi, bătrânul Nedelea urmărea cum membrii comisiei de însămânțări se împiedecau unul într'altul, ca orbeții, căutându-și locurile.

— Poporul... — se aplecă el după un timp, ca să vorbească destul de tărișor, chiar în creștetul capului lui Nistor Cârmiș... poporu-i mare putere acuma!

Notarul, s'a dovedit îndată, avea douăzeci și opt de hectare — și era trecut în dosare, peste tot, cu patru.

Popa — douăzeci și unu, și era trecut cu două și jumătate.

Când îl văzu pe Filip scriind în dreptul lui un 21 mare și citeț, mârâi, desvelindu-și spre Giorovan dinții lungi, galbeni, încheștați câinește:

— Iudă! Asta numai tu...

— Spune, părinte, spune! — îl îndemnă binevoitor Dincă Giorovan.

Luându-și seama, preotul se potoli dintr'odată, și lămuri sfârșit că pământul era dăruit bisericii, și biserica urma să-l ia în stăpânire la hramul sfântului Dumitru din anul viitor.

— Mă rog — conveni Filip, tot așa de binevoitor ca și Dincă Giorovan; și scrise liniștit mai departe.

Fane Gaie, președintele cooperativei, era trecut cu un hectar. După spusele celor trei martori, avea cel puțin nouă.

— Ia mai dați-vă'n brânză, bă! — mugi Fane, foindu-se amenințator pe scaun. Cine-mi numără mie măselele!

— Mă Fane — îl opri Spiridon Nedelea, — eu două vorbe n'am: noi îndată adunăm satul! Vrei?... ori taci, mai bine...

Fane Gaie, se vede, nu voia așa ceva în ruptul capului.

Cu Erhan, lucrurile erau mai încurcate: avea patru hectare, era trecut cu patru, și dăduse cotă pentru patru. În Cracalia însă, într'un sat vecin, și undeva pe balta Ialomitei, un frate de-al lui, colonel, avea un rest de moșie neexpropriată, cincizeci de hectare, pe care tot Erhan le administra de câțva timp. Filip a pus în dreptul lui un semn de întrebare, a notat pe scurt — pentru cercetări viitoare — toate acestea, și a trecut mai departe.

Marin Chirtop, argatul preotului, n'avea pământ. Lucrase în arendă un hectar, și din dosare reieșea că de pe acest hectar ridicase — nici mai mult nici mai puțin — 8.222 kilograme de grâu, 4.115 de orz, 2.259 de floarea soarelui, și 12.337 de porumb — pentru care, bineînțeles, nu avusese de dat nici o cotă. În dreptul lui, la rubrica de observații, au rămas trei mari semne de întrebare și trei mărturii despre faptul că hectarul cu pricina stătuse peste vară neșemănat.

După ce i-a revizuit, unul câte unul, pe membrii comisiei de însămânțări, Filip a luat dosarul dela început, în ordine alfabetică, nume cu nume, gospodărie cu gospodărie, pentru satul întreg. Simțea, era sigur, că de-aici înainte bătălia lui din ziua aceea era pe jumătate câștigată.

... După vreun ceas, într'o cameră vecină, a început să țârâie soneria unui telefon. Unul câte unul, membrii comisiei de însămânțări ridicară capul, adulmecând.

— Domnul pretor! — tresări notarul; răsuflă adânc, umflându-și pieptul uscat și scorojit ca un fund de copaie, și se ridică marțial, biruitor.

— Tovarășe Giorovan — se ridică și Filip — ai dumneata grijă un moment... — îi arată el dosarele; și ieși pe ușă, înaintea notarului.

Când Filip ridică receptorul, fu întâmpinat de-un hohot de râs deschis, tineresc, puternic și molipsitor. Simțind însă că Lespezii au răspuns înșfârșit, omul de dincolo, intrerupând pe semne o veselă convorbire prietenească, a tăcut.

— Aici — anunță el grav după ce și-a dres vocea — P.M.R. plasa Paroșeni. Cu cine vorbesc?

— Cu primăria Lespezi.

— Și pe nume, cu cine?

— Cu Anton Filip, directorul fermei de Stat...

— A-ha! — l-a întrerupt voios omul: — Și ce cauți acolo, ți-ai părăsit ferma? — și continuă repede, râzând. Aud că pe ăla... pe Răghină, l-ai luat cam repede... Dumneata i-ai făcut bucata, nu?

— Nu știu, ce s'o fi *auzit* la dumneavoastră, nu știu dacă l-am luat destul de repede, dar eu aici am *văzut* că pân'acuma ați luat-o încet de tot: nu numai cu Răghină.

— Brrr — ce om ! Taie! — se auzi un nou hohot. — Să știi că vin într-o zi la Lespezi numai ca să te cunosc! Auzi?

— Era bine să fi venit mai de mullt — îi întoarse Filip vorba fără pic de zâmbet. — Sunt pe-aici, afară de mine, și alte lighioane pe care plasa nu le cunoaște! — și aruncă o privire depăin lămuritoare în direcția notarului, care, cu nasul în pământ, sprijinit de-un dulap, ronțăia la nesfârșit un băț de chibrit.

— Bine, bine! — vocea devenise mai rece, mai oficială. — Dă-mi pe cineva dela primărie. Cineva care se ocupă cu însămânțările.

Filip era hotărât să nu lase receptorul din mână.

— Cu însămânțările? — răspunse. — Eu sunt, îmi pare, cel mai potrivit, în comisia dela Lespezi. Ce vreți să știți?

— Păi... — omul era cam încurcat — voiam un raport... ceva despre... ce s'a făcut, cum s'a făcut, niscai cifre... Și pe urmă, dacă v'ar mai trebui ceva, un ajutor...

— Nu s'a făcut nimic, tovarășe. Trebuie luat totul dela început, și o să meargă.

— Tovarășe, — acum glasul suna cu totul și cu totul rece, cu totul și cu totul oficial — îți atrag atenția că raportul este cerut chiar de tovarășul secretar, de tovarășul Lencu. Să nu ne batem joc!

— Exact: să nu ne batem joc. Comunică tovarășului secretar, tovarășului Lencu, că la Lespezi nu s'a făcut pân'acuma nimic *pentru* însămânțări, dar s'au făcut destul de multe *contra* însămânțărilor. În general, cred că ar trebui să trimiteți *urgent* un îndrumător la Lespezi: chiar mâine!

— Tovarășe... — omul dela plasă părea foarte încurcat și nemulțumit — noi trebuie să înaintăm o situație la județeană... s'a schimbat secretarul... și dumneata în loc să ne ajuți... Dă-mi câteva cifre, realizări.

— Trei cetățeni s'au dus la baza de recepție să-și schimbe grâul pe grâu semincer, și-acuma, chiar dac'ar vrea să samene, n'au ce. Altă realizare nu cunosc.

— Bine, tovarășe, da'eu cu ce mă duc la tovarășul Lencu? Cu asta?... — vocea era deadreptul plângăreată.

— N'ai ce face: asta este, cu asta te duci.

— ... și tovarășul Lencu cu ce se duce la tovarășul Prund?

— Asta este, cu asta se duce.

— Bine, tovarășe... Dacă merge așa... Eu am scris tot, cuvânt cu cuvânt. Pe răspunderea dumitale!

— Pe! Nu uita de îndrumător!

— Bă, ce căpățână! — se minună admirativ omul dela telefon. — Spune-le ălor de-acolo că pe ziua de 28 se ține ședință aici, la plasă, la pretură, în legătură cu însămânțările: să vină careva și din comisia aia a voastră, primarul, notarul... Asta o comunic din partea plasei...

— Vine chiar directorul fermei...

— Adică dumneata?... Cum vrei! Tovarășul Lencu te cunoaște?

— Nu.

— Ei, atunci vino, vino.... Nu ți-ar strica defel să-l cunoști pe tovarășul Lencu! Noroc! — și hohotind iarăși din toată inima, voios, molipsitor, omul închise telefonul.

Spre seară, când Filip a încheiat însfârșit verificarea dosarelor, s'a văzut că din suprafața loturilor comunei, totalizate de el pe baza mărturiilor, lipseau 109 hectare și jumătate.

— Moșiile-s la domnul pretor! — lămuri uscat notarul.

Intr'adevăr, pentru două moșii — rămase după expropriere cu câte cincizeci de hectare — primăria din Lespezi ținea un dosar, și dosarul acesta era acasă la pretorul din Poroșeni. În plus, rămânea o diferență de nouă hectare și jumătate, asupra căreia trebuiau făcute cercetări amănunțite mai târziu.

Filip ceru notarului o copie a planului de culturi repartizat comunei, ceru o copie a instrucțiunilor primite până atunci de primărie în vederea desfășurării însămânțărilor de toamnă, apoi îi făcu semn primarului să ridice ședința.

Unul câte unul, fără o vorbă, membrii comisiei de însămânțări au pornit spre ușă.

— Cu dumneata, — îl opri Filip pe Giorovan — aș vrea să mai schimb un cuvânt... Rămâneți și dumneavoastră, dacă vă îngăduie treburile — îi îmbie apoi pe Cârmiș și pe Nedelea.

Au rămas tustrei.

În grabă, Filip a încropit pe-un capăt de hârtie o scurtă ordine de zi:

— *Ce e cu organiz. de partid din sat?!? Ce e cu Fr. Plug., organiz. tineret, femei?*

— *Giorovan, Nedelea, Cârmiș (?) + organiz. de partid, pot aduce în comisia de însămânț. alți oameni? Putem defalca repede planul pe suprafețele reale? Il putem îndeplini?*

— *Cerem revizuirea cotelor din vara trecută?*

— *Orice om fără lucru, din orice sat, — la lucru la fermă!*

Notarul și-a clădit prin dulapuri dosarele, a scos de undeva o lampă afumată, a aprins-o, apoi, fără „bună-ziua“, a pornit pe urma celorlalți.

— Eh! — oftă însfârșit Filip, ușurat, privindu-l pe Giorovan în ochi. — Halal primărie, halal comisie!

Drept răspuns, Giorovan rosti greoi, rostogolind cuvintele ca pe niște bolovani:

— Fac ce fac, și tot ei rămân deasupra...

Filip clătină capul — parcă a aprobare, parcă a mustrare, apoi își potrivea în față, cu grijă, hârtia cu punctajul discuției pe care voia s'o înceapă.

Două ceasuri mai târziu, într'un întuneric compact și jilav, Gustav Ponici, flăcăiașul podarului, îl trecea din nou spre baltă, cu luntrea lui

pântecoasă. Când și când, neașteptat, fără rost, directorul cel nou al fermei mormăia pe gânduri un căpetel de cântec jucăuș, întrerupt mereu în acelaș loc, după al doilea vers.

... Și Gustav Ponici îl muștra cu vorbe tare aspre, în gândul lui, — nu pentru cântec, ci pentrucă, se vedea cât de colo, directorul cânta pe degeaba, ca flăcăii, fără să fi băut măcar o picătură.

— Măine — l-a vestit Filip pe Gustav Ponici când a coborât din luntre — spune-i lui taică-tău să mă caute.

Trebuia să se înțeleagă totuși, într'un fel, cu podarul, asupra transporturilor viitoare pentru fermă.

— Im-hâ! — făgădui Gustav, și se topi îndată în întuneric, plescăind repede fața Borcii cu vâslele.

(*va urma*)

SONETE

— Pe Eshil și pe Shakespeare... (*Marx.n.n.*)... ..!i admira ca pe cele mai mari genii dramatice ale omenirii. Lui Shakespeare, pentru care avea o admirație nemărginită, îi consacrase studii amănunțite. Cunoștea toate personagiile lui, chiar și pe cele mai neînsemnate. Toată familia lui Marx avea un adevărat cult pentru marele dramaturg englez; cele trei fiice ale sale știau opera lui pe de rost. După 1848, voind să-și perfecționeze cunoștințele de limbă engleză în care el citea încă dinainte... (*Marx.n.n.*)... a căutat și a clasat toate expresiile specifice ale lui Shakespeare.

Paul Lafargue (Amintiri despre Karl Marx)

CĂTRE SHAKESPEARE.

Shakespeare! adesea te gândesc cu jale,
prieten blând al sufletului meu:
izvorul plin al cânturilor tale
îmi sare'n gând, și le repet mereu.
Atât de când ești tu și-atât de mult
fântână-i și-azi și liră-i glasul tău:
ca Dumnezeu te-arăți în mil de fețe
și'nveți: un ev nu poate să te'nvețe.
De-ași fi trăit când tu trăiai pe lume,
te-ași fi iubit atât cât te iubesc,
căci tot ce simt, de este rău sau bine, —
destul că simt, — tot ție-ți mulțimesc.
Tu mi-ai deschis a ochilor lumină,
m-ai învățat ca lumea s'o citesc...

Mihail Eminescu
(*Manuscris 2262 Acad. R. P. R.*
fol. 67)

LV

*Nici aurul, nici piatra princiară
Nu vor trăi cât rima mea cea plină,
Lumina ta de-aici nu va să piară
Ca marmora mâncată de rugină.
Statui de-alungul vremii vor fi sparte
Și mari clădiri cădea-vor în țărână
Dar flacăra și sabia lui Marte
De tine la o parte-o să rămână.
De moarte și uitare tu vei trece
Și vei afla întotdeauna loc*

*In timpurile ce se vor întrece
Să poarte lumea spre-al ei trist soroc.
Și astfel pân' la marea judecată
Vei fi aici de-apururi neuitată.*

LXV

*Arama, piatra, mare-adâncă, munte
Pe toate trista moarte le răpune,
Cum vrei ca frumusețea s'o înfrunte
Cu slăbiciunea ei de floare — spune?
O! Suflul vara cum să și-l păstreze
Sub ploaia zilelor nimicitoare
Când porți de fier, stâncoase metereze
Cu timpul nu ajung să se măsoare?
O! Sumbă cugetare! Unde? cum
Să pui mărgăritarul scump sub pază
Și cursul vremii să-l întorci din drum
Ca frumusețea lui să nu decază?
Doar prin miracol frumusețea-ți pală
Va străluci în neagra mea cerneală.*

LXXVI

*De ce îmi este versul despuiat?
De ce mai niciodată nu se schimbă?
De ce de-atâta timp n'am căutat
Ritmuri mai noi și-o mai ciudată limbă?
De ce mereu acelaș lucru scriu
Și fantezia se împotmolește,
Încât cuvântul îl cunoști și tu
Cine l-a scris și încotro pornește?
Vezi draga mea, pe tine doar te cânt
Tu și iubirea, singura-mi comoară,
Cuvinte vechi le pun în nou veștmânt
Acelaș ban l-arunc a doua oară.
Nu iese-un soare nou din orice-apus?
Eu spun cuvinte care s'au mai spus.*

XVIII

*Să te asemui cu o zi de vară?
Ești mai frumoasă și ești mai senină,
In Mai, vânt aspru mugurii doboară
In August toamna a și'nceput să vină!*

Adesea soarele e-o grea văpaie,
 Iar alte ori sub negri nori se-ascunde,
 De frumusețe totul se despoaie
 Fără să știu dece și nici de unde.
 Dar veșnica ta vară nu se stinge.
 Nici chipul tău frumos nu va fi șters
 Nici umbra morții nu te va atinge
 Când vei trăi în veșnicul meu vers.
 Cât ochi vor fi, cât inimi or să fie
 Sonetul meu te va păstra tot vie.

In românește de Mihail Sebastian

XXIX

Când oropsit de soartă și de semeni
 Imi jelui nenorocul meu, stingher,
 Și strig zadarnic către surdul cer
 Și-mi blestem viața, vrându-mă asemeni
 Cu unul ce speranțele și-alintă, —
 Iubit de toți, ca el, ca el senin,
 Și-i pizmui arta, dacă nu vre-o țință
 Ce nu mi-ar place câtuși de puțin,
 Surprins de gând, m'acopăr de dispreț.
 De-odată'n minte tu-mi apari. Și sânt
 Asemeni micei ciocârliei pibege
 Ce'nnață'n zori spre porți de cer un cânt.
 Iubirea ta dă vieții-atâta preț
 Că n'aș schimba-o nici pe-a unui rege.

XXXII

Slăvite dimineți mi-au mai fost date!
 Regesc, pe culme, ochiul lor privind
 Smălța cu aur pajiști sărutate,
 Oglinzi de pale râuri poleind
 In alchimiei cerești. Iar dacă nori
 I'ntunecau cu caerul lor fața,
 Nemaivăzută — jos — de muritori,
 Gonea spre Soare-Apune dimineața.
 La fel și mie soarele-mi luci
 Pe frunte tot triumful aurorii
 Dar vai, o oră doar, în zorii zilei!
 Ascuns de nouri azi, ispita silei
 Iubirea mea n'o'ncearcă. Poate fi
 Lumescul astru șters, când pot și sorii.

LXV

*N*ici bronz, nici stânci, nici țărni, nici larg de mare,
 De trista moarte nu vor fi cruțate.
 Cum poate frumusețea dar, răzbate
 Luptând, cu gingășia ei de floare?
 Văratecă mireasmă, tu, de miere,
 Asediul iernii cum ai să-l suporti
 Când tunetele ei dărîmă porți,
 Și contra vremii, forturi n'au putere?
 O, gând cumplit de spaimă! Unde, vai
 Se poate giuvaerul drag ascunde
 De jaful crud al Timpului, și unde
 E cel ce poate spune Vremii: stai!
 Dar tu, iubirea mea, stînd împotriva-i,
 In neagra mea cerneală străluci-vei!

LXVI

*S*cârbit de toate, tihna morții chem;
 Sătul să-l văd cerșind pe omul pur,
 Nemernicia'n pururi și'n huzur,
 Credința — marfă, legea sub blestem,
 Onoarea — aur calp, falsificat,
 Virtutea fecioriei târguită,
 Desăvârșirea josnic umilită,
 Cel drept, de forța șchioapă dezarmat,
 Și arta sub călușe, amușind,
 Să văd prostia — dascăl la cumînți,
 Și Adevărul — semn al slabei minți,
 Și Binele, slujind ca rob la rele:
 Scârbit de tot, de toate mă desprind:
 Doar că, murind, fac rău iubirii mele.

LXXXI

*D*e-o fi s'ajung a-ți scrie epitaful
 Sau de-oi fi lut cât încă tu vei place,
 Icoana ta mai vie se va face!
 Pe când din mine s'o alege praful!
 Nemuritoare-ți este amintirea
 Ce'n mintea tuturor, pe veci, se sapă.
 Supus țărânilor, eu voi zace'n groapă:
 Tu veșnic vei trăi, ca și gândirea.

*Să-ți fie monument de veci sonetul
Pe care ochi ce nu-s vor poposi
Și glasuri nenăscute-l vor citi,
Când tot ce-i azi va fi pierit cu'ncetul.
Doar tu — prin pana mea — vei crește pură
Ca un răsuflăt alb — pe orice gură.*

CXVI

*Nu cred în piedici puse de noroc
Unirii sufletelor mari. Iubirea
Iubire nu-i când face silei loc,
Trădării răspunzând cu părăsirea.
Nu, ea e veșnic semn și far străjer
Ce'ntâmpină furtuna și nu cade.
E steaua fiecărui corăbier,
Al cărei preț nu-i măsurat în grade.
Iubirea nu-i paiața vremii, chiar
De intră sub compasul coasei sale.
N'o schimbă ani, și n'o clintesc măcar
Tăișurile clipelor fatale.
De spun minciuni, și pot fi dovedit, —
N'am scris nimic, și nimeni n'a iubit!*

CXXX

*În ochii dragei mele nu văd soare,
Și roșul gurii ei nu-i de coral.
De-i albă neaua, pieptul ei e pal,
Și păru-i negru, — corzi de sârmă pare.
Știu roze albe, știu și roze roși,
Dar n'am văzut pe sânul-i trandafiri.
Și decât boarea'ntregei sale firi
Sunt balsamuri mai dulci să le miroși.
Imi place s'o aud, deși mi-e, par'că,
Ecoul unei muzici mai plăcut,
Eu mers de zână încă n'am văzut
Dar draga mea e clar că'n țărână calcă.
Și totuși o socot la fel de rară
Ca toți acei ce mint când o compară.*

XV

*Când mă gândesc că tot ce este n'are
 Decât o clipă doar, desăvârșire,
 Că veșnic scena lumii e'n schimbare
 Sub tănuita stelelor rotire,
 Că oamenii și ierburile cresc
 Hrăniți și arși pe rând de-acelaș cer,
 Că seva și vigoarea-și cheltuiesc
 Fălindu-se că-s vii, până ce pier,
 Când văd atâta nestatornicie,
 Mult mai neprețuită-mi pari, știind
 Că Timpul și Ruina văd cu jînd
 Din noaptea lor, lumina ta prea vie.
 Luptând cu Timpul pustielnic, vreau
 Ce-ți fură el, pe veci la loc să-ți dau.*

In românește de Ion Frunzetti

XXV

*Priviți pe cel ce-i favorit de stea
 Cum mi se umflă'n titluri de fălos,
 Iar eu, disprețuit, din cinstea mea
 Cea mai de preț, nu trag niciun folos.
 Priviți pe favoriții unor prinți
 Cum strălucesc, ca gălbioara'n zori,
 Dar gloria'ntr'o zi și-o pierd cumiști,
 Fiindcă cei mari se 'ncruntă-adeseori.
 Iată-l, printre izbânzi, pe luptător;
 Dacă vreodată spada l-a străpuns,
 Pe loc își pierde stima tuturor,
 Și tot ce-a năzuit, cu el s'a dus.*

*Iar eu care iubesc și sunt iubit
 Din fericirea-mi nu pot fi clintit.*

In românește de Mihnea Gheorghiu

LXXVI

*Dece mi-e versul într'atât de șters
 Și depărtat de orice primenire?
 Dece, cu vremea, nu purced, în vers,
 Pe drumuri noi, tinzând spre strălucire?
 Dece acelaș lucru-l scriu mereu
 Și noului îi dau strai vechi să poarte,
 Incât în fiece cuvânt al meu
 Mi-e numele înscris, citeț ca'n carte?*

*Iubirea mea, scriu veşnic despre tine,
 Tu şi iubirea sunteţi tema mea;
 Cuvinte vechi sunt iarăşi noi la mine
 Şi cheltui ce s'a cheltuit cândva.
 Cum zilnic trece soarele spre-apus,
 Mi-e dragostea — ceva ce s'a mai spus.*

CVI

*Când văd în hronicul trecutei vremi
 Descrieri de fapte fără pereche,
 Şi, lăudaţi în câte un poem,
 Femei şi cavaleri din lumea veche, —
 Eu, în icoana stinsei frumuseţi —
 A mâinii, frunţii, ochiului şi gurii, —
 Văd limpede că anticii poeţi
 Ți-ar fi putut cânta şi ție nurii.
 Aşa încât li-e cântul profeţie
 A vremii noastre; adevăr grăeşte,
 Dar nevăzându-te aevea, vie,
 Desăvârşirea ta, din cânt lipseşte.
 Noi, cei ce te privim, ne minunăm
 Dar n'avem graiul lor — să te cântăm.*

In româneşte de Petre Solomon

CVII

*Nici frica mea, nici toată prorocirea
 Intregii lumi visând ce va să vină,
 Nu pot să-mi mai deoache-acum iubirea,
 Sortită, cică, risipirii'n tină.
 Eclipsa n'a'nghiţit tînjinda lună,
 Şi rîd şi trîştii-auguri de ce-au cobit;
 Acum — îşi află grija'n crez cunună,
 Şi pacea-şi nalţă ramu'nveşnicit.
 Acum, cu miru-acestor vremi de-alin,
 Mi-e dragul nou şi Moartea'n van se zbate, —
 Căci voi trăi în versul-meu puţin,
 Când ea va fi 'njosit muşite hoarde:
 Şi'n el vei dăinui, când vor fi praf
 Şi stemă de tiran şi epitaf.*

In româneşte de Ion Costin

VIII

*Dece, când muzică ascuți, te'ntuneci?
Doar ce-i suav nu fuge de suav;
Prilej e poate ca'n tristeți să luneci,
Și nu'ndrăgești decât ce-i trist și grav?
Și dacă note clare vin pe coardă
Și'n zbor, rănind urechea ta, se pierd,
E fiindcă glasul lor gingaș te ceartă
Că vocea ta lipsește din concert.
Ia seama, coardele cum se mărită
Și bat alături în armonic pas;
Par tatăl, fiul, mama fericită,
Ce, toți ca unul, au un singur glas!
Și glasul lor multiplu și unic
Șoptește: „De ești singur, ești nimic!”*

In românește de Tașcu Gheorghiu

O POVESTE SIMPLĂ

Vreau să vă spun o poveste simplă de dragoste. O poveste pe care voi, tinerii de astăzi, n'o puteți cunoaște și nici n'ați putea-o trăi. Nu vă grăbiți să vă întrebați unde s'or fi întâlnit oare? Munceau împreună? S'au căsătorit? Au avut copii? Se iubesc până în ziua de azi, cu aceeași patimă dela început? Pentru a vă potoli oarecum curiozitatea firească și pentru a înlătura nerăbdarea care v'ar face poate să săriți la ultima pagină a povestirii, aflați chiar de-acum că în desfășurarea ei, de-alungul atâtor ani, această dragoste nu e chiar atât de simplă și de obișnuită. Așa cum o inimă îndrăgostită știe să asculte și cele mai tainice vibrații ale inimii celeilalte, știind să înțeleagă tăcerile ei profunde, și inimile voastre, iubiți cititori, vor bate alături de ale celor doi tineri, când veți da ascultare povestitorului dragostei lor.

Povestea aceasta de dragoste începe cam la mijlocul celui de al treilea deceniu al veacului nostru, iar cei doi tineri se numesc: Mircea și Valeria. S'au întâlnit pe o uliță din marginea Bucureștiului și iată-i mergând tăcuți alături, cașicum n'ar avea nimic să-și spună. În piepturile lor inimile svănesc asemenea unei păsări care cunoaște tainele cântecului, dar nu îndrăznește încă să-i dea glas, avântându-și sborul în văzduh. Pășesc solemn alături, privind în răstimpuri crengile înflorite revărsate peste zăplazuri. Uneori, brațele lor se ating din întâmplare; atunci, pașii li se fac mai încetei, gata să se oprească. Dar merg mai departe, zâmbindu-și numai. Iată-i acum înălțându-și ochii spre cer — luna s'a rostogolit în fundul lacului luminând parcă de-acolo, din fund, miile de unde argintii. Cei doi tineri s'au oprit pe malul lacului și ochii lor au zărit, în acelaș timp, banca singuratică care se află la câțiva pași de ei.

Mircea are optsprezece ani împliniți și meseria lui de fierar e scrisă cu semne ciudate în pielea aspră a palmelor. E de statură potrivită, dar haina cumpărată în ultimul an de ucenicie nu-i mai poate cuprinde pieptul lat. De aceea umblă cu ea descheiată. Pe față i se zăresc creștăturile proaspete de brici pe care și le făcuse bărbierindu-se în grabă. Tuleiele negricioase ale mustății presărate cu puful blond al adolescenței, și le lăsase întregi. Fruntea lui hombată e netedă. Spre tâmpile, nici o încercare nu și-a lăsat încă semnul vitreg. O lumină verde și liniștită, cu străfulgerări violete asemeni unui lac de munte în amurg, țâșnește de sub genele-i lungi. Se uită acum cercetător la banca goală, privirea îi lunecă mai departe printre copacii din preajmă, apoi își sprijină mâna de spetează, poftind parcă pe cineva să se așeze.

Valeria a împlinit de curând șaptesprezece ani și e țesătoare, iar degetele ei subțiri și albe sunt parcă urzite din spuma bumbacului. Are talia

sveltă, iar rochia rămasă prea scurtă, abia îi acoperă genunchii. Se vede că a crescut prea repede dintr-o dată. Fuiore de păr negru i se revarsă pe gâtul înalt și chipul îi răsare timid dintre ele, ca în adâncul întunecat al unei oglinzi. Pe buzele ei umede, ai zice că stau gata să pornească, asemenea unui stol de păsări, șoaște tremurătoare pe care nu le-a rostit niciodată. Ochii-i castanii au strălucirea curată a prundișului spălat de ape repezi. Ochii ei cată într'același loc, spre bancă. Așteaptă un gest din partea băiatului pentru a se așeza. Dar băiatul șovăie, așteptând și el un semn din partea fetei...

Doi tineri s'au oprit lângă o bancă, pe malul lacului Herăstrău. Poate că nu îndrăzneau să-și mărturisească pentru ce s'au hotărât să vină aci, și pentru că sunt stânjeniți de prezența povestitorului pe care-l simt alături. Le înțeleg prea bine sfiiciunea — care din noi n'a încercat-o? — și de aceea mă grăbesc să mă retrag în umbra parcului.

Mircea și Valeria s'au așezat în același timp, dar nu prea aproape unul de altul. S'au privit o clipă întrebător, gata parcă fiecare din ei să se ridice în picioare. După o clipă, fără să-și dea seama, au oftat amândoi ca după un drum lung. Tăceau, frământându-și mâinile și negăsindu-și locul. Insfârșit, băiatul lăsa să-i lunece o mână de-alungul spetezei, uitându-se țintă la apa lacului; ea își încrucișă mâinile pe piept și întoarse deasemeni ochii spre întinsul apei. În adâncul lacului, luna vâslea pe sub pletele sălciilor, un peștișor de aur îi ciupi obrazul, făcând-o să tresară. Ea urcă atunci lin la suprafață, oprindu-se în dreptul băncii pe care ședeau cei doi tineri.

— Iese luna din lac... șopti, după o lungă tăcere, Mircea. Inima îi svâcni gata să-i sară din piept: îi păru rău de cuvintele nesăbuite pe care le rostise. Dar acum era prea târziu.

— De ce să iasă? se miră cu glas nesigur, Valeria, neștiind parcă dacă trebuie sau nu să dea crezare unei asemenea minuni. Intoarse ochii spre cerul limpede și adăugă zâmbind: — Luna nici nu iese... nici nu cade.

— Cum să cadă? se încruntă de data asta Mircea, privind supărat la luna din înaltul cerului, aceeași pe care o văzuse adineauri în apa lacului. La urma urmii nu veniseră în locul acesta liniștit să vorbească despre lună și stele. Și ce legătură poate avea luna cu simțămintele lui? Astă-seară trebuia să-i spună Valeriei tot ce tănuia în inima lui. Ii va spune, ca ea să știe!

Dar Valeria continua să privească parcă înadins la lună. Aștepta și ea cu nerăbdare să-l audă vorbind despre altceva; și ea venise aici cu gândul de a-i mărturisi tot ce simțea. Așa se înțeleseseră cu o seară înainte, la despărțire.

Se plimbau eri seară amândoi pe străzi, vorbindu-și despre lucruri obișnuite, și mai ales despre iubirea altor tineri pe care îi cunoșteau. Le era mult mai ușor să vorbească despre toți îndrăgostiții din cartier, decât despre dragostea care îi stăpânea. Iși dădeau cu părere cât de trainice pot fi sentimentele unora sau altora și găseau cuvinte pline de gingășie pentru cei pe care „toată lumea îi vorbea“.

— Tu ce crezi? întrebă Mircea. Crezi că până la urmă se vor lua? Incerca să dea glasului său un sunet cât mai intim, deși era vorba de iubirea unor tineri pe care abia îi cunoștea. Așteptând să-i audă părerea, inima lui repeta mereu: „Ascultă, Valeria, înțelege că despre noi e vorba, despre noi doi te-am întrebat“.

Valeria întoarse puțin capul și atunci zări pe fața lui ușor îmbujorată, încordarea așteptării. Înțelese adevăratul rost al întrebării, și un fior de turburare îi străbătu trupul. Se temea să-i dea un răspuns hotărât, pentru că vorbele ei i-ar fi dat în vileag gândul. Socoti de aceea că era mai bine să amâne

acest răspuns, să-l ocolească deocamdată. Nu ştia, totuşi, la cine anume se referea întrebarea lui. Spuse şovăitor, cu vorbe întretăiate:

— Eu ştiu... poate... nu ştiu la cine te gândeşti. Zău dacă înţeleg ceva! Şi Valeria grăbi paşii, caşicum ar fi căutat să evite vreo lămurire.

Mircea însă mări şi el pasul şi spuse repezit:

— De ce fugi?

— Nu fug, dar mă cam grăbesc. Trebuie să mă întorc ceva mai devreme acasă. Dintr'odată îşi încetenii mersul, părându-i rău că-l minţise. Intr'adevăr, mama ei n'o certa niciodată când întârzia dela lucru, sau când se întorcea după miezul nopţii, prinsă cu treburile uteceului. Adăugă cu glas vinovat:

— Ne mai plimbăm, dacă vrei, dar nu prea mult.

Mircea îi mulţumi în gând, deşi cu câteva clipe înainte îşi zicea că tare mai e sălbatică această fată. Ii venea s'o apuce de braţ şi să-i spună că el nu poate fi păcălit cu vorbe goale, că ea înţelesese, fără îndoială, unde voise el să ajungă când întrebare de dragostea altor tineri. Dar se prefăcu a-i da crezare, că nu ştia nimic.

— E vorba despre cei doi care mi se pare că stau pe aceeaşi stradă cu tine, spuse, însfârşit, Mircea, cu aerul unui om care pomeneşte de o întâmplare oarecare.

— Aha, ăia! făcu Valeria, zâmbind dezamăgită. Ii ştia pe amândoi; erau vecini. Dădu din cap, dispreţuitor. Ea a lucrat o vreme în aceeaşi fabrică cu mine. Nici nu vreau să aud de dânsa.

— Ce-i cu ea?

— Ce să fie? Se gândeşte numai la ea. Când noi, fetele, am început să ne organizăm pentru a cere unele revendicări patronului, ea nici n'a vrut să audă. Şi-a căutat un loc în altă parte. E o păcătoasă!

— Ii era teamă, se vede, să nu nimerească la puşcărie.

— O fricoasă, şi nici ca ţesătoare nu era printre primele. Şi nici băiatul nu cred să fie cine ştie ce de capul lui, dacă ţine la dânsa.

— Aşa o fi, dacă zici că o cunoşti, încuviinţă Mircea, şi prin minte îi trecu o idee năstrușnică. Nici n'avu răgaz să judece dacă făcea să i-o spună pe loc. Ii dădu drumul repede, dintr'o suflare: — Dar noi, Valeria, noi suntem altfel decât ei!

Mircea se opri o clipă din mers, uimit el însuşi de cuvintele care-i ieşiseră din gură în sprijinul dragostei lor. Ei se potriveau, făceau parte amândoi din utece, deşi vorbeau rar despre asta.

Prin mintea lui Mircea trecură cu repeziciune revendicările uteceului. Constată acum, pentru prima dată, că cuvântul „dragoste“ nu era tipărit pe niciunul din manifestele pe care le împrăştiase prin oraş. Poate că acest cuvânt nici nu e nevoie să fie scris în manifest! El doar nu exprimă propriu zis o revendicare. Oare dragostea nu există şi așa? Există de când lumea! Se uită la buzele ei pline şi arcuite, aşteptând ca ele să rostească acel cuvânt mult dorit.

Valeria îşi dădu curând seama că se lăsase prinsă în jocul şiret al cuvintelor lui. Înţelese aluzia pe care Mircea o făcuse la calitatea lor de utecişti şi o bucură. Dar nu îndrăznea să spună că e şi ea de aceeaşi părere. Prefera să tacă şi acum, întorcând capul şi zâmbind în ascuns.

Alt „argument“ nu găsi Mircea în acest moment, pentru a o determina pe Valeria să spună şi ea ceva despre dragoste. Inima îi svâcni de mânie văzând-o că nu scoate nici un cuvânt. Al dracului de încăpăţânată mai e şi fata asta! Se hotărî să termine pentru astă seară. A doua zi era sâmbătă şi erau amândoi liberi. Ce-ar fi să-i propună Valeriei să meargă mâine cu el la lacul Herăstrău? Acolo îi va vorbi în așa fel, încât ea n'o să mai poată

umbla cu șiretlicuri. Iși aminti numaidecât însă, că tot a doua zi avea o împrăștiere de manifeste ale Partidului Comunist, cu chemări pentru ziua de 1 Mai, dar împrăștierea fusese hotărâtă după miezul nopții.

— Valeria, auzi? Am să-ți spun ceva foarte important, întrerupse deodată tăcerea, Mircea.

— În ce privință? se opri Valeria, întorcându-și fața atentă spre dânsul.

— Ei! Am eu ceva de vorbit cu tine.

— Bine. Spune-mi despre ce e vorba!

— Nu acum, Valeria, nu pot să-ți spun chiar în plină stradă. Ți-oi spune eu mâine, dacă mergem împreună la lac. Acolo e multă liniște...

Stăteau față'n față și tăceau: el, admirându-i chipul învăluit de părul negru și de umbra nopții; ea, îmbujorându-se la gândul mărturisirii lui de a doua zi. Cum ar fi putut refuza invitația aceasta, când simțea că ea va fi hotărâtoare pentru dragostea lor? Ochii li se întâlneau din nou. El îi zâmbi plin de înțeles și ea se încrunță ușor. Apoi, fără să spună nimic, coborîră amândoi capetele. Așadar: pe mâine!

Iată-i acum șezând alături, pe banca dela marginea lacului Herăstrău, fără să scoată o vorbă. Cuvintele grave pe care nu îndrăzneau să le rostească, zăceau în adâncul lor și, înainte de a se face auzite, ele se sfărâmau și dispăreau ca'n fundul unei ape. Ca niște păsări obosite, își lăsau aripele pe fruntea lor în căutarea unui popas, pe care însă nu-l puteau găsi. Sângele suia din toate ungherele trupului, se aduna și umplea molcom inimile, revărsându-se apoi ca un torent prin carne. Tăceau, ascultând miile de șoapte ale arborilor care-și plecau crengile deasupra lor, ca vocile unor prieteni tineri. Privirea lor se anina de stele îndepărtate care asvârleau pe genele lor plecate o pulbere de scânteii. Poate că așteptau să se ivească din adâncurile lacului o plăsmuire de basm înfășurată în mătasea broaștei, o făptură atotștiitoare care adunase'n ea, de-alungul vremii, gesturile și vorbele rostite de tinerii care se perindaseră pe această bancă pe care ședeau ei acum, tăcuți.

Iși întoarseră ochii obosiți de așteptare dela apa lacului, în care doar luna singură se mai scălda, și încet-încet privirile lor urziră o punte subțire peste mica distanță care îi despărțea.

— E cam răcoare, îngână stânjenită Valeria, deși îi era cald de parcă soarele răsărise în noaptea asta, oprindu-se deasupra ei.

— Să nu răcești, Valeria, tresări Mircea, îngrijorat. — Mie mi-e cald; ia haina mea și acoperă-ți umerii. Și începu să-și scoată în mare grabă haina, trăgând de mânecile ei prea strâmte. Și cum acestea se împotriveau, își smulse brațul cu căptușeală cu tot, lovindu-se de speteaza băncii. Scoase, fără să vrea, un strigăt slab, dar uită pe dată de durere și desfăcu haina, gata să i-o așeze pe umeri.

— Te-ai lovit? întrebă cu glas moale, Valeria, și întinse mâna spre locul lovit. În vremea asta, Mircea dădea să-i acopere umerii; și ea își trase iute brațul și depărtându-se de el, bolborosi: mulțumesc... mulțumesc, Mircea. Nu mi-e chiar atât de frig, zău așa! Ajunsese la capătul băncii: nu mai avea unde să se retragă. Ii trecu prin minte să se ridice și să plece iute spre casă.

— Ține haina, Valeria. Uite, s'a stârnit vântul... Ea își ridică ochii spre frunzișul foșnitor al copacilor, iar Mircea, găsimd prilejul nimerit, veni lângă ea și-i trecu repede haina pe umeri. Dar mâinile rămaseră și ele acolo. Iși făcea de lucru netezindu-i haina pe spate și încurcându-și dinadins degetele în buclele părului ei. Firele negre și mătăsoase se revărsau ca o apă întunecată în ființa lui întreagă, despletindu-se acolo, din nou, în mii de pârâiașe.

— Las-o, că nu cade... murmură Valeria, care se simțea parcă arsă de căldura ciudată a hainei desprinse de pe trupul lui de bărbat. Impotrivirea ei era în strânsă legătură cu această senzație nouă. I se păru dintr'odată că n'o să-și mai poate descâlci părul dintre degetele lui. Vorbi cu glas găutit și tremurător: — Părul... lasă-mi, te rog, părul!

Dar Mircea îi mângâie încet şuvițele negre și ochii lui aruncau asupra chipului ei o lumină curată, isvorită din adâncurile inimii. Spuse cu glas gingaș:

— Ce frumos păr ai tu! Incetisor¹, îi cuprinse capul între palme, întorcându-i fața spre el. Valeria ținea ochii închiși, pleoapele ei străvezii se străteu ca niște frunze luate de vânt. El își apropie și mai mult chipul de al ei. O ameteală grea și plăcută îi învălui ființa. Dar nu ținu decât o clipită. Își încordă voința și șopti urmărindu-i atent sbateră neîntreruptă a genelor: — Uite-te puțin la mine, Valeria! Vreau să-ți spun ceva...

Valeria ridică pleoapele și în fântânile negre ale ochilor ei, pâlpâiră flăcări neliniștite. Un fior de teamă nelămurită îi opri răsuflarea. Își simțea buzele uscate și gura ca de iască. Întrebă, căznindu-se să alunge tremurul glasului:

— Ceva... serios?

Un zâmbet ilumină fața gravă a lui Mircea. Cuprinse într'o privire înflăcărată chipul ei visător, turburat de întrebări, retrageri și îndoieli. Exclamă cu pasiune:

— Foarte serios, Valeria! Și pe neașteptate își lipi buzele fierbinți de gura fetei.

Valeria rămase o clipă înmărmurită, cu ochii aiuriți. Apoi își apăsă palma pe buze, cașicum ar fi ascuns ceva. Își roti ochii pe întinsul lacului, apoi, deodată, se ridică de pe bancă și o luă la fugă printre arbori.

— Valeria! Unde fugi, Valeria? strigă înăbușit Mircea, avântându-se pe urmele ei. Se strecură printre tufe, tăind din drum, pentru a-i ieși înainte. Nu-i părea rău de ce făcuse. Ba dimpotrivă, inima lui tresălta, bucuroasă.

O ajunse din urmă la o răscruce și întinse larg brațele pentru a-i stăvili goana. Ea încerca să-l ocolească, sărind când la dreapta, când la stânga, dar nu izbuti să-i scape. Deodată izbucniră amândoi în râs, și întregul parc hohoti de ecourile râsului lor.

— Ce ai cu mine? Lasă-mă să mă duc acasă! vorbi liniștită Valeria, cu glas rugător. Se ferea să-l privească în față, pentru a nu-i vedea expresia de triumf, deși, în sine, îi admira îndrăzneala. Buzele îi ardeau de parcă luaseră foc. Avea senzația că nu mai sunt ale ei. Își trecu peste ele vârful limbii, potolindu-le jarul.

Mircea îi aținea calea și zâmbea fericit de răspunsul ei. O întrebă șăgalnic:

— Așadar... ți-a plăcut?

Incruntându-se să nu zâmbească și puțin înciudată de felul în care îi vorbea, Valeria bâigui:

— Nu știu... îți spun cu altădată. Lasă-mă să trec!

— Aa, ești, după cum văd, supărată! Ai dreptate, uite, ți-am strivit buzele. Gata, acum dacă ai pățit-o, nu mai e nimic de făcut.

— Râzi de mine, Mircea? Să știi că de-acum încolo am să te ocolesc. Mie nu-mi plac...

— Ce? Dacă nu ți-a plăcut sărutarea, atunci dă-mi-o înapoi.

— Să-ți fie rușine, Mircea! Să știi că dacă nu-mi dai drumul, chiar mă supăr.

— Te împaci tu! Uite, îți dau drumul să pleci, că doar n'am să te leg în lanțuri. Dar mai întâi dă-mi haina.

— Ți-o dau. Na-ți-o și gata! Valeria se grăbi să-și tragă haina de pe spate, dar mâinile băiatului fură mai iuți și i se așezară pe umeri.

— Las'că mi-o iau și singur! zise el cu prefăcută seriozitate. Ii atinse, ca din întâmplare, gâtul pe care se revărsau buclele părului, ridicându-și fața spre lună. Și lucru ciudat! Luna, acum, nu i se părea deloc plictisitoare ca atunci când se așezaseră pe banca de pe malul lacului. Îngână cu glas plin de ironie:

— Ce frumoasă e azi luna! Nu-i așa, Valeria?

Valeria întoarse și ea ochii spre lună. Dar degetele băiatului lunecau acum pe linia sinuoasă a gâtului ei. Rușinea îi aruncă sângele în obraji. Nu știa ce să mai facă, să strige sau să-i apuce mâinile, dându-i-le la o parte. Fără să mai stea pe gânduri, se răsuci pe loc și o luă la goană.

Cu haina atârându-i în mâini, Mircea privea buimăcit în jurul lui, de parcă într'adevăr căzuse din lună. Se desmeteci însă repede și isbucni într'un râs răsunător. Apoi începu să alerge din nou după ea, strigând:

— Valeria! Oprește-te, Valeria! Când ne vedem?

Din întunericul desişului îi răspunse un glas gâfâind de goană:

— Măine. Măine, Mircea!

— Unde?

— La lac.

— Ca astăzi?

— Da-aa!

Pașii iuți ai fetei se topiră curând și liniștea cuprinse iarăși parcul Herăstrău.

Mircea se opri la capătul cărării, potolindu-și bătăile inimii. Iși îmbracă apoi haina lui strâmtă, făcând-o să pârâie la cusături. Haina mai păstra căldura molatică a trupului de femeie, pătrunzându-i prin cămașă în sânge și în carne. Încercă s'o încheie, dar nasturele se rupse. Strânse cu ciudă nasturele în pumn și-l svârli.

Era tocmai timpul să se îndrepte spre locul unde avea întâlnirea cu tovarășul utecist, pentru a porni împreună să răspândească manifestele. O luă așadar cu pași grăbiți pe malul lacului. Când ajunse aproape de banca unde o sărutase pe Valeria, își opri pașii. Iși trecu mâna mângâietor pe speteaza băncii, acum goală. Apoi porni mai departe, întorcând de câteva ori ochii. Ingrijorat dintr'odată că ar putea întârzia la întâlnire, își iuți mersul și străbătu, aproape fugind, parcul.

Valeria ajunse târziu acasă. Pe masă, lampa cu flacăra mică lumina slab. Odaia, patul în care dormea mama ei, dulapul cu oglindă, scrinul, cele câteva scaune, fotografiile atârinate pe pereți. Privi o clipă, întrebător, ușa care dădea spre bucătărie, făcu doi pași în vârful picioarelor, dar se opri. În bucătărie maică-sa îi oprise de mâncare, dar ea n'avea nicio poftă să mănânce. Iși simțea trupul obosit, străbătut de o răcoare ciudată. Buzele, însă, îi rămăseseră fierbinți și ardeau încă. Iși lunecă degetul, de câteva ori, peste ele.

Degetul parcă i se lipi de buze. Pleoapele i se lăsaseră grele peste ochii visători. Gura lui Mircea turnase flacăra în buzele ei de fată și parcă acea flacăra încremenise acolo. Deodată fu cuprinsă de o pornire neastâmpărată. Voia să vadă cum arată gura ei sărutată. Aruncă o privire cercetătoare în apa oglinzii fixate în ușa dulapului. Maică-sa dormea mai departe. Mări puțin flacăra lămpii și apucând-o de piciorul de porțelan, se apropie tiptil de dulap.

Chipul puțin tras de oboseală al Valeriei, luminat acum de flacăra lămpii, avea o expresie gravă și visătoare. Își privea buzele, mișcându-le rar, și i se părea că ele sunt mai roșii ca altădată și parcă mai adânci, ascunzând în gropițele lor de umbră taine noi. Cât de mult poate să schimbe un sărut gura unei fete! Zâmbi și-și țuguie buzele făcând gestul de a săruta pe cineva. Lampa se înclină, flacăra creșu dintr'odată și sticla începu să se afume. Era gata să-i cadă jos. Tresări și îndreptând-o, izbucni într'un râs amuzat.

Din patul așezat lângă perete, se auzi în liniștea odăii un glas somnoros:

— Ce faci, Valeria? Mănâncă mai repede și culcă-te!

Mama Valeriei se ridică puțin, sprijinindu-se într'un cot. O trezise râsul fetei și se prefăcuse un timp că doarme, privind printre crăpăturile pleoapelor imaginea ei care se reflecta în oglindă. Nu-i era chiar greu să bănuiască pricina veseliei ei. Mai ales că în ultimul timp se întorcea târziu acasă.

Valeria își potrivea repede o expresie cât se poate de serioasă și întorcând apoi fața spre mama ei, spuse:

— Nu mi-e foame deloc. Mai bine mă culc. Mi-e tare somn. Puse lampa îndărăt pe masă și-i micșoră flacăra, prefăcându-se mai obosită decât era.

Dar maică-sa băgă de seamă și râse de prefăcătorie nevinovată a fetei. Știa totuși cât e de obosită din pricina lucrului. I se înmuie inima și vorbi, oftând:

— Prea te istovești muncind, dragă Valeria. Dacă te-ai plimba mai puțin, n'ar fi rău deloc. Mai cruță-te și tu, că numai pe tine te am în viața asta. Îi vorbea rar astfel și nu i se prea plângea de necazurile ei de femeie rămasă văduvă de război, slugărind din greu pentru o bucată de pâine pe la casele negustorilor. Vedea că în ultima vreme fata se schimbase. Ar fi dorit să afle pe unde tot umblă și cine-i băiatul care-i place. Avea însă deplină încredere în ea. Era fată deșteaptă și curată la suflet.

Fără să mai scoată un cuvânt, Valeria se desbrăcă și se băgă în așternut. Nu se simțea de loc obosită. Ar fi fost în stare să se plimbe toată noaptea, dacă n'ar fi trebuit să meargă a doua zi la fabrică. Trăgându-și pătura peste ochi, se întrebă ce o fi făcut Mircea, după ce rămăsese singur în parc cu haina atârându-i în mâini. Îi venea să râdă, și-și apăsă palma pe gură.

Ridică puțin capul să vadă dacă maică-sa adormise. Îi ascultă un timp suflarea regulată, apoi întrebă în șoaptă:

— Mamă, dormi?

Neprimind niciun răspuns, se așază în capul oaselor pe canapea și își cuprinse fața în palme. Acum putea să se gândească la toate câte i se întâmplaseră în astă seară. Își dădu silința să nu scape niciun amănunt, începând cu întâlnirea de pe stradă, apoi drumul pe care îl făcuse împreună cu Mircea până în parcul Herăstrău, tot ce-și vorbiseră cât stătuseră pe banca dela malul lacului, până la cea mai neînsemnată vorbuliță, apoi cum băiatul îi așezase haina pe umeri și dintr'odată: sărutul atât de așteptat și totuși atât de surprinzător. Retrăi, acum, în penumbra camerei sărace, toate emoțiile prin care trecuse, dar atât de amplificate și atât de puternice, încât parcă inima ei tânără, nu le putea cuprinde pe toate la un loc, sbătându-i-se în coșul pieptului ca o pasăre închisă într'o colivie prea mică. I se făcu dintr'odată teamă că s'ar putea să-i alunece afară și să-și ia sborul și atunci se întinse din nou pe canapea. Se liniști după un răstimp, și zâmbi chiar oarecum bucuroasă de această neobișnuită frământare a ființei ei. Într'un fel

era chiar mândră: sbuciumul acesta însemna că și ea e în stare să iubească cu putere.

Privea fereastra luminată de razele lunii, în timp ce-și frământa între degete buclele părului. Ce-ar fi fost dacă Mircea s'ar fi strecurat acum prin fereastră și ar fi venit spre ea? Strânse pleoapele, alungând acest gând din cale afară de îndrăzneț. Dar fără voia ei, îi stăruia în fața ochilor trupul lui voinic și svelt, scăldat de lumina lunii de două ori: odată de sus, și a doua oară de aceeași lumină și mai străvezie, țâșnind din apa lacului. Nu știa nimeni, și n'o împiedica nimic să-și îndrepte acum toate gândurile spre cel pe care îl iubea.

Valeria se așează mai bine în așternut și-și ascunse fața în palme. Flacăra pe care sărutul lui Mircea o aprinsese pe buzele ei, izbucni parcă mai arzător. Simți cum o dulce amețeală îi cuprinde capul. Amețeala i se furișă ca un fum în tot trupul și ea se simți parcă plutind deasupra unui lac de lumină. Un deget îi rămase lipit de gura fierbinte, veghind parcă să nu-i întrerupă nimeni visul deabia început.

Dar visul acestei nopți nu mai putea fi curmat nici chiar de ivirea dimineții: el se întindea de-alungul nesfârșitelor zile și nopți ale dragostei. De aceea, a doua zi la fabrică, Valeria își continuă visul, împletindu-l în firele de urzeală ale țesăturii, retrăindu-l odată cu suflarea ușoară care îndepărta scamele să-i atingă fața îmbujorată, regăsindu-l în fiecare întrebare pe care o adresa fetelor dela războaiele vecine. Spre seară, după sfârșitul lucrului, ea se pieptănă cu grije, se uită de nenumărate ori în oglinjoară, grăbindu-se apoi spre locul întâlnirii.

Când se apropie de banca dela marginea lacului Herăstrău, unde cu o seară înainte șezuse alături de cel pe care îl iubea, Valeria văzu că nimeni n'o așteaptă. Se opri, uitându-se de jur împrejur, nerăbdătoare la cel mai mic șgomot. Dar nu se arătă nimeni. Atunci se așează puțin mâhnită pe banca goală, pregătindu-și în gând vorbele cu care să-l mustre pentru această întârziere. Privea luciul aprins al apei, luna care vâslea ca și eri pe sub coamele sălciilor, și se întreba ce și-ar spune acum dacă ar fi iar împreună. Ar fi dornici să afle, întâi de toate, dacă s'au gândit unul la altul. Apoi... nu mai știe ce va urma. O va săruta oare din nou? Atunci va trebui neapărat să-i răspundă cu un sărut. Se va fâstăci oare? Poate că nu! Și pe urmă...

Își schimbă de câteva ori locul pe bancă. Se ferea acum să se așeze la capătul băncii. Și-l închipuia pe Mircea alături, privind-o cu îndrăzneală și întinzând mâna să-i mângâie părul. Ea îi zâmbea turburată și nu mai putea să-i spună s'o lase în pace. Iar el era din ce în ce mai îndrăzneț...

Tresări la auzul unui șgomot de pași. Ciuli urechea. Dar nu era el. Era un bătrân care trecu sprijinindu-se în baston și aruncându-i o căutătură rece. Ii răspunse cu o privire de dispreț. Ce caută aici unul ca ăsta? Mai bine s'ar duce la culcare!

Bătrânul sclivisit, cu baston, se mistui în întuneric și Valeria, privind din nou lacul care se întunecase dintr'odată, rămase uimită. Luna parcă se înecase în apa lui, dându-și suflatul. Își suci capul în toate părțile: o negură deasă coborî deasupra lacului și arborilor din jur, asemenea unui lințoliu. Intoarse ochii spre cer: nori groși ascunseră stelele.

Valeria se ghemui pe bancă, prinzându-se cu mâna de spetează și rămase așa câteva minute, încremenită. N'avea ceas și vremea i se păru foarte lungă. Se ridică dintr'odată, străbătută de un fior de mânie: de ce o lasă Mircea să aștepte atât? I se păru că aude un foșnet pe cărarea din

spatele băncii și parcă niște sgomote de pași care aduceau cu ai lui. Se întoarse într'acel loc și strigă cu glas încărcat de nădejde:

— Tu ești?

Dar își dădu seama că fusese doar o nălucire a auzului ei: foșnise o ramură clătinată de vântul care se stârnise ca din senin. Sări în picioare și rămase așa, nemișcată, neștiind ce să mai facă singură în întunericul imens din parc. Bluza subțire i se umflă de vânt și răcoarea ascuțită îi pătrunse umerii. Își aminti de haina pe care Mircea i-o pusese ieri seară pe spate, deși ei îi era cald. Ce fel de om e, — se gândi ea: eri mi-a dat haina fără să i-o cer, și acum mă lasă singură ca pe o proastă, să mă apuce ploaia! Câteva clipe stătu în cumpănă dacă să-l mai aștepte sau nu în acest pustiu negru. Dar nu se îndură să plece.

Se așază din nou pe bancă, ferindu-se de bătaia vântului. Privea încruntată aburul de smoală care cuprindea acum laolaltă lacul și văzduhul. Numai de nu s'ar deslănțui furtuna! Și dacă totuși se pornește, cum să-l mai găsească pe Mircea? Va fi nevoită să se adăpostească sub crengile unui copac și atunci n'o să-i mai poată desluși pașii, nici el n'o să-i poată auzichemările.

Pe măsură ce timpul trecea, sufletul ei era mai plin de sbucium. Apoi dezamăgirea puse stăpânire pe ea, răscolindu-i gândurile, rupându-i ființa în bucăți. Poate că aplecase urechea la niște vorbe amăgitoare, crezuse prea mult în seriozitatea lui de utecist. Acum îi părea rău că se lăsase sărutată de acest băiat.

Valeria dădu să-și apropie degetele de buzele care păstrau încă flacăra de eri, dar nu le atinse, ci coborî iute mâna. Mândria ei de fată îi oprea orice gând mai apropiat pentru omul pe care-l iubise. Repeta în sine ei, ca un strigăt: nu-l mai iubesc, n'am să-l mai iubesc, n'am să-l mai... Dar strigătul ei se frânse atunci când își dădu seama ce ar însemna dacă nu l-ar mai vedea niciodată. Nu. Lucrul acesta nu era posibil.

Un gând îi fulgeră mintea împăinjenită de tristețe: dacă i s'o fi întâmplat ceva? Intinse mâna și pipăi încetitor lemnul băncii, cașicum ar fi alinat suferința unei făpturi aflată aici, lângă ea. Se ridică cu băgare de seamă, ferindu-se parcă să nu turbure pe cineva, și pășind de-a-ndaratele, răscoli cu privirile bezna din jurul ei. Se opri cu inima grea. Un presentiment rău îi apăsa sufletul. Strânse pleoapele și clătină din cap ca să alunge gândul cel cumplit. Se apropie iarăși de bancă, șovăind. Dar dacă totuși Mircea nu venise astăseară pentru că n'o mai iubea?

Un tunet prăvălit din înaltul cerului peste lacul negru, o făcu să tresară. Valeria se învârti pe loc, năucă, căutând ceva de care să se agațe. Ochii speriați i se opriră din nou asupra băncii. Banca pustie o făcu să ofteze din adâncul pieptului:

— Nu. Nu se poate!...

Și aruncând o ultimă privire înlăcrimată băncii de pe marginea lacului, începu să alerge pe cărările goale ale parcului Herăstrău.

Pe străzile pe care le străbătea grăbită, Valeria își aminti de un prieten al lui Mircea, cu care stătuse întâmplător de vorbă, de câteva ori. Știa că locuia în cartierul ei, îi cunoștea și casa pentru că-l văzuse odată ieșind. Prin minte îi trecu că poate ar putea afla dela el vreo știre despre iubitul ei. Coti spre strada aceea, dar când ajunse în dreptul casei, șovăi dintr'odată. Ii era teamă să nu-i răspundă altcineva la bătaia în ușă. Apoi, chiar dacă n'ar fi așa, ei tot i-ar fi rușine să-i destăinuiască băiatului ce o mâna aici la o oră atât de târzie. Până la urmă, însă, neliniștea o sili să-și calce pe inimă. Bătu în ușă, întoarsă pe jumătate spre stradă, gata s'o ia la fugă.

În prag apăru un tânăr cam slăbuț, cu fața prelungă și gălbejită, dar însuflețită de doi ochi mari, deosebit de vii și de pătrunzători. Se uită mai întâi mirat la fata aceasta. Dar dându-și seama cine era, îi zâmbi binevoitor, și întinzându-i mâna, zise cu un glas prietenos:

— Poftim în casă, Valeria!

Valeria aruncă o privire prin ușa întredeschisă; în casă mai erau doi bătrâni, probabil părinții băiatului. Spuse rugător:

— Nu, Moise. Mai bine să stăm de vorbă afară. Vreau să te întreb ceva foarte important.

Tânărul privi chipul mâhnit al fetei, trecându-și degetele prin părul mare și sburlit. Dacă-i așa, mai bine să stea cu ea de vorbă în stradă. Părinții i-ar putea stânjeni.

— Bine, mi-e egal, fie și afară! Așteaptă-mă. Mă întorc îndată. Se întoarse după scurt timp îmbrăcat cu o flaneu peste cămașă, și-i făcu semn fetei că-i gata să meargă cu ea.

Porniră amândoi, străbătând o stradă după alta, neîndrăznind totuși să înceapă vorba. Un șir defulgere spintecară cerul, luminându-le fețele îngândurate.

— Ce vrei să știi? rupse primul tăcerea, Moise, ghicind că fetei îi stă ceva greu pe suflet. Avea și el dorința să-i vorbească. Voia să afle ce se mai întâmplă la fabrica de țesătorie. O fi și ea utecistă? Dar despre asta îi este cu desăvârșire interzis s'o întrebe.

— Nu știi ce e cu Mircea? întrebă, după o minută de tăcere, Valeria. Și se întoarse, privindu-l drept în ochi.

— Mircea? Ce-ași putea să-ți spun despre el? Știu și eu! Bănuia acum pentru ce-l scosese Valeria din casă. Dar trebuia totuși să fie prevăzător.

— Uite ce e, Moise: eu te înțeleg, zise Valeria. Știu însă că sunteți amândoi uteciști și poate chiar în aceeași celulă... dar nu-i vorba de asta. Moise își încetini mersul, gata parcă s'o ia din loc. Valeria îl apucă de braț, oprindu-l. Ii căută privirea și rosti tare, ca să-i spulbere orice neîncredere:

— Și eu sunt ca voi. Înțelegeți?

Și într'adevăr, Moise își schimbă atitudinea. N'avea de ce să pună la îndoială spusele fetei. Se simțeau acum prieteni, știind că fac parte din aceeași organizație revoluționară. Puteau vorbi dela om la om. Iar tăcerea stânjenitoare și suspiciunea de adineauri nu-și mai avea rostul.

— Așa dar, poate că știi ce e cu Mircea? întrebă iarăși Valeria, stăpânindu-și nerăbdarea cu care aștepta răspunsul.

— Ai vreo legătură organizatorică cu el? întrebă la rândul său, Moise, de data asta cu un ton tovarășesc.

— Nu. N'am E vorba de cu totul altceva... Nu știu cum să te fac să înțelegi. Glasul Valeriei era acum sfios, șovăitor.

— Ba înțeleg. Trebuie să înțeleg! De aia sunt membru al Tineretului Comunist, rosti aproape solemn, Moise.

— Ți-am spus că sunt și eu utecistă. Totuși, Moise, totuși... Valeria oftă înăbușit.

— Nici un „totuși“! Ce-i aia „totuși“? Spune odată, tovarășă, ce ai de spus! Cuvântul ăsta „tovarășă“, suna acum a reproș. Te pomenești că ea îi ascunde cine știe ce. Mai bine să-i spuie dintr'odată totul, dacă are conștiința absolut curată!

Valeria se opri în mers. Stătu o clipă nemișcată, cu capul puțin plecat, ea în fața unui judecător implacabil. Acum îi părea rău că venise la Moise. Dar nu mai avea încotro. Poate într'adevăr nu știe nimic despre Mircea?

Dacă ar fi știut, i-ar fi simțit dintr'odată frământarea sufletească. Vorbi cu amărăciune în glas:

— Trebuia să ne întâlnim în seara asta și el... n'a venit. În parcul Herestrău, pe o bancă de pe malul lacului și el... n'a venit. L-am așteptat până s'a înorat și s'a făcut răcoare, și el... Iată de ce te întreb de nu știi tu ce-i cu Mircea?

Valeria ridică lent capul. Ochii celuilalt, atât de vii de obicei, se întuneacă și priveau în gol. Inima i se opri. Fără vrere, mâna i se avântă înainte și-l prinse de piept. Exclamă:

— Așadar, știi?

Moșe tresări. Ii prinse brațul și o trase încetisor mai departe. Mergea tăcut, ferindu-și ochii să nu i se vadă sbuciumul sufletesc pe care îl considera o slăbiciune nedemnă de un utecist. Mărturisirea Valeriei îl impresionase. Ii făcuse rău glasul ei neliniștit și flacăra de deznădejde care-i trecuse prin ochi. În mintea lui căuta acum cuvinte solemne, revoluționare, dar și pline de prietenie. N'avea niciun rost să înceapă să facă acum „teorii”. Vorbe calde și simple, asta-i trebuia fetei acesteia. Dar și asemenea vorbe erau cu două tăisuri: ele puteau s'o liniștească pentru o clipă, dar și să-i răscolească dragostea pe care i-o purta lui Mircea.

Despre Mircea — care îi spunea că-i este cel mai bun prieten și cu toate astea nu-i pomenise măcar odată despre dragostea lui — îi venea foarte greu să vorbească. Poate că ar fi mai bine, totuși, să înceapă prin a-i spune Valeriei, că astăzi nu există „condițiile obiective” favorabile ca iubirea dintre ea și Mircea să fie întreagă, desăvârșită. (Chiar el, Moșe, n'a iubit până acum o fată, nu pentru că n'ar fi fost în stare. I-au pus opreliști inimii tocmai aceste „condiții obiective” neprielnice, din regimul capitalist. Dar inima lui, plină de patimă, își va spune și ea cuvântul, odată și odată). Valeria e utecistă. Ca luptătoare va trebui să înțeleagă aceste suferințe. De aceea se hotărî să-i declare adevărul întreg. Șopti cu glas surd:

— Da. Știu ce-i cu Mircea!

Valeria își trase brațul din mâna lui și-i sări în față.

— Și știi și unde e? îl întreabă repede.

— Știu. La Siguranță!

— De când?

— De azi noapte. A fost prins împreună manifeste.

— Manifeste? De aceea n'a venit el la lac. Da, Mircea!...

Valeria își acoperi cu palmele fața și se clătină. Revedea, prin aburul lacrimilor, banca pustie de pe malul lacului, apoi întunericul subit dimprejur, ivit parcă dintr'un cataclism geologic, și pe ea însăși, singuratică, în zadar așteptându-l. Un țipăt porni din străfundul inimii ei, dar amuți în vârful buzelor: cum putuse să creadă, o clipă măcar, că Mircea o mințise?

Un zâmbet rugător i se înfiripă pe buze, cașicum el era de față și ea îi cerea astfel iertare. Palmele îi lunecară de pe obraz. Abia putea să-și mai ducă capul, dar era mândră totuși de Mircea. Și-i părea fără voia ei bine că apucase să-i spună că o iubește înainte de a cădea în mâinile dușmanilor.

Își înalță semeață capul și Moșe, văzând-o că stă dreaptă înaintea lui, răsuflă ușurat. Un sentiment profund de prietenie se născu în sufletul lui pentru această fată dâră. Era gata acum să facă unele concesii „principiale” în ce privește teoria lui despre dragoste, care, după cum putea constata, nu slăbea cu nimic conștiința de luptător a utecistului. Ba începu să fie chiar convins că și Partidul e de-acord cu această asociere între sentimentele intime ale omului și marile sentimente sociale. Și, iertându-i lui Mircea că nu-i

destăinuise niciodată dragostea pentru această fată, începu să-l prețuiască parcă mai mult.

— Să mergem! îi întrerupse Valeria gândurile, luând-o înainte. Prin minte îi umbla aceeași întrebare: oare la ce s'o fi gândit Mircea în momentul arestării sale? Ca să alunge această întrebare, vorbi cu glas obișnuit:—Acuș plouă...

Moișe se uită la cer și părul răvășit îi căzu pe tâmpile. Il aruncă cu o smucitură din cap îndărăt și spuse prietenos:

— Ar fi bine să te duci acasă. Să nu te prindă ploaia...

— Nu face nimic! zise îndată Valeria. Era convinsă că Moișe știa și alte lucruri despre Mircea. Întrebă: — Altceva, nu mai poți să-mi spui nimic despre el?

— Ce să-ți spun?

— Spune-mi cum a fost arestat.

— Chiar vrei să știi?

— Da, Moișe, vreau!

Moișe încă șovăia, din două motive, să-i povestească felul cum fusese arestat tovarășul său. Mai întâi se întreba dacă îi era îngăduit să-i descrie cum se petrecuse arestarea. Dar înlătură acest impediment, spunându-și că faptul putea fi cunoscut și din ziare. Al doilea lucru care-l făcea să șovăie era mai dificil de rezolvat: nu voia să pună din nou la încercare inima Valeriei. Dar, pe de altă parte, se gândi că, dacă tace, ea își va face fel de fel de gânduri negre. Tot era mai bine să vorbească!

Moișe și Mircea făceau parte din aceeași celulă utecistă a fabricii în care lucrau. Cu o zi înainte, după miezul nopții, porniseră împreună să împrăstie manifeste pentru ziua de 1 Mai. Prin cartierul Tei, își dăduseră seama că vreo câțiva agenți civili se țin după ei. Se înțeleseră în șoaptă să se despartă, fiecare luând-o pe altă stradă dosnică.

După puțin timp dela despărțirea lor, când Moișe ajunsese cam la mijlocul străzii pe care intrase în grabă, se opri brusc, alarmat de niște urlete și fluierături. I se păru că deslușește glasul tovarășului său. Se întoarse câțiva metri îndărăt, ascuțindu-și auzul. Da. Nu era îndoială: glasul era al lui Mircea.

O luă tiptil îndărăt, până în apropierea locului de unde venea zarva, sări într-o curte și de-acolo, pitit de după gard, urmări încăerarea. Cinci haidamaci încercau să-l tragă pe Mircea spre un post de poliție, lovindu-l și înjurând cu turbare. Ar fi sărit în ajutorul tovarășului său, dar socoti că n'avea nicio șansă să-l smulgă din mâinile agenților. În stradă nu se găsea la acea oră târzie nici picior de muncitor și ar fi putut să fie și el înhățat.

— Se smucea din mâinile agenților și dădea în ei cu pumnii și cu picioarele. Striga la ei că e luat degeaba și le cerea să-l lase în pace. Dar l-au luat cu ei... Glasul lui Moișe se stinse. Privi cu coada ochiului la Valeria, admirându-i liniștea cu care-l asculta. Nu-i pomenise nimic de brutalitățile agenților, zicându-și că și singură și le putea închipui.

— E puternic, Mircea, îl știu eu... murmură Valeria, clătinând încetisor din cap.

— Mie-mi spui! Il știu și eu din atelier. Ridică un drug de fier de peste o sută de kilograme, de parcă s'ar juca, zâmbi bucuros Moișe.

— Și zi, agenții nici gând să-l creadă că e nevinovat? Întrebă ea, după ce ascultase cu plăcere cuvintele de adineauri ale lui Moișe.

— Nici nu puteau să-l creadă, Valeria. Doar au găsit manifestele la el. Unul din agenți l-a smucit de cămașă și manifestele pe care le avea dedesubt, au căzut toate jos. Pricepi: „corpul delict“. Așa că... ce mai putea Mircea să spună?

— Păi zici că totuși a spus.

— A spus. Tot nu mai avea ce pierde. Tot îl arestau — nu?

— Da, tot îl arestau... Ce le-a spus?

— Eh, ce? Stai să-mi amintesc! Zicea că sunt niște slugi, și dușmani ai clasei proletare; că atunci când vom face revoluția, îi vom sdrobi fără milă; că... Moise inventa cu o ușurință uimitoare felurite lozinci pe care le dorea cât mai repede împlinite, punându-le pe seama lui Mircea.

Deodată Valeria se opri în mers, întrebând cu glas sugrumat:

— L-au bătut rău?

Moise încremeni locului, de parcă el primise un pumn neașteptat drept în față. Mormăi încurcat:

— Poliția... burghezia... știi, cum să-ți spun... nu e blândă deloc. Țștia ne urăsc de moarte. Uite, a început să picure! și Moise întinse mâna în aer.

Valeria lășă capul jos. Dar și-l îndreptă repede.

— E târziu, Moise, trebuie să mă întorc acasă! Ii întinse mâna fără să-l privească în față.

Dar Moise îi reținu mâna. Simți în freamătul ușor al degetelor sufletul turburat al Valeriei. Nu mai știa ce să facă pentru a-i liniști gândurile. Ce să-i mai spună?

Valeria, însă, își smulse brusc mâna, îi zâmbi prietenos în chip de salut și dispăru în întuneric.

Rămas singur în stradă, Moise se întrebă dacă izbutise cât de cât să-i aline tristețea. Iși zâmbi după un timp, mulțumit. Era convins că cele ce-i vorbise Valeriei despre proletariat și revoluție, avusese asupra ei un efect întăritor.

O porni, cufundat în gânduri, spre casă, nepăsător la ploaia care se întefise. Fulgerul îi lumină fața palidă și părul răvășit în care sclikeau picurii de ploaie. Iși repetă, mereu mai însuflețit: „Da, da, dragostea și lupta pot merge împreună. Ba e chiar foarte bine să se însoțască!” Cufundat în asemenea gânduri, rălăci multă vreme pe străzi, până când ploaia îl pătrunse până la piele, trezindu-l la realitate. Dar el nu-și făcu inimă rea pentru atăta lucru...

Intrând în casă, Valeria își găsi mama stând pe marginea patului și cărpind o rochie veche. Părul fetei era ud și plină de cărlionți, iar bluza de pânză subțire i se lipise de trup, dându-i la iveală liniile feciorelnice ale pieptului. Rămase nemișcată în mijlocul odăii, cu fața întoarsă, ferindu-și ochii înlăcrămați. I-ar fi părut mai bine să-și găsească mama dormind, lampa cu flacăra micșorată și, pe nesimțite, să se strecoare în așternutul ei.

— Ce ai, copilă? Parcă n'ai fi în apele tale. Ia întoarce capul să te văd. Mama rămase cu acul în aer, cercetând-o îngrijorată. Și în seara asta Valeria se întoarse târziu acasă. Nu mai era însă veselă ca în noaptea trecută, când nu se mai sătura să se privească în oglindă. Era schimbată, amărită și cu inima chinuită. Necăpătând răspuns, infipse acul în rochie și dădu să coboare din pat.

La scârțăitul patului, Valeria întoarse pe jumătate față. Mormăi:

— Nu mă simt prea bine...

— Poate că ai răcit, copila mea? Scoate-ți iute bluza, mănâncă și pe urmă ți-oi face o frecție pe spate, o îndemnă mama, gândindu-se că poate într'adevăr fata era bolnavă.

— De schimbat, mă schimb, dar... nu pot mânca. Nu mi-e foame. Valeria își schimbă bluza, aruncându-și peste umeri un capot și stătu iarăși stânjenită, neștiind ce să mai facă.

— Nici eri seară n'ai băgat nimic în gură. Nu-mi place încăpățănarea asta. Băieților nu le plac fetele ca niște scânduri, zâmbi mama, jumătate în glumă, jumătate în serios. Apoi, cu asprime: — Hai, du-te în bucătărie și mănâncă!

Valeria întoarse toată fața spre maică-sa, un suspin îi ridică pieptul, și cu pași rari se apropie de pat. Se hotărî să vorbească deschis, fără ocolișuri, gata la orice del de muștrări. Roti privirea în gol:

— Mi-e drag un băiat!

Mama lăsa să-i cadă pe podea rochia veche pe care o cârpea și exclamă zăpăcită:

— Ce tot spui, fată? Și apucând-o de braț, o smuci, așezând-o alături de ea, pe pat. Întrebă dintr'o suflare: — Și cine e băiatul?

— Mata nu-l cunoști, mamă; e un băiat bun și cinstit. E fierar. Valeria se sili din răputeri să n'o podidească lacrimile.

— Un fierar! De, grea meserie. Dar nu e rea. Și de ce ai tăcut până acum umblând cu el teleleu? Cine-i sunt părinții?

— N'are părinți.

— Orfan! Ei, săracu'! Cum adică, chiar n'are pe nimeni? Nici măcar vreun unchi, vreo mătușă? Și cum îi zice băiatului?

— Mircea.

— Câți ani are?

— Optsprezece ani.

— Auleu, numai optsprezece? Păi ce fel de bărbat mai e și ăsta, cu milităria nefăcută? Las'că și tu ești tinerică, dar, oricum, pentru o fată mai merge. Dar el? Nu. Nu e de tine, fată dragă, zău așa. N'are niciunrost.

— Ba tocmai, mamă, că mi se potrivește.

— De, știu și eu... poate că mă priesc eu cu judecata! Tu ai minte sănătoasă, nu zic. Dar când e vorba de măritiș, e altă poveste. E nevoie de multă chibzuială, să nu iei vreun neisprăvit, să-ți amărase toată viața. Poștește-l la noi, să văd și eu ce fel de poamă o fi și Mircea ăsta.

— Nu poate, mamă. Degeaba, nu poate...

— De ce, copilă? Ți-e rușine de mine, sau ți-o fi teamă că o să-l alung? Să stau cu el de vorbă, să-mi dau seama ce și cum. Cheamă-l, nu te sfii, că doar e fierar, nu-i boier.

— L-aș chema eu dacă i-aș putea spune măcar o vorbă!... Valeria se aruncă deodată pe pat cu fața în jos și umerii începură ai svâcni de plâns înăbușit. Dar niciun suspin nu turbură liniștea din odaie, care deveni apăsătoare.

Maică-sa rămase înmărmurită. Se întrebă cu cugetul răscolit, dacă nu cumva îi spusese vorbe necuvenite, și se aplecă îngrijorată asupra ei, atingându-i ușor umerii. Dar cum mângâierea ei stârnise un alt hohot de plâns din partea Valeriei, îi strânse capul la piept, șoptind alintător:

— Nu mai plânge, copilul meu, liniștește-te! Spune-mi ce ți s'a întâmplat? Descarcă-ți sufletul, poate te-oi putea ajuta. Hai, spune mamei tale, spune! Și zicând acestea, o legănă încetinel la pieptul ei, ca pe o fată mică.

Acum, mamă și fiică stăteau încremenite în această îmbrățișare. Obrazul mamei era galben ca șofranul, străbătut de cute subțiri și blânde, iar în ochii ei ca de cenușă, palpăiau flăcărui ce se stingeau repede. Chipul fetei era tras, neliniștit, în ochii ei umezi năvăleau din adânc lumini și umbre răzlețe, și când clipea, aburul acesta vioriu se aduna în bobul unei lacrimi care-i luneca domol pe obraz, prelingându-se pe buzele ei încheștate. Flacăra lămpii ardea liniștit, veghind parcă înmărmurirea din odaie.

— Valeria! șopti într'un târziu mama.

— Da, mamă, oftă fata.

— Te-ai mai liniștit acum? și bătrâna o bătu încetișor peste umăr, zâmbindu-i imbiator și trist.

— Da, mamă, mi-a mai trecut. Și înghițindu-și plânsul, fata rosti din adâncul inimii: — Orice s'ar întâmpla, eu tot am să-l iubesc!

— Ei, ce mai e și cu dragostea asta! Bine, copilă, nu-i pot porunci inimii tale. Degeaba ți-aș da eu sfaturi, dacă ți-e inima cucerită. Dragostea e ca un farmec. Dar unde e băiatul, de zici că nu poate veni?

— E la Siguranță, mamă. Da, acolo e Mircea...

— Cum? Dar ce caută el acolo? Auzi dumneata: la Siguranță? Păi acolo, după câte știu, îi ia pe comuniști. Sau o fi și el unul dinăștia?

— Nu, mamă, Mircea nu-i încă comunist.

— Nu e? Păi atunci de ce l-au dus căpcăunii acolo? Să-i dea drumul dacă zici că-i așa!

— E în Tineretul Comunist, mamă, e utecist.

Valeria își dădu seama că maică-sa nu prea înțelege prin ce se deosebește un membru de partid de un utecist. Se desprinsese din îmbrățișarea ei și se gândi un timp cum s'o lămurească mai bine. Era un prilej mai nimerit să-i vorbească despre toate calitățile lui Mircea, lămurind-o totodată.

Și Valeria începu a vorbi, iar din glasul ei dispăru tremurul tristeții. Ochii i se însuflețiră și mâinile ei ba se avântau în aer, ba se mișcau lin, cașicum ar îmbrățișa cu gingășie o ființă dragă. Capotul îi lunecă de pe umeri, lăsând să i se vadă pieptul pe jumătate descoperit, trandafiriu, sub iureșul înfierbântat al sângelui. Se așeză deodată în genuchi, tăcu câteva clipe, zâmbind luminată la față, și rosti cu patimă:

— Vezi, așa e Mircea! Pentru asta luptă el și toți uteciștii! Din pricina asta l-au dus la Siguranță. Acum ai priceput, mamă?

Uimită mai întâi de avântul neobișnuit al fetei, mama Valeriei fu repede încredințată, în urma atâtor laude pe care la auzea, că Mircea trebuie să fie dăruit cu toate darurile cerești. Își simțea și ea acum sufletul îndurerat că un asemenea băiat a ajuns în mâinile schingiuitorilor dela Siguranță. Clătină cu amărăciune din cap:

— Pricep, copilul meu. Cum să nu priceapă o inimă de mamă durerea unui copil singur pe lume? Vai de el, săracu! Păcat de Dumnezeu să zacă acolo! Arză-i-ar focul pe ai de-l chinuiesc pe degeaba! Culese rochia veche de pe podea, trase acul din împunsătură și începu să coasă repede pentru a-și ascunde astfel turburarea. Poate n'ar fi rău să-i trimeată ceva de ale gurii. Acolo îi ține, fără îndoială, flămânzi. I-ar trimite o pâine și o sticlă cu lapte. Deodată, un fior de teamă îi închiră trupul. Lăsă acul să-i cadă dintre degete și întrebă cu șovăială: — Ia spune-mi, fetiço, ești și tu în utece?

Valeria râse când văzu fața speriată a mamei ei. Ii trecu mâna prin părul cenușiu, răsfirat, și trăgând-o mai aproape, îi șopti cu glas de răsfăț:

— Da, sunt și eu utecistă! Apoi, cu un ton gingaș și rugător: — Dar să nu spui nimănui lucrul ăsta. Nu trebuie. Înțelegi dece!

Mama, molipsită de bucuria Valeriei, se încruntă să nu zâmbească și ea. Bolborosi cam încurcată:

— N'avea grijă, că nu spun la nimeni. Dar teama pentru viața singurului ei copil îi împietri din nou fața. Spuse după un timp, cu dojană în glas: — De ce te amesteci tu în treburile astea? Lasă-i pe alții! Nu te băga tocmai tu în foc!

Bucuria de pe fața Valeriei pieri, parcă luată cu mâna. Vorbi repezit și tăios:

— Dacă o zice așa fiecare, atunci cine vrei să fie? Sau poate vrei să lupte pentru mine fata patronului? Vreau să mă bucur și eu în lumea asta, vreau să-mi cuceresc dreptul la viață. Și nu numai eu. Toți, fie ei tineri sau bătrâni. Chiar și tu, mamă. Eu vreau să fiu fericită.

— Fericire... fericire... de atâta amar de ani o tot caut și nu e nicăeri, bombăni mama, încovoiindu-se parcă sub povara amintirilor. Ridicând în-eețișor fața ei chinuită, își privi în tăcere copilul. Da. Nu-i seamănă de fel la suflet, Valeria. Era mult mai aprigă decât ea. Ei, își zise bătrâna, e încă tânără, trăiește în altă lume și pentru altă lume. Lume cu comuniști, cu uteciști și schingiuirile polițiștilor. Numai să nu i se întâmple și ei vreo nenorocire ca bietului Mircea. Își lăsă capul pe piept, îngrijorată de soarta fiicei ei.

Valeria coborî pe nesimțite din pat, se desbracă repede și se strecură în așternutul mamei-si. Orice urmă de îndoială în privința dragostei lui Mircea dispăruse. În minte i se depănă, cuvânt cu cuvânt, cele povestite de Moise despre arestarea iubitului ei. Cuvintele se schimbă în imagini din ce în ce mai conturate, ivindu-se apoi ca niște ființe vii dinaintea ochilor ei adânci și negri. Trupul i se încordă sub pătură, ca un arc: urmărirea cu respirația tăiată, lupta lui Mircea cu agenții de poliție. Il vedea parcă aievea, în subsolul din clădirea Siguranței. Niște matahale cenușii îl loveau cu ciomegele și cu pumnii. El se ferea cât putea, aruncându-le vorbe pline de ură și strigându-le în față lozincile Tineretului Comunist.

Deodată i se păru că zărește chipul lui Mircea la grățiile unei feres-truici ce dădea în curtea Siguranței. Fruntea îi era însângărată, și sub pur-pura ei, ochii-i arzători cereau parcă un sprijin. Buzele i se mișcau rar, silabisind un nume. Da. Rostea numele ei. Pe ea o chema.

Valeria se ridică în coate, pironindu-și privirile pe fereastra odăii.

— Mircea! șoptea de câteva ori, atât de încet că n'o putea auzi nimeni.

— De ce te-ai culcat fără să mănânci, Valeria? întrebă cu glas tân-guitor mamei-sa, dându-și deabia acum seama că fata se culcase de-abinelea.

Dar Valeria nu răspunse. Coatele îi lunecară dealungul coapselor, căzu întinsă pe spate și-și trase repede pătura peste față.

A doua zi, la fabrică, gândurile Valeriei se împleteau neconținut, întocmai cu firele urzelii dela războiul ei. Suveica svâcnea încolo și încoace și trâmbele de pânză se încolăceau albe, fără pată, pe vălătuc. Iar inima ei bătea când mai tare, când mai încet, însoțind parcă ritmul suveicii.

Un fir se rupse din urzeală. Valeria opri războiul ca să-l înnoade. Dar degetele ei subțiri și deobicei atât de îndemânatică, de data asta smulseră din urzeală un ghemotoc de fire. Fața i se îmbujoră de supărare. Rămase cu ochii ațintiți la firele rupte, ca și cum s'ar fi aflat pe neașteptate înaintea unei catastrofe. Își veni repede în fire și se grăbi să le înnoade, înainte de a fi zărită de meșter. Dar parcă era un făcut: înoda un fir și rupea alte zece. Gândurile ei erau în altă parte. Își luaseră sborul dincolo de zidurile fabricii și alergau acum pe străzile orașului, spre fereștră zăbreliată care da în curtea Siguranței. Valeria rămase nemișcată, cu brațele încrucișate pe piept și privirile pierdute în depărtări.

— Ce faci, fă, te-ai apucat să strici urzeala? Iar ți-e capul la proteste și alte aiureli de-ale voastre? Haide, leagă la iuțeală firele, dacă nu vreisă sbori, se răsti la ea meșterul, care răsărise dintr'odată lângă războiul ei, parcă din scamele de bumbac ce pluteau prin aer.

Valeria își întoarse fără grabă fața spre el, privind-l până'n adâncul ochilor. Sub privirile ei pline de dispreț, fața lui se schimonosi într'un zâmbet.

Dar zâmbetul acesta otrăvit și dușmănos n'o făcu măcar să clipească. Îi vorbi cu glas scăzut, dar mândru:

— Mai întâi, meștere, te rog să vorbești cuviincios cu mine. Pe urmă, după cum ți-am mai spus-o, dacă o să ne concediezi pe toți, nu-ți mai rămâne decât să lucrezi dumneata la toate războaiele. Așa că mai bine vezi-ți de treabă!

— Cu alte cuvinte mă ameninți? zise meșterul și pufni într'un răs fără veselie.

— Am zis ce-am zis, și atâta tot. Iar acum, fă bunătatea și lasă-mă să lucrez. Și Valeria îi întoarse spatele, așteptând să se îndepărteze.

— Ia te uită ce îndrăzneală! scrâșni meșterul și trânti o înjurătură. Iși simțea terfelită demnitatea lui de șef. Intinse mâna și dădu s'o întoarcă pe Valeria cu fața spre el.

Dela războaiele aflate în apropiere, izbucniră dintr'odată glasuri mânioase:

— De ce înjuri, meștere? Du-te și latră sub masa patronului, nu aici!

Meșterul își trase brațul, lăsându-se păgubaș. Le înjură printre dinți pe muncitoarele care săriseră în apărarea Valeriei și-și luă tălpășița.

După plecarea lui, fetele se apropiară de războiul Valeriei și începură să înoade la iuteală firele rupte din urzeală. Vedeau ele bine că tovarășa lor de muncă e frământată de gânduri, dar se sfiiă s'o turbure punându-i în-trebări. Totuși, una dintre ele nu se putu stăpâni și-o întrebă cu glas plin de prietenie:

— Te doare ceva, Valeria?

Strângând între vârfurile degetelor capetele firului de urzeală, Valeria rămase o clipă pe gânduri, cumpănind dacă să răspundă sau nu. Șopti cu glas străin;

— Mai am de înodat firul ăsta...

Poate că firul de bumbac rupt din degetele Valeriei, povestitorul nu se va pricepe să-l înoade. Dar pe celălalt fir, firul dragostei dintre Valeria și Mircea, el va încerca să-l depene mai departe, zile și săptămâni în șir. E un fir scump, răsucit din mătasa inimii, și de aceea nicio mână, niciun fier de secure nu va isbuti să-l rupă.

S'a gândit poate fiecare vreodată, fie și numai în treacăt, la vechea zicală românească: ochii care nu se văd, se uită. Născocitorul acestei false înțelepciuni a suferit poate el însuși de orbire. Și dacă omul nu era un prost, era în orice caz un dezamăgit.

Cum ar putea cei doi îndrăgostiți ai noștri, tineri luptători pentru o viață liberă, cum ar putea ei să uite unul de altul, chiar dacă ar fi să nu se vadă o sută de ani? Nu. Ei se vor iubi, așa cum vor iubi mereu soarele și floarea, pământul și omul, aurora și libertatea, așa cum vor iubi până la moarte tinerețea veșnică a acestei lumi.

Nu e nevoie să ascultăm jurămintele lor tăcute. Vom transcrie totuși, ceva mai jos, scrisoarea scrisă pe foiță de țigară, cu litere mărunte și înghe-suite, pe care Valeria a primit-o într'o seară geroasă de iarnă. Un om mai vârstnic a întâmpinat-o la ieșirea din fabrică, întrebând-o dacă nu cunoaște pe un oarecare Mircea. Apoi îi lăsă în mână foițele împăturite și dispăru repede. Iată aceste rânduri:

„Draga mea Valeria. După aproape șase luni dela ultima noastră întâlnire, deabia acum am prilejul a-ți trimite câteva cuvinte printr'un tovarăș care și-a terminat pedeapsa. Mă aflu la închisoarea Văcărești, la pre-

venție, și aștept ziua judecății. Sunt aici și alți tovarăși, dela care învăț multe lucruri de seamă, care îmi limpezesc gândurile. Căci și într'o închisoare poți căpăta multă lumină, și dela fereastra unei închisori poți privi foarte departe.

„Te zăresc și pe tine, Valeria. Imi pare rău că nu te-am putut visa niciodată cu ochii închiși, în somn, deși în fiecare noapte îmi spun și-mi poruncesc: mă voi întâlni cu Valeria! Te întâlnesc, totuși, și-ți acopăr cu haina umerii, ca nu cumva să-ți fie răcoare... cum spuneai că ți-a fost în seara aceea, pe marginea lacului Herăstrău. Deși e iarnă acum, eu am păstrat haina acelei primăveri.

„Aș avea foarte multe să-ți povestesc, dar păstrez toate gândurile adunate aici, în închisoare, și te încredințez că nu vei pierde niciunul din ele. Sunt gânduri despre libertate și dragoste, despre fericirea de mâine. Înțelegi? Tu să faci la fel: să le aduni și să le păstrezi cu grijă. Când ne-om revedea, să le amestecăm până ce urmele de tristețe ale despărțirii noastre, vor dispărea.

„Eu, Valeria, te sărut acum pentru a doua oară, dar nu pe banca dela marginea lacului, așa că tu n'ai dece s'o iei la fugă și eu n'am cum să pot alerga după tine. Poate că nici n'ai fugi dacă te-aș săruta cu adevărat?

Mircea

„Rupe această scrisoare, păstrând numai dragostea“.

Dar s'o lăsăm pe Valeria să-și citească ea singură scrisoarea venită dintre ziduri de închisoare, și să n'o stânjenim!

După ce tovarășul necunoscut îi dădu scrisoarea, Valeria porni aproape alergând spre casă, înfundându-se până la genunchi în zăpada care acoperea ulițele. Mama ei era plecată la vecini. Își dezbracă la iuteală paltonul subțire, cu blăniță de iepure, roasă pe de margini, svârlindu-l la întâmplare pe canapea, trase lângă gura sobei un scăunel și se așează, ghemuindu-se. Aruncă o privire asupra primei foițe, trecu fugar peste celelalte și se opri îndelung asupra ultimelor rânduri. Un timp așteptă să i se potolească svâcnetul inimii. Apoi citi cu înfrigurare scrisoarea dela început până la sfârșit. Și iarăși ochii-i luminoși rămaseră ațintiți asupra ultimului rând și scânteiară recitind de câteva ori iscălitura. Repeta numele lui zâmbind, de parcă el ar fi fost de față:

— Mircea! Mi-a scris Mircea!

Cuvintele de pe micile foițe parcă sporeau într'una, alcătuiind altele, noi și nescrise. Aceste noi vorbe pluteau în liniștea odăii, ridicându-se într'un cântec însoțit de sfârâiturile focului din sobă și de suflarea iute a pieptului ei. Cuprinse foițele scrisorii în palmă și strânse pleoapele, rămânând așa, nemișcată.

Vorbea acum, în gând, cu Mircea, nervii îi tremurau ca niște ștrune, sângele îi curgea mai fierbinte între inimă și buze, iar sub pleoapele albe, aproape străvezii, i se împlinea imaginea lui. Se găsea, în aceste clipe, alături de iubitul ei, în celula închisorii, sau el se afla în camera aceasta, alături de ea? Deși despărțiți unul de altul, ei erau acum împreună. Și atât de aproape, încât îi putea șopti lui Mircea:

„Te aștept. Când vei fi iarăși liber, ne vom vedea din nou și... n'am să mai fug. De iubire n'ai dreptul să fugi — nu-i așa?“

Valeria deschise lin palma care cuprindea ca într'o îmbrățișare foițele și-și lipi fața de ele. Ședea astfel pe scăunel, cu privirile pierdute la flăcările focului din sobă. Din când în când pleoapele îi lunecau peste ochii visători. Scrisoarea se încălzi pe obrazul ei, obrazul încălzi scrisoarea lui și cuvintele cele mărunte scăpărau ca niște scântei în jurul ei.

— Unde ți-e gândul, Valeria? Întrebă mama, care intrase fără să fie auzită, mirată de liniștea ei.

Valeria strânse în pumn foițele și spuse cu vioiciune:

— La Mircea!

Crezând că copilul ei se lăsase iarăși pradă tristeții, bătrâna zise cu un ton răstit:

— Mircea! Numai Mircea și iar Mircea! Rea boală mai e și dorul. Dar dându-și îndată seamă, după expresia feței Valeriei, că se înșelase, întrebă cu nehotărîre: — Ai vreo veste dela el?

— Da, mamă! O scrisoare!

— Ți-a scris din pușcărie?! Doamne, dumnezeule, e oare cu putință?

— Da, mi-a scris. Uite-o! Valeria desfăcu pumnul, foițele de țigară foșniră scurt. Ridică palma până sub ochii mamei ei.

Mama Valeriei se miră de buchiile cât sămânța de mei așternute pe hârtiuțele străvezii și sfârși prin a pufni în răs:

— Ia-te uită cum se scriu în ziua de azi scrisorile de dragoste! Poți să-ți scoți ochii citind asemenea slove. Cum de le-a putut scrie? Dar veselia îi pieri repede și întrebă curioasă: — Și ce-ți scrie? E sănătos? Când îi dă drumul?

Întrebările mamei așternuseră o umbră peste fața plină de lumină a Valeriei. Îngăimă:

— Nu știe nici el când; n'a fost încă judecat.

Mama izbucni, aproape strigând:

— Auzi, să țină omul atâta amar de vreme în pușcărie și nici să nu-l judece, nici să nu-l lase la treaba lui! Sunt niște ucigași! Lasă, că le va plăti dumnezeu pentru păcatele și fărădelegile lor! Dar deodată mânia i se potoli, stătu un timp pe gânduri și glasul i se îndulci: — poate că nu l-or mai țări pe la tribunale și l-or lăsa să plece nejudecat? Că altfel aveau până acum vreme berechet să-l judece. Nu-i așa, copilă?

Valeria se uită drept în ochii mamei, clătină din cap cu hotărîre și rosti:

— Nu, mamă, nu-i așa! Judecătorii nu-l vor ierta pe Mircea că el a luptat împotriva stăpânilor lor. Ei sunt plătiți să-l condamne.

Inima mamei se frânse de durere pentru soarta lui Mircea. Avea dreptate copilul ei: judecătorii nu țin cu ei, cu oamenii săraci. Prin minte îi trecu un gând care îi îmblânzi deodată fața. Vorbi iute, de teamă parcă să nu-l uite:

— Știi ce, copilă, bietul o fi suferind acolo de frig, că-i iarnă aspră anul ăsta. Mă gândesc să-i împletesc niște ciorapi groși de lână și o pereche de mănuși. Am eu o flaneă veche, rămasă dela răposatul tată-tău încă dinaintea războiului cel mare. O destram și, uite așa, în nici o săptămână, sunt gata. Ce spui, Valeria, le-o primi băiatul în dar dela mine?

La auzul acestor cuvinte, umbra de pe chipul Valeriei se risipi. Se ridică de pe scăunel și-și îmbrățișă mama. Apoi îi vorbi cu nemărginită recunoștință:

— Fă-i-le, mamă! O să primească, o să se bucure că sunt dela tine. Am să te ajut și eu să le împletești mai repede. Hai să desfacem chiar acum flaneaua!

— Bine, la desfăcut te-oi pricepe tu — nu zic! Dar la împletit, te rog să nu te bagi. Sari ochiurile și strici împletitura, — vorbi mama, refuzând categoric ajutorul fetei cuprinsă de entuziasm.

Apoi se apucă să cotrobăiască prin fundul unui sertar și dădu la iveală o flaneă cafenie din lână groasă, țărănească. Se așezară amândouă pe marginea patului și începură s'o desice.

Lucrară până noaptea târziu. Bătrâna povestea despre bărbatul ei, care murise izbit de un glonte în piept, lăsând-o văduvă la nici treizeci de

ani. Iși lăuda omul și-i găsea mereu o nouă însușire, ba că era meșter la zugrăvitul caselor, ba că se purta cu ea cum nici nu se poate mai blând. Și-și mai aminti cum venise el într-o toamnă acasă, îmbrăcat în flaneaua pe care o deșirau acum, cerându-i parcă iertare că o plătise cam scump. Iar fata povestea și ea despre Mircea al ei, cum s'au cunoscut și s'au împrietenit, și cum s'a înfiripat dragostea dintre ei. Apoi îi arată cum luptă el pentru muncitori și cum s'a purtat când a fost arestat. Dar până la urmă somnul le îngreună pleoapele și, răzbite de oboseală, cele două femei se culcară.

Valeria mai păstră câteva zile scrisoarea primită dela Mircea, pe care nu se îndura s'o distrugă. O reciti, în acest răstimp, de nenumărate ori, descoperind de fiecare dată, printre rânduri, alte mărturii ale dragostei lui. În afară de mama ei, numai lui Moise îi vorbise despre scrisoare. El trebuia să știe, fiindcă făcuse parte din aceeași celulă cu Mircea.

— Legile conspirației — rosti Moise cu un ton solemn — trebuie respectate chiar și când e vorba de dragoste. Scrisoarea, tovarășă Valeria, trebuie să dispară!

Așa că, într'una din nopți, încovoiată pe scăunelul din fața sobei, Valeria aruncă foiță după foiță scrisoarea în flăcările focului. Rămase timp îndelung cu privirile pierdute la limbile flăcării, până când cenușa se preschimbă în pulbere și fu luată de curentul de aer afară, prin coș, dispărând în imensitatea văzduhului. În noaptea aceea ea nu mai putu dormi și refăcu în minte fiecare rând care era acum cenușă.

A doua zi, Valeria citind un ziar de dimineață, dădu întâmplător cu ochii de o notiță, din care află că Mircea fusese judecat și condamnat la un an închisoare. Din acea clipă, cu fiecare bătaie a inimii ei alunga zilele aspre ale iernii, grăbind sosirea însoritelor zile de primăvară. Socotea și iar socotea în ce zi se va întoarce iubitul ei. Această zi trebuia să cadă la un an de când o sărutase pentru prima oară.

Pentru ziua aceasta se pregătea Valeria cu tot ce tănuia ființa ei de tânără fată.

Intr'o zi, cam pe la sfârșitul lui aprilie, în timpul prânzului, Moise veni la fabrica de țesătorie unde lucra Valeria și-i spuse să treacă în aceeași seară pe la ei pe-acasă, pentru a-i comunica ceva important.

Valeria cercetă fața serioasă a prietenului ei și, zărind în ochii lui o scânteie de veselie, îl întrebă brusc:

— I-au dat oare drumul lui Mircea?

Moise căscă niște ochi mari, plini de uimire și dădu din umeri:

— De unde vrei să știu eu una ca asta? Apoi, cu prefăcut interes: — Ce? S'a împlinit anul de condamnare?

— Da. Chiar astăzi. Il aștept să vină și nu știu unde am să-l pot vedea, spuse Valeria necăjită.

— De, asta-i într'adevăr o problemă! spuse Moise. — În fabrică, în niciun caz n'ar putea să vină să te caute. Prin apropierea fabricii mișună agenții. Părea foarte frământat. Urmărea pe sub sprâncene sbuciumul Valeriei și, încercând să i-l potolească, îi zise cu prietenie: — Știi, câteodată cei dela administrația închisorii mai întârzie câteva zile până să-i pună în libertate pe deținuți. Nu se prea grăbesc ei cu întocmirea formelor. Dar las' pe mine! Mă dau eu peste cap și-ți fac legătura cu Mircea, cum s'o elibera.

— Iți mulțumesc, Moise! Valeria se învioră dintr'odată. Il întrebă apoi, nerăbdătoare: — Ce vrei să-mi spui diseară? N'ai putea să începi acum?

— Nu pot aici, în apropierea fabricii... înțelege! Vino la mine imediat ce isprăvești lucrul. E o problemă importantă.

— E o problemă politică?

— Mda, cam așa... Vii?

— Bine, așteaptă-mă!

Iși strânseseră mâinile, Valeria se întoarse la războaiele ei, iar Moişe plecă și el repede spre atelierul unde lucrau.

În timpul acesta, Mircea se găsea în casa părinților lui Moişe, stând de vorbă cu ei despre felurite lucruri. Se bărbierise — acum nu-i mai ră-săreau în umbra de mustață firele blonde ale adolescenței — chipul îi era slăbit și puțin palid, dar exprimând energie reținută, iar ochii săi verzi că-pătaseră o căutătură dreaptă, fără asprime însă. Iși schimbase cămașa — Moişe îi dăduse una de-a lui — haina pe care o purta nu-i venea tocmai pe măsură, dar nu era atât de strâmtă ca aceea pe care o avusese la arestare. Iși puse cravată pentru a fi cât mai chipeș. Se pregătea pentru întâlnirea cu Valeria și gândul la ea îl făcea de multe ori să nu mai audă ce-i vorbea gazda.

Casa în care trăsesse Mircea după ieșirea lui din închisoarea Văcărești, era alcătuită dintr'o odaie mică — dormitorul părinților lui Moişe, — și una mai mare, unde se găsea atelierul de croitorie. O masă de scânduri ocupa un perete întreg. Pe această masă se aflau o haină veche, desfăcută complect, gata să fie întoarsă pe dos, un maldăr de alte boarfe, bucăți de satin și vată, un foarfece uriaș, iar la marginea mesei, pe o piatră, un fier de călcat cu cărbunii stinși. Alături de masă se odihnea mașina de cusut, pe care erau aruncate câteva bobine de ață neagră și cenușie. De alt perete era lipit un pat de metal, plin cu perne, deasupra căruia se întindea o plapumă de un roșu aprins, de parcă luase foc. Într'un ungher, un dulap cu placajul găurit de carii, și deasupra lui, până 'n tavan, un vraf de cărți groase, cu coperti de piele, roase și unsuroase. În mijlocul acestei încăperi se mai afla o masă ovală, înconjurată de câteva scaune, dintre care unul avea spătarul căptușit cu catifea.

Pe scaunul cu spătar de catifea ședea Avrum, sorbind încetșor din paharul cu ceai fierbinte. Bătrâna Sura sugea cu sgomot bucățica de zahăr de pe vârful limbii, înghițind și ea apa clocotită și ascultând atentă cuvintele rostite trăgănat de bărbatul ei. Între dâșii stătea Mircea, privindu-i cu seriozitate și zâmbind câteodată amuzat de vorbele lor.

— Bea, bea, domnule Mircea, dacă vrei să nu ne superi, îl îndemnă bătrânul Avrum, turnându-i încă un pahar de ceai și împingând farfurioara cu bucăți de zahăr mai aproape de oaspete.

Mircea nu mai știa cum să refuze cel de al cincilea pahar de ceai, fără să-i jignească pe acești bătrâni cumsecade. Spuse, însfârșit, cu un aer stânjenit:

— Vă mulțumesc, dar nu mai pot să beau. Uite, îl mai beau și pe ăsta, și gata! și duse paharul plin la gură. Bătrânii, parcă își pusese în gând să-l îndoape cu ceai, fără să-și dea seama că mintea lui era cu totul în altă parte. Dar trebuia să suporte și această suferință. Până la șuiêratul sirenei dela fabrica de țesătorie, mai putea fi cel mult un ceas. Fereastră începuse doar să se întunece.

Sura aprinse cu mișcări aproape ceremonioase lampa de pe masă, sporovăind:

— Nu-nu, să fac puțină lumină... e mai plăcut... e mai vesel.

Avrum îi făcu semn cu degetul să facă tăcere. Întoarse ochii spre oaspete. Părea că reflectează adânc.

— Bea cât vrei, domnule; nu vreau să te silesc. Dar eu cred că un pahar de ceai mai mult, nu poate să-ți strice, zise cu glasul cântat croitorul, mușcând colțul unei bucățele de zahăr și plescăind cu poftă. Ochii-i mici, negri, înroșiți pe margini, clipiră. Iși potrivi tichia neagră de pe vârful

capului și rămase câteva lungi clipe pe gânduri. Apoi continuă cumpănindu-și cu deosebită grijă fiecare cuvânt:

— Pentru mata, cred eu, ceaiul nu-i numai ceai, ci un adevărat medicament. Acolo, în închisoare, unde ai stat matale — dumnezeule, fă ca numai dușmanii noștri să aibă parte de ea! — ți-a intrat frigul până 'n măduva oaselor. Și poate, ferească dumnezeu, să fi căpătat vreun reumatism. Nu crezi?

— Nu, cred că nu, râse Mircea. Se simțea destul de voinic și de sănătos. Iși aminti de ciorapii și mănușile primite în închisoare. Râsul îi trecu și o lumină curată îi inundă ochii.

— Zici că nu? Cu atât mai bine pentru mata! Bătrânul își scărpină cu un deget bărbița cenușie și rară, apoi relua firul gândului: — Dar puțină răceală tot ți-a pătruns în oase. Ce, crezi că ceaiul satură pe calic? Nici vorbă! Dar vezi, mata, și ceaiul își are rostul lui în această lume fără margini. Pentru că fiecă picătură se strecoară încet-încet până 'n oase și le încălzește, ferindu-le de boli. Omul sărac trebuie să fie mai sănătos decât cel bogat, căci el muncește și are totdeauna familie grea de hrănit. Da-da! Ceaiul e un medicament pentru oamenii săraci și pentru un om ca mata, care a suferit pentru cei săraci. Croitorul pipăi cu palma ceainicul, îl clătină apoi în aer, și spuse nevestei sale: — Sură, mai pune apă fierbinte!

Sura se ridică liniștită de la masă, luă ceainicul, și se duse în bucătărie să-l umple din nou. Se înapoie îndată și, așezându-se, întrebă oftând:

— Ce o fi cu Moise al nostru de nu mai vine? Și arătând cu degetul spre Mircea: — Astăseară, spunea că vine mai devreme în onoarea dumnealui.

— Pică el acuș — n'avea grijă! mormăi Avrum, puțin înciudat de amestecul neveste-si în discuția lui cu musafirul. Dar pentru că nevastă-sa adusese vorba de Moise, socoti că n'ar fi rău să-i vorbească și acestui tânăr câte ceva despre fiul lui. Il întrebă, așadar, tainic:

— Știi mata că acu' două luni Moise al meu a fost tare supărat?

— N'aveam de unde ști, răspunse Mircea, închipuindu-și că o fi vorba de vreo ceartă în familie. Nu-i prea plăceau lui lucruri de soiul ăsta, dar n'avea acum încotro.

— Da, Moise a fost tare supărat din pricina lui Pandele. Mata îl cunoști?

— Din pricina lui Pandele? tresări Mircea. Stătuse azi de vorbă cu Moise, e drept, destul de puțin timp, darel nu-i pomenise niciun cuvânt despre necazul ăsta.

— Da, Pandele, Pandele. Părinții lui au fost vecini cu mine multă vreme. Băiatul a crescut, pot zice, și la mine în casă, și a mâncat de multe ori la masa noastră. Neastâmpărat cum era, îl trăgea și pe Moise după el, așa că mi-au scos amândoi peri albi. Acu' un an aproape, vine acest Pandele la mine și mă roagă să-i întorc o haină veche. Puteam să zic nu, când îl cunosc de când era de-o palmă și puteam eu să-i iau vreun ban pentru afașerea asta, deși m'a costat atât, nasturi și pe deasupra destulă trudă? Dar fă omului bine, ca să-ți anzi rău.

— Adică ce-a făcut Pandele? Mircea îl cunoștea. Făcea și el parte din celula utecistă a atelierului unde lucrase cu un an în urmă. Il prețuia ca pe un tovarăș îndrăzneț, deși îi cam plăcea să tragă chiulul la muncă și să dea pe gât câte o dușcă.

Bătrânul croitor oftă din adânc și rosti apoi cu mânie:

— E un *musăr*! Se opri și clătină supărat din cap. Ochii îi scânteiară, aprinși. Continuă: — Știi mata ce-i aia un *musăr*? E un ticălos, unul care-i vinde pe oamenii cinstiți și nu se gândește de cât cum să le facă rău. Pandele face și el parte din tagma asta. Moise mi-a spus că a fost arestat și că la poliție a dat din el tot ce vrei și ce nu vrei.

— Pandeles? se încruntă Mircea, strângându-și, fără vrere, pumnii. Parcă tot nu-i venea să creadă cele auzite.

— De ce te miri? Da, așa e: Pandeles, pe care îl mângâiam și-l sărutam când era mic. Mata știi ce scrie în cărțile noastre sfinte? Un *musâr* — scrie în cartea sfântă — e mai păcătos decât cel mai cumplit criminal. Pe un om ca ăsta, nici iadul nu-l primește. Zi *musâr* — și nu-ți mai trebuie nimic.

În odaie plutea o liniște apăsătoare. Mircea și bătrânul Avrum căzuseră pe gânduri, uitând cu desăvârșire de ceai. Numai Sura suga mai departe, sgomotos, bucățica de zahăr din vârful limbii, și se tot întreba de ce-o fi întârziind atâta Moise. Deodată rupse tăcerea:

— Nu-nu, nu-i frumos deloc din partea lui Moise că-l lasă pe dumnea-lui să aștepte atât!

Avrum tresări din gândurile sale și-i făcu iarăși semn să tacă.

— Lasă-l acum pe Moise! Vine el! Privi la Mircea și fața i se îmblânzi încetul cu încetul. Se bucura că poate sta de vorbă cu un asemenea om. Acest prieten al lui Moise nu seamănă de loc cu feciorul cel mare al proprietarului casei în care el era chiriaș, nici cu studentul ăla cuzist, care când râde parcă latră: ji-dan! ji-dan! lși mângâie bărbia și după ce chibzui un timp, ridică un deget în aer:

— Bea, bea, că ceaiul ăsta e medicament, și ascultă ce vreau să-ți spun. Mata, sunt sigur că ai să mă înțelegi, pentru că nu ești antisemit. Altfel n'ați fi prieten cu Moise. Nu-i așa?

— De băut nu mai beau, dar de ascultat vă ascult cu plăcere! Mircea acoperi cu palma gura paharului, oprindu-l pe bătrân să-i mai toarne ceai. Era nerăbdător să audă și alte amănunte în legătură cu Pandeles.

— Bine, dacă nu mai vrei... Nu te silesc. Poate ieși un pahar mai târziu. Iată ce aș vrea să te întreb: de ce unii creștini sunt împotriva evreilor și de ce alții nu sunt? Ai putea să-mi răspunzi?

Lui Mircea nu-i veni deloc să rădă de întrebarea asta a bătrânului croitor, deși el se aștepta la cu totul altceva. Se gândi că în privința lui Pandeles îi va cere lămuriri lui Moise. Cercetă fața răvășită de griji și de trai prost a bătrânului evreu, mâinile lui cu degete uscate și strâmbe de cât cususe într-o viață de om, ochii lui roșii și jumuliți de gene, în care totuși descoperi pâlăpăirile unei nădejdi care nu voia să se stingă. Nu-l lăsă să aștepte prea mult cu răspunsul.

— Să mă iertați, zise el, dacă am să vă spun că greșiți atunci când credeți că anumiți oameni sunt antisemiți pentru că sunt creștini. Nu pentru că sunt creștini sunt ei antisemiți, ei pentru că mai înainte de toate sunt capitaliști. Fiind capitaliști, vor să-i înșele și să-i desbina pe muncitori cu fel de fel de născociri mincinoase împotriva evreilor, pentru a-i îndepărta astfel de pe calea luptei adevărate. Acesta e adevărul! Nu știu dacă m'ați înțeles?

— Înțeleg. Cum să nu înțeleg, dumnezeule? clătină din cap croitorul, frecându-și mâinile lui uscate. Adăugă repede, cu un zâmbet: — Știi mata că și Moise al meu la fel vorbește? Parcă v'ați fi înțeles amândoi. Spune, spune mai departe, te rog!

— În închisoare erau și români ortodoksi, și unguri catolici, și evrei. Dar trăiam bine laolaltă, ne înțelegeam pentru că ne lega același ideal.

— Ideal! Auzi, ideal! Dumnezeule, frumos cuvânt! Parcă-i luat din cărțile noastre sfinte — nu alta!

Și Avrum îi arată cărțile îngrămădite deasupra dulapului, clipind din ochi. Mircea zâmbi în fața exaltării lui copilărești. Un timp se pri-

viră în tăcere. Apoi mâinile lor lunecară peste fața de masă și se atinseră, strângându-se încetisor.

Mircea se așeză mai bine în scaun și începu a vorbi cât mai pe înțeles despre societatea burgheză, despre cele două clase în continuă luptă, despre diversunile burgheziei și interesele comune ale muncitorilor de oriceneam ar fi ei. Se uita, în timp ce vorbea, la fața croitorului care devenise extrem de mobilă. El scotea din când în când exclamații pline de mânie sau de încuviințare. Bătrâna lui soție rămăsese cu paharul între palme, ascultând cu multă luare aminte spusele lui Mircea.

— Prietenia care mă leagă de Moise nu e numai o dorință a inimii mele. Pe noi ne leagă mai strâns decât orice, interesele comune de clasă, încheie solemn Mircea. Ii veni dintr'odată poftă să mai bea un ceai. Intinse mâna spre ceainic, dând să-și toarne singur în pahar.

— Sură, du-te și mai umple odată ceainicul! își grăbi Avrum nevasta, nespun de mulțumit de vorbele acestui băiat înțelept.

Când paharele fură din nou pline, croitorul sorbi cu poftă. Dar deodată se ridică dela masă, își trase un scaunel lângă dulap, și urcându-se pe el, luă de deasupra o carte groasă, cu copertile roase. Se înapoie la masă, își puse ochelarii pe nas și începu să răsfoiască grăbit paginile cărții. Plesni cu palma cartea deschisă și exclamă:

— Iată! Și scărpinându-se în barbă, rosti cu glas profesoral: — Să vezi mata că toate aceste nu-s de azi, de ieri. Sunt de alaltăeri! Adică... cam de vreo trei mii de ani, dacă nu mai mult. In această carte sfântă, rebe Hilel spune... spune... Bătrânul începu să citească monoton și tălmăci apoi cu glas tare: — El spune că fiecare om trebuie să aibă o meserie și să muncească chiar dacă e un mare savant, să trăiască și să-și crească copiii din sudoarea muncii sale.

Avrum închise plin de satisfacție cartea, de parcă descoperise una din marile înțelepciuni ale lumii și ciocăni cu degetul scoarța de piele, îngânând vechi cuvinte ebraice. Chipul i se înăspri dintr'odată și vorbi cu năduf:

— Eu muncesc din greu, da, din greu. La mine nu vine să-și facă haine niciun om cu stare, deși, să mă crezi, aș putea croi costume de lux din cele mai scumpe stofe. La mine vin oamenii săraci să le întorc hainele pe dos. Ba se întâmplă să întorc de două și de trei ori aceeași haină pe dos, până când nu mai știi ce-a fost la început. Dacă printr'o minune, ar veni la mine Aușnit să-i fac un costum, zău că nu m'aș face de rușine. Dar vine el? Aș! Nici nu se gândește. Dar nici nu vreau să vină la mine. Mie nu-mi place să croiesc și să cos haine pentru cei care nu și le câștigă din propria lor muncă. Așa-i că fac bine?

— Faceți bine, nu zic ba, încuviință Mircea. Și își dădu seama că acest croitor, cu toate cărțile lui sfinte, era totuși un om, cinstit. Se lăsă furat de felul lui de a vorbi și dădu pe gât încă un pahar de ceai.

— Firește că fac bine! strigă Avrum. Ce am eu, un biet croitor evreu, cu domnul Aușnit? Știi cine e Aușnit? Un fel de Rotșild al evreilor din România. Al evreilor — dar nu de felul meu, nici al altora ca mine — ferească dumnezeu! El stă cu regele la masă, joacă amândoi cărți și se înșeală unul pe altul, pierzând într'o noapte atâtea parale cât am putea trăi cu toții fericiți o mie de ani. Ce-mi trebuie atunci mie să am de-aface cu un exeroc ca Aușnit? Ce bucurie îmi aduce mie, și matale, și tuturor calicilor din lume, cel care face afaceri cu acest Aușnit? Și știi cu cine face asemenea afaceri? Nu? Cu Regele! Da, chiar cu el.

— Nu-nu, Avrum, nu vorbi prostii!, se auzi glasul rugător al nevestei

croitorului. Sura îl privea speriată. — Nu te băga tu în treburile unui rege. Cine știe ce poate ieși din asta!

— Dar ce-am spus? Numai adevărul adevărat, Sură, — dumnezeu mi-e martor! Apoi către Mircea, arătându-i cu o clipire ironică pe bătrâna lui soție: — Ce știe ea ce învârtește regele!...

— Nu-nu, Avrum! Nu te băga unde nu-ți fierbe oala! se răsti Sura speriată, dar și jignită de felul cum îi vorbea bătrânul față de un oaspe.

— Oala mea nu fierbe nicăeri, râse răutăcios Avrum.

Ușa se deschise cu sgomot și în odaie intră cu ochii sclipind de veselie, Moise. Strânse cu putere mâna lui Mircea și-i zise, aruncând părinților lui o privire chiorăse:

— Ți-au împuiat capul, nu-i așa?

Avrum și Sura întoarseră fețele spre feciorul lor, rușinați de vorbele lui. Oftară amândoi neștiind ce să-i spună, dar erau nerăbdători să audă răspunsul musafirului.

Mircea se simți și el stânjenit. Zâmbi și zise cu căldură:

— Ba dimpotrivă, Moise! Tot ce mi-au spus a fost interesant și i-aș asculta oricât, cu plăcere.

Cei doi bătrâni își aruncau priviri pline de bucurie copilărească. Apoi Avrum, scoțându-și ochelarii de pe nas, se uită la feciorul lui și clătină muștrător din cap:

— Ai auzit, Moise ? Vorbe de om cu scaun la cap! Învață și tu cum trebuie să te porți cu oamenii mai bătrâni decât tine. Or fi știind și ei câte ceva.

Țintuit de privirea serioasă a lui Mircea și hârțuit de cuvintele tatălui său, Moise mormăi în ciudat:

— Mi-e de ajuns să știu că sunt muncitori. Asta, în primul rând!

Mircea, care lua parte, din ce în ce mai stânjeint la această scenă familială, era nemulțumit de purtarea prietenului său. Știa că avusese și altădată asemenea ieșiri anarhice. Se simți obligat să intervină:

— Nu cred, zise el, că trebuie să-i respecti pe oameni numai pentru că sunt muncitori. Ce te faci cu cei care, deși nu sunt muncitori, sunt alături de noi?

Moise dădea din colț în colț, ne mai știind cum să dreagă ce stricase. Se sili, așadar, să înpace lucrurile:

— Ei, da. Firește, așa e. Cât despre părinții mei aici de față, numai eu știu cât m'am muncit până să le scot din cap bazaconiile mic-burgeze. Dar asta n'are nicio importanță... Și ca să scape de privirile dojenitoare ale bătrânilor, îl prinse pe Mircea de braț, trăgându-l spre un ungher al odăii unde începu să-i vorbească în șoaptă.

Croitorul și nevastă-sa rămaseră la masă, schimbând priviri întrebătoare. După un timp de tăcere, Avrum, scărpinându-și, după obiceiul lui, bărbuța cu degetul, spuse încetișor:

— Deștept băiat prietenul ăsta al lui Moise. Tare deștept! Nu-i așa, Sură?

Suierul sirenei dela fabrica de țesătorie din cartier pătrunse cu violență în atelierul de croitorie, făcându-i să tresară. Și în ungherul odăii șoaptele încetară. Apoi Moise îi arătă lui Mircea, cu gesturi iuți, dulapul după care să se ascundă și făcu un semn către cei doi bătrâni, buimăciți de această neașteptată și misterioasă scenă care se petrecea în casa lor. Moise se postă în dreptul ușii dela intrare, iar ochii-i neastâmpărați scăpărau ironic. Peste scurt timp răsunară pași, pe urmă o ciocănitură în ușă. Băiatul spuse cu glas cât se poate de firesc:

— Intră!

Valeria trecu pragul, strânse mâna prietenului ei și salută sfioasă, cu o înclinare din cap, pe ceilalți doi. Gâfâia.

— Am alergat. Nu voiam să m'așteptați. Răsufală odată cu putere și zâmbi acoperindu-și gura cu palma. Se apropie de Moise, întrebându-l cu voce scăzută: — Ei, ce ai să-mi spui?

Moise își dădu seama deabia acum că nici măcar nu se gândise să nascocască ceva. „Hei, își zise muștrându-se în glumă, revoluționarule! Te-ai apucat să faci pe pețitorul!“ Se încrunță, își trecu degetele prin părul sburlit și înșfârșit murmură:

— E o chestie cam complicată, Valeria. Da, complicată! Tăcu și privi grav la pragul de sus al ușii. Apoi vorbi cu greutate: — Să zicem că ți s'ar atribui o sarcină foarte importantă și pe care ar trebui s'o duci neîntârziat la îndeplinire, fără să ții seamă de nimeni și nimic. Ce zici? Te-ai încumeta sau nu?

Curiozitatea Valeriei crescuse și mai mult la auzul acestor cuvinte. Se sili să-și păstreze calmul, încercând să-și imagineze cam ce sarcină i s'ar putea atribui și din partea cui. Întrebă nerăbdătoare:

— Ce sarcină și dela cine?

Moise cercetă cu prefăcută severitate chipul fetei, bodogăni ceva, nemulțumit, și spuse:

— Să zicem că eu aș fi acela care ți-aș da această misiune.

— N-o primesc!

— Dar dacă ar veni din partea altcuiva?

— Din partea altcuiva? Să-l văd și eu.

— Altfel nu primești? Binec! Moise se întoarse dintr'odată și strigă: — Atunci, ieși să te vadă!

Mircea sări de după dulap și făcu un pas înainte, cu ochii scăldați într'o lumină intensă. Pe față îi flutura un zâmbet nesigur de fericire. Făcu încă un pas și rămase locului: inima i se opri, o clipă, în piept. Ridică încet mâinile, dar le lăsă numaidecât în jos, frământându-și degetele.

Valeria se izbi cu spatele de ușă, atât fu de uimită de apariția băiatului. Stătea așa, nemișcată, necrezându-și ochilor. Inima îi svâcnea atât de tare, încât și-o apăsă, fără să vrea, cu palma. Făcu un pas înainte, plutind parcă. Buzele îi tremurau. Clipi din ochi, ca în fața unei lumini orbitoare și înșfârșit veni, zâmbind, alături de el.

Mircea și Valeria își întinseră mâinile. Stăteau acum unul în fața altuia, privindu-se în neștire. Pe fețele lor palide, anul acesta de așteptare înfrigurată își înscrisese semnele lui, numai de ei înțelese. O linie, aproape invizibilă în colțul ochilor ei, o cută subțire pe fruntea lui netedă. Dar aceste semne nu erau acum prilej de tristețe pentru cei doi îndrăgostiți. Un zâmbet imens, în care fericirea revederii scânteia ca pe bolta curată luceafărul de seară, îi contopea acum laolaltă.

Cu spatele lipit de perete, Moise se uita cu nesăț, când la Valeria, când la Mircea. Era mulțumit că le înlesnise întâlnirea, cașicum ar fi izbutit să organizeze o nouă celulă utecistă. Socotea în mintea lui, dar și cu inima, că contribuise și el la acest triumf al dragostei.

Bătrânii se ridicară de la masă, retrăgându-se într'un ungher mai îndepărtat al odăii. Avrum mișca într'una buzele, de parcă ar fi îngânat o binecuvântare, iar Sura se legăna din tot trupul, nemaiputându-se sătura privindu-i. Își zâmbeauu încăntați și își făceau semne din ochi, să nu facă vreo apreciere cu glas tare.

Ținându-se de mână, Mircea și Valeria pășiră de-andaratele spre ușă,

fără sgomot, abia atingând podeaua. Când ajunseră aproape de prag, salutară cu o ușoară înclinare a capului pe bătrâni, îi zâmbiră prietenos lui Moise și, dintr'odată, se întoarseră și o sbughiră afară.

Mergeau acum repede spre parcul Herăstrău, parcă s'ar fi înțeles mai dinainte. Li purta într'acolo amintirile, adierea caldă a serii de primăvară și vatra de jăratie a lunii care aprinsese cerul. Mergeau braț la braț, tăcuți și solemni. Mergeau ca doi îndrăgostiți.

— Ah, ce bună e libertatea! izbucni deodată Mircea, desfăcând brațele spre imensitatea văzduhului.

Când ajunseră pe aleele parcului, începură să alerge în căutarea băncii cunoscute. Banca îi aștepta goală, cu lemnul spălat de ploii, pe malul lacului liniștit.

Se așezară. Stăteau acum strânși unul lângă altul, și orice urmă din sfiala primei întâlniri dispăruse. Cerul învăpăiat de globul greu al lunii, părea un șal enorm, străveziu, țesut de firele scăpărătoare ale miliardelor de constelații, aruncat de o mână gigantică peste umerii negri ai pământului. Pământul respira adânc, și în fundul lacului aceleași sălcii pletoase își căutau parcă un culcuș pentru somnul de noapte.

— Nu crezi, Valeria, că luna a răsărit atât de aprinsă azi pentru noi? întrebă după o vreme Mircea, cu un zâmbet pierdut în colțul gurii.

— S'ar putea... răspunse Valeria, strângându-i mâna și îndemnându-l astfel să mai vorbească.

— Nu mai încape vorbă, zise Mircea, și brațul lui se încordă dela sine în jurul mijlocului fetei. Puterea vieții lui tinere, înăbușită vreme de un an între gratiile închisorii, se trezea acum plină de gingășie. Iar visurile lui, atâta vreme prizoniere, răsăreau dintr'odată, împetuoase, ca revărsarea unei ape peste câmpie după topirea zăpezii.

— Ce n'aș da, Valeria, să fie mereu așa ca acum! E frumos aici, nu ca între zidurile de închisoare, în curtea goală, fără un copac, păzit de gardieni fără inimă. — Ce n'aș da... ce n'aș da!... repetă Mircea din ce în ce mai încet și tăcu. Zâmbetul îi pieri de pe față. Brațul îi lunecă, și el se sprijini despeteaza băncii. Fruntea încruntată, arăta că se gândește în altă parte.

— De ce nu mai spui nimic? îl întrebă cu glas mirat Valeria. Vroia să-l asculte mereu și cuvintele să sune asemeni unui cântec. Doar așteptase cu atâta nerăbdare această revedere! Tăcerea lui îndelungată o puse pe gânduri și neliniștea începu să-i încolțească în inimă. Ce se petrecuse, așa, deodată, cu Mircea?

Băiatul își dădu seama că ea se frământă și-i zâmbi îmbietor. Zise cu glas îndepărtat:

— Ba spun, Valeria. Am atâtea să-ți povestesc! Și tu — nu-i așa?

— Da, dar nu știu cum să încep. Spune tu mai întâi! De ce ai tăcut adineauri?

— Nu ești tu de vină, Valeria, zise Mircea cuprinzându-i iarăși mijlocul, cașicum i-ar fi cerut astfel iertare. — Crede-mă! Mi-am adus aminte de tovarășii din închisoare, și atunci...

Mircea tăcu, mângâindu-i părul, în timp ce gândul îi sbura la cei pe care îi lăsase în închisoare. Valeria simțea din întreruperile brusce ale mângâierilor, că el nu se gândea cu totul la ea. În inimă i se înfipse o bănuială ca un ac: poate că nu îndrăznește să-i spună că o iubește mai puțin ca altădată și de aceea tace. Se gândi o clipă să se tragă înlături, dar îi fu teamă să nu dea loc, cu adevărat, la un început de înstrăinare. Doar l-a așteptat un an întreg. Șopti cu glas sugrumat:

— Iarăși taci, cașicum ai fi singur. La ce te gândești?

— La ce? tresări parcă din noianul gândurilor Mircea. Vorbi ceva mai repede: — La anul petrecut în închisoare. Erau acolo tovarăși condamnați la câte cinci și zece ani de pușcărie. Ba unii și la mai mult. Strașnici oameni! Rămase un timp cu privirile pierdute spre cerul înstelat. Palma cu care mângâia părul Valeriei se îndepărtă și spuse abia auzit: — De multe ori priveam și de acolo lumina lunii...

Valeria întoarse ochii spre el și-i cercetă profilul sever. Nu se înșelase adineauri când simțise că gândul lui era în altă parte. Il întrebă cu oarecare șovăială:

— Și te gândeai la mine când vedeai răsăritul lunii?

Mircea răsă bucuros:

— Da. Firește. Mă gândeam! Intr'o seară, însă, ne-am gândit la cu totul altceva.

— La ce? întrebă ea, nerăbdătoare.

— Îți spun acum! În seara aceea, gardianul terminase tocmai să inspecteze gratiile dela ferestre. Așa se petrecea în fiecare seară: le ciocănea să vadă dacă nu sunt tăiate. Unul din noi, un bătrân comunist care făcuse vreo cincisprece ani în Siberia și fusese eliberat de Revoluție, ne-a pus o ghicitoare. Vrei s'o auzi?

— Ia te uite cu ce-și petrec comuniștii vremea în închisoare! se uimi Valeria. — Dar cum de-a ajuns tovarășul acela care zăcuse în Siberia, în țara noastră?

— Ei, e o poveste cam lungă. Venise după Revoluție din Rusia, să ne ajute să facem la fel și în țara noastră. Dar a fost prins și condamnat la închisoare pe viață. Ii zicea Iașa, tovarășului.

— Iașa? Parcă e un nume de copil... Dar spune-mi odată ghicitoarea lui Iașa!

— Nu e ce crezi tu. Nu e ghicitoare obișnuită. Ascultă! Ce este cu desăvârșire liber pentru toți muncitorii din țările capitaliste și deci și din România? ne-a întrebat tovarășul nostru. Noi ne-am repezit cu toții să-i răspundem.

— Eu aș fi știut să-i răspund pe loc! îl opri Valeria.

— Stai, nu te grăbi! Nu e chiar atât de ușor. Ei, și așa ... Unul a spus: „Aerul e liber pentru orîșicine. Nimeni nu-l poate drămu!” — „Ba încă cum!” a răs cel care pusese ghicitoarea — „Ia gândește-te! Nouă aerul ni se dă cu porția. Doar o oră pe zi avem dreptul să ne plimbăm în curte. Pentru noi o singură oră pe zi aerul e liber...”

— Cum? Numai atât: o oră? lungi cuvintele Valeria.

— Da, atât. Și câteodată nici atât! șopti Mircea, mângâindu-i părul. Așadar, cu aerul am dat greș. Altul a spus că soarele e liber pentru toată lumea. Dar în celulele noastre raza lui abia dacă răzbea, ca să nu mai vorbim de milioanele de oameni ai muncii care-și duc viața în hrubele întune-coase. Și în privința soarelui ne-am lămurit. — „Luna!” — a spus cineva.

— Ei, aici, părerile erau împărțite: mai că am început să ne certăm. Tocmai când discuția era mai aprinsă, răsări deodată luna dincolo de geam. Ne-am întors cu toții privirile spre ea, fără să mai scoatem o vorbă, ca și cum ne-am fi pregătit să-i punem chiar ei întrebarea

Tovarășul Iașa, care trecuse prin închisorile Siberiei, pufni în răs și fluturându-și mustățile lui mari, strigă:

— „Mă, frăților, ia uitați-vă unul la altul!” — Ne-am privit. Și ce să vezi? Eram vârgați de sus până jos de umbrele gratiilor pe care lumina lunii le arunca peste noi. Ce mai încoa și încolo: bătrânul avea dreptate și

de data asta. Nici luna nu luminează la fel pentru toată lumea. Și drept să-ți spun, ne-a părut rău...

Mircea tăcu, cu ochii ațintiți la luna scufundată în fundul apei, care lumina parcă lacul pe dinlăuntru. Ce-or fi făcând tovarășii rămași după gratiile închisorii? Pieptul i se ridică, apăsător de greutatea acesui gând. Strângând-o pe Valeria mai aproape, murmură:

— Burghezia a făcut din lume o închisoare, chiar dacă nu se văd totdeauna gratiile.

Valeria rămase pe gânduri. Da. Ghicitoarea aceasta era plină de tâlc. Ii plăcea felul cum ea fusese deslegată, dar refuza să creadă că totul în lume e înlănțuit. Întreaga ei ființă, cu sufletul ei curat, cu sângele ei fierbinte, cu visurile ei avântate, respingea hidoșenia unui asemenea trai. Iși frământa mintea să găsească măcar un singur lucru pe care cei nesătuli de averi n'au fost în stare să-l ferece în lanțuri.

— Am găsit! strigă ea, și inima îi svâcni cu putere.

Mircea se întoarse spre ea, îi cercetă câteva clipe fața serioasă, dar plină de vioiciune, întrebând curios:

— Ce anume?

— Știu ce e liber pentru orîșicine și pentru noi deasemeni.

— Zău? Spune, să aud și eu! Poate închipuirea ta e mai bogată...

— Nu-i vorbă de asta, Mircea! Stai să-ți spun, să vedem dacă am dreptate.

— Hai, spune! Văd că și tu te îndoiești.

— Ba nu, nu! Eu cred că așa e. Iată: nimeni în lumea asta, oricine ar fi el, oricât de rău, oricât de puternic, nu-i poate smulge omului dragostea!

Mircea își înalță obrazul și rămase cu ochii ațintiți pe chipul ei. Rosti cu înflăcărare:

— Da, Valeria, ai dreptate: dragostea! Și o cuprinse în brațe, sărutându-i fruntea.

Rămăseră multă vreme îmbrățișați. Așa cum stăteau, neclintiți sub bătaia razelor de lună, păreau asemeni unei statui în care fusese dăltuită dragostea veșnic tânără, pe care nici o putere dușmănoasă, oricât s'ar sbate, nu o poate răpi oamenilor. Desrînzându-se ușor din îmbrățișare, ei începură să-și spună, printre sărutări, tot ce gândiseră, ce năzuiseră și visaseră în răstimpul despărțirii lor. Vremea trecea pe nesimțite și când se treziră din pasionanta lor confesiune, luna dispăruse în fundul lacului. Era târziu. Se ridicară, pornind braț la braț spre casă. Sufletele lor tinere și curate erau pline de nădejdi luminoase.

Când Mircea ajunsese târziu după miezul nopții la casa croitorului, găsi ușa descuiată. Intră binișor, silindu-se să nu trezească pe nimeni. O feștilă ardea într'un pahar de untdelemn luminând slab atelierul de croitorie. Pe masa de lucru dormea Moise, iar pe cealaltă masă, ovală, îi opriseră lui de mâncare: câteva bucăți de scrumbie, ceapă, brânză, pâine și o carafă cu apă. Patul de fier era așternut și plapuma pe jumătate îndoită, îl îmbie parcă să intre sub ea.

Se apropie de Moise, care părea că doarme. O undă caldă îi trecu prin inimă: prietenul lui îi cedase patul și el se culcase pe scândura goală. Ii era peste putință să îngăduie lucrul acesta. Așteptă lângă el o vreme. Ii venea totuși greu să-l trezească. Se hotărî, însfârșit, și tuși de câteva ori.

— Ce tot tușești? mormăi Moise. Te-am simțit de când ai intrat. Mai bine mănâncă și bagă-te mai repede în pat, că acuș se face ziuă.

Mircea îi făcu semn să vorbească mai încet.

— Mănânc eu, n'avea grijă, șopti el. Dar uite ce-i: lasă-mă pe mine să

dorm în locul tău. Eu m'am obișnuit în închisoare să dorm pe pat tare. Hai, Moîșe, fă-mi pe plac, dacă ții un pic la mine!

Moîșe, svârlind pătura de pe el, se așează pe marginea mesei și privi tăios la celălalt.

— Nu ți-e rușine? strigă el, fără să-i pese că face sgomot. Adică cum? Ți-ai frânt oasele în închisoare și tot tu vrei să dormi acum pe scândură? Ei nu, că asta-i bună! Odată să mai zici, și nu mai vorbesc cu tine toată viața. Și sărind jos de pe masă, îi porunci: Mănâncă, bea și culcă-te!

— Incăpățânat mai ești, Moîșe! mai apucă să-i spună Mircea, clătind din cap. N'avea ce face: mănca cu poftă și se cufundă apoi în așternutul moale, alcătuit din două rânduri de perne mari și pufoase.

Dar nu putu adormi îndată. Trăise prea mult și prea adânc astăzi, în prima lui zi după ieșirea din închisoare. O puzderie de imagini îi năvăleau în minte, asemenea unei băuturi întăritoare. Se simțea mai puternic și gata să se ia de piept cu viața. Deabia aștepta revărsarea zilei, nerăbdător să-i întâlnească pe toți băieții din celula utecistă a atelierului în care lucrase. Iși aduse aminte de Pande, de purtarea lui mârșavă la poliție și sângele îi năvăli în cap. Se gândi și la el. La atelier n'o să-l mai primească înapoi, de asta era sigur, și în altă parte cam greu să-și găsească de lucru. „Ei, mă descurc eu“ își zise el, căznindu-se să adoarmă.

A doua zi se întâlni cu tovarășii săi uteciști. Se schimbaseră la înfățișare: erau acum mai maturi, mai serioși. Li întrebă despre felul cum lucraseră în celulă și așa, din una în alta, începură a vorbi despre arestările care avuseseră loc cu o vreo două luni în urmă. Băieții se ținuseră bine. Deși bătuți mărar la poliție, nu scosuseră măcar un cuvânt. Când veni vorba de Pande, Mircea zise cu ură:

— Am auzit de secătura asta! Un nemernic! Aflând dela ei că îl alungaseră din atelier, adăugă cu aprindere: — Ei, și ce e dacă l-ați alungat din atelier? Trebuia să-l demascați față de toți ai noștri, să nu mai poată scoate capul în lume! Așa se procedează cu codoșii! Dar aflând că în celulă intraseră și alți tineri de nădejde, îi mai trecu supărarea.

Li părea rău că nu mai putea fi alături de ei, presupunerile lui se adeveriseră: nu mai era primit să lucreze în atelier. Aștepta să i se dea o sarcină— Moîșe îl rugase să aibă un pic de răbdare, pentru că în curând i se va înlesni legătura cu partidul. Mircea îl tot grăbea însă, plin de nerăbdare să se apuce mai repede de muncă. Făcu rost de câteva broșuri ilegale, care apăruseră în răstimpul cât el fusese închis, și le citi pe nerăsuflăte.

Intr'una din nopți, când se înapoie în casa croitorului, după ce rătăcise pe străzi cu Valeria, îl găsi pe Moîșe treaz, așteptându-l. Ochii îi scân-teiau de bucurie, și el își dădu seama numaidecât că avea să-i comunice o veste importantă. Il luă la sigur:

— Ei, Moîșe, s'a aranjat?

Moîșe îi arătă cu degetul un scaun și rosti solemn:

— Da. Și nu una, ci două.

— Două? Atunci zi mai repede!

— Primo: mâine, la ora trei, te întâlnești în strada Ritoride cu un tovarăș care vine din partea partidului. Strada e prin apropierea Parcului Carol. Semnele de recunoaștere: el, o crenguță de salcâm, tu un covrig. Parola: „Ce tramvai duce spre gară?“ întrebi tu. Iar el îți răspunde: „Tramvaiul șapte!“ Ei, ești mulțumit?

— Un covrig? pufni în râs Mircea. — Destul de caraghios, dar merge... Li pierise și pofta de mâncare, și somnul. Nu se mai putea gândi decât la întâlnirea de a doua zi. Măsura, fără astâmpăr, camera în lung și 'n lat, ră-

zând încetișor, de unul singur. Se opri și se întoarse spre Moise: — De mâine încep o viață nouă. Apoi, dintr'odată: — Dar a doua? Care e cea de a doua veste?

Moise îl trase de braț, silindu-l să se așeze și spuse vesel:

— De mâine ești și tu gospodar: ai casa ta. O cameră potrivită cu bucătărioară. Cât m'am sbătut până să ți-o găsească!... Însfârșit, acum se cheamă că ești om așezat.

Auzindu-l, Mircea sări iarăși de pe scaun și-i strânse mâna lui Moise, scuturându-i-o îndelung. O undă de recunoștință îi muia glasul, când spuse:

— Ți-am dat mare bătaie de cap, dragul meu prieten. Te-am dat jos din pat și te-am pus pe drumuri. Cum să-ți mulțumesc?

Moise zâmbi, mișcat și el.

— Ce tot vorbești acolo? Doar suntem tovarăși. Hai, mai bine așează-te și îmbucă ceva.

În timp ce mânca, Mircea se gândea cât se va bucura Valeria când va afla și ea aceste vești. Fără îndoială, o să vrea să vadă locuința. Și el n'are nici măcar un scaun pe care s'o poștească. Se opri din mâncat și ridicând privirea la Moise, vorbi stânjenit:

— Moise, n'am nimic de pus în casă. Înainte de arestare aveam cameră aia mobilată ca vai de capul ei, pe care o știi și tu. Habar n'am ce să fac...

Dar Moise îi făcu semn de liniștire și arătă cu degetul ușa care dădea spre odaia părinților săi.

— Las'că au avut ei grije să te instaleze ca pe un boier. Au umblat pe la toate rudele și au adunat dela unul un pat, dela altul o masă, scaune, ba ți-au găsit chiar și un dulap cu oglindă. Cât privește salteaua și celelalte... — răsă Moise cu voce bună — poți fi pe deplin liniștit. Cât timp vor fi în lumea asta evrei, vor fi și găște. Nu din alea cu părul ondulat. Găște, — găște adevărate, acoperite cu puf și fulgi. Numai mama cred că a jumulit cel puțin o mie de găște în viața ei și a tot umplut la perne. Ți-a pregătit și ție vreo cinci perne înalte de un stângen. Să tot dormi, băiatule!

Și ridicându-se dela masă, își trase după el prietenul, răsturnându-l peste maldărul de perne din pat.

— Să nu te miști de aici, îi zise el, că altfel ne certăm urît. Se desbracă repede și sări pe masa de croit, vârându-se sub pătură. Se mai învârti de câteva ori și somnul îl cuprinse numaidecât.

În ziua următoare, Mircea intră la ora stabilită în strada Ritoride, învârtind pe deget un covrig. Zări îndată un cetățean de vreo patruzeci de ani, de statură mijlocie, dar arătând mai mic din pricina pântecelui cam mare și capului rotund, ras până la piele, care ținea în mână o crenguță înflorită de salcâm. Mai întâi îl uimi înfățișarea lui, cu nimic asemănătoare cu a unui muncitor. Când ajunse în dreptul lui, se opri totuși și-i adresă parola. Omul îl pofti să ia „tramvaiul 7“, apoi îi întinse mâna și porniră împreună. După ce ieșiră din strada Ritoride, bondocul spuse:

— În primul rând să facem cunoștință: mie îmi zice Radu. Să vedem ce nume îți dau ție. Îi aruncă o privire piezișă și rosti vesel: — Hai să zicem: Bogdan. Ce zici, îți place? După cum vezi, ne tragem dintr'un neam vechi, străbunii noștri au fost doi vestiți voievozi români, răsă trimisul partidului, jucându-se cu crenguța înflorită pe care o ținea în mână.

Lui Mircea îi plăcu felul lui de a vorbi și se simți atras de acest tovarăș. Rupse covrigul și-i întinse o jumătate:

— Poftește, tovarășe Radu! Și scuzați-mă că-i cam uscat covrigul...

Celălalt luă jumătate de covrig și-i răspunse și el în glumă:

— Lasă, nu te mai scuza atât. Covrigii moi nu fac nici două parale. Și pe urmă sunt și eu utecist. Da, da. Te rog să nu uiți asta. Și sfărâmând bucata de covrig între dinți, rosti cu gura plină: — Mulțumim luminății voastre și pentru atâta! Apoi îl apucă de braț și-i vorbi de data asta cu deplină seriozitate: — Spune-mi acum ce fac tovarășii noștri dela Văcărești.

Mircea îi povesti cu deamănuntul despre viața deținuților comuniști din închisoarea Văcărești, despre metodele de lucru ale colectivului, arătându-i greutățile pe care le întâmpină în lupta pe care o dă cu administrația pentru a cuceri un regim politic mai bun. Tovarășul Radu îl întreabă apoi de sănătatea unuia ori de starea sufletească a altuia, pe care-l știa mai prăpăstios, și de anumite probleme politice care se ridicaseră în ultima vreme.

— Bine, tovarășe Bogdan, zise el, însfârșit. Imi place cum vezi lucrurile. E drept că o duc greu tovarășii noștri. Principalul e însă că nu se dau bătăuți. Și cine luptă, învinge până la urmă. Și strângându-l de braț, adăugă zâmbind: — Dar de tine nu-mi spui nimic? N'ai făcut nicio boacănă?

— Știu și eu!... După cât mă ține capul, parcă nu, răspunse Mircea glumind pe jumătate.

— Ei, nu, nu, zise celălalt. Am aflat eu, — n'avea grije! Ține-te tot așa și de acum încolo, dar pe cât se poate în afara închisorii. Pentru că fără glumă, avem mare nevoie de tine.

Radu svârli crenguța de salcâm și tăcu un timp. Ochii săi albaștri, de o limpezime neasemuită, se făcură dintr'odată mai mici și mai albaștri încă, fixând un punct de spațiu.

— Iată ce e, reluă el vorba. Partidul îți cere să-ți reiei munca pe linia „Ajutorului roșu“. E o misiune importantă și foarte grea. Ți dai seama că „Ajutorul roșu“ e inelul care leagă lupta tovarășilor noștri din închisori, cu lupta maselor muncitoare de afară? Ei, tovarășe Bogdan, ce ai de zis? Omul partidului se opri din mers și, în așteptarea răspunsului, cercetă cu atenție chipul tânărului din fața sa. Ii erau pe plac trăsăturile energice ale obrazului puțin ascuțit, tăietura aspră a gurii, precum și privirea blândă, aproape melancolică a ochilor. Văzându-l că stă pe gânduri, întreabă cu vioiciune: — Ei. să te aud. De ce taci?

Mircea nu se așteptase ca partidul să-i încredințeze această importantă sarcină la câteva zile numai după eliberarea din închisoare. Se întreba acum dacă o va putea îndeplini așa cum se cuvine, dacă va fi în stare să țină în mână legătura cu întreprinderile și cu atâți alți oameni din cartierele sărace. Apoi gândul i se întoarse la scumpul lui utece. I-ar fi părut rău să nu mai lucreze mână 'n mână cu cei tineri. De aceea, privi cam încurcat la celălalt și răspunse șovăitor:

— Dacă partidul a hotărât să lucrez în „Ajutorul roșu“, se vede că așa trebuie. Numai că... Și tăcu dintr'odată.

— Numai că.. ce? Spune tot, nu-ți înghiți vorbele!

— Numai că nu știu dacă am să pot munci cum trebuie.

— Adică cum, tovarășe? Ți-e mai ușor să mănânci bătaie la poliție, decât să organizezi lupta împotriva celor care te-au bătut? Ia gândește-te!

— Doar n'am zis că nu primesc. Imi dau eu destul de bine seama ce înseamnă o sarcină de partid. Dar mă întreb și eu.

— Ei, ce anume?

— Mă întreb dacă am să mai păstrez vreo legătură cu uteceul.

Tovarășul Radu izbucni în râs și se izbi cu palma în dreptul inimii:

— Dar, ce, măi tovarășe? Crezi că eu am inimă de iască? Nici eu nu pot trăi fără cei tineri. Sunt tânăr ca un utecist. Mi-aș sufleca pantalonii

până la genunchi și aș alerga așa până'n comunism, — vorba poetului. Il apucă pe Mircea de braț și, în pofida grosimii trupului său, pași sprinten alături de el. După un timp, spuse mai stăpânit:—Noi, comuniștii, trebuie să rămânem mereu tineri. Ce e oare elanul nostru revoluționar, dragostea asta pătimașă de viață, altceva decât suflul și frumusețea lumii care se întrezăresc? Tinerețea ne aparține nouă, tovarășe Bogdan! E a noastră!

Ochii lui sclipeau plini de încredere nețărnută. Deodată îl împinse cu cotul pe cel de-alături, arătându-i doi tineri care mergeau strânși unul în altul, de parcă n'ar fi fost nimeni în jurul lor. Șopti:

— Li vezi? Indrăgostiții sunt solii viitorului. Bravo lor! Și zâmbi cu caldă simpatie.

Mircea era cât p'aci să-i spună că și el e un astfel de „sol“. Dar tăcu venindu-i peste mână să vorbească despre dragostea lui cu un tovarăș pe care oricum, deabia îl cunoscuse.

Înainte de a se despărți, Radu îi dădu celuiilalt unele amănunte și câteva sfaturi practice în legătură cu noua lui muncă. Apoi, privind-și ceasul, îi fixă pentru aceeași seară o întâlnire cu un alt tovarăș și-i spuse râzând din toată inima:

— Ei, tinere voievod, sper că până la revoluție vom mai avea prilejul să ne vedem. Salutare! Li strânse puternic mâna și puțin timp după asta silueta lui dolofană se pierdu după colțul străzii.

Mircea luă în aceeași seară legătură cu secretarul celei „Ajutorul roșu“, și după ce stabilă viitoarea întâlnire, o porni repede spre locuința cea nouă, nerăbdător s'o vadă cum arată. Ii plăcu. Odaia era mică, dar luminoasă, iar mobila îngrămădită înăuntru, lăsa un loc strâmt de trecere. Patul era încăpător, vârfuit cu cinci perne de puf uriașe. Pe un perete era prinsă în cuișoare o carte postală ilustrată reprezentând doi tineri îmbrățișându-se. O privi râzând vesel și o lăsă la locul ei. Apoi aruncă o ochire în bucătărioară. Găsi acolo o plită, câteva oale, farfurii și două tacâmuri. Se spălă în grabă și porni s'o întâlnească pe Valeria.

Cum o văzu, începu să-i vorbească despre tot ce i se întâmplase în ziua aceea, despre minunatul tovarăș pe care îl întâlnise, laudându-și apoi noua locuință. I-o descrie cu de-amănuntul și nu uită să pomenească tot ce făcuseră pentru el părinții lui Moise. Ar fi vrut s'o cheme pe Valeria să vină să-i vadă casa. Nu îndrăzni să facă, însă, decât o vagă aluzie peste care ea trecu cu vederea. Băiatul o lăsă în pace, gândindu-se s'o cheme mai târziu, după ce își va rândui cum trebuie gospodăria.

Și așa, într-una din seri, când umblau amândoi în neștire pe străzile cartierului, Mircea îi spuse dintr'odată:

— Știi, Valeria, casa mea e colea, la doi pași.

Fata își roti ochii în jurul ei și-l întrebă:

— Te pomenești că o fi aia din colț.

— Nu. Nu e pe strada asta, — pe cealaltă. Nu vrei s'o vezi?

— Ba da. Sunt chiar curioasă.

Mircea o luă de braț și întinseră pasul, fără să mai schimbe o vorbă. Străbătând o curte îngustă, se opriră în fața unei căsuțe vechi și nu prea înaltă. Mircea descuie ușa dela intrare, scăpără un chibrit și aprinse lampa cu abajur de pe masă. O lumină albastră le învălui chipurile.

— Ei, îți place? întrebă Mircea, făcând un gest larg cu mâna. Și trăgând-o în bucătărioară, îi arată, plin de voce bună, cratițele și lingurile. Apoi înapoindu-se în cameră, o rugă din nou să-și spună părerea.

Valeria cercetă mobila uzată, pernele înalte până 'n tavan care umpleau patul, așeză în jurul mesei scaunele risipite la întâmplare și-și opri ochii asu-

pra ilustratei prinsă în perete. Cei doi tineri amorezi, cu fețele roze, erau cu totul cufundați în interminabila lor înbrățișare.

— Poza asta a rămas dela chiriașul dinaintea ta? întrebă fata.

Mircea îi urmărea privirea cu un râs mut.

— Aș, zise el. Cred că Moise a prins-o în perete: numai el e în stare de una ca asta.

— Moise!? exclamă Valeria, știind că băiatului nu-i prea plac chestiunile sentimentale. — Ce l-a apucat?

— Știu și eu! O nebunie de-a lui! răspunse Mircea, atingându-i ușor umărul. Era încurcat și nu știa cum să se poarte față de Valeria între acești patru pereți. Adăugă în glumă: — Dar știi că n'o scot! Nu mi se pare de loc urâtă.

— Poți s'o lași! îngână Valeria cu prefăcută indiferență, întorcându-și ochii în altă parte.

Se simțea și ea stânjenită. Potrivi abajurul lămpii care rămăsese strâmb și înălțându-și privirea, întâlni dintr'odată ochii scăpărători ai băiatului. O singură clipă numai, dar sufletele lor se înțelesesă în această scurtă străfulgerare.

— Așează-te și să mai stăm puțin de vorbă, zise cu glas surd Mircea.

— Să ne așezăm, încuviință nehotărît Valeria. Se apropie încet de scaun, dar rămase mai departe în picioare.

— Mai bine stai pe pat, îndrăzni Mircea. — Nu vezi câte perne! Și în tăcerea deplină din odaie, el o luă încetișor de braț, ducând-o spre patul înalt.

Se așază și el alături și își trecu brațul peste umerii ei. Sub degetele tari umerii fetei svâcneau ca niște păsări speriate. Iar sub sărutarea lui stângace, ca niciodată, sângele îi năvăli în obraji și buzele i se făcură ca de iască.

Mircea o privea într'una cu ochii lui mari și adânci, învăpăiați de tremurul lăuntric. Valeria, parcă orbită de această văpaie, închise brusc ochii și își simți genele ca niște sulite isbindu-i obrazul. Dar el nu-și mai putea întoarce privirile în altă parte și i se părea că ea e acum de o frumusețe fără seamăn.

— Tu nu mă săruți? șopti Mircea cu un glas care venea parcă de foarte departe. Valeria își înălță fața, cu capul dat pe spate, și își lipi buzele de gura lui. Sărutul o făcu să tresară, asemeni unei flăcări care crește și scade într'o neînteruptă pâlpâire și rămaseră înmărmuriți într'o lungă îmbrățișare.

Flacăra lămpii pocni deodată scurt, ca un sămbure care se sparge. Speriați ca de un cataclism, întoarseră ochii, amândoi în același timp, spre lampă. Camera se umplu treptat de întuneric.

— Se stinge lampa, mumură Valeria.

— N'are decât să se stingă, îi răspunse cu acelaș glas îndepărtat Mircea.

Flacăra muribundă a lămpii mai pâlpâi de câteva ori și pieri.

Mircea și Valeria se strânsesă mai tare, căutând parcă unul în celălalt o salvare din marea de întuneric. O pernă se prăbuși de pe pat cu un sgomot care lor li se păru asurzitor.

Și din noaptea aceea de primăvară, o lumină nouă se deschise peste viața celor doi îndrăgostiți.

Razele țâșneau cu putere din snopul acesta de lumină și în călătoria lor prin lume, unele din ele se pot rătăci. Ar fi păcat să sărăcim snopul de

aur al dragostei, lăsându-le să se piardă. De aceea povestitorul va alerga fără răgaz după acele raze rătăcitoare, strângându-le la un loc peste zile și ani și va încerca să le redea strălucirea muindu-le în sângele propriei sale inimi.

Una din ele zăcea singuratică, încolăcită în jurul gratiilor negre de închisoare. Suflând deasupra ei, se ridică în aer ca un funigel și iată că un capăt de-al lui s'a aninat acum de vârful creionului pe care mâna Valeriei îl poartă peste pagina albă de hârtie. Prefăcându-se în semne și linii mărunte, ea se așează în rânduri dese și tremurătoare, luminând în nopte ca mii de licurici.

Cât de neasemuită e scrisoarea aceasta cu slove împletite din trupul unei raze, mângâiate de privirile iubitei, și purtate ca o prețioasă povară de nobile mâini bătucite de muncă, spre cel care o așteaptă încrezător, de atâta timp!

„Scumpul meu Mircea. A trecut un an de când ne-am despărțit și va mai trece unul, până când ne vom putea vedea iarăși. Aici, în închisoarea Mislea, stau în aceeași celulă cu încă trei tovarăse. Vorbim adesea despre viața noastră și mai ales cântăm. Am învățat multe cântece de ale noastre românești și rusești, pe care ți le voi cânta și ție când vom fi din nou împreună“.

„Eri, gardianca m'a dus în pumni la directoare, care a început să urle la mine că am schimbat închisoarea în sală de concert și m'a amenințat că o să mă bage singură într'o celulă. Chiar dacă va face asta, eu nu voi înceta să cânt. Pentrucă eu cânt libertatea și dragostea noastră, scumpul meu Mircea.“

„Te rog să mai treci pe la mama și să-i spui să nu-și facă prea multă inimă rea în ce mă privește. Du-te deasemenea pe la bătrânul croitor și spune-i lui și nevaste-si că le mulțumesc pentru pachetul cu alimente pe care mi l-au trimis și pentru vestă. Oamenii sunt mai buni decât îi credeam eu și dacă ar fi să le adunăm bunătatea inimii la un loc, atunci întregul pământ s'ar preschimba dintr'odată într'o uriașă grădină.“

„Scrisoarea asta trebuie să fie scurtă. Dar chiar dacă ar fi nemăsurată, ea n'ar putea cuprinde gândurile atâtor zile și nopți, atâtea visuri și atâtea dorinți. Ele rămân întipărite în inima și în mintea mea. Nu dai nimic uitării atâtea vreme cât iubești.“

„Te îmbrățișez, Mircea, în această seară de iarnă, prinire gratiile înghețate ale ferestrei, cu brațele mele fierbinți întinse până la tine“.

Valeria

Ferește-te de ticălosul de P. și rupe imediat scrisoarea!

Mircea rămase un timp cu ochii pe ultimul rând al scrisorii. Pe urmă se ridică încetișor dela masă, de teamă parcă să nu turbure somnul cuiva care dormea în odaie. Incepu să se plimbe cu pași rari, oprindu-se din când în când în fața hârtiei scrise, dar șovăind de fiecare dată s'o arunce în foc. Se opri și privi gânditor fereastra, clătinând din cap și surzând propriilor lui gânduri. Sgârie apoi cu unghia florile de ghiață prinse de geam.

Afară viscolul își deslănțuia hora sălbatică, sgâlțâind crengile negre ale salcâmului de lângă gard și scuturându-i ca zeci de clopoței țurțurii care-i atârnavă de scoarța înghețată. Parcă lua și el parte la această tortură a copacului chinuit de furia vântului. Priveliștea îi amintea de sbuciumul Valeriei, cu un an în urmă, o zi înainte de a fi arestată. Velnița albă care-i acopere rădăcinile i se părea pieptul ei alb ca o zăpadă liniștită. În scurtă vreme alte flori groase de ghiață acoperiră geamul străveziu — și el coborî încet capul.

O vedea acum pe Valeria ghemuită pe patul de scânduri al închisorii, ascultând alături pe tovarăsele ei cum crivățul isbește vuind în zidurile reci. Cântau toate patru, încercând parcă să-și încălzească trupurile cu

melodia fierbinte a cântecului revoluționar, dar voca Valeriei se ridica mai limpede deasupra celorlalte. Ea era purtată de aripile mari ale vântului, se desfăcea ca un ecou prelung peste câmpiile și munții înzăpeziți, ajungând până aici, în odaia lui.

I se făcu deodată frig, ca și cum pereții camerei ar fi dispărut luați și ei de vânt, și începu iarăși să se plimbe în jurul mesei. Se opri și reciti încă odată scrisoarea. Când ajunse la ultimul rând, murmură printre dinți:

— Eh, Pande! Ticălosul! Apoi mototoli hârtia în mână și deschizând porțița sobei, o svârli înăuntru, și fără să se mai uite cum era mistuită de flăcări, se trânti pe pat ca în urma unei munci istovitoare.

Stătu așa, nemișcat, o bucată de vreme. Pe urmă gândurile i se întoarseră la Pande. Il vedea în fața ochilor, așa cum era: mic de stat și cam pipernicit, cu obrazul osos, prelung, care i se ascutea și mai mult când da pe gât câteva păhărele de țuică, cu ochii mărunți, gonind fără astâmpăr în orbitele albe, arareori oprindu-se asupra omului din fața sa. Brațele scurte i se bălăbăneau ca niște toarte de cauciuc și de pe mâinile aspre, pe vremea când era fierar, îi dispăruseră movilițele bătăturilor. Purta pantofi cu talpă triplă, ca să pară mai impunător, și când se așeza, ținea un picior îndoit sub scaun, parcă gata s'o ia la fugă. Din buzunărelul hainei îi răsărea marginea unei agende cu coperti de piele, pe care o cerceta fără niciun rost când vorbea cu cineva, voind să arate că are pe cap treburi multe și foarte însemnate. Iată-l acum coborînd din tramvai și cotind pe o stradă întunecată. Încotro se îndreaptă? Ce vrea și pe cine caută?

Tovarășii pe care-i trădase, căutau să răspundă acestor întrebări și până una alta, îl ocoleau, ferindu-se să dea ochii cu el.

Intr'o seară de vară, cam la doi ani după ieșirea lui din închisoare, Mircea era cât pe-acî să se ciocnească piept în piept cu fostul lui tovarăș de muncă dela fierărie. Se priviră uimiți câteva clipe, neștiind ce să-și spună.

— Mircea! exclamă deodată bucuros Pande, întinzându-i mâna. Dar brațul îi rămase atârnat în aer. Il lăsă stânjenit să-i lunece dealungul trupului și clătină din cap, cu tristețe:

— Așadar și tu crezi că sunt un vândut poliției!... Nu mă așteptam, drept să-ți spun. Te știam băiat deștept și isteț. Nu ca Moise, care crede că i se cuvine tot, lui și întregului neam ovreiesc. Despre tine aveam altă părere... Și cum celălalt tăcea, își smulse agenda din buzunărel, răsfoind-o cu un aer necăjit și încurcat. Mircea tăcea mai departe și tăcerea lui îl strângea ca un clește. Voind parcă să se elibereze din această strânsoare, începu să spună iute tot ce-i venea în cap:

— Recunosc cel dintâi că am vorbit la poliție. Dar înțelege: a fost prima mea arestare. N'aveam niciun fel de experiență. Am auzit că ești cu Valeria. Imi pare bine. Vă doresc la amândoi sănătate și putere. Mai ales putere ca să luptați cu îndârjire împotriva exploatatorilor capitaliști. Crede-mă, sunt un om cinstit! E adevărat că am dat odată greș în fața călailor. Care om nu greșește în viață? Ei, dacă aș fi avut mai multă experiență revoluționară, știam eu cum să mă port, n'avea grijă. Doar tu mă cunoști... Asta a fost: lipsă de experiență...

Mircea îl asculta nemișcat, căutând să-i surprindă privirile fugare. Vorbăria lui nu-l putea înșela. Degeaba încerca să-i arate, de altfel cu destulă iscusință, că se căiește și că a rămas mai departe un om cinstit. Simțea cum de sub învelișul acesta dramatic, își scoate capul hâd, minciuna. Un abur cenușiu îi acoperea ochii. Da, Pande! mințea! Se trase cu un pas îndărăt și-i răspunse cu asprime și scârbă:

— Să fi avut suflet cinstit de muncitor, și ar fi fost deajuns. Dar tu ai avut suflet murdar, Pande, și de aia ai ajuns un trepăduș! Apoi întorcându-i spatele, Mircea dădu să se îndepărteze.

— Ia seama la ce vorbești, măi! răsună în spatele lui, glasul schimbat al lui Pande.

Mircea se opri. Ochii i se făcură mici și privirile lor ascuțite urmăreau orice mișcare a codoșului. L-ar fi strivit ca pe un gândac. Zise, scrâșnit:

— Mă ameninți? Pumnul i se ridică, înverșunat.

Privirea lui Pande rămase o clipă agățată de acest pumn. Apoi cercetă iute strada și oftă înăbușit. Era singur, mărunț și slab în fața unui om care fi putut să-l doboare cu o lovitură. Glasul lui își recăpătă accentul milog de mai înainte:

— Spuneam doar așa. Nu vorbești cu dreptate și-mi pare rău. Mă mir că toemai tu...

— Eu nu mă mir deloc: ești un ticălos! Îi curmă vorba, Mircea, și se îndepărta cu pași repezi

La câteva luni după întâlnirea cu Pande, Valeria fu arestată. Era într-o zi de duminică. Fata plecase cu o valiză mică, plină cu manifeste prin satele din județul Vlașca. Fusesse arestată în tren, cu toată împotrivirea ei și a călătorilor care îi săriseră în ajutor. În gara unde fu coborâtă din tren cu forța, ea îl zări pe Pande care o urmărea dela fereastra unui vagon. Stătea ascuns după perdea și crezându-se neobservat, rânjea plin de satisfacție.

Peste o săptămână, Pande veni acasă la Moise, ducând sub braț o haină. Cum intră în atelier, începu să turue despre arestarea Valeriei, tunând și fulgerând împotriva poliției. Apoi întreabă unde e Moise și-l umplu de laude zicând despre el că e un băiat fără pereche. Și însfârșit îi întinse croitorului haina, rugându-l să-i coasă căptușeala care se desfăcuse. Bătrânul Avrum îl ascultă cu o liniște biblică, scărpinându-și după obiceiul lui bărbița, privind cu coada ochiului la nevastă-sa, care rămăsese împietrită cu paharul de ceai în mână. După ce Pande își deșertă sacul, bătrânul evreu zise:

— Pentru un *musăr* eu nu pun mâna pe ac.

Pandele isbucni într'un râs spart:

— Ce-i aia „*musăr*“, moș Avrum?

Bătrânul întinse mâna lui ciolănoasă spre cărțile sfinte îngrămădite deasupra dulapului și răspunse neturburat, cu glasul lui tărăgănat:

— Vrei să știi ce înseamnă un *musăr*? Dacă vrei musai să știi, iacă îți spun. Un *musăr*, scrie în cărțile sfinte, este mai rău decât un hoț și un ucigaș de rând, mai rău chiar decât unul care tăgăduiește existența lui Iehova. *Musărul* dă oameni nevinovați pe mâna poliției ca să-i chinuiască până își dau sufletul, în vreme ce el se bucură și se îndoapă de pe urma ticăloșilor sale. Iată ce e un *musăr*! Și zicând acestea, întoarse brațul țepău spre cel care-i stătea înaintea, pironindu-l cu privirea.

De pe fața lui Pande pierise orice urmă de veselie. Strângea din fălci, privind nesigur în jurul său și sucindu-se pe tălpile lui triple, rânjea disprețuitor. Apoi svârlindu-și haina pe braț, începu să răcnească:

— Am să-ți arăt eu ție ce e aia *musăr*, măi jidane! Și dispăru pe ușă, svârlit ca din praștie.

Sura scăpă paharul cu ceai din mână și sărind de pe scaun se sbuciuma ca în ceasul morții:

— Oi vei! Nenorocire pe viața noastră!

Bătrânul se repezi la ea și, trăgând-o de umeri, o așeză din nou pe scaun. Lui puțin îi pasa. Era mulțumit că-ispusese lui Pande tot ce credea despre

el. Incercând să-și liniștească nevasta, zise, mângâindu-i mâna ca de pergamament vechi:

— Lasă să zică că-s jidan — ei și ce? Sunt mulți jidani în lumea asta croitori buni ca mine? Asta-i important, Sură! Asta și nimic altceva.

Când, peste câteva zile, Mircea trecu să-l vadă, Avrum îi povesti cu deosebită plăcere cum l-a pus la punct pe Pandele, care după părerea lui, nu merita nici să atingă pragul casei sale de om cinstit. Mircea sorbea ceaiul și-l asculta dus pe gânduri. Apoi îi ceru îndărăt câteva broșurele șapirografiate ale „Ajutorului roșu“, pe care i le dăduse să le ascundă printre cărțile sale sfinte. Înainte de a părăsi casa, îl sfătui în șoaptă:

— Ferește-te de el! Câinele ăsta o să mai muște încă până i-om sfărâma toți dinții. Ia seama și ce vorbești și cui vorbești!

Intins în patul lui, în seara asta geroasă de iarnă, Mircea retrăia în minte toate aceste întâmplări și fierbea de mânie împotriva ticălosului de Pandele. Știa și din cele auzite dela tovarăși, și din propria lui experiență, că trădătorii sunt mai porniți și mai răsbunători împotriva celor care le cunosc trecutul. Lovesec în aceștia cu și mai multă sălbătăcie, încercând parcă să șteargă orice urmă de cinste care a sclipit vre-odată în conștiința lor. Deodată sări din pat și se duse la sobă să pună un lemn pe foc. Deschise ușița și rămase pironit cu lemnul în mână, privind cenușa scrisorii care se frământa încă peste cărbunii aprinși. Cât ar fi dorit s'o citească din nou! Dar nu se mai putea în niciun chip. Lăsă lemnul să-i cadă din mână și ascultă vâjâitul vântului în fereastră. Parcă deslușea glasul Valeriei și frânturi din cântecul ei...

Atunci, cineva ciocăni în ușă. Mircea tresări și rotindu-și privirile prin cameră, își opri ochii într'un ungher al ei, acolo unde avea ascuns sub podea materialul ilegal. Apoi întrebă aspru:

— Cine-i?

De afară îi răspunse un glas vesel:

— Eu sunt, măria ta! Hai, deschide!

În odaie intră tovarășul Radu. Se învârti cu trupul lui rotund în spațiul îngust dintre mobile, mișcând fără să vrea scaunele din loc și zâmbind încântat. De-odată își scoase pălăria, descoperindu-și capul ras și lucios și vorbi cu exagerată curtoazie:

— Cred că luminăția voastră nu și-a ales o locuință demnă de strălucirea sa. Îngăduiți, mărite, prea supusului vostru rob să dea poruncă să vi se dureze un palat strașnic, care să fie pismuit de craii vecini. Să repezim corăbiile noastre pe mare, spre Bizanț, pentru a aduce, în vreme cât mai scurtă, lemnul scump de cedru, tacâmuri de aur și vase bătute în pietre nestemate, covoare și velințe din lână de merinos. Dar până una, alta, îngăduiți-i robului vostru credincios să-și întindă trupul istovit de atâta sbatere pe acest pat dumnezeesc și dați-i adăpost pentru noaptea asta.

Tovarășul Radu își descălță cu o iuteală uimitoare pantofii și se înfundă cu toată greutatea trupului în pernele de puf de pe pat. Sărmanul pat scârțâi din toate încheieturile.

Mircea, râzând din toată inima, se așeză și el alături, privindu-i cu dragoste chipul rotund și plin de viață, deși ochii îi erau turburați de oboseală. Îi părea bine că venise să-i ceară tocmai lui adăpost.

— Poți dormi liniștit aici, tovarășe Radu, zise el.

Radu se suci între perne și-i făcu semn cu mâna:

— N'am venit la tine să trag un pui de somn. Deși, e drept, sunt cam obosit; n'am mai închis un ochi două nopți la rând. Cu somnul vedem noi

ce-om face. Iși înalță capul vârîndu-și o pernă sub el. — Ei, ce mai veste poveste dela Valeria ta?

Mircea întoarse fără să vrea ochii spre sobă și-i răspunse aproape cu duioșie:

— Am primit o scrisoare.

Tovarășul Radu cercetă fața îngândurată a tânărului său tovarăș și șopti:

— Ce-ți serie?

Mircea povesti ce cuprindea scrisoarea Valeriei, spunându-i pe dinafară unele fraze. Apoi adăugă cu însuflețire:

— Cântă fetele noastre, tovarășe Radu, deși îngheață de frig

— Da, da, zise cu un ton glumeț celălalt, cântăca la Operă. Te bucuri, nu?

— Firește...

— Dar ai vrea s'o auzi cântându-ți numai ție?

— Nu chiar numai mie, dar... și mie.

— Bravo! Bine că te aud făcând mărturisiri complete...

Și izbucniră amândoi în râs. Vorbiră apoi despre munca „Ajutorului roșu“. Treaba nu mergea chiar pe roate. Organizația se ocupa mai mult de cei închiși la Doftana. Celelalte închisori din țară erau lăsate pe al doilea și al treilea plan.

— Chiar și Mislea, unde zici că tovarășele noastre o duc atât de greu. Dar mai e și Suceava, și Aiudul, și Galata din Iași, și altele mai mici, tot atât de crunt lovite. Ce crezi că trebuie făcut pentru ele, tovarășe Bogdan? întrebă omul partidului dând din cap nemulțumit.

Mircea tăcea, dându-i dreptate. Așa era. Nu lucrase destul de bine, nu mobilizase îndeajuns oamenii, nu făcuse cunoscută în mase, așa cum trebuia, teroarea din închisori. Zise, după un timp, cu glas frământat:

— M'am ocupat mai mult cu agitația în cartierul ceferiștilor.

— Nu e rău că ți-ai dat silința să răscolești cartierul acesta, dar e prea puțin. Doar știi că întreaga țară e o imensă închisoare, cu gratii sau fără de ele. Datoria noastră e s'o subrezim până om dărâma-o cu desăvârșire. Trebuie să lărgim munca „Ajutorului“ — asta trebuie să facem, tovarășe!

Omul partidului sări din pat, se apropie de sobă și se uită la cărbunii care abia mai mocneau. Se mai vedea deasupra cenușa argintie a hârtiei arse.

— Ce-ai ars, tovarășe Bogdan? întrebă el.

— Scrisoarea Valeriei, mormăi Mircea.

— Da... da... Păcat! Dar bine ai făcut. Pregătindu-se să arunce un lemn în foc, mai întrebă: — Ea e membră de partid?

— Nu.

— Dar tu?

— Parcă nu știi...

Radu dădu din cap: da, știa că Mircea nu era încă membru de partid. Se așeză pe marginea patului și rămase un timp adâncit în gânduri. Se uita la băiat și-și dădea seama, după fața lui trasă, că trebuie să fie tare obosit. Il bătu pe umăr, zicându-i:

— Ei, tovarășe, nu e ușor să fii comunist în ziua de azi.

Mircea strânse cu putere din fălci înghițindu-și căscatul.

— Altfel nici nu se poate, zise el. Se gândi cu amărăciune că nici el nu-i în partid, deși aștepta de mult să fie primit. Cine știe? Poate că încă nu merită?

— Îți pierzi slujba, mânânci pe apucate, ba de multe ori deloc, de vreo

petrecere-nici vorbă, și pe deasupra te mai bagă și la pușcărie Ei, ce zici de asemenea trai? răsă Radu, privind-și pieziș tovarășul..

— Ce să zic? Parcă noi l-am făcut așa? N'am vrea noi să fie altfel?

— Adică cum? Să ne plimbăm la braț cu Valeria cât ne-o fi voia și pe urmă să apăsăm pe buton și toate bunătățile să ne vină la picioare? După aia să te cuprindă somnul în brațele lui dulci — și a doua zi ia-o dela început. — Așa viață mai zic și eu.

— La braț cu Valeria, zău că n'ar fi rău. Dar să trândăvești toată ziua, nu — asta nu! Ah, cât îi urăsc pe trândavii lumii de azi! Mircea rostise cu atâta patimă aceste ultime cuvinte, încât mușchii feței i se făcuseră de piatră.

Celălalt îl asculta în tăcere și-și dădea seama, după vorbele sale, că înaintea lui stă un om întreg, un om care știuse să înfrângă toate tentațiile pe care i le oferă un trai liniștit. Se arătă neînduplecat, ca un adevărat luptător. Zise a glumă:

— Crezi poate că am venit la tine numai să te aud vorbindu-mi despre Valeria și să mai schimbăm o vorbă în legătură cu „Ajutorul roșu“?

La o asemenea întrebare, Mircea încrunță uimit, sprâncenele:

— De, știu și eu...

— Nu zic că astea ar fi lucruri de aruncat. Sunt amândouă importante și știu că amândouă ți-s dragi... Mai ales Valeria. Ei, nu-i așa?

— Ba cam așa e... dacă stai să te gândești, zâmbi înveselit Mircea.

— Da, da, dragostea e o problemă grea al dracului de rezolvat... Coborî din pat și aruncându-i o privire solemnă, continuă rar și măsurat: — Am venit la tine, tovarășe Bogdan, să-ți comunic că ai fost primit în rândurile Partidului Comunist! Și omul partidului îi întinse mâna.

Mircea sări în picioare, uitându-se uluit la chipul tovarășului. Acesta însă îl privea cu seriozitate, întărind cu o mișcare a capului știrea ce i-o adusese. Înțelegea acum rostul întrebărilor lui de adineauri. Oare nu spusese vreo prostie? Iși încordă mintea pentru a-și aminti tot ceea ce răspunsese. I se părea că vorbise așa cum trebuie, așa cum simțea.

Gândul îi sbură deodată la Valeria. Intoarse ochii spre fereastră, căutând-o parcă dincolo de geamul acoperit cu florile de ghiață. Ar fi dorit să fie de față, să audă și ea această veste.

— Dacă ar ști Valeria! exclamă el — cât s'ar bucura! Râdea fericit și inima îi bătea să se spargă. Ii pierise somnul și simțea un neastâmpăr în tot trupul, care îl împingea să fugă din casă, pe ulițele pe unde altădată colindase cu Valeria. Se repezi la sobă și potrivi înăuntru câteva bucăți de lemne, suflând în în spuză ca să atâte focul. Spuse cu vioiciune:

— Te rog, tovarășe Radu, rămâi să dormi la mine.

Dar celălalt, cu mișcări iuți, pe care nu i le-ai fi crezut, se dezbrăcase și acum stătea întins sub pătură. Ii răspunse de-acolo:

— N'avea grijă, că nu mă las rugat. Și pe urmă, voievoade, e pentru tine o adevărată cinste să dormi în același culcuș cu mine. Doar sunt coșcogemite cuceritor de țări și împărații. Pe legea mea, că împins numai de mărînime primesc să împart patul cu tine.

Mircea se trezi a doua zi dimineață, singur. Omul partidului părăsise casa fără să-l simtă. Sări din pat, neliniștit să nu ajungă prea târziu la întâlnirea pe care o avea cu un tovarăș.

Adeseori povestitorul acestor întâmplări își avea drumul prin fața casei în care locuia Mircea. El ar fi dorit să zărească la fereastră chipurile celor doi îndrăgostiți și să se oprească o clipă, întrebându-i de sănătate.

Dar geamul era tot timpul închis și căptușit cu flori de ghiață, și el ar fi suflat în zadar asupra lor ca să le spulbere. Ii veni în ajutor zefirul primăverii, care le topi, într-o bună zi, și încărcă cu flori salcâmul din poarta casei. Apoi, când veni vara, salcâmul se scutură și el de florile dulci și într'un colț al ferestrei un păianjen își țesu plasa subțire în care se prinseră firisoarele aurii ale razelor de soare. Nici o mână de femeie nu se învrednici să rupă plasa străvezie și ea atârna acolo toată vara. O singură dată i se păru că vede, dincolo de fereastră, doi ochi adânci și mari privind cu tristețe frunzele care se desprindeau de pe crengile negre ale salcâmului. Apoi florile de ghiață creșcură iarăși la loc, acoperind geamul.

Intr'una din zilele acelei ierni, cel ce povestește trecea, în drum spre treburile lui, pe o străduță care mărginea casa, când îl zări pe Mircea cumpărând dela o țigancă vânzătoare de flori, un buchet de garoafe roșii și pornind apoi aproape în goană. Cui ducea flori îndrăgostitul meu? Să fi uitat el oare ochii prelungi ai Valeriei? Și toată frumusețea acestei curate iubiri, care părea nepieritoare, să se fi mistuit dintr'odată, ca un foc de artificii?

Sub stăpânirea acestor gânduri, povestitorul păși pe urmele lui și după ce străbătu un șir de străzi, îl văzu de-odată oprindu-se la capătul unei ulițe din apropierea închisorii Văcărești. Se părea că așteaptă cu nerăbdare pe cineva, se uita într'una la ceas, călca fără astâmpăr zăpada și își sucea capul în toate părțile. Apoi fața i se luminea de un zâmbet, sări până în mijlocul drumului și strigă cu un glas sugrumat de emoție, agitând în văzduh buchețelul de garoafe roșii:

— Valeria! Valeria!

Valeria se opri din mers și își întoarse ochii spre poarta neagră a închisorii prin care ieșise cu câteva minute înainte. Se desmeteci repede și începu să alerge cu mâna întinsă spre florile roșii. Dar când ajunse în dreptul lui Mircea, nu mai știu ce să facă. Dădu să întindă brațele spre dânsul, însă, pe neașteptate, își cuprinsese fața zâmbitoare în palme. Părea că se trezise dintr'odată în dimineața unei primăveri, pe alea unui imens parc înflorit și un tânăr pe care de atâtea ori îl visase, stătea acum aveau înaintea ei. Se ferea parcă să-l atingă, pentru ca imaginea lui să nu se împrăstie asemenea unui abur luat de vânt.

— Te bucuri că am venit aici, Valeria? Voiam să-ți fac bucuria asta. Așa-i că te bucuri? îi vorbi Mircea cu fața plină de râset, repetând necontenit în inima lui, cuvântul „bucurie“. Isbuti să-i prindă mâinile și îmbrățișându-o, îi sărută gura cu patimă.

— Mircea, ce faci? strigă uimită Valeria, acoperindu-și buzele cu palma și privind, puțin speriată, în jurul ei. Se uită la ochii lui arzători, la chipul lui zâmbitor, la gura lui întredeschisă, la dinții umezi, la tânăra aceasta gata să rădă și să sărute din nou. De când n'o mai sărutase!

— Ei, s'a făcut acum! îi răspunse Mircea râzând, ne mai săturându-se s'o privească. Se mișca neastâmpărat în zăpadă, abia abia stăpânindu-se să n'o cuprindă în brațe. Insfârșit, o vedea iarăși liberă!

— Ai dreptate! exclamă ea, de-odată înveselită. Și atingându-i ușor obrazul, zise cu glas fericit: — Văd că ai rămas la fel ca acu doi ani.

— De, nu pot minți, cam așa e. Ce, nu-ți e pe plac?

— Cum să nu! Dar acum hai să mergem, că uite...

Aruncă amândoi o privire spre gardianul care făcea de strajă lângă poarta închisorii și luându-se de braț, se grăbiră să se îndepărteze.

Străbăteau acum, aproape alergând, străzile înzăpezite, îndreptându-se parcă spre o grădină plină de soare și flori, aflată într'o zare a lumii. Se

opriră abia când ajunseră destul de departe de poarta neagră a închisorii, privind-se nesățios și zâmbindu-și unul altuia fără nicio pricină. Fețele lor erau la fel de tinere și abia dacă deslușeau în colțurile ochilor ei un păienjenis nevăzut aproape, iar între sprâncenele lui, o cută mai gravă. Inșă niciunul din ei nu se gândea acum la astfel de lucruri.

— Am uitat să-ți dau florile, tresări Mircea, întinzându-i buchetul.

— Garoafe, cum îmi place mie! zâmbi Valeria, îngropându-și fața în ele. Apoi mângâind petalele reci: — Mă mai iubești, Mircea?

— Chiar dacă ai fi stat la închisoare douăzeci de ani, tot te iubeam, zise cu glas pasionat, ca un jurământ, Mircea.

— Eram sigură... sigură, murmură Valeria, strângând buchetul la piept.

Își continuară drumul, mai liniștiți de data asta, păstrând multă vreme tăcere. Florile roșii ardeau ca o flacără la pieptul Valeriei, iar ochii verzi și adânci ai lui Mircea, păreau două boabe de lumină primăvărată, scăpărând cu mii de scântei. Clocotul sângelui nu mai încăpea în inimile lor și parcă isbucnea în afară, așa cum isbucnește apa râurilor, primăvara, de sub crusta de gheață.

Intrând într-o uliță mai dosnică, se înfundară până la genunchi în troienile mari de zăpadă. Se opriră căutând o pârtie pe care să-și poată continua drumul. De jur împrejur erau însă numai nămeți și Valeria dădea semne de oboseală.

— Hai, că-ți tai eu drum! Ține-te după mine, zise Mircea, dând să facă un pas mare în mormanul de zăpadă.

— Ba să mergem alături, hotărî Valeria, trăgându-l de mână.—Dece, mă rog, să mergi tu înainte?

— De, poate am și eu motivele mele, răspunse, misterios, Mircea.

— Aha, se vede că în lipsa mea s'au întâmplat lucruri pe care mi le tănuiești? N'aș putea totuși să le aflu și eu, utecistule?

— Dacă vrei... Iată una din taine: nu mai sunt utecist.

— Ce? Ai făcut vreo boroboată? Spune! Trebuie să știu!

— Îți spun, dar fii liniștită! Să nu sari în sus. Iată: am fost primit în Partid.

Chipul Valeriei, care se întunecase din pricina gândurilor dureroase care îi trecuseră prin minte, se ilumina dintr'odată. Respiră cu putere, de parcă scăpase de o mare nenorocire. Sângele care îi fugise din inimă, se întoarse, isbucnind năvalnic.

Pe dinaintea ochilor ei strălucitori, trecură fețele grave ale tovarășelor din închisoarea Mislea. Cu câteva săptămâni în urmă, fusese întrebată, într-o celulă, noaptea, ce crede despre îndatoririle unui comunist. Abia la sfârșitul ședinței își dădu seama de ce anume fusese întrebată.

— Și pe mine m'au primit în Partid, și eu sunt comunistă! rosti Valeria, cu glas avântat.

Se îmbrățișară îndelung. La fereastra unei case din apropiere răsări capul cuiva și atunci o luară la fugă, călcând nepăsători peste troienile de zăpadă. Buchetul de garoafe roșii din mâinele Valeriei, parcă le arăta drumul, călăuzindu-le pașii.

Își vorbiră în drum despre când și cum fuseseră primiți în Partid, despre bătrâna mamă a Valeriei, hotărîndu-se să treacă mai întâi pe la ea, despre cunoștinții și tovarășii pe care îi știau amândoi.

— Dar Moise, ce face? își aminti Valeria.

— E șomer de multă vreme, răspunse cu părere de rău, Mircea. Și imediat, cu bucurie: — Știi că și el a fost primit în Partid.

— Deci și Moise e comunist! Merita. E un băiat dârz și priceput organizator. Părinții lui ce fac?

— Cum îi știi. Sunt oameni tare cumsecade. Bătrânul citește ziarul în fiecare zi și e cătrănit rău. A intrat spaima în el, decând Hitler a fost adus la putere în Germania. Se tot gândește la Pandele...

— Ce are el cu Pandele?

— Ei, l-a dat afară din casă. Venise să-i repare ceva la o haină și bătrânul i-a spus că el nu coase pentru ticăloși.

— Rău a ajuns și Pandele ăsta!

— Rău de tot! Până acum era doar agent. Azi mai e și legionar pe deasupra.

Căzură pe gânduri și rar dacă unul din ei mai întreba ceva. Când ajunseră la casa în care locuia mama Valeriei, femeia îi aștepta afară, lângă ușă, cu șalul peticit aruncat peste umeri. Intinse mâinele spre Valeria, clătî-nându-se și isbucni într'un hohot de plâns.

— Valeria mea! Puicuța mea! Odorul meu! murmura printre sughituri bătrâna, îmbrățișându-și fata și strângând-o la pieptul ei, după ce pătrunseră în casă. Iși aruncă șalul de pe ea și smulgându-i aproape paltonul, începu să-i pipăie brațele ca să-și dea seama cât slăbise. Valeria slăbise într'adevăr foarte mult.

— Te-au chinuit, diavoli, arză i-ar focul să-i ardă! Te-au smuls de lângă mine pentru că ești fată săracă și curată la suflet! Și te-au ținut, fetița mea, flămândă ca să huzurească toți hoții și ucigașii din lumea asta! De chinul tău și al fetelor care erau împreună cu tine, am plâns, măicuță, de mi s'au topit luminile ochilor. Ah, dumnezeule, cum lași tu niște fapte slabe să se chinuiască atâta pentru dreptate!

Mama iscodi fața împietrită a fetei, mai oftă de câteva ori, apoi trăgând-o după ea, o așeză pe pat și-i zise desmiedător:

— Ei, ce-a fost a trecut. Să fiți amândoi sănătoși și fericiți împreună. Și apropiindu-se de Mircea care stătuse lângă ușa, întinse o mână și-i mângâie obrazul. — N'am ce zice, bun om ți-ai ales, copile! Cât ai lipsit tu, el singur venea câteodată să vadă cum o mai duc și-mi îndulcea sufletul cu câte o vorbă.

Valeria își dădu seama că maică-sa îmbătrânise. Albise colilie și sbârciturile îi brăzdau acum toată fața. Degetele îi erau roase de leșie până la os. Zise cu glas amar:

— Ți-au prăpădit mâinile negustorii, mamă. Și apropiindu-le de buze, i le sărută cu gingășie.

Mama și le trase încet și acoperindu-și fața cu palmele, isbucni iarăși în plâns. Făcu eforturi să se potolească și vorbi cu voce slabă:

— Făgăduiește-mi că ai să fii cuminte și o să trăiești liniștită alturi de Mircea!

Valeria se ridică de pe marginea patului și făcându-i semn să se liniștească, îi spuse cu tristețe în glas:

— Tu ai vrea, mamă, ca negustorii care ți-au stors vloga și sănătatea, să facă la fel și cu mine?

Bătrâna clătina din cap și sbârciturile fetei i se încrețiră mai tare.

— Nu vreau asta, copila mea! Deajuns că mi-au călcat mie viața în picioare. N'aș vrea să pătîmești și tu la fel.

— Atunci de ce vrei, mamă, ca eu să fiu cuminte, după cum spui?

Maică-sa își duse mâna la gură. Înțelese că nu va putea cu nicio rugă-minte frânge încăpățânarea copilului ei. Așadar, până la sfârșitul vieții, n'o să aibe un pic de liniște? Îngână, cam încurcată:

— Nu s'ar putea să crape odată toți negustorii din lume și să vă bucu-

rați și voi de puțină fericire în viață? O! doamne, doamne, cum n'am eu o putere!

Valeria și Mircea o prinseră de mâini și o îmbunără cu vorbe blânde, până când bătrâna se înveseli de-abinelea. Strângându-i pe amândoi la pieptul ei, ea se simțea mai plină de putere și le vorbi liniștită:

— Se vede, dragii mei, că nu se poate altfel ajunge la fericire. V-a fost dat vouă să treceți prin încercarea asta. Numai de-ar da Dumnezeu să rămâneți mai mult timp împreună.

La câteva zile după asta, Mircea și Valeria se duseră să-i vadă pe părintii lui Moise. Bătrânul croitor ședea la masă și-și citea ziarul la lumina lămpii. Când îi văzu intrând, ochii îi scânteiară în dosul sticlei ochelarilor. Svârlind ziarul pe masă, se ridică de pe scaun.

— Domnișoara Valeria! Mata ești? Bărbița lui scurtă și albă acum ca omătul, îi tremura ca bățul de vânt. Se apropie de Valeria și punându-i mâinile pe creștet, închise ochii îngânând o binecuvântare. Apoi spuse cu glas plin de turburare: — A dat Domnul să te întorci din nou printre oameni. Și trăgând-o încetisor spre masă, o așeză pe un scaun, cu multă luare aminte. Iar după ce sfârși această operație aproape rituală, începu să strige spre bucătărie: — Sură, avem doi oaspeți scumpi. Adă repede un ceainic și zahăr!

Din bucătărie se auzi glasul obosit al Surei:

— Și cine, mă rog, sunt cei doi oaspeți așa de scumpi?

Avrum se întoarse râzând spre cei doi tineri:

— Așa-i ea!... Dacă ar ști că sunteți voi, ar da năvală. Și începu iarăși să strige spre ușa bucătăriei: — Nici nu visezi tu, Sură, ce musafiri avem. Domnișoara Valeria, Sură, și împreună cu ea, domnul Mircea, flăcăul nostru.

— Domnișoara Valeria? răsună deodată glasul ascuțit al femeii.

Ușa bucătăriei se dădu la o parte și în prag se ivi Sura. O bucată de timp își legănă trupul în dreapta și'n stânga, bolborosind vorbe neînțelese. Pe urmă ridicându-și fusta să nu se împiedice în ea, se repezi la fată, îmbrățișând-o. Se dădu un pas înapoi și o privi îndelung:

— Și, tot frumoasă ai rămas! Când cerul e darnic cu frumusețea unui copil, poate el sta și în pușcărie, poate să-l chinuiască toți călăii din lumea asta, că tot frumos rămâne. Nu-i așa, Avrum? Porni spre bucătărie, vorbindu-și de una singură: — Ceai... ceai, să aducem ceai pentru copii...

Croitorul cercetă și el mai de aproape chipul Valeriei. Ținea la ea tot atât de mult ca și la Mircea, pe care îl socotea ca pe băiatul lui. Nu o singură dată întrebasese de ea și-i trimisese în închisoare o vestă căptușită cu două rânduri de vată, croită de mâna lui. O întrebă cum se simțea acum după ce trecuse prin „iadul pământesc“ și văzând că fata în loc să-i răspundă, se uită prea insistenț la ochelarii lui, se simți simți obligat să-i dea o lămurire:

— Poate crezi, domnișoară, că mi-am pus două perechi de ochelari, așa, de fantezie? Nu. E drept că nu m-am dus la doctor ca să-mi ia măsura vederii. De unde să mai dai bani și pentru consultație? Și după mine doctorii din ziua de azi sunt cu toții niște bandiți. Da, bandiți adevărați! N'o să-ți dai seama cine mi-a slăbit vederea în halul ăsta. Dar Mircea știe. Cine crezi, domnișoară Valeria? Hitler! Da, Hitler în persoană. De focul lui citesc în fiecare zi ziarul dela un capăt la altul. Bătrânul își desprinsese de după urechi o pereche, și ochii lui congestionați sclipiră cu ură: — Din pricina acestui bandit de Hitler!

Tocmai atunci intră Sura cu ceainicul într-o mână și cu tava plină de pahare, în cealaltă. Croitorul începu să le facă semne celor doi oaspeți să

nu deschidă cumva vorba despre Hitler, față de Sura. Ii era milă de nevastă-sa care, din ziua când aflate trista veste că Hitler luase puterea, nu mai putea dormi liniștită. Avea vedenii și i se părea că aude în fiecare noapte bătăi în ușe. Ii rugase pe bătrân să-i pună un zăvor mai de nădejde pe din lăuntru. Și el îi pusese alt zăvor — că ce era să facă?

Avrum turnă ceaiul în pahare, în vreme ce nevastă-sa așeza pe masă cutia de zahăr. Era cam încurcat de prezența ei și se ferea să nu-i răscolească sufletul cu cine știe ce vorbe. După ce goli paharul și-și scărpină bărbia, se hotărî totuși să continue discuția începută. Vorbi așadar cu glas tărăgănat:

— El... știți despe cine e vorba. Un nebun! Un ucigaș! Au mai fost în lume nebuni ca ăsta, poate chiar mai răi. Dar ce s'a ales din ei? Praful și pulberea. El... știți cine, e în stare să prefacă lumea într'o mare de sânge, într'o pădure de foc. Dar până la urmă nu scapă nici el dela pierzanie. Așa zice și Moise al meu, care citește mai multe ziare ca mine. L-ai văzut mata, domnișoară Valeria, pe Moise al meu?

Valeria, care băuse cu plăcere paharul cu ceai, deși îi venea greu să tot muște de fiecare dată din bucățica de zahar, după obiceiul casei, zise repede, știind că o să-l bucure:

— Moise e un băiat de ispravă. Aveți un fecior tare bun. Să vă trăiască!

Auzind-o vorbind astfel despre singurul ei băiat, Sura zise oftând:

— Și dacă-i bun? Tot degcaba! De lucru n'are și nimeni nu vrea să-l primească la lucru, iar de însurătoare, nici nu vrea să audă. Nu știu ce tot așteaptă. Poate o prințesă. Și pe urmă dece nu-i dă pace musărul de Pandeles? Zi și mata, domnișoară Valeria! Ce rău i-a făcut lui, Moise?

Mircea o bătu încetișor pe umăr și-i zise cu nespusă căldură:

— Lasă, bătrânico, până la urmă îi venim noi de hac lui Pandeles! Mai bine gândește-te la altceva.

Dar fața bătrânei se îngălbeni dintr'odată și ea se sprijini cu capul de umărul bărbatului ei, gata să leșine. Gemu:

— Oi, oi! Numai nenorociri în lumea asta. Tare mi-e rău, Avrum.

Bătrânul se sperie, și prinzând-o de după umeri, o duse încetișor în cameră, vorbindu-i cu gingășie:

— Haide, Suroală, întinde-te colea, în patul tău. Ți-am mai spus eu să nu-ți mai faci gânduri negre, că domnul dumnezeu are el grije să ne ocrotească. Fii liniștită, Suroală, ascultă-mă ce-ți spun...

Sura se lăsa dusă de bărbatul ei, gemând într'una. Dar când să intre în cealaltă cameră, se întoarse deodată în prag și li se adresă oaspeților cu voce slabă dar plină de demnitate:

— Iertați-mă, vă rog, că vă părăsesc! Mai ales domnișoara Valeria să mă ierte.

Valeria îi răspunse cu dragălașenie:

— Odihniți-vă și n'aveți grije de noi. Aici suntem ca acasă. Odihniți-vă!

Croitorul se înapoie în atelier, frământându-și mâinile și bolborosind cuvinte ebraice. Se așază la masă și bău două pahare de ceai, unul după altul. Tăcea și ofta din când în când. Însfârșit, mormăi:

— Știți... și eu am început să mă tem, așa, o leacă. A trecut pe aici musărul acela de Pandeles și a întrebat de Moise. Dar n'a intrat în casă. S'a oprit pe prag și tot învărtea în mână un carnețel. Că n'a intrat în casă, cu atât mai bine. Dar știți ce mi-a spus? Că acum, de când a venit Hitler la putere, zilele îmi sunt numărate. N'ar fi nici asta nimic. Cât mai am eu de trăit? Doar am trecut de șaptezeci de ani și dela șaptezeci de ani încolo, zilele sunt dăruite de dumnezeu. S'a legat și de Moise. Mi-a spus, musărul,

că Moişe e comunist şi că nici el n'o să aibe multe zile. Moişe, după părerea mea, trebuie să fie cam de vârsta voastră. Astă toamnă a împlinit douăzeci şi şase de ani. Ia socotiţi cât mai are el până la şaptezeci! N'ar fi păcat să i se curme zilele înainte de vreme? Bătrânul îşi sprijini faţa'n palme şi murmură o rugăciune pentru ocrotirea vieţii feciorului său. Deodată înălţă capul, ochii-i rămaseră ținuiți în tavan şi vorbi cu glas tremurând de îndoială: — Dumnezeu, dacă e adevărat că tu ești a tot putințe, atunci de ce nu pogori pe pământ să faci dreptate? De ce nu-l spulberi de pe fața pământului pe Hitler şi pe oamenii de soiul lui Pandele? Privi cu multă disperare la Mircea şi Valeria: Unde-i dreptatea lui Dumnezeu? Unde? Unde?

Tinerii îşi aruncau priviri pe sub sprâncene, turburați şi ei de sbuciumul sufletesc al bătrânului Avrum. Credința lui în Dumnezeu se clătina şi parcă le cerea lor un ultim sprijin. Ce-ar fi putut să-i spună ca să nu i se năruiască dintr'odată?

— Unde s'a ascuns dreptatea dumnezeiască? repetă aproape strigând bătrânul, lăsând să-i cadă cu sgomot brațul pe masă.

Privind mâna aceasta care-şi închircea degetele într'o strânsoare dureroasă, un gând încolți în mintea lui Mircea.

— Îți aduci aminte, moș Avrum, zise el, ce-mi spuneai când Valeria era în închisoare?

— Ce? tresări Avrum. Ce-ți spuneam?

— Imi vorbeai despre împărăția dreptății. Imi spuneai că dreptatea nu se găsește la fiecare colț de stradă, căci altfel ea ar putea fi furată de trecătorii necinstiți. Că dreptatea e mai scumpă ca aerul şi că de aceea ea stă ascunsă în inimile oamenilor până în ziua în care se vor putea aduna laolaltă, aruncându-şi în lume întreaga strălucire. Aşa îmi spuneai mata, aproape cuvânt cu cuvânt.

Mircea îi atinse încet mâna uscată. Bătrânul îşi îndreptă spinarea şi se vedea din privirea lui că începea să-şi recapete încrederea în sine. Valeria îi zâmbi prietenos şi lui îi plăcu chipul ei luminos şi era mulțumit că o vede șezând la masa lui şi sorbind ceaiul din paharul lui. Mângâindu-şi firele albe ale bărbii, îngână mai mult pentru sine:

— Da, mi-aduc aminte; şi în inima mea stă ascunsă o fărâamă din tezaurul fără preț al dreptății. Nu-i așa că mă crezi, domnișoară Valeria?

Valeria încuviință fluturându-și genele. Apoi zise, jumătate înglumi:

— Mi se pare că m'ați cam bârfit amândoi cât am lipsit...

Bătrânul croitor îi clipi lui Mircea din ochi şi zâmbi:

— Să ne ierți, domnișoară, dar așa, câteodată, ne lua gura pe dinainte. Şi continuă căutându-și cuvintele: — Scrie în cărțile noastre sfinte că atunci când vorbești de bine un om, ți se iartă un păcat. Şi păcate, slavă domnului, avem fiecare cu sacul. De aceea, domnișoară, când n'ai fost de față, n'am scăpat niciun prilej să te laud, ca să mi se ierte cât mai multe păcate. Avrum făcu mare haz de spusele lui.

Luând parte la veselia croitorului, Valeria se ridică dela locul ei şi se așează pe un scaun, lângă el. Il privi cum îşi ciupește barba ca un cărturar mulțumit de înțelepciunea minții lui, şi-i vorbi cu o căldură aproape filială:

— Vreau să-ți mulțumesc pentru vesta vătuită pe care mi-ai trimis-o în închisoare. Dacă ai ști ce bine mi-a prins! N'am mai scos-o de pe mine zi şi noapte.

— N'ai dece să-mi mulțumești. S'o porți sănătoasă şi să-ți aducă noroc în viață!

— Te rog să mă ierți, dar n'o mai am. Am lăsat-o tovarășelor mele, care au rămas în închisoare, să le țină şi lor de cald. Am făcut rău?

— Ferească Dumnezeu! Ai făcut chiar cum nu se poate mai bine! Au și ele nevoie de o haină caldă. Ba încă m'am învrednicit cu prea puțin, pentru că ele ispășesc acolo credința lor în dreptate. Ce suflete mari, scumpă domnișoară!

Avrum desfăcu larg brațele, ca și cum ar fi vrut să cuprindă în ele lumea întreagă. Fără să vrea atinse umerii fetei și, fâstâcindu-se, își ceru iertare de, parcă ar fi comis o impietate:

— Din greșeală... iertați-mă.

Dar Valeria apucă mâinile uscate ale bătrânului și ridicându-le până aproape de pieptul ei, îi zâmbi șăgalnic:

— Lasă, că nu-i niciun păcat, că doar n'oi fi eu Dumnezeu din ceruri.

Avrum se înveseli și-i clipi șiret din ochi:

— Eu zic că nu. Dar poate Mircea e de altă părere.

Râseră cu toții. Atmosfera grea din odaie se risipise cu totul. Incepură a vorbi despre lupta pe care comuniștii o duceau în țară și peste hotarele țării pentru a înstăpâni în lume dreptatea. Bătrânul îi asculta în tăcere pe cei doi tineri, intervenind din când în când:

— Da, da! Asta scrie și în cărțile noastre sfinte! Se poate, da, da! Dar asta nu scrie nicăieri în cărțile sfinte!

Valeria îl întreabă tocmai când făcea pentru a nu știu câta oară constatarea că spusele lor nu se găsesc scrise „în cărțile sfinte“.

— Ia spune-mi matale: în cărțile sfinte stă scris despre comuniști ori despre Hitler? Și dacă se află acolo ceva, aș vrea să-mi arăți și mie și să-mi tălmăcești din limba veche. Ce zici? Se poate?

Avrum se încruntă, incurcat. Aruncă o ochire asupra cărților îngrămădite deasupra dulapului și clătină din cap, nemulțumit.

— Nu, zise el în sfârșit. Despre comuniști... parcă se deslușește ceva. Dar despre un bandit ca Hitler, nici pomeneală; scrie însă despre *musări*. Da, da, despre asta scrie lămurit. Căci, vezi matale, *musări* ca Pandelescu au fost și pe vremea profetilor noștri. Își pironi ochii asupra ușii care dădea în dormitor și oftă din greu: — Sura! Săraca! Îi scurtează zilele banditul de Pandelescu!

Mircea și Valeria încercară să-i alunge gândurile negre care puseseră din nou stăpânire pe mintea bătrânului croitor. Îi arătară că domnia lui Hitler și a indivizilor de teapa lui Pandelescu este trecătoare. Apoi îi vorbiră despre viitorul luminos al oamenilor truditori și despre traiul lor de astăzi în Uniunea Sovietică.

Avrum plesni cu palma aerul și ciupindu-și bărbia albă ridică un deget.

— Stați un pic. Da-da, știu! Nici asta nu-i un lucru nou. În cărțile noastre sfinte scrie despre vremurile Mesiei. Poate că acest Mesia s'a arătat, iar acum stă la masă și bea ceai, gândindu-se cum ar face și ar drege ca toți calicii din lume să fie fericiți.

Bătrânul Avrum vorbi mult și cu însuflețire despre acele vremuri mult așteptate care vor zdrobi porțile închisorilor și vor aduce pe masa săracului, pâine și unt și vin, iar pe buzele lui cântece de bucurie. Intr'un târziu, cei doi oaspeți se ridicară. Bătrânul îi petrecu până la ușă și mai zise cu glasul lui cântat:

— Să trăim cu toții și să apucăm asemenea zile și mata, domnișoară Valeria, care ai o inimă bună, și domnul Mircea care luptă pentru izbândă calicilor și Moise al meu care, deși nu crede în Mesia, e un băiat de treabă. Uite, decâteva zile nu mai dă pe-acasă. Aleargă și aleargă, nu știu pe unde. Ce băiat, — Dumnezeu!

În seara aceea, Moişe rălăcea, ca de obicei în ultimul timp, departe de casa părinţilor săi, în căutarea unui adăpost unde să-şi petreacă noaptea. Călca fără să-i pese de grămezile de zăpadă, fredonând încetişor un cântec revoluţionar. Era îmbrăcat într'un palton lung, care îi ajungea până aproape de glezne. O eșarfă de lână roşie îi înfăşura gâtul, iar un capăt al ei fâlfâia ca o flamură în urma lui. De sub şapca înfundată până peste urechi îi ieşeau afară şuviţele de păr negru, dând şi mai mult la iveală oboseala încrustată pe chipul lui prelung. Pe obraji palizi, barba ţepoasă pune umbre întunecate şi ochii-i sclipeau mari, aprinşi de febră. Li era foame — de dimineată nu mâncase nimic — şi se hotărî în sfârşit, să scoată din buzunarul paltonului cornul uscat care îngheţase deabinelea. Muşcă din el, cu gândurile aiurca.

Incercase mai înainte să se apropie de casa părintească, dornic să doarmă în patul lui. Dar făcuse cale întoarsă, din pricina unor indivizi suspecti care dădeau târcoale pe străzile din jur. Şi printre ei parcă era şi Pandele. Nu-l văzuse de multă vreme, dar putea să pună mâna în foc că el era. Ştia că ticălosul îi aţinea calea; — aflase despre aceste gânduri ale lui dela o rudă care-i comunicase, prin taică-su, croitorul, să se ferească de el şi să fie cu ochii în patru. Străbătuse aproape în fugă vreo câteva ogrăzi, schimbase câteva tramvaie şi acum era în căutarea unui culcuş. Să nu se dea el prins până dimineata şi după aia o să se descurce.

Terminase de mâncat cornul, când Moişe zări deodată ivindu-se de după colţul uliţei o umbră. Dând să se ferească, o luă repede înapoi, îndreptându-se spre altă uliţă întunecoasă, dar când ajunsese aici, doi indivizi îi răsăriră îi faţă, ieşiţi parcă de sub grămezile de zăpadă. Işi zise scrâşnind din dinţi:

— Cum dracu' nu mi-am dat seama că v'aţi luat după mine, ticăloşilor! Şi fără să mai stea mult pe gânduri, o rupse la goană.

Stârnind norişori albi de zăpadă, cei trei alergau după el strigând cât îi ţineau gura:

— Stai! Stai! Stai că trag, jidane!

Moişe recunoscuse glasul lui Pandele. Intoarse repede capul să vadă dacă nu se înşela. Da. Era el, cu faţa lui mică şi scofâlcită pierdută între căciuliţa de astrahan şi gulerul de blană al paltonului, cu picioarele lui scurte, încălţate în şoşoni noi, strălucitori. Alerga ca un apucat, ţinând ţeava revolverului îndreptată asupra lui. În cealaltă mână îi flutura mânuşa groasă de piele, îmblănită. O scăpă jos, dar nu se aplecă s'o ridice.

Sărind la întâmplare peste un zăplaz, Moişe căuta poarta ogrăzii ca să poată ieşi dincolo, când o femeie apărură în pragul uşii şi zărindu-l, dădu să ţipe. Dar spaima o amuţi şi se clătină, gata să cadă.

Moişe se repezi într'acolo şi sprijinind-o, îi şopti dintr'o suflare:

— Nu striga! Nu sunt hoţ! Linişteşte-te! Şi văzând că i se moaie picioarele, o luă de braţ şi o trase în casă, unde o lăsă să cadă pe un scaun.

Silit de împrejurări să intre în această casă necunoscută, Moişe nu ştia acum ce să facă. Un copil de vreun an întins în leagăn, căscă la el nişte ochi uimiţi şi-i întinse mână, zâmbindu-i. Moişe îşi scoase şapca, trecându-şi degetele prin părul încâlcit, aşteptând ca femeia să-şi vină în fire. Chipul ei era alb şi rotund, iar bărbia ascuţită aparţinea parcă unei alte persoane şi fusese lipită acolo din întâmplare. Avea ochii prelungi de tătăroaică şi sprâncenele drepte. Fără să vrea, el făcu constatarea că nu seamănă deloc la chip cu copilăşul din leagăn.

— Ce cauţi în casa mea? Suntem oameni săraci! N'avem bani! Pleacă! Pleacă! Începu să ţipe femeia ca trezită din somn. Apoi sări de pe scaun,

cuprinzându-și copilul cu o mișcare disperată, parcă să-l ferească de o nenorocire.

Moișe se trase un pas îndărăt, făcându-i și el semne disperate să tacă din gură. Ii părea rău că nimerise în casa asta, dar acum nu mai avea ce face. Temându-se că femeia va isbucni iarăși în țipete, începu să vorbească repede, silindu-se să fie cât mai convingător.

— Vă rog, ascultați-mă numai o clipă! Nu am absolut nimic cu dumneata. Nu sunt hoț. Sunt un muncitor urmărit de poliție. Nu aveți de ce vă teme. Sunt un om cinstit! Și își încrucișă brațele pe piept, dându-se mai la o parte. Femeia începu să se desmeticească și groaza pieri încetul cu încetul din ochii ei. Insfârșit, izbutise s'o liniștească!

Femeia continua să-l privească, totuși, cu neîncredere și cu o uimire crescândă. Apoi, hotărîndu-se deabinelea, așază copilul la loc în leagăn și suspină prelung:

— Credeam că ești vreun răufăcător. Apoi — cu glas neliniștit: — Și acum ce vrei dela mine?

— Nimic! zise Moişe și-i făcu semn cu mâna să se așeze pe scaun. Ea însă nu se depărtă de leagăn. — Nu vreau nimic, vorbi mai departe Moişe. Sunt urmărit de poliție pentru că lupt pentru dreptatea muncitorilor. Ca să scap, am sărit gardul și am ajuns aici, în casa dumitale.

Deodată o șuierătură se auzi din uliță și femeia tresări, aplecându-se deasupra leagănului.

— Poliția! exclamă ea, cuprinsă din nou de spaimă.

Moișe rămase încremănit, ascultând și el șuierăturile de-afară. „Dacă m'a văzut Pandele unde am intrat, sunt pierdut!“ îi trecu prin gând. Simțind pe umăr o atingere ușoară, întoarse fața. Copilul își lăsase mâna pe umărul lui. Ii zâmbi dragăstos și arătându-i-l măică-si, întreabă în șoptă:

— E băiat?

Mama clătină din cap, legănându-și ușurel copilul:

— Ba nu, e fetiță!

Rămaseră tăcuți până când șuierăturile polițiștilor se stinseră de pe ulițele cartierului muncitoresc. Copilul adormise și zâmbea prin somn. Femeia trase leagănul lângă pat și, după un timp, își lăsă și ea capul pe pernă. Noaptea trecu greu. La ivirea zorilor, un alt șuier răsbătu de afară în casa liniștită. Moişe, care dormise ghemuit pe un scaun, sări ca un arc în picioare. Iși dădu seama numaidecât că e șuierul prelung al sirenei din alt cartier și răsuflă ușurat. Iși infundă șapca pe cap și privi câteva clipe femeia și copilul care dormeau nestingheriți. Înălțându-și brațul spre fereastra acoperită cu flori de ghiață, șopti cu un zâmbet:

— Grivița! Sirena dela Grivița!... Apoi se strecură repede afară din casă.

Prin văzduhul cenușiu și înghețat al acestei dimineți, cântecul sirenei dela atelierele Grivița suia neîntrerupt, chemându-i pe ceferiști la grevă. Era un cântec pornit parcă din pieptul unei făpturi uriașe ce respirându-și suflarea fierbinte și năpraznică deasupra acoperișurilor înzăpezite, cobora în ulițele strâmbe, pătrunzând prin pereții șubrezi ai căsuțelor povârnite, cufundate în frig și mizerie. Era cântecul acesta atât de puternic, încât porțile fabricilor se dădeau înlături, scârtâind din balamale, inimile vibrau ca niciodată sub năvala sângelui, ochii tuturor se îndreptau spre un singur loc, adunând din adâncurile lor miile și miile de flăcări într'o imensă vâlvătaie. Iar din așternuturile reci, oamenii săreau ca împinși de o putere nevăzută, se îngămădeau pe la colțurile ulițelor albe și șaptele lor însoțeau parcă cântecul sirenei:

— Ceferiştii sunt iarăşi în grevă! Auzi cum mai şuieră sirena! Ne cheamă! Pe noi ne cheamă!

Cu borul pălăriei tras peste ochi şi gulerul paltonului ridicat, încât abia i se putea zări faţa, tovarăşul Radu străbătea străzile cartierului Filipescu, grăbindu-se spre întâlnirea pe care o avea. Arunca din mers câte o privire sfredelitoare vilelor elegante şi clătina din cap, şoptindu-şi în gând:

„V'aţi trezit astăzi cam prea devreme, domnilor şi doamnelor! După cât mi se pare, v'au apucat crampele de stomac. Sau poate v'aţi îmbolnăvit subit de inimă?”

Ii venea să-şi rădă de chipurile schimonosite răsărite la ferestrele mari ale caselor acestora clădite fantezist, cu balconaşe fragile şi cu porţi grele de stejar ferecate în fier şi straşnic zăvorâte. Prin dantelăria perdelei zări o faţă puhavă de bărbat cu nasul lipit de geam, lăţit şi galben, şi ochi plini de o apă tulbure. La altă fereastră se legănau două capete de femeie — unul cu coc alb în creştet, celălalt cu bucle ciufulte şi oxigenate — clătinându-şi bărbiile de ceară. În dreptul unui balconaş cu ghirlande de fier pe margini, răsări o căpăţână prinsă parcă cu o sfoară de umerii unui trup lung, îmbrăcat într-o pijama vârgată, rânjindu-şi dinţii de cal ca în faţa unei lovituri năpraznice.

— Fantome!... Fantome!... murmură tovarăşul Radu, privind chipurile împietrite la ferestrele acestor case luxoase. Asculta şuierul aspru al sirenei şi-şi simţea trupul mai uşor, străbătut parcă de un val de sânge nou. Curând ajunse pe una din uliţele din cartierul Grand. Un om i se alătură în tăcere şi-şi continuă împreună drumul.

— Ei, voievoade, acum să te vedem la treabă! zise cu glas plin de voieşie tovarăşul Radu către Mircea, căci el era cel cu care se întâlnise. Işi dete pălăria pe spate, descoperindu-şi ochii lui albaştri care surădeau depărtărilor. Răse cu poftă: — E cald, ca primăvara. Şi cântecul ăsta al sirenei e fierbinte, parcă ar topi zăpezile. Ei, frate, ce zici de măreţia asta?

Mircea se molipsi şi el de avântul veşnic tânăr al tovarăşului său. Işi scoase mânuşile de lână pe care i le trimisese mama Valeriei când el era încă la închisoare şi le flutură vesel. Işi deschise paltonul şi trase cu putere aerul în piept: da, într'adevăr, afară era cald ca primăvara! Dar amintindu-şi că venise la întâlnire pentru cu totul altceva, lăsă deoparte aceste gânduri şi vorbi cu hotărîre:

— Tovarăşe Radu, sunt aşteptat de membrii celulei. Am hotărît să organizăm ajutorul greviştilor dela Griviţa şi să-i sprijinim cu alimente adunate dela familiile muncitorilor din fabrici. În felul acesta popularizăm şi mai mult scopul „Ajutorului roşu”. Ce părere ai?

Zâmbetul dispăru depe faţa rotundă a tovarăşului Radu. Acum chibzuia în minte cele auzite. Spuse deodată, cu vioiciune:

— Bine. E bine aşa! Dar am de adăugat ceva în ceea ce priveşte strângerea alimentelor. Trebuie să contribuie şi alte categorii de cetăţeni apăsate de criză, ca de pildă: micii meseriaşi, negustorii mai mărunţi, intelectualii, funcţionarii. Pâinea, libertatea şi pacea pentru care luptă ceferiştii, îi interesează şi pe ei deopotrivă ca pe toţi ceilalţi muncitori. Apoi... Radu se opri, cercetându-l cu un zâmbet de simpatie pe tovarăşul lui mai tânăr. Ii privi buzele strănse şi-l întrebă: — Zi, dacă ai ceva de spus. Sau tot pe şoptite vorbeşti?

Uimit mai întâi de această întrebare, Mircea îşi aminti că de mulţi ani obişnuia să vorbească aproape pe şoptite deşi, de multe ori, îi venea să strige în gura mare gândurile pe care le înăbuşea în el. Răspunse după un timp, cu glas încet, ca întotdeauna:

— Ce să-i faci, tovarășe? În ilegalitate e de multe ori mai bine să vorbești pe șoptite. Nu strică.

— Da, da! Ai dreptate, așa și trebuie, dar nu întotdeauna. Ii puse mâna pe umăr și zise deodată: — Astăzi trebuie să vorbim tare, să ne audă toată țara. Nici sirena — ascult-o! — nu cântă la ureche. Iși înalță capul să audă mai bine șuierul sireniei, și adăugă cu energie: — Tu și ceilalți tovarăși ai tăi trebuie să pătrundeți în fabrici și să le vorbiți tuturor despre lupta ceferiștilor. Să-i convingeți să lase lucrul. Trebuie, e în interesul lor! Ei, auzi, oratorule?

Mircea știa că propunerea tovarășului său era justă, dar îi venea greu să creadă că o va putea duce la bun sfârșit. Cum dracu' să vorbească el în fața mulțimii? O să se bâlbâie, o să-l treacă toate sudorile și în halul ăsta n'o să-i fie greu unui oarecare să-l înfunde cu cine știe ce întrebare. Suflă din greu și mormăi:

— Mi-e teamă să nu mă fac de rușine.

Omul partidului râse de-abinelea. Se uită la Mircea ironic, ca la o fetiță care abia fusese scoasă în lume:

— Și zi așa, ți-e teamă să nu te faci de rușine!... Poate crezi că muncitorii o să te ia în târbacă și o spună: halal orator! Auziți: să nu înceapă el cu „frați români“! Să aibă neobrazarea să vină în fața noastră fără să ne fâgăduiască cozonaci și cel puțin un butoiș cu țuică? Da, ai dreptate; oamenii au să te ia peste picior.

Celuilalt i se urcase sângele la cap: poftim ce prostie spusese! Ce-o să creadă acum de el Radu? Se simți înjosit în fața propriilor săi ochi. Nu mai putu îndura râsul usturător al tovarășului său. Zise, cu glasul surd, mânios pe sine însuși:

— Am să încerc... o scot eu la liman.

Radu se opri din râs,

— Ei, așa da! Ai să vorbești, și încă foarte bine. Ba încă ai să-i tragi după tine și pe ceilalți din celulă. Să luați cu toții cuvântul, Noi, băiete, n'avem nevoie de școli speciale de oratorie, pentru că noi nu înșelăm pe nimeni.

Merseră împreună încă o bucată de drum, vorbind despre munca pe care trebuia s'o desfășoare cu energie „Ajutorul roșu“ pentru sprijinirea grevei din atelierele Grivița. Șuierul sireniei se amesteca într-una în discuția lor. Când sfârșiră de vorbit, pe fețe li se putea citi aceeași nădejde și neînduplecată hotărâre.

— Și acum, voievoade, grăbește-te la întâlnirea cu tovarășii tăi! — îl împinse încetișor Radu pe Mircea. Stătu câteva clipe locului, privind în urma lui cum se îndepărta pe ulița cu zăpezi albastre de lumina zorilor. Apoi își trase din nou borul pălăriei peste față, luând-o iute la picior, cu totul în altă direcție.

În acest timp, în cartierul Tei, un om cu șapca înfundată peste urechi și cu eșarfa roșie fâlfâindu-i în vânt, călcând parcă înadins pe unde zăpada era mai înaltă, se opri în dreptul unei căsuțe. Șovăi o clipă, dar îndată în ochi îi trecu o sclipire de încredere și se apropie de ușa în care bătu cu pumnul.

Dinăuntru răzbi o voce morocănoasă:

— Cine-i acolo?

Omul cu eșarfa roșie fâlfâind în vânt, nu era altul decât Moise. Un zâmbet se așternu pe fața lui istovită de prea puțin somn.

— Cine să fie!... răspunse el cu glas aspru. N'auzi sirena dela Grivița? Te cheamă! Scoală și du-te!

Se auziră niște pași târșâiți, apoi zgomotul unui zăvor. În ușa întrede-

schisă apăru un bărbat cu haina aruncată pe umeri. Era în cămașă și ismene și căsca sgomotos. Se uită la străinul care îi tulburase somnul, măsurându-l din cap până'n picioare, îndrugă ceva neînțeles și se întoarse ascultând strigătul sireniei. Somnul îi pieri și luminile ochilor pâlpâiră, aprinzându-se deodată. Întrebă cu glas nesigur:

— Iarăși sunt în grevă ceferiștii?

Moișe arată cu brațul spre ateliere și zise:

— Da. Apoi, cu oarecare supărare: — Ce mai stai, omule? Nu-i acum vreme de dormit. Haide!

— Să-mi arunc o haină pe mine și merg! Și se repezi în casă, uitând să închidă ușa în urma lui.

După puțin timp, lovituri de pumn răsunară în ușa altei case. În prag se ivi un bătrânel gârbov, cu o barbă pătată de tutun. Se uită bănuitor la tânărul care îl trezise și-l întrebă domol:

— Ai vreo treabă cu mine?

— Auzi?

— Ce să aud?

— Sirena dela Grivița.

— Așa! Bătrânul lăsa capul pe spate. Barba pătată de tutun i se clătină în vânt. — Aud! Aud destul de bine! Adică tot ceferiștii?... Strânse cu tărie pleoapele și pe fruntea lui sbârcită se ivi o undă de lumină. Spuse cu neașteptată vioiciune: — Să-mi pun cojocul și căciula și mă duc. Ceaiul — ducă-se dracului! Și zâmbind, dispăru în casă.

Apoi, același pumn bătut în ușa altei case. Din pat sări la fereastră un om care șterse repede florile de ghiată de pe un geam, ivindu-și ochii înspăimântați. Deschise fereastra și întrebă cu glas tremurător:

— Ce poftiți?

Moișe cercetă chipul acesta cam veșted și-i veni să râdă. Nu-i prea plăcea. Răspunse tăios:

— Doar n'am venit să-ți iau averea, măi omule! Și dacă vrei să știi ce poftesc, atunci ascultă și ai să înțelegi!

— Sirena? exclamă celălalt, căscând lung. — O aud, cum de nu, dar de ce sună?

— Dacă ești muncitor, știi și singur! îi răspunse Moișe. Și adăugă mai răstit: — Cei dela Grivița luptă pentru libertate și tu te mai întreb de ce sună? Îți scarpini spinarea la caldrică, sub pătură, caști și iar caști... Rușine să-ți fie! Și se întoarse să iasă din curte.

— Stai, ce te superi? Am să mă duc și eu să văd ce-i pe acolo, vorbi repede omul închizând geamul.

— Vezi să nu orbești! murmură Moișe și porni cu pașii iuți mai departe. Pumnul lui isbi din nou într-o ușă. Un glas mlădios de femeie răsună îndată:

— Cine bate acolo?

Moișe răspunse râzând:

— Ei, om bun!

Un chip tânăr de femeie se arătă în ușa întredeschisă.

— Aveți să-mi comunicați ceva? întrebă ea.

Moișe îi arătă cu un deget al mâinii în depărtare:

— Sirena, tovarășă!

Tânăra femeie zâmbi:

— Da, cântă frumos... frumos de tot! Apoi, cu glas necăjit: — Dar nu știu unde să-mi las copilul...

— Ia-l și pe el!

— Am să-l iau. Și pe el l-a trezit sirena. O să se bucure.

Pe urmă, pumnul lovi în ușa unei case care dădea de-adreptul în uliță. Doi tineri năvăliră în prag, întrebând amândoi deodată:

— Pe cine cauți?

— Pe voi, zise Moise. — Haideți la Grivița, băieți! La luptă!

Cei doi tineri, ca la un semn:

— Mergem! Să luăm ceva cu noi?

Moise se apropie de ei și le strânse mâinile:

— Nu-i nevoie. Și dacă va fi, desfundăm pietrele din caldarâm.

În zeci de uși, un pumn îndârjit băt看 în dimineata aceasta de iarnă, și zeci și sute de bărbați, de femei și copii porniră pe ulițele albe, în urma omului cu eșarfă roșie desfășurată în vânt. Mergeau ascultând cântecul de luptă al sirenei dela Grivița, iar inimile lor cântau și ele un cântec nou, larg și avântat. Lumina zorilor strălucea pe îmbrăcămintea lor sdrențuită și aprindea în ochii lor o vălvătaie care se revărsa cu puzderia ei de scânteii peste orașul imens și înghețat. Mâinile lor erau acum mai vii și mai viguroase, și când le înălțau în văzduhul rece, atingeau aproape cerul cenușiu, gata să-l doboare și să-l spargă. Pașii lor croiau prin zăpezi un drum adânc, lăsând o dâră fierbinte pe pietrele acoperite de o pojghiță înghețată.

Cânta neconținut sirena dela Grivița. În preajma atelierelor aflate în grevă, se revărsau zeci de mii de oameni. Și oamenii aceștia ascultau cântecul sirenei, împletindu-l cu glasurile lor.

Baionetele jandarmilor zăgăneau. Zidul sur al polițiștilor se clătina. De-alungul lui, în paltoane îmblănite și cu mâinile încheștate pe trăgaciul revolverului, alergau agenții înnebuniți.

Deasupra, pe acoperișul unui vagon tras lângă una din porțile atelierelor, un grevist retezând aerul cu mâna în care-și ținea șapca făcută ghem, vorbea cu glas de tunet:

— Tovarăși, dacă nu ne-am lăsat noi frânți de batjocura stăpânilor, cum am putea să dăm înapoi în fața baionetelor jandarmilor? Tovarăși, priviți: nu luptăm singuri. În ajutorul nostru au venit azi mii de truditori. Ei ne întind mâinile și strânsoarea lor nimeni n'o va putea desface. Priviți tovarăși!

Din zeci și sute de piepturi izbucni un iureș de voci:

— Suntem cu voi! Suntem alături de voi!

Cordoanele de jandarmi se mișcară înainte, încercând să împingă valul mulțimii aflate în stradă. Dar nu isbutiră să facă decât un pas. Un jandarm lunecă pe gheață și căzu la picioarele oamenilor.

Un hohot de râs cutremură văzduhul. Dar el fu îndată acoperit de urlete turbate:

— Inapoi! Inapoi!

Din mijlocul mulțimii începu iară să se audă același strigăt, repetat din om în om, care străpunse ca o săgeată cordoanele de jandarmi și polițiști:

— Faceți loc! Lăsați-i să treacă! La o parte!

O coloană de muncitori își făcea loc, purtând pe umeri saci cu pâine, cu salam și pachete de tutun. În fruntea lor mergea Mircea, croindu-și drum, clătînând deasupra capului o pâine neagră, pentru a se face înțeles de cei care nu-l mai slăbeau cu întrebările. Fața îi era asudată, cozorocul îi ajunsese la ceafă și ochii lui mari și verzi erau mai luminoși ca niciodată.

— Fiți de înțeles, tovarăși! strigă el. — Aducem alimente pentru greviști din partea „Ajutorului Roșu“! Loc, loc, tovarăși!

La câțiva metri de primul cordon de jandarmi, se opri. Intoarse capul

spre tovarășii lui și văzându-i răzleți, cu sacii pe spinare prin mulțime, le făcu semn cu pâinea.

— Puneți jos sacii! le spuse el cât putu de tare. Iși sterse cu mâneca sudoarea de pe față, își trase cozorocul spre frunte și respiră cu putere. Se simțea obosit după efortul de dimineață. Le vorbise muncitorilor în câteva fabrici, chemându-i să vină alături de ceferiști. Apoi organizase împreună cu tovarășii lui din celulă, strângerea alimentelor pentru greviști. Se întreba acum cum o să le treacă peste gardul păzit cu strășnicie de oamenii stăpânirii. Privi îngândurat la cei înghesuiți în jurul lui și le zise cu glasul unui om aflat la impas și dornic să audă un sfat bun:

— Acum să chibzuim cum ar putea să ajungă alimentele astea la tovarășii noștri aflați în grevă? Cum ar fi mai bine să facem, tovarăși?

Oamenii se priviră, întrebători. Însfârșit, unul își spuse părerea:

— Eu aș zice să le aruncăm grevistilor pâinile peste gard.

Câțiva însă îl luară la vale, zicându-i:

— Dar ce, sunt pietroaie? Nu zău! Frumos ar mai fi! Ce, le dăm de pomană ca unor bieți cerșetori? Să le dăm pâinea cu mâinile noastre, să simtă că suntem alături de ei!

În jurul lui Mircea și a celorlalți care duceau sacii cu alimente, zarva crescuse repede. Din mijlocul mulțimii răsări de-odată, săltându-se peste capetele oamenilor, o femeie subțirică, cu părul negru revărsat peste blănița îngustă a paltonului. Aruncând priviri aprinse în jurul ei, ea aștepta să se potolească larma vocilor și vorbe cu glas pătrunzător:

— Ce fel de bărbați mai sunteți și voi? Colea sunt ceferiștii în grevă, îndurând de foame și de frig, iar voi stați și căscați ochii la jandarmi, de parcă ar fi paiețe la Moși. Sau poate ați fi crezând că pâinile astea au fost aduse să întindem noi masă aici, în stradă? Dacă-i așa, atunci goliți mai înțe sacii, și poftă bună! Poate de asta ați și venit aici — nu? Halal de așa solidaritate! Niște palavragii, asta sunteți!

Ascultând glasul pățimaș, dar și batjocoritor al acestei femei, oamenii tăcură cu toții. Se uitau la ea fără să-și ascundă admirația. Ce îndrăzneală! Bravo ei! Nici n'ai zice că în trupul ăsta slăbuț începe atâta viață! Unii plecară rușinați capetele, dar alții se îndârjiră că au ajuns ei, bărbați în toată firea, să fie muștrați de o femeiușcă. Câțiva dintre aceștia ridicară glasul.

— Mai taci din gură! Doar n'am venit aici ca să ne beștelești tu. Ce, ți-am înjurat bărbatul? se răsti unul făcându-și loc cu coatele prin mulțime, să ajungă la ea. Era unul cu mustăcioară în furculiță, care se mișca pe buza de sus, parcă ar fi fost înfiptă acolo cu un ac. — Auzi dumneata, cine s'a găsit să ne ia la trei parale! Poftim cine se joacă cu onoarea noastră!

Femeia se opri din cuvântare și fără a se arăta stânjenită de strigătele lui, privea de sus cu zâmbet înțepător.

— Mai lustruește-ți onoarea, îi aruncă ea, și pe urmă privește-te în oglindă, să vezi cum arăți.

Oamenii izbucniră în râsete și câțiva ziseră:

— Bine l-ai atins! Dă-i înainte! Zi, să te auzim!

Dar cel cu mustăcioară se sbătea acum de mama focului, și mai întăritat încă. Oamenii încercară să-l potolească.

— Vezi-ți de treabă, măi, că nu te-a nenorocit nimeni! N'ai ce să-i faci dacă are dreptate! Ce, ți-a sărit țandăra?

El însă, nu și nu. Da într'una din coate și răcnea cu glas ascuțit:

— Păi se poate!? O femeie să mă atingă pe mine în onoare!? Da' ce-s eu? Derbedeu? Auzi...

Mai multe femei, aflate într'un grup alăturat, începură să strige toate laolaltă:

— Hoo! Astâmpără-te, măi bărbățele! Tocmai pe noi ți-ai găsit să-ți versi necazul? Dacă te mănâncă palmele, ia-te de piept cu polițistii, că iată-s destui aici!

Glasurile femeilor se amestecară cu glasurile de bărbați și cu vocile subțiri ale copiilor, revărsându-se ca un puhoi asupra nehibzuitului cu mustăcioară. Dar glasul avântat al femeii se auzea deasupra tuturor, îngemănat cu șuerul gros al sireniei.

Mircea privea cu ochii înflăcărați chipul femeii care plutea deasupra mulțimii. De cum deschisese gura, recunoscuse vocea Valeriei și uită pentru o clipă unde se află. Când începu a vorbi, parcă era o frântură dintr'unul din cântecele cărora ea le dădea ghiers în mica lor locuință, desprinzându-se din larma mulțimei agitate. Chipul ei i se părea mai frumos ca oricând în lumina cristalină a acestei după amieze. Încercă să-i facă semn spre a-i atrage privirile spre el, dar se simți înbrâncit de jandarmii din spatele său. Nici nu mai avu timp să-și dea seama ce se petrece.

Rostogolit de mulțimea deslănțuită care mătura cordoanele de jandarmi și de polițiști din calea ei, Mircea strigă și el, ridicând în sus pâinea ca pe o grenadă gata s'o arunce. Întoarse capul să vadă unde-i sunt tovarășii și zărind sacii plini plutind deasupra valurilor negre, răcnî cu înverșunare:

— Înainte, tovarăși! Înainte!

Deodată el se împiedică de ceva și căzu. Un om, căruia nu-i zări chipul, zăcea pe caldarâm, nemișcat. Se smuci și se ridică în vârful picioarelor pentru a vedea mai bine ce se petrece. Cordoanele de jandarmi și polițiști care fuseseră fărâmițate și răslețite de furia mulțimii, isbutiseră să se regroupeze în dreptul podului Grand, barând drumul. De-alungul podului alergau ofițeri și comisari de poliție, sbierând și amenințând cu revolvele. Printre ei îl zări și pe Pandele. Se ținea cu mâinile de o bară a podului și ochii îi alergau aiuriți în toate părțile. Ah, de l-ar fi putut închide într'un cazan de apă clocotită! O învălmășală îl făcu să dea îndărăt. Iși vârî pâinea la piept, sub palton, și începu să-i tragă pe cei care alergau pe lângă el, încercând să-i oprească.

— Stați, fraților! Unde fugi, măi? le striga Mircea, lăsându-se greu pe picioare, pentru a nu fi luat și târît de șuvoi.

Jandarmii începură a fugări miile de oameni, lovind la întâmplare cu paturile armelor și izbînd cu baionetele pe cei care încercau să le stăvilească atacul. Se auziră focuri de revolver răsunând pe pod și șuierăturile polițiștilor găuriră văzduhul.

Deasupra unei grămezi de bolovani, rămasă la marginea străzii de cine știe când, țâșni asemenea unei flăcări, o fâșie roșie, lungă. Era eșarfa pe care Moise și-o smulsese dela gât, desfășurând-o peste oamenii fugăriți de baionetele jandarmilor. În mîna cealaltă agita un pietroi, gata să-l asvârle, și striga din răsputeri:

— Nu dați înapoi, tovarăși! Aici, în jurul meu, tovarăși! Înainte! pentru pâine și libertate!

Se aplecă pe spate și, cu ochii ieșiți din orbite din pricina încordării, aruncă bolovanul într'un grup de jandarmi. Apoi sări sprinten jos și aruncă din grămadă alt bolovan. Tocmai atunci un muncitor trecea în goană pe lângă el. Moise îl apucă de piept, sgâlțîindu-l:

— Pune mîna pe pietre și asvârle în ticăloși! Și-i vârî în mîna bolovanul pe care tocmai îl luase din grămadă. În jurul eșarfei roșii care flutura neobosită în vînt, se grămădiră alți și alți oameni și, în curînd, din mormanul de bolovani dela marginea caldarâmului, nu mai rămăsese nicio urmă. O grin-

dină de pietre se revărsă asupra jandarmilor și polițiștilor, silindu-i să facă calea întoarsă spre podul Grand. Din străzile care înconjurau atelierele, din curțile caselor, femeile cărau bucăți de piatră și bulgări de ghiață, punându-le la îndemâna bărbaților.

— Hei, tovarășă, mai treci și pe la mine! strigă Moise după Valeria, care, ajutată de o femeie, împingea un cărucior fără o roată, golindu-l de „muniții” în mijlocul străzii.

Valeria, îmbujorată, cu paltonul descheiat, întoarse ochii arzători spre prietenul ei și-i făcu un semn să aibă răbdare. Peste puțin veni lângă el cu un cărucior plin, zicându-i în timp ce-l deșerta:

— Să-i bombardăm cu pietre până când ceilalți vor izbuti să înmâneze greviștilor alimentele.

Moise aruncă una după alta pietrele colțuroase, spunându-i oarecum batjocoritor:

— Și cu asta, gata, am încheiat lupta și ne putem duce acasă — nu? Ei, bravo, tovarășă, bravo!

Valeria nu se supără deloc. Ba dimpotrivă: zâmbi. Apoi, opintindu-se, porni repede cu căruciorul să aducă altă încărcătură.

Moise strigă în urma ei:

— Dar Mircea unde-i, că nu-l văd nicăeri?

— Vrei să spui: tovarășul Bogdan! întoarse capul Valeria, încrunându-se.

— Fie și așa! râse Moise, și ridicându-și privirea, îl zări deodată pe bunul lui prieten călare pe gardul atelierelor. Și cașicum vederea lui i-ar fi dat puteri noi, se aplecă și apucând un bolovan măricel, îl svârli ca din praștie până în dreptul podului.

În vreme ce o parte dintre muncitori țineau sub bătaia pietrelor și a bucăților de ghiață pe jandarmi și polițiști, Mircea, cu tovarășii săi, căra peste gard saci cu pâine și alimente aduși de „Ajutorul roșu”. Împărțind alimentele, el strângea cu putere mâinile ceferiștilor, nemaștiind prin ce cuvinte să-și arate dragostea pentru lupta lor.

Un grevist mai vârstnic, cu obrazul țepos și ochii pe jumătate ascunși sub stufărișul sprâncenelor, se cățără pe gard, și nici una, nici două, îi smulse lui Mircea șapca din cap cercetându-l cu luare aminte, de parcă ar fi vrut să descopere cine știe ce taină.

— De ce mi-ai smuls șapca, tovarășe? îl întreabă Mircea mirat, silindu-se să nu clipească sub privirile iscoditoare pironite asupra lui.

Grevistul îi înfundă la loc șapca și-l lovi cu putere peste umăr:

— Uite așa! Voiam să-ți văd fruntea ascunsă sub cozoroc. Acum știu cu cine am de-aface. Să trăiești! Și râse prietenos, sărind înapoi în curte.

Mircea râse și el, încuviințând din cap. Apoi scoțând pâinea pe care o ținuse până atunci la piept, sub palton, i-o întinse zicând:

— Ia pâinea asta din partea mea. Să-ți dea puteri, tovarășe!

Deodată, Mircea îl zări pe Pandele dând ocol unui grup de muncitori care aruncau cu pietre. Sări jos depe gard, apucă din fugă un bulgăre de ghiață și ajungând dintr'un salt în dreptul trădătorului, îl strigă pe nume.

Dar Pandele făcea pe nisnaiul, învârtindu-și capul încoace și încolo. Se prefăcea că habar n'are cine-l strigă.

— Eu te-am strigat, ticălosule! scrâșni Mircea, trecându-i bucata de ghiață prin fața ochilor.

Pandele se uită buimac la el, cu fălcile încheștate și fața strâmbă. Ochii îi jucau în cap ca de obicei, înveliți într'o lumină tulbure. Ținea o mână în

buzunarul paltonului și prin ștofă se putea ghici țeava revolverului. Bâigui ca trezit din somn:

— Tu erai? Cum să nu te cunosc? Am venit și eu, nu m'a răbdat inima. Luptă măreață, ce să spun... teribilă! Și pe nesimțite dădu să-și smucească mâna din buzunar.

Mircea i-o luă înainte, trântindu-i între ochi bucata de ghiață.

— Nemernicule! până aici ai ajuns? Și prinzându-i ca într'un clește brațul, îi trase mâna goală din buzunar. — Vrei să mă împuști, ai? Vai de capul tău, ticălosule! Așa e: lupta noastră e măreață și teribilă. Dar e a noastră, fără tine. În genunchi! Și Mircea îl pocni strașnic în cap, peste căciulița de astrahan.

Prăbușit în genunchi, în mijlocul străzii, printre oamenii care năvăleau din toate părțile strângându-și rândurile pentru a putea ține piept jandarmilor, Pandeles se ghemuia ca un arici, neîndrăznind să ridice capul spre cel care stătea înaintea lui. Singura nădejde îi era arma din buzunar, dar degetele lui tremurătoare nu mai îndrăzneau nici măcar s'o pipăie. Din goană, cineva îl isbi cu piciorul în șale, și Pandele, scoțând un țipăt de groază, începu să bâlbâie:

— Am greșit... înțelege... am greșit, sunt și eu om...

Mircea îl răsturnă pe spate, iar în timp ce îl privea cu ură drept în față, îi trecu prin minte, preț de o clipă, imaginea acestui păcătos, pe vremea când erau împreună în aceeași celulă utecistă. O cumplită părere de rău îi fulgeră cugetul la gândul că putuse să-și împărtășească o vreme simțămintele lui curate acestei lepădături care ajunsese acum dușman fățiș de clasă. Ar fi vrut să-l steargă de pe fața pământului, liniștindu-și sufletul. Ii zise abia stăpânindu-se să nu-l lovească:

— Om... tu ești om? Cu pistolul într'un buzunar și cu banii poliției într'altul? Oamenii care și-au vândut cugetul nu mai sunt oameni! Ești un câine turbat! Un câine! Îl sgâlțâi ca pe o treanță, și ne mai putându-se împotrivi pornirii, îl plesni cu sete peste obraz. Pandele scoase un geamăt surd, închise ochii și se lăsă să cadă moale în zăpadă. Prefăcându-se că e apucat de leșin, băgă binișor mâna în buzunar și când dădu de trăgaciul armei, sări brusc în picioare, smuci afară revolverul și trase.

Glonteles țiuu trecând pe lângă tâmpla lui Mircea care, împins de valul mulțimii, abia mai apucă să-l izbească cu pumnul peste mână. Apoi luat de învâlmășeală, îl pierdu din vedere. Dinspre podul Grand porniră alte pocnete de armă. Se sbātu cât putu, căutând să dea din nou de Pandele. Dar trădătorul nu mai era nicăieri.

Târît de șuvoiul miilor de oameni dezarmați, fugărit de baionetele jandarmilor și matracele polițiștilor, Mircea se împiedică și căzu odată cu un băietăș care țipa ca din gură de șarpe. Opintindu-se din toate puterile, îl săltă pe puști în brațe și-l duse așa până când izbuti să-l lase în ușa unei prăvălii cu obloanele trase. Peste vacarmul ocărilor, al huiduielilor și algeamătelor răniților, se înălță deodată un strigăt puternic, și Mircea privi într'acolo. Zări o eșarfă roșie care flutura prin aer și auzi deslușit glasul care spinteca vuietul din jur:

— Tovarăși! Tovarăși! Aici, în jurul meu, tovarăși! Înainte pentru libertate, tovarăși!

Își încordă tot trupul, căznindu-se să ajungă acolo unde fâlfâia eșarfa cea roșie, dar un nou val de oameni îl aruncă orbește îndărăt, prăvălindu-l lângă un cărucior aflat în mijlocul străzii. Sirena tăcu. Țipetele și geamătele se auzeau acum și mai puternic. Dar șuierul sirenei izbucni iarăși, mai gros de data asta, ieșit parcă de sub pământ. Se auzi dangătul unui clopot sunând

în turla unei biserici din apropiere. Și printre sunetele acestea care se respingeau parcă în văzduh, se împleteau blesteme, ocări, gemete, îndemnuri, amenințări, dezlănțuite într'o enormă învâlmășeală, în care îndârjirea mulțimii izbite de baionete, de paturile de arme părea în neconținută ei balansare ca fluxul și refluxul unei mări. În această învâlmășeală i se păru lui Mircea că se aude strigat. Se ridică în vârful picioarelor, privind în toate părțile, și porni dintr'o dată să cheme :

— Valeria ! strigă el din baerile inimii. — Valeria !

Valeria venea spre el, ținând o batistă albă în mână, și când ajunse alături, buzele ei tremurătoare rostiră :

— Mircea ! Dragul meu, ești rănit ? Rănit ? Il cuprinse de după gât și începu să-i șteargă cu batista fruntea însângărată.

Atingându-i ușor cu buzele vârful degetelor, Mircea se lăsă în grija ei ca un copil, cu toate că rana lui nu era prea adâncă. Apoi strângând-o la sine îi șopti la ureche :

— Nu te mai obosi, Valeria. Trece ea și singură.

Valeria se desfăcu din îmbrățișarea lui, și ducându-i batista la frunte, îi zise :

— Las' că știu eu mai bine ce fac ! Stai liniștit. Nu-ți mai tot smuci capul !

Mircea îi răspunse, râzând :

— Bine, tovarășă. Nu știam că ești soră de caritate. Iacă stau, dar te rog mai rejeor.

Câțiva jandarmi conduși de un ofițer cu revolverul în mână se îndreptau spre ei. Valeria sări adăpostindu-se după cărucior și, trăgându-l după ea pe Mircea, strigă :

— Mircea, vin jandarmii ! Pune mâna pe pietre ! Și apucând la iuțeală un bolovan din cărucior, îl aruncă în mijlocul cetei de jandarmi.

Mircea, care își dădu seama de primejdie, îi veni în ajutor. Svârlea cu putere un bolovan după altul, și unul nimeri pe un ofițer drept în obraz. Ofițerul se prăbuși la pământ, scăpând revolverul din mână.

Rostogolind cu o lovitură zdravănă de picior căruciorul în calea jandarmilor, Mircea o prinse pe Valeria de mână și luând-o la goană, se pierdură amândoi în mulțime.

Sirena Griviței își desfăcea mai departe chemarea în văzduh, peste urmele de sânge care umpleau caldarâmul străzilor din jurul atelierelor, peste crenelurile reci ale baionetelor, trecând ca o șuvoire fierbinte prin noaptea aceasta de iarnă, și revărsându-se în inimile miilor de oameni care o ascultau în casele pândite de amenințarea morții.

În căsuțele înghețate răsunau pașii prin întuneric, zgomotele surde de afară se izbeau de pereți, copiii scânceau în leagăne, cuprinși de neliniștea primejdiei.

Nimeni nu dormi în noaptea aceasta, și ochii tuturor se îndreptau spre ferestre, așteptând ivirea zorilor.

Pe o uliță din spatele atelierelor, un om cu șapca înfundată până peste urechi, cu o eșarfă roșie în jurul gâtului, mergea cu băgare de seamă pe lângă căsuțele încremenite în tăcere. În ochii săi mari primele raze ale dimineții jucau în sclipiri tremurătoare și el închise pleoapele, ca și cum ar fi dorit să păstreze pentru totdeauna lumina lor proaspătă. Rămase așa câteva clipe, ascultând vuietul grav al sirenei, apoi zâmbind încetișor, porni mai departe legănându-și trupul. Se opri lângă gardul atelierelor, și deschizându-și paltonul, se prinse cu mâinile, pregătindu-se să sară de partea cealaltă, în curte.

De-odată, un om cu căciuliță de astrahan, încălțat cu niște șoșoni lucioși și urmat de alți câțiva, scoase un urlet răgușit:

— Stai, jidane! Și un pocnet de revolver spintecă aerul.

Pandele sări ca o pisică asupra omului care apucase să încalice gardul, trăgând de el cu furie. Ceilalți îi veniră în ajutor, și după ce-i sdrobiră fața cu pumnii, îl prinseră de brațe, târîndu-l cu ei.

Cu obrazul plin de sânge, Moise se smunea din mâinile lor, strigând cât îl ținea gura:

— Jos teroarea! Jos trădătorii proletariatului!

La strigătele lui, Pandele îl izbi cu piciorul în șale, scrâșnind din dinți.

— Na, jidane, pentru trădătorii proletariatului! Na și pentru teroare!

Moise icnea de durere, dar după fiecare lovitură striga parcă mai tare. În văzduh se înălța neconținut șuierul sirenei.

Nu departe de atelierele Grivița, la un colț de stradă, tovarășul Radu încremeni locului, ascultând sirena. Avea o întâlnire cu Mircea și ajunsese ceva mai de vreme. Se strecurase cu greu printre patrulele de jandarmi și echipele de polițiști care roiau prin împrejurimile atelierelor, intrând prin ogrăzile oamenilor și făcând de multe ori cale întoarsă. Nu dormise nici el toată noaptea. Alergase neconținut, ca împreună cu tovarășii lui să ridice la luptă, alături de ceferiști, muncitorimea Bucureștiului.

Pâcla care acoperea căsuțele și arborii din jurul său pălea încetul cu încetul, coșurile înalte se deslușeau cum cresc din imensa curte a atelierelor ceferiste, parcă atingând cu buza de sus cerul, iar aburul subțire care plutea deasupra uzinei, acolo de unde se auzea răsunând sirena, se împurpura și el, treptat. Radu privea cu ochii lui neobișnuiți de albaștri, într'acolo, încrezător în lupta miilor de greviști care, între zidurile cenușii, printre locomotive și vagoane, sau adăpostindu-se după grămezile de fier, stătuse neclintii toată ziua. Nu simțea frigul, nici oboseala ceasurilor de nesomn, iar inima îi era mai caldă mai niciodată.

Strigătul sirenei care se frânse pe neașteptate într'un suspin prelung, îl făcu să tresară. Tăcerea grea ce se așternu deasupra orașului, îi tăia răsuflarea. Dar după câteva minute, în răstimpul cărora își simți inima strânsă, șuierul sirenei izbucni din nou, mai năvalnic. I se păru că suna altfel decât până acum, parcă mai viu în razele blânde ale aurorii. Alergă până la capătul străzii, stătu o clipă să chibzuiască ce se putuse întâmpla și coti apoi în altă stradă. Deodată rămase înmărmurit.

Dinspre atelierele ceferiste, un țăcănit iute, sec, metalic, începu să ciuruiască văzduhul uscat de ger și străveziu ca sticla. Dintr'acolo țâșni apoi un șuvoi de glasuri învălmășite, care se prăbuși deasupra căsuțelor dimprejur, spărgându-se într'o ploaie de gemete surde. Țăcănitul metalic se făcu auzit din nou, ca țăcănitul ritmic al unui ceasornic uriaș, măsurând nemilos scurgerea vremii.

Radu se uită fără să vrea la ceasul lui de mână, apoi, ridicând ochii, cercetă strada. Mircea venea în goană spre dânsul, făcându-i semn de departe. Când ajunsese lângă el, îl apucă de braț, smucindu-l cu fața spre atelier. Rămaseră amândoi tăcuți, cu ochii țintă la aburul roșiatic care urca în zare, deasupra locului unde răzbea chemarea sirenei.

Mircea stătea nemișcat, cu capul ușor dat pe spate și asculta cântecul sirenei dela Grivița, în care se amestecau lătrăturile seci ale mitralierelor. Fruntea i se încreți, ca sub o lovitură, deschizându-i rana încă proaspătă de lângă tâmplă. O dâră de sânge i se prelinse pe obraz, dar el nu o simți. În ochii-i împietriți i se iviră lacrimi. Suflă printre dinți:

— Trag într'ai noștri!

Celălalt îl apucă de braț, strigându-i cu putere și șoptit:

— Auzi? Ascultă, ia ascultă iar sirena!

Dar abia sfârși de vorbit când, fără veste, cântecul sirenei dela Grivița se sparse în cerul înalt, împrăștiindu-se în ecouri pline parcă de o cumplită durere, la marginile orașului.

Omul partidului scoase pălăria și capul îi căzu pe piept. Mircea își smulse și el șapca, strângând din pleoape. Stătură așa un timp, nemișcați, ținându-se de mână fără să scoată un cuvânt. Apoi Radu spuse cu glas potolit:

— Da. Le-a fost teamă de muncitori, și-au văzut moartea cu ochii tovarășe Bogdan, de aceea i-au ucis. Dar morții nu-i iartă. Și nici noi nu-i iertăm.

Porniră împreună, cu pași repezi pe străzile pustii, ocolind patrulele de jandarmi și polițiști, ferindu-se după garduri sau furișându-se în curțile oamenilor.

După un timp ajunseră în parcul Filipescu. La ferestrele vilelor cu balcoane, răsăreau aceleași chipuri puhave clipind mirate din ochi, fețele de ceară ale femeilor cu buzele violent fardate, clătînându-se pe umerii fragili. Iar Radu, aruncându-le priviri pline de scârbă și ură, murmură:

— Iată! Fantomele!... Fantomele!...

Povestitorului acestor întâmplări, nu i-au plăcut niciodată fantomele. I-au fost întotdeauna dragi oameni vii, cu inima mare, cu fruntea înfierbântată de vise, cu mâini care știu să strângă cu putere și să mângâie cu gingășie. Oameni care știu să iubească și să urască din fundul sufletului, ca Mircea și Valeria.

Aceste crâncene și eroice evenimente care au răscolit țara, i-a despărțit și pe ei un timp. Unde au fost ei oare de n'au mai putut schimba o privire, o bătaie de inimă, un zâmbet? Poate că, urmând poruncile luptei revoluționare, a plecat fiecare din ei într'alt capăt al țării? Sau poate inimile lor au cântat, stinghere, în celulele zăbrelite ale închisorii, în care au fost aruncați de furia polițienească?

Iată-i acum întâlnindu-se din nou la o răscruce de străzi. Zâmbindu-și, ei se îndreaptă tăcuți spre căsuța lor din fundul curții. Pășesc cufundați în gânduri și mersul lor pare mai obosit. Iată-i trecând acum pe sub bolta verde a salcâmului din dreptul porții, iată-l pe Mircea, ca mai demult, descuind ușa și făcându-i loc Valeriei să intre în casă.

— N'aș vrea să vină nimeni, spuse Valeria, lăsându-se să cadă istovită pe un scaun.

— N'o să vină nimeni. Am încuiat ușa, îi răspunse Mircea, trăgând un scaun alături de ea. Ii cuprinse umerii cu brațul și iarăși tăcură.

În jurul lor, în cameră, toate lucrurile erau la locul lor, așa cum le lăsaseră. Patul înalt îi îmbia cu pernele lui moi. Iar acul ceasului deșteptător, înțepenite de mult, le amintea ora târzie când se treziseră ultima dată împreună.

— De când nu ne-am mai văzut, Valeria? o întrebă el, prinzându-i după ureche o șuviță de păr care lunecase pe obraz. Apoi, plecându-se s'o vadă mai bine, îi smulse un firisor alb din creștet și i-l arătă, înduiosat.

Valeria îl ridică în lumina lămpii și râse încetișor:

— Firul ăsta de lumină mi s'a prins în păr, acolo, în pivniță. E o lună încheiată de când n'am ieșit din subsol. Avem mult de muncă. Tipărim acum un manifest împotriva războiului. Scutură din cap, încercând să-și risi-

pească îngândurarea. Adăugă mai vioaie: — Da, dragul meu, nu ne-am văzut de mai bine de trei luni. Cam mult, nu-i așa?

Mircea râse și-i luă o mână într'ale sale.

— Curgerea timpului, în dragoste, merită un studiu special, Valeria. Nici materialismul dialectic nu dă răspuns acestei probleme teribil de subiectivă.

— Totuși, hai să vedem cu ce măsură l-ai măsurat tu?

— Să zic așa: cam o lună pentru fiecare zi. Socotește!

— Ce să mai socotesc, că-i o viață de om.

— Da, chiar așa, Valeria!

Se îmbrățișară și iarăși rămaseră tăcuți, cu tâmplele alăturate.

Intru târziu, Valeria se desfăcu încet din îmbrățișare și privind cu dragoste obrazul slăbit al iubitului ei, îi mângâie fruntea:

— Ți s'a încrețit fruntea, Mircea. Uite câte cute: una, două, trei... și începe acum și a patra. Eu mai pot să-mi smulg firele de păr alb, dar tu nu poți să-ți ștergi cutele de pe frunte.

— Funtea mea, Valeria, e azi mai înțeleaptă. Seamănă cu scoarța unor cărți vechi. N'ai vrea să cunoști una din marile înțelepciuni ascunsă sub scoarța acestei bătrâne cărți?

— Aș vrea, ilustre gânditor.

— Atunci, ascultă: Nu poți trăi fără să mănânci.

— Adevăr grăit-ai!

Și ridicându-se cu sgomot de pe scaune, alergară spre bucătărioară. Veniră înapoi repede, așezând pe masă pâine și felii de slănină. Mâncară cu poftă, glumind, mai fericiți ca niciodată. Incepură apoi să-și spună unul altuia ce se petrecuse cu ei în răstimpul acestei absențe, împărtășindu-și necazurile și bucuriile muncii lor revoluționare.

Spre miezul nopții, Valeria îi vorbi despre maică-sa. Înainte de a se întâlni cu Mircea, trecuse pe la ea. N'o văzuse multă vreme și starea în care o găsisse o întristase mult. Era bolnavă, prăpădită, și nu se mai putea opri din plâns.

— M'ai uitat, copilă, de parcă nu ți-aș fi mamă. De aia te-am crescut, ca să aibă parte de tine numai străinii? Se jeluia într'una maică-sa, frângându-și mâinile uscate de muncă. Dar pentru că i se păru că citește în ochii fetei o umbră de nemulțumire, adăugă repede: — Să nu crezi că am ceva împotriva celor ce faci. Știu eu că odată ce inima ți-a fost câștigată pentru lupta asta, degeaba: orice aș face, nu mai pot să te schimb. Dar atâta îți cer și eu, draga mea, să vii mai des pe la mine, așa, măcar de două ori pe săptămână. Că n'am pe nimeni cui să mă plâng, să-mi vărs amarul, în afară de tine, copila mea.

Ascultând-o, Valeria se căznea să-și țină ochii larg deschiși, ca să n'o podidească lacrimile; îi era milă de maică-sa, și câte odată, în adâncul pivniței de unde ieșea foarte rar, se simțea copleșită de dorul ei. Dar ce putea face? Încercă s'o liniștească, dojenind-o cu blândețe:

— Haide, nu mai boci, doar știi că nu pot eu să te uit. Mai bine spune-mi ce mai e pe-aici, cum o mai duci și dacă a întrebat careva de mine. Și sgâlțând-o ușurel de umeri, îi potrivi părul sub basma.

Maica-sa își cuprinse fața în palme și stătu un timp pierdută în gânduri. O lacrimă i se ivi în colțul ochilor și întârzie între gene, sclipind la lumină ca un diamant. Clătinându-și capul, bătrâna murmură:

— Nu mai am putere, fetițo, să frec podelele, și de pomană nimeni nu-mi dă leafă. Mai șterg câte un geam, mai mătur curțile negustorilor și uite așa, dacă mai încropesc un ban pentru pâine. Mi s'a șubrezit rău să-

nătatea... fie acolo la dușmani! Dar înseninându-se deodată, își îndreptă spatele și zise cu zâmbet viu: — Proastă mai sânt! M'am luat cu necazurile mele și nici nu te-am întrebat ce mai e cu Mircea.

— Mulțumesc de întrebare, zise Valeria bucuroasă. — Mircea e bine sănătos și se gândește și el la mata.

— Zău? Vasăzică nu m'a uitat? Ei da, așa e, că doar mi-e ginere. Cât a pătimit, săracu', când ai stat tu la pușcărie, vai de capul lui. Tot așa de mult te iubește?

— Da, mamă, ca la început. Dar și pe el îl văd foarte rar, așa că, vezi, n'ai de ce să te plângi.

— Ptiu, ferește-mă, doamne, de așa căsnicie ca a voastră! Cununia ducă-se, dacă nu se poate. Dar nici tu casă, nici tu masă, nici tu gospodărie? Adevărat balamuc, zău așa. Spune-i când îl vezi, să mai treacă pe la mine. Să-i fac eu o fiertură, să-și mai înzdrăvenească stomacul. Spune-i să vină, zău așa. Apoi cuprinzându-și fata în brațe, zise clipind șiret din ochi: — Să nu uit să-ți spun. De vreo două săptămâni tot vine pe aici un domn tare bine îmbrăcat. Ce vă mai laudă pe tine și pe Mircea! Cică așa oameni de treabă n'a mai întâlnit de când e el.

Chipul Valeriei păli deodată. Se dădu un pas înapoi și întreabă dându-și silința să fie cât mai liniștită:

— Și nu ți-a spus domnul acela, cam ce are cu mine?

— Ce să aibă? Are o scrisoare pe care mi-a spus că nu poate să ți-o dea decât ție în mână. O fi vreun secret de-al vostru.

— L-ai întrebat cum îl cheamă?

— L-am întrebat. Dar s'a codit să-mi spuie numele.

— Ia spune-mi cum arăta la înfățișare?

— Ei, ca tot omul. Nu e el prea chipeș. Cam mic de stat, cu obrazul cam scofălcit și niște ochi care-i fug în toate părțile. Dar de îmbrăcat era bine îmbrăcat. Ai fi zis că-i boier — nu alta.

După cele auzite, Valeria nu se mai îndoi nici o clipă că cel care o căutase era Pandele. Un fior de neliniște îi străpunse inima, și se așeză pe un scaun cuprinzându-și capul în mâini. Incercă să-și aducă aminte chipurile oamenilor pe care îi întâlnise pe drum, de când pornise dela tipografia clandestină unde lucra până când ajunsese în casa mamei ei. Să nu-i fi dat, ticălosul, de urmă. Sări în picioare și apucând strâns mâna bătrânei, o întreabă cu glas necruțător:

— Povestește-mi cuvânt cu cuvânt, tot ce i-ai spus omului ăsta! Ei, mai iute, mamă, mai iute!

Bătrâna căscă niște ochi speriați, încremenită de această neașteptată schimbare în purtarea Valeriei. Când își veni în fire, izbucni supărată:

— Nu ți-e rușine să ții așa la mine? De aia ai venit, ca să-mi întorci sufletul? Of, doamne, doamne, parcă ți-ai fi făcut cine știe ce rău. Și începu să plângă înăbușit.

Valeriei îi păru rău că nu știuse să se stăpânească până la capăt. Gândul că tipografia ar putea fi în primejdie, o scoase din fire. Incercă acum s'o împace, vorbindu-i domol și nespun de cald:

— Măicuță, nu te supăra... n'am vrut să te supăr. Vorbesc așa, pentru că nu mi-se pare lucru curat cu omul care a întrebat de mine. Și matale știi doar că trebuie să fim cu băgare de seamă.

Inima mamei se înmuie la auzul acestor vorbe, și ștergându-și ochii înlăcrimați cu un colț al basmalei, șopti:

— Părea să fie un om cumsecade, crede-mă, fetiço. Iți aducea numai laude și pe urmă am văzut cu ochii mei scrisoarea.

— Scrisoarea aia era o minciună, mamă. Era o momeală ca să te tragă mai bine de limbă. Omul ăsta ne dușmănește și vrea să ne dea pierzării. De asta te rog să-mi spui cu deamănuntul tot ce i-ai vorbit despre mine.

— Ce puteam să-i vorbesc? Ce știi eu ce faci? Nu-mi spui nici pe unde umbli și nici ce lucrezi. I-am spus că s'ar putea să fii plecată în provincie, dar că până acum n'am nici o veste dela tine. Altceva ce să-i fi zis?

Valeria își îmbrățișă mama și-i sărută mâna, rugând-o să răspundă la fel oricui va întreba de ea. Maică-sa o însoți până la poartă și înainte de despărțire, fata îi șopti că dacă va lipsi mai multă vreme, să nu-și facă gânduri negre. Apoi se grăbi să se întâlnească cu Mircea, făcând totuși un larg ocol.

Mircea ascultase povestirea Valeriei, dus pe gânduri. Când fata sfârși de povestit, el tăcu un timp, privind cercetător prin odaie. Se ridică și controlă încă odată dacă ușa e închisă, deși știa că învățase de două ori cheia în broască. Apoi, dând cu ochii de fereastra luminată, avu o scurtă tresărire. Șopti:

— Valeria, mai bine să stingem lampa! Și fără să mai aștepte, suflă în flacăra lămpii. Bâjbâi prin întuneric și așezându-se lângă Valeria, îi căută mâna. Prezența ei izbuti să-i alunge în scurt timp umbra de neliniște care i se pusese pe suflet. Glasul lui răsună liniștit în tăcerea care stăpânea deplin încăperea.

— Pandele n'o să ne scape chiar dacă s'ar ascunde în gaură de șarpe! Cuprinzând-o după mijloc, o întreabă încet:— Ai luat bine seamă? Nu ești urmărită?

— Nu. Nu cred, răspunse după o clipă de gândire, Valeria. Se lăsă moale pe umărul lui Mircea și adăugă:— Sunt foarte atentă când ies deasupra și pe urmă nu umblu niciodată ziua.

— Foarte bine, Valeria! Dar eu cred că n'ar trebui să mai treci nici pe la maică-ta. Am să mă duc eu din când în când. E mai puțin primejdios.

— Așa să fie, Mircea! Și acum spune-mi: pe la Moise, pe acasă, ai mai fost?

— Mai de mult. Știi că Moise a fost condamnat la zece ani închisoare?

— Zece ani?! Parcă au turbat câinii ăștia! Zece ani! De când a venit Hitler la putere, burghezia noastră e foarte darnică: i-a milostivit pe muncitori cu veacuri întregi de închisoare. Ce zici tu: n'ar fi bine să treci pe la bătrânii lui?

— Ba da. Am să mă duc să-i văd neapărat. Uite, chiar mâine.

— Spune-le că și eu sunt alături de ei.

— Bine, Valeria. Mai ales că ei țin mult la tine.

Trecuse mult de miezul nopții când cei doi se hotărîră să se culce. Ar fi stat așa, de vorbă, până în zorile albe, dar munca lor aspră le cerea și un pic de odihnă.

Se deșteptară din somn dis de dimineată, și când se despărțiră Mircea întreabă în șoaptă:

— Acum când ne mai vedem, Valeria?

— Știi și eu? Poate peste altă lună, dragul meu. Poate peste două luni...

— Înțeleg. Te rog să fii atentă și să te gândești la toate.

— La toate? Adică la cine?

— La tovarăși, la munca ta, și uneori și la mine.

— Uneori și la tine, scumpul meu!

În aceeași zi, Mircea porni spre casa părinților lui Moise. Ușa casei nu era zăvorâtă, și când bătu nimeni nu-l pofti să intre. Când pași pragul, îl găsi pe bătrânul croitor ațipit, cu capul sprijinit de tabla de lemn a mașinii de cusut. Îi atinse umărul și el tresări, speriat.

— Eu sunt, moș Avrum!

Bătrânul își puse repede ochelarii și recunoscându-l, bolborosi:

— Mircea! Prietenul nostru! Mare bucurie ne faci! Trase cu o mișcare iute un scaun de alături, poftindu-l să se așeze. Își potrivi tichia neagră care îi lunecase pe o ureche și scărpînându-și încurcat bărbuța albă, oftă din adânc: — Să mă ierți că nu-ți pot da un ceai.

Mircea îl bătu pe umăr:

— Nu-i nimic. Doar nu pentru asta am venit.

Fața bătrânului se întunecă de-odată și oftatul i se preschimbă în geamăt:

— Vai, vai de noi. Nici măcar nu-ți pot servi un ceai. Un ceai!

— Lasă, că-mi dai altădată „medicamentul“. Nu te mai gândi la asta. Spune-mi mai bine ce se mai aude pe la dumneavoastră. Valeria îți trimite multe salutări și-i pare rău că nu poate să vină să te vadă.

— Să-ți trăiască și să fiți fericiți! zise Avrum, și fața i se luminează pentru o clipă. Apoi începu să mormăie în barbă, aruncând priviri furioase spre odaia lor de dormit. Se frământa pe scaun, suflând din greu, și însfârșit începu să vorbească:

— Știi mata de ce nu-ți pot servi ceai? Pentru că Sura mea a murit. Stai, stai liniștit pe scaun și ascultă, te rog! Da, Surica mea, cu care am împărțășit peste cincizeci de ani de viață, sau mai de grabă de sărăcie, nu mai e. S'a dus. Bătrânul își acoperi fața cu amândouă mâinile și murmură ceva nedeslușit. Când mâinile îi lunecară de pe obraz, în loc de lacrimi plutea pe el mânia, o mânie adâncă, aprigă: — Să nu crezi că Iehova din ceruri mi-a luat-o pe Sura. Nu, prietene. Ci în primul rând banditul de Hitler i-a luat jumătate din viață, și a doua jumătate i-a luat-o *musărul* de Pandeale — alt bandit. Ei au băgat-o în mormânt. Trupul lui șubred începu să tremure și ochii i se umeziră... Se bătea în neștire cu pumnii pe genunchi, căznindu-se să împiedice revărsarea lacrimilor. Își întoarse capul într-o parte și spuse cu glas abia auzit: — S'au dus Sura mea cea bună și Moise al meu cel viteaz! Am rămas singur pe lume. Singur, singur cu durerea mea.

Mircea se ridică și-i apăsă capul la pieptul lui. Îl dureau suferința care se abătuse asupra acestui bătrân și nu putea scoate nici o vorbă de încurajare. Cărțile sfinte de pe dulap zăceau în teancuri legate în sfori groase, și Mircea își dădu seama că în buchiile lor prăfuite bătrânul nu-și mai găsea acum tămăduirea pentru rana lui sufletească.

— Liniștește-te, moș Avrum, liniștește-te! Ești doar un om înțelept, rupse după un timp tăcerea Mircea, întorcându-i cu luare aminte fața spre el. Când îi întâlni ochii stinși și triști ca unui câine de pripas, își simți inima strângându-se de durere și-i vorbi cu toată căldura de care era în stare: — Moș Avrum, gândește-te că Moise al nostru e un adevărat erou, că lupta lui e o luptă măreață. Zidurile închisorilor le vom prăbuși noi, moș Avrum, și nu peste multă vreme. Doar și eu și Valeria am stat în închisoare și s'ar putea să mai stăm.

Bătrânul croitor îl smuci de mână și bolborosi speriat:

— Nu, nu trebuie! Nu trebuie să mai stați! Feriți-vă de *musări*, fiți cu ochi în patru, că ei duc lumea la pierzanie. Hitler, Cuza, Codreanu, Pandeale și alții ca ei, mai bine nu s'ar fi născut. Și când mă gândesc că pe Pandeale l-am purtat în brațele astea ale mele, îmi vine să mă spânzur. Bătrânul se ridică, se duse cu pași târșâiți în bucătărie, de unde se înapoie

cu o farfurioară cu bucățele de zahăr. O așeză pe masă și-l îmbie pe Mircea: — Ia cel puțin o bucățică de zahăr, dacă nu-i ceai.

Mircea nu-l putu refuza și luă o bucățică de zahăr, mulțumit că bătrânul se mai liniștise. Ca să-l înveselească puțin, îi spuse:

— Zahărul alungă amarul, moș Avrum. S'ar cuveni să vorbim și noi despre altfel de lucruri, să ne închipuim, de pildă, ce va fi când toți Hitlerii vor pieri de pe fața pământului. Ei, ce crezi că o să fie atunci?

Avrum închise ochii și sugând bucățica de zahăr, începu să-și legene trupul cufundat într-o dulce visare. Vorbi cu glasul lui de altădată, melodios ca o cântare de psalmi:

— Atunci va fi sărbătoare pe pământ. Cetele celor răi vor fi zdrobite, iar cei buni se vor întâmpina pretutindeni cu voie bună și prietenie. Din prietenia lor se va naște fericirea, și oamenii cei sărmani și nenumărați de astăzi, vor fi stăpâni peste întreaga fire.

— Da, da, așa va fi! Vor fi stăpâni, moș Avrum! Stăpâni peste întreaga fire. Și Mircea adăugă voios: — În cinstea acestor înțelepte cuvinte, propun să mai mâncăm o bucățică de zahăr.

Avrum împinse încetitor spre el farfurioara și-i spuse cu un suspin:

— Ia mata, prietene. Eu sunt bătrân și nu cred să mai apuc vremurile acelea fericite. Dar Moise al meu poate o să le apuce. El o să se bucure de viață. Mă gândesc la el și îmi dau seama că avea sută'n sută dreptate. Iată: vezi colea, pe dulap, cărțile cele sfinte? Și croitorul arată cu degetul lui uscat maldărul de cărți.

— Le văd, moș Avrum. Dar de ce le-ai împachetat? Nu cumva vrei să le vinzi?

— Aș! Ce să le vând? Cine mi le cumpără? Sau poate vrei mata să-mi faci aliș-veriș? Ți le dau pe parale puține, râse cu plăcere bătrânul de gluma asta. Apoi înălțându-și bărbuța care pluti ca un nouraș alb deasupra pieptului, adăugă plin de gravitate:

— Sute și mii de ani de înțelepciune străbună zac în aceste cărți. Le-am cercetat din scoartă'n scoartă și fiecare rând cuprins în ele mi-a fost sfat și călăuză în viață. Scrie în ele că trebuie să muncești cinstit pentru pâinea ta—și așa am făcut. Scrie în ele că nu trebuie să pizmuești pe semenul tău — și eu n'am pizmuț pe nimeni. Dar spune-mi: la ce mi-au folosit toate aceste sfaturi? La nimic. Pentru că am urmat sfatul lui Iohanan ben Zacai, de aia le-am legat în sfori. Nu știi cine e ben Zacai?

— Nu prea știu, moș Avrum. O fi vreun strămoș de-al matală, vreo rudă, zise Mircea, puțin uimit de numele acesta neobișnuit.

— Rudă... așa o rudă... ce-mi trebuie mie o rudă ca asta? râse mut Avrum și dădu din mână că se leapădă bucuros de o asemenea rudenie. Apoi ridicând degetul și clătinându-l în aer, vorbi cu glas sever:

— Iohanan ben Zacai, se spune că era un mare înțelept. El a trăit pe vremea lui Titus — și asta un fel de Hitler! — acum vreo două mii de ani, când banditul a asediat Ierusalimul. Ai înțeles? Ei bine, acest ben Zacai avea cinci învățăcei. Intr-o zi el i-a întrebat așa: spuneți-mi, care e drumul cel mai bun pe care omul trebuie să-l urmeze în viață? Unul i-a răspuns: *haroie es haloilet*. Adică asta înseamnă să vezi copilul care abia trebuie să se nască, adică viitorul. Al doilea, însă, a răspuns: *lev tov*. Adică să ai inimă bună, să nu urăști niciodată. Iohanan ben Zacai a fost și el de aceeași părere, iar eu i-am urmat sfatul. Am încercat să fiu bun. N'am urât, nu. N'am văzut că viitorul, *haroie es haloilet*, e plămădit și din ură, așa cum îmi spunea Moise al meu. Deaceea zic: Moise, tu ai avut dreptate! Mă doare inima că acum zaci în închisoare. Dar sunt mândru de tine, feciorul meu!

Bătrânul rămase un timp nemișcat, cu capul dat pe spate, de parcă ar fi vorbit în fața unei imense mulțimi. Ochii săi scăpărau de după sticlele ochelarilor dubli. Fără veste izbi cu pumnul tăblia de lemn a mașinii de cusut și apăsă piciorul pe pedală. Roata începu să zumzuie în liniștea odăii, și apăsând mai departe, bătrânul mormăia cuvinte neînțelese:

— Da, Moșe... chiar așa, Moșe... așa... așa...

Mircea ascultă neclintit cuvintele răzlete care se împleteau cu zumzuitul mașinei, apoi se ridică încet de pe scaun, hotărît să-l lase singur în starea lui de împăcare sufletească. Dar când ajunse lângă ușă, roata mașinii se opri dintr'odată.

Avrum se repezi după el și-l apucă de mâini:

— Stai! De ce vrei să pleci fără o vorbă? Sau poate credeai că n'o să te aud? Ehei, nu mi-am pierdut încă auzul.

Bătrânul părea supărat și Mircea se simțea acum stânjenit, ca un copil prins cu ocaua mică. Crezuse că e mai bine să-l lase cu gândurile lui, dar își dădu seama că revenirea lui de adineauri fusese numai trecătoare, că omul era surpat sufletește și că simțea nevoia unui sprijin permanent din afară, care să-i alunge gândurile negre.

— Nu te supăra, moș Avrum, zise Mircea blând. Doar știi cât țin la mata și cât te respect.

— Ce-mi trebuie mie acum respect? îl întrerupse nemulțumit bătrânul. N'am nevoie de stimă și considerație! De puțină dragoste, da, da, de asta am mare nevoie.

— Dar, moș Avrum, eu țin la matale ca la un tovarăș de-al meu, un tovarăș bun și înțelept, zâmbi împăciuitor Mircea.

— Ca la un tovarăș? Ei, da, așa mai zic și eu. Tovarăș! Asta e un cuvânt minunat și ești primul om care îmi spune astfel. Și arătând cu degetul spre mașina de cusut, adăugă: — De cincizeci de ani cos și tot cos la mașina asta. Câte haine de oameni sărmani n'am peticit și n'am întors eu în atâta amar de vreme! Cuvântul matale m'a întors și pe mine pe dos, dar știi cum? Din cap până'n picioare! Să trăiești, copile!

Strângându-și mâinile, ei rămaseră unul în fața altuia. Fața croitorului era acum plină de lumină. Fără vrere, cei doi oameni se îmbrățișară. Apoi bătrânul rămase clătinând din cap, dincoace de prag, iar Mircea porni cu pasul lui apăsător pe străzile pustii ale orașului acoperit de întuneric.

Și într-o seară, cam la o lună dela această vizită, Mircea se întâlni cu unul din oamenii pe care îi prețuia cel mai mult, cu tovarășul Radu. Se bucurară amândoi de această revedere, schimbă întrebări despre sănătate și dacă nu cumva fuseseră urmăriți de copiii poliției, și apoi trecură la altele. Discutară îndelung despre creșterea primejdiei de război în urma venirii lui Hitler la putere și despre formele de luptă necesare, pentru ca acest atentat ce se pregătea împotriva Uniunii Sovietice să poată fi înlăturat.

Tovarășul Radu vorbea cu voce scăzută, aruncând asupra celui alt priviri cercetătoare. Nu-i plăcea fața lui obosită și mohorită. De câteva ori dădu să-l întrebe ce are, dar se răzgândi, voind întâi să termine ce avea de spus.

— Iată deci, tovarășe Bogdan, că astăzi nu ne mai putem mărgini la lupta împotriva terorii polițienești și la sprijinirea politică și materială a cunoștințelor din închisori. Cred că ți-e limpede că teroarea și începutul de fascizare a țării merge acum mână'n mână cu acțiunea de pregătire a războiului.

— Ei, doar nu trăiesc într'un deșert, să nu văd, să nu-mi dau seama, răspunse Mircea cu un ton îmbufnat, parcă i-ar fi spus: să trecem mai repede la miezul lucrurilor! Dar dădu numai din cap și tăcu.

— Ești cam nervos astăzi, tovarășe Bogdan, îi zâmbi cu bunăvoință Radu. Iși dădu acum și mai bine seama, după felul cum îi răspundea celălalt, că mintea tovarășului e frământată de alte gânduri. Tăcu o bucată de drum, în care timp cumpăni dacă n'ar fi mai bine să afle pricina stării sale sufletești. Amână totuși acest lucru pentru mai târziu. Vorbi răspicat:

— Ascultă bine ce a hotărât partidul. De acum încolo, în munca „Ajutorului roșu“ trebuie să intre ca o primă sarcină și lupta împotriva pregătirii războiului antisovietic. Tovarășul Radu nu mai avea ce adăuga. Era acum rândul lui Mircea să vorbească. Dar gândurile lui zburau într'adevăr în altă parte și după felul cum călca, vedeai cât e de abătut. Dădu să-l apuce de braț, dar celălalt se feri și zise sec:

— Lasă, tovarășe Radu! Îi păru însă rău de această purtare neprietenoasă și dorind s'o alunge din mintea celuiilalt, începu să vorbească repede: — E o măsură bună. În ultima vreme tot mă gândeam la războiul care se pregătește. Ba socoteam că ar fi nimerit ca „Ajutorul roșu“ să redacteze chiar un manifest împotriva războiului. Nu cred că partidul să aibă ceva împotriva.

— Asta nu-i rău! dădu din cap Radu, mulțumit de interesul viu al celui de alături. — Toate organizațiile de masă conduse de partid vor trebui mobilizate la lupta împotriva războiului.

Chipul lui Mircea se învioră, exprimând energie și voință hotărâtă. Zise cu avânt:

— Am scris după cum mă taie capul manifestul despre care îți vorbii. Îl am la mine și vreau să ți-l dau să-l vezi și să-mi spui ce părere ai. Vârî mâna în buzunarul dela piept al hainei și apucă hârtia care foșni scurt.

— Lasă, nu acum! și Radu îi prinse brațul. — Să mi-l dai când ne-om despărți. Dar cum fața tânărului său tovarăș se încruntase din nou, îi aruncă o privire piezișă. Îi atinse mâna pentru a-l face atent și spuse cu glas domol: — Și acum că am terminat cu chestiunea asta, să trecem la altă problemă.

— Bine. La care anume?

— La una cât se poate de importantă și care în felul ei este și ea o problemă de partid.

— Să auzim, tovarășe!

— Spune-mi, te rog, voievoade, ce oști străine ți-au încălcat hotarele împărăției, că ți-e sufletul atât de cătrănit?

Mircea, luat pe neașteptate, nu-și putu stăpâni zâmbetul. Dar peste o clipă fața i se încruntă iarăși. Îi venea greu să-i spună ce-l frământa încă de dimineață, deși era incredințat că celălalt va ști să-l înțeleagă. Însfârșit, mormăi mai mult ca să scape de privirile lui iscoditoare:

— E vorba de Valeria...

Tovarășul Radu râse înveselit. Deși nu se așteptase la acest răspuns, îl găsea totuși foarte firesc. Ferindu-se să toarne sare pe rană în asemenea situație, el vorbi înadins cu oarecare ironie:

— Și zi așa: pricina e prea luminata domniță? De asemenea amărăciuni, măria ta, nu e ferit niciun muritor de pe acest păcătos pământ. Totuși sfatul robului vostru prea plecat s'ar putea să vă descrețească fruntea, potolindu-vă inima. Îngăduiți-mi să vă întreb, așadar, cu ce a păcătuیت domnița? Oprindu-se din mers, Mircea se uită la chipul rotund și strălucind de

veselie al tovarășului său, la ochii lui senini și nespus de albaștri, și spuse cu glas tulburat:

— Mă tem să nu i se fi întâmplat Valeriei o nenorocire. Aseară mi-a trimis printr'un tovarăș un răvaș că vine acasă. Am așteptat zadarnic toată noaptea. Poate că... Mircea rămase cu ochii ficși, privind în gol.

Orice urmă de glumă dispăru de pe chipul lui Radu. El știa cât de mult o iubește tânărul lui tovarăș pe Valeria. N'o cunoștea, n'o văzuse niciodată. Dar aflase despre ea multe lucruri bune. Iși dădea seama că în sufletul lui Mircea, încărcat de dragoste, această întâmplare care putea fi obișnuită, creștea până la proporțiile unei adevărate nenorociri. Il bătu pe umăr, zicându-i prietenos:

— Nu ești de azi, de eri în mișcare, tovarășe Bogdan. Se mai întâmplă să nu poți ieși la o întâlnire. Sunt sigur că doar pentru grija de a nu-ți primejdiu ție siguranța, a lipsit Valeria. O să primești alt răvășel de dragoste... și lucrurile au să se lămurească. Nu face și tu din țânțar armăsar.

Dar Mircea care încercase să se convingă și el toată noaptea că e un fapt obișnuit, fără să izbutească însă, clătină din cap, murmurând:

— Nu, tovarășe, nu! O cunosc eu destul de bine: ea își ține întotdeauna făgăduiala. Numai o cădere a putut s'o împiedice să vină așa cum mi-a scris.

Radu, însă, refuza să creadă că ar fi vorba de vreo arestare. Peripețiile, arestările, schingiuirile la care fusese supus în atâția ani de luptă revoluționară, nu-i înăcriseră sufletul, făcându-l să vadă numai fața întunecată a lucrurilor. Il luă pe Mircea de braț, trăgându-l după el, și începu să-i vorbească cu convingere:

— Ești un romantic, tovarășe Bogdan, ! Da, un romantic, un cavalier din evul mediu. Îți lipsește armura și sulita pentru a semăna aidoma cu el. Dar vezi dumneatale că legile conspirației sunt al dracului de grele și nu vor să țină seama de visurile avântate ale unei inimi romantice. Cu glasul lor de fier, ele îți spun: Nu face asta! Oprește-te! Și inima ta se sbate și sângerează. Uite-te la mine! Poate crezi că în loc de inimă, am un colț de stâncă? Te înșeli! Sunt și eu un romantic. Da, chiar așa. Ți-am mai spus că mă simt ca un utecist, deși, slavă domnului, număr ceva anișori în mișcarea revoluționară. Imi sbârnăie și mie inima când baba întârzie să vină acasă. Și ea, la rândul ei, ce mai papară îmi trage când se întâmplă să lipsesc câteva nopți dearândul!... Și pufuind în răs, adăugă: — Conspirația, frățioare, ascultă-mă pe mine, ea ne face de multe ori pocinogul.

Ascultându-l, Mircea își simți sufletul mai ușor, înnegurarea i se risipi de pe chip, și în fața ochilor, în lumina străvezie a serii care cădea, i se năzări deodată silueta grațioasă și totuși plină de hotărîre a Valeriei. Rosti cu glas tulburat, cașicum s'ar fi așteptat ca ea să se ivească dintr'o clipă în alta pe strada aceasta:

— S'ar putea să ai dreptate, tovarășe! Poate că ea dinadins n'a venit. S'ar putea s'o văd astăzi. Da, conspirația și dragostea nu prea fac casă bună... Și înălțându-și fruntea, Mircea îl prinse de mânecă pe neașteptate pe celălalt, și șopti: — Uite! Lună nouă!

În văzduhul înalt cornul lunii spărsese norul și se arătase înconjurat de un alai de stele.

Dar abia făcură câțiva pași, când, de după colțul străzii răsăriră în fața lor doi vlăjgani, care se repeziră cu pumnii înainte, răcnind cât îi țineau puterile:

— Nici un pas înapoi! Oprește! Sunteți arestați!

Mircea tresări și, încordându-se, respinse cu brațele și cu picioarele năvala agenților de poliție, strigând în același timp către Radu:

— Lasă-mă pe mine! Fugi!

Dând în dreapta și 'n stânga, îi îmbrânci pe agenți într'un gard din apropiere și nu-i slăbi din lovituri până când nu auzi pașii iuți ai tovarășului său îndepărtându-se pe ulița pustie. Atunci sări un pas înapoi, strecurându-și mâna la buzunarul hainei, dădu să apuce ciorna manifestului și s'o distrugă. Dar un pumn sdravăn în creștet îl ameți și fu cât pe-acți să cadă. Măinile îi fură răsucite la spate și simți cătușele reci închizându-se în jurul încheieturilor. Apoi fu târît în ulița alăturată și svârilit într'o mașină.

Povestitorul acestor întâmplări ar fi dorit să-i vadă pe cei doi îndrăgostiți în liniștea grădinilor sau pe marginea lacurilor limpezi, bucurându-se de viața splendidă și triumfătoare din jurul lor, ar fi dorit să-i audă împărtășindu-și odată cu dragostea lor, minunatele fapte săvârșite și de ei pentru deplina fericire a oamenilor. Dar dorința lui nu putea fi împlinită în acele vremuri crâncene. Ei s'au întâlnit acum din nou, într'un loc în care domnea silnicia, nerușinarea și dușmănia față de oameni. În biroul din clădirea Siguranței, înaintea comisarului fercheș, cu gesturi manierate și vocea voalată din pricina unei crize de ficat, ei stau acum unul lângă altul, cu inimile închețate și ochii arși de febră.

— Deci nu știți nimic, n'ați făcut nimic și nici nu vă cunoașteți? întrebă a doua oară în cursul acestui interogatoriu comisarul, întins lenes într'un fotoliu.

Ai fi zis, după felul cum se purta, că toată această poveste îl plictisea din cale afară. Avea tenul alb, aproape palid, și ochii puțin melancolici, ca ai unui om care gustase din toate plăcerile vieții și nimic nu-l mai putea satisface. Când vorbea, buzele lui subțiri abia se crăpau și cuvintele sunau ca niște monete vechi scoase din fundul unei casete căptușite cu catifea vișinie. Dădu la iveală din buzunărelul hainei un tub de aluminiu, îl deșertă în palme și luând cu vârful degetelor o pilulă o dusă la gură cu infinită grijă, ca pe o perla rară. Bău puțină apă din paharul de pe masă și, după o clipă de gândire, spuse cu un ton de scuză:

— O mică criză de ficat. Nimeni nu e la adăpost de mizeriile acestei vieți. În sfârșit! O maladie veche. Și în timp ce își băga îndărăt tubul în buzunărel: — Ei, nimic? N'aveți nimic de declarat?

Mircea și Valeria nu încercară să-și facă măcar un semn furios. De când fuseseră aduși aici, după ce trei zile la rând fuseseră crunt bătuiți în beciurile Siguranței, ei se priveau ca doi străini, care se vedeau atunci pentru prima oară. Priveau și acum liniștiți și la fel de străini la omul plictisit din fața biroului, urmărindu-i mișcărilor domoale și elegante, fără să-i răspundă la întrebare.

Totuși, comisarul nu dădu niciun semn de enervare. Se stăpânea și pentru că, după prescripțiile medicale, orice încordare nervoasă putea avea o influență nefastă asupra ficatului său. Stătu puțin pe gânduri și apoi spuse cu glas aproape rugător:

— Intoarceți-vă unul spre altul. S'ar putea ca până la urmă să vă amintiți că v'ați mai întâlnit. Poate mai de mult — cine știe când — așa încât ați uitat în vremea asta unul de altul. Aveți acum prilejul să vă reînoiți cunoștința.

Mircea și Valeria se întoarseră încetișor, privindu-se fără să clipească. Nu se văzuseră mai bine de o lună, din seara când vorbiseră, glumind,

despre curgerea subiectivă a timpului pentru cei îndrăgostiți. Nu crezuseră atunci că se vor întâlni într'un birou din clădirea Siguranței.

Își priveau fețele stoarse de oboseală și desfigurate de lovituri. Obrajii lui Mircea erau plini de vânătăi și în colțul gurii un cheag de sânge părea lipit acolo ca un boboc de bujor, strivit. Fața Valeriei era albă ca varul și pe gâtul ei înalt și svelt se vedeau urme de unghii. Dar din adâncurile ochilor lor umbriți de suferințele îndurate, suiau raze curate de lumină și, după atâția ani de iubire și luptă, ele erau la fel de pline de nădejdi, ca și atunci, demult, pe o bancă dela marginea lacului Herăstrău.

— Cât de mult te iubesc, Valeria! îi șopti în gând Mircea, și pleoapele îi tremurară.

— A, dacă ți-aș putea săruta rana din colțul gurii! îngână în sinea ei Valeria, și degetele i se frământară, neputincioase.

— Ți-au înfipt unghiile în carne, voiau să-ți smulgă cântecul din gâtleej. Dar eu îl aud și acum cântecul pe care mi-l cântai seara, în șoaptă. Ce frumos cânti tu, iubito! șoptea Mircea înlăuntrul lui și gândurile i se prefăceau într'un voal străveziu, înfășurându-i gâtul rănit.

— Cântecul nostru nu moare niciodată, îi răspundea Valeria, așa cum nu poate pieri niciodată jurământul nostru de luptă.

— Ești mai frumoasă ca oricând Valeria!

— Și tu ești mai minunat ca oricând.

— Dar pentru ei suntem niște străini.

— Suntem străini pentru ei, Mircea! Pentru ei, nu te-am văzut niciodată.

— Da. Niciodată, niciodată...

Glasul catifelat al comisarului se auzi din nou:

— Ei, dau sau ba?

Mircea și Valeria se întoarseră în tăcere, cu fața spre comisar. Parcă nici nu-i auziseră întrebarea.

Comisarul se încruntă ușor, și cercetându-i o clipă, apăsă pe butonul soneriei.

Îndată în ușa biroului se ivi capul lui Pandelescu. Intră înăuntru și se opri în poziție soldățească, cu pălăria pe cap, cu ochii ațintiți asupra comisarului. Era tot atât de slab ca și mai înainte și brațele parcă i se lungiseră. Când își ridică pălăria, i se zări creștetul capului cu părul rarit, dovedind un început de pleșuvie. Hainele, deși din stofă bună și croite pe măsură, atârnavă pe el cași cum ar fi fost aruncate la întâmplare pe un cuier. Pantofii lui, bine lustruiți, aveau talpă triplă de asbest, înălțându-i statura cu câțiva centimetri. Din gură îi țâșni ca dintr'o trompetă stricăță:

— Să trăiți, domnule comisar!

Comisarul îl măsură cu o privire puțin ironică și-i arătă cu degetul pe cei doi arestați:

— Li cunoști, domnule Pandelescu?

Aruncând o privire fugară asupra celor doi, Pandelescu rosti plin de importanță:

— Li cunosc! Și răsucindu-se pe tălpile lui groase, zise cu glas cleios:

— Dacă-mi dați voie, domnule comisar...

— Poftim! Poate ai să-i convingi dumneata că se cunosc mai dinainte, încuviință comisarul, lăsându-se moale pe spatele fotoliului.

— Un moment! Pandelescu își agăță pălăria în cuierul de lângă ușă și își trecu degetele prin părul rar și unsuros. Umflându-și pieptul, începu să le dea ocol celor doi arestați, fără însă să-i privească. Dintr'odată se înfipse în podea, își încrucișă brațele pe piept și rânji:

— Nici pe mine nu mă cunoașteți, draguții mei?

Nimeni nu-i răspunse. Se uitau cu scârbă la rânjetul de pe fața lui pipernicită, la ochii care-i jucau în fundul capului, la brațele slăbănoge care se bălăbăneau acum în neștire. Când trupul începu să i se miște nesigur pe tălpile triple, Mircea și Valeria clătinară din cap: da, te cunoaștem și știm cine ești!

Dar această tacită încuviințare nu-i ajungea lui Pandele. El voia să crească în ochii superiorului și nici prin cap nu-i trecea să scape acest minunat prilej. Dându-și osteneala să-și arate toată iscusința, scoase din buzunarul dela piept agenda lui cu coperti de piele și începu s'o răsfoiască cu exagerată atenție. Izbucni triumfător:

— Așadar, porumbeilor, vă prefaceți că nu v'ați văzut niciodată! Dar aici scrie tot, absolut tot! Anul, luna, ziua și ceasul. Să vă aduc și vouă la cunoștință. Și apăsând cu degetul pagina agendei, citi: 1925! E anul când s'a încins amorul între voi. Astăzi suntem în 1934. Asta nu puteți nega, că așa arată calendarul. Deci vă giugiuliți fix de nouă ani și aveți neobrăzarea să-i spuneți domnului comisar că nu vă cunoașteți. Măi, Mircea, cui vrei tu să-i vinzi gogoși? Și tu Valeria, degeaba o faci pe mironosița! Ehe, nu se prinde la mine! Apoi, cu fața spre comisar:— Domnule comisar, îi cunosc din vremea când s'au luat și chiar mai înainte. Jur, pe onoarea mea.

Comisarul încuviință cu o fluturare din gene, fără să-l miluiască măcar cu o vorbă. Părea că se gândește la cu totul altceva. Scoase tubul de aluminiu din buzunărel și începu să se joace cu el între degete.

Dar Pandele nu se simți deloc descumpănit de această purtare a superiorului său. Era hotărît să dea dovada întregii lui capacități. Toți știau că fusese utecist, așa că era socotit în Siguranță drept un „specialist” în interogatoriile comuniștilor arestați. Ii veni subit o idee. Sări în fața lui Mircea și a Valeriei, și aruncându-i cu o smucitură unul într'altul, le porunci:

— Hai, îmbrățișați-vă!

Cei doi își smulseră brațele din încleștarca agentului și îl priviră cu dispreț. Iar Mircea îi zise printre dinți:

— Trădătorule!

Pandele rămase încremenit, ca izbit de trăznet. Ochii îi ieșiră din orbite, aprinși de furie, și repezindu-se în pieptul lui Mircea, urlă cu turbare:

— În genunchi! În genunchi în fața mea!

Il trăgea din răspuțeri de pieptul hainei, căutând să-l doboare. Mizerabila lui conștiință îi cerea să șteargă astfel din minte amintirea umilitoare a răfuielii dintre el și Mircea, pe strada din fața podului Grant.

Dar Mircea rămase nemișcat ca un bloc de granit, cu capul dat pe spate și ochii ațintiți asupra neputinciosului său dușman. Scălămbăielile acestui nemernic îl făceau să se simtă mai puternic încă. I se păru asemenea unei gâze pe care o arunci de pe tine cu un bobârnac.

Pandele îi smulse o fâșie de cămașă, descoperindu-i pieptul vărgat de lovituri. Trădătorul îl izbi cu flendura cămășii peste ochi și o aruncă pe podea, ceea ce îl făcu pe Mircea să izbucnească într'un hohot de râs.

Valeria, văzându-i pieptul brăzdat de vânătăi, simți că o podidesc lacrimile și întoarse capul. Dar râsul lui plin de putere i se revărsă în sânge ca un balsam întăritor. Și ea își înălță și mai mândră capul.

Comisarul tresări și el auzindu-l râzând, dar nu zise nimic. Apoi i se adresă lui Pandele, arborând aceeași plictiseală:

— Te-aș ruga să ții seama că te găsești în biroul meu și că eu nu pot suporta asemenea procedee.

Pandele își lipi tălpile triple într'o poziție plină de respect. Darsub impulsul furiei, nu se putu opri să nu isbucnească:

— Domnule comisar, acest ticălos m'a silit acu' un an, la Grivița, să îngenunchez înaintea lui. Dacă n'aveam pistolul, mă omorau comuniștii. E dreptul meu să-l văd și eu în genunchi în fața mea.

Comisarul îl întrerupse cu un gest puțin nervos, făcându-i semn să se îndepărteze de cei doi arestați. Îi vorbi calm, dar apăsător:

— Te rog să vorbești cu glas mai potolit. Scenele astea îmi fac rău. La boala mea, medicul mi-a interzis cea mai mică enervare. Cred că ai înțeles, nu?

— Înțeles, domnule comisar! rosti Pandele, slugarnic. Retrăgându-se la ușă, se căzni să zâmbească curtenitor. Adăugă cu glas mios: — Dacă e vorba de boală, domnule comisar, sunt primul care să vă înțeleg. Trebuie să vă feriți de supărări. Cunosce eu un mare specialist în chestii de ficat, rinichi și bășică...

Se opri dintr'odată, pentru că celălalt strâmbă din nas. Apoi îi arătă din ochi pălăria din cuier. Pandele se repezi, o apucă, dar când să plece, se opri ca sguduit de o mare nenorocire. Făcu un salt până în mijlocul biroului, și aplecându-se, luă de pe podea petecul smuls din cămașa lui Mircea.

— Ce era să fac, domnule comisar! Să las să spânzure cârpa asta în biroul dumneavoastră? Iertați-mă. Și cocoloșind bucata de pânză în mână, se retrase de-a'ndărătelea spre ușă, făcând câteva temenele.

După plecarea lui, comisarul clătină cu părere de rău din cap. Parcă își cerea iertare de toate câte se întâmplaseră din pricina lui. Dădu iarăși la iveală tubul de aluminiu și aplecându-l în palmă, duse iarăși o pilulă spre buze.

— Iată, zise el, acest nesăbuit mă obligă să mai iau o pilulă. Inghiți un pic de apă și apoi scoase din sertar două dosare.

Le răsfoi în tăcere, ca și cum s'ar fi găsit singur în birou. Făcu câteva sublinieri cu creionul roșu și, în sfârșit, trase afară o hârtie scrisă cu litere mari, plină cu ștersături pe care o flutură în aer, arătându-i-o lui Mircea:

— Al dumitale e proiectul acesta de manifest împotriva războiului? Sau, mai bine zis, împotriva țării. Dacă acest document îți aparține, te rog să-mi răspunzi. Dar nu mai așteptă răspunsul. Trase din celălalt dosar un șpalt cu multe corecturi pe margini și i-l arătă Valeriei: — Acesta, știu că e al dumitale. Și totuși refuzi cu încăpățănare să spui unde se găsește tipografia clandestină. Bine, vedem noi... Și lăsând șpaltul pe masă continuă: — Și nici măcar nu vrei să declarați că vă cunoașteți, deși avem probe evidente! Eu n'am de ce să mă enervez. Îmi e cu desăvârșire interzis.

Comisarul închise dosarele, le băgă îndărăt în sertar și așteptă timp îndelungat, privindu-i pe cei doi arestați cu ochii lui melancolici. Pe urmă apăsă tacticos pe butonul soneriei și în birou intrară numaidecât doi polițiști în uniforme. Comisarul li se adresa cu glas abia auzit:

— Luați-i și duceți-i la beci.

Polițiștii îi înhățară, trăgându-i afară din birou, în beciul Siguranței. Stătură aici împreună, dar nu-și rostiră numele. A doua zi îi urcară cu picioarele umflate și pline de răni într'o celulă dela etajul clădirii și ei stătură alături, dar nu se chemară. Alături au stat și în boxa tribunalului, dar și acolo, în fața sbirilor și judecătorilor, s'au arătat străini unul de altul. Apoi fură despărțiți de zidurile închisorii.

Și cu toate astea, dealungul celor cinci ani de închisoare, ei s'au întâlnit în poenile pădurilor, pe malul lacurilor limpezi, la o răscruce de străzi,

mărturisindu-și dragostea de nimeni auzită. Iubirea lor era o cheie magică cu care deschideau toate lacătele și nimeni nu putea să-i despartă.

Gândul plutitor al Valeriei se întorcea în închisoarea Mislea, după o întâlnire cu iubitul ei, și surâsul lui, niciodată înfrânt, venea să-și ia locul pe dealul Doftanei. Se întâlneau așa, despărțindu-se și așteptând cu nerăbdare viitoarea lor întâlnire.

Și până atunci, în celula întunecoasă, Valeria cânta frumosul ei cântec, urmărind printre gratii cum flutură pletele sure ale toamnei târzii.

Purta și acum vesta vătuită pe care i-o trimisese pe vremuri bătrânul croitor Avrum. De pe albeața de marmură a gâtului pieriseră cu încetul urmele însângerate. Murmura și azi tulburătorul ei cântec, încercând să prindă printre gratiile ferestrei sborul unei frunze rătăcitoare.

Dar doinirea îi fu întreruptă de scârțâitul ușii grele, și în pragul celulei se ivi paznica încălțată cu cizme soldățești, în mână cu o cheie mare cât o bardă, strigând-o să iasă afară. Inchipuindu-și că e chemată din nou la direc-toare, deabia se clinti din loc, iar când ajunse pe coridor, întreabă răstit:

— Ce mai vreți dela mine?

Paznica, bocănind cu tălpile cizmelor pe pardoseala de piatră a cori-dorului, îi răspunse morocănoasă:

— Te așteaptă mă-ta la „vorbitor“.

Inima Valeriei se opri în loc și porni apoi să bată, gată să-i sară din piept. Alerga spre „vorbitorul“ închisorii, iar gardiana, abia ținându-se în urma ei, sbiera într'una. Trupul îi devenise mai ușor, picioarele mai sprin-tene și fața îi râdea de bucurie.

— Mamă! zise dintr'o suflare Valeria, întinzând brațele peste cele două mese mari, despărțitoare.

— Copilul meu! oftă bătrâna, încovoidu-și trupul uscat peste marginea mesei, pentru a-i putea atinge mâinile.

— Ce bine îmi pare că ai venit să mă vezi, mamă! putu însfârșit să rostească Valeria. În ochii ei însă, bucuria se amesteca cu tristețe și cu milă. Ar fi vrut să-și poată odihni capul la sânul sleit de bătrânețe și de necazuri al maică-si.

Bătrâna isbucni în plâns. Lacrimile i se prelingeau pe față prin șanțu-lețele sbârciturilor, sclipitoare ca de argint. Buzele ei veștede începură să șoptească cu jale:

— Iată unde am ajuns să te văd, vai de zilele mele! N'au vrut să țină seamă ucigașii, că ești singurul meu sprijin la bătrânețe. Vor, afurisiții, să-ți vadă oscioarele putrezind în pușcărie și să-ți fure toată tinerețea. Și de ce, de ce, măicuță? Pentru că ești bună și săritoare la nevoie? Așa te-am crescut eu, să fii fată dreaptă și cinstită. Și Mircea e la fel ca tine, parcă ați fi două boabe de rouă, așa vă asemuiți. Copiii mei! Ce-au ajuns copiii mei! Of, of și vai de sufletelul meu, măicuță!

Valeria asculta în tăcere — în încăperea aceasta cu tavanul jos al „vorbitorului“, cuvintele ei de jale sunau asemeni unor frunze veștede picând din arbori. Prezența înghețată a gardianei, o făcea să-și înghită vorbele. Dar trebuia să spună ceva. Poate o vedea pe bătrână pentru ultima oară. Era atât de suptă de vlagă, sărmana! Un fior o trecu văzându-i degetele muncite, de pe care carnea începea să se topească.

— De ce plângi, mamă? spuse, în sfârșit, Valeria. Vezi doar că trăiesc, sunt sănătoasă, — n'ai de ce mă plânge! Ia încearcă mai bine să-mi zâmbești puțin.

Bătrâna surâse printre lacrimi:

— Îți zâmbesc, fetiço, și tare mult mă bucur că ești sănătoasă. Să te țină

dumnezeu, să scapi cu bine din iadul ăsta. Plecându-se, trase un pachet de sub masă și desfăcându-l din sfori, începu să scoată tot ce adusese. — Ți-am adus pâine din făină de grâu; asta de aici am auzit că e făcută din țărâțe; o sticlă cu lapte curat; o bucată de unt, că n'am avut mai mult, și o bucată de salam. Ia-le, pușorule, și să le mănânci sănătoasă.

În vreme ce Valeria se pregătea să ia alimentele sărace aduse de maică-sa, gardiana bătu cu cheia în masă și rosti sec:

— Au trecut zece minute! Și întorcându-se spre bătrână, îi arată cu o privire ușa: — E timpul să pleci.

Mama Valeriei cercetă plină de uimire femeia aceasta cu chip bărbătesc și picioarele încălțate în cizme, și zise arțăgos:

— Nu zău! Cine ești mata să-mi poruncești să plec? Cu fata mea stau de vorbă cât îmi place! Și întorcându-i spatele, dădu să înceapă iar vorba.

Gardianca se făcu roșie ca racul la față, prin ochi îi trecu o lucire aprigă și, fără să stea mult în cumpănă, o apucă pe bătrână de braț, trăind-o spre ușă.

Buimăcită o clipă, mama Valeriei se desmeteci repede, și apucându-se cu amândouă mâinile de marginea mesei, începu să țipe:

— Ia mâna de pe mine, șerpoaico! Ce-ai cu mine, afurisito! Arză-te-ar focul! Dar paznica nu se sperie deloc de strigătele ei. O smucea și mai înversunat de umeri. Atunci bătrâna ridică pumnul s'o lovească.

Gardianca se feri și-i dădu peste mână cu cheia uriașă dela ușa celulei. Bătrâna își strecură sub haină mâna isbită, scoțând un geamăt.

Dintr'un salt, Valeria se urcă pe masă și ridică sticla cu lapte, gata s'o repeadă în capul gardianței.

— Laba jos, ticăloaso! strică ea, săgetând-o cu privirea.

Din coridor se năpustiră în „vorbitoare“ câteva gardience, o înhățară pe Valeria, îmbrâncind-o afară. Ea se sbătea în mâinile lor, strigând din toate puterile:

— Jos teroarea! Jos regimul de teroare!

Strigătele ei și bocetele bătrânei se pierdură curând între zidurile de piatră ale închisorii Mislea.

Dar vuietul crivățului le luă cu el, purtându-le departe pe dealul pleșuv pe care se ridica întunecata Doftană. În mantie de zăpadă, cu zalele ei de ghiață, iarna pășea pe coridoarele de piatră, oprindu-se în dreptul fiecărei celule, aruncându-și suflarea aspră prin vizetele ușilor ferecate.

Mircea stătea rezemat de ușa grea a celulei, iscodind prin vizetă coridorul. I se păruse că aude o voce cunoscută. În coridor pășea un om în lanțuri, împins din spate de gardieni. Când privi mai bine, își dădu seama că era Moșe.

Se întâmplase să fie prima zi de iarnă.

A doua zi dimineață, în timpul orei de plimbare prin curtea închisorii, Mircea își căuta prietenul în coloana deținuților care se învârtteau dând ocol curții înzăpezite. Zărindu-l, trecu din rând în rând, ferindu-se să fie văzut de gardieni, până când ajunse lângă el. Îl înghionti cu cotul, strigându-l încetișor:

— Moșe!

Moșe se întoarse spre el și-i zâmbi. După câțiva pași, murmură:

— Fii atent! Imi pare bine că suntem și aici împreună.

Dădură de câteva ori ocol curții închisorii, unul lângă altul, privindu-se în tăcere. Aveau atâtea să-și spună, dar fiecare cuvânt trebuia cântărit. Gardienii erau cu ochii în patru. Totuși, timpul plimbării era scurt și trebuia să înceapă.

— Câți ani ai luat, Mircea? Cinci? întrebă Moise, cu privirea pironită în spatele celui dinaintea lui.

— Da. Cinci. Tu m'ai întrecut, zâmbi cu părere de rău Mircea.

— Două planuri cincinale, dar s'ar putea să le dau gata înainte de termen, glumi Moise, clătinându-și lanțurile dela mâini.

Râseră înăbușit, înveseliți deodată.

Moise fusese transferat aici dela închisoarea din Aiud, pentru că luase de piept pe un gardian care se răstise la el prea din cale afară. Slăbise într'atât, încât oasele umerilor îi înțepau haina. Ochii lui mari erau însă tot atât de vii ca și înainte, descoperind totul dintr'o ochire. Părul ciufulit îi crescuse și i se revărsa în smocuri peste ceafă. Se apropie mai mult de Mircea și-i șopti la ureche:

— Spune-mi: nu știi ce-mi fac părinții?

Mircea ar fi vrut să amâie răspunsul pe altădată, dar celălalt îl împinse cu cotul, nerăbdător. Mormăi:

— Ce să facă? Nu prea bine. Bătrânul abia mai poate munci, iar maicăta s'a prăpădit.

Moise se opri, dar fu împins înainte de cei care veneau din spate. După câțiva pași întrebă:

— De ce a murit mama?

— Moș Avrum zice că din pricina lui Hitler. Bătrâna trăia cu frica în sân și asta i-a agravat boala de inimă.

— Sărmana de ea, șopti Moise ducând pumnii la piept, și lanțurile zăngăniră. Făcură un rond, fără să scoată o vorbă. Apoi Moise zise: — Mama e și ea o victimă a lui Hitler. Una din nenumăratele victime, ucise fără vină. Clătină din cap și continuă: — Dar tu, Mircea? Tu ai vreo veste dela Valeria?

Mircea, care se mândrea pe la tovarăși cu Valeria lui, așteptase nerăbdător întrebarea aceasta.

— Da. E la Mislea, îi răspunse el grăbit și se uită la celălalt ca și cum s'ar fi așteptat să-l audă spunând: — Așa, La Mislea? Strașnică fată!

Dar Moise zâmbi ironic:

— Ce te uiți așa la mine? Poate crezi că nu știam? Știu, frate, că au miluit-o și pe ea cu cinci anișori. Și mai știu ceva: maică-sa a venit s'o vadă la închisoare, să tot fie cam o lună de atunci. Moise se făcea că nu vede uimirea zugrăvită pe fața prietenului său. Clipi șiret din ochi: — Poate mai vrei să afli și altele despre Valeria? Sunt gata să te servesc. Pentru mine, amice, nu există ziduri de închisoare.

Mircea era cu totul uluit de aerul a-tot-știutor al tovarășului său. Cum o fi aflat, tocmai de la celălalt capăt al țării, dela Aiud, că mama Valeriei venise s'o vadă în închisoare? Moise asta e dracul gol, zău așa! Parcă ar avea la dispoziție o rețea întreagă de informatori. Răbdă cât răbdă, dar după încă un rond, nu se mai putu stăpâni:

— După cât văd, aștepti să-ți cad în genunchi! Dacă mai știi ceva despre Valeria, zi odată! Nu mă mai fierbe fără apă.

Fu rândul lui Moise să-l privească uimit. După cum credea el, explozia asta sentimentală nu se potrivea deloc cu îndârjirea unui luptător comunist. Dar văzând că celuilalt i se aprind ochii în cap de nerăbdare, îi făcu un semn liniștitor și-i șopti solemn:

— Ceeace-ți spun acum, e de o importanță politică extremă. Deschide bine urechile: am aflat că Valeria te iubește.

Mircea rămase cu gura căscată, privindu-l aiurit. Apoi, venindu-și în fire, îl pocni cu pumnul în coaste și exclamă înveselit:

— Ești un pezevenghi, măi Moise!

Dar Moişe se încruntă:

— Vrei să spui că mint?

— N'aş putea spune, dar mă aşteptam la cu totul altceva. Ei, nu mai ştii nimic despre Valeria?

— Ce aş mai putea şti, tovarăşe Mircea? Nu-i deajuns? Când doi comunişti, despărţiţi de zidurile închisorilor, se iubesc cu atâta tărie, asta înseamnă că iubirea lor a devenit o forţă revoluţionară, rosti grav Moişe, abia stăpânindu-se să nu pufnească în râs.

Mircea ar fi râs şi el dacă gardianul n'ar fi strigat tocmai atunci că ora de plimbare luase sfârşit. Işi simţea inima plină de fericire şi ar fi vrut să vorbească mult de tot despre Valeria lui, să depene în faţa unui prieten atâtea amintiri scumpe. Dar acum trebuia să se întoarcă între zidurile reci ale celulei.

Înainte de a intra în coridor, Moişe întrebă repede:

— Ce număr ai?

— 16.

— Eu 18. Lasă că-i fac eu să ne mute alături. Ai învăţat să ciocăneşti alfabetul?

— Da. Dar la Aiud o fi altul...

— Văd eu. Dacă e altul, până mâine îl învăţ şi pe ăsta de aici. Te-am salutat!

Celulele de închisoare erau despărţite de ziduri groase şi totuşi viaţa trecea prin ele ca o pasăre prin înaltul văzduhului. Cei doi prieteni discutau în fiecare zi, ciocănind cu degetul în perete literele unui alfabet ciudat, despre pâine, pace şi libertate, despre zăpadă, despre copaci, despre lucruri ştiute de mult sau numai visate. Dar un cuvânt revenea mereu în discuţiile lor cele mai diferite şi acesta era: comunism...

Până când, într-o dimineaţă de vară, Mircea ciocăni nervos în zidul celulei:

— Azi plec dela Doftana. S'au împlinit cei cinci ani. N'o să te uit, dragul meu.

Iar de dincolo se auzi mai tare decât de obicei:

— Un lucru să nu uiţi, Mircea, partidul şi revoluţia! Şi după un timp, cu oarecare şovăială: — Salutări Valeriei!

După cinci ani cumpliţi de încelulare, iată-i acum, pe Mircea şi pe Valeria, ieşind împreună pe poarta neagră a închisorii Văcăreşti. Nu se mai aflau în faţa comisarului de Siguranţă, elegant şi suferind de ficat, aşa că se recunoscuseră îndată, prinzându-se de mâini.

Despre răstimpul cât ei au stat despărţiţi după uşile zăvorâte, povestitorul acestor întâmplări ar avea încă multe de spus. Dar înţelegând nerăbdarea nobilă a dragostei lor, el se retrage în umbră, înclinându-se în faţa acestor mâini care se strâng acum după atâtea aşteptare.

Mircea încălzea ca pe un porumbel la pieptul lui mâna Valeriei, şoptindu-i.

Se priveau cu un zâmbet plin de melancolie. Cântau pe feţele lor slăbite, în ochii grei de atâtea suferinţe prin care trecuseră, în adâncul sufletelor, semnele vii ale sentimentului pe care îl împărtăşiseră în urmă cu cinci ani. Niciunul nu credea şi nici nu vroia să creadă că dragostea de atunci se stinsese. Dar bănuiala că ea nu rămăsese tot atât de arzătoare ca atunci, le împungea inimile. Işi repetau în gând — şi gândul fiecăruia era ca un fir de sticlă pe care amândoi se fereau să nu-l fărâmiţeze — pătrunşi de aceeaşi nelinişte:

„Mă mai iubești?”

Ochii lor se opriră îndelung asupra mâinilor strânse. Răscolind în spuza amintirilor, căutau o singură zi petrecută în celulă, înghețați și flămânzi, da, măcar o singură zi în care să nu se fi gândit unul la altul. Nu, nu era nici una. Erau însă clipe, când se întrebaseră dacă iubirea lor rămăsese la fel de trainică.

Clipele acestea de îndoială le frământau acum inimile, dar mâinile lor, care păstrau încă răceala zidurilor de închisoare, nu se puteau desface cu niciun preț.

Mircea apăsă mâinile Valeriei de pieptul lui și șopti:

— Valeria, eu am rămas acelaș. Nu știu dacă tu simți, nu știu...

Valeria, strângând ușor pleoapele, suflă:

— Știu, Mircea! Și după o minută, cu glas încă nesigur: — Cum te-aș fi putut uita?

— Eu n'am crezut asta, dar poate tu gândeai astfel despre mine, răspunse Mircea și fața i se învioră de bucurie.

— Eu n'am gândit astfel, zău! Dar să nu mai vorbim de asta: acum doar nu ne mai despart zidurile... râse limpede Valeria.

— Da. Suntem iar împreună. Amândoi...

— Amândoi, Mircea.

— Da, da.

Și amândoi își întoarseră în acelaș timp fața spre imensul oraș.

De pe dealul Văcăreștilor, ochii lor sorbeau cu nesaț lumina acestei dimineți de vară, frunțile li se făcură mai netede sub mângâierea razelor auriu și părul lor, în care anii de închisoare își cretaseră răbojul lor alb, flutura liber în adierea vântului. Porniră de braț, ca altădată, spre tumultul viu al orașului, dornici să se amestece în clocotul lui.

Pe străzi întâlniră oameni cu fețe supte și întunecate, cu hainele și încălțăminte uzată, dar cu fulgerări de ură în privirile sumbre. Ar fi vrut să întindă mâinile spre ei și să-i salute ca pe niște prieteni de atâta vreme despărțiți. Dar salutul rămânea închis în inimile lor, reținut acolo de rațiune.

Pe zidul unei case, un afiș fusese proaspăt lipit. Parcurgându-l dintr'o aruncătură de ochi, întinseră mâinile amândoi în acelaș timp și-l rupseră.

O bucată din el, luată de vânt, se târî la picioarele lor. Pe ea scria:

„Acest bal, dat în folosul copiilor săraci, este patronat de maiestatea sa regina Elena.”

Porniră mai departe, în tăcere, pe străzile orașului, și când intrară într'un bulevard, zăriră un grup de tineri cu chipuri lăptoase și roze, mărșăluind în pas militar. Erau îmbrăcați în cămăși albastre, cu centiroane și diagonale peste piept, și în fruntea lor mergea un vlăjgan încălțat în cisme cafenii, călcând țanțoș. Pe mânecă avea brodată o coroniță din fir de aur, care la ficare mișcare mai avântată a brațului, arunca sclipiri iuți.

Cu inimile clocotind de ură, cei doi se opriră străfulgerați de acelaș gând: dictatura regală înseamnă război.

— Ia-ți văzut? îi întrebă un cetățean care se oprise lângă ei, la marginea trotuarului. — Te dau gata cu vitejia lor, puștii ăștia!

Mircea și Valeria se uitară la el, bănuitori, și dădură să-și continue drumul.

Dar cetățeanul se luă după ei, ridicând într'una din mâini. După îmbrăcăminte părea să fie un funcționar oarecare. Se ținea în urma lor, sau grăbea pasul, ieșindu-le în față, și vorbea fără încetare:

— Au de toate: uniforme din stofă englezească, încălțăminte faină și

bănuți în buzunar. Statu' săracu', unde crezi că se duc impozitele? Pe uniforme și pe părași. Pe cuvântul meu de onoare, dacă aş avea o putere, eu i-ași desființa imediat. Dar știi: imediat. O iscălitură și salutare!

Deși cetățeanul acesta, gata să-i desființeze pe fasciști cu o simplă iscălitură, le era simpatic, Mircea și Valeria grăbiră pașii, luând-o pe o stradă lăturalnică. Curând ajunseră într'un cartier locuit de muncitori.

Ieșind pe poarta neagră a închisorii Văcărești, aceste fapte la care fuseseră martori, în drumul lor pe străzile orașului, le încrâncenă sufletele. Se gândeau la tovarășii lor pe care îi lăsaseră aici înainte a fi amândoi arestați și la lupta lor pentru a stăvili acest marș verde al fascismului.

— La ce te gândești, Mircea? întrebă Valeria cu glas frământat.

Mircea ridică din umeri:

— Nu ghicești la ce? Trebuie să luăm mai repede legătura. N'ai văzut ce se întâmplă? Nu e timp de pierdut.

Valeria încuviință cu o mișcare din cap.

— Da. Nu e timp de pierdut... repetă ea. Și prinzându-l de braț, întrebă încetișor: — Cum să facem? Știi că eu am lucrat la tehnica partidului. O să-mi fie mai greu să găsesc legătura.

— N'avea grije! O găsim chiar de-ar fi sub pământ. Mircea se gândea la vechea lui legătură, la Radu. Numai să nu fie și el închis! Apoi schimbând vorba: — Până una alta, cred că trebuie să tragem la mama ta — n'avem încotro. Despre căsuța noastră nu mai poate fi vorba.

Se îndreptară spre casa în care locuia mama Valeriei. Când ajunseră și ciocăniră în ușă, în prag se ivi un băiețel care-i privi cu ochi curioși de carbune, întrebându-i pe cine caută. Când auzi de cine întreabă, se grăbi să le răspundă:

— Aha, bătrâna care stătea aici? Păi de când a murit... A murit, săraca, și n'a fost nimeni după cosciug. Eu o cunoșteam mai demult, că noi stăteam uite, în casa de colo, aia de lângă colț. Și arată cu degetul o căsuță veche, dărăpănată. Apoi, fără niciun cuvânt, sări în cameră și închise ușa.

Valeria stătea împietrită în fața ușii închise și două lacrimi își făcură, drum pe fața slăbită. Revedea chipul amărit și încrețit de bătrânețe și zâmbetul ei stins, așa cum o întâlnise atunci în „vorbitorul“ închisorii Mislea. Era ultimul zâmbet pe care i-l lăsase ca pe un dar înainte de moarte. Se simțea parcă din nou copil, în vremea îndepărtată a prunciei ei chinuite.

Mircea o luă încetișor de braț și ieșiră din curte. Când ajunseră în altă uliță, îi șopti:

— Să mergem la moș Avrum!

Casa bătrânului croitor era acum singurul loc unde s'ar fi putut adăposti.

Bătrânul Avrum călca o haină veche, murmurând un psalm cu glasul lui tărăgănat. Când îi văzu intrând, tresări și lăsă fierul încins deoparte. Apoi, sărind dela masa de călcat, ridică mâinile spre cer ca în fața unei minuni.

— Voi!? Mircea! Valeria! Domnul fie lăudat că mi-a hărăzit această bucurie! Și repezindu-se la ei, îi cuprinse pe amândoi într'o singură îmbrățișare. Tichia îi lunecase, ochelarii îi fugiseră de pe nas și ochii lui roșii clipeau într'una, umezi de lacrimi. Se dădu un pas înapoi, privindu-i în neștire.

— Ce, tot nu-ți vine să crezi, moș Avrum? zise cu glas plin de tulburare, Mircea.

Bătrânul își ascunse fața în mâini, fără să-i răspundă.

— Şezi, te rog, moş Avrum, şi linişteşte-te! i se adresă şi Valeria, trăgând scaunul cu spătar de catifea lângă el. — Nici nu ştii cât ne bucură că te găsim sănătos. N'am mai ştiut nimic de dumneata atâta amar de vreme.

Bătrânul clătină din cap cu încăpăţânare, rămânând mai departe închis în muţenia lui. Târziu îşi descleştă buzele:

— Vai, vai, cum arătaţi la chip, copiii mei! Parcă aţi fi zăcut de o boală grea. Da, da, închisoarea e mai rea decât boala. Locul ăsta păcătos doar pentru un singur lucru ar fi bun: să zacă în el cei care v'au ținut pe voi închişi. Se apropie de ei şi le atinse creşetele cu palmele lui uscate: — Dar tot e bine că aţi scăpat. Moişe al meu, bietul deel, nu ştiu dacă o să mai iasă de acolo.

Valeria îl apucă de braţ, făcându-l să se așeze pe scaun. Apoi, aplecându-se deasupra lui, îi spuse cu blândeţe:

— Ai un băiat minunat, moş Avrum. Nu se dă el bătut, așa că nu te mai amări. Moişe ştie să răsbească prin toate greutăţile şi într'o bună zi ai să-l vezi şi pe el. Ai matala spatele încovoiat, dar te ții tare.

Avrum îşi îndreptă spinarea şi clipi vesel din ochi:

— M'au spetit grijile, copii. Grijile, pentru evrei, au în ziua de astăzi greutate dublă. De aia m'am cocârjat. Şi întorcându-se spre Valeria: — Să te îngraşi neapărat. Aşa cum ești, te dă vântul jos. Lasă că o să aibă grijă Mircea de matala. Nu-i așa?

— Se poate altfel, moş Avrum! râse Mircea. Apoi se apropie şi el de bătrân, potrivindu-i mai bine tichia pe cap.

Avrum îi prinse mâna şi o lipi de obraz. Inconjurat de dragostea celor doi oameni încă tineri, la care ținea ca şi cum i-ar fi fost copii, bătrânul era acum mai liniştit şi mai încrezător în soartă. În faţa lor, pe perete, atârna fotografia unei femei tinere şi frumoase, care purta pe cap un coc enorm. Valeria privi lung poza asta şi croitorul, zărind-o, îi spuse:

— Te uiţi la Surală a mea? Era frumoasă pe vremuri — ce zici? Da, era frumoasă Surica mea, dar a băgat-o în mormânt Hitler. Ei, ce să mai vorbim! Cu vremurile astea crâncene, dacă mi-ar scăpa băiatul cu viaţă şi tot aş fi mulțumit. N'aveți nicio veste dela el? Nu știți ce face?

Mircea schimbă o privire cu Valeria şi zise:

— E sănătos, moş Avrum... şi-i e dor de dumneatale. Apoi începu să-i vorbească mai cu deamănuntul despre Moişe, povestindu-i chiar unele glume pe care le făceau împreună în timpul plimbărilor prin curtea închisorii.

— Să-ți aduci aminte mereu, moş Avrum, pentru ce stă el acolo şi asta o să te întărească. Ești doar şi dumneata convins că lupta noastră e dreaptă şi că noi vom învinge. Dă mâna încoace! Mircea îi apucă mâna şi o ținu strânsă în a lui, până ce chipul bătrânului se mai învioră.

Începu să-şi ciupească nervos firele de barbă şi oftă din adânc:

— Moişe!... Moişe!... Şi privind-i cu luare aminte, exclamă: — Ascultați copii!

— Te ascultăm! spuseră dintr'odată Mircea şi Valeria, plecându-se spre dânsul.

Avrum îşi frecă fruntea pleşuvă, cumpănind parcă fiecare vorbă pe care avea de gând s'o spună. Îşi îndreptă trupul şi vorbi cu mai multă putere:

— Înţeleg tot. Cum n'aş înţelege, când văd cu ochii? Dacă n'ar fi bogați în lumea asta, n'ar fi nici închisori ca Doftana sau ca Mislea — asta e lege! Dar deşi înţeleg, sunt mereu cu gândul la Moişe al meu. Câte necazuri am tras în viaţă din pricina lui! Câteodată îmi ziceam că poate era mai bine să nu-mi fie fiu. Dar acum e acolo, sub cumplita stăpânire a

bandiților și asta mă doare. Căci știți... sângele apă nu se face. Și el e fiul meu, singurul meu copil.

Căzu iarăși pe gânduri și rămase un timp așa, ghemuit pe scaunul lui cu spătar de catifea, pradă frământărilor lui lăuntrice. Parcă se găsea singur în atelierul lui, singur în toată lumea asta. Deodată sări de pe scaun, se învârti pe loc și începu să mormăie neliniștit:

— Arde! Miroase a ars! Se repezi la masa de lucru, strigând cu disperare: — Fierul de călcat!

Mircea și Valeria dădură să-l liniștească. Dar el se văita fără încetare, purtând haina arsă pe brațe și legănând-o ca pe o ființă vie. Dar, brusc, o aruncă pe masă și zise resemnat:

— Adică de ce să-mi fac sânge rău pentru o haină care și așa tot nu mai face nici două parale? De ce să-mi strică bucuria că Moise al meu e sănătos și că voi îmi sunteți astăzi oaspeți? Lasă, mă înțeleg eu cu calicul meu de client. Și bătrânul Avrum se înveseli. Dar luând seamă la chipurile trase și obosite ale oaspeților lui, zise deodată: — Nici nu v'am întrebat: Voi aveți unde să vă puneți capul în noaptea asta?

— Nu, moș Avrum! răspunseră dintr'odată cei doi.

Bătrânul clipi șiret, prefăcându-se îngrijorat:

— Ce-i de făcut, dragii mei? Mare, mare nenorocire! Și pufnind în râs, îi împinse de spate spre camera de dormit, zicându-le: — Voi o să dormiți în patul ăsta și eu dincolo, în patul lui Moise. E pat mare, aveți loc berechet. Și închizând ușa în urma lor, le strigă de dincolo: — Eu mă duc până la băcănie să vă iau ceva de ale gurii. Mă întorc îndată.

Mircea și Valeria nu rămaseră mult timp în casa bătrânului croitor. Luară repede legătura cu partidul și cu ajutorul tovarășilor își găsiră o odăiță. Li se comunică să stea câteva zile liniștiți și să se odihnească în vederea muncii grele care îi aștepta.

Apoi, într'o seară, fură chemați la o ședință care se ținea într'o casă, tocmai la marginea orașului. De tulburare, pe drum nu putură schimba o vorbă. Era prima lor ședință în oraș, după atâția ani de închisoare. Iși strângeau doar mâinile și aceste strângeri de mână spuneau: „Incepem lupta. Ce zici? Te bucuri?” Parcă străzile erau mai largi și stelele parcă sclipeau mai viu în înaltul cerului.

— Bine ai venit, voievoade! Și dumneata, scumpă domniță! îi întâmpină Radu, de cum pășiră pragul în camera conspirativă, luminată de feștila unei lumânări de spermanțet.

Mircea rămase buimac lângă ușă, privind în neștire la omul acesta care întindea larg brațele spre el, dar până să-și vină în fire, se simți prins într'o îmbrățișare puternică.

— Așa-s voievozii, mândri, își uită bunii lor sfetnici, răsă tovarășul Radu, slăbindu-l din strânsoare. Apoi, cu glas solemn: — Dar vă înțeleg pe deplin, voievoade Bogdan. Ați stat cinci ani în vestita cetate a Doftanei și în acest răstimp se prea poate să fi uitat de noi. Bine măcar că în aceste zile de cumpănă v'ați milostivit să coboriți din cetate și să ne dați o mână de ajutor.

Mircea se bucura în tăcere. Radu era așa cum îl cunoscuse întotdeauna, la fel de vioi în mișcări, în pofida trupului lui voluminos, și tot atât de plin de veselie tinerească. Deschise gura să spună și el ceva, dar Radu îi făcu semn cu mâna să tacă.

— Mai întâi de toate să vedem ce face domnița noastră! continuă el, strângând mâna Valeriei. Ii făcu loc pe un scaun și arătându-i cu un gest larg odaia, îi vorbi numai ei: — Dumneata, care vii din vestitul palat al Mislei,

să ne ierți că nu te putem primi într'o sală luminată de candelabre de cristal. Un mic deranjament pe linia electrică, de care nu suntem cu nimic vinovați, ne obligă să folosim această lumânare de spermanțet veritabil. Dar pentru a ne putea desfăta cum se cuvine de strălucirea minunaților dumneavoastră ochi, am cumpărat o duzină de lumânări de rezervă, ca nu cumva umbra să cadă asupra lor, măcar o clipă.

Tovarășul Radu îi arată cu un gest pachetul de lumânări de pe masă, așezându-se apoi și el în fața lor. Capul proaspăt ras, lucind ca un glob de sticlă, părea să râdă și el, ochii săi, la fel de albaștri, clipeau vesel, iar mâinile lui nu mai aveau astâmpăr. Se bucura din adâncul inimii că cei doi tovarăși ieșiseră din închisoare și nu știa prin ce cuvinte să-și exprime bucuria. I se adresă rugător lui Mircea:

— N'ai să te superi dacă am să încep cu ea. Pe tine doar te cunosc, voievoade, și apoi trebuie să dăm întotdeauna pas doamnelor. E o regulă de politeță... Se uită cercetător la Valeria, și plecându-se spre ea, o întrebă în șoptă: — Mai întâi și'nțai, dragă tovarășă, aș dori să știu cum stai cu sănătatea?

Valeria, care abia acum părea să se desmetească din iureșul vorbelor lui, zâmbi cu voie bună. Simțea cum se revarsă asupra ei, din ochii limpezi ai omului acestuia, o lumină liniștită și caldă asemeni unei amiezi de vară. Iar cele ce-i povestise adeseori Mircea despre el, le găsea întru totul îndreptățite.

— Sunt sănătoasă, tovarășe! spuse ea însfârșit, și privind în jur, se miră că în cameră nu erau decât ei trei.

Radu nu se mulțumi cu acest răspuns. De aceea i se adresă lui Mircea:

— Ia zi, Bogdane, tovarășica ta nu cumva minciunește?

Mircea dădu cu hotărîre din cap:

— Așa e cum spune! Nu te uita că e cam slăbuță. Zău dacă aș îndrăzni să mă iau cu ea la trântă...

— Ei, o mai lauzi și tu! Mai bine spune-mi cum te simți și tu! îi tăie vorba cu oarecare asprime, Radu. Știa cât înduraseră amândoi de foame și de frig în cei cinci ani de închisoare.

— Eu? După cum vezi: sunt întreg, nevătămat, iubăreț și cu Valeria lângă mine, râse Mircea, umflându-și în glumă pieptul.

— Așadar sunteți amândoi teferi. Asta-i bine și mă bucură. Sănătatea tovarășilor noștri ne e scumpă. Radu clătină din cap când unuia, când celui-lalt, mulțumindu-le parcă astfel că acești doi tovarăși sunt sănătoși. El era în stare să alerge pentru un tovarăș bolnav zile și nopți întregi, uitând de mâncare și somn. Adăugă cu glas liniștit:

— În aceste vremuri aprige nu ne putem îngădui să avem măcar un guturai. Avem de dus o luptă grea; da, foarte grea. Ii prinse deodată de mâini, aplecându-se spre ei și-i întrebă cu interes: — Acum să-mi spuneți cum ați dus-o acolo și ce fac tovarășii noștri închiși.

Mircea și Valeria îi vorbiră despre anii petrecuți în închisoare și despre lupta comuniștilor încelulați împotriva administrației, pentru îmbunătățirea regimului politic. Chipul tovarășului Radu deveni aspru, iar în jocul de umbre și lumini pe care-l arunca flacăra lumânării pe perete, el urmărea parcă toată această bătălie a comuniștilor, ținută în lanțuri.

Când cei doi sfârșiră de povestit, el se ridică și începu să se plimbe cu pas rar prin odaie. Tăcea, și din când în când le arunca un zâmbet amar. Apoi aprinse altă lumânare dela flacăra celeilalte care se topise și mormăi:

— Incet mai lucrează la uzina electrică. Și potrivit încet lumânarea în pahar, adăugă: — Pregătirile de război, asta e. Afară și în închisoare. Dar

știe burghezia cu câtă înverșunare urăsc comuniștii războiul acesta criminal pe care ea îl pregătește. Comuniștii, și odată cu ei, poporul întreg.

Mircea și Valeria se ridicară, și apropiindu-se de Radu care stătea cu ochii ațintiți la flacăra lumânării, îi puseră mâna pe umăr, privindu-l întrebător. Trei perechi de ochi scăpărau în lumina galbenă a flăcării de ceară.

— Pentru ce am fost chemat aici, tovarășe Radu? îl întrebă Mircea deodată, amintindu-și cu câtă nerăbdare așteptase această întâlnire.

— Ne așteptam să găsim și alți tovarăși, zise și Valeria. Dându-și însă seama că tonul de reproș cu care rostise cuvintele acestea, l-ar putea supăra pe tovarășul mai în vârstă, adăugă zâmbind: — Mă bucur că te-am putut cunoaște, dar...

— Dar... nu-i deajuns! îi luă vorba din gură, Radu. Se uită la ei, părând să-i judece cu multă seriozitate. Ii plăcea expresia atentă și dârză a fețelor lor. Clătină din cap, îngândurat; — Da. Aveți dreptate. Am terminat cu taifasul. Apoi, uitându-se la ceas, adăugă: — Acuși trebuie să vină și ceilalți. V'am chemat ceva mai devreme, să mai stăm de vorbă între noi. Trebuia să aflu dela voi unele lucruri. Dar, bineînțeles, asta nu e tot.

Tocmai atunci ușa se dădu înlături. Apoi în odaie se strecurară, la intervale scurte, mai mulți oameni care se așezară în jurul mesei. Și când totul se liniști, Radu începu a vorbi în lumina blândă care plutea în cameră:

— Mai întâi cred că e nimerit să ne cunoaștem tovarășii cu care vom munci împreună. Acesta-i tovarășul Bogdan! Iar tovarășa... Radu se opri încurcat. Nu-i venea în minte nici un nume conspirativ, pe care să i-l dea Valeriei. O întrebă râzând: — Cum îți zice, că am... uitat!

Valeria deschise gura să-și spună numele adevărat, dar îndată își dădu seama că ar fi o greșeală, și se uită, puțin stânjenită, la fețele grave ale tovarășilor din jurul mesei. Era singura femeie care lua parte la această ședință și pe deasupra n'avea nici nume conspirativ. Prin minte îi trecură felurite nume ale tovarășelor dela închisoarea Mislea. Și-ar fi ales cu plăcere unul din ele, dar nu știa la care să se hotărăască și dacă aceasta se cuvenea. Ridică ochii spre Mircea, așteptând dela el un ajutor.

Tovarășul Radu sfârși prin a isbucni în râs, dar amintindu-și că vremea trece pe degeaba, se opri zicând:

— Ei, așa se întâmplă câte odată cu marii conducători ai lumii: apar incognito. Și acum, să deschidem ședința!

În noaptea aceea, în odaia conspirativă aflată într'un ungher al orașului, deasupra căruia începuse să se întindă o păclă groasă, s'au topit una câte una toate lumânările din pachetul aflat pe masă.

Ceața neagră a războiului din Polonia și din țările depărtate ale Apusului, se abătea și peste pământul țării noastre. Deasupra ogoarelor pluteau stoluri croncănitoare de corbi. Pe străzile orașului, cârduri de haidamaci în cămăși verzi începură să acopere ferestrele, iar peste bezaa nopții se prăvăleau bulgări de foc. Un hohot de râs spart spinteca văzduhul și țipătul trompetelor înjunghia inimile:

— Război! Război!

Prin pâcla neagră care învelea țara, în căsuțele prăvălite, lângă zidurile fabricilor, oamenii se întâlneau strângându-și mâinile aspre și bătătorite de muncă, și în palmele lor rămăneau foi de hârtie acoperite cu litere mărunte, abia citețe:

— Impiedicați războiul, tovarăși! Oamenii sovietici vor pace asemenea nouă! Citiți acest manifest! Citiți-l și dați-l mai departe!

Mircea și Valeria străbăteau zi și noapte, fără odihnă, cartierele

muncitorești, descurețind frunțile și îndărjind inimile. Se furiau câteodată în căsuța lor tainică și își cercetau în tăcere fețele istovite, iar vorbele lor de dragoste erau acum mai puține. Când un zâmbet flutura pe obrazul vreunui, celălalt îl culegea ca pe o floare rară, întrebând:

— La ce te gândești, Valeria?

— La tine, Mircea. Crezi poate că în vremurile astea nu mai am timp să mă gândesc la tine?

Mircea îi prindea degetele, jucându-se copilărește cu mâna ei, pe care și-o lipea apoi de frunte. O dogoară întăritoare curgea în el din mâna Valeriei. Șoptea cu glas încărcat de dragoste:

— Nu știu cum, Valeria, dar parcă mâna ta n'a fost niciodată atât de caldă și de bună. Parcă bate o inimă în palma ta și bătaia ei îmi liniștește gândurile. Tu n'ai băgat de seamă?

— S'ar putea să fie cum zici... râdea încetișor Valeria, privindu-l în adâncul ochilor în care pâlpâiau lumini grele. — Îmi pari turburat, Mircea. Spune-mi, ai ceva pe suflet?

Iar el, îndepărtându-i încet mâinile care-i cuprindeau fața, șoptea cercetându-i cu dragoste chipul palid și ochii încercânați:

— Da, Valeria, mi-e uneori sufletul turburat. Să nu crezi cumva că m'a obosit lupta, viața noastră conspirativă. Simt câteodată nevoia să trăim o săptămână, o lună sau două liniștiți și nopțile să nu ne fie atât de grele de gânduri ca cea de astăzi. Eh, războiul! Această primejdie a războiului care apasă asupra oamenilor și se strecoară și în mine! Simt că ea îmi frământă inima fără milă și-mi alungă cuvintele de iubire. Sunt doar cuvinte pentru tine, Valeria, sunt și ale tale!

Și șoapta lui Mircea se prefăcea încetul cu încetul în strigăt de revoltă, iar în tăcerea camerei se ciocneau parcă două armate nevăzute pe un vast câmp de luptă. Vorbea cu ură aprigă de acei care vor să aprindă în lume focul războiului, despre dragostea comuniștilor pentru oameni, în care se revărsau, ca un râuleț fierbinte într'un fluviu larg și tumultuos, sentimentele lui pentru Valeria. Fața îi devenise aspră, prin ochi îi treceau luciri iuți, iar mâinile sale strângeau pe cele ale iubitei ca și cum încerca s'o rețină încă câteva minute lângă el, înainte de a porni fiecare pe un drum plin de primejdii. Deodată tăcu, și scormonind-o cu privirile până'n străfundul sufletului, întrebă cu glas grav, frânt de îndoială:

— Spune-mi, Valeria, crezi că e cineva pe lume care ar putea să fărâme dragostea noastră?

Valeria se strânse la pieptul lui, cufundându-se ca într'o apă adâncă în ochii lui verzi. Niciodată parcă nu fuseseră mai aproape unul de altul și niciodată mai puternici ca azi. În fața primejdiei, dragostea lor se înălța ca un munte de piatră.

— Spune, Valeria, răspunde-mi la ce te-am întrebat, șopti din nou Mircea, fără s'o slăbească din îmbrățișare.

— Nu, dragul meu, niciodată! răsună glasul Valeriei, strângându-i mâna cu tărie și murmurând un „nu”, de câteva ori, din adâncul pieptului ei.

Mircea ascultă aceste cuvinte cu un zâmbet luminos de iubire și mulțumire, și suflă cu putere, de parcă își luase o grea povară de pe inimă.

Așa își petreceau nopțile de rare întâlniri cei doi îndrăgostiți, cei doi luptători comuniști, în vremea aceea aspră și cumplită, iar când zorile palide băteau în geam, se despărteau ducând fiecare în inima lui flacăra nestinsă care le lumina drumul, prin pânda groasă de păclă prăbușită deasupra orașului.

Prin bezna nopții, un om străbătea orașul. El înainta încet prin buruița deasă. Apoi, un alt om îi ieșea într-o întâmpinare la capătul unei străzi și ei păseau acum alături, vorbind în șoaptă. După un timp, se despărteau, strângându-și mâinile, pentru a se întâlni cu alții, alergând obosiți prin arterele negre ale trupului uriaș al orașului.

Deodată, orașul începu să se clatine, scuturat parcă de febră. Arborii erau smulși din rădăcini ca niște vietăți speriate. Casele se răsuciră unele spre altele, părăsind vechile lor temelii. Coșurile săriră în aer cu un hohot sălbatic. Ferestrele scârțâiră din încheieturi, bombardându-se cu țandări de sticlă.

Radu străbătu acest bulevard spasmodic și se opri în dreptul unei statui. Privea uimit statuia în redingotă de bronz a tribunului, bătută parcă de vânt, barba care începuse să i se clatine și brațul înțepenit într-un gest elocvent, care îi tremura deabinelea. Ii veni să rădă de această glumă de prost gust, dar deodată atenția îi fu atrasă de goana nebună a etajelor unei case care se prăbușeau spre caldarâm, la numai o sută de metri depărtare. Apoi țipete sfâșietoare umplură văzduhul.

— Cutremur de pământ! Fugiți! Fugiți! răceau sute și mii de oameni în pijamale și în cămăși lungi de noapte, țâșnind pe uși sau sărind pe ferestre, unii înfășurați în pături, alții numai în ismene, cu umbrelele desfăcute, cu burțile desgolite, strângând la piept servietele cu dosare și bancnote, femeii cu părul răvășit sau pus pe bigudiuri, cu un picior desculț și celălalt vârit într-un pantof cu toc înalt, ofițeri trăgând după ei uniforme pline cu decorații și svastici, băiețandri cu chica abundentă și ciufulită, alergând unde vedeau cu ochii, ciocnindu-se orbește, îmbrâncindu-se cu furie, aruncându-se la pământ și luând-o din nou la goană. Unii zăceau leșinați pe marginea trotuarului, câte un cap răsărea din gura vreunui canal, cu fața schimonosită într-un rânjete fericit pentru că își găsise un adăpost mai sigur: mai încolo, în umbra străzii, doi inși care nu se distingeau prea bine, smuceau un obiect care semăna cu o casetă de fier, aruncându-și insulte și lovindu-se cu picioarele; un câine, mare cât o jucărie, își făcuse culcuș dintr-o pălărie călcată în picioare și scheuna prelung. Dintr'un subsol năvăliră o droaie de băietani în cămăși verzi, cu revolvere la centiron, apoi un cârd de ofițeri nemți în uniforme albastre-cenușii, purtând brodat la chipiu un cap de mort, urmați de un taraf de lăutari înarmat cu viori, flaute și saxofoane, revărsându-se prin mulțimea besmetică și luând-o cu toții, ca la un semn, spre statuia de bronz a tribunului, care parcă îi chema cu brațul lui convulsiv.

Radu rămăsese în piața din fața statuii, privind cu uimire și scârbă la această mulțime înnebunită, deșertată de cutremur din apartamentele caseilor de pe bulevard, ca dintr'un uriaș hârdău. Privea cum acești așa ziși „oameni din lumea mare“ se preschimbaseră în șobolani, alergând în căutarea unei găuri unde să se ascundă. Se gândea totodată cum vor arăta toți aceștia atunci când un alt fel de cataclism, de mult prevăzut, se va abate asupra lor. Pentru gemetele și țipetele desnădăjduite ale acestei lumi înnebunită, care se învălmășea și se svârcolea în jurul lui, el nu putea să aibă nici o umbră de milă.

Un legionar îngenunchiat lângă soclul statuei ca în fața unui sfânt făcător de minuni, își clătina brațele în aer, bolborosind într'una:

— Miluește, doamne, ocrotește-ne, stăpâne! Scapă-ne viața, Isuse, și iartă-ne nouă, păcătoșilor!

Cineva se împiedică în goană de omul îngenunchiat și acesta sări în picioare, repezindu-se cu pumnii asupra lui. O sticlă se sparse, împrăștiind un miros puternic de coniac. Se amestecară și alții în încăierare, așa că în jurul statuii se încinse o bătaie în toată regula.

Doi ofițeri nemți, cu cismele lustruite, se opriseră și ei mai la o parte și acum stăteau țepeni discutând între ei.

— *Ist es aber möglich?*

— *Ich glaube es ist ein Erdbeben.*

— *Ja? Unsere Komandatur hat uns diesbezüglich keine Mitteilung gemacht.*

— *Möglich dass unser Führer schon früher dies Erdbeben vorausgesehen hat.*

— *Jawohl! Hitler weist alles.*

— *Jawohl! Jawohl!*

Dinspre bulevard, venea plutind parcă prin burnița văzduhului o fată tânără într-o cămașă lungă de noapte, cu părul despletit căzându-i peste ochii măriți de groază. Ea se opri lângă soclul statuei și, pe neașteptate, începu să se cațare pe ea, dar lunecă și căzu. Sări în picioare și învărtindu-se cu brațele întinse prin aer ca o morișcă, se repezi la cei doi ofițeri nemți, tipând ascuțit:

— Nu vreau să mooor!

Ofițerii se smuciră din loc, exclamând dintr'odată:

— *Gott mit uns!* O luară repede la sănătoasa, cu pasul lor înțepenit, târînd după ei trupul fetei în cămașă lungă de noapte, care se încheștase de umerii lor, până când căzu, prăbușindu-se undeva, pe pavajul ud.

Radu rămase nemișcat în fața statuii tremurânde, care prezida parcă demența aceasta, și aruncând o ultimă privire dealungul bulevardului, o porni cu pas repede prin burnița deasă care se cernea neconținut deasupra orașului.

Peste câteva zile, Mircea și Valeria se întâlneau într-o stradă pustie. Aveau amândoi fețele grave și ochii pustiiți de tristețe. Un timp se priviră în tăcere.

— Ai aflat și tu despre Doftana? întrebă cu glas sugrumat Mircea.

— Da. S'au prăbușit zidurile și...

— Moise e și el printre morți. Și zărind un bob de lacrimă în ochii ei, Mircea o luă de braț, silind-o să meargă mai repede pentru a-i opri plânsul.

Mergeau pe străzi în neștire, gândindu-se amândoi la comuniștii care își găsiseră moartea sub zidurile năruite de cutremur ale Doftanei. N'ar fi dorit niciodată ca ruinile închisorii să fie lespezi de mormânt pentru cei care zăcuseră acolo ca viața să triumfe. Nu odată visaseră la ziua când mulțimile muncitoare vor sfărâma porțile ferecate, eliberându-i pe comuniștii închiși. Printre aceștia ar fi fost și Moise.

Il vedeau parcă aveau pe prietenul și tovarășul lor, cu ochii lui neobișnuit de vii, ca niște tăciuni aprinși în adâncul orbitelor, cu fața lui prelungă și palidă, cu părul mare și răvășit asemenea unei coame de leu. Il vedeau urcat pe grămada de bolovani din preajma atelierelor Grivița, desfășurându-și ca pe un steag, eșarfa lui roșie deasupra mulțimii. Le suna acum în urechi glasul lui fierbinte, cu vibrații metalice, chemând muncitorimea la asalt împotriva jandarmilor.

— Comunism... comunism... repetă în șoaptă Mircea, amintindu-și cum ciocăneau în zidul celulei care-i despărțea la închisoarea Doftana, cu vântul acesta atât de scump lor.

— A murit pentru comunism, îngână Valeria. Pentru izbânda vieții.

— N'o să uit niciodată ultimele lui cuvinte pe care le-a bătut în perete, când am ieșit din Doftana: „Să nu uiți niciodată partidul și revoluția“.

— Așa e. Și altceva nu ți-a mai spus la despărțire? întrebă surd, Valeria.

Mircea se opri și o privi în adâncul ochilor. Un sentiment gingaș și cald pentru tovarășul dispărut creștea în inima lui îndurerată. Ochii îi străluciră când șopti:

— Mi-a mai spus să te salut din partea lui. Dar parcă ciocăniturile lui rare sunau: „Nici pe Valeria, să n'o uiți niciodată!”

Și zâmbindu-și unul altuia, îi adresau parcă neuitatului lor tovarăș acest zâmbet îngemănat.

Peste câteva săptămâni, deasupra orașului răscolit încă de cutremur, se abătea preludiul de foc și de sânge al războiului pornit împotriva Uniunii Sovietice.

Pe străzile orașului, zeci și sute de arătări, răsărite parcă dintr'o mlaștină a pierzaniei, în cămăși verzi, cu pistoale, cuțite și torțe aprinse, năvăliră în casele oamenilor pentru a ucide, a incendia și a jefui. Spărgeau ușile, preschimbând în flăcări pernele calde încă de suflarea somnului, fărâmițau în țandări oglinzile și odată cu ele toate imaginile tănuite în adâncurile lor, sfărâmau mesele care mai păstrau fărâmiturile de pâine ale cinei, călcau în picioare cărțile, sfâșiind filele lor pline de o seculară înțelepciune, stropeau cu sânge cămășile albe și dădeau foc caselor, iar la lumina văpăilor se vedeau mai bine chipurile lor schimonosite de patima uciderii. Când cântau, cântecul lor era însoțit de sunetul banilor care le zornăia în buzunare; când râdeau, râsul lor era însoțit de horcăielile trupurilor spintecate; când tăceau, tăcerea lor era mânjită cu sânge.

Arătări în cămăși verzi goneau prin orașul imens, dând morții sute și mii de oameni nevinovați, la lumina roșie a flăcărilor.

În ziua aceea de desmăț și de masacru, în dreptul casei unde locuia bătrânul croitor Avrum, se opri un camion din care săriră câțiva inși în cămăși verzi, înarmați cu ciomege și cuțite. Era printre ei și unul mărunț la stat, călcând țanțoș pe tălpile triple ale pantofilor și agitând în mână o agendă cu copertile de piele. Făcându-le semn celorlalți să vină în jurul lui, își bombă pieptul scofălcit sub cămașa verzuie și le vorbi astfel:

— Camarazi, mă lăsați pe mine să-i fac felul. Am eu o socoteală mai veche cu el. Apoi aruncă o privire peste pagina agendei, șterse cu creionul un nume și scoțându-și pumnalul din teaca care îi atârna de centiron, se năpusti spre ușa casei, strigând:

— Deschide, jidane, că a venit ziua răfuelii!

Ușa rămăse însă închisă. Dincolo de ea, mașina de cusut își întrerupsese zumzetul.

— Spargeți ușa! le porunci „eroul”, înălțând pumnalul în aer.

Câțiva vlăjgani se înghesuiră în ușa șubredă, care se deschise numai-decât, lovindu-se cu sgomot de perete. Apoi se dădură la o parte, făcându-i loc șefului să intre el primul.

În picioare, lângă mașina lui de cusut, bătrânul croitor Avrum îi aștepta. Purta pe cap aceeași tichie neagră, ochelarii îi lunecaseră pe vârful nasului, iar la piept ținea strâns ca pe o platoșă, o haină întoarsă pe dos și abia înseilată. Privea iscoditor la gloata care năvălise în atelierul lui, ținându-l pe omul cel mărunț, și ochii lui, veșnic înroșiți de muncă, se aprinseră cu încetul. Un murmur înăbușit îi frământă buzele. Bărbița lui albă și rară se clătina ușor. Tăcea.

— Ei, jidane, am venit să mă mai lămurești și pe mine ce-i aia *musăr*. N'am prea înțeles ce înseamnă cuvântul ăsta jidovesc. Dă-i drumul! Și omulețul în cămașă verde, înălțându-se puțin pe vârfurile tălpilor groase, învârti iarăși pumnalul prin aer.

Bătrânul svârli haina cea veche pe care o ținea la piept pe masa lui de

lucru și clătină din cap, nepăsător la amenințare. Un timp rămase îngândurat, căutându-și parcă vorbele pentru a-i răspunde. Iși duse mâna la bărbie, mângâindu-i firele rare. În sfârșit, zise cu glasul lui tărăgănat:

— Zici că n'ai prea înțeles? Nu-i nicio nenorocire din asta. Te lămuresc eu îndată. Și privind cu un zâmbet de dispreț pumnalul ridicat în fața lui, făcu un gest cu mâna: — Ce, crezi tu, Pande, că mi-e frică de cuțitul tău? Te înșeli amarnic. N'are de ce să-mi fie frică. Nu sunt bogat, n'am nici bani, nici case, nici automobil. Eu n'am ce pierde. Un evreu calic ca mine...

— Lasă vorba, jidane! Mie să-mi răspunzi la întrebare și atât! Auzi? se răsti Pande, bătând cu piciorul în podea. Furios, luă o bucată de cretă de croitorie de pe masă și o asvârli de perete.

Avrum tresări când creta căzu fărâmițată pe podea. Apoi, întorcându-se spre Pande, spuse cu glas batjocoritor:

— Aud, Pande, și încă foarte bine. Dar ai puțină răbdare. Moartea, o adevărat, umblă astăzi în camion, dar nu-i nimic dacă o să mai aștepte și ea o leacă.

— Nu te întinde la vorbă cu mine! țipă Pande. Dădu să apuce o altă bucată de cretă, dar bătrânul îl făcu semn că-i gata să-i răspundă.

Avrum oftă din adânc și murmură de câteva ori în barbă: *musăr... musăr...* Deodată, glasul lui răsună cu mânie în tăcerea apăsătoare a atelierului:

— *Musăr* e un om care și-a vândut sufletul lui Hitler, păstrându-și numai mâinile și rămânând neom. Cu mâna stângă arată călăilor oamenii nevinovați și îndeasă banii în buzunar; cu mâna dreaptă ucide. *Musării* sunt — cum să te fac să mă înțelegi mai bine? — sunt așa ca un vierme față de un om frumos, muncitor și cinstit. Da, da, un vierme pe care l-ai strivi fără milă. Tu, Pande, ești un asemenea vierme. Un *musăr*! Avrum întinse încet degetul spre chipul scofălcit și roșu de mânie al celui dinaintea lui, atingându-l aproape ochii.

Pandele înclină capul pe spate, ferindu-se de degetul ascuțit ca un ac. Ochii îi fugeau înapoi și încolo, scânteind sălbatec. Deodată începu să urle turbat:

— Scoateți-l pe jidanul ăsta afară! Și lovi cu tăișul pumnalului peste degetul bătrânului, desprinzându-l dela încheietură.

Ceilalți îl înhățară îndată pe croitor, trăgându-l afară în uliță. Il aruncară la pământ, izbindu-l cu bocancii unde nimereau. Doi săriră peste el, apăsându-i spatele până ce șira spinării îi pârâi.

Pande urmărea chinurile bătrânului, jucându-se cu pumnalul și scrâșnind din dinți, enervat că n'aude niciun geamăt. Pe urmă dădu alt ordin:

— Goliți imediat casa!

Vlăjganii se repeziră în casă, cărând afară tot ce puteau să apuce. Urcară în camion mașina cea veche de cusut, câteva haine vechi, unele gata întoarse, așteptând să fie predate clienților, aruncară deasupra câteva foarfece de diferite dimensiuni, un fier de călcat, cămășile lui Moise și niște pachete cu cărți.

— Aruncați cărțile alea jidovești! răcni Pande, când le văzu urcate în camion.

Svârliră jos cărțile și ele se desfăcură din sfori, împrăștiindu-se în mijlocul uliței.

Bătrânul zăcea la pământ, murmurând cuvinte neînțelese și icnind de durere. Sgomotul cărților izbindu-se de pământ, îl sperie. Deschise ochii și privi prin sticlele sparte ale ochelarilor la filele acoperite cu slove ebraice. Un zâmbet de adânc dispreț îi brăzdă gura însângerată.

Deodată, cașicum pământul l-ar fi aruncat în sus, sări în picioare, ridicând ochii spre cerul senin și nesfârșit care se întindea deasupra lui. Privirile lui aprige căutau parcă un ajutor în imensitatea înălțimilor. Barba lui albă, pătată de sânge, tremura ca un fluture atins de dogoarea lămpii. Ridică pumnii deasupra capului și din pieptul lui horcăind de sânge, isbucni un strigăt cutremurător:

— Unde ești, dumnezeule? Dacă ai fi, n'ai îngădui să mă batjocorească niște câini. Unde ești, doamne?

Pumnalul lui Pandele se înfipse scurt în inima bătrânului.

Avrum ridică pentru ultima oară pumnii spre cerul pustiu și nesfârșit, și căzu cu bufnut surd peste un maldăr de cărți vechi. Ochelarii îi lunecară de pe obraz și ochii i se închiseră pentru totdeauna.

Camionul se îndepărtă în viteză, trecând cu roțile peste foile însângerate, risipite în uliță.

Peste scurtă vreme, în fața casei croitorului se opri un grup de muncitori. Oamenii aveau în mâini, unii ciomege, alții bolovani. Fuseseră înștiințați de vecini despre cele ce se petreceau. Nu putuseră veni mai repede. Se încăeraseră în drum cu un grup de legionari care asaltaseră alte case. Erau toți înfierbântați de luptă, unii cu hainele sfâșiate. Unul din ei aveau obrazul pătat de sânge, și de sub cozoroc îi ieșea un capăt înroșit de batistă.

Mircea își scoase șapca, batista care îi înfășura fruntea se desprinsese de ea, căzându-i la picioare. El se așeză într'un genunchi lângă trupul neînsuflețit al bătrânului. Il privea în tăcere și se încrunta ca să nu lăcrămeze. Luă încetșor mâna croitorului și o strânse între palmele sale. Apoi, sculându-se de jos, vorbi cu glas stăpânit:

— Ridicați-l pe acest bătrân și cinstiți muncitor pe brațele voastre, tovarăși! El e părintele unui tovarăș mort la Doftana, el însuși un bun tovarăș al luptei noastre drepte. Să-l ducem în atelierul lui și să-l cinstim cum se cuvine!

Muncitorii îl săltară pe brațele lor până în atelierul lui sărăcăcios, întinzându-l pe masa de lucru. Îi puseră la căpătâi ultima lui haină întoarsă. Și ridicând pumnii, toți dintr'odată se înclinară, tăcuți.

Dar sângele acelor zile crunte n'a încetat să curgă. Pe pragurile caselor, pe pietrele caldarâmului s'au adăugat chiaguri noi. Sub cenușa ruinilor, flăcările incendiilor mocneau încă. Cămășile verzi fuseseră spălate și călcate. Pe străzi răsunau acum pașii cadențați ai cismelor și din cărâmbii lor ieșeau pantalonii uniformelor albastre-cenușii, împodobite cu svastici. Iar undeva, într'o speluncă aurită, un mareșal cu ochii de ghiată și buze subțiri, își plimba creionul pe imensa hartă a Uniunii Sovietice. Cu vârful, cercui Moscova și exclamă:

— Inima comunismului! Sub apăsare, vârful ascuțit al creionului plesni.

— Dați-mi alt creion! strigă enervat, mareșalul, svârlind pe cel rupt.

Un ofițer cu ochii cenușii ca fumul, îi întinse fără grabă un creion și zise zâmbind:

— *Unsere deutsche Export Industrie offeriert Ihnen diesen Automat-Bleistift von der Besten Qualität...*

Mareșalul îi mulțumi cu o clipire din ochi și slobozi un hohot de râs.

Și râsul acesta răsbătu afară, prefăcându-se într'un hohot sălbatec, amestecându-se cu urletele gloatei care străbătea în pas cadențat Bucureștiul. Erau câteva mii de inși, pășind în coloană, în rânduri mult rărite pentru a părea numeroși, iar pe margini, din loc în loc, se agitau niște haidamaci cu banderole tricolore prinse la mânecă și care dădeau porunci scurte. În fruntea

coloanei flutura un steag tricolor, cu mânerul sprijinit într-o teacă de piele agățată de un cetiron care încingea pânțele enorm al unui om cu picioarele neobișnuit de scurte. De o parte și de alta era încadrat de câțiva cu piepturile pline de decorații, chipurile invalizi din războiul 1916—1918, dar cu brațele și spinările sdravene, cu fețele îmbujorate ca după un chef între prieteni. Urma apoi o fanfară militară cu alăturile scăpărând în bătaia soarelui, condusă de un colonel fercheș, care se scărpinga în ureche după fiecare măsură mai tare. După fanfară păsea un grup de preoți în odăjdii de sărbătoare, cu bărbi negre corbe, ca niște bidinele scoase chiar atunci din căldarea cu vopsea, unii înălțând crucile de argint spre cerul dogoritor, alții făcând semne de binecuvântare spre oamenii înșiruiți pe marginea trotuarului, și murmurând rugi. Și, însfârșit, grosul gloatei. Oameni de toate vârstele și de toate înfățișările, bine îmbrăcați și încălțați, cu fețele asudate de căldură, urlau din fundul bojocilor, ridicând deasupra capetelor pancarde pe care scria cu litere de o șchioapă: „*Victoria războiului sfânt împotriva Rusiei bolșevice!*“, „*Trăiască mareșalul românismului!*“ Ici-colo răsărea peste gloată o săbiuță cu mânerul gătit cu panglicuțe, o cască de metal răsucită în vârful unui ciomag, sau o cruce încărligată uriașă, purtând bătută în mijloc efigia lui Hitler, cu moț pe frunte. Dar peste toată această harababură se înălța o mătură cu o coadă de un stângen, de care era prins cu sfoară un cap de câine, retezat dela beregată. Sbierele acestor românași verzi se amestecau cu bubuitul fanfarei, umplând spațiul îngust al străzii și revărsându-se până departe, poticnindu-se și isbucnind iarăși la poruncile scurte, șuierate printre dinți, ale haidamacilor care păzeau marginile coloanei.

Făcând un singur pumn din mâinile lor, strânși unul într'altul, Mircea și Valeria mergeau tăcuți în spatele șirului de oameni opriți la marginea trotuarului, care priveau îngândurați și mohoriți scurgerea sgomotoasă a coloanei. Chipurile înfierbântate și schimonosite ale manifestanților și cuvintele negre de pe placarde, le aprindeau în ochi flăcări de mânie. Dar printre mâinile care învăteau măciucile ghintuite sau care se agitau războinic deasupra capetelor, ei nu zăriră decât câteva care să fi avut degetele îngroșate de muncă și bătătorite.

— Ce mutre de ticăloși! Stâlpi de cafenea și drojdie din cârciumi. Au prostit și pe unii muncitori, privește-i! vorbi cu necaz înăbușit Valeria, arătând cu brațul spre un grup de oameni cu chipuri aspre de muncitori.

— Lasă jos mâna! îi porunci tăios Mircea. Apoi, cu glas scăzut:—Vezi să nu ne ia la ochi vreunul din ăștia. Muncitorii pe care i-au momit, se vor desmeteci ei cu sprijinul nostru.

— Ah, dacă le-aș putea vorbi cum trebuie, sunt sigură că vor înțelege. Le-aș spune...

— Taci, Valeria! Nu uita unde te găsești. Le vorbim noi în-fabrici, la casele lor.

În vremea asta, capul de câine, spânzurând de coada cât un stângen a măturii, ajunse chiar în dreptul lor. Întoarseră amândoi ochii spre acest simbol stupid, demn de un trib sălbatic, dar dintr'odată se traseră mai încolo, pitindu-se după niște cetățeni aliniați pe marginea trotuarului. Cel care bălăbănea măturoiul era chiar Pandele. Îl zăriră după câteva minute, cățărât pe umerii unor matahale, clătinându-se și răcnind cât îl ținea gura:

— Moarte comuniștilor! Jos jidanii! Trăiască mareșalul!

Apoi statura lui mărunță și chipu-i scofâlcit se pierdură în învâl-mășeală.

În urma „eroului“, ferestrele se închideau cu sgomot și oamenii începură să șoptească între ei.

— E bun războiul ăsta cu măturica și cu muzica în frunte, auziră cei doi vorbind pe cineva din fața. Ha-ha-ha! Invenție nouă! Și omul își dădu un bobârnac în borul pălăriei care-i acoperi obrazul, isbucnind iarăși în râs.

— Ce râzi, măi frățio? mârâi altul. Apoi, adresându-se celorlalți: — Râde fiindcă n'o fi gustat din fericirea păduchilor și a tranșeii. Eu am făcut Mărășeștii, măi frate... mama lor de nemți! Ia pune mâna ici sub umăr! S'a dus dracului osul. Asta nu minte! Acum iar le-a venit pe chelie! S'au agățat de noi, băga-i-aș în mă-sa de nemți. Adică ce? Ce avem noi cu rușii?

— Taci, bădie! Te mai aude nu știu cine și ocna te mănâncă! Ține-ți gurița! îl sfătuiră câțiva, înghiontindu-l prietenește.

Cel care râdea sub pălărie, se amestecă în vorbă:

— Lăsați-l să spună, că nu zice rău. Spune-mi mie la ureche, dacă ăștia au inima de cârpă. Ia vino mai încoace!

Dar celălalt începu să se sbată, încercând să-și smulgă mâna din încheștare:

— Lasă-mă, omule, că n'am nimic cu matale! Săriți, fraților, că ăsta nu-mi dă pace!

Vreo șapte-opt cetățeni se înfipseră în fața agentului de poliție:

— Dă-i drumul! Nu vezi că-i invalid de război? Ce ai cu el dacă nu-i place războiul cu rușii? Nici mie nu-mi place, poftim! Fă-mi ceva, dacă poți!

Dar agentul nu-l slăbea pe invalid de loc din strânsoare. Mârâi către ceilalți, umflându-se'n pene:

— Vorba! Acu vă iau pe toți ca din oală!

Invalidul se lăsa greu pe picioare, înjurând de mama focului.

După ce stătu puțin în cumpănă, Mircea se hotărî să intervină. Se băgă printre ei ca un cetățean oarecare, revoltat de nedreptatea care se petrecea sub ochii lui.

— Păcat să lăsăm pe un om nevinovat să fie dus la poliție, zise el. De, a spus și el ce gândește. Dacă ar fi să ne spunem toți gândurile cu voce tare, apoi ar trebui să intre mai toată țara în pușcărie. Și adresându-se ca din întâmplare Valeriei: — Spune dumneata care ești femeie, dacă n'am dreptate!

Valeria aruncă o privire dojenitoare asupra oamenilor din jurul ei și isbucni cu glas arțăgos, ca de precupeată:

— Păi mai e vorbă! Auzi colo! Să-mi moară copiii în război! De asta i-am făcut mari? Adevărat zice omul ăsta că n'are nimic cu rușii. Ia lăsați-mă pe mine, dacă voi stați cu mâinile în sân. Na, n'ați război, să te sature! Și îl pocni cu palma peste obraji odată și încă odată pe agentul de poliție.

Agentul îl scăpă din mână pe invalid și se repezi la Valeria. Dar n'apucă să ajungă până la ea. Cetățenii îi tăiară drumul, făcându-i femeii loc s'o ia la sănătoasa.

Mircea o ajunsese din urmă și amândoi se strecurară cât putură de repede prin mulțimea multă și întunecată care se îmbulzea pe trotuar. În colțul străzii se isbiră în piept cu un ofițer neamț, care isbucni în râs, zicându-și, se vede, că perechea asta își cam pierduse capul în entuziasmul general. Dar sub privirea lor încruntată, râsul îi îngheță pe buze.

Deodată, în sens opus cu mersul coloanei, răsări o birjă coșcovită, trasă de un căluț cam cât un mânz nețesălat și prăpădit. Abia își mai ducea oasele care îi înțepau pielea, legănându-și cu tristețe capul cât o baniță.

cu un fir de fân rămas între dinți. Căluțul tropăia pe caldarâm cu copitele nepotcovite, tresărind de câte ori sălbaticii manifestanți răcneau mai tare. Pe capră, un birjar tânăr și spătos, cu fața rumenă și ochi vicleni jucându-i în fundul capului, strângea în mâini hăturile de frânghie, privind liniștit mutrele pocite care veneau spre el și slobozind, în răstimpuri, din adâncul pieptului un strigăt de mânie.

— Dii, căluțule, diii! striga vânjosul birjar, smucind din hături. — Unde vor ăștia să-ți ducă ciolanele, Măriuța mea bătrână? Dai din cap, dar de răspuns nu-mi răspunzi, gloabă afurisită!

Birja trasă de calul acesta slăbănog, numai oase și piele, înainta pe lângă trotuar, sub ploaia de înjurături a celor încolonați care se împiedicau de ea și alunecau sub roți, stârnind la cei aflați pe marginea trotuarului zâmbete pline de înțeles.

Mircea și Valeria îi zâmbiră și ei birjarului cocoțat pe capră, care înainta parcă plutind deasupra coloanei sgomotoase. Se traseră mai aproape, să-l vadă mai bine, dar rămaseră dintr'odată uimiți. Pe bancheta birjei, sub capota pe jumătate ridicată, ședea un călător care le făcu de departe un semn prietenos cu mâna. Avea trupul voluminos, iar fața ascunsă sub borul pălăriei era acoperită de niște ochelari mari de soare.

Când birja ajunse la câțiva metri de ei, omul acela, înfundat sub capotă, își scoase ochelarii fumurii, dând la iveală doi ochi albaștri, cu scipiri metalice. Clătină din cap și zâmbindu-le cu nemărginită dragoste, își puse repede ochelarii la loc.

— Voievodul nostru! exclamă Mircea, întinzând fără să vrea brațul spre el.

Dar birja trecuse de ei. Se mai auzea doar glasul aspru al birjarului, răsbînd prin zgomotul și zarva sălbatică a manifestanților:

— Dii, Măriuță, diii! Ți s'a făcut de moarte în stepele rusești, hai! Mărtoagă fără minte, acolo ți-ai găsit să crăpi? Vai de ciolanele tale!

Mircea și Valeria își prinseră mâinile iarăși într'un singur pumn, urmărind birja această ciudată, trasă de căluțul cu un fir de fân rămas între dinți.

— Dii, căluțule fără minte! Ți-a venit gust de moarte! Di-iii!

Strigătul birjarului spătos se pierdu în depărtare, în timp ce ei mergeau mai departe, unul lângă altul, cu pas hotărît și neobosit — luptători pentru dreptatea celor mulți și mereu îndrăgostiți — mergeau mai departe spre cartierele de muncitori ale orașului.

Aceasta e povestea cea simplă. E o poveste de dragoste și de luptă. O poveste pe care voi, tinerii de astăzi, nu o puteți cunoaște. S'ar putea să mă întrebați: Mircea mai trăiește? Dar Valeria? Se mai iubesc și azi?

Iubirea nu moare niciodată în inima comuniștilor.

Dar nu pentru lucrul acesta, povestitorul vă roagă să-l credeți că ei se iubesc și azi cu aceeași putere dela început.

Pe vreuna din străzile orașului, veți întâlni poate doi oameni cu părul cărunț, aproape alb, mergând braț la braț, cu pasul încă vioi și sprinten. Ei se opresc, uneori, în fața ferestrelor luminate ale clădirilor noi, zâmbesc cu mândrie și atingând steagul roșu de deasupra porții, trec mai departe. Uneori ei intră într'un cămin cultural, se așează în fund, pe ultimele bănci și urmăresc cu plăcere dansurile populare, aplaudând din toată inima. Pri-

măvara se duc în fiecare duminică în parcul Herăstrău, se așează pe o bancă la marginea lacului, privind visători luna care vâslește pe apa liniștită sau vreo pereche de tineri muncitori la începutul povestei lor de dragoste.

Dacă îi întâlniți din întâmplare în drumul vostru, faceți-le loc să treacă. Și după sfatul meu, ridicați-vă șepcile și înclinați-vă înaintea celor care au luptat pentru dragostea lor și pentru marea dragoste a omenirii — pe veșnic tinerii Mircea și Valeria.

DE VORBĂ CU MIHALI BORȘ

1

*Sunt în concediu. Gânduri fără formă
Așteaptă'ntruchiparea în cuvânt.
Nu-i prea târziu. Prin Tușnad brazii serii
Țin sfat cu adierile de vânt.*

*De pe o creangă luna-mi intră în casă
Și pot ceti în mine-așa de clar!
Dragi amintiri, ușor, mă înconjoară
Cu oameni, de pe când eram cismar.*

*Mihali Borș, te văd cu osebite
Cum, dohonind, din hârburi te aduni.
De mult doream să schimb cu tine-o vorbă,
Cu ochii tăi ca azima de buni.*

*Bătrânii cititori, pușini, firește,
Te știi din versul meu rămas pe drum,
C-ai fost un om ce-ai năzuit din suflet
Spre viața noastră liberă de-acum.*

2

*...Și-așa Mihali Borș, eram cinci oameni,
Robi, într'o cușcă de atelier.
Eu, umbra ta, Iftode, Alexandru
Și Costea cu privirea de năer.*

*Tu ai plecat, de chin și bătrânețe,
La cimitir să te mai odihnești.
Iftode e stahanovist de seamă:
Lucrează cisme, la mașini rusești.*

*Depart, în Ucraina, Alexandru,
S'a prăpădit într'un război nedrept
Și cine știe pe sub care cruce
Îi putrezește inima în piept!*

*Și Costea cu privirile albastre
Intr'o uzină e laminorist.
Iar eu, te uită, sunt aici la Tușnad,
Scriu să răzbun trecutul nostru trist.*

3

*Te miri, te vād, de veștile acestea.
E-adevārat cā n'ai de unde ști
Cā ne-am schimbat. Acum e domn poporul
Și-al lui e rodul vieții, și va fi.*

*Pe vremuri, la patron, unchieșe, frate,
Lucram pe brānci cu ceara în obraz.
Și veșnic la'ncheierea săptămânii
Ne alegeam c'un șnaps: pentru necaz.*

*Azi, muncitorul, chiar dacă mai are
Necazuri, neajunsuri de'ngropat,
Muncește, și citește cărți să vadă,
Ce este de zidit, de apărat.*

*Tu, neștiința ta de carte astăzi,
De mult ai fi svārlit-o la gunoi
Și înarmat cu slovā luminoasă
Ai merge'n luptă-alătura de noi.*

4

*Pentru această viață nouă-a noastră
Ai suferit și tu, ne'ncovoiat.
Ți-aduci aminte de Manole Mangu,
Hotelieru-acela deșirat,*

*Ce te-a pârît la comisarul străzii,
Cā'n geam, spre curte, la atelier,
Pusesese un steguș ca o petală
De trandafir, sub negrul nostru cer?...*

*Te-au ridicat doi gardieni, în grabă,
Și te-au ținut închis și te-au bătut...
Și ți-au dat drumul ciobuit de rangă,
Cu-obrajii tari și vineți ca de lut.*

*...Ai plâns atunci. Dar un nou steag la bancul
Unde lucreai, curând ai înălțat.
Și ani, cu strășnicie, pân'la urmă,
De domni și comisari l-ai apărat.*

5

*Așa era odată lumea. Însă
Acuma steagul tău mic cât un mac
E larg cât zarea. Il poartă'n sus poporul.
Sub el pornește'n muncă la atac.*

*Visai o țară liberă, frumoasă
Ca o grădină'n zile dragi de Mai,
Cu oameni să se bucure de viață—
Și iată, azi e-așa precum visai.*

*Azi gândurile tale toate-s fapte
Ce se măresc mereu din an în an.
Și înc-o veste: ști că Neculuță
Post-mortem este-academician?*

*Îți place, nu? Zâmbești pe sub mustață.
Te'nviorează-atâtea lucruri noi.
Da, da. Suntem atâtea de departe
De viața ce-o duceam alt'dată noi!*

6

*Gonind de-aici, în spre bârlogul morții
O haită de naziști cotropitori,
Ne-au slobozit ostașii sovietici:
Armată de țărani și muncitori.*

*Sub scutul lor de-oțel și lege nouă,
Am spart în țandări jugul secular.
Și noi, în văz, ca vechi stăpâni ai țării
Am scos hrisovul nostru din șerpar.*

*Hotelierul Mangu-i ca o vulpe
Căzută'n cursă. S'a'negrit de tot.
A vrut să-l lingusească pe Iftode,
Dar el i-a dat cu palma peste bot.*

*I-a spus de ura împotriva noastră
Ce i se vede în priviri și-acum.
Și-l are în vedere, să nu iasă
Dihania cu colții iar la drum.*

7

*„Nainte, vara nu era de lucru,
Căci boierimea o'ntindea la băi.
Iar sărăcimea ce umbla desculță
N'avea nevoie de cismari, de noi.*

*Eu, trist, plecam prin mine după versuri.
Tu, cu-Alexandru, după flori de tei.
Iftode se ducea să prindă pește
Iar Costea pietrușei, pe câmp, cu clei.*

*Alt'dată ne duceam la „Vama Poștei”,
Să descărcăm baloturi, fără spor.
Baloturi grele, din Apus, cu mărfuri
Pentru boeri, plătite de popor.*

*Și din aceste munci pe apucate,
Nu ne-alegeam aproape cu nimic.
Din banii ce-i primeam în mână seara,
De-abia puteam gusta un mizilic.*

8

*Ne îndemna'n batjocură patronul
Să ne rugăm la sfântul Spiridon,
Ca să mai dea vreo ploae și să rupă
Pingelele la „dame de bonton”,*

*S'avem ce face. Însă șeful breslei
Cismarilor, nefericitul sfânt,
Nu ne putea aude de mâhnire,
Și ruga noastră se pierdea în vânt.*

*Fiindcă el, pe vremuri își scosese
Un ochi cu sula, ochiu care-a'ndrăznit
Să cate către pulpa unei fete
Ce'n pragul ușii lui i s'a ivit.*

*Auzi? De frica iadului, uncheșe,
Să rămâi chior, pe veci nemângâiat...
Prost sfânt! Noi astăzi nu ne-am scoate ochiul
Pentr-un asemenea omenesc păcat.*

9

*Râzi, moșule! Dar eu povestea asta
Cu dinadinsul ți-o repet acum,
Ca să'nțelegi cum lumea altădată
Orbecăia prin mlaștini largi de fum.*

*Noi nu dădeam crezare, se'nțelege,
Că sfântul Spiridon ne-ar ocroti.
Ba pe patronul nostru'ntotdeauna
Il trimeteam la dracu și mai și.*

*Însă erau mulți frați de-ai noștri care
cereau ajutorare de la sfinți
Și își lăsau pe drumuri biata soartă
În prada unei grele suferinți.*

*Când clar e că poporul, la olaltă,
În muncă și în luptă strâns unit,
Își poate face singur fericirea
Pe drumul vieții fără de sfârșit...*

10

*Nu este zi să nu vorbesc de tine
Cu cineva, să nu te am în gând,
Pentru că eu decât te-aș da uitării
M'aș face plop în codru mai curând.*

*Din amintiri îmi crește poezia
Și ceeace voi mai avea să-ți spun,
Căci amintirea mi-e izvorul vieții
Iar tu, prieten credincios și bun.*

*Cum aș putea să'nmormântezi trecutul
Când noi iubeam o fată amândoi?
Știi, frate, Libertatea, care astăzi
A coborât cu soarele'ntr-o noapte?*

*Nu, nu, Mihali, de-aș uita de tine
Mi-ar fi de-apururi sufletul pustiu.
De-aceea-ți strig din inimă de frate:
Tu n'ai murit, trăiești, muncești, ești viu!*

11

*Deunăzi m'am întâlnit cu Pârnu
Ce te cunoaște: „dracul cel glumeț”.
Și-am râs cu el, cu lacrimi cât mărgeaua,
De parcă-aș fi vorbit cu Nicu Meș.*

*Ne-am amintit de tine, moș Mihali.
Și pentru că o crâșmă ne-a eșit
În drum, ți-am închinat o șliboviță,
Tu între noi ai stat și ai zâmbit.*

*Da. Iți era atât de-avea umbra
Incât am mai cerut înc'un pahar
Și pentru tine. Și ne-am dat la vorbă,
Cu sufletul ca luna lui Florar.*

*Căci pretutindeni viața'n jurul nostru
Se'nalță ca un codru înverzit,
Așa că vezi, de ce nu-i de mirare
Că-i simți trăind pe-acei care-au murit.*

12

*Și-acum să-ți spun ceva, că veni clipa,
De Meș, de măscăriciul popular,
Ce-a scărmanat burtă-verzimea zilei
Cu codrișca vorbii lui de jar:*

*Eram odată'n grevă—iar patronul
Ne-amenința cu'ntunecimi de beci!
Când Meș i-a spus, trecând atunci pe stradă:
— Mă, tigvă, cu prostia prea te'ntreci!*

*Patronul a intrat în prăvălie,
Urmă de răsul nostru sgomotos:
Știa că 'n harță de ocări cu Nicu
Și-ar fi pierdut săgețile pe jos.*

*Pentru acele clipe neuitate
De haz tăios ce'n luptă ne-a'ntărit,
Meș merită aducerea aminte
In vorba noastră, moșule iubit!*

13

*... Mă'ntrebi ce fac? Păi uite-aici, la Tușnad,
In vila scriitorilor ce-o vezi,
Pe muchea asta, inima uimită
Mi-o înconjur cu mierle și cintezi.*

*Cu brazii plec la lacul „Sfânta Ana”,
In zori și către-amiază mă întorc
Cu ochii plini de zări și de lumină,
Și gândurile'n versuri mi le torc.*

*In vale Oltul susură într'una.
Și dorul de călătorie-al meu
Cu trenurile vine și se duce
Inspre Orașul Stalin, spre Ciceu.*

*Și când se-ascunde soarele în umbră,
Când ziua-și strânge steagul ei frumos,
Cu coatele pe geam, privind în noapte,
Ascult la cântul Oltului de jos.*

14

*Aici, cu alți tovarăși de odihnă
Sorbim puterea munților pietroși
In vile cu ferestre largi, în care
Se lăfăiră grofii puturoși.*

*Sunt printre noi strungari, țesătorese,
Mineri, colectiviști, și-alți muncitori
De pretutindeni, ce în luptă aspră
Zidesc la fericirea țării lor.*

*Sunt oameni tari. Iar eu îi pun în slove.
M'a ajutat Partidul, de curând,
Ca să lucrez ce-mi place — poezie—
Știi, după care-am fost mereu bolând.*

*Am tot ce-mi trebuiește pentru asta
In minunatul munților decor —
Strâng forțe pentru viața de redacție
Și pentru ce voi scrie'n viitor.*

15

*Invăț mereu. Chiar eri am stat de vorbă
Cu un maghiar ce-a fost în București
Și căruia nu îi trecuse dorul
De-o fată, de la noi, de prin Giulești.*

*Casa Scânteii, Cișmigiul, luna
Cu pașii ei de mătă peste-orăș
Le-am revăzut chiar eu, mult mai frumoase
In sufletul acestui băștinaș.*

*Se'nverșuna cu dragoste, maghiarul,
Să-mi spună în cuvinte românești:
— Măreață-i capitala țării noastre
Să tot muncești în ea și să trăiești!*

*E-adevărat. Și văd cu bucurie
Că oamenii, la noi, de orice neam
Când le e viața liberă și bună
Se înțeleg ca fructele pe ram.*

16

*...Ai mai văzut așa ceva 'nainte
Să se-odihnească omul muncitor
La munte, sau la mare, în concediu
Trimis pe seama țării, de popor?*

*Nu, n'ai văzut. Noi vara, altădată,
Șomam. Și-abia puteam găsi un loc
In câte-o zdreanță de ceainărie
Să ne-apărăm de soarele de foc,*

*Bând ceai. Și ne'nvățasem, moș Mihali,
Fiindcă targa vieții era grea,
Să-l bem de poftă, adică fără zahăr:
— Mai bea, ne îndemnam, oftând, mai bea!*

*Și seara ne culcam cu burta plină
De apă fiartă, căci arar aveam
Cu ce să cumpărăm un dram de pâine
Și'n somn cu spectrul foamei ne certam.*

17

*Și-acuma să-ți vorbesc despre Iftode.
Știi că ți-am spus că e stahanovist.*

*Stă într'o casă-bloc, ce nici în vise
N'o'ntrezărea trecutul nostru trist.*

*Ciudați mai sunt stahanoviștii ăștia!
In felul lor sunt niște năzdrăvani
Ce'n muncă, pe cărări ne mai umblate,
O iau 'naintea timpului, cu ani.*

*Ca să-l cunosc mai bine pe Iftode,
L-am întrebat: ce s'a'ntâmplat cu el?
— Nimic. Lucrez. Dar am surprins un fulger
Pe trăsătura feții-i de oțel.*

*Lucrează la o freză cu-o iuțeală
Cum nu s'a mai văzut. Ce stau să-ți spui!
E parcă'ntreg un imn al hărniciei
Pe care-l simți că-l cântă ochii lui.*

18

*De l-ai vedea! Lucrează'n salopetă.
Un inginer ai zice, nu cizmar.
Departe mult de vechea migăleală
De melc, în jurul bancului murdar.*

*Iftode șterge, unge zilnic freza.
Și cum el i-a făcut un nou cuțit,
Ea'n goană rihtuește, șnituri, calcă.
Il știe de stăpân nedesmințit.*

*Și îl ascultă. Trece peste normă.
Iar seara, omul, drept, strălucitor,
C'un zâmbet de victorie pe buze
Privește mai departe 'ncrezător.*

*...Așa visai și tu o ușurare
A muncii'nrobitoare, prin mașini—
Mihali Borș, tu ești chiar el, Iftode.
Ți-s anii tot mai largi, tot mai senini!*

19

*Te duci cu el, curat, devreme-acasă,
In casa bloc din Calea Ferentari. ✱
Te bucuri de garoafele din geamuri
Ce'mprăstie în jur mirezme tari.*

*Citești din Marx, din Engels, Lenin, Stalin —
Invățătorii noștri și părinți —
Să-ți aperi libertatea cucerită
Cu prețu-atâtor aspre suferinți.*

*Dai drumul aparatului de radio
Și-ascuți pe Glinca, Porumbescu, Liszt
Acuma simți într'adevăr ce-i viața,
Azi frate, tu ești meșter, mașinist*

*Și, vezi, că ești doar la'nceputul vremii
Când omul urcă-abia spre'naltul loc
De rege al puterilor ascunse
Ce zac în fier, în apă și în foc...*

20

*Ți-am spus o sumedenie de vorbe
Și din trecutul nostru, și de azi.
Cu palme de ozon răcoritoare
Ne mângâie mirezmele de brazi.*

*Ce liniște-i. În luptă, moș Mihali,
Ne stau alături codri seculari,
Poporu' întreg din sate și orașe.
Nu simți cât suntem de voinici, de tari?*

*Și-ar trebui spre viitor privirea
Să ne-o-aruncăm. E'n el atâta vis
Ce ne așteaptă ca să-i dăm ființă
Prin munca'n câmp, prin fabrici, și prin scris.*

*Dar fiindcă luna a plecat din casă
Și nu mai pot în suflet să citesc,
Amân această clipă pe-altădată
Când iar te voi chema să-ți mai vorbesc.*

DE VEACURI

*Eu muzelor nu le voi duce trena
In mers împleticit și demodat,
Nici nu voi scrie versuri lui Mecena
Nici ode nu știu cărui împărat.*

*De veacuri lungi iobagii semănară
Cu bob de aur un pământ strein.
Sunt glasul lor acum când liber ară
Cu cinci brăzdare plugu'n adâncimi.*

*De veacuri lungi izvoarele bogate
Sub blănuri reci, de ghiață, au dormit,
De ce să mint că'n voce nu-mi răzbate
Șuvoiul lor ca aurul topit.*

*De veacuri lungi stropite-au fost cu sânge
Acele fii pe care scriem noi, —
Fiorul lor precum un braț mă strânge
Dacă încerc un pas doar înapoi.*

*De veacuri lungi... Dar azi când bate ora
In turnul visurilor dedemult,
Eu simt în versuri pulsul tuturor
Și ca pe-o inimă de foc l-ascult.*

*Ca mâine când va fi să bată ceasul
Inaltei fericiri pe-acest pământ
Să pot trimite încă tânăr glasul
Acelor cari m'au învățat să cânt.*

G H I D U L

*Umilul servitor, de altă dată,
Și-acum te'ntâmpină în capul scării.
Dar nu-i mai stă spinarea 'ncovoiată,
Căci este ghid — iar casa e a țării!*

*El nu știa pe vremuri să citească,
Dar azi învață harnic cărți de artă,
Și de trecut el știe să vorbească,
Și tot ce știe altora să'mpartă!*

*Și meșter e când spune despre viață,
Căci a spălat pe jos, și a șters praful,
Și a cărat cu spatele, din piață,
Simțind adânc că'n regi trăiește jaful!*

*A fost țăranul angajat anume,
Că era orb, în fața slovei scrise:
De pe birou, să nu mai plece'n lume,
Niciun secret din viața de culise!*

*Dar regele, în ziua-i cea din urmă,
Cu teamă l-a privit la despărțire!
Acest țăran, i-a spus, ieșind din „turmă“:
„Și-acum, să-ți controlăm bagajul, Sire!*

R E G E L E

DIN CICLUL „PE VALEA PELEȘULUI“

*Droșca îl aduse...
'n blestematul an!
La hotar coboară
doar c'un geamantan.*

*Barba adunată
într'un cioc, sub nas.
Iarba se-oșilește,
sub prusacul pas!*

*Pintenul, vipușca,
sabia, pamponul,
ăsta-i Majestatea!
Preamăriți pe Domnul!*

*— Hai, primește-l Țară!
și voi plaiuri multe.
E un rigă strașnic,
Și-o să ne asculte!*

*— „Karol nu-i un Cuza.
„Vor fi vremuri bune!“
L-au primit boierii, —
cu închinăciune. —*

*De pe-atunci, prin țară,
au sburdă cu toții.
Lanț aveau țăranii.
Libertate, hoții.*

A R M E L E

*Sala de-arme — ca'ntr'un altar —
în fireturi, plin de sine,
Incismat, cu pasul rar
să se-nchine Karol vine!*

*Zac, în sala fără fală —
fără noimă-ngrămădite —
de prin vremea feudală
arme vechi și ruginite:*

*Archebuze, coifuri, pene,
Halebarde, săbii late
și armuri — ce-ajung la gene —
Îl salută: Majestate!*

*Dar, trușul rege-și sună
Țanțoși printenii-n odae...
armele-i sunt o minciună
Nu's trofee din războaie.*

*El doar tunuri lungi,—în noapte—
risipit-a'n toată țara!
Și în nouă sute șapte,
a sunat din tun, fanfara.*

*Spun hrisoavele bătrâne
c'a fost câmpul lac de sânge!
De pe-atunci, și azi, sub grâne,
dacă sapi, pământul plânge.*

*Zac în sala fără nume —
arme vechi și ruginite.
Lipsă,-s coasele străbune,
în răscoale înroșite!*

TUDOR

Ultima oară l-am întâlnit pe Tudor la adunarea în care se discuta cererea de primire în partid a unui prieten, Mihai Badea. Când a intrat Tudor, erau în sală toți membrii de partid și secretarul tocmai se ridicase cu gândul să deschidă ședința.

Tudor avea aceeași înfățișare pe care i-o știam de ani de zile: puțin slăbit și adus de spate, ochii albaștri tot căutători, neastâmpărați. A trecut printre rânduri, în vârful picioarelor, și s'a așezat pe un scaun, lângă fereastră. Il urmăream uluiți. De unde apăruse? În privirile unora era reproș: „Tudore, dece-ți faci de cap? Ai să plătești scump necugetarea ta“. Alții: „E extraordinar omul ăsta! De unde mai are putere să se țină pe picioare?“ Și unora și altora, Tudor le răspundea cu zâmbetul lui deschis și puțin ironic: „După cum vedeți, trăiesc. N'aveți motiv să fiți îngrijorați“.

Tudor i-a trimis un bilețel lui Mihai Badea, cel care dorea să intre în rândul comuniștilor: „Să-ți fie rușine că nici măcar nu m'ai anunțat când are loc ședința“. Mihai Badea nu i-a răspuns. Și-a ferit ochii de ai lui Tudor. Zile întregi stătuse în cumpănă dacă e nimerit ori nu să-i ceară lui Tudor o recomandare. Vorbise cu doctorii lui.

— Lasă-l pe Tudor... nu-i mai cere recomandare, i-au zis doctorii. Tudor o să-și ia curând rămas bun dela viață. Are zilele numărate...

Mihai Badea îl cunoaștea pe Tudor din copilărie, munciseră împreună. S'a dus la sanatoriu și i-a cerut recomandare.

— Tu ești primul om pe care-l recomand partidului. Să te porți cum trebuie, că altfel mă scol și din mormânt și cer să te excludă. Când are loc ședința? Vreau să fiu de față.

— Nu știu... (Chiar dac'ar fi știut, Mihai nu i-ar fi spus.)

— Să mă chemați...

Biroul de partid s'a opus ca Tudor să fie anunțat de ședință.

— O să se scoale din pat, în ciuda doctorilor și a morții, și o să vină. Pe urmă? O să-și dea sufletul. N'are voie să se miște din pat. Intâi să se însănătoșească...

Și totuși, cu o seară înainte de ședință, Tudor l-a chemat la telefon pe secretarul organizației:

— N'ați vrut să-mi spuneți nimic. Ei bine, am aflat singur. Voi veni. Cum v'ați putut închipui că o să lipsesc? Am recomandat partidului un om... Atât vă cer: amânați ședința cu o jumătate de ceas până ajung și eu...

Doctorii au ridicat din umeri. „O să moară în tren, pe drum. Oare e în toate mințile, omul ăsta?”

În sală, a ascultat alături de noi autobiografia tovarășului, a pus întrebări, s'a înscris la cuvânt.

Nu mă așteptam ca Tudor să-l laude pe Mihai Badea, dar multă vreme mi s'a părut că a fost prea aspru. De fapt, acum îi dau dreptate. Țin minte vorbele lui. Din toate se desprindea o muștrare pe care Tudor era îndreptățit s'o facă: „Tu ești tânăr, Mihai, ești sănătos, trebuie să te străduiești mai mult și pentru mine, și pentru alții”.

Secretarul i-a trimis un bilețel: „Ar fi bine să pleci, ședința te obosește.” Tudor s'a întunecat de parcă l-ar fi palmuit cineva:

— Viața încă nu m'a exclus, așa că nu mă excludeți nici voi!

A stat două zile în București. A consultat câțiva doctori vestiți și până la urmă s'a certat cu ei pentru că nu se arătau în stare să-l vindece. A dat o raită prin librării. Și-a cumpărat ultimele noutăți, plăci de patefon, partituri. M'a rugat să-l însoțesc la niște cunoștințe pe care nu le mai văzuse de ani de zile. Am petrecut până către miezul nopții.

— Tudore, am îndrăznit, dece calci în picioare sfaturile doctorilor? Petrecerile nu sunt pentru tine.

M'a privit aspru, parcă în dușmănie:

— Pentru mine sapa și lopata, nu?

Am vrut să-l însoțesc până la Predeal. S'a împotrivit cu hotărîre:

— Ce crezi tu despre mine? Ți-au băgat doctorii în cap tot felul de prostii.

S'a dus singur la sanatoriu și s'a înfățișat directorului. I-a spus ca și când ar fi vrut să-i facă în ciudă:

— Poftim, am venit. N'am murit.

★

L-am cunoscut pe Tudor în iarna lui patruzecișicinci, la Făgăraș, într'un miez de noapte. Locuiam împreună într'un fel de cămin al activiștilor, două cămăruțe care ziua serveau de birouri, noaptea de dormitor. Dormeam pe mese și ne acopeream cu ziare, cu hărți (le găsise careva, cine știe unde), iar ca să ne încălzim, ne suflam în pumni până ne cuprindea amețeaua. Eram uteciști. Aveam condiții grele de muncă, dar le acceptam fără crâcnire, cu gândul la zilele de astăzi și la cele care vor veni.

Tudor a intrat în cameră cântând, gesticulând asemenea unui dirijor care are în față un mare ansamblu coral.

S'a apropiat de mine și m'a întrebat, clipind șiret:

— Frig, părinte? Strașnic frig! (L-am auzit apoi folosind mereu versul acesta al lui Topârceanu). Hai să cântăm...

De câte ori mi-l amintesc pe Tudor, așa îl văd: subțirel, ager, îmbrăcat într'un costum cârpit, dar curat — cântând și dirijând un fantastic ansamblu.

După ce ne-am potolit, Tudor m'a întrebat pe neașteptate:

— N'ai cumva un ac și ață?... N'ai... Vroiam să-mi cos un nasture la haină, să nu intre vântul.

A zărit o sârmă subțire la fereastră și a desprins-o. Și-a cusut nasturele cu ea.

— E trainic...

Tudor n'avea palton. N'apucase încă, în viața pe care o trăise, să-și cumpere un palton. Trecea vântul prin el ca prin sită.

— Nevoia măsii! (Asta era înjurătura lui Tudor.)

Pe la patru ceasuri dimineata, ne-am sculat și am pornit către sate. Muncă politică. Vreo treizeci de kilometri trebuia să batem. Tren nu era. Cu noi mergea și o fată. Tudor mi-a prezentat-o, râzând: „Sanda, dragostea vieții mele”. Era o fată micuță („o mână de om”, cum zicea Tudor) cu păr auriu și obrații rumeni — mereu neastâmpărată (din pricina asta Tudor îi spunea „argint viu”). Sanda crescuse în Făgăraș. Abia împlinise șapte ani când îi muriseră părinții. O mătușă, mai binevoitoare, o luase la casa ei. Acum era elevă la liceu. Tudor o cunoscuse la ședințele de U.T.C.

— Mi-a plăcut, spunea Tudor, pentru că știe să râdă și are nasul obraznic. Când îi e frig, râde; când vreau s'o sărut nu se împotrivește, dar pe urmă fuge râzând și îmi strigă: nerușinatule! În schimb, când se înfurie, e prăpăd. Se uită la om chiondăriș și ridică pumniișorii: „Ah, dece te mai rabdă pământul?”

Am ieșit din orașel și ne-am oprit la un pod. Tudor ne-a spus:

— Stăm aici și așteptăm o mașină.

A trecut o mașină. I-am făcut semn șoferului. N'a oprit. A trecut a doua, a treia. Toate se îndreptau către o întreprindere din Cluj. Șoferii se văicăreau:

— Ne gătuie patronii dacă află că v'am luat.

— Hai dar să facem o treabă nu prea cinstită, dar necesară, ne-a zis Tudor. De ajuns, trebuie să ajungem în sate... Până una alta aduceți de undeva pietroaie.

Am adus pietroaiele, le-am așezat în mijlocul drumului, apoi am intrat sub pod. A venit un camion. Injurând, șoferul a coborât să înlătore bolovanii. Am ieșit de sub pod și, pe ascuns, am urcat în camion. Pitiți, am mers zeci de kilometri. Am sărit pe rând, fără ca șoferul să prindă de veste.

— Altfel nu putem călători prin regiune. Nu prea vor să ne ia cu mașinile... Bani încă nu-s... Trebuie să mai așteptăm.

Toate acestea Tudor ni le spunea ca și când ne-ar fi anunțat: „Diseară mergem la un banchet din cale afară de bogat”.

— Hai să ne'ncălzim!

Eram cu toții înghețați ca butucii. Tudor învăța de unul singur să joace un dans din Maramureș. Juca la marginea drumului de parcă s'ar fi aflat pe scena operei.

— Frig, părinte? Strașnic frig!

Trebuia să trăim și noi cât de cât omenește — dar nu prea reușeam. Unii strigau după noi: „Sdrențăroșilor! Afară din sat!” și-i vedeam aplecându-se să adune pietre. De unde bani pentru haine și mâncare?

Nu era să renunțăm la munca politică pentru atâta lucru. Hai dar să căutăm ce ne lipsește. Tudor avea părinți. Atât ne spusese despre ei: tatăl era profesor, mama la fel. Cândva, se gândiseră să-și facă o casă. Ridicaseră pereții. Pentru acoperiș, nu li s'au mai ajuns banii. Pereții se dărmă acum. Avea și o soră. Atât. Ei nu-l puteau ajuta.

Tudor a împrumutat dela cineva o chitară. Ziua mergea pe teren. Noaptea, până târziu, cânta împreună cu Sanda, pe unde se nimerea. Nu se asocia cu profesioniștii.

— Tudore, ai strâns bani? îl întrebam.

— Bani? La dracu! Sparg chitara în capul ăluia care o vrea să mă miluiască!

Poate că a început să cânte cu gândul la bani. Dar nimeni, niciodată, nu l-a văzut primind vreun leu. Nu pentru că nu i se dădeau. Li refuza el.

De îndată ce l-a învățat, meșteșugul chitarei a început să-l pasioneze într-atâta, încât nu se mai despărțea de chitară. Il întâlneau aproape în fiecare seară la nunți și botezuri, la serbările organizației — iar târziu, noaptea, când se întorcea acasă, se oprea sub câte o fereastră și dădea serenade. Înțelegeam că acolo locuiesc prieteni și prietene ale lui.

În acei ani, unii dintre oamenii de prin sate, cinstiți dealtfel, încă ne întorceau spatele și murmurau. Când îi chemam la adunări, se scărpinau în creștet și ne întrebau:

— Ați venit să închideți biserica?

Unii ajungeau până la școală, unde țineam adunările, alții însă se împiedicau în dreptul crâșmei și ziceau că intră să-și oblojească gâtulejul.

— Doar n'am învățat degeaba să cânt la chitară, ne-a spus Tudor.

Într'o duminică ne-am dus într'un sat să pregătim reforma agrară. Tudor a pornit pe uliță, cântând la chitară. Sanda se ținea de el suflând într'o muzicuță, (Învățase și ea, între timp, să cânte la muzicuță). Noi, ceilalți, veneam după ei, strigând: „Mare petrecere! Mare petrecere!“ Așa am adunat flăcăii. Întâi am tras o horă strașnică. Apoi, Tudor a cerut să se facă liniște, și a cântat cu voce puternică de bariton „Pe Mureși și pe Târnave“.

— Ei, și acum să vă spun ceva...

— ... de-ale comuniștilor, a strigat un tinerel îmbrăcat în zdrențe și atât de beat, încât abia se ținea pe picioare.

— Cui nu-i place, nu ascultă! a spus liniștit Tudor.

Tânărul l-a înjurat, apoi a ridicat pumnul să-l lovească. Tudor i-a prins mâna și a râs.

— Barem să ne cunoaștem înainte de a ne bate..

— Afară, afară cu voi... răcnea tinerelul.

— Luați-l de aici, să nu se strice adunarea, spuneau camenii.

— Ești argat, măi, nu ți-e rușine? i-a strigat cineva.

— Las' să fiu argat... Stăpânul îmi dă să beau, nu voi.

Cu chiu cu vai, l-am desmeticit puțin.

— Vasăzică nu vreți să luați pământurile grofului, să faceți reformă... s'a întors Tudor către țăranii adunați.

— Da' cine a zis? au strigat oamenii. O, bătu-l-ar unul dumnezeu de grof!

— Vreți? Atunci hai să ne înțelegem. Pe tovarășul nostru, care-i pus pe hartă, îl rugăm să ne lase. Dacă nu vrea pământ, nu vrea. Nu-l rugăm.

— Da' ce îi pământul tău, mă? s'a tulburat tinerelul. Tu ești nădrăgar, mă! Ce să faci tu cu pământul? Să-l clocești?

După adunare, Tudor l-a dus la o fântână, i-a turnat apă pe față și l-a sgâlțâit de umeri.

— Ai făcut multe beții cu banii stăpânului?

— Când mi-o dat...

— Vrei să intri în comisia pentru reformă?

— Vreau... Pe stăpân îl spânzur de grindă...

— Nu... Deocamdată îl lăsăm să se spânzure singur, dacă are poftă...

(Tânărul acela n'o să-l uite toată viața pe Tudor. S'au împrietenit în scurtă vreme. Acum este om cu pregătire serioasă și grea muncă de răspundere).

Așa au trecut zilele acelor ani. Frumoase au fost și n'o să le putem uita niciodată — grele au fost, dar suntem fericiți că le-am trăit. Parcă îl văd și acum pe Tudor în clipele când se pregătea să plece prin sate. Aduna broșuri și gazete, își înfunda buzunarele cu ele (servietă nu avea), învelea chitara în hârtie de ziar și ne făcea semn cu mâna, asemenea unui coman-

dant: Haideți! În zilele cu ger aspru, Sanda îl prindea de mâini și îi spunea cu voce de mamă:

— Te rog, pune-ți paltonul meu. Eu mă încălzesc râzând.

Tudor nu primea, ba încă sta gata să-i dea ei și haina pe care o avea.

— Ah, de ce te mai rabdă pământul?

Până la urmă, Tudor o asculta. Porneam către sate. Câte echipe de activiști n'au pornit oare în acele zile, odată cu noi, să vestească lumina și adevărul partidului?

Tudor a primit o însărcinare grea: să organizeze celula de partid, într'un sat. (El era și membru de partid.) A stat câteva zile în satul acela și într'o seară a pornit către Făgăraș. N'a ajuns acasă decât peste două zile. L-au găsit oamenii aruncat într'un șanț, bătut, sdrobotit. L-au ridicat, l-au dus la casele lor și l-au îngrijit.

Cei care-l sdrobotiseră și-l svârliseră în șanț crezându-l mort, n'au fost prinși atunci. Tudor a zăcut câteva luni în spital. Cu greu a scăpat. Iar a pornit prin sate, tot vesel și încrezător, cu chitara sub haină și ziarele în buzunare. Nici n'am băgat de seamă că se subțiasse la obraji.

Intr'o zi, mi-a spus zâmbind, un lucru cutremurător:

— Sunt bolnav de plămâni. Sandei să nu-i spui... Nu știu decât tovarășii din celula de partid. Nu vreau să intru în spital. Ar însemna să-mi pun singur lanțuri. La dracu! Dacă eu nu vreau să mor, nu mor!

Calm, cu rară încredere, Tudor a început să studieze tratate de medicină. Doctorii îl îngrijeau, doar poate nu îndeajuns. Celula de partid i-a trasat sarcină să plece la spital. A fost prima sarcină pe care Tudor, o vreme, a refuzat s'o îndeplinească. Atunci, pentru prima și poate ultima oară, am văzut-o pe Sanda plângând.

Eu i-am adunat într'un pachet puținele haine pe care le avea, Sanda i-a pregătit merinde de drum. Când și-a dat seama că va trebui să se despartă de noi și de muncă pentru un timp îndelungat, lui Tudor i-au dat lacrimile. O jumătate de zi am stat cu el în gară. Venea un tren, noi îl îndemnam să urce, iar el ne spunea, rugător:

— Nu, nu cu asta. Il aștept pe celălalt...

Venea alt tren — și tot așa se întâmpla. Mintea lui Tudor refuza să înțeleagă un lucru elementar și îngrozitor: că va trebui să stea întins în pat — și atât.

Sanda nu terminase liceul. Mai avea doi ani. Deși am sfătuit-o toți — Tudor întâi a rugat-o insistent, apoi a certat-o — n'a vrut să mai rămână în Făgăraș. A plecat la București împreună cu Tudor. Era înainte de reforma învățământului, burse erau puține. N'a mai urmat școala. A intrat muncitoare necalificată la Matyas Rakoși, pe atunci Lemaître. Din puținii bani pe care îi primea, îi cumpăra medicamente lui Tudor.

— Ție-ți ajung banii? o întreba Tudor. Sanda, nu face prostii...

— Am bani... An...

Nici astăzi Tudor nu știe că în acea vreme Sanda trăia cu pâine și puțin magiun. L-a ajutat pe Tudor să se interneze în spitalul de pe șoseaua Panteimon.

După două zile, Tudor s'a certat cu doctorii și a vrut să plece. Nu putea suferi viața de spital. Ii veneau în minte tovarășii lui care se aflau pe teren prin țară, activiști — la muncă. (Doctorii spun, și acesta este lucru adevărat, că activiștii sunt cei mai aprigi dușmani ai regimului de spital. Au învățat să colinde țara, să muncească și 'n spital se sbat ca vrabia în laț). Tudor

n'avea voie să citească, să-și facă gânduri, să se plimbe, să discute. Sanda venea în fiecare zi să-l vadă, până când doctorul a certat-o și a dat-o pe ușă afară.

— Nu-i face bine să vorbească atâta. Obosește.

A trecut o zi, au trecut două.

— N'a venit Sanda?

— Nu...

Tudor s'a ridicat din pat, a ieșit trântind ușa. A găsit-o pe Sanda în camera de gardă.

— Nu vor să-mi dea voie la tine, Tudore! Cum de-i mai rabdă pământul? a sărit Sanda.

— Vino, stai cu mine, i-a spus el hotărât. Vorbește-mi, citește-mi; fă ce vrei, numai stai cu mine. Nu-ți poți închipui în ce stare mă aflu. Nici să mă frământ de gânduri n'am voie... Și asta mă obosește...

Zile întregi, fără ca cineva să știe, fata se furișă în salonul lui. Când doctorii au prins de veste, Sanda a stat câteva zile în șir în fața porții, care pentru ea nu se mai deschidea. Tudor a gemut de durere. Singur, singur... El și cei patru pereți. Pereții sunt pereți — nu te înțeleg, nu te mângâie. „Atâta doar îmi mairămâne: să gândesc. Nimeni nu poate controla dacă-mi fac ori nu gânduri... Indată ce scap de spital, mă înscriu la Filosofie... O să mă ngrijesc de sănătate...” De câte ori nu-i veniseră în minte lui Tudor gândurile astea?

Către primăvară, doctorii i-au spus:

— Am făcut tot ce se putea face — și au ridicat din umeri.

Intr'o seară, Tudor a ieșit din spital, — abia se ținea pe picioare —, și s'a dus la prietena lui.

— Nebuni sunt doctorii ăștia. M'au trimis acasă. Spun că o să mor. Imi face impresia că ideea morții îi obsedează.

Sanda a înlemnit. Vroia să spună o vorbă, dar nu reușea decât să miște buzele. Obrajii îi erau galbeni ca lămâia.

— Cum îți închipui c'o să mor? a întrebat-o Tudor, râzând, cu naivitate în glas. Dece taci, argint viu?

Sanda a dat fuga la prieteni, să caute o chitară. S'au distrat în seara aceea, au cântat, au trimis scrisori cunoscuților. Unora, Tudor le scria ade-vărul, că e bolnav, altora — că e activist în București. Cunoștea îndeaproape situația din satele și orașele Făgărașului, și sfătuia oamenii ce să facă în anume împrejurări.

— Nu vreau să mor, Sanda, și n'o să mor. Imi vine să cred că numai cine n'are nimic de făcut în viață, moare. Dacă vreau să văd comunismul, o să-l văd...

Tudor și-a adus aminte de cunoscuții și prietenii pe care îi avea în București. A pornit în căutarea lor.

— Dumnezeule mare, ce-i cu tine?

— Am venit să vă văd. Măine dimineată plec la Predeal.

Drumul dela gara Predeal până la sanatoriu l-a făcut pe jos, însoțit de Sanda. Când s'au apropiat de sanatoriu, Tudor a căzut. N'a strigat după ajutor. Așa, sprijinit de Sanda, s'a târît zeci de metri. Când l-a văzut, o doctoriță tânără a scos un țipăt de groază.

— Tovarășul director e aici? a întrebat Tudor. Cred că trebuie să încep un tratament serios. E imposibil ca medicina să nu-mi vie în ajutor. Dece nu te uiți la mine? Ești doctor... Să-ți explic situația mea...

Ceilalți doctori erau plecați — unii la masă, alții cu diferite treburi. Tânăra doctoriță, pur și simplu nu știa ce să facă în împrejurarea aceea. Aștepta ca într'un moment ori altul Tudor să închidă ochii pe veci. Au venit și câțiva bolnavi, dar parcă le era teamă să se apropie de el. Tudor a simțit că slăbește tot mai mult, corpul i se înmoaie și cere odihnă veșnică.

— Scapă-mă! Auzi? Scapă-mă! i-a strigat, îngrozit, doctoriței.

L-au dus pe sus, într'o sală. Doctorița, înghețată de spaimă, și-a început lucrul. Tudor a închis ochii și a lăsat capul pe spate. Doctorița a scos iar un țipăt, scurt.

— Moare!

— Nu! a strigat Sanda.

Apoi și-a pierdut cunoștința.

Târziu, Tudor s'a trezit ca dintr'un leșin greu. Abia ținea ochii deschiși. A văzut fața înspăimântată a doctoriței, a zâmbit — așa cum mai putea zâmbi în clipele acelea — și a mângâiat-o pârîntește.

— Nu te speria... Așa e... Se întâmplă... Când eram la Pantelimon...

Doctorița bâiguia, iar Tudor uitase că în mână are înfiptă o seringă.

După vreo două luni, doctorii au stabilit: plămânii se vor însănătoși (le era parcă rușine de concluziile trase înainte), dar s'a îmbolnăvit un rinichi.

Tudor s'a întors în București, cu consimțământul doctorilor. „Am stat destul la păstrare. Am pierdut un an din viață. E bine că mai am cinci zeci...” In toamna lui cincizeci și unu s'a înscris la Facultatea de Filosofie. A început să studieze limba rusă. Pe masa lui de lucru găseai tratate în câteva limbi. Ardea în el patima, înăscută poate, de a ști cât mai mult. Nu odată, într'o cămăruță din strada Brezoianu, am discutat despre pregătirea omului în viață și el, — cu toate că își dădea seama că aceasta pu-i posibil — nu putea concepe să ajungi la adânci bătrânețe, să mori, fără să știi totul. Mi-am dat seama că nu era vorba de judecata unui copil — ci de judecata unui pasionat de viață și de comorile ei.

— Să plec pe teren, prin țară, nu mai pot și-mi pare rău. Trebuie însă să fiu activist. Mă gândesc să muncesc la un ziar... Studenția se împacă cu munca la ziar...

Organizația de partid a luat în discuție dorința lui Tudor și câțiva s'au pripit cu părerea:

— Intr'un asemenea caz, trebuie o sancțiune aspră. De ziaristică îți arde ție? Ar fi bine să lași și studenția...

— Pentru ce să mă sancționați? Pentru că vreau să-mi îndeplinesc sarcinile de membru de partid? Imi îngrijesc sănătatea, dar nu vreau să lăncezesc în pat.

Tudor era vesel, mai vesel ca noi toți. Sanda era activistă și studia într'o școală a Comitetului Central. Tudor o vedea destul de rar în cursul săptămânii. Duminicile însă se întâlneau — și atunci grupul nostru de prieteni era complet. O să-mi rămână în minte pentru întreaga viață clipele petrecute în toamna anului trecut. Se redeșteptase în Tudor dorul de a cânta la chitară. Sanda îl însoțea cu vocea și râsul ei fermecător. Asta îl înviora, arăta ca născut a doua oară. Ce mai seri minunate ale tinereții noastre! Cântecelile ardelenesti îi mergeau lui Tudor la inimă și pe acelea le ziceam de ardea pământul sub picioarele noastre.

Tudor știa că leacul cel mai de seamă împotriva bolii e buna dispoziție, tăria și încrederea. În sufletul lui însă sălășluia ascunsă teama omului

care a trecut de câteva ori pe lângă moarte, a văzut-o cu ochii și s'a luptat cu ea. De îngrijit, se îngrijea bine, consulta pe cei mai de seamă doctori.

— Să-mi spuneți adevărul...

Tudor asculta spusele doctorilor, privindu-i în ochi. Nu i-a fost greu să-și dea seama că unii, când vorbesc despre starea lui, se uită în altă parte...

— E-hei... ofta Tudor.

Dacă boala s'ar fi putut materializa și ar fi luat, să zicem, înfățișarea unui om, Tudor i-ar fi sucit gâtul dintr'o mișcare.

În nopți târzii, Tudor studia tratate de medicină. Sanda se sfătuia cu doctorii.

— Tu în cine ai încredere? a întrebat-o Tudor. În mine ori în doctori? Sanda, nu mai știi să râzi... Nu-i bine...

De câte ori vreun doctor îi dădea a înțelege că totul e pierdut, Tudor își făcea următoarea socoteală:

— Plămânii mai țin încă douăzeci de ani. În cel mult trei-patru ani se va descoperi un medicament care va răpune definitiv boala de plămâni. Rinichiul meu o să-și facă serviciul de unul singur, încă cel puțin zece ani. Până atunci se vor introduce operații de înlocuire a rinichilor. Medicina trebuie să vină în sprijinul meu. La cincizeci de ani tot voi ajunge! Ce-am făcut până acum? Am douăzeci și cinci de ani și nimic, nimic n'am trăit cu adevărat, nimic în afară de durere. Ca oricare om de pe lumea asta, am și eu dreptul la viață!

L-au culcat iar pe un pat de sanatoriu și i-au spus așa:

— Stai întins ziua întreagă. Nici capul să nu-l miști.

Tudor a privit o zi, două, trei, prin fereastră, spre crestele înzăpezite ale munților. Înzăpezite le-a lăsat în urmă cu doi ani, înzăpezite le-a găsit. Amarnic peisaj!

Avea la el o singură carte: poeziile lui Taras Sevcenco. Se ferea de doctori, să nu-l vadă când citea. A învățat poeziile pe de rost. După o vreme, a coborât din pat: „Nu mai pot și nu mai pot. Lăsați-mă să ies de aici!“. La organizația de partid a ziarului unde lucra Tudor, a sosit într-o zi o scrisoare: „Vă anunț că sunt responsabil cu munca cultural-artistică în sanatoriu. Am organizat seri literare, festivaluri și mici excursii. Ar fi bine dacă cineva s'ar deplasa să-mi controleze activitatea. Cer ca într'una din ședințele de partid să se analizeze și munca mea, pe o perioadă mai îndelungată. Dacă îmi permite sănătatea, voi participa la ședință. Tudor“. Ținea legătură cu redacția. I se trimeteau stenogramele diferitelor ședințe, i se cereau păreri. Ne pomeneam că sună telefonul: „Aici Tudor, vreau să vă dau câteva sugestii“. Sau: „Ce se aude cu cutare?“ Am avut tot timpul impresia că Tudor nu e într'un sanatoriu, ținut la pat, ci se afla în oraș, acasă, și pentru că are mult de lucru, se înțelege cu noi prin telefon.

În vară, înainte de Festival, sanatoriul a fost vizitat de o doctoriță dintr'o țară străină. Întâmplarea a făcut ca doctorița să asiste la o consultație amănunțită care i se făcea lui Tudor. A privit, a ridicat din umeri, apoi a cerut explicații. A exclamat, în franceză: „Dar acest om este mort! După toate indiciile, acest om trebuia să moară de mult!“

Câteva minute, doctorii au trebuit să întrerupă consultația pentru că Tudor râdea cu lacrimi.

Atunci a venit și Sanda la sanatoriu, să-l viziteze. Era activistă a Comitetului Central U.T.M., avea răspunderi mari și mereu alerga prin țară. Cele mai chinătoare ceasuri ale vieții ei erau cele în care călătorea cu trenul.

În tren n'ai telefon, nu poți chema Predealul, nu-l poți întreba pe Tudor:

— Ce faci? Nu-i așa că ți-e mai bine? Te aștept...

Când era în București, ori în alte orașe, Sanda vorbea cu Tudor la telefon de două, trei ori pe zi.

— Tudore, știu să râd... Ascultă...

În toate scrisorile pe care i le trimisese, în convorbirile telefonice, Tudor spunea că se simte bine, curând se va însănătoși și va părăsi sanatoriul. Cum a venit, Sanda s'a dus plină de încredere la director și l-a întrebat:

— Când îi dați voie lui Tudor să plece de aici?

— Iartă-mă, dar trebuie să-ți spun adevărul. Nu te înspăimânta. Sănătatea lui Tudor e în primejdie. Câte tratamente nu i s'au aplicat — dar fără rezultat. Am chemat academicieni să-l consulte — degeaba. A propus el un tratament. Efectul — același, să nu mai vorbim. Nu mai stă în puterile noastre...

— Ah, dece vă mai rabdă pământul?

Tudor a venit la ședința de partid, pentru a-și susține recomandarea făcută lui Mihai Badea. La vreo lună după asta, am aflat că în zilele petrecute în București, se prezentase la Facultatea de Filosofie și ceruse să fie examinat pentru a nu pierde un an de studiu. Profesorii îi refuzaseră cererea.

— Ești bolnav! N'ai voie să depui asemenea eforturi.

„Da? Oamenii cred că fac umbră pământului de pomană? Așa nu se poate trăi“. Când s'a întors la sanatoriu, le-a pus doctorilor următoarea întrebare:

— Câți ani credeți că voi mai trăi, urmând tratamentul acesta?

Doctorii s'au privit încurcați și au încercat să întârzie răspunsul.

— Să spuneți adevărul...

— Câteva zile, poate. Mai mult...

La cererea insistentă a lui Tudor, doctorii, deși aveau sentimentul penibil că fac un lucru cu totul străin meseriei lor, au fost nevoiți să socotească, cu aproximație bineînțelese, câte zile de viață mai are.

— Optsprezece! — i-au spus.

— Optsprezece!... Optsprezece zici? s'a adresat Tudor, aspru, doctorului care îi vorbise. E impresionant cu cât sânge rece spuneți voi, doctorii: Mai ai optsprezece zile. De acum, testamentul... Parcă ați spune: Mai ai optsprezece zile până te însori. Termină-ți costumul de ginere! La dracu', doctore! Dece mai există medicină, dece mai există doctori — dacă nu-s în stare să scape un om dela moarte? Trate, aparate... Dece le mai țineți aici? Le lăudați: sunt extraordinare, dar mie îmi spuneți: o să mori.

Tudor a ieșit pe coridor. A alergat buimac dela un etaj la altul, deși mișcarea îi era interzisă. S'a oprit într-o sală și a jucat ping-pong. După câteva minute a svârlit paleta și s'a dus la o masă de șah. Nimeni nu-i putea smulge o vorbă. Nu-și mai simțea mâinile, capul, trupul. Simțea doar nevoia să facă ceva, cât mai multe, să nu stea locului. Era îndemnat poate de impresia, nu întru totul lămurită în mintea lui, că de îndată ce va înceta să se miște, trupul îi va înțepeni, iar el, Tudor, nu va mai fi decât o piatră fără suflare.

Stors de puteri, o jumătate de zi a stat pironit pe pat. N'a vrut să primească medicamente, nimic. „Ce poate face un om în optsprezece zile? Optsprezece zi-le! Filosofie nu poate studia — și nu are rost. Plimbări? Da, plimbările sunt plăcute, mai ales prin părțile astea. Să te plimbi, cântând la chitară! În optsprezece zile un om poate citi mult, foarte mult... Tolstoi...

am citit puțin; Balzac, puțin... Șolohov... Unde sunt poeziile lui Eminescu? Aduceți un volum de poezii populare!

Gândul că va pleca din viață fără să cunoască comori ale culturii universale pe care le gustă oricare om, îl sfâșia.

I s'au adus cărți din Predeal, din București. A luat una, a citit câteva pagini și a aruncat-o. Alta! Intr'un ceas îi treceau prin mână zeci de cărți. N'avea răbdare să citească. Optsprezece zile... Când să citești atâtea pagini? Citesc o sută, o mie, ei și? Am citit totul? Nimic n'am citit. Chiar dacă aş citi tot ce s'a scris pe lumea asta, ce-aş rezolva? M'aş duce pe cealaltă lume mai deştept? La dracu! Eu trebuie să trăiesc. La dracu văicărelile! Am douăzeci și cinci de ani. Sunt comunist. Oare mai există în țara asta un singur comunist care să fi dat atât de puțin partidului cât am dat eu? Douăzeci și cinci de ani... patul de spital... Doctori care îți spun: mai ai optsprezece zile...

Tudor a chemat-o la telefon pe Sanda.

— M'am ridicat din pat. Mă plimb, cânt... Mi-e dor de tine.

Fata a plecat din București într'un miez de noapte, cu mașina. A intrat în sanatoriu după îndelungi certuri cu doctorii și a alergat spre camera lui. Era către dimineață. Tudor sta rezemat de fereastră. A îmbrățișat-o pătimaș, cu disperare, ca și când s-ar fi temut că i-o răpește cineva. S'au plimbat prin cameră, s'au așezat la masă, iar Tudor o ținea mereu de braț. O strângea lângă el și tăcea, îndelung.

— Sanda, fără tine nu pot... Mă sting, cum se stinge ziua când nu mai are soare... Așa m'am născut... să nu pot trăi dacă nu iubesc și nu sunt iubit...

„Să-i spun oare? Va trebui deci să mă despart pentru totdeauna de ea... să-i spun: mor! Nu... o îndemn să plece la București și îi trimit o scrisoare.“

— Tudore, mi-e teamă că o să înebunesc de fericire în clipa în care o să te văd sănătos... în casa noastră.

— Sanda... eu... mai am... Sanda...

— Știu că nu-ți convine cicăleala, dar o să te cicălesc ca o soacră, să te îngrijești, să...

Sanda se strângea la pieptul lui, încrezătoare, fericită. Tudor trăiește, va fi sănătos, va fi al ei, iar ea îi va păzi viața...

Se arăta o zi frumoasă, soarele se dăruia cu voluptate, își încercau glasul vietățile acelor locuri, însăși pădurea bătrână fremăta — parcă respira asemenea unui om; toate, dar toate, în acea zi, vesteau universului: trăim.

— Trăiesc, a șoptit Tudor, sprijinindu-se de brațul Sandei.

Au pornit la plimbare, fără o țintă anume, mânați de dorința de a-și îmbăta inimile de fermecul și tăria naturii atotbiruitoare.

— Frumos trebuie să fie prin Făgăraș, acum! a spus Tudor.

— Când mergem, Tudore? Vai... Să plecăm iar prin sate... Măcar câteva zile să stăm în Făgăraș... Ție îți mai scriu cei de acolo?...

— Sanda, tu crezi că există ceva mai puternic pe lume decât omul?

Intrebarea a surprins-o. Tudor părea chinuit.

— Nu cred... a spus ea, cu siguranță.

— ... Un brad, cât de falnic ar fi, îl lovești de câteva ori cu securea și-l dărâmi... Un munte, poți să-l ștergi de pe suprafața pământului cu câteva kilograme de dinamită... Un oraș... tot ce vrei... dar omul nu se lasă doborât. Am impresia, Sanda, că nu m'aș prăvăli nici chiar dacă un glonte mi-ar străpunge inima, capul... Nu mor, pentru că nu vreau să mor... Nu-mi pot închipui că ar putea veni o zi în care eu să nu mai exist, să nu mai am gânduri, să nu te sărut pe tine, să nu văd soarele...

— Tudore...

— ... Moare tot ce nu are ideal în viață, dar omul nu... Viața adevărată este însăși lupta pentru împlinirea idealului... Numai în felul acesta se poate vorbi de viață... Tot ce se stinge înainte de a atinge țelul râvnit, deci înainte de împlinire, nu se cheamă viață...

S'au întors la sanatoriu, târziu, veseli. Un doctor tinerel, care îl văzuse pe Tudor plimbându-se cu Sanda, l-a întrebat:

— Ți-e soră... aceea cu care te plimbai?...

— Nu, doctore... E Sanda, iubita mea...

Doctorul l-a privit mirat.

— Nu crezi? Dar ce mă socotești dumneata? Eu n'am dreptul să iubesc? Nu pot să iubesc? Sunt viu și iubesc, doctore. Înțelege, doctore; nu mor. Nu vreau să mor!

Tudor a intrat în cameră și s'a uitat, disprețuitor, la pat: s'a terminat, nu mai lăncezesc...

S'a oprit în fața unei oglinzi mari. S'a cercetat, atent... Cute în jurul ochilor, a buzelor. Ce-i asta? Bătrânețe? La dracu! Fire albe sunt? Nu! Nu mai știi să râzi, Tudore?

Incepu să facă mișcări cu mâinile, să se învâртеască, asemenea unui om care încearcă să se desmortească, după un somn greu și incomod.

„Așa, tovarășe Tudor“... Se privea în oglindă și zâmbea... „Tovarășe Tudor... partidul își încredințează o sarcină... Cea mai importantă sarcină de partid din viața ta... Tovarășe Tudor... ai sarcina să trăiești... Numai dacă o vei îndeplini se va putea spune despre tine că ești comunist...“

Optsprezece zile... nouăsprezece zile... o lună... Când i s'a spus că au trecut optsprezece zile, Tudor a tăcut, întâi nedumerit...

— Ce-i cu asta? A... da... trăiesc!

S'a repezit la telefon și a cerut să i se dea Bucureștiul. S'a certat cu telefonista dela centrală.

— Dă-mi imediat legătura. Aici e Tudor (parcă spunea: aici Consiliul de Miniștri), trebue să vorbesc.

— Trăiesc, mi-a spus.

A urmat un val de cuvinte pe care doar un om fericit le poate rosti.

— Dacă mai sunt prieteni lângă tine, dă-mi-i la telefon.

Tudor a chemat la telefon toți prietenii și cunoscuții.

— Trăiesc.

Le-a scris despre ce o să facă după ce se va însănătoși. S'a dus iar la doctor.

— Câte zile credeți că o să mai trăiesc?

Doctorii au refuzat să răspundă.

— Câte zile, întreb... Dar sunt convins că o să mai trăiesc cel puțin patru, cinci ani. Ei și, ce viață e asta? Un om care mai respiră, dar de fapt e mort. Nu, eu nu pot trăi așa. N'am venit pe lume să trândăvesc. Faceți-mi operația... Asta e singura scăpare.

„Asta e singura scăpare“. De fapt, pe lângă speranță, Tudor ascundea în vorbele acestea unsimțământ crâncen: s'ar putea să scap, s'ar putea, mai ales că sunt gata să renunț pentru totdeauna la viață. Dar Tudor refuza să se gândească la această din urmă posibilitate. Le spunea doctorilor:

— Sunteți obligați să mă redați vieții.

Vreme de două săptămâni nu s'a găsit niciun doctor care să se încumete să facă operația.

— E o aventură, o... Nu s'a mai încercat...

— Voi aveți datoria să încercați tot ce se poate încerca.

În momentul în care l-au urcat pe masa de operație și se pregăteau să-l lege în curele, Tudor și-a adus aminte de ceva și i-a spus doctorului:

— Poftim carnetul meu de partid... Te rog... imediat după operație să-l predai cuiva din biroul de partid. Să-l păstreze zilele astea, până când mă desmeticesc.

Nimeni să nu întrebe dacă Tudor mai trăiește ori nu. Socotesc absurdă această întrebare.

RASUL HAMZATOV

POEZII LIRICE

*Sunt iar în drum spre tine, draga mea,
Și număr ceasurile. De ce oare,
Rapidul merge-atât de'ncet? Aș vrea
Să se prefacă'n pasăre, să zboare!
Ca vântu-aș vrea s'alerge, și'ntrecându-l
Să se avânte cum îmi zboară gândul!*

*Mă uit, cu-obrazu'n palmă, pe geam, și mi-i necaz
Că drumul e atât de lung, de lung;
Și soarele răsare și sue către-amiiaz
Și-apune, și e noapte, și eu nu mai ajung.*

*Și mă gândesc că lângă tine-acasă
De-i noapte sau de-i ziuă nici nu-mi pasă.*

*Demult mi-i inima la tine'n prag
Și eu în tren mă tot hurduc mereu;
Și mii de stele mă petrec cu drag
Și ard nestânse ca și dorul meu.*

*S'aprend prin mari orașe luminile spre seară
Și calea către tine, chiar noaptea mi-o fac clară.*

*Și nourii trecând pe cer în grabă
„Cum stă ea fără tine?“ mă întreabă.*

*Pe geam când vine-o rază de soare să se joace,
Se uită'n ochii mei: „Ea ce mai face?“*

*Iar eu blestem atâta depărtare
Și mă întreb: „Dar mă așteaptă oare?“*

*Prietenele tale sunt bune și de treabă,
Dar eu să se mărite-aș vrea, cât mai de grabă!*

*Petreci cu ele-atâtea dulci clipe prețioase
Incât aş vrea la uşă să pun zăvoare groase.*

*De câte ori nu mi s'a întâmplat
Să măsur plin de ciudă odaia'n lung şi'n lat
Nădăjduind că poate prin minte le va trece
C'au stat destul şi-ar trebui să plece!*

*Mă tot uitam nerăbdător la ceas
Dar vremea leneşă mergea la pas.
N'or fi stat mult dar mie, ce să fac,
Mi se părea că au venit de-un veac.*

*Nu obosesc de-atâta trăncăneală?
Nici gând! Nădejdea mea e în zadar.
Vorbesc o zi întreagă, şi nici o oboseală,
Dar mie îmi fac capul calendar.*

*Vrem seara să fim singuri? Când ne simţim mai bine
Hop, iată o prietenă că vine.*

*Aşa şi cu poetul. Se scoală'n zori să scrie,
Dar vreun flecar soseşte, şi-adio poezie!*

*Şi-acuma, iată, ai să vezi că vine
Vreuna iar... Acuşi auzi cum bate...
Prietenele tale, ar fi bine
Dacă'n curând le-am mărita pe toate!*

*Stăteam de vorb'odată cu un bătrân din sat,
Pe malul râului. L-am întrebat
Pân' la ce vârstă dragostei îi place
Cu inimile noastre să se joace.*

*Cu toate c'avea părul colilie
Moşneagul mi-a răspuns că el nu ştie
Şi că să 'ntreb pe altul mai bătrân...
Am întrebat, dar veşnic fără răspuns rămân.*

*Chiar când oiu fi cu părul colilie
Dragostea mea tot tânăr'o să fie,
Şi sufletul ei te va'ncălzi mereu.
Şi cald, şi tânăr m'oiu simţi şi eu.*

*Şi dac'o să mă 'ntrebe careva
Pân'la ce vârstă dragostea'ncălzeşte
Am să răspund ca moşul: „Nu ştiu; binevoeşte
Pe altul mai bătrân a întreba!”*

*Revista iar refuză versuri în care-i vorba despre tine.
Redactorul mi-a spus că lumea nu cere poezie de-asta.
Dar versurile deocamdată le-a luat și le păstrează bine
Căci vrea acasă să le ducă, să le citească și nevasta.*

In românește de Al. Philippide

PARTIDUL ȘTIE

*Sgârcit era la vorbă tatăl meu.
Adesea, noaptea el fuma, fuma.
Bogaților se supunea din greu
Răbda din greu, iar când nu mai putea,
El își rotea privirile'ngrijate
Și-i blestema pe nesătui cu teamă.
Dar gândurile lui involburate
Nici tu nu le știai pe-atuncea, mamă.*

Partidul însă le știa pe toate.

*El a știut curând ca să unească
Cuvintele de tata nerostite,
Cum și durerea mută, părintească,
Intr'o unică, mare, neclintită
Și 'naltă Hotărîre:*

*Puterea Sovietelor ne'nfrântă
Pământ țăranilor săraci
Și pace'ntre popoare totdeauna.*

*Aveam pe-atunci un an neîmplinit,
Porneam pe drumul vieții în curând.
In leagăn, eu plângeam neconținut
Și-afară se văeta un om flămând.
Vuiiau împușcături îndepărtate,
Se întindea pârjolul inamic,
Iar vorba de „armean“ era călcată.
Părea că lumea nu știa nimic,
Partidul însă le știa pe toate.*

*La o ședință mare, de curând,
Al mamei strigăt cu al meu, unite
Cu gemetele scumpului pământ
Și-al holdelor culcate de copite
Le-a transformat în imn de libertate.*

*Și'n drumul nostru greu răsună, iată
Un glas, ce cere, străbătând prin toate:
Armenia să fie liberată.*

*Eu m'am născut atâta de târziu!
In anii grei ai istoriei lui
Al optălea capitol, precum știu.*

*Octombre se 'mplinise... Tot mai strâns
Se ridicau în jurul tău popoare.
Pe Vranghel și Colceac tu i-ai învins
Intemeind o pace creatoare.*

*Chiar de pe când pe brânci eu mă târam,
Ai mei intrau în casă spațioasă.
In satul meu cu mingea mă jucam
Și mi-ai deschis o școală luminoasă.
Aprins-ai în Magnita focuri vii
Și-ai înverzit ținutul meu cel tare,
In fața mea deschis-ai drumuri, mii,
Spunând apoi: „Alege-l pe oricare!”*

*Nu mi-ai cerut nici când nicio răsplată,
Dar pentru-atâtea bunuri care-mi vin,
Cu dragoste de fiu adevărată
Intâiul cântec astăzi ți-l închin,
Ca un copil ce 'ntâiul lui câștig
Cu drag îl dă în mâna mamei sale.*

*Născut și eu pe când se făurea
Un greu capitol al istoriei tale
Nu vreau să-mi bată inima'n zadar.
Eu vreau prin muncă și prin al meu cânt
Să'nscriu și eu un singur rând măcar,
Să împlinesc istoria c'un rând
Al tatălui, al fiului, și a mea.
Istoria acelor lupte care
Popoarele unite le va da
A visului măreață așezare.*

*Cu grije l-am culcat pe fiul meu,
L-o frământa idei sau vise poate?
Incerc acum să le ghițesc și eu
Partidul însă azi le știe toate.*

In românește de Tudor Mănescu

MI-AM AMINTIT DESPRE ACEASTA, AZI

*Din tancuri ultimele schije mușcă,
Și's ultimele focuri rari de pușcă,
Și kilometrii ultimi de umblat...*

*În patruzeci și cinci, în Primăvară,
Mi-aduc și-acum aminte, ca soldat
Eu am trecut atunci din țară'n țară.*

*Țin minte case ce ardeau la rând,
Și tancurile noastre din Ural,
Pe străzile Berlinului intrând.*

*Victoria finală-i la un pas,
Și vom avea și noi cuvânt și glas.*

*...Țin minte
lagărul de concentrare
Incendiat în zilele acele.
Tanchiștii îl văzură prin turele.*

*Și am văzut cum tancuri au pornit,
Cum cel întâi K. V. deschise foc,
Cum a sfărmat zăvorul ruginit,
Și poarta'n țândări a sărit din loc.*

*Un miros de mesteacăn, ca o boare
Umpluse-al libertății aer tare.*

*Și stea n'a fost pe bolta cea albastră
Mai mândră decât este steaua noastră.
Polon, slovac,
Francez și belgian,
Toți se grăbeau să iasă fiecare,
Acelor stele în întâmpinare.
„Slavă lui Stalin“ răsuna ca'n cânt,
În toate limbile depe pământ.*

*Văzut-am câți prieteni Pacea are,
Când a ieșit pe drumuri în șuvoi
Din lagăre, la viață și la soare,
Europa cea salvată-atunci de noi.*

*... Și azi,
în zori,
când pașii mi-i înșir,
Spre munca mea de-aicea, de la noi,
Și când citesc de-atomicul delir,
De pregătirile pentru un nou război,
Imi amintesc din nou atât de bine,
De marșul ce-am făcut ultima oară,
De Reichstagul în flăcări și ruine,
De florile ce'n tancuri ne-aruncară,
In patruzeci și cinci, în Primăvară.*

In românește de Demostene Botez

DODENI - JURNAL DE ZI

RĂZVRĂTIRILE ȘI UMILINȚELE CELUI MAI NEASTÂMPĂRAT DINTRE COPIII DUNĂRII

Dintre toți copiii Dunării care se sbenguie pe meleagurile noastre, s'a făcut să fie Bistrița cel mai neastâmpărat. Dela primii-i pași chiar, trăiește o neistovită fierbere, o veșnică răzvrătire împotriva a tot ce-ar îndrăzni să i se pună de-a curmezișul; fie cremene de munte, pădure fie, sau omenesc sălaș. Deplina măsură a înspumegatei sale mâinii și-o dă la Toance, locul atâtor dramatice întâmplări. Invinse, stânci se prăvălesc aici, rostogolite și fărâmate de iuți șuvoaie — și numai oameni dibaci și îndrăzneți își pot călători devala plutele; de aceea, poate, apoi, ca singurii care au isbutit să biruie apa, ei își înalță cu mândrie frunțile înspre stâncile și brazii doborâți de puhoi. Dar nu întotdeauna... Câți oameni pieriți și vite înecate câte, și câte pământuri potopite în primăvăfă — nu cuprinde istoria acestei ape? Pentru neastâmpărul ei, cu veacuri în urmă încă, oamenii au botezat-o Bistrița, adică „cea repede“, și așa i-a rămas până astăzi numele.

Dar, oricât de aprigă se arată a fi, Bistrița s'a văzut nevoită, dela dintâia-i călătorie prin lume, să se arate supusă, potrivit-și zi și noapte undele după cerul pe sub care-și rostogolește apele.

... În nopțile cu cer întunecos — întunecoasă e și Bistrița; iar în alte nopți, când cerul e înțepat de luminile reci-argintii ale miliardelor de stele — miliarde de asemenea scânteieri de oțel licăresc și pe ape.

... Ceasul dintâi al dimineții — când cerul e acoperit de albăstreala cețoasă ca a unei fantastice pietre subpământene — colorează și apele Bistriței în acelaș vinețiu-cețos.

... La cumpăna zilei, văzduhul auriu, sticlos al amiezii, se pogoară peste apă, făcând-o să strălucească asemeni unui vechi ban de aur.

... Apoi, la vremea asfințitului, Bistrița, ascultătoare, își potrivește din nou culoarea după cupola ruginie a cerului.

Cu nimic și niciodată n'a putut ieși neastâmpărata Bistriță din această umilitoare vasalitate. I-a rămas în schimb libertatea de a-și mâna după bunul plac apele, libertatea răzvrătirilor, pe care a și folosit-o în plinătatea ei, mânioasă parcă pe propriile-i umilinți.

Și iată sosit acum și ceasul sfârșitului celei din urmă și celei mai falnice dintre libertățile sălbatece ale apei; libertatea răzvrătirilor, cu care de veacuri s'a mândrit prin lume cel mai neastâmpărat dintre toți copiii Dunării.

Oameni mulți, nenumărat de mulți, cum n'a mai cunoscut Bistrița nicio dată, s'au așezat dealungul malurilor sale. Indrăzneți și puternici, asemeni biruitoarelor dela Toance, dar fără să încerce mulțumirea unei izbânzi de-o clipă ca cea a plutașilor, ei s'au așezat aici cu familiile lor, durându-și locuințe și cinematografe, spitale și teatru. Greu atârnă în cumpănă prețul luptei: supunerea pentru veșnicie a neastâmpărului Bistriței; tocmai de aceea și pregătirile lor, ale oamenilor, se fac cu atâta chibzuință și răgaz, menite să statornicească pentru toate timpurile domnia lor asupra apei.

Bistrița însă, trufașă și nepăsătoare, pășește plină de măreție prin această vale largă, care adăpostește noua așezare omenească — Dodenii, și în tălăzuirea maiestuoasă a apei se face auzită siguranța oarbă a celui care se știe de neclintit. Incredințată de aceasta, cum și de faptul că o altă umilință decât supunerea în fața cerului nu poate fi, Bistrița cântă...; își desfășoară apele și cântă! În această unduioasă vale, Bistrița cântă cu o neasemuită frumusețe. Prilej de într'aripare pentru oameni care simt bucuria de a locui și a clădi oglindindu-și chipurile în această vestită apă, ascultând totodată, ca pe o rară melodie, sbuciumul celui mai neastâmpărat dintre toți copiii Dunării. Așa se află în această vale, de puțină vreme, om și apă, față'n față, cântărindu-și din priviri, ca doi potrivnici pe măsură, unul celuiilalt, virtuțile. Sunt acestea răsvrătirile și umilințele celui mai neastâmpărat dintre copiii Dunării...

Ele, de veacuri, i-au făcut faima.

SEMNIFICAȚIILE UNUI DRUM

... Dintâiul semn al dimineții, i-l dă omului Bistrița. Undele-i întunecoase, cu scânteieri de cuțit, devin dintr'odată vineții; prin aceasta, apa urmează din nou, orbește, voința suzeranului ei. Trecerea se făptuiește în mai puțin de o clipă poate, așa încât, nici cei care la acest ceas au veghiat cu băgare de seamă — nu pot spune când anume s'a săvârșit...

Deasupra văii se ridică o geană de lumină, și din întuneric încep să se profileze păduri fantastice, vineții-cețoase, din care se deosebesc deopotrivă coroanele stejarilor și cele ale fagilor, pe deasupra cărora, semețe și drepte, răsar pe culmi lănciile bine ascuțite ale brazilor. Această clipă aduce cu ea și svonul de alamă al cocoșilor, destelenind tăcerea somnului de noapte. Cântecul ascuțit al păsărilor, care de veacuri i-a trezit pe oameni în faptul unei noi dimineți de muncă — nu se bucură însă în Dodeni de cuvenita luare aminte.

Aici, oamenii s'au obișnuit cu un altfel de cântec care pătrunde, pe calea undelor, în fiecare casă. Acel „bună-dimineța“ pornit din cutioarele albastre de pe pereți și de pe mesute, face, ce-i drept, o concurență neprietenască pintenaiților din ogradă — dar pe el îl ascultă oamenii, și odată cu el știu că a venit faptul dimineții. Și oricum, plăcut e să pornești la treabă ascultând, pe malul sălbatic al Bistriței, ultimele știri din toate colțurile lumii, precum și marșurile vesele ale începutului de ziuă. Indărătnici și neînțelegători, cocoșii își îndeplinesc însă cu aceeași stăruință datoria moștenită din generație în generație, neputând pricepe în niciun chip că trâmbișările lor ar putea fi de prisos...

Curând, pe șoseaua ce leagă Bicazul de Dodeni se ivește primul om. Mulcomit e pasul lui, măcar că răcoarea zorilor l-ar face să și-l iutească. O haină albă de ploaie îi acoperă strâns umerii, scoțând la iveală trupul.

trestie dar bine înodat al omului, cu palmele adânc înfundate în buzunări. Fața pe care se odihnesc doi ochi ca firul ierbii, potoliți și ei ca și pasul drumețului, înfruntă cu mulțumire răcoarea. Mulcomit e pasul lui, întâi din pricina firii sale moldovenești; într'al doilea, din aceea că omul e de prin partea locului. Astfel, nu este cuprinsă în această încetineală nici nepăsarea drumețului oarecare, nici mirarea celui fermecat, cumva, de dulceața priveliștii, ci obișnuința, cumpănirea îndelungată, pierzându-se în anii copilăriei încă, a mereu aceluias drum.

S'a născut în rândul celor care, de cu noapte, plecau în pădurea regească cu țapine și cu toporiști pe umeri, trudind până'n noapte, cu prețul unei coji de pâine, — pentru îmbuibarea lui vodă. Pe acelaș drum de acum, întovărășind Bistrița, păseau altădată acei oameni. Era colbos drumul, și hârtopit. Dealungul lui a plecat odinioară la meserie Dumitru Pintilie. Dealungul lui s'a reîntors zidar. Dealungul lui, apoi, în atâtea dăți, a pășit alături de țapinari, sporind mulțimea iobagilor lui vodă. Și tot dealungu-i a bătut, întâia oară, după grei ani, calea spre șantierul hidrocentralei, deschis aici. Printre primii a fost atunci. Ghem de amintiri îi leagă astfel pasul de acest drum. Numai că nici drumul nu mai e cel de odinioară...

...Ci bulevard. Bulevardul noii așezări omenești, Dodeni, străbătând această vale brățiș cu Bistrița; și întâia oară acest drum, altădată atât de umil, poate ține tovărășie, fără rușine, semeței ape. Dar mai presus decât pe măsura apei, bulevardul acesta e pe măsura oamenilor care-l străbat, desculții de ieri, iobagii lui vodă, deveniți ei stăpâni pe această mare moșie. Unul dintre dâșii, drumețul nostru, văzând îngropate sub asfalt colbul și gropile de odinioară, simte că, de fapt, prin aceasta, cu mult mai mult decât atâtea a fost îngropat... Poate de aceea, în mulcomirea pasului său răzbate nu numai dulceața firii sale moldovenești — ci și mulțumirea și mândria biruinții asupra a toate câte stau aici îngropate pentru veșnicie.

Dealungul celor două falnice drumuri, cel de apă și cel de uscat, se întinde orașul Dodeni, neînscris încă pe hartă, dar întipărit de pe acum ca *orașul nostru* în conștiința celor care l-au zidit și a celor care-l locuiesc. Sub ochii lui Dumitru Pintilie, vijelios de repede a crescut orașul. Și cu atât mai vijelios cu cât, pe aceste locuri, înainte, n'a fost nimic — afară decât dacă s'ar putea numi *ceva* acel mărunț cătun care, cu zeci de ani în urmă, și-a căpătat numele dela unul Dodu, muncitor la pădure, primul om sălășluit la poalele acestor munți. Cât de mare era cătunul se poate vedea și dintr'aceea că, în urmă numai cu doi ani, când s'a ridicat aici prima zidire, un dormitor comun, el ar fi fost în stare să-i încapă pe toți locuitorii colibelor de-atunci!...

Vii astăzi, tu călător, cuprinzi orașul cu ochii — și te minunezi. Dar, poate, un localnic, cum e Dumitru Pintilie, pricepe cât de mult înseamnă priveliștea de-acum, cu un veac despărțită de coliba lui Dodu. Dar, în fapt, cu doi ani numai...

Doi ani numai... Ce poate fi mai nou decât un adevărat oraș ridicat în acest neauzit răstimp? In judecata lui Dumitru Pintilie, nu sunt însă toate „noi“. Clubul, cantina? Astea-s clădite de mult. Cum vine asta... de mult? nu-ți poți ascunde mirarea. Așa, bine; de-amu două toamne, zice omul. Acum două toamne — și acest om mai poate spune *demult*! Dacă și asta e demult, ce poate să mai însemne *de puțin*?... Teatrul, dispensarul, căminul de zi, răspunde senin Dumitru Pintilie. Privești la omul acesta

cu ochi potoliți, cu mers molcom și te gândești că dacă l-ai întâlni din nou, peste șase luni bunăoară, o să-ți spună atunci — cu aceeași seninătate — că teatrul, căminul de zi, dispensarul sunt... *de mult*. Chibzuind, nu poți totuși să nu-i dai dreptate. Lui, omul primelor începuturi, martor și părtaș al înălțării fiecărui zid, al băătoririi fiecărui drumeag — firesc e să i se pară atât de lungă și cuprinzătoare istoria orașului. Și tot atât de firească e și vorba: *de mult*...

Pe drumul dinspre Dodeni, lunecă Ziss-uri, Skode, Pobede. Din fuga camioanelor, zorind spre șantier, oamenii îi dau binețe, ca unui bun prieten; drumețul nostru le răspunde. În acest ceas al dimineții, când undele Bistriței rămân încă vineții, șoseaua forfotește — și poate puține artere de circulație din țara noastră mai cunosc acest vesel vălmășag de oameni și mașini. De acum încolo, drumețul se oprește la fiecare pas. Pe mai toți cu care i se încrucișează calea, îi cunoaște. Și asta tot *de mult*... De la începuturile șantierului, când oamenii erau puțini, comuniști doar o mână, și el, Dumitru Pintilie, cel dintâi secretar al primei organizații de bază. Mulți oameni noi, acum. Și pe ei îi cunoaște. Un tânăr slăbuț se oprește să-i spună programul de Sâmbătă; un mecanic vrea să plece în concediu, la cură; nemulțumită, o gospodină tună și fulgeră că i s'au dat struguri terciuți la „Aprozar“. O nouă zi de muncă a început în Dodeni. O zi ca toate celelalte... Noroc, frate! Să trăiești! — se salută oamenii între ei, ca vechi prieteni (obiceiul acestui tânăr oraș!...)

Și, la urarea lor, Dumitru Pintilie, președintele comitetului de întreprindere din Dodeni, le înapoiază molcom, în graiul său moldovenesc: *zîua-bună*.

OCHIUL LUI VERESCEAG

Dacă în restul Dodenilor, bătălia dintre cutioarele mici, albastre, și orătăanii a fost câștigată cu destulă ușurință de cele dintâi, într-o singură casă numai, sorții de isbândă sunt când de o parte, când de alta — delă dimineată la dimineată; căci nu arareori familia lui Filip Veresceag e trezită de corul pe multe voci al întregului păsăret în ogradă, din rândul căruia cele trei găini moțate, cârdul compact al răzuștilor, bibilicile gureșe și stolul celor douăzeci de porumbei, caută fiecare să-și impună glasul...

Familia lui Veresceag, ca una dintre cele mai vechi din oraș și totodată ca cea mai numeroasă dintre toate, se bucură aici de mare faimă. Luați laolaltă, părinții și cei opt copii, depășesc vârsta matusalemică de 200 de ani! Și moșul Veresceag — cum îi umblă numele — (nu-i el chiar așa moș, ba se ține sdravăn de tot, dar cum să nu fie *moș* cu asemenea familie?!), când vine vorba despre-ai lui, nu-i numește altminteri decât „brigadă complexă“.

„Socotate și dumneata! Băiatul cel mare îl am strungar; Florica și Gherghina îmi sunt zidărite și activiste UTM; a mijlocie umblă să se facă artistă; Costică, ăl micu, e la elementară și două le am la grădiniță... A! Și-am uitat să-ți amintesc de Mioara, care-i bobinatoare. Ce mai vrei? Mama — spune el despre soție — e cum ar veni „gospodarul“ brigăzii; iar eu îs zidar“.

Așa e, dai din cap. Cu adevărat *brigadă complexă*!

Complexă cum e, brigada lui Veresceag ocupă în Dodeni un întreg apartament și mănâncă... în două schimburi. Prin camere, dulapurile sunt pline. Căci gândiți-vă numai: câte perne, cearceafuri, haine, ciorapi, cămăși, farfurii, căni, furculițe, cărți sunt în această familie! Bine că sunt, face „gospodarul“. Atâta grijă să fie, că-s multe și că nu mai încap! Alt' dată nu

erau de niciunele. Tot zece erau ei și altădată. Și la toți zece un singur pat și-o singură pătură. Acum au covoare pe jos și scoarțe pe pereți.

— Slavă domnului, zice mama, moșu' și ai mari câștigă. Ția micii merg la școală, învață carte. E bine.

...La acel „bună-dimineața” din difuzor ori la concertul coral al păsărilor, primii care se trezesc sunt mama — ca „gospodar” — moșu' și copiii din producție. Alcătuiesc cum s'ar zice, schimbul întâi. De'ndată ce-și bea ceaiul, moșu', întovărășit de Neagu, băiatul cel mare, o pornește dealungul Bistriței în sus, spre șantier. Pe drum, îl întâmpină hăulitul pușcăturilor în stâncă, răsunând pe toată valea, adânc și grav, tăindu-și cale printre munți, foșnind frunzele și sperind de moarte Bistrița. În urma celor doi, umbre lunguiețe se aștern pe șosea: mai îngustă a băiatului, mai rotundă a tatălui.

Dealtminteri, îmbrăcat gros, purtând pe umeri o manta de ploaie de culoarea tutunului, bătrânul pare din spate, călcând domol și cu blândețe, un urs bun. Cu acest pas al lui, a cutreerat o viață de om — zidind atâtea! Așa, ca pe un urs bun și înțelegător, dar aspru la treabă, îl cunosc copiii săi; și nu-i vorba aici doar de cei opt ai lui, din familie, ci și de cei peste două sute de flăcăi pe care, în ultimii ani, ca meșter, i-a învățat Veresceag meseria. Cu pasul acesta de urs bun a cutreierat el, o viață de om — șantiere multe. Din aceste peregrinări, ochii-i albaștri parcă s'au deschis la culoare, obrazul și mâinile-i s'au tăbăcit de praf și de rumeneala soarelui, iar în păru-i roșcat s'a prins o beteală ca pulberea de ciment. S'a mai ales din acest cutreerat și cu o însușire de căpătâi pentru un om al șantierei; s'a ales cu *ochiul*.

Prețios e ochiul marinarului care, de pe pasarela lui, scrutând ceasuri întregi orizontul, zărește cu mult înaintea altora binecuvântata fâșie de pământ. Prețios deasemeni e ochiul doctorului căruia, dintr'o singură privire i se desvăluie boala. Prețios e fiecare ochi ager, fiecare ochi care, după cum sună o vorbă, *vede*. Asemenea ochi a dobândit, într'o viață de om, Filip Veresceag. *Vede* fiecare lucru strâmb de pe șantier, fiecare risipă de material, — și-l doare. Bunăoară acum, ajungând la șantier, observă niște estacade nesmolite. „Li s'ar fi uscat mâna să le smolească? se frământă înlăuntrul său moșul. Nesmolite, o să putrezească iute. Uite-așa își bat joc de lemn... Nu-i doare! Pădurea-i plină de lemn, ce le pasă?” De îndată-i printre dulgheri: „Bine, mă băieți, v'a durut mâna?!” ...Așa-l știu toți. Cu Veresceag nu te joci. E aspru la treabă. Și la vorbă. Tăiș de brici. Nu face lucru de mântuială. Iar dacă lucrul tău a trecut examenul moșului, fii mândru!

Câteodată merge mai greu. Unii nu vor să înțelegă. Sau, mai știi?...

Atunci Veresceag pune mâna pe condei și scrie la ziar: uite-așa și-așa stau lucrurile pe la noi... Pe masa lui de-acasă are moșu' un dosar cu care se mândrește. Răspunsuri primite de la „Scânteia”, dela „România liberă”, dela „Zorile socialismului” din Bicaz. Pentru patroni altădată, nici capul nu-l ducea pe Veresceag. Acum totul e al nostru — și-l doare. Ca un vânător iscusit, mereu e pe urma rezervelor interne. „Nu mă învăța dumneata pe mine”, se găsește câte unul îndărătnic. „Is muncitor bătrân!” — „Degeaba ai mai îmbătrânit, omule, se oțărăște Veresceag, dacă nu ești gospodar. Ori ești gospodar numai la tine acasă?”...

S'ar spune: ochiul lui Veresceag e experiența. Nu-i totul însă. Mai e un „secret” la mijloc... Ochi ager a avut și dinainte. Dar să *vadă* și să nu se

dea bătut când e vorba de îndreptarea celor strâmbe, asta abia în partid a învățat-o.

Adevăratul secret al ochiului lui Veresceag, acesta este...

CUVÂNT DESPRE CEI MAI TINERI LOCUITORI ȘI DESPRE ALȚII...

La ceasul acesta al dimineții, când vinețiile undeale Bistriței încep să bată în verzui, când pare că orașul s'a golit cu totul de mulțimea celor care cu puțină vreme înainte au apucat calea șantierelor, Dodenii intră în stăpânirea deplină a gospodinelor și a copiilor.

O zi ca toate celelalte.

Cu coșuri, cu plase, cu sticle, întovărășindu-se câte două, câte trei, femeile, la acest ceas al dimineții, „fac piața“. Bulevardul, toate ulițele, drumeagurile, toate duc spre centru. Aici, în jurul magazinelor, se țese pe neașteptate o forfotă veselă, un du-te-vino zgomotos, în mijlocul căruia vecinele se sfătuiesc între ele, se întreabă (ce a mai sosit la „Alimentara“, ce gătești azi?), iar vânzătorul dela ghereta cu fructe își laudă profesional marfa proaspătă, sosită în zori dela Piatra Neamț cu autocamioanele: „Ia la mere, mere bune, *neamule!*“

În această forfotă, răsare nevasta lui Veresceag, femeie voinică, cu mâinile amândouă încărcate, neștiind cum să-și drămuiască mai bine drumurile ca să ia și pâinea, și untul, și roșiile, precum și ghetetele „lui ăla micu“, date la cooperativă, la pingelit: „Rupe băiatul ăsta încălțările de m'a speriat!“ Pașii o îndeamnă apoi repede înspre casă, să pună ciorba pe foc — doar nu te joci cu pofta de mâncare a brigăzii complexe... Mai are de dat apoi o fugă pe la școală, unde-i chemată la o ședință a comitetului școlar. Întinde cu aceeași repeziciune foile unei plăcinte, cu care prilej se convinge că nu degeaba își lauda vânzătorul merele. Plăcinta e pentru cină...

Intraga brigadă se adună atunci în jurul mesei și fiecare le istorisește celorlalți cele de peste zi. Mai cu seamă cei mici, revendică fiecare gâtul sau genunchii moșului — și moșu' face el ce face, dar îi împacă totdeauna. Seară de seară își deapănă copiii visurile și, când se ajunge aici, se grămădesc între ei nori de ceartă. Și iarăși trebuie să hotărască tăticul ce e mai frumos: să te faci profesoară, cum vrea Ana, *doctoliță*, cum spune Liuba cea roșcată, sau cântăreț, cum își dorește Costică? Aici intervine mama cu plăcinta și nu se mai ceartă nimeni pentru ce e bine să fii, pentru că, deocamdată, cel mai bine e... să apuci coltucul rumenit. Buna dispoziție îi cuprinde pe toți și începe, apoi, festivalul artistic. Ana, profesoara, aciuită pe genunchii moșului, îi spune „lui și numai lui“ (de răsună toată casa), ce-a învățat azi la grădiniță:

„Dă-mi tăticule și mie
O lopată și-o mistrie
Să mă duc pe șantier
Să mă fac brigadier“...

Și răzbate în aceste versuri rostite de Ana o dorință adevărată, fierbinte; să ajungă și ea mare și s'o învețe moșu' zidărie tot așa cum le-a învățat și pe Gherghina și Florica — care uite acum ce mândre-s! Se lasă apoi o veselie generală și multă vreme răsună cântece pe sub ferestrele lor, nelipsind din însuflețitul cor al familiei nici „basul“ moșului, nici „sopranul“ copiilor — clopoțel de argint.

... Cu aceste plăcute clipe ale tihnei de seară în minte, — cum să nu iasă bună din mâinile mamei plăcinta pentru cină?

Pe când gospodinele rostuiesc toate cele de cuviință pentru ora prânzului, orașelul intră în stăpânirea copiilor. Cineva a făcut socoteala cum că în Dodeni trăiesc peste 1600 de copii ce n'au împlinit încă doisprezece ani.

Iată-i peste tot! Unii, mai îndrăzneți, pe malul Bistriței cu undița în mână, momind peștișorii; alții, îndeplinind cine știe ce misiune gospodărească. Mulți însă, foarte mulți, sunt constructori... în felul lor. Se aciuesc pe lângă o brigadă care lucrează la noile blocuri, privesc cu ochi mirați și flămânzi dibăcia zidarilor, pândind cu aviditate clipa când meșterul lasă puțin deoparte canciocul și mistria să-și răsucească o țigară... Tabărăsc atunci asupra omului, rugându-l cu glasuri ascuțite: „Nene, dă-ne și nouă o și-i-ipcă-ă-ă-ă... Dă-ne și nouă trei cu-u-ue-e-e-e“...

Pe cei mai mărișori însă, îi afli la Centrul școlar, clădire așezată dealungul bulevardului cu geamurile larg deschise spre Bistrița. E construită în stilul caselor dela munte, cu zidurile de culoarea zăpezii ce atrag privirile încă de departe, și pe care vopseaua ramelor dreptunghiulare a ferestrelor și balustradelor pare cetină de brad. Aflând odihnă numai câteva ceasuri pe noapte, sălile Centrului școlar răsună neîntreput de pașii și glasurile elevilor — dela opt dimineața până seara la zece; clădirea e astfel un adevărat combinat de învățământ, adăpostind grădinița de copii, școala elementară, școli de calificare, școala medie tehnică precum și Institutul superior de Construcții hidroenergetice. E una dintre cele mai minunate înfăptuiri ale acestui oraș în vârstă de doi ani, care se bucură astfel de o întreagă rețea de învățământ — dela grădinița la institut superior, stârnind prin aceasta „invidia“ chiar a unor capitale de regiune.

Și nu uitați: Dodeni nici n'a apărut încă pe harta țării!

Fiecare locuitor își poate vorbi, pe larg, cu mândrie, despre această cetățuie a învățaturii, fiindcă mai fiecare e legat prin câte ceva de ea: unii chiar învață acolo, alții urmează să se înscrie la școala medie sau la Institut, alții privesc cu mândrie cum frații sau copiii lor merg în faptul dimineții într'acolo, cu ghiozdanul sub braț.

Pe Ștefan Gheorghe, un copil slăbuț, cu ochi adânci, serioși, având în ei ceva din reflexele oțelului călit, băiat sânguincios, frunțas la învățătură, îndeosebi la aritmetică, ceva îl leagă și mai strâns decât pe alții de această școală. Printre cei care au trudit la înălțarea ei, a fost și tatăl său, zidarul Ștefan Petrache. Prima cărămidă el a așezat-o, în urmă cu doi ani...

Multe s'au petrecut în acești doi ani în casa lor. În camera de culcare a părinților, deasupra patului, a fost agățat un carton albastrui, frumos desemnat, care arată că zidarul Ștefan Petrache are „merite excepționale în întrecerea socialistă“. Peste câțeva vreme, la „diplomă“ s'a adăugat un steguleț roșu, dreptunghiular, pe care, între niște lauri brodați în fir auriu, stă înscris: „stahanovist“. Cu ochi aprinși — ochii lui adânci — de multe ori a privit copilul acest prețios steguleț. Și câtă mulțumire n'a încercat în acea zi când, întorcându-se acasă dintr'o adunare de detașament în care fusese făcut pionier, tatăl său, privindu-i cravata roșie, i-a spus: „Acum, băiete, se cheamă că ai căpătat și tu ceea ce am primit eu“. Apoi cu ochii la stegulețul din perete, a adăugat: „Numai că, vezi tu, trebuie să știi să-l și păstrezi!“

Multe s'au mai schimbat apoi în casa lor... Când au venit la Bicăz, tata avea numai hainele de pe dânsul, și acelea ponosite, și roase pe la coate.

Acum are în dulap două costume noi, mămica și ea — rochie nouă, iar el, Gigi — haine și pantaloni și cărți; nu mai umblă cu pantalonii peticiți ca altădată — prin mahalaua lor din Galați... Cu ochii săi adânci, serioși, poate prea serioși pentru anii pe care-i numără, băiatul observă totul în această nouă așezare a vieții familiei lor. Mai cu seamă, îl bucură duminicile...

Când era mic de-o șchioapă, nu-l vedea acasă pe tata nici de sărbători. Și atunci era zidarul pe schele, ploaie fie sau ger, cu canciocul înghețat în mână. Duminicile de acum sunt altele. Tata e acasă, se îmbracă tustrei în haine de sărbătoare și pleacă la plimbare dealungul Bistriței, *să ia aer* — cum zice mămica. Asta înseamnă, că, de fapt, vor merge la Baraj, căci într'acolo, întotdeauna, îi trage tata. Urcă potecuțele din pădurea de fagi, ascultă susurul pârâiașelor cu apa rea ce îndurează dinții și se opresc pe un platou, împrejmuit de ferigi și tufe de mure sălbatece, dedeasupra văii unde se va turna Barajul. În aceste clipe când îmbrățișează cu privirile furnicarul de schele de dedesubt, escavatoarele și trenulețele de șină îngustă care poartă în vagonetele de oțel pământul gălbui săpat de mașini, ochii tatei sunt alții decât totdeauna. Privește, privește el în vale, apoi, deodată, desțelenește tăcerea, vorbind repede cu glasul lui puternic, răsunător, ca al omului obișnuit să stea mai mult pe schelă, unde se face auzit doar strigând. Cu vocea aceasta plină, le spune în cuvinte repezi multe de-ale zidăriei — pe care nici femeia, nici băiatul nu le înțeleg. Pricep până la urmă un singur lucru: că el abia așteaptă să se vadă turnându-se acolo betonul, fiindcă nu i-a fost niciodată dat să vadă ceva asemănător. Și ucenic ar intra la treaba asta, de va fi nevoie...

Băiatul tace, își strânge părintele de braț și se miră nespus cum de poate rosti tata asemenea vorbe, tocmai el, zidar atât de vestit, care a văzut tot ce se poate vedea în lumea asta!

Când se întorc spre prânz acasă și se așează în jurul mesei, tata îi spune totdeauna mamei — ca un fel de încheiere la tot ce aflaseră nou în dimineața aceea: „Vezi tu, femeie, până acu', o viață întreagă parcă am muncit cu ochii sub căciulă!“ — Mama oftează, dă din cap că așa e. Numai băiatul, Gigi, rămâne cu ochii pironiți la tata, căutând să priceapă cam ce ar putea să însemne asta — să muncești o viață întreagă *cu ochii sub căciulă?*...

Dela o vreme, băiatul își vede și mai des tatăl. Cum sună clopoțelul de recreație, iată-l lângă zidarul cu mâinile albe și cu chipul stropit de var. Acum, termină „puiul“. I s'a tras numele de „puiul“ acestei clădiri, nu atât din aceea că ar fi cu mult mai mică decât Centrul școlar, ci mai cu seamă pentru că, pe de-o parte, are acciași pereți de culoarea zăpezii și aceleași rame la ferestre, cu vopseaua amintind de brazi, iar pe de alta, fiindcă va adăposti copiii până la vârsta grădiniții, care vor fi astfel „puii“ școlii. Acest lăcaș al unor cetățeni atât de tineri ai orașului, se află coastă'n coastă cu Centrul școlar. Și cât omenesc cuprinde faptul că unul dintre cei mai sânguincioși constructori aflați în slujba celor mai tinere ființe din oraș, este tocmai cel mai bătrân om din Dodeni, zidarul fruntaș Gogu Cristea, născut în anul 1884...!

Zidindu-se acest Cămin de Zi, băgăm de seamă că se largesc și mai mult cele două limite de vârstă ale Centrului școlar, cuprinzând de astădată și o unitate, să-i spunem așa, preșcolară. Centrul școlar își crește cadrele de mâine...

Și cadrele orașului se îmbroscătesc zi de zi. Ca un adevărat oraș ce se află, Dodenii își are cetățenii săi, născuți chiar în această vale, prin care atât de maiestuos își poartă apele Bistrița. Aici se naște cea mai tânără

generație a celui mai tânăr oraș din țară. Când îi întrebi de vârstă, bătrânii au obiceiul să spună: „Păi, m'am născut în vremea lui '77". Noii cetățeni ai Dodenilor, ajunși și ei odată cu părul nins, vor avea mândria să le spună nepoților care-i vor asculta cu ochii vrăjiți: „M'am născut pe timpul când se zidea Bicazul. Chiar acolo, am și văzut lumina zilei“...

Câte zece copii pe lună se nasc acum în Dodeni. Un prunc la trei zile! Prețios fapt pentru cei care vor scrie istoria acestor locuri: se nasc zece prunci pe lună în acest Dodeni care înainte cuprindea în totul zece colibe... Astfel, durându-se marea hidrocentrală „V. I. Lenin“, ea aduce pe Valea Bistriței nu numai lumină, ci și viață; pe aceeași vale a Bistriței pe care odinioară sălbateca exploatare regească aducea nu numai mizerie, ci și moarte: prin foame, prin tuberculoză, prin pelagră și sifilis.

... Când acești cei mai tineri cetățeni ai Dodenilor vor intra, peste câțiva ani, în școală, durerile și nedreptățile trecutului le vor părea coborâte de-adreptul din legendă... Realitate va fi atunci pentru ei hidrocentrala spre care, uimiți de proporțiile sale, își vor ridica, minunându-se, ochii. Cu aceeași mirare îi vor asculta, poate, pe aceia care le vor povesti cum s'au înfiripat Dodenii. Nu vor putea crede că această așezare nici nu exista ca oraș pe vremea când s'au născut ei; de vreme ce iată, pe harta din cartea lor de geografie e atât de bine însemnat orașul, de parcă ar ființa aici de când lumea! Nu vor crede, ascultând în nopțile luminoase, bătrâneștile legende pe care parcă le istorisește cel mai neastâmpărat dintre toți copiii Dunării...

O TRĂSĂTURĂ DE CARACTER

...La cumpăna zilei, văzduhul auriu-sticlos al amiezii se pogoară peste apă făcând-o să strălucească asemeni unui ban vechi de aur.

Ceasul acesta făurește astfel, în felul său, o scânteietoare cumpănă a culorilor; între albastriul proaspăt al dimineții, atât de nuanțat prin jocurile sale de umbre, și cenușiul-roșietic al înserării — când dealurile dimprejur, severe în semiobscuritatea care le îmbrățișează, își oglindesc pădurile de fagi într'o tot atât de severă Bistriță. Acum, la amiază, cele două extremități ale zilei se află despărțite de ceasul unei atât de scânteietoare cumpene, încât el singur lasă impresia unui plin de farmec dar efemer anotimp. Anotimpul acesta pare a avea miraculoase însușiri, de vreme ce în niciun alt ceas nu pare Bistrița mai largă și mai puternică, iar valea ei mai primitoare și mai plină de bucurii pentru pictori. Oțelul escavatoarelor și al vagonetilor lucește ciudat, asemeni aurului vechi și scump. Sclipiri nestatornice ale aceluiaș aur săgetează, din când în când, buștenii umezi ai plutelor ce coboară înspre Piatra Neamț. Deasupra tuturor, părintele acestui ciudat anotimp — plin de farmec dar efemer —, soarele, își contemplă arzător minunile.

Ceas de cumpănă al muncii... Poartă în el ceva din răgazul sfânt al călătorului poposit la răscruce să soarbă dulceața unui pârau rece; cale de bătut mai este multă — dar tot atât de multă a fost de-acum înghițită de pasul drumețului. Din nou șoseaua Dodenilor pare să devină neîncăpătoare pentru mulțimea oamenilor și a mașinilor, mergând către case și cantine. Lunecă pe drum autobuze grele, claxonând ascuțit și nerăbdător în urma vreunei căruțe mulcomă și nepăsătoare. Numai alături e pace și largime; alături, ca un tren de marfă cu vagoane fără număr, coboară pe Bistrița o plută. Singur călător pe mijlocul râului, plutașul dela cârmă,

liniștit și solemn, pare că aduce astfel un adevărat omagiu drumului de apă — liber, nezăgăzuit de nimic.

Ceas de cumpănă al muncii... Pentru unii, cu un înțeles deosebit.

Cămăruța în care locuiește Ion Mocanu, deși nu prea mare, e plăcută, primitoare. Mai cu seamă la acest ceas al amiezii, când e toată scăldată în lumină. Altminteri, locuință obișnuită de șantier: masă, două scaune, dulap, un aparat de radio. Lucruri simple și trainice — nimic deosebit. Priveliștea care se deschide dela fereastra odăii e, poate, singurul lucru mai „altfel”: de-aici se vede Bistrița — neconținut atât de nuanțată. Și totuși, numai ochiului superficial îi poate scăpa ceea ce reprezintă aici, în această simplă cămăruță de șantier, faptul „nou” și „semnificativ”. Intr’un colț, o planșetă mare — ale cărei margini, purtând semnele zecilor de pioniere, par atinse de o ciudată boală a lemnului — stă rezemată de un teanc de volume tehnice. Alături, o sticlură de tuș, o riglă de calcul, un teu, câteva compase și trăgătoare, vin parcă să completeze cartea de vizită a locatarului: „inginer”.

Ion Mocanu, totuși, nu e inginer. E maestru de exploatare a materialului rulant. Intreaga dimineață e pe șantier, printre locomotive și vagoane, în uruitul atelierelor de reparații, lângă lăcătuși și fochiști. Răspunde de bunul mers al transportului pământului escavat. Aceasta e, cum s’ar spune, jumătate din activitatea lui. Cealaltă jumătate începe acum, la acest ceas de cumpănă. Intors în cămăruța sa, locul salopetei de șantier îl iau hainele de oraș. Iar locul locomotivelor și vagoanelor — planșeta și teul.... Lumina acestei amiezi, semn al unei toamne aurii, îl încojoară ca un reflector, scoțând și mai puternic în evidență părul de abanos al omului și trăsăturile aspre, regulate, ale feței străjuită de o mustață cât o pată de tuș. Ochii bărbatului, mari, smoliți, se apără de lumină plecându-se și mai absorbiți asupra curbelor ciclice de pe hârtia de desen, fixată în ace. E liniște în odaie. Numai sbuciumul Bistriței, surd și statornic, se face auzit. Dar ce poate însemna el față de uruitul locomotivelor și vălmășagul șantierului — pe care le-a purtat Ion Mocanu, întreaga dimineață, în timpane? Pentru Ion Mocanu, e acum liniște. Atâta liniște! Nefirească...

Astfel, ceasul acesta de cumpănă, îi aduce lui Ion Mocanu o adevărată schimbare de decor. Mai mult. O adevărată schimbare de viață: maestrul de exploatare Ion Mocanu devine, deasupra planșetei, studentul Mocanu Ion din anul I al Institutului superior de construcții hidroenergetice din Dădănești. Iar sutele de asemenea ceasuri care se vor mai scurge de-acuma înainte, vor marca cea mai însemnată schimbare: a maestrului în inginer.

Iată de ce, pe malul Bistriței, ceasul acesta de cumpănă al zilei, și totodată al muncii, capătă pentru unii înțeles cu totul deosebit...

Ion Mocanu e un om așezat. Are 31 de ani. E căsătorit. Trăsăturile mature, aspre, ale feții, glasul gros se adaugă și ele imaginii de „om. așezat”. Dar în adâncul omului, o anume trăsătură sparge tiparul acestei imagini. Și explică drumul întregii sale vieți.

...Dacă stă acum Ion Mocanu să-și aducă aminte de anii copilăriei, cea mai scumpă și mai luminoasă amintire din vremea aceea i se înfățișează sub forma unei locomotive. Așa după cum, pentru alți copii de oameni sărmani, asemenea amintiri apar sub chipul unui crâng de basm; al unei zile de an nou, al unui aeroplan poposit cumva, odată, cine știe cum, în târgușorul lor; al unei uriașe cutii de bomboane; sau, sub chipul vreunei ferfenițite dar pline de taine cărți de povești... Locomotiva lua, în anii copilăriei lui Ion Mocanu, proporții și însușiri legendare. Proporții și însușiri legendare luau și vagoanele luminoase pe care băiețașul le vedea trecând, cu viteze amețitoare în scriile

târzii. Il uluiau forfota din gară, chiuitul aburului, roțile uriașe cât pietrele morii. Însăși imaginea tatălui său plecând la miezul nopții, întorcându-se la aceleași ore de noapte — îi apărea aureolată de aceleași grozave mistere din lumea de vis a căilor ferate... Mirajul marilor călătorii, neastâmpărul de a cunoaște, care-i înfierbântau uneori imaginația până la durere, i-au legănat anii copilăriei, a cărei cea mai scumpă imagine rămânea locomotiva. Mocanu își făurea visul lui — așa după cum copiii își făuresc îndrăznețe visuri; de cele mai multe ori străjuite de chipul vreunui neînfricat comandant sau temerar pilot.

Așa după cum toți copiii își făuresc îndrăznețe visuri...

Numai că pe Ion al lui Mocanu, ceferistul, neastâmpărul acesta nu l-a mai părăsit nici după ce romantismul copilăriei avea fatal să se sfarme — într-o lume a nedreptăților — de pragul de piatră al vieții. Tatăl său năzuia să-l facă om cu carte, inginer. N'a avut însă chimirul atât de lat să-l țină prin școli. Astfel, acum zece ani, Ion Mocanu a făcut primul său drum pe locomotivă, ca mașinist. Opt ani a colindat, în lung și'n lat țara...

Opt ani. Într'al noulea s'a îmbolnăvit. Nu mai avea voie să se mai urce pe locomotivă.

Boala l-a înstrăinat de visele sale copilărești de altădată. L-a apropiat însă de visul care nu-și putuse găsi atunci împlinirea, al tatălui său, ceferistul.

În '51 a lucrat ca normator, la C. F. R. Apoi chiar la Hidrocentrală. Anul acesta a devenit studentul Mocanu Ion. Acum, de visul de odinioară nu-l mai despart decât sutele de ceasuri de cumpănă care-i împart viața în două jumătăți.

L-am văzut seara, în sala de curs a Institutului. L-am văzut lucrând. Rezolva grele probleme teoretice. În clipele acestea, mai cu seamă, isbucnea tot neastâmpărul său creator, întreaga sa — nedomolită încă din copilărie — sete de cunoaștere. L-am întrebat atunci ce l-a hotărât pe el, normator la construcțiile căii ferate, să se mute aici, la construcția hidrocentralei. Ochii săi mari, negri, m'au privit câteva clipe mirați, și într'un asemenea chip încât, mărturisesc, mi-a fost teamă că o să capăt un răspuns convențional, emfatic...

Mi-a spus cu vocea lui ponderată și groasă:

— Bine, dar n'ai văzut ce însemnează șantierul nostru față de o linie de cale ferată? ! Acolo făceam mereu aceleași terasamente, viaducturi, poduri... Iar aici ! Niciodată doar nu s'a mai construit în țara noastră o lucrare asemănătoare, cu probleme tehnice atât de originale și îndrăznețe.

O trăsătură de caracter...

Mulți dintre studenții Institutului superior de construcții hidroenergetice din Dodeni, promoție nouă de tehnicieni din sânul poporului muncitor, sunt „clădiți” după aceeași măsură.

Au în ei avântul. Setea de cunoaștere.

Și îndrăzneala.

FILM DE DRAGOSTE DE SCURT METRAJ

... Acum, la vremea asfințitului, Bistrița, ascultătoare, își potrivește din nou culoarea după cupola ruginie a cerului.

Învățătoarea Maria, mai devreme ca niciodată, e acasă la acest ceas. Stă la masă, cu lampa aprinsă, și citește „Cartea pentru părinți” de Macarenco. Din când în când, femeia își potrivește cu grijă poalele rochiei. E rochia ei cea nouă — și cât a stat s'o calce!... Afară, asfințește. Maria e cu ochii în carte, dar atenția ei toată se'ndreaptă în afară. Un ciocănit

parcă... Nu, el n'ar ciocăni. Și totuși... În glumă, poate. Pași. El? Nu... nu... Ai lui sunt mai apăsăți, mai înfundați. Iar a foșnit ceva la ușă. Maria e dintr'un pas cu mâna pe clanță. Afară, nimeni. Cineva bocănește. Pași mărunți. E Nicușor, cel mic, băiatul vecinii. Boc-boc. Altădată cât o supăra! Acum însă... Curând, curând, un boc-boc ca acesta o să-i fie cel mai drag sgomot din lume. În curând...

Maria se afundă iar în lectură. O suviță din părul ei castaniu, moale, cade peste rânduri. Parcă acum a venit!... Nu, iar au trecut pașii mai departe. Iși scutură capul. Se oprește, speriată. De câte ori nu i-a spus el că gestul acesta e de copil răsfățat — nu de învățătoare. Maria zâmbește, vinovată. Nu, n'o să mai facă!... Dar de ce întârzie atâta? Uf! Tocmai astăzi!

Nu, gata, trebuie să citească. Dacă vine, nici n'o să-l ia în seamă. Trebuie să citească. Nici atâta voință nu are? Citește... Copilul acesta din carte are opt ani. Serioja... Tresare. Opt ani. Și al ei o să aibă cândva opt ani. Ii vine să râdă. Ce copilă e ea! Nici nu i-a trecut până acum prin minte că și al ei o să poată avea vreodată opt ani...

...Serioja. Dar pe băiatul ei cum o să-l cheme? Și... dacă-i fată? Nu, nu, el vrea băiat. Și ea vrea băiat. Dar dacă o să fie fată? Scutură din cap. Și iar îi lunecă o suviță între pagini. O apucă ciuda. Doamne, să fie oare toate mamele atât de copilăroase?... Mamele, dar ea nu e încă mamă. Ii vine să închidă cartea — se pare că paginile din față râd de toate prostiile pe care le gândește. De-ar veni el mai iute!...

Tot nu s'a obișnuit cu gândul că va fi mamă. Se simte tot fetiță. Acum un an, încă... Parcă nu-i vine a crede. Doamne, și cât e de atunci! A trecut un an!...

Octombrie.

Era o vreme aspră, urâtă... Altminteri își închipuise ea Biczul... Singură, stingeră, mohorâtă, intrase în strâmta odăiță de clasă și se chircise lângă soba rece. Seară plumburie de toamnă. Nu găsisse pe nimeni — directorul era plecat la Piatra Neamț. „Vine abia mâine“. La sindicat era închis. Și ea nu cunoște pe nimeni. Se strânge ghem. E frig. Tare frig... S'ar duce, poate, la cineva de pe-aici, să-i spună: „Sunt învățătoare“... „Am fost trimisă...“ Nu, nu! Să se creadă cumva că se sperie de greutate?... Să râdă de ea?... Citise în „Scânteia tineretului“ că brigadierii au lucrat, la săparea tunelului, câteva zile în apă. Și ea să ceară căldură? Lasă, până mâine nu-i o veșnicie! Dar... soba e rece. O scutură un fior. Și pielea bocancilor s'a muiat din pricina noroiului. Da, de asta i-e frig. Ii scoate. Se ghemuiește — „piscă“ — pe un scaun. Așaaa... Până mâine, e mult totuși. Scotoceste prin geamantan. O să citească. Iși potrivește scaunul sub bec și deschide „Poemul pedagogic“.

...Cât să fi trecut așa? Un sfert de ceas? Un ceas? Două, poate...

Ciudat; simte deodată că parcă s'ar afla cineva la spatele ei... Maria își ține suflarea și-și întoarce încetisor, cu sgârcenie, capul. Aa!... Un vlăjgan într'o pufoaică, cu o căciulă pe cap de sub care nu ies la iveală decât doi ochi rotunzi, măslinii, și un obraz nebărbierit. Când a răsărit aici vlăjganul? Afară e beznă. În toată clădirea nici țipenie de om. O cuprinde un fior. Nici în „Scânteia tineretului“ nu mai citise așa ceva...

— Nu ți-e frig?

— Ba da... Adică... Nu!... Nu mi-e frig! îi aruncă Maria peste umăr, căutând să fie cât mai stăpână pe vocea ei. Și-și lasă iar privirile pe carte. Inima îi bate. Cine e? Ce vrea? Ce caută aici? O, de-ar pleca!

— O să răcești, tovarășă... Păcat, zău! Și lemnele vin abia mâine în zori....

Maria citește. Ce citește?... Vlăjganul e tot acolo, lângă dânsa. Mare, nebărbierit, fioros.

— De ce nu te duci acasă? E târziu... Și vlăjganul se așează într-o bancă, chiar în fața ei. Ce nebărbierit e, doamne! Ca un călugăr. Și cât noroi e pe hainele lui. Tot noroiul din Bicaz.

— Du-te acasă. O să răcești.

De astă dată, vocea lui parcă e poruncitoare. Maria are în față foaia de carte. Citește... Iar în mintea ei, se înșiră gânduri care nu-s în carte: Ce vrea el dela dânsa? De ce n'o lasă în pace? De ce nu pleacă? Dintr'un buzunar al pufoaicei, vlăjganul a scos un pachet de „Olt“. Iși aprinde, cu băgare de seamă, o țigară. N'o să mai plece niciodată, gândește. Dacă făptura asta fioroasă o să se apropie cumva... — ea o să țipe! Vorba e însă că n'are cine s'o audă... Ce-i de făcut? Iși ia inima în dinți:

— Nu-s de-aici. Astă seară am venit.

Vlăjganul nu pare deloc mirat. Parcă s'ar fi așteptat.

— Dumneata ai fi, pe semne, noua învățătoare dela alfabetizare?

— Eu.

— Tt! Și stai așa, aici, în frig... — Vlăjganul stinge țigarea, pradă unei hotărâri rezezi. — Vii cu mine. Îți găsesc eu loc să dormi!

N'o mai întreabă dacă vrea ori nu. Ii înșfacă geamantanul, o lasă să-și încalțe bocancii, și după ce Maria a ieșit din clasă, stinge lumina.

Pe drum, Maria tace. Nici nu mai vede băltoacele. Nici nu simte apa rece care îi pătrunde în bocanci. Nu-i fricoasă, de felul ei...

Dar acum, alături de vlăjgan, o cuprinde spaima. Unde-o duce? Ce gânduri are cu dânsa?... Ar vrea să-i strige că nu-l cunoaște, că s'o lase în pace...

— Sunt profesor la școala de Calificare. Mă chiamă Petru Brânză, îi curmă tânărul gândurile, parcă bănuindu-i-le.

Profesor... Vlăjganul ăsta nebărbierit, plin de noroi! A mințit-o. *Iși bate joc.* Și ce mai nume: Brânză. Mariei îi vine să râdă. „Brânză“ și încă „Petru“! Ca nuca 'n perete.

— Am ajuns.

O baracă de șantier. Intuneric.

— Ei, să știi că nu-i acasă! se necăjește vlăjganul.

Bate în ușă.

— Noaptea asta, dormi aici. Mâine o să capeti o locuință. Aici șade o funcționară tânără. Insfârșit, o noapte... O să vă înțelegeți. Uite că nu răspunde!...

În geam s'a aprins o lumină. Dinăuntru, o voce subțire, supărată:

— Cine e? Ce vrei?

— Sunt eu, tovarășă. Eu, Brânză.

Pași rezezi la ușă. Dinăuntru, vocea „îmblânzită“:

— Aaa! Tovarășul Brânză. Poftim!

Ușa se crapă. Prin crăpătură, o geană de lumină, o aripă de căldură și capul unei femei tinere:

— Iartă-mă, sunt desbrăcată. M'am culcat de-acum. Știi, dragă tovarășe, mâine, în zori, ne așteaptă producția!

Vlăjganul dă din cap. Cum nu?... Înțelege. El atât doar: a venit s'o roage s'o găzduiască pe tovarășa asta pentru o singură noapte.

Femeia — sigur că da, sigur că da; mai e vorbă? Atunci totul e cum nu se poate mai bine. Și vlăjganul le urează noapte-bună. N'are pentru ce

să mai stea și se mistuie în întuneric. Pe Maria, rămasă în prag, căldura îmbietoare a camerei a amețit-o plăcut, din prima clipă.

Abia acum își dă seama că ar fi trebuit măcar să-i mulțumească. Ce proastă a fost în frica ei!

— Ascultă, draguțo, nu pot să te primesc, — aude Maria, puțin amețită, vocea femeii; „vocea“ e stânjenită: — *Lui* n'am putut să-i spun... Am pe cineva la mine... Suntem femei, înțelege-mă... Dacă-i pentru o noapte, du-te, draguțo, la dormitorul brigadierelor. Colo, la luminile alea...

Ușa s'a închis. Maria aude acum ca prin vis, o voce groasă, răgușită, supărată; „Ce vor, dragă, ăștia cu tine? Ai dracului, nici odihna omului n'o mai respectă!“ și răspunsul indignat al celeilalte voci, subțiri: „Mi-a adus Brânză o putoare pe cap. De ce n'o culcă pe *tovarășa* la el în pat?“

Maria simte cum o înneacă plânsul. Ce au ei cu ea? Ce le-a făcut de-o umilesc? N'a cerșit la poarta nimănui. O clipă, o încearcă gândul să plece. Să plece chiar cu primul tren. În față, ca prin ceață, strălucesc ademenitoare geamuri multe, luminate. Acolo e dormitorul brigadierelor. E cald acolo... Nu, n'o să mai bată la nicio ușă. Ar pleca la gară — dar rușinea gândurilor de mâine în zori, o ține în loc. Cu pași șovăitori, târându-și picioarele prin noroaiele până la glesnă, Maria se 'ndreaptă înapoi, spre școală. Odaia de clasă pe care o părăsise, scaunul de sub bec, soba rece — îi par acum prieteni de altădată, regăsiți. Se ghemuiește din nou, cu cartea pe genunchi. O înăbușă un oftat: Așa e viața — grea uneori!

Peste câteva clipe, toate gândurile-i sunt furate de lectură. Și a uitat de-acum că viața-i grea. Atât că e frig. Doamne, de ce-i așa frig?...

În aceeași seară, întorcându-se dela o ședință, „vlăjganul“ văzu lumină la școală. Mirat — cine să fie la ora asta?! — privi pe geam. Zărind-o înăuntrul pe Maria, chircită în scaun cum o găsisese prima oară, îl cuprinse un necaz uscat. „Nu i-a plăcut, se vede, unde am dus-o... O fi fost prea tare patul pentru *domnișoara* învățătoare. Și acum vrea să facă *demonstrație*!“

Plecă mai departe, spre casă, înjurând scârbit „soiul ăsta de cuconițe“. De unde ar fi avut el să știe ce se petrecuse? Cum nici ea, Maria, n'avea de unde să afle necazul lui din noaptea aceea...; decât mult mai târziu — când aveau să și le povestească unul celuilalt.

Potecile vieții, uneori, sunt tare încurcate.

Noembrie

Dela această întâmplare, câteva săptămâni de-arândul între ei doi au domnit relații foarte curioase. Fiecare simțea parcă nevoia să-i spună celuilalt unele lucruri. Dar niciunul nu găsea *cum* să le spună. Și se ocoleau.

Maria se simțea nespuse de stânjenită și-și căina imaginația ei romantică, copilăroasă, care o făcuse să-l nedreptățească, în gândurile ei de-atunci. Aflase că „vlăjganul“ e secretarul organizației U.T.M., om foarte iubit de tineri, drept și săritor la nevoie. În ședințe, la sediul U.T.M. sau pe stradă, oridecâteori îi întâlnea privirile, Maria simțea dureros că el trebuie să fi bănuat atunci gândurile ei. Și ea nu-și ierta faptul că aceste gânduri nu fuseseră curate; jigniseră un asemenea om. Gândise și se purtase ca o sălbatică. Și ca o copilă. Și ca o proastă.

Necazul impulsiv al lui Petru Brânză se domoli. Rămase însă neîncrederea. Aflase dela alții cuvinte de laudă despre noua învățătoare. Că toată ziua e la școală. Că s'a dus prin casele oamenilor și a făcut să vină la alfabetizare mulți dintre cei „îndărătnici“. Că oamenii învață carte și sunt mulțumiți de dânsa. Lui Petru îi rămăsese însă ca un cui în minte acea întâmplare. În sinea lui, Maria rămânea *domnișoara* venită în plimbare pe

șantier. Ii dădu sarcini U.T.M. Tot ce era mai greu. O trimise la țară, în muncă de agitație. Zilele de Noembrie înăspriseră toamna. Și ea pleca în aceste zile, pe ploaie, pe vânt, fără împotrivire. Odată, cineva din birou îi spusese lui Petru: „Măi tovarășe, de-am avea mulți utemiști ca dânsa!...” Dar el era prea ocupat și obosit de munca lui, ca să mai aibă răgaz să gândească asupra acestor lucruri. Devenise de curând stahanovist, avea în seama lui o brigadă de electricieni și uita pentru o vreme totul; neîncrederea rămăsese.

Când, într-o zi, o întâmplare îl desrădăcină din „uitarea” aceasta...

Pe șantier, brigăzile utemiste deveniseră o problemă foarte importantă. Zilnic, treburile aduceau noi tineri din toate colțurile țării. Trebuiau organizați, educați. Zilnic, noi fapte deosebite, pline de miez, se adăugau la cartea de aur a brigăzilor. Oamenii trebuiau popularizați. Organizația U.T.M. luă atunci hotărîrea să alcătuiască la stația de radioficare o emisiune specială pentru brigadierii. Petru Brânză primi să se ocupe de noua emisiune.

Munca îi plăcu. În fiecare seară, pașii îl purtau spre cămăruța mică a „redacției” unde, ca într'un fagure, se aduna întreaga viață a șantierului. Ca și el, veneau oameni cu pufoaicele și cismele pline de noroi, aducând oboșiți și veseli „buletine de știri”, pe care le scriau cu slova lor strâmbă pe câte un capăt de masă. Venea maistrul electrician Ghiță Constantin, un bărbat în vârstă, cu ochi pătrunzători, și deșerta, seară de seară, o tolă înțreagă de noutăți. Era un spirit vioi, îndrăzneț, tăios la glumă, râzând gros, cu bunătate. Il porecliseră: „*tovarășul cu lipsurile*”, fiindcă se îngrijea de mult temuta rubrică „De ce?” — spaima atâtor cetățeni certați cu critica! Mai venea și zidarul Ștefan Petrache să țină câte-o conferință la emisiunea „Știință și tehnică”; un doctor mărunțel și sever, cu cele 1001 de sfaturi despre igiena de șantier; dirijorul orchestrei hidrocentralei care avea un cuvânt greu de spus cu privire la partea muzicală, precum și alții. Uneori, mica cămăruță a redacției, cu cele trei mese de scris ale ei, devenea un adăvărat „consiliu de miniștri”. Sfiasă, câte o gospodină venea să-și spună pasul despre „obraznicul dela cooperativă” — ca, după trei vorbe și încurajări ale celor din jur să nu mai fie deloc „sfiasă”. Oamenii discutau, se frământau, criticau.

Forfotă. Zarvă. Emisiune. Tăcere. Iar a doua zi, totul dela început...

Era vesel și interesant în această mică redacție din Dodeni, care scotea în fiecare seară câte o ediție în 700 de exemplare — cele 700 de cutioare albastre de pe străzile și din casele oamenilor.

Printre cei mai pasionați redactori, era Maria. Venea zilnic cu reviste pentru copii sub braț, aducea fetițe să spună poezii la microfon, și buzunarele ei erau pline de manuscrise — ghicitori și poezioare — „încercări literare” pentru care nu de puține ori era lăudată. Stătea seara până târziu și, adeseori, Petru, aducând „vești despre brigăzi”, se surprindea mirându-se de energia care clocotea în ghemul ăsta de fată.

Intr-o seară, deschizând din întâmplare ușa „studioului” — o odăiță de scânduri cu o masă, un scaun și un microfon — Petru auzi o voce moale, legănată, melodioasă. Tânărului, venit de-afară, din șuierul vântului și uruitul mașinilor, glasul acesta cald, catifelat, domol, i se păru ciudat de plăcut. Simți un fior cald cum nu mai încercase, și se strecură înăuntru. Cu spatele la el, o fată cu păr castaniu, îmbrăcată într'un pulover gros de lână albă cu floricele albastre, citea. Abia după câteva clipe, Petru își dădu seama că era Maria. Ca și cum s'ar fi trezit dintr'un vis... Niciodată nu băgase până acum de seamă duioșia și căldura acestui glas. Inchise ochii și-l ascultă ca pe o rugăcine. Fata depăna un basm cu Făt-Frumos, cu un balaur rău, sau așa ceva... Dar el nu auzea decât muzica glasului, în suișurile și

coborîșurile-i de vioară. Firul basmului însă nuanțe noi, mereu altele, ca un peisaj luxuriant, cu perspective și culori ce-și lasă descoperite pe rând, treaptă de treaptă, frumusețile. Pentru tânăr, răsturnat pe scaun, cu ochii închiși, spațiul și timpul își pierdură dela o vreme materialitatea... Redeschise ochii abia târziu când, brusc, nu se mai auzi melodia vocii. În acea clipă chiar, privirea lui o întâlnește pe a Mariei, ciudată și speriată oarecum.

— Dumneata?!... exclamă fata și într-o secundă țâșni pe ușă, încât foile din mâna ei fâșniră speriate, ca luate de vântej.

Se opri afară, cu palma apăsată pe inimă, încercând să-și adune gândurile. Când intrase el înăuntru? Și de ce intrase? Fusesse totul atât de neașteptat, atât de... Nu, ea nu se speriasse dând ochii cu el, ci doar o săgetase un simțământ ciudat, de parcă ascultând-o, fără ca ea să știe că el e acolo, omul acesta îi citise o pagină din jurnalul ei intim. „Caraghioasă mai sunt! Jurnal intim... La urma urmei, m'a auzit tot Dodeniul!” Râse ușurată, trase aer în piept, și intră îmbujorată în „redacție”. Peste o clipă însă, redeveni tăcută și gravă; era limpede că acel simțământ ciudat n'avea s'o părăscască atât de lesne precum își închipuise...

Decembrie

Din seara aceea, Petru își dădu seama — cum avea el să mărturisească mai târziu — de cel puțin trei lucruri „deosebit de grave”:

Primul, că „resortul său sufletească” a început s'o ia razna, desfășurând o „activitate” ce nu mai putea fi organizată și controlată; regretabil, cum i se părea lui Petru, mai cu seamă la un secretar de organizație U.T.M...

Al doilea, că în mintea lui, „domnișoara învățătoare” nu se mai numea astfel, ci „tovarășa Maria” sau, scurt, „Maria”.

Și ultimul, că uneori și secretarul organizației U.T.M. poate să judece pe cineva pripit și greșit — lucru împotriva căruia el însuși s'a ridicat oridecâte ori a fost cazul.

Evident, cele trei lucruri de mai sus, deosebit de grave, nu erau abateri statutare (cu excepția ultimului, poate) și deci Petru n'ar fi avut pentru ce să le dezvăluie în ședință plenară. Asta însă nu l-a scutit, câteva săptămâni în șir, de aspre frământări. Glasul Mariei îi răsună încă în urechi. Un asemenea glas, copilăros, muzical, cald și atât de bogat în nuanțe, nu putea izvorî decât dintr'un suflet pe măsură. Asupra acestui fapt, Petru n'avea îndoieli. Aveau prin urmare dreptate cei care nu-și precupețeau laudele despre „noua învățătoare”... Dar el greșise, o năpăstuiise degeaba cu aspra lui judecată, chiar din prima ei noapte pe șantier. Se purtase apoi morocănos, rece — și-i dăduse dinadins cele mai grele sarcini. Ea trebuie să fi simțit asta... Fetele, mai ales, sunt foarte sensibile la astfel de purtări! Il apucă ciuda. Atât de pripit și greșit nu mai judecase pe nimeni, niciodată. Ce trebuie să fie în sufletul fetei! Inciudat mai era Petru și din alte pricini. Pe deoparte, pentru că întâlnindu-li-se adeseori privirile, Maria își ațintea repede ochii în altă parte — semn, fără îndoială, de supărare. Ciudat și speriat îl privise și în acea seară, în „studio”, când rostise acel „dumneata?!”. Și asta, numai fiindcă fusese moșic și morocănos cu ea. Pe de altă parte, în unele clipe, îi era necaz că, mai mult și mai des decât ar trebui, îi sboară gândul la Maria. Au băgat și brigadierii lui de seamă. I-au și spus-o în câteva rânduri, zâmbind: „Măi, nea Petrică, nu ți-s gândurile acasă!”

...Poftim, și după toate astea să te mai numești secretar de organizație U.T.M., având datoria să le faci educație tinerilor! Intâi să isbutești să te călăuzești pe tine însuși în hățișul „problemelor delicate” — și abia după aceea să cutezi a face pe „sfătuitorul”...

Hotărîrea îi veni în ultima zi a lunii. Așa nu mai merge! Va pași în noul an cu „resortul sufletesc” reorganizat... Și în seara de ajun bătu la ușa Mariei. Înăuntru era lumină. Foarte bine. O să-i spună: „Uite, tovarășă Maria, trebuie să rezolvăm o problemă care...”

— Tovarășul Brânză? auzi o voce copilăroasă și mirată. În fața lui, în pragul ușii, stătea ea.

— Eu... am venit numai pentru o clipă... Hm!

Maria îl pofti înăuntru, și el, în timp ce se scutura de zăpadă, băgă de seamă că era îmbrăcată în acelaș pulover alb cu floricele albastre de-atunci, din studio. „Cu atât mai bine!” se pomeni rostind cu voce tare Petru. Dându-și seama că vorbele n’au avut niciun rost, cum și că ele au fost auzite de Maria, își pierdu puțin cumpătul. Vru să-i explice, dar îi întâlni ochii rotunzi, verzi, deschiși ca într’o întrebare. Și se pomeni zicând:

— Nu mergi nicăieri să-ți petreci noaptea de Anul Nou?

— Ba da. Tocmai mă pregăteam...

O văzu îmbujorată; părul ei castaniu, mătăsos, îi împodobeia chipul ca într’o poză. Nu-și mai luă seama:

— Și eu merg...

„De ce a venit?” se întreba Maria, dar întrebarea aceasta de-acum nu avea ascuțișul aceluiași cuvinte gândite în noaptea de Octombrie, la școală. Ar trebui să-i spună ceva... să-i explice... Ea doar l-a jignit în seara aceea! Și apoi încăodată — acolo, în „studio”. Lui Petru i se păru că citește în ochii ei neîncredere... Se scotoci în palton.

— Zău, merg! Am invitație... — și-i întinse cartonașul dungat, special pentru stahanoviști — pe care-l primise în ajun.

Ea îl luă, fără să-și dea seama, și citi o veșnicie cele două rânduri tipărite. Deodată, ca într’o limpezire, Petru își aminti pentru ce venise la ea. (Se purtase întocmai ca acel client care intrase să cumpere ace de gămlie și ieșise din magazin, în spinare cu o mașină de gătit.) Și asta numai fiindcă uitase fraza de început!... Căută zadarnic să și-o amintească. În cele din urmă se zăpăci de-abinelea.

— Nu vrei să vii cu mine?

(Adică, iarăși, în loc de: „— Dați-mi niște ace!” — „N’aveți cumva o mașină de gătit?”)

— Cu dumneata?!...

„Blestemat „dumneata?!“ — suferi Petru.

...— Nu se poate... Pe invitație scrie „numai pentru stahanoviști și soțiile lor”... Așa că...

— Cum, chiar așa scrie? Nu se poate! mormăi Petru fără noimă, ca să zică ceva. Nu se poate... E o greșeală de tipar... Insfârșit, eu mă duc... mă duc.

(Din nou o scrântise: „Cum? Sunteți magazin de galanterie și nu vindeți mașini de gătit? Dar nu se poate! E o greșeală!...”)

Se simți deodată atât de stânjenit, încât din trei pași ajunse lângă ușă. Bolborosi stângaci: „Mă întorc eu... Mă întorc...” Simțea că trebuie să plece cât mai repede. Dacă și-ar fi întors în clipa aceea privirile spre Maria, ar fi văzut... Dar nu și le-a întors.

Rătăci prin zăpadă, nici el nu știu cât. Până îl răzbi gerul. Abia atunci își dădu seama cum îi ieșise totul pe dos; și-l cuprinse un necaz de copil. Incepu, cumpănit, să judece. După ce s’a purtat atât de urât cu ea, acum, prin prostiile pe care i le spusese, întrecuse de bună seamă orice măsură! Trebuie să se reîntoarcă și să-i vorbească — așa cum gândise la început. E cel mai

bun lucru. Acum, chiar acum — mâine va fi târziu! Și se îndreptă din nou spre geamul cu lumina caldă ca o văpaie. Bătu în ușă, mulțumit că-și recăpătase întreaga judecată. (Deși, mult mai târziu după această întâmplare, Petru și-a dat seama că greșise încăodată, trecând cu vederea două lucruri, în felul lor cu un anumit tâlc: întâi, că la invitația pe care o făcuse Marici ea nu spusese, cum era firesc: „nu merg“, ci doar îi atrăsese atenția că e „numai pentru stahanoviști și soțiile lor“; iar apoi, că deși îi spusese că merge și ea undeva în noaptea aceea, a găsit-o totuși acasă, parcă așteptându-l...)

Despărțindu-se în noaptea aceea, ca doi buni prieteni, și-au spus unul celuilalt, luându-și rămas bun în prag, că între ei — înșfârșit — s'au lămurit toate.

Cât de greșit au judecat, avea să se vadă în săptămânile imediat următoare. Dar ei nu purtau nicio vină în legătură cu greșita lor judecată. Ci numai viața purta toată vina.

Numai viața. Fiindcă potecile ei, uneori, tare mai sunt încurcate!

Ianuarie

După noaptea de Anul Nou — „noaptea lămuririlor“ — drumurile lor se întâlniră mereu. Și cât de naiv încercau ei amândoi să-și închipuie că totul nu era decât simplă întâmplare!... Aceeași „întâmplare“, se vede, care-i făcuse, atâtea săptămâni în șir, să se ocolească... Se întâlneau mai cu seamă în redacția stației de radioficare, de unde Petru o conducea aproape în fiecare seară pe Maria acasă.

Serile acelea erau fără seamăn de frumoase, cu cer înalt și sticlos cum poate, numai zilele de iarnă îl aduc. Inghetată, Bistrița desăvârșea parcă prin tăcere decorul încremenit și solemn al acelor seri. Ochiurile de lumină ale caselor din Dodeni, precum și constelațiile de becuri aprinse pe șantiere, proiectate pe argintiul mort al zăpezii, cuprindeau în ele ceva din căldura unei inimi vii și fierbinți. Plimbările cu Maria i-au descoperit lui Petru o întreagă lume a frumuseților pe lângă care, mai înainte, trecea ca orb. „Și doar toată ziua sunt afară, la rețeaua electrică!“ Ea îi spunea versuri și, ascultându-le, în mintea lui Petru ele se înșiruiau strălucitoare ca niște mărgăritare. Adeseori își depănau, unul altuia, amintiri. Și într'atâta se asemănau copilăriile lor necăjite — încât lor, tinerilor, le venea uneori să creadă că au trăit în aceeași casă...

Petru gândea despre Maria: are o inimă s'o pui pe rană!

Maria îl simțea puternic și bun.

Și râdeau amândoi, în hohote — ca două clopote din aceeași aramă, numai de mărimi deosebite; vai, și ce crezusem noi mai înainte, unul despre celălalt!“

Februarie

Intr'o zi, ziarul raional i-a cerut lui Petru să scrie un articol despre munca brigăzilor utemiste de pe șantier. Tânărul se chinui două nopți în șir, și, oarecum mândru de ispravă, se duse să-l arate Mariei. Fata se apucă cu mâinile de păr:

— Doamne, cum poți scrie cu atâtea greșeli?

Ii descoperise o grămadă. Petru scria la întâmplare litere mici și litere mari, îl făcea pe „h“ ca pe un scaun, iar punct nu pusese decât la capătul articolului.

— Și mai ești profesor la Școala de calificare!

— Bine, dar eu predau matematica... — se apăra el.

Mai bine nu s'ar fi apărat!...

— Fac eu școală cu tine, n'ai grijă!

Maria îi transcrise articolul cu îngrijire — „să nu te faci de râs și la gazetă“... — și-i deveni profesoară. El se dovedi elev sârguincios. În ascuns, lui Petru, ani și ani în șir i-a fost rușine că nu știe bine limba română. Și ce rușine! El ar fi învățat-o încă din copilărie, că făcuse vreo patru clase primare; numai că, „domnu' învățător“ îl trimitea mai de fiecă dată la el acasă, să-i spargă lemne cucoanei; și-l trecea așa, din clasă 'n clasă... După aceea, Petru a ajuns cioban la oi, și cât a fost la oi, obiceiul scrisului nu l-a întâlnit atârnat la stână în niciun cui... L-au luat în urmă la armată. Matematică a învățat la ostășie, și pe șantier a învățat, la Școala de calificare... Las'că mai are el și darul să o prindă „din sbor“... Cu limba română însă... Oriunde a fost să fie — așa l-au întrebat: — „Știi să scrii?“ Și el trebuia numai atât să zică: da ori ba. Așa scrie și în foaia dela cadre — da ori ba... Sigur că *da* — de scris știe să scrie. Vorba e: *cum*? A trăit însă omul sănătos ani de zile și cu întrebarea asta față n'a dat. Abia acum... Și Petru a învățat. Ca un copil a învățat. Ii era și lui rușine — de! stahanovist, secretar de organizație U.T.M...

Lecțiile n'au rămas fără roade. Toată lumea a observat.

Dar a mai observat ceva toată lumea. Că învățătoarea și secretarul sunt îndrăgostiți lulea unul de celălalt.

Nu mai ei doi păreau că nu văd nimic.

...Eh!

Martie

Dădea colț firul ierbii pe malul Bistriței. Șoferii de pe șantier începură să înjure mai rar (nu le mai înghețau radiatoarele!). Intr'un cuvânt, venise primăvara.

— Știi, Petrică, am auzit dela raionul de învățământ că peste trei luni or să mă mute dela Bicaz... Nu știu unde au spus ei că e nevoie...

Rosti noutatea cu o voce subțire, tristă, de copil certat pe nedrept. Petru își îngustă ochii, ca și cum n'ar fi auzit bine cuvintele Mariei.

— Tu ai să rămâi aici! — luă ferm hotărîrea, de parcă el ar fi stat în scaunul responsabilului dela raionul de învățământ. Apoi, luându-și seama: — Bine, dar nu există ceva... ceva... ca să rămâi aici?

— Ba da... Sunt trei posibilități, dar nu îndeplinesc niciuna dintre ele.

— Trei? se aruncă Petru lacom. Care trei?

Maria începu șovăitor:

— Una: să sufăr de boală de piept, și să am nevoie de munții de-aici... — Suspînă: — Nu sufăr de nicio boală de piept... A doua: să am părinți în localitate, pe care să-i întreprin... — Suspînă iar: — Nu am în localitate părinți pe care...

— Și a treia? sări Petru necăjit.

Maria spuse cu o voce înceată, sfârșită:

— Să fiu căsătorită.

Și dădu din mână, ca și cum ar fi zis: dacă primele două nu le îndeplinesc, apoi asta nici pe atâta...

— Hm! făcu gânditor Petru...

Și văzând-o, deodată, răvășită, bosumflată, gata aproape să plângă, o sărută moale pe obraz. Abia când îi simți răsuflarea caldă, tulburător de caldă și de apropiată, își dădu seama... O cuprinse într'o clipă în brațe și-i înăbuși gura umedă ca miezul de pară, până ce-o văzu pe Maria că-și pierde

sufierea. Abia atunci simți și brațele ei care-i încolăciseră dureros de plăcut, ca într-o răscolire, grumazul...

Afară, pe malul Bistriței, — dădea colț firul ierbii.
Se arătaseră, într'adevăr, toate semnele primăverii...

Aprilie

Sfatul popular al comunei Bicz înregistră sub numărul... /1953 și... /1953, două noi cereri de căsătorie.

Mai

S'au căsătorit chiar în prima zi a lunii. Așa a fost să fie. De-ar însemna-o asta vreun scriitor în cartea lui, unii ar spune: „Vezi, dinadins a potrivit-o. Să fie mai poetic“... Ca și cum, adică, n'ar fi deopotrivă de frumos să se căsătorească oamenii și la 5 Februarie! Dacă se iubesc — e frumos oricând...

Dar poezia e poezie și căsnicia — căsnicie.

Au început, ca doi gospodari, să-și organizeze casa. Aveau, la început, atât: un pat, o masă și un scaun. Petru a meșterit apoi un dulăpior pentru cărți; Maria deasemeni — în „specialitatea“ ei — niște perdele înflorate. Au apărut mușcate în ferestre. Drept însă că mai lipseau multe din casa lor...

Poezia, una, nu lipsea... Poezia însă, iute și mistuitoare ca o limbă de foc, rămâne cum a fost — s'o cânte poeții. Doar asta-i treaba lor!

În brigadă, utemiștii, cum sunt ei ascuțiți la vorbă, îl dojeneau pe responsabilul lor:

— Măi, nea Petrică, și când ziceam noi, încă de-acu' jumătate de an, că nu ți-s gândurile acasă!...

Cu ochii aburiți de dragoste, Petru zâmbea propriei sale fericiri.

Toate acestea se petreceau în Mai. Și cum Mai, se zice, e luna poezilor și a îndrăgostiților, să-i lăsăm la ale lor pe poeți și pe îndrăgostiți.

Așa se cade.

Iunie

Dragoste senină, potolită, dulce — ca zilele, și mai cu seamă nopțile acestei luni. Plimbări pe înserate, pline de taine; plimbări de vis în împărăția pădurii de fagi, unde tainicul foșnet al frunzișului se împletește cu glasul maestuos, înflăcărat al Bistriței. Plimbări de seară, pline de taină...

Cine nu s'a plimbat — n'are de unde ști!

Copilăroasă, în orele ei de clasă Maria își ascundea verigheta. Ii părea că altminteri toate privirile ar sta ațintite numai pe aurul inelului. Și ei toți, întreg Biczul, omenirea întreagă ar șopti: — E căsătorită... e căsătorită... — și ar râde poate de ea și de fericirea ei.

La masă, la cantină, îl aștepta cu mâncarea alături, vreme multă. Schimb după schimb, oamenii mâncau și pleau. Uneori îi părea că-și răde de ea: Dacă ești căsătorită... aștepți... aștepți... aștepți... aștepți... Dacă ești căsătorită...

În singurătățile sale, când Petru întârzia la vreo ședință, Mariei îi șiroiau lacrimi pe față. Și o înăbuseau plânsul și desnadejdea: „Sigur că da! Pentru Petrică: punctul 1 — organizația U.T.M.; punctul 2 — brigada; punctul 3 — soția. Și repeta fără șir, printre sughituri: „punctul... punctul... trei... soția...soția... trei... trei... și punctul trei... sunt... sunt... eu!“

Dar în care căsnicie nu se petrec așa (măcar uneori!) lucrurile? Iar unde, într'adevăr, nu se petrec așa, asta se lămurește prin trei pricini:

Ori soții aceia n'au nicio ocupație;
 Ori nu se iubesc;
 Ori, în sfârșit, au ajuns într'un stadiu uimitor de înțelepciune conjugală. O, dar asta e atât de rar!...

Iar de se vor găsi totuși unii să spună că, dimpotrivă — foarte des! — vom spune: — Minunat că se întâmplă! Dar nu e nici decum cazul eroilor noștri, Maria și Petru...

Iulie

Mult s'a mai bucurat bătrânul lui Petru când și-a văzut feciorul acasă, pe la jumătatea lui Cuptor. Avea de secerat o tabla de grâu, și mai mult ca oricând, brațele lui Petru îi puteau fi de folos. Numai văzând-o pe Maria și aflând că i-e nevastă, i se mai umbri bucuria. „Cine știe, acolo, pe șantier, cum l-o fi orbit!“ Și colac peste pupăză, mai era și... învățătoare. „Cuconiță ți-a trebuit, ha?“ își căină feciorul. Era fiert bătrânul de supărare. „Asta-i boieroaică, mă! Dacă-i învățătoare e *boieroaică* — n'o mai ții minte pe cucoana Trofim, hai? Din vița ei trebuie să se tragă și asta... Vai și-amar de capul tău, feciorule, minte n'ai nici cât să dai la iepuri!“

Petru n'a zis nimic. A tăcut și a râs.

Trei zile au stat la bătrâni. În prima zi s'a urcat Maria într'un pom — de-a prins un roi de albine care-și luaseră sborul lăsând gol un stup din prisaca moșului. Intr'a doua, a tras la coasă, alături de bărbați — desvăluindu-se nebănuite puteri într'un trup atât de gingaș. Iar în ultima, iar s'au deslegat mâinile femeii, de-a ieșit casa moșului lună.

A patra zi, copiii au dat să plece din casa părintească. I-a binecuvântat din prag bătrânul, șoptindu-i apoi feciorului:

— Se vede că ești osul meu. Ai știut să-ți alegi nevastă... Nevastă cum e asta, ca pe ochii din cap trebuie s'o păstrezi!

— Altminteri parcă ziceai, tată, acu' nu's' câte zile?

Și-i șopti și el bătrânului, la rândul său — ca de plecare:

— Fată de țăran, tătucă. Deprinsă cu munca, nu cu tândăleala. D'apoi cum crezi?!

August

— Și când pleci, Petrică?...

A pus mâna la gură, speriată, năucită. I se văd numai ochii mari, verzi ca feriga.

— Astăzi... Chiar acum... De îndată — și bărbatul își caută înfrigurat cele câteva lucruri pentru drum.

A vestit-o mai dinainte că va pleca. (Azi e întâi. Pleacă. Măine, la București, se deschide marele Festival al Tineretului.) N'a vrut să-l creadă. De când s'au luat — o zi n'au stat despărțiți. Doamne, și e vorba acum de cincisprezece!...

— Să-mi scrii, în fiecare zi să-mi scrii! — îi dă ea sfaturi cu șoaptă fierbinte și nu i se poate deslipi de gât. Nici lui Petru nu-i vine ușor, dar îl așteaptă oamenii la ușă...

Când a aflat Maria că soțul ei a fost propus delegat la Festival, câteva zile n'a știut pe ce lume trăiește. Soțul ei! Festival! Și iată acum — numai rău îi pare. E vocea femeii dintr'ânsa: doar au sburat cele trei luni de căsnicie — ca și cum nici n'ar fi fost!...

N'are somn. Citește în pat. Pe la miezul nopții, a auzit un sfârâit ciudat și sârma de jos dela lămpiță s'a făcut roșie ca trăsnetul de pe cer.

Și iată, Maria a rămas în întuneric. De-ar fi acum Petrică acasă! Un — doi, el repară totul...

...Petru, la aceeași oră, cu fața lipită de geamul vagonului, privea lung în noapte. Gândul lui alerga înapoi, la căsuța din Dodeni. Ce grea e despărțirea! Și totuși, cât înseamnă oare, această despărțire? Cincisprezece zile — câteva sute de kilometri... Atât. Dar, oare, ce trebuie să simtă australianul care-și lasă iubita peste nouă mări și nouă țări, la mii de kilometri în urmă?

Hm... da... Australianul... greu... Hm!... Și chinezul... Tot greu... Căci inima omului e la fel peste tot.

Peste tot e grea despărțirea. Oriunde inimile se iubesc cu adevărat.

Septembrie

Pe malul Bistriței, copacii își dăruiesc, ca pe o solie, primele lor frunze de aramă.

Maria vine acasă mai obosită decât altădată. Obrajii-s trași, puțin palizi. Lucesc ciudat ochii. Femeia se așează pe un scăunăș.

— Ce ai, iubito? Te-ai obosit tare?

— Nu, dragule, nimic. Nimic... — și ochii ei strălucesc și mai fierbinte.

El îi ia mâna. Mâna arde. Nu jăratec, dar fierbinte. Maria își scutură șuvițele castanii, cu acel gest al ei — atât de copilăros — și-i spune cu o voce îndepărtată:

— Dragul meu, aș trece să lucrez la căminul de zi. Ce mult aș trece! Vreau să lucrez acolo, să îngrijesc copiii...

— Să lași școala? Bine, dacă se poate, să vorbim.... Dacă vrei tu...

Maria dă din mână, zâmbind palid. Parcă spune: eu spun o vorbă — și tu gata să te-arunci în apă!

— Nu, nu chiar acum... Mai târziu... Peste câțeva vreme...

— Cum „mai târziu“, „peste câțeva vreme“?. Spune-mi, zău, că nu pricep nimic... — mormăie rătăcit, desorientat, Petru.

Maria se lipește de el, șoptindu-i la ureche — și bărbatul îi simte răsuflarea fierbinte, pătimașă:

— Prostule! Nimic nu ești în stare să înțelegi!... O să avem un copil. N'ai vrut tu să avem un copil?

Octombrie

Petru intră tiptil în odaie. Lampa de pe masă e aprinsă, arămind cu lumina ei șuvițele castanii ale Mariei care a adormit cu capul în găvanele palmelor. Alături de ea, deschisă la jumătate, „Cartea pentru părinți“. Petru zâmbește și zâmbetul acesta îi umple de strălucire obrazul proaspăt bărbierit. Cartea îi amintește acea pătimașă șoaptă care-i dăduse pentru prima oară fiorul neînțeles de plăcut al paternității („O să avem un copil“...) Îi sărută părul bogat, revărsat în șuvițe. Draga de ea, e obosită, a adormit, șoptesc buzele lui, înfiorând șuvițele Mariei. Femeia tresare, ridică dintr'odată capul și zăbindu-și bărbatul, ochii ei aburiți de picoteală își recapătă limpezimea lor cea verde. Apoi, dintr'o dată, privirile-i aleargă spre ceas.

— Vai, cât ai întârziat! Voiam să mergem la teatru... Astăzi se inaugurează. Și tocmai astăzi ai întârziat. — Dinadins apăsase pe cuvântul astăzi. — Ai uitat, — îl amenință Maria cu degetul, — ai uitat că exact acum un an, în mica odăiță dela școală a năvălit peste mine un vlăjgan nebărbierit și... și... n'am reușit să mai scap de el nici până astăzi!

Petru scoate dintr'un buzunar o sticlă de vin negru, iar din bufet două pahare (dealtfel singurele!) de cristal gravat cu floricele. Vinul gâlgăie vesel, făcând o spumă ușoară.

— N'am uitat, nimic n'am uitat! — ridică Petru paharul deasupra capului, cu cealaltă mână apropiindu-și-o pe Maria. — Pentrucă nici eu n'am putut scăpa de... de o... de o...

Nu găsi cuvântul potrivit și asta-i aminti dintr'odată încurcătura lui din noaptea de Anul Nou; râse stânenit și în sunetul argintiu al paharelor, adăugă într'o ultimă inspirație:

— Insfârșit!... Il ridic în cinstea celei de care n'am scăpat!

— Pentru dragostea noastră!

Și au ciocnit un pahar de vin înfundat, negru, pentru dragostea lor.

Cum aş mai fi ciocnit și eu împreună cu dâșii, în seara aceea! Din păcate însă, am aflat despre întreaga lor poveste de dragoste, abia câteva zile mai târziu. Vin am mai găsit — o jumătate de sticlă. Dar... nu mai era ca în seara aceea...

POETII II VOR INCHINA ODE...

Și iară se continuă veșnica umilintă a apei... În nopțile cu cer întunecos, întunecoasă e și Bistrița; pe când în celelalte, când cerul e înțepat de luminile reci-argintii ale milioanele de stele — miliarde de asemenea scânteieri de oțel licăresc și pe ape.

Oricât de strălucitoare ar fi însă puzderia de lumini a acestor nopți, vestmântul feerie al orașului, la acest ceas, o întrece. Becuri aprinse răsăr în geamuri; becuri veghează ca niște străji, bulevardul Dodenilor; iar în fund, înspre munți, încingând ca un brâu întreaga vale — tot becuri; și sunt fără de număr aproape. Așa încât puzderiei de lumini a nopții, pâlind în fața acestei puteri mai mari, nu-i mai rămâne de făcut altceva decât să se adauge, ca un fastuos decor aerian, copleșitoarei frumuseți a locurilor. Asemenea nopți fac ca viața orașului să mai întârzie peste obișnuita oră a stingerii, fiindcă oamenii mai zăbovesc multă vreme, istorisind în jurul mesei de seară, aplecați peste carte, sau plimbându-și până târziu pașii pe malul apei, ascultând cântecu-i nepotolit, — mult mai sonor acum când se înstăpânește liniștea și răcoarea ceasurilor târzii.

... Fără seamă e și această seară, făcându-i pe oameni să întârzie cu mult peste ora stingerii... Numai că, de data asta, pricina e alta și, mai mult decât orice, forfota de pe bulevard indică neobișnuitul serii. Intreg Dodeniul pare că s'a adunat aici — pe drumul care lucește sub veghea luminoasă a becurilor — mergând devale înspre Bicz, într'acolo unde, sușotind, se îndreaptă și apele Bistriței. Deodată însă, chiar la capătul orașului, cetățenii Dodeniului sunt întâmpinați de alte grupuri de oameni, venind dinspre Bicz, și, la punctul acesta de întâlnire, se înfățișează ochilor lumini mai multe și mai falnice ca oriunde, făcând să scânteieze și mai aprins bulevardul. Aici, cu fața spre Bistrița, se înalță cea mai impunătoare clădire din Dodeni, cu fațada albă ca un palid obraz, pe care largile ferestre luminate par ochi de jar. În multe zile și în multe seri au trecut oamenii pe lângă aceste ziduri; le-au văzut ridicându-se dela temelie, le-au văzut îmbrățișate de schele și prinzând contururi îndrăznețe, și-au legat de ele vise, cu mândrie le-au pomenit în discuții și în scrisori — dar niciodată parcă n'au trăit în fața lor emoții atât de adânci. Datorită mărimii sale, acestui Club Central al Dodenilor mulți i-au zis teatru și chiar numele

de teatru i-a și rămas. În această sărbătorească clipă a inaugurării, pe fundalul întunecat și încremenit al pădurii de brazi, printre vârfurile cărora clipesc reci și îndepărtate astre, ochii de jar ai ferestrelor par ai unei ființe vii; și aceasta le crează oamenilor un simțământ cald, însuflețindu-i; tot după cum zidurile albe, de o impunătoare simetrie, proiectate pe același fundal, le inspiră măreție.

Asemenea sentimente, întrețesute cu o firească mândrie, le încearcă toți cei care pășesc astăseară pe ușile larg deschise mirosind încă a vopsea proaspătă. Mai mult decât alții, poate, simțământul acesta îl încearcă un bărbat nu prea înalt dar bine clădit, care trece acum pragul teatrului mai alene decât cei din juru-i, îndreptându-și ochii mari, castanii, spre toate colțurile — asemeni unui vizitator dintr'o expoziție, căruia i-e frică să nu-i scape ceva... Băiatul slăbuț pe care-l ține de mână, își cercetează cu uimire și respect părintele; starea aceasta de vie contemplare i-o cunoaște din zilele de sărbătoare, când urcă ei colo sus, pe platoul de deasupra largii văi, bătând potecutele cu ferigi și muresălbatic. Ajunși acum în hallul spațios, pardosit cu mozaicuri, Ștefan Petrache, căci despre el e vorba, se apropie încet de unul din pereți, cu frică parcă să nu-l surprindă cineva, trecându-și deasupra lui palma groasă ca deasupra luciului unei oglinzi. Apoi, răspunzând întrebării pe care-o citește în ochii copilului de-alături, apucă palma lui mică și i-o trece deasemeni, cu aceeași grijă, pe perete, rostind șoptit, mai mult sieși:

— Tencuiala brigăzii noastre, băiete...

Auzind șoapta, copilul pipăie din nou, de astă dată cu îndoită băgare de seamă, zidul rece, cu frică, parcă să nu-i scape ceva anume, tainic, care pare cuprins în cuvintele tatălui.

Și pe când cei doi rămân tăcuți în acest colțișor, fiecare cu propriile-i gânduri, trăgând în nări mirosul reavăn — pentru unul dintre ei dulce — al tencuiei, dinspre garderobă se aude vocea mulcomă a lui Dumitru Pintilie, președintele sindicatului. Il cheamă într'ajutor pe Ștefan Petrache; el, ce să vezi, venise numai să-și lase haina de ploaie și s'a pomenit cu acești doi tovarăși dela gazetă, cică să le istorisească totul. Vor să afle tovarășii ăștia, întâi și'ntâi, ce-a fost la început. Zidarul dă din umeri. Cum ce-a fost la început? N'a fost nimic. Ba da, doi nuci stingheri și-o hodorogă de casă. Era în toamnă, acu'un an; zloată, teren mocirlos... Aia a fost. Acu', uite-l, teatrul. Zic specialiștii că puține capitale de regiune au unul deopotrivă cu al nostru. Uite, de-o pildă, Bacăul: 370 de locuri — al nostru, 750...

Și în timp ce grupul alcătuit din cei doi ziariști, Dumitru Pintilie și Ștefan Petrache de mână cu băiatul lui, urcă scările spre etaj unde se află biblioteca, sala de lectură, bufetul și mesele de ping-pong, pentru a cunoaște mai bine istoria fiecărui colțișor al clădirii, noi și noi grupuri de oameni iau loc pe scaunele din sala de spectacol.

Zecile de becuri ascunse în scafele de lumini din părți, precum și lumânările electrice ale candelabrelor din tavan, răspândesc o lumină caldă, aprinzând parcă vișiniul cortinei și al perdelelor de pluș.

Încetul cu încetul sala se umple. Într'un colț, ieșit mai devreme de la cursuri, Ion Mocanu, într'un grup de studenți de... 40 de ani, se bucură de seara liberă de azi. Alături, ținându-i mâna în palma lui cât un talger, Petru îi zâmbește Mariei: „Vezi, degeaba ți-a fost teamă... N'am întârziat.“ Ea râde veselă, răsfățată — „n'am întârziat“ — dar îl mustră: „Las'că te știu eu! De-ar fi după tine, n'ar mai trebui să ieșim nicăieri...“ Ocupând aproape un șir întreg de scaune, în partea dreaptă a sălii, „brigada complexă“ a lui Veresceag e și ea aici; vrăjiți, copiii își rotesc privirile în toate părțile,

rostindu-și impresiile cu voci pline, din rândul cărora se face mai des auzit subțirele „ia te uită!” al Anei cea roșcată, cu ochii de culoarea ierbii. Mama, gospodarul „brigăzii”, îi urmărește ager — cine știe ce poznă mai face vreunul... Numai moșul lipsește... Cutreeră întreg teatrul. E în inspecție, cum s'ar zice. Ochiul lui pătrunde peste tot. Ochiul lui vede într'altfel decât al celor doi gazetari din București veniți să afle istoria clădirii. Filip Veresceag cercetează atent profilurile, încearcă ferestrele dacă se închid bine, apasă clanțele, scrutează pereții. Totul bun, nimic de zis. Sănătos lucrat. Îl roade să afle cam câtă vopsea a intrat pentru uși, și parcă dintr'o dată, cu teamă, se gândește dacă nu cumva, măsurând prost, au făcut dulgherii risipă de lemn...

Abia când se aude gongul și țâșnesc spadele de lumină ale reflectoarelor, moșu' se strecoară înapoi între ai săi. Un zâmbet îi înflorește pe sub mustăcioara roșcovană, brumată de firicele sure... N'o să le fie rușine strănepoților de ce-am făcut noi, bătrânii, în '53. Când s'or apuca și ei, la vremea lor, de-o treabă, o să aibă dece zice: să nu-i dăm de rușine pe bătrâni!... Eh, să fie ei sănătoși, și să facă atunci un teatru mai ceva decât ăsta!

Până la a treia bătaie de gong, care răsună prin plușul cortinei, adânc, grav, catifelat, Veresceag mai aruncă o privire pe program. Corul hidrocentralei, bun. Recitări din poeziile membrilor cenaclului literar „Vladimir Maiacovschi”, bun și asta. Vasăzică, program din forțe proprii. Și echipa de dansuri... Aha, băieții noștri! Să-i vedem, să-i vedem!...

... S'au stins de mult luminile la teatru. Doarme Dodeniul. Dorm oamenii. Popas de noapte pe malul Bistriței. S'a mai scurs o zi. Ca toate celelalte...

Numai Bistrița nu doarme la acest ceas. Niciodată n'are somn; veșnic trează, veșnic răsvrătită, bolborosindu-și cântecele iuți prin lume — cui stă s'o asculte. Dacă poate să-i prăpădească, în clipele ei de mânie nu iartă nici oameni, nici vite, nici pământuri. Deaceia îi și merge faima proastă prin tuspătru colțurile, de cel mai neastâmpărat dintre toți copiii Dunării.

Ei, dar faima asta e vorba să se sfârșească curând. Oamenii de pe malurile ei, care și-au durat aici cel mai tânăr oraș din țară — doar deaceia s'au și acuit pe aceste meleaguri. Să-i schimbe Bistriței faima ei cea proastă.

Să nu mai fie cel mai neastâmpărat dintre toți copiii Dunării, izbind omul.

Să fie, adică, cel mai cuminte dintre ei; frate omului.

Asta faimă!

Și ziua acestei faime se apropie. Nu va fi ca toate celelalte...
Poetii îi vor închina ode.

M. EDEL

CĂLĂTORIE ÎN ȚARA SPAIMEI

Cu două mii de ani în urmă, când civilizația occidentală era asigurată de legile și legiunile romane, cele mai mândre cuvinte pe care le putea rosti un om erau: „Sunt cetățean roman!“ În secolul trecut, când imperiul britanic forma un brâu în jurul globului pământesc, vocea englezului se auzea până în cele mai depărtate colțuri ale lumii, spunând: „Sunt supus britanic“.

Astăzi, în mijlocul secolului al XX-lea, cele mai impresionante accente ale istoriei sună așa: „Sunt american!“ „Nu mai este un secret pentru nimeni că civilizația secolului al XX-lea va fi cârmuită de inima, inteligența și puterea Statelor Unite“.

Ne-a fost dat astfel să aflăm prin pana unui editorialist al revistei „Time“, că pretenția plutocrației yankee la dominația mondială nu se mai întemeiază pe vreo sentință a providenței, ci pe inima, inteligența și puterea Statelor Unite!

„Inima“ și „inteligența“ monopolistilor americani!... Argumentul ega-lează, dacă nu și depășește pe acela al decretului picat din cer. Peste puterea bancherilor însă nu se poate trece cu un zâmbet și o ridicare din umeri. Aurul preschimbat în bombe, în avioane supersonice, în „fortărețe sburătoare“ și câte alte unelte de distrugere a bunurilor create prin munca inteligentă și statornică a clasei muncitoare, aurul cu care se plătește slugărnicia unor guvernanți lipsiți de conștiință, aurul cu care se târguie zelul unei puzderii de spioni, sabotori și trădători, stă mărturie a „inimii, inteligenței și puterii“ capitalismului american.

În nu mai ne amintim care altă revistă americană: „Life“?... „Collier's“?... „Look“?... un senator cu vază semna un articol în care-și punea sie-și dar puneă și colegilor și patronilor săi, disperata întrebare: „Dece ne este frică?“ „Avem bani mulți, — spunea senatorul, — avem un prestigiu fără seamăn, o industrie ciclopică, o cultură vastă și bombe!!! Suntem cei mai... și cei mai... și cei mai... din lume, și totuși ne este frică. Dece? Dece?... Dece ne este frică?... *Why do we fear?!*

Dacă autorul întrebării și cei pe care ea îi privește și-ar scoate obraza care le îngrădește privirea și-i împiedică să vadă lucrurile cum se află ele în realitate, nu așa cum își închipuie ei că sunt, lesne și-ar da seama că răspunsul este mai crud încă decât chinurile nedesluite ale întrebării.

Presimțiri sinistre lecobesc a moarte. Se tem de lumini și de umbre, de viața altora și de moartea lor, de pace, de dușmani și de prieteni, de popoarele care luptă pentru libertate și independență, de propriul lor popor. Până și trufandalele înscrise cu numiri franțuzești pe menu-urile restaurantelor de lux capătă gust de cocleală.

Le tulbură tihna difișilelor digestii cuvântul, de cutremurătoare rezonanță, a 800.000.000 de oameni cerând cu îndârjire lucrul cel mai de preț al omenirii, pacea, amenințată de isteria lor războinică.

Ii înspăimântă energia și avântul revoluționar al activității creatoare a maselor, și ritmul tot mai impetuos în care ele construiesc socialismul în țările de democrație populară.

Ii îngrozește numărul și puterea mereu crescânde ale comuniștilor din țările aflate încă sub jug capitalist, și care, însuflețiți de pilda măreață a Țării Socialismului, își sporesc neconținut acțiunile lor biruitoare.

Și devine tot mai evident că în mijlocul secolului al XX-lea, cele mai pasionante accente ale istoriei, cele mai atrăgătoare pentru omul de rând, nu sunt cele scornite de imaginația propagandistului dela „Time“, ci realizările epocale puse în slujba omului, realizări pe care le înscrie uriașa forță politică, economică și militară a Uniunii Sovietice: glorioasa construire a comunismului.

Spaima îi urmărește pretutindeni pe stăpânii derutatului senator, ca propria lor umbră. Presupusa atotputernicie a dolarului, posesiunea bombelor atomice, înălțimea amețitoare a sgârie-norilor, întinderea imensă a uzinelor, a minelor pe care le stăpânesc, temenelile lacheilor localnici și de aiurca, amploarea armamentelor, — toate acestea nu-i feresc de o cutremurătoare frică.

Ei tocmesc vrăjitori dibaci, să alunge temutul spectru. Departamentul de Stat înființează un fel de „secție de ideologi“ anticomuniști și pune în fruntea ei pe James Burnham, un profesor de filozofie trecut prin troțchism și specialist într'un fel de „marxism“ confecționat pe placul și pe înțelegerea miliardarilor. Pentru vindecarea capitalismului în agonie, ideologul nr. 1 prescrie astfel de miraculoase leacuri:

„Capitalismul american trebuie să treacă la atac în toate chipurile, prin conspirație, uneltiri, corupție, războaie locale și, în cele din urmă, dacă este necesar, prin războiul generalizat“, scrie vrăciul James Burnham în *The coming defeat of communism* (Spre înfrângerea comunismului). Sfatul acesta n'a răsunat zădarnic. El a fost urmat întocmai de prepușii Wall-Street-ului la trebile publice. Dolari sunt. Cu o sută de milioane, destinate „securității colective“, corupi și conspiri cât poștești. Conspirația nu cere nici trudă prea multă, nici vreun curaj deosebit. Ajung câțiva dolari și un număr de vânduți — care nu așteaptă în hala de vechituri decât prilejul de a se lăsa corupți.

Partea întâia a programului, conspirația, a fost sortită însă unui jalnic eșec. Șoarecii parașutați pentru organizarea de comploturi și dezorganizarea producției în țările care construiesc pașnic, au fost de îndată striviți. Fugarii, trădătorii, — pleavă mănătă de vântul urii, furiei și neputinței, al dorinței nesăbuite și vane de a răsturna ca un ciot carul ferecat al noilor orânduiri din țările de democrație populară, s'au dovedit a fi o șubredă nădejde.

Totuși, *comunismul trebuie distrus!* — continuă să clameze Burnham, și refrenul e reluat în cor. Muzica aceasta sună în urechile capitalistilor măricei, mari și mari de tot, chiar mai dulce decât harfele eoliene, decât zornăitul aurlui, decât ariile cele mai picante ale vedetelor de music-hall.

Să-l distrugem! Dar cum?...

De aici își trage obârșia „Comisiunea pentru cercetarea activității antiamericane“, înființată de Camera Reprezentanților la 26 Mai 1938.

Comisiunea dispune astăzi, pe lângă fiecare instituție, de un „organism de control al gândirii“, adică un birou de agenți care înregistrează toate denunțurile și vânează pe toți cei bănuți de a fi dat cel mai mic semn de libertate intelectuală.

De frica de a nu fi bănuți de comunism, profesorii denunță pe școlari și se denunță între ei, școlarii denunță pe profesori și se denunță între ei.

Produs al spaimei care frământă clasa conducătoare, un val de teroare și prigoană polițistă întuneacă viața maselor de pe întreg întinsul Statelor Unite. Activitatea simbriașilor din gestapoul lui Hoover și a Comisiunii lui McCarthy n'au putut însă împuțina — necum distruge — forțele partidului comunist american.

Nu rămânea, deci, decât calea cea mai „eroică“ dintre toate: trecerea dela războiul rece și cel local la cel „cald“.

În discursuri sforăitoare, în multiple și varii opere „literare“, economice, sociale, pe nenumărate pagini de ziare și reviste, este exaltată, cu cifre impresionante prin mulțimea zerourilor, puterea sculelor dătătoare de moarte năpraznică în masă, adunate în stocuri înalte cât zgârie norii de pe Broadway.

— Avem bombe, milioane de bombe! Avem bomba A, avem bomba H, avem atâtea alte arme atomice grozave, și mai grozave! răcnesc generali, senatori, bancheri. Și suntem singurii posesori ai „secretului“.

Și iată, ca un trăznet din cer senin, cade cutremurătoarea veste: Molotov anunță că U.R.S.S. posedă secretul bombei atomice. O afirmă fără surle și fanfare, în stilul calm, clar, răspicat al oamenilor de stat sovietici. Informațiile ulterioare despre felul cum în U.R.S.S. energia atomică e întrebuințată în scopuri pașnice, e pusă în slujba omului, duc la paroxism spaima strecurată de prima știre în inimile ațățătorilor la război. În pântec, golul lăsat de dispariția subită a dulcele beții e ocupat de frigurile disperării. Fierbințeala războinică se topește'n panică.

„Nu mai e cazul să ne biziim pe superioritatea noastră tehnică. Am subestimat realizările tehnice ale rușilor. Am fost luați fără veste“, — scrie revista de negustori „Business Week“.

La New York se organizează în grabă exerciții de „alarmă atomică“ iar Ministerul de Război publică o listă cuprinzând nu mai puțin de 70 de regiuni ale Statelor Unite care ar fi amenințate de un atac cu bomba atomică sau bomba H.

Doctorul Frederick Seitz, profesor la universitatea din Illinois, toarnă gaz peste foc afirmând în același *Bulletin of the Atomic Scientists* că Statele Unite sunt amenințate cu nimicirea completă, iar Val Paterson, șeful direcțiunii Federale a Apărării Civile, recomandă fără înconjur: „America trebuie să se ascundă sub pământ sau în fundul Munților Stâncoși“.

Și astfel, în loc să se gândească la mijloacele de apărare a „secretului“, mințile înfierbântate de groază sunt nevoite să cugete la mijlocul de a apăra de efectele exploziei cele mai prețioase capete din S.U.A. La vreo cincizeci de kilometri de Washington, o casă cu două etaje este construită și orânduită, în inima unui munte, pentru ca Ministerul de Război să aibă unde se pitula, în cazul unui bombardament atomic. Pregătiri intense se fac și pentru punerea la adăpost a președintelui cu familia și a prețioaselor giuvaere care sunt cele 60 de familii răspunzătoare de viața financiară și economică a Statelor Unite. Pentru grosul burgheziei vor fi destul de bune pivnițele,

înzestrate cu felurite produse chimice și farmaceutice, — dar mai cu seamă alegorice, pentrucă-s inutile. Cât despre cei surprinși în stradă de săgețile sirenelor de alarmă, ei bine! ei se vor adăposti după o ușă, un gard, un felinar.

Nebunia e împinsă atât de departe, nervii omului de pe stradă sunt atât de tociți, încât un redactor constată: „ajunge un scurt circuit în metro sau o explozie de gaze într'un canal pentru ca lumea, crezând că războiul a și început, să se năpustească încotro vede cu ochii și să urle înbunită de spaimă“.

Dar nu cu singura tărie a armelor se câștigă războaiele. Valoarea omului care le mănuieste este cel puțin egală cu a armelor. Guvernânții americani nici că bănuiau una ca asta; până și acestor orbi războiul din Coreea le-a deschis ochii.

În *Collier's* a apărut un articol al corespondentului Bill Davidson sub titlul „Dece jumătate din soldații noștri nu vor să tragă?“ Ca să lămurească taina, Bill a consultat tot felul de lume: militari veniți din linia de foc, matematicieni eminenți, psihologi și psihiatri. Militarii au confirmat în unanimitate faptul că din doi soldați americani nu trage decât unul. Dece nu trag? Cauza n'a putut fi lămurită nici de „matematicieni eminenți“, care nu se prea știe bine pentru ce au fost consultați, nici de psihologi și de psihiatri, oricât vor fi scormonit ei de îndemânatec sufletul și gândul recalcitranților.

Mersul războiului cerea însă ca leacul să fie găsit oricum. El a încolțit, cum era și firesc, în mintea ingenioasă a generalului Marshall, din care a izvorit și planul care face „fericirea“ popoarelor marshallizate.

Caracteristica esențială a ideilor geniale este simplitatea. De un simplism uluitor este și soluția găsită concomitent cu cauza. Dece nu trage soldatul american? Pentrucă... nu chiuie!

„Să chiuie! ordonă generalul. Chiuitul are o însemnătate covârșitoare în luptă. Chiuitul reamintește neconținut soldatului că face parte dintr'un grup, că nu este un biet omuleț singuratec, rătăcit. Chiuitul e în stare să provoace reacțiuni în serie, care, pe câmpul de luptă, schimbă mieii în lei“.

Chiar și senatorul Brian Mc Mahon, care — nu cu mult înainte — se umflase în pene: „noi, americanii, nu ne temem de nimic“ — chiar el a fost nevoit să constate: „Oamenii, nu avioane sau bombe, sunt totul în problema război sau pace. Toate armele din arsenalele noastre nu fac doi bani dacă soldații noștri nu vor să lupte și, la nevoie, să moară“.

În lungul șir de spaime, bogat ca șiragurile de nestemate ale reginelor coca-colei, pastelor de dinți și cutiilor de conserve alimentare, lucește cu sumbre sclipiri frica neghioabă de năluci.

Victimă a intensei propagande prin radio, literatură, cinematograf, școală și presă, a altor multiple și variate metode de tocire a minților, americanul căruia i se cere să fie „adevărat“, a ajuns să creadă cele mai grosolane gogorițe, să ia drept literă de evanghelie cele mai extravagante absurdități.

„Pentru a fi un bun republican sau democrat, îl povățuiește pe acest american, sociologul Harry Scharf, nu este obligatoriu să gândești. Să ascuți, să citești, să crezi și să urli — este tot ce ți se cere“.

Și bunul democrat sau republican nu gândește; el ascultă, citește, crede, până ajunge să și urle de câte ori este îndemnat s'o facă, ba să și danseze ca o paioță, după cum trag sforile păpușarii, până ametește, până la neurastenizare.

Bolile de nervi fac într'adevăr ravagii în Statele Unite unde — după câte scrie *Daily News* — peste două mii de psihanaliști fac averi dând cele mai fanteziste explicații și „remedii“ bieților pacienți roși de o nevroză, al cărei leac nu stă în flacoane, nici în analize psihologice, ci într'o atmosferă de calm și pace.

Dar nu numai americanii mijlocii cad răpuși de flagelul psihozei publice. Ci se întâmplă ca înșiși autorii gogorițelor să pice trăzniți de tăria născocirilor destinate vulgului și, cu creerii pustiiți, să se arunce, ca acel Forrestal, pe fereastră de la etaj, pentru a găsi pe caldarâm liniștea.

Ce să mai spunem dar de cetățenii de rând care, cu gândul bântuit de felurite spaime și cu inima cât puricele, de groaza catastrofelor iminente, se lasă duși de valurile născocirilor cu năluci, ființe interplanetare, menite să le răscolească și umbra de liniște pe care atâțările războinice le-o mai lasă!

E. Watters și T. Wilson, pașnici cetățeni din Atlanta, capitala statului New York, se prezintă la poliție și declară că au izbit cu automobilul un ins ciudat — probabil din altă planetă — care mergea în mijlocul drumului, și l-au ucis. Individul — au precizat ei — făcea parte dintr'o ceată de ființe de acelaș fel care, îndată după accident, s'au înălțat pe niște farfurii sburătoare. După ce a cercetat cadavrul, doctorul Hines, profesor de anatomie la Universitate a afirmat că „dacă a căzut din Marte, asta dovedește că acolo trăiesc maimuțe“.

Farfuriile sburătoare, puse în circulație de multă vreme, n'au încetat a fi la preț, în S.U.A., unde groaza de această misterioasă „armă“ este întreținută cu multă îndemânare. Astfel, acum doi ani, la statul major al armatei aeriene americane s'a întreprins o anchetă care a dus la surprinzătoarea concluzie că „farfuriile sburătoare“ sunt fie interpretarea zănatecă a unor obiecte reale, obișnuite, fie o formă de nebunie colectivă, fie niște simple minciuni.

O astfel de concluzie, în aparență plină de bun simț, îngăduie și presupunerea că statul major aerian ar fi urmărit potolirea spiritelor și curmarea vâlvei stârnite în jurul năstrușnicilor castroane. Tot acest stat major a avut însă grije să anunțe *oficial* că „un aparat fotografic special a fost construit pentru studierea acestor fenomene, când se vor repeta“.

Nu este, deci, de mirare, că ele s'au repetat în momentul psihologic cel mai potrivit fixat de autoritățile militare care, cu toată ancheta precedentă și în ciuda concluziilor ei obiective, se declară din nou convinse de primejdia sburătoare.

De aci încolo încep contradicțiile. Un post radar a văzut obiectul „nemișcat“, apoi „mișcându-se foarte încet“. Unii afirmă că nu putea fi vorba de un balon-sondă „căci în cursul ultimelor trei luni nu s'a lansat în S.U.A. nici un balon de acest fel“, dar un purtător de cuvânt al serviciilor meteorologice a declarat că un balon-sondă se afla totuși în acea regiune la ora și altitudinea respectivă.

Ce alta să mai înțeleagă nenorocitul de cititor decât că există niște misterioase obiecte care circulă pe sus punând în încurcătură până și pe șefii militari, și că până s'or dumiri ei, lui nu-i rămâne decât a aștepta cu resem-

nare, pradă celor mai grele presimțiri, tainicele primejdii ce-l pasc și de care — nici vorbă — nu trebuie trași la răspundere decât dușmanii de moarte ai „democrației” americane: comuniștii.

Comuniștii!... Mereu comuniștii! Numai comuniștii!!!

Din înalte sfere pornește cuvânt de ordine: Dacă nu putem distruge pe comuniști prin sabie și pârjol, să-i desființăm printr'o orgie de elocvență care să readucă în „paradisul” capitalist oițele atrase de miresmele turburătoare ale marxismului!

Ne trebuie o mistică — spun ei. — Avem neapărat nevoie de o doctrină. Ne trebuie idei noi, idei scăpărătoare, cuceritoare. Așa cum senatorul McMahon a băgat de seamă că „oamenii, nu avioanele sau bombele sunt totul în problema război sau pace”, tot astfel Thomas Dewey, guvernatorul New Yorkului, a băgat de seamă că nu gloanțele și puterea armelor au vreo șansă în lupta pentru distrugerea comunismului.

„Noi suntem înțeleștați — spune el — într'o luptă pe viață și pe moarte de idei, și ideile pot fi mai decisive decât bombele în marea hotărîre”.

Dar Dewey care cunoaște realitățile strategice și politice, știe că „idei” au fost așternute cu nemiluita, pe milioane de tone de hârtie; oficiile americane de propagandă, crainicii Vocii Americii, ai Vocii Europei, ani dearându-l, zi și noapte, au difuzat la unison cu atâtea glasuri aliate și prietene, „idei”.

Inimile și mințile însă nu se câștigă cu ura de rasă, cu disprețul de oameni, cu strivirea inteligenței, cu interzicerea culturii, cu năpăstuirea libertății. Contrastul violent dintre viața de huzur a unui pumn de milionari rapaci și viața de mizerie a milioane de oameni, gangsterismul, șomajul, analfabetismul, poliția lui Hoover și comisiunea lui McCarthy, nu sunt argumente propagandistice îmbietoare.

Adevărul nu poate fi înăbușit pe veșnicie. Au început și oamenii cei mai puțin informați a ști să aleagă grâul de neghină. Ei au aflat că în ultimii nouă ani s'au clădit în Polonia un milion două sute de mii de case de locuit. Și se întreabă: câte în S.U.A.?... Au aflat că în țările ponegrite cu neputincioasă furie nu există șomeri. Câte milioane sunt în S.U.A.? Au aflat că nu mai există în lagărul socialist nici un analfabet. Câți sunt în S.U.A.?...

Tot ce poate trezi un sentiment generos, uman, tot ce vorbește de o viață mai bună pentru mase, tot ce e frumos și măreț contrazice, în esența lor, interesele regimurilor fasciste. De aci ia naștere ura împotriva omului și a atributului său distinctiv: cultura.

Hitler, care nu s'a încurcat niciodată în scrupule culturale, a spus-o limpede pentru ai lui, ca și pentru alții:

„Suferim de pe urma excesului de cultură. De regulă, oamenii se prețuiesc după gradul de cultură. Noi, însă, avem nevoie de instinct și de voință, căci așa numita eră a rațiunii, caracterizată prin concepțiile sale tipic liberale, prin semi-știința și semi-cultura ei, a deschis drumul unei generații de adevărați incapabili”.

Și spre a mântui această generație pe care, chipurile, cultura era s'o ducă la pieire, fuhrerul a adunat toate cărțile care, după părerea lui expertă, otrăviseră instinctele teutonice și le-a dat foc, urlând la lumina

vălvătăilor: „Lumea raționalismului, liberalismului și umanismului a murit“.

Omenirea ar fi fost îndreptățită să creadă că, odată cu zdrobirea puterii militare și politice a nazismului, a fost izbăvită și de îngrădirile care făcuseră din fascismul german cea mai perfecționată, dar și cea mai odioasă dintre formele de teroare, că ele au dispărut de pe fața pământului odată cu flamurile crucii încârligate.

Thomas Mann scria în 1937 că „arderea cărților face parte din politica de teroare fascistă care urmărește să întărească frontul intern înainte de a începe în afară un război de agresiune. Ea face parte dintr'o politică urmărind să pregătească poporul german pentru războiul viitor, printr'o represiune sălbatecă, prin înlăturarea și distrugerea oricărei tendințe de opoziție, spre a transforma acest popor într'un instrument de război cât se poate de ascultător, lipsit de orice simț critic, condus de o neștiință oarbă și fanatică“.

Din păcate, ceea ce scria Thomas Mann în 1937 este valabil și azi pentru acei din oficialii americani la care spaima de cultură e atât de mare, încât îi duc până acolo încât să pună la index ca fiind conspirative 116 titluri, excomunicând ipso facto pe autorii: Theodore Dreiser (în întregime), Ilya Ehrenburg (în întregime), Albert Einstein (Teoria relativității), Howard Fast (în întregime), Maxim Gorki (în întregime), Julius Hlavaty (Curs prescurtat de geometria corpurilor solide), Langston Hughes („Câmpiile miracolului“, „Cu zâmbetul pe buze“), Rockwell Kent (în întregime), Trofim Lîsenko (în întregime), Thomas Mann („Iosef în Egipt“, „Eseu despre trei decenii“, „Muntele magic“), Albert Maltz („Crucea și Săgeata“), Guy de Maupassant (în întregime), Herman Melville („Moby Dick“), John Reed („Zece zile care au zguduit lumea“), Mark Twain („Un Yankeu din Conneticut la curtea regelui Arthur“), Emile Zola („Nana“) și altele mai puțin cunoscute la noi.

Interzicerea și arderea cărților face parte dintr'un sistem care se întinde asupra învățământului, presei, cinematografului, radioului și televiziunii, și care urmărește statornic denaturarea realității obiective.

Teama de realitate se reflectă în toate modurile de expresie ale artei burgheze, dar mai ales în literatură și film. Formalismul, misticismul, iraționalismul, construiesc esența acestei hrane „intelectuale“, spre a fi înghițită de minți debilitate cu sexualism, crimă, delir.

De cum deprind a citi și iau drumul sălilor de cinema, copiii sunt pervertiți de filmele și scrierile care fac să renască într'înșii spaima omenirii primitive.

Valurile de crime și sinucideri, dezechilibrul simțurilor și dezordinea moravurilor și a instituțiilor, extinderea sentimentului de neliniște și groază nu sunt decât urmarea firească a acestei opere sistematice de pervertire a caracterelor.

Estetul Mickey Spillane, „scriitorul misterelor“ bate toate recordurile literaturii de acest fel. Eroul său, Mike Hommer, ucide fără odihnă cale de patru volume. Fetele pe care le iubește sunt vulgare și bolnave, și până în ultima pagină pier fie cu un glonte'n cap, fie printr'o lentă agonie. Totuși, cărțile lui Spillane — despre care un critic a scris că „au dat civilizația americană înapoi cu cincizeci de ani“ — se tipăresc în milioane de exem-

plare. Numai din ultimul roman, „Marele masacru“, s'a tras într'o singură ediție trei milioane de exemplare și editorul declară că îi e cu neputință să prididească cu vânzarea.

Deși într'un singur an editurile americane au tipărit 231 milioane de volume, industria cărții n'a izbutit să se adreseze nici măcar unei jumătăți din populație. Sunt și azi peste 70 de milioane de americani care n'au ajuns să cumpere nici prima lor cărticică de 25 cenți. Pentru alte motive însă decât economice, nu le cumpără nici milioanele de analfabeți.

Indopat cu producții lipsite de seninătate și orizont, zăpăcit de reclama deșăntată care se face în jurul acestor „creații“ degradante, înfricoșat de riscul de a fi adus în fața „Comisiunii pentru cercetarea activității anti-americane“ sau a F. B. I.-ului pentru cel mai neînsemnat gest de independență spirituală, cetățeanul mijlociu din Dakota de Nord sau Carolina de Sud nu mai știe ce să aleagă, nu mai e în stare să aleagă.

Edițiile ieftine, fabricate pentru îndestularea setei de citit și evadare a maselor din întunecimea unei vieți de apăsătoare mizerie, nu sunt singurele rezervoare de otrăvă literară. Rafturile librăriilor și bibliotecilor americane suportă cu resemnare și cantități de literatură „pură“. Nu tot atât de multe, operele de artă „superioară“ fac deliciile nevestelor și odraslelor de bogătași cu pretenții de subțirime intelectuală.

Revista progresistă americană *Mainstream* se întreba: „Unde mai poate fi găsită în cultura americană de azi acea bucurie a creației, acea sete de noutate, acea încredere în viitorul oamenirii, care se întemeiază pe legăturile dintre oameni și pe înțelegerea istoriei lor? Criza deznădăjduită a încrederii în om, în știință, în progres, se întinde ca un cancer într'o literatură care consideră actualele raporturi sociale drept veșnice“.

Totuși, în pofida opreliștei puse gândirii, mai pot fi găsiți în S.U.A. oameni care cred în alte adevăruri decât cele oficial îngăduite, în altă literatură decât cea polițistă, în altă știință decât aceea a distrugerii și a asasinatului în masă. Există în Statele Unite scriitori progresiști care nu se tem să prezinte tipul omului nou, avântul clasei cuceritoare care a trecut năvalnic la asaltul viitorului, măturând agonicele puteri ale trecutului.

Howard Fast a încetat însă de a mai fi socotit de oficialitate drept un american onorabil și talentat, atunci când a scris: „Peter Altgeld, democrat american“, „Drumul libertății“, precum și povestea celui „Cetățean Tom Payne“, vechi revoluționar inculpat și el cândva la Londra pentru vina de „trădare și lèse-majestate“, pentru publicarea unei cărți criminale denumită „Drepturile omului“.

Fast a continuat să scrie și, pentru curajul de a le fi povestit americanilor istoria lor, de a-i fi ajutat să-și redescopere trecutul și să-i învețe din nou să gândească, a fost judecat și condamnat în câteva rânduri.

Howard Fast nu este singur. Albert Maltz, Theodor Dreiser, Langston Hughes, Beatrice Griffith, Sam Elkin, William de Mille, Borden Deal, Phillip Bonosky, Bill Gerry și încă alții înfruntă cu fulgerul limpede al scrisului lor, bezna adâncă în care magnații civilizației atomice se căznesc să scufunde cultura americană.

William Faulkner, scriitorul devenit exponent desăvârșit al descompunerii și spaimelor fără număr care otrăvesc inima și inteligența „americanului adevărat“, nu s'a putut stăpâni nici în fața juriului care i-a acordat premiul Nobel pe 1951. Cu prilejul respectivei solemnități, la Stockholm, Faulkner a dat glas din nou cotropitoareii temeri ce-l macină, pe el și pe ai

lui: „Tragedia noastră actuală este teroarea fizică, teroarea generalizată și universală, căreia îi suntem de atâta vreme supuși, încât azi am ajuns în stare s'o îndurăm. Nu mai există probleme ale spiritului. Nu mai există decât o singură întrebare: „Când voi fi prefăcut în pulbere?“

„Printul morții și al putregaiului“ —cum l-a numit scriitorul comunist francez Claude Roy — minte. Minte cu bună știință. Teroarea fizică de care s'a simțit urmărit până și în clipa de glorie a încununării cu lauri, nu este „generalizată și universală“.

Omul sovietic, constructorul socialismului din țările de democrație populară, luptătorul cinstit pentru pace din țările capitaliste, și de pretutindenii, acest om nu se întreabă zi și noapte când va fi transformat în pulbere.

El nu se teme de război. A dovedit că nu există forță pe lume care să-l poată speria și, cu atât mai puțin, învinge.

El nu se teme de pace. Dimpotrivă, pacea este condiția de bază a mersului său triumfal spre viitor, pacea este semnul sub care privește el viitorul.

REMUS LUCA și AL. OPREA

MIC MANUAL PENTRU UZUL FĂCĂTORILOR DE LITERATURĂ

Încercare critico-estetico-metodologico-literară

P R E D O S L O V I E *)

De mai bine de patru seculi încoace, auctorilor de literatură li-este hărăzită cea mai nemiloasă soarte. Ei trebuie, pe cărări de ei înșiși rămăte, care sunt spinoase și necomode, să se căznească în a descoperi iară și iară (din nou *n.n.*) normele înfățișării frumuseții celei eterne în arta poeticească și în a afla pentru aceasta sugeturi inedite. (*Urmează o paranteză lungă din care reiese că operația de descoperire a „sugeturilor inedite” constituie „blăstemul blăstemelor pentru auctori”, n.n.*) Vrem să punem capăt acestui chin de Tantalus, care nu mai are capăt. Auctorilor, bucurați-vă! S'a găsit cheia lăcatei, tainicul „Sesam, deschide-te“! De azi înainte chinul facerii poeticești cu adevărat bucurie va fi și nici decum suferință...

(*Lipsește mai multe file. Pagina notată cu III începe cu un sfârșit de frază. Continuarea ne va lămurii lesne, că este vorba de recomandări profesate poezilor.*)

... ind un frumos apus de soare în munți: cer roșu, nori ca zimbri, păduri negre și nu uita glas de bucium. Descrie apoi magnifica panoramă a unei câmpii cu cosași și fete cu ulcioare (a nu se uita costumul național: ițari, căciuli, catrințe, etc).

Fetele dau flăcăilor să bea din ulcior. Flăcăii chiuie și ciupec fetele. Fetele râd. Ritm trohaic, multe rime feminine, și în special vocale 'i și e. E de efect poanta: „Ah, ce bine e în colectivă!“

Metodul anti-tezei. E un metod destul de dificil căci trebuie să împechezi elemente ce se exclud: alb cu negru, bine cu rău, trecut cu viitor,

*) Acest manuscris a fost găsit într-o veche bibliotecă. Din lipsa de grijă a posesorului, el a fost descomplectat și, în cea mai mare parte, deteriorat. Ceeace s'a putut salva din el — dată fiind acută sa actualitate — socotim necesar să-l redăm celor pentru care a fost scris. Multe din expresiile întrebuintate de autor fiind învechite, ne-am permis să le înlocuim prin echivalentul lor modern, ceeace — considerăm noi, — nu dăunează fondului. În alte părți ne-am permis să înlocuim exemplele date, din lucrări ale timpului — de mult îngropate sub straturile de praf ale uitării — prin exemple pe cât cu puțință adecvate din lucrări contemporane, pe care nu le numim, fiind cunoscute

mort cu viu. Iată o aplicațiune mai simplă: trei strofe despre trecutul de întuneric, când învățătorii bat pe copiii care plâng și se vaietă, invocând mamele lor... O strofă lapidară despre azi. Învățătorii nu mai bat, ci mângâie, copiii nu mai invocă mamele lor. Poanta: eri plâns, azi răs. O altă aplicațiune care va fi indubitabil, mult apreciată, poate fi aceasta: Eri, soacra era poamă acră pentru nora sau nurorile, sau chiar ginerele ei. Azi, soacra fiind o femeie luminată, e dul... (*din păcate, mai lipsesc câteva file, care ar fi, fără indoială, realmente folositoare poeziilor*).

XLII

... flictu! director general, pozitiv—director general adjunct, trădător. Bătălie mare! Pentru creșterea tensiunii, trădător calomniază pe pozitiv. Se pare: binele înfrânt de rău. Dar... vine dela centru un inspector care demască pe trădător. Arestează. Bucurie mare, cortina!

Detalii regisorale, de costum și de decor. 1) Negativ mereu mâna în buzunar, amenințător; sugerează revolver. Pregătește și motivează pușcătura absolut necesară în culminația intrigei, îndreptată către inima pozitivului. 2) Pozitivul va telefona acasă din plină sedință de producție. Aceasta înduioșează pe spectator; el zice: „Vezi, și directorul ăsta, bietul de el, are griji familiare.“ Umanizează. 3). Din când în când, pentru a fixa locul acțiunii (fabrică, gospodărie colectivă, șantier...) vor intra în scenă: un turnător sau o turnătoare, un betonist sau o betonistă, un brigadier sau o brigadieră. Pentru a nu încărca piesa, aceste personaje secundare vor intra fie pentru rezolvarea celei mai acute și mai încurcate probleme, fie pentru a spune cu tâlc, câteva fraze întâmplătoare. 4) Personajele pozitive, până la unul, fie bărbați, fie femei, fie ingineri, fie muncitori, vor purta neapărat salopetă, șapcă uleioasă și bocanci. Personajele negative, de orice fel, vor fi neapărat îngrijit îmbrăcate și pe cât permite recuzita, foarte eleganți.

Pentru romancieri și noveliști.

(N.A. *In jeneral chibzuind treaba, sujeturile date pentru poezii de dramă și tragedie, pot fi aplicate și de inspirații prozei. Dăm totuși mai la vale câteva sujeturi a căror aplicațiune are mai mare efect în proză, datorită calităților ei directe de comunicare.*)

Secretarul Organizației de bază intră în conflict cu directorul, care, influențat de dușmanul de clasă prin femei și chefuri, se descompune. Secretarul de partid (care trebuie neapărat să fie trimis de undeva de sus) este minte naș sprijinit de toți muncitorii fabricii, dintr'o dată dumiriți. Pentru a nu complica intriga, ne vom feri de a motiva cauza acordării acestui sprijin. Se înțelege că un conflict izbucnit între oamenii ce de multă vreme lucrează sau trăiesc în același loc, nu prezintă interes. (N.A. *când e necesar, acest conflict poate fi ușor strămutat în mediul sătesc, de preferință G.A.C. sau întocărire. Aici, conflictul între secretarul organizației de bază și președinte (G. A. C. sau Sfat). Pentru a nu uita alianța — și astfel a închide gura redactorilor și criticilor — conflictul se va declanșa neapărat în urma vizitei unui instructor raional, care demască pe președinte.*)

Un alt sujet interesant, de dragoste. El, fruntaș, frumos, bun, cinstit, cuminte și premiat des. Ea, frumoasă, grațioasă, ambițioasă, dar codașă. El o vede, ea-l zărește, se îndrăgostesc, ea provoacă o discuție (poate și el se hotărăsc urgent să se căsătorească, trec pe la „Lemn-Mobilă“ și admiră vitrina. Vorbesc mult despre producție. A treia zi un alt el, care o iubește

pe ea, îi comunică primului el că ea este codașă și că din cauza ei brigada a pierdut întrecerea. El imediat îi scrie doar trei cuvinte: Adio! Ea, mistuită de dragoste, suferă un adânc și rapid proces de transformare, devine fruntașă, chiar stahanovistă (cu cât mai repede, cu atât mai bine, pentru ca primul el să nu sufere multă vreme.) — Pe urmă ea pleacă la școala de ingineri și-i scrie de acolo o scrisoare. El, fericit, o așteaptă să iasă dela examenul de absolvire, se sărută, ea spune: Să-ți arăt ce inovație am făcut. Iar el va găsi o perfecționare la inovația ei. Fericii. Fericii. De trei ori fericii. Pe cel de-al doilea el — ticălosul Iago — să nu-l mai pomenim, pentru a nu strica buna impresie a cititorilor.

(*n.n. iarăși câteva pagini lipsă*).

LI

Despre întocmirea personajelor.

Pozitivii să samene mult între ei: idealul uman unul este și indivizibil. Ochi pătrunzători, vărsând fulgere (de scânteii, de flăcări, de lumini, de văpăi — la alegerea auctorelui). Voinic, robust, piept, gât, mușchi herculeeni, să transpire forță și optimism. Nu bea alcool, dacă vrea se lasă de fumat, insensibil la farmecele sexului frumos, cast până la înșurătoare (se va însura cu o femeie deasemenea castă, copiii lor vor fi cu toții caști). Nu va purta cravată și nici dungă la pantaloni.

Pentru o mai accentuată umanizare, din când în când el va înjura; mare atenție la alegerea acestor înjurături: să nu fie mistice, adică să nu se refere la persoane biblice (*N.A. Acest portret poate fi ușor multiplicat și adaptat la toate profesiile, sexele, vârstele, indiferent de naționalitate sau religie. Se poate modifica în cel mai rău caz: culoarea părului, înălțimea (dar nu mult), tonalitatea glasului, numărul la pantofi și atât.*)

Negativii: înfățișare de vulpe, grași, buhăiți și cu cearcăne la ochi, veșnic încruntați. Să fie recunoscuți dela prima vedere. Aici, femeile care sunt înzestrate cu un rol deosebit, vor avea, de preferință, înfățișarea unor îngeri decăzuți, cu gene lungi, gesturi îmbietoare, pline de rafinament. Ele vor fi, prin farmecul putred pe care-l emană, adevărate capcane pentru oamenii cinstiți, dar având caractere slabe. Vom căuta ca aceste femei să fie fatale.

Neutrii: la oraș ei sunt intelectuali cinstiți, nelămuriți. La țară, țărani mijlocași. Personajul neutru șovăie. El are ochi șovăitori, gesturi șovăielnice, vorbirea șovăitoare, mersul șovăitor. El se îmbră... (*n.n. Alte file — vai! — pierdute*).

LIV

C) Capitolul despre artă poetică.

Sub-capitol: Considerațiuni asupra genezei stilului.

Un op ca să aibă succes, trebuie să fie scris frumos. A scrie frumos înseamnă a te feri să scrii urât. Există cuvinte și figuri de stil frumoase, și există și urâte. Literatura este arta cuvintelor frumoase, a înfățișării frumosului.

Descripția trebuie să fie frumoasă. Nu va lipsi peisajul. (Lipsa descripțiilor de natură — care sunt cele mai de efect — sărăcește frumusețea lucrăturii literare). Iată câteva aplicațiuni: O fabrică. Biroul directorului. Un geam mare, deschis. Un stahanovist privește peste zări și se înfioară la vederea cerului, norilor, munților, copacilor, frunzelor, ierbii, florilor, mării infuriate; în niciun caz descrierea nu va înceta înainte de trecerea

a zece pagini (dacă lucrarea are cincizeci). E de preferat ca descripția să înceapă chiar înainte de apariția stahanovistului și a ferestrei deschise. E bine ca fiecare capitol să înceapă cu o astfel de descripție, ceva mai scurtă. Dacă ne aflăm în atelier, putem începe astfel: „Afară plouă și bate vântul. Prin ușa mare, întredeschisă a atelierului, pătrund rafale, rafale de grindină... Ar fi superfluu și ar încărea legarea descripției de problematica incidentală a lucrăturii. (N.N. *iarăși o sincopă până la pag...*)

LVIII

...de dragoste, foarte iubite de cetitoriu, auctorele le va repartiza din trei în trei file. Un alt element important este langajul verbal al personajului. Pentru a demonstra că în trecut, numai exploatatorii se bucurau de instrucțiune, numai dușmanii de clasă vor utiliza o aleasă exprimare în cea mai pură limbă literară, cu neologisme și termeni tehnici. Eroii pozitivi vor vorbi o limbă simplă, adică rudimentară și adesea fără niciun respect pentru gramatică. Ei vor spune frecvent: „— este și lipsuri, dar în general, ca să vorbim, lucrurile merge bine.“ Toți țărânii pozitivi vor stăli toate neologismele și le vor folosi anapoda. Ei zic: „comparativă“ și „radu“. Deasemenea ei zic: „Mă pun în ipoteză...“ (N.N. *urmează câteva pagini amestecate de pe care cu greu am putut descifra următoarele:*)

...Eroul pozitiv trebuie să aibă o mare forță de pondere. Privirea lui pătrunde prin ziduri și până'n adâncul inimii celorlalți. El știe tot și ar putea da de pământ cu toți dușmanii încă din prima clipă, dar asta n'ar fi artistic. El păstrează o soluție miraculoasă, pentru orice problemă, până în momentul oportun. El urmărește ca o umbră, cu ochi de linx, uneltirile...

...În ultima scenă, dușmanul se va fleoșcăi, conform legilor istoriei. El își pierde subit toate însușirile diabolice și se transformă într'o jalnică cârpă. Te și miri că s'a făcut atâta caz de el...

...cum numele au mare importanță, ele vor suna așa: Ion Vrere, Petru Cremene, Vasile Dârzu, pentru pozitivi. Aceste nume vor câștiga imediat creditul cititorului. Mijlocușul se va numi: Sucitu, Moțailă, Șovailă, (în final, ei pot eventual să-și schimbe numele, asta printr'o cerere la Sfatul Popular, pentru a sugera transformarea lor). Chiaburii se vor numi: Gâdea, Păpău (pentru a sugera lăcomia) — sau diferite nume cu terminațiunea pejorativă: oi, ău....

...Căci știut este: finalul trebuie să deschidă o largă și luminoasă perspectivă. De aceea se va încheia cu un răsărit de soare (G.A.C.), cu aprinderea luminilor pe un șantier de hidrocentrală, cu căsătoria eroilor și eroinelor pozitive, cu vindecarea celor grav răniți de dușman. Unul din eroi va spune: aici, mâine, veți vedea....

...scrie în așa fel, încât să nu dea păreri cu prețiziune, și nici cel mai dibaci cititor să nu ghicească bună sau rea, greșită sau ba o taină părerea sa

(nota noastră: aceste fraze din urmă le-am aflat pe ultima pagină, decorată și sfâșiată; ele se adresează, pare-se, criticilor literari)

Semnează: Diac Ieremia O'șteanul.

pt. conformitate: R. Luca și Al. Oprea.

DUMITRU MICU

CU PRIVIRE LA PROZA LUI ION CĂLUGĂRU

Târgurile moldovenești, așa cum apar din evocările de acum câteva decenii ale unor scriitori ca Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, B. Fundoianu, Demostene Botez, Ion Călugăru, sunt niște așezări ale unci lumi parcă bolnave, înneacă în colburi moarte, mistuită de o monotonie somnolentă și o tăcere de cimitir. Ele sunt „orașe patriarhale“, „locuri unde nu se întâmplă nimic“, unde existența se deapănă uniform, scurgându-se cu îneceleneala pâraielor minuscule, secate de arșiță.

„In zilele ploioase, bătrânii se strâneau în casă. Vorbeau despre multe lucruri, deșteptând viața trecută. Odăile, cu mobile vechi, lustruite erau cufundate în liniște; cadrele din păreți se vedeau ca într'un păienjenis de fum; pendula însemna clipele rar, rar, ușor. Apoi bătea ceasurile cu sunete de-abia auzite, adânci, tremurătoare. Afară, ploaia curgea prin lumina scăzută, livada umedă licărea întunecos, oamenii înfășurați până peste cap în haine ude treceau drumul umplut de apă ca un râu“. (M. Sadoveanu: *Floare ofilită*).

Duminecile, mai cu seamă, cenușiul acestei vieți apăsa cu o putere strivitoare conștiința trezită:

*Dumineci lungi, dumineci nesfârșite,
Cu albe dimineți scăldate'n soare,
Cu clopote'n văzduh răsunătoare...
Dumineci lungi, dumineci adormite...*

*E liniște pe stradă, oboseală;
Ceva greoiu apasă urbea noastră.*

*Un servitor în haina lui de gală,
Cu capul gol, de-o oră-așteaptă'n poartă.*

*...Copii de școală ce se țin de mână
Poartă și'n această duminică prin soare
Neurastenia lor de-o săptămână
Ca niște bolnavi eșiți pe trotuare.*

*...O muzică de mort s'aude-abea,
Din nu știu care străzi îndepărtate.
Cine-a murit?... Mi-i dor de draga mea...
Dimineci lungi, dumineci blestemate.*

(Demostene Botez).

Intr'un asemenea târg s'a născut și a copilărit Ion Călugăru, și conștiința scriitorului a fost adânc răscolită de tragicul mut al acestui mediu. În decursul celor trei decenii de trudă scriitoricească, Ion Călugăru a fost în permanență obsedat de imaginea săracilor târguri din nordul Moldovei și cea mai întinsă și mai rezistentă parte a operei sale zugrăvește această lume. El a pătruns în intimitatea vieții târgurilor moldovenești, apropiindu-se cu înțelegere de oamenii oropsiți, pătrunzând cauzele durerilor înăbușite din cicioabele mizere. Privind din interior această viață, scrutând-o cu ochii înșiși ai copiilor pe care poetul îi vede trecând „ca niște bolnavi ieșiți pe trotuare“, scriitorul a putut desvălui nu numai atmosfera generală a plicisului și tristețea ce apăsa peste târg, dar aspectele vii, concrete, ale suferinței chinuitoare. Din acest punct de vedere — al zugrăvirii vieții sărace, chinuite a micilor orașe,

viață numai aparent domoală, inexpressivă, în realitate zguduită de mărunte dar nimicitoare drame cotidiene — Ion Călugăru se situează fără doar și poate printre cele mai iscusite condeie care au descris acest mediu.

Scriitorul a debutat în anul 1922 cu un volumaș de „Schițe fără humor“, *Caii lui Cibicioc*. De o particulară prospețime, schițele înmănușate în această culegere povestesc întâmplări încărcate de un humor suculent, de aceeași esență cu humorul *Amințirilor* lui Creangă.

În sufletele candidе de copii — eroi ai acestor povestiri — Ion Călugăru urmărește desvăluirea mizeriei negre în care ei trăiesc și care va ucide, poate, — în tot cazul va sdruncina mai târziu — însușirile atât de simpatice pe care le vădesc aceste fapte ingenuе. Prin urmare, subtitlul plachetei: „Schițe fără humor“, nu e un simplu calambur, ci o atragere a atenției cititorului, tentat să considere schițele drept niște istorisiri hazlii, că nu peripețiile comice constituie esențialul, ci înțelesul lor dureros. Ițe și Șamă vor să fure și să vândă caii sacagiului ca să-și cumpere harbuz și „poamă mașcată“ — ceea ce arată mizeria regimului lor alimentar. Conversațiile puștilor — pline de savoarea sfătoșeniei humuleștene — sunt ale unor fapte pentru care foamea neîntreruptă e starea normală:

„ — Vrei tu să ne chiaburim, Șamă? — făcu el vesel către mine.

— Dar cine n'ar vrea?... Poate mă crezi prost ca Vasilică Chipăruș, care doarme la feredeu și strânge capete de țigară, ca să găsesc, de pildă, o comoară și să n'o vreau? Hei, hei, de m'aș vedea chiabur, să zicem ca Iancă Chioru, care vinde covrigi, mi-aș cumpăra harbuz, poamă mașcată de aceea de care crapă numai boierii, făcui eu, lingându-mi pofticioș buzele. Dar cum te poți chiaburi? Vremuri grele, nu se câștigă nimic, adăugai cu îngrijorarea cu care-l vedeam pe tata făcând fețe când venea slujitorul cu birul“.

Această originală împletire a humorului cu tristețea, acest rîs amar, dezvăluirea printr-o anecdotă veselă a unei stări de lucruri dureroase, dă scrisului lui Călugăru o coloratură specifică și un farmec deosebit.

Intr'un chip și mai evident ilustrează această însușire schița *Tălharul de purcei* din aceeași culegere. Moişă Duvid, zis Moişă Dufte, e un bătrân de cincizeci de ani, fără căpătâi. El a învățat carte multă în țara leșească, dar n'a putut fi investit cu rangurile ce i se cuveneau, deoarece:

... „*Haham la abatorul vitelor, unde se taie carne pentru evrei, nu se putea face: era prea slab pentru aceasta; la cel al găinilor, de asemeni nu s'a putut pe vremea când s'a întors el din Galiția, deoarece obștea nu putea plăti câțiva hahami; rabin, cum avea să se facă un prăpădit, care nu era nici chipeș, nici înțelept, și nici sprijin puternic din partea vreunui socru bogat sau a altor rude nu avea?*“.

Ajuns pe drumuri, Moişă e obiectul distracțiilor de prost gust ale unor tineri ușurateci. Știindu-l cu desăvârșire nerealizat în domeniul erotic, aceștia îi trimit într'o zi o scrisoare de dragoste redactată în ebraica cea mai corectă și semnată cu numele unei bogate doamne din târg. Credul, bătrânul cărturar vagabond pornește în noaptea fixată — vineri spre sâmbătă — către palatul boieresc, pătrunde în curte și vără mâna în deschizătura unui zid, ca să ia cheia dela intrare, conform instrucțiunilor din epistolă, dar în acel moment simte niște colți puternici înfigându-i-se în deget. Inspăimântat, scoate un răcnet care trezește tot palatul. Până să-și smulgă mâna din încheștarea dinților scroafei — căci autorii farsei îl îndreptaseră la coteț — se pomenește încolțit de câine, înhățat de argați, bătut crunt, dus la poliție și supus unor noi cazne. Acest comic accident schimbă toată existența lui Moişă Duvid. Vrând să intre în sinagogă, după obicei, e oprit de ceauș; înfățișându-se, sâmbăta, să ia obișnuita pomană dela bogați, aceștia nu-l învrednicesc cu nici o privire; rabinul, căruia vrea să-i explice că nu e hoț de purcei, cum îl cred toți, îl gonește:

— „Ieși afară, nătărăule!

— Prea sfinte, lasă-mă, te rog, să-ți spun cum a fost.

— Nu mai ești vrednic! Un ovrei care fură, și mai ales purcei, e blestemat până

la sfârșitul sfârșitului, căci scris este să nu furi“.

Izgonit de pretutindeni, ca un câine, Moişă își curmă viața.

Iată deci cum, sub forma unor întâmplări ce stârnesc până la un moment dat râsul, scriitorul pune în lumină un destin tragic, demascând cu impresionantă putere literară forțele sociale care provoacă decăderea și prăbușirea unor oameni ce ar fi putut deveni utili dacă societatea în care trăiau nu i-ar fi condamnat dinainte pierzării. Moişă Duvid, deși înzestrat, nu se poate sălta în rândul oamenilor, fiindcă nu are „sprijin puternic din partea vreunui socru bogat.“ Neștiind să lupte împotriva mediului ce-l înăbușe, el va rămânea pe drumuri, își va pierde strălucirea minții și, până la urmă, va fi strivit ca o insectă. Schița *Tâlharul de purcei* cuprinde, așa dar, substanțiale elemente de critică incisivă împotriva privilegiatilor unei societăți ce împarte oamenii în bogați și săraci; ea inspiră cititorului indignarea și desgustul față de fătărnicia rabinului, a ceaușului, a tuturor bogaților ce oropsesc un biet bătrân căzut victimă naivității sale, considerându-se, în mod fariseic, mai buni, mai puțin tâlhari decât acest biet „hoț“ fără voie.

Precum se vede, zugrăvind mediul evreiesc, Ion Călugăru nu-l privește ca pe ceva omogen, ci — din primele sale scrieri — reliefează profunda diferențiere socială, contrastul izbitor între evreii înstăriți și cei lipiți pământului. Simpatia caldă a artistului se îndreaptă spre aceștia din urmă: mici meseriași, cotiugari, sacagii, hamali, birjari, băieși dela feredeu. Bogătașii: negustori de grâne, cămătari, comercianți — iar mai târziu mari industriași — sunt prezentați ca neavând nimic comun cu desmoștenirii vieții, evrei și ei, ca aparținând unei lumi opuse, pe care scriitorul o încondeiază în pagini fierbânde de sarcasm și ură. Sesizarea acestui antagonism imprimă creației realiste a lui Călugăru o remarcabilă putere de pătrundere a fenomenelor sociale, de dezbătut a unor acute contradicții de clasă ce sfâșiau în trecut orânduirea existentă în România.

După *Căii lui Cibicioc*, I. Călugăru începe

să publice o literatură ce reprezintă o abatere vădită dela linia realistă a primelor povestiri. *Paradisul statistic* (1926), *Abe-cedar de povestiri populare* (1930, editura Unu) și, parțial, *Dela cinci până la cinci* (1934), sunt lucrările unui scriitor ancorat în mișcarea literară zisă „avantgardistă“, „extremistă“, „frondă“, etc.

Prima reacție a unui cititor nedeprins cu literatura dadaistă, constructivistă, suprarrealistă sau futuristă, când citește *Paradisul statistic*, bunăoară, e uluirea, senzația că nu e în stare să înțeleagă nimic. Frazele sunt niște notații incoherente, absurde, lipsite de orice sens logic;

„Nervii lui Șjimi sbârnâie desperat, fâsâie pe coridor samovarul de nichel, tăcerea din birou pune gulere albe la gât, luciu la unghii, fum de mangel se plimbă ca negrii pe plajă și vin... Vin bancherii suri cu bărbi retezate, ținută de doliu și baston, fabricanți grași cu pantalonii până la glezne, financieri tineri cu haina lipită de trup și pantofi cu pielea de șarpe, pleșuvi cu ochelari, și ochii, ace cu gămălie, privesc la cer, șchiopii cu labe lătărețe... Vin gâfâind, cu cefe topite...“

Dedesubtul acestei siluii a gândirii normale, cititorul ar putea bănui descripția unui birou statistic aparținător unui trust capitalist, așa cum acesta e înregistrat de simțurile unui om pe jumătate adormit (descrierea aceluiași mediu — inteligibilă, de data asta — o vom regăsi mai târziu în *Trustul*). Ininteligibilitatea bucăților din *Paradisul statistic*, ca și a celor din celelalte cărți suprarrealiste, vine deci de acolo că scriitorul, ștergând hotarul dintre fenomenele lumii reale și viziunile fantasmagorice de vis și coșmar, notează automat senzații învălmășite, fără nici o ordonare a lor, ajungând astfel la reprezentări bizare sau de-a-dreptul monstruoase. Acest mod de a scrie înseamnă distrugerea oricărei imagini realiste, cu fundarea în irațional și patologic. O asemenea „literatură“ este profund antipopulară, venind în sprijinul celor mai reacționare concepții, după care lumea nu e decât o emanație a spiritului nostru. Pretinzând că ar crea o „supra-realitate“, scriitorii ce practică o asemenea pseu-

doliteratură propagă, conștient sau nu, ideia „evadării din contingent”, renunțarea la eforturile de a cunoaște și transforma realitatea, refugiul într-o lume fictivă, abracadabrantă, departe de frământările vieții adevărate.

Cum a putut Ion Călugăru să se împotmolească în mlaștina unor asemenea curente literare? Fronda românească — lucru știut — nu era decât palida imitație a unor curente similare din Occident, ce reprezentau forme ultime ale marasmului culturii burgheze putrefăcute. Cu perfidia tipică a burgheziei, susținătorii unor asemenea curente prezentau însă mișcarea „ultramodernistă” drept o revoluție în estetică și o formă de protest împotriva culturii și moralei burgheze. S'au găsit artiști onești care au avut o bucată de vreme iluzia că, sfărâmând regulile sintactice, înlocuind gândirea și limbajul omenesc printr'o avalanșă delirantă de ineptii, atentează la confortul și tihna reprezentanților marii burghezii. În realitate, acest mod de a „lupta” împotriva burgheziei prin strâmbături de copil teribil, nu e decât o „revoltă în genunchi”.

În loc să-l înspăimânte, elucubrațiile suprarealiste îl amuză pe burghezul obez. Astăzi, în țările capitaliste, burghezia stimulează asemenea literatură morbidă, acestei clase convenindu-i de minune ca scriitorii, ascunzând racilele adânci ale sistemului capitalist, să-și îndrepte violența împotriva unora din cele mai puțin semnificative, mai accidentale aspecte ale societății exploataților. Suprarealiștii din Apus înșeală astăzi cititorii afirmând că ei combat cultura burgheză; în fapt, ei luptă împotriva culturii înaintate a trecutului, promovând formele cele mai tipice ale decadenței literaturii burgheze, ai căror purtători sunt ei înșiși.

În cel de al doilea deceniu al secolului nostru, mulți scriitori români, sincer revoltați împotriva capitalismului, nu reușeau să distingă — lipsiți de orientare ideologică justă, necunoscători ai literaturii cu adevărat nouă ce înflorește în Țara Socialismului — adevăratul conținut al literaturii pretins revoluționare cultivată în Apus. Așa se explică de ce unii

scriitori talentați, printre care se numără și Ion Călugăru, au putut, vreme de câțiva ani, să tipărească în publicații ca *Integral*, *Contemporanul*, 75 H. P., *Unu*, producții lipsite de sens, teribilisme ieftine, cu sentimentul că astfel jignesc bunul simț burghez. Cu timpul, ei și-au dat seama însă de ridicolul situației lor și, părăsind mișcarea extremistă, au început să demaște racilele capitalismului în opere înțelese de popor, însușite de el.

Nici în acești ani de regretabile confuzii, de căutări deșarte a unei „supra-realități”, preocuparea pentru problemele sociale, pentru viața grea a celor ce muncesc peste puteri, fără a-și putea agonisi din munca lor strictul necesar existenței, nu-l părăsește însă pe Ion Călugăru. Chiar în volumele citate, în care precumpănesc schițele și nuvelele suprarealiste sau numai gratuit fanteziste ori ieftin senzaționale, găsim bucăți în care elementul realist se afirmă cu vigoare. Astfel, *Năpasta Varvarei*, o schiță năpădită de naturalism, își păstrează un sâmbure sănătos, descriind într'un tablou colorat mizeria înspăimântătoare a sărăciei târgurilor. Personagiul povestirii, Varvara, e o spălătoreasă bătrână, măcinată de reumatism și tuberculoză, căzută în viciul alcoolismului; ea își câștigă pâinea curățind hainele evreilor. Într'o bună zi, populația micului târg constată cu stupefacție dispariția albiturilor și a spălătoresei, care după multe căutări e găsită moartă acasă, pe cuptor, ciopârțită de șoareci. Fără îndoială, realismul acestei povestiri e mult mai limitat decât acela al primelor scrieri; prezența lui într'un volum: *Abe-cedar de povestiri populare*, tipărit într'o editură suprarealistă, indică totuși adevăratele tendințe ale scrisului lui Călugăru, pentru care aventurarea în domeniul iraționalului, al visului rupt de viață, nu reprezenta o năzuință sufletească autentică, ci doar o vremelnică rătăcire.

În anul 1932, în revista *Azi*, apare nuvela lui Ion Călugăru *Paltoane și nimic altceva*, reproducă apoi în volumul *Dela cinci până la cinci*, datată 1936. Copleșită și ea de elemente naturaliste și formaliste, această nuvelă are un miez prețios. Ea evocă un târg evreiesc din Ucraina, în preajma

Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Atmosfera de ghetto pe care o redă autorul e aceea a unui lazaret. Personajele sunt niște oameni bizari: Yegor Sigali, visător de pe altă lume, Șaiche Fendrich, fost cantor de sinagogă, fost negustor de grâne, ins prost, slăbănog, însurat de rude cu sila, bătut de nevestă, sărăcit și rămas pe drumuri; Falik Godroh, cotiugar reumatic, hoț de păsări și contrabandist; un brutar surdo-mut; Moti Kromăr, cântăreț la nunți și pe la casele bogate, pentru mâncare; el pune gândaci în farfuriile celor ce ospătează, ca ei să arunce mâncarea, dându-i-o lui. Un „revoluționar” utopic, Boris Moiseevici Roitman, îi organizează pe toți aceștia într'un detașament, fără să le fixeze obiective de luptă concrete, în lipsa cărora ei se îndeletnicesc cu desbrăcarea burghezilor de paltoane. Șaiche Fendrich îmbracă zeci de paltoane pe stâlpi de lemn și le ține cuvântări ca unor creaturi vii. În mijlocul acestor neisprăviți vine un agitator bolșevic, care tinde să transforme adunătura de indivizi fără căpătâi într'un adevărat detașament revoluționar. Primit la început cu aversiune, agitatorul va reuși să-și câștige prestigiu în fața oamenilor și să-i mobilizeze în lupta împotriva albilor. Prima acțiune constă în evacuarea orașului cotropit de gărzile contrarevoluționare, care astfel nu găsesc aici decât paltoanele lui Șaiche „și nimic altceva”. Scriitorul nu urmărește mai departe viața personajelor sale, el sugerează însă destinul lor viitor: urmând chemarea agitatorului bolșevic, ei se vor căli în focul luptei, transformându-se din niște lumpen-proletari în ostași conștienți ai revoluției proletare.

Luceafărul morții, nuveleta ce deschide volumul *Dela cinci până la cinci*, reia pictura cartierului evreiesc din *Tâlharul de purcei*, desvăluind cu aceeași forță și într'un mod la fel de personal ascuțimea conflictelor sociale. Personajul central e bătrânul cerșetor Zalman, căruia puținii mai vor să-i întindă o monedă sau un coltuc de pâine; faima de a fi fost în tinerețe afemeiat, îi îndepărtează bunăvoința ipocriților habotnici. Într'o după masă ploioasă, Zalman se abate în casa unui mucalit evreu sărac, Dughe, căruia îi

destăinue printre alte aventuri din tinerețe, amorul ascuns cu o femeie înstărită, din care a rezultat înfumuratul astăzi cizmar de lux, Copel. Necrezând cele spuse de cerșetor, Dughe, ca să petreacă pe socoteala acestuia, îl povățuește să povestească faptul în sinagogă, cerând ca bogătașul Copel, ca un fiu ce-i este, să-l ia sub ocrotire. Luând povața drept bună, Zalman vorbește în sinagogă, producând un scandal cum nu s'a mai pomenit. Ca Moişă Duvid, el va fi izgonit, privit de toți cu răutate, nimeni nu-i va mai da nimic, încât cerșetorul va muri de foame. Aceasta, pentru cutezanța de a fi încercat să compromită pe un drept-credincios evreu bogat. În desfășurarea narațiunii, scriitorul simulează un ton de luare în zeflema a sărmanului Zalman, iar povestirea se încheie cu aceste cuvinte:

„...Puțină lume își mai aduce aminte de nebuneala cerșetorului Zalman, care, neputându-și agonisi traiul cu mâna întinsă, vroia să facă de râs un ciubotar de lux, zicând că tată-i este. Întâmplări de astea se ivesc și astăzi...”

Scriitorul vorbește deci, ca și cum ar vorbi un rabin indignat de „nebuneala” cerșetorului, împrumutând și inversiuni proprii stilului cărților rituale („zicând că tată-i este”); ironia amară, sarcasmul biciuitor sunt, însă, străvezii. Indignarea, îndreptată aparent către bătrânul prea cutezător, lovește, de fapt, cu putere, în fariseismul și cruzimea „binecredincioșilor”.

Una din nuvelele remarcabile scrisă de autor înainte de eliberarea țării noastre este însă *Dela cinci până la cinci*, în care se evocă lupta eroică a clasei muncitoare din Februarie 1933, la Grivița. Naratorul e un avocat, Petru Mazilu, om cu convingeri umanitariste dar izolat de viața și lupta oropșiților sorții. Într'o după masă, el îl întâlnește pe un bun prieten din școală, Marici Ceapă, cu care nu poate schimba decât două-trei vorbe, căci Marici — activist comunist, urmărit de Siguranță — se grăbește să ajungă la Grivița, unde muncitorii aflați în grevă au ocupat atelierele. Petru Mazilu se duce apoi la un film cu logodnica, pe care o exasperează prin mușenia și

agitația sa lăuntrică neobișnuite. Tânărul avocat e obsedat de imaginea prietenului avântat pe un drum primejdios și măreț, pe când el se complăce în somnolență și prea comode visuri de mai bine. Mazilu părăsește spectacolul la jumătate, se desparte de logodnică, se înfioară văzând trupe în preajma atelierelor, rătăcește în neștire pe străzi, se duce acasă, unde primește vizita afaceristului evreu Garibaldi Bahluianu care, amenințat să dea faliment, îi propune avocatului să-i cedeze numele său spre a-și putea continua afacerile. Mazilu refuză, dezgustat de preocupările acestui burghez care nu se gândește decât la sporirea averii, chiar într-o noapte când mii de oameni, unii, evrei ca și el, vor trebui să înfrunte, poate, gloanțele: „*Domnul Garibaldi... nici nu se gândește că într-o hală de mașini, câteva mii de oameni așteaptă un deznodământ care poate însemna pentru mulți din ei moartea! S'ar indigna cel mult de obrăznicia lucrătorilor și nu s'ar înduioșa dacă ar afla că mitraliera a secerat riești*“. Avocatul nu închide ochii toată noaptea, cu gândul mereu la Grivița. Dela un timp se aud rafale de mitralieră.

În mintea chinută a lui Petru Mazilu stăruie, mai limpede ca oricând, ideea antagonismului de clasă dintre cei bogați și deposedații vieții:

„*Dela Marici Ceapă la Garibaldi Bahluianu, ce distanță! Și foștii mei camarazi de universitate, cu câtă ușurință uniformizau pe toți evreii, mai cu seamă când e ușor, revoluționari și glorios să fii antisemit! Marici nu înnoptează pe unde și-a petrecut ziua, fuge în zori de unde a găzduit, iar Garibaldi, când nu mai poate strânge avere pe numele său, caută să închirieze un nume. Dar foștii mei camarazi de universitate îl învinovătesc pe Marici pentru șarlataniile lui Garibaldi, iar pe Garibaldi nu-l învinovătesc decât când se ruinează*“.

Nuvela *Dela cinci până la cinci* e creația unui scriitor a cărui concepție a atins una din pozițiile cele mai înaintate ale literaturii române anterioare eliberării patriei. Fără a fi reușit, ca Alexandru Sahia, că contureze chipuri de muncitori revoluționari (Marici Ceapă e o apariție

meteorică), Ion Călugăru propagă în această scriere idei din cele mai avansate, manifestând deschis, explicit, admirație pentru eroii clasei muncitoare, condamnând în numele acestor eroi clasa parazitară, ucigașă, a capitaliștilor, osândind politica ei diversionistă. Aceste idei sunt exprimate cu artă, ele nefiind niște declarații răsunătoare, ci apărând ca niște deducții firești, inevitabile, ale unui intelectual cinstit, care-și face examenul de conștiință printre rafalele mitralierelor ce caută să înăbușe glasul muncitorimii luptătoare pentru o viață mai bună, împotriva aservirii țării trusturilor străine, împotriva barbariei fasciste.

Biruința deplină a realismului în creația lui Călugăru e însă rezultatul unei îndelungi și grele lupte cu tot felul de manifestări ale metodelor antirealiste de creație. Nu trebuie uitat că în deceniul al doilea și al treilea al secolului XX, când apăreau primele cărți ale scriitorului, piața literară era sufocată de o literatură decadentă ce răscolea pasiunile animalice din om, literatură cerută insistent de un anume public burghez și mic burghez. Numeroși scriitori, dintre care unii de seamă, ca Rebreanu și Cezar Petrescu, au făcut în această perioadă, în unele cărți ale lor, serioase concesii gusturilor acestui public. În primii ani ai deceniului al treilea apar așa zisele romane (de fapt, niște jurnale intime fictive) ale lui Ion Călugăru: *Omul de după ușă* (1932), *Erdora* (1934) *Don Juan Cocosatul* (1934). Fără a fi lipsite de anumite elemente valabile, aceste cărți se caracterizează prin absența unei preocupări susținute de a surprinde aspecte esențiale ale vieții contemporane, printr-o invazie de naturalism, psihologism și formalism. *Omul de după ușă*, care cuprinde pagini de critică a spiritului mic-burghez, este însă, în cea mai mare parte, o stenogramă a complexelor psihice ale lui Charlie Blum, un ins pentru care nu există altă lume decât aceea confecționată în „mașina de gânduri“ care este el însuși. Ca personajele lui André Gide, Charlie Blum e măcinat de contradicții ce pustiesc în el însușirile de om normal, îl sterilizează sufletește. „*Pentru dânsul — notează scriitorul — evadarea nu contenește,*

evadarea din sine, în lume, saltul desinteresat în vid". Erdora e o romanțioasă poveste de dragoste, însălată în jurul unui miliardar american originar din România. În *Don Juan Cocosatul*, scriitorul biciuiește unele aspecte ale putrefacției vieții intime a burghezilor și boierilor bucureșteni și fixează cu o maximă putere de plasticizare și incisivă ironie, atmosfera morbidă a salonului literar patronat de Bogdan Pitești, salon în care se cultivau producții imbibate de virusul celor mai deșănțate curente decadente. Dar cartea e invadată de scene descriind cu o plăcere patologică perversiuni sexuale, înfățișând o lume de nevropați, de boieroaice isterice și ciocoi libidinoși. Predilecția pentru morbid, pentru patologicul în sine, imprimă romanului un caracter naturalist.

Limpezirea concepțiilor scriitorului, despre lume și viață, afirmarea curajoasă a poziției sale progresiste, sub influența marilor evenimente sociale, — a luptelor eroice ale clasei muncitoare, în special, — va contribui la eliberarea sa din cătușele curentelor decadente, la triumful realismului în opera sa.

O etapă nouă a artei lui Ion Călugăru o marchează apariția romanului *Copilăria unui netrebnic* (1936). Viziunea fragmentată a vieții din cartierele evreiești ale târgurilor moldovene este aici mult lărgită, alcătuind un tablou complex, adevărată monografie artistică a existenței sărăcimii evreiești. Procedul folosit în această scriere e similar celui din *Caii lui Cibicioc*: văzută cu ochii unui copil isteț și înzestrat cu rodnică fantezie, peste realitatea crudă plutește o boare de suavă poezie, transfigurând-o, fără însă a o falsifica, fără a-i netezi asperitățile; dimpotrivă, prin opoziție izbitoare cu aspirațiile încântătorului erou, cruzimea realității apare mai evidentă. Ceeace zguduie din primele fraze sensibilitatea cititorului e marea forță cu care romancierul încheagă, prin notarea succesivă a unor mișcări, vorbe, reacții ale personajelor, prin surprinderea unor scene caracteristice, etc., imaginea mizeriei grozave ce pustiește viața cartierului sărac. Cum deschide cartea, cititorul are în fața ochilor priveliștea unei case vechi, parcă dela

țară, pe prispa căreia șade o femeie costelivă — Țipra — mestecând pâine. Lângă ea un copil, care-i urmărește mișcările fălcilor.

„Buiumaș ascultă cum plescăie, morfolește și se bucură... Dinții ei se înfig în coajă și sună, parcă ar spune: „Bună e pâinea, bună e pâinea...”

Prin două-trei propozițiuni scurte, scriitorul a reușit să fixeze cadrul acțiunii. Notarea mișcărilor sufletești de abia perceptibile ale copilului, care a devenit insensibil la tot ce se petrece în jur, afară de ronțăitul pâinii, în care i se pare a desluși sunete articulate traducând gândul ce l mistuie pe el: „bună e pâinea, bună e pâinea...” — e a unui artist cu mare putere de penetrație psihologică. Foamea copilului excitată de plescăitul buzelor mamei sale e în continuă creștere și se exprimă în scâncete sfâșietoare:

— „Mamă, mi-e foame! suspină.

Țipra se face că n'aude, dar el stăruie:

— Foame, mamă, foame!...

Mama se uită în zare, ca și cum ar aștepta pe cineva.

Buiumaș se burzuluiește, se uită cu furie mare la Țipra și, bătând cu pumnul în lemn, se răstește:

„— Foame, mamă!

— S'a băgat dracu'n chișca ta de nu te mai sature?... Abia ai crăpat să se sature zece soldați, nu un drac de copil de cinci ani!

— Dacă mi-e foame! se încăpățânează Buiumaș.

— Și bucăpica dela gură mi-ai lua-o... Au să-ți acopere ochii cu două pietre de moară, de pismăreț ce ești, nu cu hârburi...

— Mi-i foame! se tânguie el, ridicând glasul, ca s'o facă de rușine, s'o silească să-i dea și lui“.

Ros de o foame neîntreruptă, Buiumaș își făurește imaginile despre lucruri încă necunoscute din elemente din sectorul alimentar, închipuindu-și de pildă moara ca o „moldovancă mare“, mănătoare năpraznică de pești. Foamea e o stare a întregului cartier, pe care oamenii mari o suportă cu stoicism, iar copiii caută să și-o astâmpere strecurându-se pe sub cuibare și furând ouă, mulgând pe furiș vacile pe care le pot prinde, stând în gloată la

pândă sub gardul fabricii de sifon, în așteptarea clipei „când lucrătorul aruncă un șip spart, din care scot bila de sticlă și veriga de gumă”, vânzându-le pentru câțiva gologani.

Mizeria este ilustrată și prin descrierea aspectului jalnic al așezărilor din cartier. Peisagiul ulițelor calice sugerează un sat desfigurat de un incendiu:

„Ca să ajungi până la casa poștaşului, o lași în urmă pe cea a turtarului vecin, a lui Iordăche Mantu, casa Nuței Cârna — unde locuiesc patru familii cu patru rânduri de copii — apoi casa subșefului de muzică militară, casa ascunsă între flori, care n'are decât o aripă dărăpănată, unde locuiește Santiil Căruceru. Casa lăptăresei Pasia se sprijină de casa țiganului dela muzică, apoi e un câmp năpădit de cucută, brusturi, hrean — în mijlocul căruia și-a făcut cuibul nebuna târgului. După casa zăludei, este o casă împlântată în deal ca într'un buzunar, înșfârșit casa poștaşului, cu grajdurile, casele și poiețile...”

Aspectele înfiorătoare ale sărăciei sunt urmărite apoi în interioarele de case, în zugrăvirea cărora scriitorul vedește o pensulă de maestru al culorilor întunecate:

„O sărăcie coclită, grea, umple iatacul în care stau patru oameni mari și doi copii. Pereții sunt afumați, nevăduși cu anii, lutul galben de pe jos înegrit, scaunele scâlâmb, masa de brad descoperită, oalele afumate, risipite pe unde se întâmplă, așternutul răvășit. Liba, fata babei Clonț, stă toată ziua în casă, vorbește cu ea însăși și clocește, iar când o apucă nebuneala, înjură și blestemă ca un surugiu”.

Cine intră în această încăpăre se trezește pironit numaidecât de câteva perechi de ochi ai unor copii ce-și scot, ca niște pui golași, capetele sbârlite de după cuptor și, nu rareori, își exteriorizează entuziasmul față de vizitator, bombardându-l cu pantofi, cutii și tot felul de alte obiecte.

La această sumbră mizerie a sărăcimii se adaugă — spre a face viața și mai de nesuferit — năpasta impozitelor, șicanele autorităților. Croitorul Godel, tatăl lui Buiumaș, a deprins din această pricină o groază de oamenii stăpânirii, care-l împinge să se ascundă ori de câte ori zărește un individ în uniformă. Un polițai

bețiv terorizează mahalaua, atrăgându-și dușmănia mocnită a oamenilor mari și o dușmănie deschisă din partea copiilor care îl întâmpină cu pietre, strigându-i: „Nap, Nap, cu ciubota'n cap!”

Scriitorul precizează în *Copilăria unui netrebnic*, ca în toate cărțile sale, că soarta personajelor supuse unei asemenea existențe căinești nu e soarta evreimii în general, ci a acelei categorii de evrei care nu au alt mijloc de subsistență decât munca supraomenească. Descrierea meselor rituale din sinagogă pune în lumină prăpastia care desparte niște oameni ce practică aceeași religie. Ceașul și bogătașii târgului întind pe mese fripturi, crapi, cozonaci, ouă, din care înfulecă lacom, fără să le pese că un Moişă Lungu sau Şrul Purtaचे, — care se ceartă pentru pomana dela morți, când se ivește ocazia — privesc la masa lor cu ochii secătuiți de foame.

Toate acestea reprezintă calități incontestabile ale cărții lui Ion Călugăru, dar denumirea de „roman” dată *Copilăriei unui netrebnic* e convențională.

În fapt, avem în față o scriere originală, greu de categorisit într'o specie sau alta. O cronică artistică a micilor evenimente ce se perindă în viața unui târgușor, în centrul cărora se află Buiumaș al Țipei. Povestirea începe cu anul 1907 și continuă a înregistra cronologic evenimentele până în preajma primului război mondial.

Artă scriitorului constă, cum s'a putut vedea, în notații de o mare precizie, — rod al unei rare capacități de selecționare a detaliului semnificativ, de concentrare și generalizare a fenomenelor — fixând viziunea unei lumi necăjite, așa cum apare, se lărgeste și se clarifică ea, în cursul anilor, în conștiința lui Buiumaș. Mijloacele artistice ale autorului amintesc, în mare măsură, pe acelea caracteristice scenariului cinematografic. Cartea e alcătuită din capitole mari îmbrățișând evenimente desfășurate vreme de un an sau de câțiva ani, iar aceste capitole sunt constituite din scene și tablouri succesive, asemănătoare secvențelor din filme — fiecare din ele avându-și un înțeles de sine stătător și fiind creionate cu un dar al concentrării imaginii vizuale ce dă posibilitatea trans-

punerii lor pe pânza cinematografică. Folosirea verbului sub forma prezentului istoric e consecința acestei viziuni cinematografice a realității.

Scriitorul își urmărește eroul pas cu pas și, identificându-se până la un punct cu el, îi surprinde reacțiile caracteristice, atât în faza lor generică de stări lăuntrice, cât și în manifestarea exterioară, înregistrează peisaje, acțiuni, profilează chipuri umane, asemeni unui mănutor de aparat cinematografic în care pelicula ar fi însăși retina copilului. Privirea ageră a lui Buiumaș îmbrățișează cu iuțime priveliști răsirate pe un spațiu vast, stabilește asociații neașteptate de fenomene din domenii diferite, de momente îndepărtate temporar între ele; reprezentările copilului sunt de o plasticitate uimitoare, închegând rapid o figură vie din câteva trăsături prinse fugar. Iată, în câteva rânduri, portretul Țiprei. „(Țipra) este o femeie bătrână, cum se și cuvine să fie o mamă. Un nas lung, sprincene trase spre tâmplă, fruntea ascunsă sub bariz, o privire rea, care îngheață. Fața sbâr-cită, galbenă, din care pricină femeile care se ceartă cu ea îi spun „colac de alamă“. Iată-l pe Saniil Căruceru, curățitorul de umblătoare: „Saniil Căruceru e un ovrei galben ca tutunul, nalt, deșălat, cu mustața afumată și labele picioarelor uriașe. Umblă legănându-se, schiopătând, vorbind tare ca sine însuși“. Iată, însfârșit, înfățișarea lui Buiumaș: „Părul castaniu, ca o cdcilă pusă deadreptul pe piele, ochii mici și mișcători, precum și trupul puțintel dau mezinului Țiprei o înfățișare de șore-cuș“.

Meritul esențial al cărții e însă acela de a fi creat o frescă vastă și plină de culoare a vieții specifice din cartierul evreiesc. După cum s'a mai remarcat în critica noastră literară (G. Călinescu în *Istoria literaturii române*, Ov. S. Crohmălniceanu în *Contemporanul* nr. 73, 20. II. 1948), Ion Călugăru nu e un scriitor „idișist“, care să prezinte mediul evreiesc ca o lume aparte; în *Copilăria unui netrebnic* nu avem atmosfera stranie de ghetto, pe care o găsim deobicei la scriitorii evrei, mai ales la cei din occident. Cititorul de origine rurală va recunoaște în romanul lui Ion

Călugăru un mod de viață prea puțin diferit de acela al sărăcimii satelor românești. Peisajul cartierului, interiorul caselor, traiul material al oamenilor, structura lor sufletească, graiul lor, prezintă doar ușoare deosebiri de nuanță față de lumea satului românesc. Personajele cărții — cu toată deosebirea între ocupațiile lor și cele ale țăranilor — amintesc ființe cunoscute din mediul rural: un croitor care se ascunde când zărește un slujbaş al statului burghezo-moșieresc; un birjar care face și ciururi; un moșneag avar care înnoadă banii la ciorap și trimite acasă copiii ce se nimeresc în casa lui la ora mesei, zicând că nu e cuviincios ca ei să se uite în gura omului, când mănâncă; o lăptăreasă bătrână care se plânge mereu că diavoli de copii i-au muls vaca; o fată bicsnică, apucată de ducă-se pe pustii; o alta slută, nefericită, măritată cu un individ cu înfățișare grotescă, Caceabule; un sergent roscovan ca o sfeclă; un bețiv cumplit, de teama căruia tremură toată mahalua. Ca la țară, fetele își cresc frații mai mici (bunăoară, Blima „îl încălzește în poală, ca pe o șopârlă“ pe Buiumaș). Copiii hoinăresc în cârduri pe uliță, îi păcălesc pe cei mai mici, trimițându-i acasă după sare, ca s'o pună pe coada porumbeilor pentru a-i prinde. În anume zile, se adună în casa ceaușului, unde, privind la o vacă ce-și vâra capul pe fereastră la florile din glastă, cântă cu vocile lor subțirele: „Și dacă Nevizaraden va veni și va goni pe evrei în surghiun, se vor duce pe mormântul mamei Rachila și plângând se vor văieta, iar un ecou va ieși din mormânt și le va spune...“ Intre evrei și români există legături nu numai de muncă, dar și afective. Țăranii care vin să-și lucreze la croitorul Godel, tatăl lui Buiumaș, așa cum veniseră și la părintele acestuia, nu intră niciodată la el cu mâna goală, de fiecare dată îi aduc, ba o traistă de făină, ba niște ouă ori un pui. Când se mărită Blima, mușteriii lui Godel îi aduc atâtea daruri că nunta ei rămâne de pomină prin belșugul ospetelor. Țipra a scăpat odată dela moarte un copil al postăresei, iar această româncă primește în casă pe copiii evreice, cum ar fi odraslele ei.

„— *Jidaucă, jidaucă, dar tot suflet ca omul!*” — spune ea despre Țipra.

Copiii evrei (care abundă în roman), sunt aidoma copiilor din satele românești, ștregari, neastâmpărați, ingenui, nevinovați. Ca toți copiii din lume, din vârsta cea mai fragedă îi caracterizează dorința de a ști totul (chiar și soarta în lumea cealaltă a sufletului lui Bubi, cățelul jupuit de hingheri). Aceasta se manifestă la Buiumaș în întrebări și comentarii de o savuroasă candoare. Când naște maică-sa, el o întreabă pe Blima:

„— *De ce zice moașa că pânțelele mamei dă rod? Pe semne că mama are să facă niște zarzăr.*”

Când i se pare că știe ceva însemnat, Buiumaș își dă importanță, emițând cu gravitate păreri delicioase în naivitatea lor:

„*Ite se mai uită odată la cer, zicând:*

— *Bietele stâncuțe, n'au și ele, colea, o blăniță mai călduroasă...*

— *Or fi dela țară, și acolo nu sunt croitori... Că de când cu răzvoltele nu se mai duc evreii la țară! se amestecă Buiumaș, vorbind așa cum a auzit-o pe Țipra.*

Pe lângă existența monotonă, de toate zilele, în carte sunt reflectate momente deosebite ale vieții, precum sărbătorirea Anului Nou, Paștile, ziua ispășeniei, când toți evreii se scaldă la fereceu, zilele de jale, când evreii se duc la cimitir să plângă pe mormintele celor iubiți, etc. Momentele cardinale ale vieții: nașterea, nunta, înmormântarea, sunt înfățișate în tablouri impresionante. La nunta Blimei, bunăoară, casa săracă a croitorului se transfigurează: se întind mese multe, se împodobesc pereții, se aprind lumânări înalte. Ceremonia nupțială începe în asfințit; atunci apar rudele, oaspeții; cântă hahamul Hanina din gură, lăutarii din instrumente; patru flăcăi poartă pe umeri un baldachin de catifea roșie. După o scurtă petrecere la casa miresei, convoiul se îndreaptă spre sinagogă, unde așteaptă mese lungi, încărcate cu bucate rare. De câte ori își face intrarea un nou oaspete, lăutarii intonează în cinstea lui un cântec. Veselia ține mai multe zile. În proxima Sâmbătă, nuntașii se adună

din nou la casa miresei, unde vine însuși rabinul pentru a oficia ceremonia „celor șapte binecuvântări”.

La îngropăciune, datinile nu sunt mai puțin pitorești. Mortul e spălat, uns cu gălbenuș de ou, așezat în sicriu cu furculiță în mână, pentruca decedatul să aibă pe ce se sprijini la învierea morților. Lângă fereastra în fața căreia a închis ochii cel ce s'a săvârșit, se aprinde un opaiț, se leagă de un cui o fâșie de giulgiu și se așează un pahar cu apă, ca „să aibă unde se scâldea sufletul”.

Intrunind într-o artistică sinteză asemenea elemente de viață, *Copilăria unui netrebnic*, deși nu e axată pe un conflict în jurul căruia să se fi ținut o intrigă captivantă, se citește cu o plăcere crescândă. Modul cinematografic în care e concepută cartea determină o desfășurare trepidantă a imaginilor, iar poezia ce respiră în fiecare pagină dă lecturii un farmec nespus. Autorul reușește o zugrăvire concomitentă a tabloului înfricoșătoarei mizerii și sărăcii ce strivește viața personajelor, și curățenia fondului sufletesc al majorității oamenilor ce populează cartea, curățenia materializată în manifestări precum cucerirea față de cei decedați, plăcerea de a produce bucurii semenilor, entuziasmul cu care e întâmpinată venirea unei noi ființe pe lume. Mai cu seamă în figurile copiilor, scriitorul a pus multe culori luminoase, reliefând setea lor de viață, străduința continuă de a-și face existența mai bună, hotărîrea aprigă de a lupta împotriva nedreptăților ce se străvede încă de pe acum la copilandrul Mochi Cincălău, care nu se teme de polițai și care înfruntă cutezător orice greutăți ce i se ivesc. Evoluția acestora, ca și a lui Buiumaș, vor fi urmărite în romanele următoare din ciclul *Copilăria unui netrebnic: Trustul și Lumina primăverii*.

Apărut în 1937, *Trustul* ni-l înfățișează pe Buiumaș al Țiprei, trecut de faza copilăriei, în primii ani după întâiul război mondial. Il regăsim pe acest copil visător în ipostaza de adolescent îngân-durat care, într'un tren tixit de lume pestriță, se duce la București să înfrunte

un destin necunoscut. Realitățile zugrăvite în *Trustul* sunt mult mai complexe decât cele reflectate în volumul anterior și scriitorul recurge în această carte la o metodă diferită de organizare a materialului de viață. *Trustul* se încadrează deplin în noțiunea de „roman”. Subiectul se desvoltă pe două linii paralele, una urmărind ascensiunea capitalistului David Beer Isar, alta înfățișând hărțuile lui Buiumaș al Țiprei (devenit Tudorică Ziprea) în lupta lui cu viața. Se impune din capul locului precizarea că romanul nu are o construcție impecabilă, episoadele neînclegându-se toate organic în întreg, și mai ales cele două linii ale subiectului având între ele o legătură cu totul slabă. Numai întâmplător și superficial se întâlneste, spre finele cărții, destinul lui Buiumaș cu al trustmanului Isar. Privite însă independent unul de celălalt, cele două subiecte au o creștere firească. Primul episod ni-l prezintă pe Buiumaș care, venit în București cu gândul de a urma liceul (în târgul de obârșie terminase patru clase gimnaziale), e găzduit în prima noapte într'un beciu igrasios de ortacul din copilărie Ite Căruceru, acum băiat de prăvălie la un negustor. Găsit în această puțin adiolabilă locuință de patronul lui Ite, invidiosul e ocărit la început, apoi recomandat ca funcționar în prăvălia unui alt comerciant. Din prima zi, Buiumaș îl caută pe Machi Ciuncălău, devenit luptător socialist. Acesta îl introduce în clubul socialist și îi mijlocește angajarea, cu funcție de corector, la o gazetă umanitaristă, editată în tipografia lui D. B. Isar. Pentru întâia oară în viață, Buiumaș asistă la o grevă: muncitorii tipografi cer îmbunătățirea salarizării, lucru de care Isar, ce avea faima unui filantrop, nici nu vrea să audă, preferând să vândă tipografia. Il vedem, cu această ocazie pe Machi Ciuncălău, care altădată mulgea vacile gospodariilor și asvârlea cu pietre în polițai, ducând muncă de agitație printre muncitori.

„Ați văzut, tovarăși — cuvântează el greviștilor — cât prețuește bunătatea marelui filantrop Isar, care, fiindcă are ambiții mari, vrea ca voi să munciți pe gratis în privata asta de atelier, și să-i împlețiți

coroană. Dacă vrea să fie om mare, să plătească. Ați văzut deasemeni cât vă puteți bizui pe „prietenia” sfântului Dancea. A venit să predice răbdare, până s'o milostivi mărinosul domn Isar”.

Traiul lui Ziprea e amar, el mănâncă la întâmplare, doarme la clubul socialist din curtea unei școli, pe o bancă sau într'un chioșc din Cișmigiu. El se apropie tot mai mult de cercul socialiștilor, citind cu nesaț opere ale clasicilor marxismului, broșuri ideologice, ziare. Ajunge la convingeri înaintate și reușește să discearnă critic manifestările diferiților lideri social-democrați, dându-și seama, bunăoară, de trădarea clasei muncitoare de către șefii partidelor socialiste din occident. Viața devine însă din ce în ce mai aspră cu mezinul Țiprei care, flămând, bolnav, se întoarce acasă, unde nu poate însă rămâne, căci mizeria de aici a devenit mai acută ca totdeauna: „O atmosferă de sărăcie coclită trona în casă. Parcă erau astupate ferestrele și parcă nu așteptau cei dinăuntru decât să se înnăbușe și să isprăvească cu așteptarea ce nu prevestea nimic bun.” Reîntors în București, tânărul e angajat în cele din urmă funcționar într'un birou al lui B. Isar.

Dintre oamenii cu care Ziprea vine în contact, cititorul reține chipurile lui Machi Ciuncălău și Ira Cărnescu. Acești doi prieteni nedespărțiți în copilărie au apucat pe drumuri opuse. Ira a intrat la stăpân, unde speră să se procopsească muncind în condiții înfiorătoare, îndurând fără murmur ocări și bătaii, sărutând mâna care l-a lovit. Ciuncălău a devenit revoluționar de profesie. La o vârstă foarte tânără, el a activat printre muncitorii greviști din Galați, unde a fost rănit în lupta cu înăbușitorii grevei, a suferit condamnări la închisoare. Prin activitatea lui exemplară, Ciuncălău și-a câștigat stima membrilor organizației, devenind un conducător iubit al tineretului. Tributar unor concepții stângiste, având unele atitudini rigide, acest tânăr e însă un slujitor devotat, cinstit și modest al cauzei. Romancierul îl descrie ca pe un conducător în general diferit de cei mai mulți fruntași ai partidului social-democrat, aristocratizați, înfumurați, alunecând

în mrejele oportunismului. „*Ciuncălău era din plămada aceea de oameni care merg până la capăt, dar niciodată nu se cred eroi sau martiri*“.

Cu o mai mare putere de concretizare sunt zugrăviți însă exponenții celeilalte lumi, lumea exploataților; în episoadele desfășurate în acest mediu, curgerea acțiunii e mai vie, mai neașteptată, personajele capătă un contur împlinit. E vorba de îmbogățirea rapidă a lui D. B. Isar, care, renunțând la tipografie, a devenit posac, irascibil, până într'o zi când a dat peste o hârtie ce-i deschidea mari posibilități de parvenire. Această hârtie dovedea că terenul pe care se găsea o fabrică de zahăr a industriașului Aron Gunăr trecuse în mâinile acestuia fără îndeplinirea formelor legale, proprietarul de drept fiind scrântitul boier scăpătat Arthur Dimache. Obținând procura moșierului de a se ocupa de moștenirea lui, Isar începe să acționeze în scopul smulgerii fabricii din mâinile lui Gunăr. Prilej pentru scriitor de a pune față în față doi capitaliști de formație psihică diferită. Aron Gunăr e un parvenit, un ins grosolan, de o vulgaritate izbitoră și de o totală brutalitate în toată făptura lui, dela înfățișarea fizică până la comportarea socială. Semianalfabet, bigot, superstițios ca un țăran înapoiat, imbecil, Aron Gunăr are un instict al autoconservării, al înaintării peste cadavre, care îl menține multă vreme printre vârfulurile societății. Dar ipochimenul cu cap vânat, ochi bulbucați, nas coroiat și glasul trăgănat ca un behăit de capră este dat peste cap de lucidul, manieratul Isar. În înfruntarea teribilă dintre Gunăr și Isar, însușirile de vulpoi ale primului se dovedesc limitate. Poza lui de naivitate, tonul patern, excesiv de binevoitor față de cel ce-i amenință averea, nu fac nici o impresie asupra tânărului hotărât să se îmbogățească. Nici încercarea bătrânului imbecil de a-l zăpăci, punându-l să discute cu doi avocați experimentați în mânăuirea sofismelor, nici manevrarea hârtiilor așa fel ca ele să fie rătăcite pentru totdeauna, nu-l biruie pe Isar. După un șir de ceasuri de tensiune, în miezul nopții, Gunăr e constrâns să se dea bătut, iscăbind actul prin care D. B. Isar

devine asociatul său în exploatarea fabricii de zahăr. Primul pas însemnat reușindu-i, tânărul capitalist se va avânta în acțiuni încă neîntâlnite în istoria capitalismului românesc. Devenind, după ruinarea bruscă a lui Gunăr, în urma unui crăh, principalul stăpân al fabricii, Isar va duce cu succes printre fabricanții de zahăr, acțiunea de lămurire pentru organizarea unui cartel al cărui secretar general este ales el. Dibăcia lui este extraordinară. Isar știe să câștige favoarea ministrului de finanțe liberal, cunoscut ca neînduplecat dictator al economiei, individ obtuz, ale cărui hotărâri nu cutează să le conteste nimeni. Când ministrul hotărăște desființarea cartelului zahărului, Isar conducând o delegație a fabricanților, știe să descopere punctul vulnerabil al dictatorului, pe care atingându-l, acesta va renunța la hotărîrea lui categorică. Cu o subtilitate desăvârșită, secretarul general al cartelului, făcând pe naivul, îi declară ministrului că fabricanții de zahăr nu sunt organizați de fapt în cartel, ci într'o asociație aidoma celei a industriei hârtiei, pe care domnul ministru a citat-o în declarații publice ca pe un fenomen pozitiv (de fapt, liderul liberal era asociat în cartelul industriei hârtiei). Salvat astfel, cartelul se va desvolta accelerat, transformându-se în trust subordonat marilor concerne din Apus.

În David Beer Isar, romancierul a zugrăvit un personaj viu, reprezentativ. Spre deosebire de prezentarea caricaturală a lui Gunăr, în care evidențiază mai mult urîțenia fizică, înfățișarea trustmanului merge spre dezvăluirea resurselor psihice. Portretul lui Gunăr e mai puțin convingător și pentru faptul că autorul înlocuiește prezentarea obiectivă a faptelor prin aprecieri proprii, neilustrate prin fapte. Gunăr e numit „*vulpoiul*“, mînat de „*un noroc porcesc*“; când surăde, autorului i se pare că „*zâmbetu-i spînzura peste colțul gurii ca o pînză de păianjen*“. Caracterizările făcute personajului cuprind propozițiuni ca acestea: „*Răutatea, cruzimea, lăcomia făneau prin ochii și gura libidinoasă înspumată de bale*“; „*Gunăr avea toate trăsăturile scârnavale ale capitalismului: ipocri*

porc, rapace și crud.” Cu totul altfel apare Isar. Autorul îl urmărește parcă indiferent, dar comportările personajului, notate cu răceală, definesc fizionomia exploatatorului fără scrupule, mai deplin decât orice comentariu. Casa lui D. B. Isar seamănă cu un sanctuar al culturii, sau cu o bibliotecă înzestrată cu opere de valoare din cele mai diverse domenii ale cugetării; capitalistul se întreține în discuții filosofico-sociale cu oameni de „elită”, ca renumitul ziarist fanfaron Doncea; citește și studiază el însuși. Platonice, el are convingeri din cele mai „democratice” și e dispus oricând a săvârși mici acte filantropice, fapt care nu-l împiedică să fie în viața de toate zilele un pirat al afacerilor și să respingă revendicările cele mai elementare ale muncitorilor. Cu o luciditate neștirbită, el pune la cale acțiuni de esență tâlhărească, previne cu dibăcie atacuri primejdioase, lamentându-se în același timp că e osândit să se ocupe de asemenea meschinării. La un moment dat, bunăoară, un ziar publică o informație ce anunță eventualitatea ieftinirii zahărului. Pentru trust, această prizărită notiță înseamnă o lovitură serioasă, căci dacă o cantitate de zahăr produsă într-o zi nu e vândută (cumpărătorii așteptând ieftinirea), se produce perturbație în desfacerea acestei mărfi. Isar știe însă că informația e doar un mijloc folosit de proprietarul ziarului spre a stoarce prin șantaj o mai mare sumă de bani dela trustman. În câteva secunde, Isar rezolvă problema, după care se plânge cu ipocrizie:

„— *Vezi, coane Grigore, penține și cu cine trebuie să lupți? Eu, care am visat în copilărie și adolescență cu profeții, cu poezii și marii gânditori la o lume dreaptă, la o lume lipsită de viclenie, la o lume în care nu-și fură unul celuilalt căciula, trebuie să mă lupt zilnic cu răutatea, cu lăcomia și invidia dezlănțită.*”

Crearea personajului Isar, reprezentant tipic al clasei capitaliste, deși constituția lui sufltească e destul de sumară, reprezintă o remarcabilă realizare a lui Ion Călugăru. Dintre personajele din operele scriitorilor noștri întruipând abjecția capitalistului, D. B. Isar e unul din cele mai viabile.

Asupra romanului în întregul său trebuie făcute unele observații. În afara deficienței de compoziție, romanul suferă în anumite episoade (îndeosebi cele care înfățișează mediul în care trăiește Ziprea), datorită insuficienței elaborării a materialului, prin aceea că unele evenimente povestite sunt o simplă expunere netedă a unor fapte petrecute, fără o discernere necesară, fără reliefaarea detaliilor caracteristice, fără exagerarea conștiinței. De aici un stil plat, lipsit de culoare, discursivitatea, limbajul gazetăresc, pe alocuri. Vieții din clubul socialist îi sunt consacrate multe pagini, fără a se realiza însă o imagine vie a ei. Se știe că în perioada grevei generale, în partidul socialist lupta ideologică dintre elementele oportuniste și exponenții autentici ai clasei muncitoare ajunsese la o ascuțime extremă; suntem doar în preajma înființării partidului comunist, în luptă înverșunată cu trădătorii oportuniști. Scriitorul însă rămâne la suprafața fenomenelor, nereușind să surprindă trăsăturile esențiale vieții partidului socialist.

Ținând seama însă de timpul când a apărut *Trustul*, acest roman trebuie privit ca o apariție valoroasă în literatura noastră, ca o operă a cărei critică ascuțită se îndreaptă împotriva sistemului capitalist însuși, fiind făcută de pe o poziție din cele mai avansate atinse pe atunci de unii din scriitorii noștri. Este evidentă înrăurirea ideologiei clasei muncitoare asupra autorului.

Voind să adâncească imaginea vieții maselor exploatate și a forțelor ce luptă organizat împotriva robiei capitaliste, Ion Călugăru a reluat zugrăvirea unora din realitățile oglinzite în *Trustul*, *Copilăria unui netrebnic*, și în romanul *Lumina Primăverii* (1948).

Restrângându-și câmpul de observație în folosul aprofundării, scriitorul revine la procedeul urmăririi eroului în toate împrejurările caracteristice. Interesul artistului se îndreaptă acum, în mult mai mare măsură decât în *Copilăria unui netrebnic*, spre înăsprirea crescândă a vieții celor exploatăți și îndeosebi spre creșterea conștiinței lor de luptă. Suntem la începutul anului 1918. Viața e nemai-pomenit de grea. Fiecare gram de pâine

clisoasă trebuie cucerit cu sânge, stând la cozi ore întregi, pe gerul năpraznic. În case domnește sărăcia coclită, bolile, jalea după cei pierduți în război. Familia lui Buiumaș îl jelește pe băiatul mai mare, Ițe, căzut pe front. Godel a devenit mai sperios ca oricând; orice ins în uniformă, fie el ofițer, polițist, portar sau elev de liceu, îl îngrozește. Țipra e bolnavă, leșină mereu, chipul ei are paloarea cerii. Copiii sunt chinuiți noaptea de spaime grele — efect al grozăviilor trăite în timpul războiului. Primăvara anului 1918 găsește o lume parcă în letargie. Oriunde te uiți, zărești numai fețe palide.

„Că galbănă și slabă mai e lumea! zise, ștergându-și nasul, Profira. Nu prea are ce mânca...”

Iarna mai aveau oamenii obraji rumeni: vântul și gerul le biciuia sângele. Acum arătau ca morții care s' ar fi sculat din racle și ar fi pornit la plimbare.”

Teroarea autorităților a devenit o ade-vărată sălbăticie. Un covrigar, ca să-și poată vinde marfa, trebuie să-și împartă pumnul de făină agonisit cu trudă chinuitoare cu funcționarii nesățioși ai primăriei. Oamenii sunt prinși de pe stradă și duși cu sila la fel de fel de munci. Apar însă — ca niște bolizi într-o noapte cumplită — fenomene noi. Ostași ruși revoluționari defilează pe străzile târgului, eliberează din ograda primăriei populația strânsă acolo cu japca. Ostașii roșii vestesc sărăcimii târgului „sloboda”. Răsunetul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie răsună pe târgul. Ideile luptei de eliberare pătrund în conștiința celor umili. Muncitorii conștienți, organizați în sindicat, încep să aibă conștiința forței și a demnității lor umane. Aceasta îi umple de furie disperată pe exploatatori. Iată-l de pildă pe colonelul moșier Tananău, spumegând de ură ciociască împotriva oamenilor muncii, față în față cu un muncitor zidar care răspunde cu demnitate vorbelor lui de o înfumurare prostească:

„— Voi n'aveți cultură!

— Adicăte! suntem proști...

— Noi am învățat să fim deștepți...

— Să am iertare. Când am auzit de învățătură de asta...

— Măi năzdrăvane, dacă crezi tu, cât

mă vezi cu galoanele astea de aur, că eu nu-s socialist, apoi te înșeli. Dar suntem socialiști naționali, fiindcă ținem la țară... Să vă faceți și voi o casă de sfat, nu zic ba...

— Pentru asta m'ați chemat, domnule colonel?

— Dacă nu mă înșel, ești și obraznic... După ce-ți facem cinstea să stăm de vorbă cu tine...”

Buiumaș nu mai e acum un simplu martor, el e un participant la viața târgului său. E, într'un fel, întruchiparea conștiinței populației sărace a orașelului. Odată cu lărgirea orizontului lui Buiumaș, cu adâncirea înțelegerii de către acesta a realităților tot mai complexe, întregul târg se desface parcă din înlănțuirea unei ierni întunecate, trezit de lumina primăverii, ce capătă astfel semnificația mijirii unei alte vieți. Buiumaș frecventează clubul socialist deschis în orașel, citește cu lăcomie cărțile pe care le găsește în biblioteca clubului, începe să pătrundă cauzele mizeriei, vitregiei sorții celor mulți. Unui țaran găzduit de părinții săi, Buiumaș îi vorbește cu înflăcărare despre necesitatea luării cu forța a pământului boieresc. Asistând la scurta discuție dintre zidar și colonelul Tananău, Buiumaș, care fusese chemat să mediteze o fată a moșierului, intervine, înfruntându-l pe bătosul galonat:

„— Domnule colonel, la școală noi am învățat: nimeni n'are dreptul de a umili un om atâta vreme cât n'a făcut alt rău decât acela de a se naște.”

Primind din partea soției directorului de gimnaziu, de a cărui teamă tremura toată școala, porunca de a-i spăla geamurile, el refuză cu demnitate, îndrăzneală pentru care este eliminat din gimnaziu.

Buiumaș are prieteni numeroși; cu unii din ei, ca Muniș, în capul căruia vâjâie scene și replici din romanele polițiste consumate, participă într-o noapte la o expediție într'un beciu cu varză, pentru descoperirea unor fictive crime senzaționale, sau organizează răpirea unei fete de care sunt îndrăgostiți simultan patru liceeni, într-o seară când părinții ei tocmai boceau că le-a fugit odrasla cu un ofițer. El se apropie însă tot mai mult de prieteni noi, ca Ghiță covaliul, Machi

Ciuncălău, Șoil, cel poreclit „Noi-Noi”. Aceștia îi satisfac setea de cunoaștere și înțelegere a fenomenelor vieții. Instrucția tinerilor socialiști e încă rudimentară; neștiind ce înseamnă cuvântul „maximalist”, prin care manifestele din acea perioadă traduceau termenul de „bolșevic”, Șoil face presupunerea:

„— *Maximaliștii? Unii spun că acei care merg cu Maxim Gorchi, de a scris despre temnițe. Da, toți merg cu Lenin. De atunci începe o nouă eră în istoria omenirii*...”

Lumina primăverii nu se revarsă însă numai sub acest aspect, al interesului tinerilor pentru socialismul științific. În orașul altădată amorțit, muncitorii brutari declară prima grevă. Pe ziduri apar manifeste, chemări la luptă. Atmosfera patriarhală a târgului se destramă pentru totdeauna, viața începe să devină agitată. În ajunul zilei de 1 Mai se fac arestări. Toți cei bănuți a avea un rol în organizarea oamenilor muncii sunt prinși și închiși. În fruntea jandarmeriei a venit un comandant nou, Vasile Petrașchevici, hotărât să stârpească, prin „metode științifice”, orice pas spre organizarea celor ce muncesc. Oricât zel și oricâtă iscusință ar depune, el nu izbutește însă a opri desfășurarea firească a vieții. Polițaiul arestează o mulțime de elevi și calfe, printre care și Buiumaș, căutând să obțină dela ei prin dulcegării și fraze colorate marxist, trădarea unor secrete ale organizației. Tinerii care au un rol în mișcare știu însă să dejoace toate manevrele zbirului. În acest stadiu al relațiilor de clasă ajunge târgul, când Buiumaș pleacă la București să-și desăvârșască învățătura. În Capitală, copilul Țiprei se izbește de realitățile crude descrise și în *Trustul*. În *Lumina primăverii* îl vedem pe Buiumaș în liceu, unde își uimește profesorii și colegii prin cultura sa, devenind prin independența de cugeltare suspect profesorului de română, un huligan notoriu, care îi strigă că e cel mai teribil anarhist și „bolșevic”. În continuare sunt înfățișate condițiile mizere de viață, umilințele îndurate, frecventarea cercurilor socialiste, etc.

Alcătuind din tablouri de viață surprinse cu măiestria caracteristică lui Ion Călugăru, străbătut de un suflu cald al

încăderii în posibilitatea de a schimba viața, romanul îmbină episoadele care redau ascuțirea luptei cu episoade pline de prospețime, presărate cu un humor duios, colorate cu remarcabile descrieri de natură.

Romanului îi lipsește însă forța epică, organizarea mai strânsă a materialului și reliefația pregnantă a personajelor. Dacă în *Copilăria unui netrebnic*, aceste cusururi treceau neobservate datorită atmosferei de poezie ce învăluia cartea, în *Lumina primăverii*, notarea fugară a unor fapte sau acțiuni ce necesitau o insistență mai îndelungată, o coherență și o motivare mai solidă, dau romanului un aspect cam nebulos, imaginile insuficient agregate între ele pierzându-se ușor din amintire. Evenimente atât de noi în viața târgului ca organizarea de greve, de cercuri socialiste, etc. impuneau zăgrăvirea unor eroi bine închegați, ceea ce scriitorul a omis să facă. *Lumina primăverii* rămâne însă o frescă bogată a frământărilor târgului moldovenesc în primii doi ani după primul război mondial, în preajma organizării detașamentului de avangardă a clasei noastre muncitoare: Partidul Comunist din România. În continuarea acestei cărți, scriitorul anunță un nou roman, *Greva generală*, care însă, din păcate, n'a apărut până astăzi. Un asemenea roman ar fi cât se poate de binevenit, permițând autorului să zăgrăvească multilateral caracterile eroilor care în *Lumina primăverii* se vădesc a fi niște oameni minunați, dar al căror chip sufletește e deabia schițat în această carte.

În afară de *Lumina primăverii*, Ion Călugăru a mai publicat după 23 August 1944 — pe lângă numeroasele articole tipărite în periodice — două „scenarii dramatice”; *Ion și Salomeia* (1947) și *Clovnul care gândește* (1949), volumul de nuvele *Am dat ordin să tragă* (1948), nuvela *Măseaua stricată* (1949) și romanul *Oțel și pâine*, apărut în prima versiune în „Viața Românească” în anul 1950, iar în versiunea a doua în volum (ESPIA, 1952). Lucrările anterioare romanului *Oțel și pâine* merg pe linia obișnuită a scrisului lui Călugăru, tendința lor generală constând în demascarea orânduirilor sociale întemeiate pe exploatare. Scenariul dramatic

Ion și Salomeia o reconsiderare a personajului biblic Ion Botezătorul. În scenariu, profetul Iochanan Ben Zaharia apare nu ca un simplu vestitor al unui incert mântuitor de suflete, ci ca un exponent al maselor asuprite de stăpânirea romană, sprijinită de clasa marilor proprietari de pământ, a negustorilor și a preoțimii corupte. Această lucrare denotă serioasele posibilități dramatice ale autorului. Un conflict acut, o încheiere organică a episoadelor, forță dramatică, replici lapidare, pline de substanță — iată însușirile piesei. Puterile ce se înfruntă în scenariu se definesc excelent în situații de o încordare dramatică mereu crescândă. Pe malurile Iordanului vedem mulțimi imense de oameni cu o înfățișare teribilă, pe deasupra cărora vuesește glasul de tunet al lui Iochanan, feciorul dezis de casta preoțească a marelui preot Zaharia:

„... Străinul nu v'ar fi pus jugul pe grumaz, dacă slujitorii templului nu s'ar fi dat de partea lui, dacă boierii noștri nu i-ar fi deprins jocurile lui nerușinate... Preoții stau la masă și ospătează cu străinul. Mai mult, nerușinatul idumeian, pui de cuc clocit în cuib de spancioc, le dă mână de ajutor. Scăunaș la picioarele lor se face — din slugărnice — butia asta de osânză... Gura lui e spurcată de minciuni, trupul lui, de păcat... Pe Irodiada, soția fratelui său Filip, a luat-o de țiitoare și se pare că nici pe Salomeia, fiica Irodiadei, n'o cruță poftele lui...”

Mulțimea îl ascultă, electrizată; din timp în timp izbucnește într'un glas, cerând profetului să o conducă la bătlie: *„Când ne plesnesc cu biciul, crapă ciolanele... Copiii se sting de foame. Femeile leapădă... Ogoarele nu mai rodesc... Măslinii și smochinii sunt sterpi — nu vor să-i dea străinului roade...”* „...Să ni se dea săbii! Să-i alungăm pe cei ce ne spurcă pământul!...”

Celălalt scenariu, *Clovnul care gândește*, înfățișează episoade zbuciumate din viața marelui artist Charlie Chaplin. Șantajele curente, trădarea unor oameni apropiați actorului, sunt redată în scene măestrit înălțuite. Scenariul scoate în relief simpatia lui Chaplin pentru oamenii simpli, umiliți, convingerile sale progresiste. Tablourile cele mai puternice

sunt acelea în care artistul îndură prigoana Comisiei pentru cercetarea activității antiamericane. Membrii Comisiei caută cu disperare pretexte pentru a-i interzice activitatea, mituesc pe foștii prieteni ai lui Chaplin, spre a obține dela ei declarații mincinoase. Ultimul său film, care demască politica agresivă a monopolistilor, e boicotat. Remarcabile sunt replicile lui Charlie Chaplin, care, renunțând la pasivitatea și desinteresul pentru politică, cheamă oamenii cinstiți la acțiunea pentru preîntâmpinarea unui nou măcel mondial. Înainte de vizionarea filmului, pe care autoritățile caută să-l boicoteze, actorul vorbește publicului venit la spectacol, arătând că politica cercurilor conducătoare din SUA țintește aceleași obiective ca și politica hitleriștilor de sinistră amintire. Nereușindu-le boicotul, huliștii tocmiți de autorități dau foc peliculei. Scenariul se încheie cu această replică sonoră a lui Chaplin:

„— Au dat foc. Intrăm în sală să-l stingem! Căci, cum au dat foc peliculei, vor să dea foc și pământului. Acum arde o fâșie de celoid... Ca mâine vor da foc orașelor. Vreți să ardă ființe?...

Voci: Nu! Nu!”

Fără a reprezenta o realizare deosebită, acest scenariu e o lucrare merituosă prin concepțiile înaintate pe care le propagă, prin vigoarea multora din episoadele pe care le conține. Ca și *Ion și Salomeia*, el vădește un subtil simț al mișcării dramatice. Ar fi interesant ca autorul să reînceapă activitatea sa în acest domeniu, unde credem că i se deschid largi posibilități.

Nuvelele publicate de Ion Călugăru după eliberarea patriei noastre reiau, în parte, zugrăvirea epocii înfățișate în *Trutul și Lumina primăverii*. Dezvăluind mai deplin semnificația faptelor înfățișate, scriitorul relevă în *1 Mai 1920* și *Am dat ordin să tragă* creșterea conștiinței clasei muncitoare și intensificarea reacționarismului claselor posedante. Calitatea esențială a acestor nuvele stă în redarea veridică artistică, convingătoare, a dinamismului maselor organizate pentru luptă. Calmul, disciplina admirabilă a coloanelor muncitorești ce demonstrează

de 1 Mai, nelăsându-se provocate de o ceată de bătauși, curajul cu care muncitorii greviști își cer dreptul la viață, primind drept răspuns focuri de mitralieră, sunt zugrăvite în pagini pline de dramatism. Cu îndemânarea sa cunoscută de a defini un caracter prin câteva trăsături pregnante, scriitorul creionează apoi, în aceste nuvele, specimene ridicule de huligani și bătauși puși de regimul capitalist să educe tânăra generație (o nouă ediție din Marius Chicoș Rostogan), ca profesorul de gramatică Grigoriță Popescu-Baston din *1 Mai*; creionează de asemeni figuri odioase de călăi cinici ai muncitorilor, cum e Georgel, ministrul liberal din *Am dat ordin să tragă*. Acesta din urmă e o canalie burgheză, care, dacă în tinerețe cochetase cu idei socialiste, acum pune la cale atragerea în cursă a greviștilor și mitralierea lor, cu seninătatea cu care cineva ar organiza o amuzantă expediție vânătoarească. Unui ziarist care cere explicația așezării mitralierelor pe ziduri, ministrul îi răspunde cu cinism:

„...Și apoi n'au voie autoritățile să decoreze orașul cum și cu ce cred ele de cuviință? Ție nu-ți place să pui vâsc de anul nou acasă? Altul pune crăci de tei la rusalii. Autoritățile dela București au decorat orașul cu mitraliere. Nu-i frumos?”

Nuvela *Măseaua stricată* prezintă masacrul din anul 1945 din fața Palatului, reliefând nivelul înalt al conștiinței de luptă al clasei muncitoare, capacitatea sa de organizare. Lupta de stradă a masei muncitorești, ca și organizarea apărării unei tipografii împotriva bandelor de huligani sunt prezentate cu forță literară. Plină de vigoare e scena în care muncitorii tipografi judecă pe Clișcă, social-democratul trădător, element corupt, individualist, omul patronului și sprijinitorul huliganilor, izgonindu-l din sindicat.

Celelalte nuvele pecetluiesc aspecte diverse proprii societății capitaliste și regimurilor de teroare din trecut: birocratismul (*Speranța arhivarului*), vânătoarea de comuniști organizată de satrapii fasciști (*Un tânăr care n'a fost ca toți tinerii*), etc. În nuvelele sale, ca și în romane, dealtfel, Ion Călugăru se dovedește un maestru al instantaneului, al situațiilor

și al dialogului viu, scăpărat. Cu un fin simț de observație, scriitorul surprinde scene dinamice ce se întipăresc puternic în mintea cititorului, schițează personaje ce nu se uită ușor.

Ultima lucrare beletristică a lui Ion Călugăru, romanul *Oțel și Pâine*, reprezintă o îndrăzneată încercare a romancierului de a-și sălta literatura pe o treaptă superioară. Pentru întâia dată în literatura română, un scriitor își propunea să zugrăvească, într-o operă de proporții vaste, chipul eroic al clasei noastre muncitoare, care pune temeliile unei orânduiri noi. Cititor pasionat al lui Maxim Gorki, romancierul năzuiește să-și însușească metoda de creație cea mai înaintată, realismul socialist, întemeiată de autorul *Mamei*. Înainte de a aprecia măsura în care și-a realizat această năzuință, se cuvine să apreciem ca un fapt cu totul pozitiv orientarea îndrăzneată a pictorului mizeriei negre a desmoșteniților vieții spre sectorul cel mai înaintat al realității noastre în plină transformare revoluționară. O asemenea orientare nu poate să nu îmbogățească viziunea unui creator, să nu-i fertilizeze arta.

În *Oțel și Pâine*, Ion Călugăru istorisește fapte petrecute la o mare uzină siderurgică, într-o perioadă de inversunată luptă a partidului nostru pentru redresarea economică a țării, pentru înlăturarea urgiilor lăsate de război, de anii de secetă, pentru zdrobirea reacțiunii care se străduia cu disperare să mențină haosul inflației, foametea. Acțiunea romanului începe cu venirea în fruntea departamentului industriei a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej în 1947. O izbândă incontestabilă a cărții este capacitatea de a sugera atmosfera apăsătoare a acelor ani de sacrificii și luptă, de a reliefa încheștarea formidabilă dintre forțele constructive și puterile haosului. Sunt pline de culoare paginile în care e înfățișat exodul populației moldovenești înfometate, ce cutreeră țara în lung și în lat pentru agonisirea unei traiste de porumb. Regăsim personaje din operele din trecut ale lui Călugăru, purtate de autor prin gara de Nord din București, în centrul siderurgic unde se petrece acțiunea cărții, etc.

Imbulzeala din gări, pățaniile comice ale unor personaje, agitația, forfota neastâmpărată a multimilor flămânde sunt zugrăvite în culorile cele mai pitorești. Ca întotdeauna, scriitorul vedește o deosebită măiestrie în pictarea tablourilor în care se mișcă grupuri umane largi. Să amintim numai descrierea atmosferei din castelul orașului siderurgic, castel unde sunt cazați țărani moldoveni veniți să se angajeze în uzină. Intinși pe paie, oamenii sporovăiesc, povestesc anecdote sau întâmplări de demult sau dau drumul câte unui cântec în care freamătă nostalgii ale unor nepoți de haiduci:

*Eu știu calu' când se fură,
Când îi negură și bură.
Eu știu calu' când se vinge,
Când îi negură și ninge.*

Foamea îi mână pe unii la fapte deloc recomandabile, pentru care au de îndurat ocări din partea gospodinelor din mahalele.

Având o mai clară înțelegere a fenomenelor sociale decât atunci când scria *Lumina primăverii*, de pildă, o înțelegere științifică, marxist-leninistă, I. Călugăru dă acum o imagine mult mai completă a categoriilor sociale pe care mai demult le zugrăvise sub un singur aspect, acela de osândiți ai vieții. În *Oțel și pâine* sunt prezentate critic, bunăoară, individualismul țăranilor, tendințele lor de a se îmbogăți cu orice chip, fără a-și pune întrebarea ce soartă vor avea tovarășii lor de muncă. Majoritatea muncitorilor angajați în uzină sunt țărani al căror vis este de a aduna bani spre a-șiridica gospodăria. Nu mulți dintre ei au de gând să devină muncitori industriali. Un țăran cere direcției avans pentru a-și cumpăra o vacă, un altul colectează dela muncitori bani pentru a veni în ajutorul cuiva căruia i-a pierit un animal. Aceste tendințe ale țăranilor sunt speculate de dușmanii poporului muncitor, care fac totul pentru a sabota sporirea producției, a menține haosul, stârnind nemulțumirea maselor.

Subiectul romanului îl formează urmărirea luptei duse de partid împotriva uneltelor marii burghezii, a sabotorilor,

pentru scoaterea uzinei din paragină și transformarea ei într-o unitate de bază a economiei socialiste. Autorul reușește să desvăluie convingător disperarea cu care dușmanii, pierzând poziție după poziție, se încăpățânează să stăvilească mersul operei constructive întreprinsă de clasa muncitoare. Inginerul Titel Zmeu, conducătorul rețelei de sabotori, organizează cu o cruzime rece un adevărat plan strategic pentru a da uzinei lovitura de grație. La cantină, la sindicat, la biroul de salarizare, el a vârlt oameni de-ai săi care pun în aplicare cele mai diabolice acțiuni menite să facă de nesuportat viața muncitorilor, pe care tot ei îi asmuță apoi împotriva conducerii uzinei, împotriva comuniștilor. Oamenii sunt înfometați, accidentele mortale se succed unul după altul. Rezervându-și pentru ei bucatele cele mai alese și mărfurile venite la economat, slugile marii burghezii îndeamnă pe muncitori la răzvrătire împotriva direcției, în fruntea căreia se află muncitorul ridicat Pavel Ilie. Când Titel Zmeu întâlnește un muncitor jerpelit, îl întreabă mios:

— *Bocanci nu vi s'au dat?*

— *N'a dat, tovarășe inginer. Nu sunt.*

— *Cum nu sunt? Dacă nu știți voi a cere!*

— *Știm noi! Dacă nu ne dă, apăi că n'are de unde scoate.*

— *Da' voi la ușa directorului nu știți să bateți? Ori nu nimeriți biroul?*

Manevrând din umbră sforăriile, hoțiile, sabotajele, crimele, Zmeu are grijă să pară a nu avea nici un amestec în diversele afaceri necurate. Fruntaș social-democrat, el pozează în apărător al muncitorilor. Oamenilor săi le dă însă instrucții întocmai ca un comandant militar ce pregătește o mare lovitură. Lucid, el își dă perfect seama de situația disperată în care se află: „*Situația noastră e că suntem încercuiți. Noi căutăm să ieșim din încercuire... Nu mai cedăm nimic. Suntem pregătiți nu să ne apărăm, ci să-i lichidăm... Acum e ultimul moment când ne mai putem impune punctul nostru de vedere. Măine poate fi prea târziu...*” Instruiți astfel de Titel Zmeu, dușmanii pun la cale o manifestare violentă a muncitorilor înapoiți

împotriva directorului, în speranța că acesta pierzându-și calmul va fi sfâșiat de mulțimea înfuriată. Pavel Ilie ascultă însă plângerile muncitorilor cu atâta înțelegere, că aceștia își dau seama că au fost induși în eroare, directorul fiind adevăratul lor apărător.

Romanul oglindește, în linii mari, procesul de clarificare a masei de muncitori, care pricep din ce în ce mai limpede de unde vin toate relele și care este calea fărîrîi unei vieți mai bune. Lumați de membrii partidului comunist, muncitorii învață să identifice în demagogii social-democrați pe trădătorii lor învertați, pe agenții mârșavi ai foștilor patroni și ai imperialiștilor străini. Alegerile sindicale se efectuează în condițiile unei crâncene lupte a masei muncitorilor împotriva oamenilor lui Zmeu, care sunt alungați din sindicat, iar unii și din uzină. Multe din personajele întâlnite la începutul cărții au suferit între timp schimbări vizibile, transformându-se din boemi fără interes pentru soarta uzinei în muncitori devotați, capabili de sacrificii. Todirache Găină, pe care îl blestemau gospodinele că le-a prins găștele din râu cu undița, Mihai Vezeteu și mulți alții, salvează cu riscul vieții lor fabrica de hidrogen, când aceasta e amenințată de un incendiu.

Precum se vede, romanul *Ofel și pâine* reprezintă, din unele puncte de vedere, pași înainte față de cărțile anterioare ale lui Ion Călugăru. Nu se poate spune însă că intenția autorului de a crea chipul artistic al clasei muncitoare și-a găsit în roman realizarea corespunzătoare. După cum a remarcat la timp critica literară, ceea ce are cartea mai împlinit ține tot de vechile realități, elementul nou, transformator, apărând cât se poate de palid. Singurul personaj care se întipărește în minte ca un om viu este inginerul șef Zmeu, principalul reprezentant al forțelor sortite pieirii. Muncitorii, mai ales cei flotanți, proveniți din medii mici burghezi, al țărănimii, sunt surprinși, cu talent, ca masă, dar figuri individuale de muncitori apar doar episodice.

Autorul intenționa să construiască în Pavel Ilie un tip de conducător al econo-

miei, dar acest personaj e de un desăvârșit schematism, structura sa individuală fiind o convențională alăturare de câteva trăsături stereotipe. Resorturile sumare ale ființei eroului funcționează potrivit unui automatism simplu, constând în reproducerea invariabilă a unor texte de broșură ideologică, ori de câte ori directorul e pus în fața unor probleme:

„Pavel Ilie îl chemase la dânsul pe Mălai Dănilă și pe Toma Păun și le vorbise cam așa:

— Tovarăși, din biroul de aici se aud cum duduie toate motoarele. Nu vi se pare și vouă că auziți cum bat inimile de ofel ale uzinei? Sarcina mea este, după cum știți bine, să dirijez sporirea producției de fontă și laminate. Să-mi ațintesc urechea, privirile, să-mi concentrez atenția asupra acestei probleme. Producția se poate mări cu ajutorul tehnicii celei mai înaintate, pe care trebuie să o urmărim mereu. Însă principalul este a crește oamenii, a fi atent cum cresc ei...” etc.

Asemenea fraze conțin fie generalități inconsistente, fie detalii de producție nesemnificative, rostite cu sutele de Pavel Ilie și ceilalți eroi ce prefigurează oamenii înaintați. Existența lui Pavel Ilie se scurge monoton, cenușiu, în ciuda faptului că el se plimbă neconținut prin uzină, ascultă glasul muncitorilor, indică soluții. Nu se vede o participare sufletească la actele săvârșite, o frământare creatoare a problemelor; directorul indică soluții pe care cititorul le știe dinainte, fiind parcă un simplu mesager, un transmițător automat al unor hotărâri străine. Cititorul nu recunoaște în soluțiile lui Pavel Ilie rodul unei gândiri, al unui sbucium individual. În afară de funcția de director, eroul nu mai are nicio însușire. Se spune doar în treacăt că citește și ascultă muzică. Dar aceste informații rămân fără nici un efect artistic. Nu prin înmulțirea trăsăturilor unui personaj vom crea un individ viu, ci prin dezvăluirea chiar numai a câtorva pecetea individualității eroului, permițând distincția între acesta și restul oamenilor. Pe noi nu ne interesează un erou, oricât l-am vedea citind sau meditănd, dacă efectul acestor acțiuni

nu se reflectă în comportările lui de fiecare clipă. Un ins care citește toată noaptea, iar dimineața recită pasaje învățate dela alții (sau din cărți), nu poate fi socotit un om înaintat, meritând titlul de „erou pozitiv”; locul său e într-o comedie satirică. Omul înaintat e un creator, o conștiință independentă, care utilizează învățătura cărților în scopul stimulării gândirii sale personale. Un asemenea om l-am fi dorit pe Pavel Ilie.

Prezentării șterse a forțelor înnoitoare i se adaugă o altă deficiență izbitoare: cenușul narațiunii în numeroase pagini ale cărții. Dacă reușește să redea colorat atmosfera din mediul muncitorilor flotanți și să sugereze cu putere, în primele capitole, creșterea încordării luptei dintre forțele potrivnice, episoadele din roman ce istorisesc evoluția acțiunilor constructive conțin, în cea mai mare parte, obositoare relatări gazetărești, de o platitudine uimitoare la acest artist cu o paletă bogată dealtminteri. Iată un pasaj, luat la întâmplare;

„Pentru Matei Vântu nu încăpea îndoiială: angajamentele vor trebui ținute și vor fi până în cele din urmă ținute. Trebuia mai bine organizată munca, eliminându-se timpii morți, înlăturându-se haosul din ofelărie, stabilindu-se cine răspunde de fiecare operație. Socotea totuși că, pentru a conduce pe acești oameni, nu-i nevoie să vorbească el. Trebuie să-i asculte întâi și să-și însușească experiența colectivului lor, închegat și de muncă. Increderea în forțele latente ale muncitorimii din uzină, în posibilitățile ei nelimitate era determinată de aceeași atitudine revoluționară, de acelaș fel de devotament pentru cauză ca și a directorului Pavel Ilie“.

Desfășurarea previzibilă a subiectului, înlocuirea, în bună măsură, a dezvăluirii faptelor prin informații uscate, reci, în-

greuiază serios lectura cărții. Lipsește în *Ofel și pâine* sprinteneala, dinamismul, proprii scrierilor anterioare ale lui Ion Călugăru.

★

Dincolo de toate scăderile, rămâne însă meritul romanului de a fi deschis în creația lui Ion Călugăru poteci spre orizonturi noi, spre sectorul cel mai important al realității noastre de astăzi. Viața eroică a clasei muncitoare din păcate nu și-a găsit până astăzi o bogată zugrăvire în proza noastră. Rămâne ca o sarcină de primă importanță a scriitorilor noștri efortul de a da chipuri artistice oamenilor celor mai minunați ai timpului pe care îl trăim. Prin creația sa realistă, Ion Călugăru s'a impus în literatura noastră ca unul din prozatorii marcanți ai ultimelor decenii. El s'a dovedit un maestru al dezvăluirii sufletelor oamenilor simpli, necăjiți. Dacă romancierul n'a reușit încă să surprindă figura muncitorului înaintat, el va reuși, fără îndoială, să o surprindă în viitor. Prin noi eforturi de aprofundare a sufletului oamenilor eliberați de exploatare, care își croiesc astăzi soarta cu propriile lor mâini, scriitorul va izbuti să sesizeze măreția de caracter, virtuțile minunate ale reprezentanților clasei celei mai revoluționare. Cititorii își pun mari nădejdi în pana lui Ion Călugăru, ce și-a dovedit în atâtea rânduri puterea de a crea imagini de o înaltă măestrie; ei așteaptă încrezători noile sale producții epice și dramatice, care fără doar și poate vor cuprinde aspecte semnificative, tipice ale vieții noastre de azi, întrezărită de autor cu zeci de ani înainte, visată de eroii din *Lumina primăverii* și *Trustul*. Ion Călugăru poate să ne dea romanul cuprinzător al istoricelor transformări din patria noastră.

DASCĂL ȘI UCENIC

Primul volum al lui Al. Andrițoiu cuprinde, cu puține excepții, versuri cunoscute, pe care poetul, cu acest prilej, le-a rotunjit. Cele mai multe și mai isbutite de altminteri sunt, conform titlului, dedicate țării Moților.

Încă dela publicarea lor în reviste, critica remarca apariția unui poet descins din versul pietros al lui Mihai Beniuc. Nu era vorba de o imitație servilă, de o fotografie proastă, ci de un ucenic dotat, care învață dela meșterul său.

Că, artisticeste, Andrițoiu se trage direct din autorul „Chivărei Roșii”, nu ni se pare de loc îngrijorător. Dimpotrivă. Mai întâi, el însuși își denunță voios originea, în omagiul înălțat „Toboșarului timpurilor noi”:

*Intru mulți ani și multă sănătate
din partea unui tânăr cântăreț — ...
Anevoios ți-e drumul — dar ți-e arta
îndemn și pildă vie pentru noi. —*

Entuziasmul discipolului față de maeștru — cum singur îi spune lui Beniuc — constituie un semn promițător al independenței sale viitoare. Numai epigonul orb se închipuie absolut personal. Dostoievski declara respectuos: „Toți am ieșit din „Mantaua” lui Gogol”. Nici în artă nu există copii fără părinți, iar copiii învață să meargă reproducând mișcările părinților. Marii pictori ai Renasterii nici nu concepeau altfel mânăuirea pensulei, lăudându-se chiar cu execuția de copii. Talentele ieșite din neant sunt extrem de rare și, cum miracolele au defectul de a nu dura, ele

se sting înainte de a lumina. Un caz tipic este al formaliştilor care, în goană după o himerică originalitate pură, și-au consumat în focul lor de artificii și bruma de autenticitate — câtă va fi fost. Să nu uităm, mai ales când emitem pronosticuri asupra mugurelui, că artistul se emancipează de sub tutela binefăcătoare a înaintașului, așa cum se degajează un chip din blocul în care e sculptat, adică treptat.

Oare Beniuc nu s'a format, firește ca elev emerit, la școala lui Eminescu, Coșbuc, Petöfy, Ady, Esenin?

În al doilea rând să ne gândim că a cânta azi pe Moți cu vocea ta, e atrăgător, dar nu ușor. În ciuda aparențelor, tradiția literară înflorită devreme și bogat în jurul neamului lui Horia este foarte pretențioasă, tocmă fiindcă o alcătuiesc nume ilustre ca Eminescu („Geniu pustiu”). Mă grăbesc însă să avertizez, că nu trebuie să se deducă de aici că n'ar fi, măcar teoretic, posibilă altă cale lirică spre inima Apusenilor, afară de aceea consacrată de Beniuc într-o „cale regală” a poeziei noastre. Ar însemna să credem în genere că marii creatori sunt sterpi, în virtutea legii după care la umbra enormă a copacului răsar doar ciuperci. Noroc că arta își are legile ei. Emulii lui Paul Valéry, care, cândva, mișunau și la noi, au rămas închirciți ca niște pigmei. Cine-i mai știe! Dece? A fost oare ctitorul modern al hermetismului un gigant? Vai, nu! Atunci? Arta lui, golită de orice substanță vie prin hiperabstractizare, a uscat până și lăstarii din preajma ei, ca o iarbă rea, cu atât mai primejdioasă cu

cât otrava îi era mai subtilă. Pe când un Mihai Beniuc, ca oricare artist nutrit cu seva năzuințelor populare, îndeamnă irezistibil către izvoarele veșnice ale artei, deoarece sunt și ale vieții. Așadar, în ultima instanță, factorul decisiv în însușirea activă, creatoare, a unui model, nu e, strict vorbind, prestigiul propriu zis al făuritorului lui ci natura, mai exact orientarea acestuia. Concluzie ce se desprinde și din nu prea îndepărtata consfătuire a poeților sovietici pe marginea moștenirii lui Maiacovski.

Iată de ce odraslele pe plan artistic ale lui Beniuc pot să fie robuste și capabile: ele pot, dacă nu să-și croiască încă un făgaș inedit, să lase pe drumul bătătorit de maestru, urma pasului lor.

Sunt poeți timizi care-și ascund obrazul și alții, îndrăzneți, care și-l expun aproape ostentativ. De aceea profilul unuia ca St. O. Iosif e sesizabil abia când îl scrutezi pe o parte și pe alta, ca pe un filigran la lampă: al lui Beniuc, în schimb, se impune parcă fără să vrei. Il recunoști între altele și după familiaritatea bruscă și insistentă cu care „interpelează” obiectul inspirației, indiferent dacă e abstract ori concret: „Ei, muncitori!”, „Hei, șovăelnice Lucifer!”, „Ce vă tot învolburăți, răzmeriți, / Gânduri, voi, în tigva mea bețivă!” Eul său, generos și vindicativ, se exprimă de regulă agresiv, fără dichis, prin vaiete sau apostrofe vehemente. Evocator: „Hei! au fost aceia codri”. Nostalgic: „Tinerețea mea / Ah, tu sanie”. Jeluitor: „Hei, fraților! la mine'n sânge/ istoria contemporană plânge”. Inciudat: „Hei, popor mâncător de bureți!”. Cu silnică veselie: „Hei, cârciumar/ Mai adă tu pe masă-un vin amar”. Nerăbdător: „Eh! Deschide-te, Sesam!”. Profetic: „Ai! ce s'or mișcă'ntr'o bună zi munții Apuseni”. Teribil: „Ai! Ce-am să-i calc odată'n tină! Necruțător; fără păreri de rău”. Ușurat: „A fost, hei, trudă grea în cramă”.

Andrițoiu zice și el: „Hei, din această vatră /nici tândări de piatră/ N'or să mai geamă sub cărâmbii hoților”. „Ei, Aur! Aur! Aur!”, „Hei, Aur!”, „Dar ce-ar fi ăst aur fără aurul brațelor noastre”; „Hei,

parcă-ar sări din baladă flăcăul acesta înalt”. Dacă, la învățăcel, apelativul a pierdut cel mai adesea avântul cu care dascălul l-a reabilitat, făcându-l să exprime cele mai variate stări și sentimente — în alte cazuri, Andrițoiu a știut să-și însușească în chip creator tainele maestrului. Un exemplu: Beniuc spunea într-o poezie în care imaginile' pornesc toate dintr'un-univers al foametei:

*Dintr'un codru iese luna
Mare cât o mămăligă.*

*.....
Gârla sughițind a foame, ~
.....
Cineva din pomul nopții
Scutură să cadă poame.*

*.....
Cată moțul în desagă,
Nu găsește. Iar ortacii
I-s departe. Vede luna
Cum o mănă vârcolacii.*

Aidoma moțului din poezia lui Beniuc, păstorului din poezia lui Andrițoiu i se pare că din galaxie curge aveau laptele după care tânjește:

*Și să nu vadă laptele'n șistare
când, colo'n iesle zgomotele pier.
Își naltă păcurarul ochii'n zare, —
dar foamea, foamea-i crește și mai tare
când vede Calea Laptelui pe cer...*
(„Se vede Calea Laptelui pe cer”)

Derivația este evidentă, și totuși poezia-fică și seamănă și nu seamănă cu poezia-mamă. Andrițoiu sugerează o senzație printr'o alta, respectiv obsesia foamei nesatisfăcute prin ștergerea noțiunii timpului, dar, pe lângă aceasta, comunică în câteva sobre trăsături, sălbăticia exploatarei la sate, care face din copii cei mai flămânzi dintre flămânzi, și astfel dă în vileag obârșia socială a viziunii. Orfan al „bătrânului Savu, mort sub stejar”, „acest pui sărman de păcurar” păzește turmele unui chiabur care „stă pe labe ca un urs” și-i plătește „plată boierească: un rând de zdrențe, pumni sub fâlcii și coji”. Constrâns să-și înăbușe dorințele elementare (...n'a pus în gură niciun

„dram de caș”), argatul nemâncat, în timp ce stăpână-sa mulge mioarele, cântă din fluier ca „să n'audă susurul de lapte — cum, din belșug, se scurge în șistar”. Ambele poezii speculează o realitate psihologică știută de toată lumea: aceea că privațiunile totale și îndelungate produc halucinații.

Deosebirea e că în „Calea moțului” exagerarea conștientă acordă acestor halucinații dimensiunile cosmice, quasi-mitice, cerute de intensitatea lor, iar în „Se vede Calea Laptelui pe cer”, fenomenul e înregistrat doar ca o metaforă corespunzătoare unui moment culminant însă trecător, potrivit fragedei victime, copilul de moț. Beniuc înfioară, Andrițoiu înduioșează.

Autoritatea influenței lui Beniuc se manifestă și în alte sectoare ale poeziei lui Andrițoiu, decât în formulele stilistice. De altfel, limitarea paralelei în chestiune la unele aspecte izolate ale poeziei sale, implică reducerea problemei la o latură pur formală. Pe deasupra, asemenea metodă, neștiințifică în principiu, duce, cu deosebire în cazul lui Mihai Beniuc, la un eșec ridicul. Așa cum arătam mai sus, cuvântul său stâncos, desfăcut și studiat în elementele componente pare prozaic, în sensul că n'are „imagini” ci e aidoma izbucnirilor de bazalt ale Detunatei: „Tare-mi este neamul ăsta drag”; „Dragi îmi sunt străvechile hrisoave”; „Dragă-mi e numai pădurea”... De aceea n'avem de ce face inventarierea datorită măruntelor contractate de Andrițoiu în contul lui Beniuc. Pe școlar l-a sedus întreaga personalitate a profesorului, a cărui vrajă rezidă într'un amestec de tinerețe vijelioasă și îmbătrânire pretimpurie. Curios, la primul contact aliajul este explicabil prin conflictul dintre ideologia proletarietului, care-l călăuzește pe poet, și dintre spiritul său țărănesc primitiv. Cu alte cuvinte, se întrepătrund în poezia lui Mihai Beniuc, o înțelepciune veche („Spusu-v'am eu, domnilor boieri — c'ăsa o să fie?”) subliniată de un humor grav („Boierul se duce în casă și n'cearcă să doarmă, dar nu poate de coasă”), și o ostilitate semeață, cu izbucniri pe cât de brusce pe atât de îndârjite: un adevărat „șuvoi de ape” (cum și-a definit el odată arta) șuvoi care, mult timp stăvilat, sparge în fine zăgăzurile. Atunci,

alimentată de încrederea în misiunea sa revoluționară, mânia împotriva asupritorilor, unită cu dragostea pentru popor, înneacă sub revărsare remușcările nemotivate pentru o pretinsă trădare a satului, a strămoșilor, a codrului, ca și dorul de ducă, dureros fiindcă e lipsit de țel, ca și obosala în luptă și îndoiala de sine. Dela versurile:

*Indoiala bate icuri
Grele'n mine: „Sânt nimicuri
Toate visurile tale,
Toate versurile tale.”*

poezia se încheie, cu un strigăt de biruință:

*Eu tot mândru: „Nu mă tem,
Nu mă tem eu de blestem.
Vreau să fiu și am să fiu,
Am să fiu ce vreau să fiu!”*
(„Indoiala bate icuri”)

Sau acelaș salt dialectic, dela îndoiala țărănească la conștiința misiunii poetului:

*Nimenea nu știe până mâne
Ce s'o mai alege și din noi —
Fost-am totuși eu și voi rămâne
Toboșarul timpurilor noi.*

Cheia farmecului robust al limbajului zgrunțuros al lui Beniuc, zace ascunsă aici, în afirmarea răspicată, plină de un patos scurt și aspru, haiducesc, a triumfului crezului său social înaintat asupra resturilor tendințelor de răbufnire necugătată, anarhică, pe care satul și psihologia lui le-a transmis poetului.

Glasul lui Beniuc, apăsător și marcat prin intervenții ritoase, răsună în gura lui Andrițoiu din „Ciubărarul”, „Vitrină neagră la Cluj”, „La ce gândește un miner la băi”, „Târăcopul meșterului Hassan”.

În „Ciubărarul”, ritmul lăuntric e încă moale:

*Ia-ți, măi Ioane, rândecele, ia-ți și-ascute-le,
până ce grămada de bărdace cu vârf e,—
domnii, când s'or plictisi să'mpuște
cerbii și ciutele,
vor ciocni bărdacele astea cu'nzorzonatele târfe.*

*La ce folos că mâna ta-i vânjoasă și
harnică!
Stau ciubarele'n curte și cum vremea
nu se ogoaie,
numai natura se-arată cu tine mai
blândă și darnică
de ți le-a umplut până sus cu apă de ploaie.*

Crudă în esență, ironia poetului în loc să biciuiască condițiile în care soarta cuiva atârână de capriciile banului și e nesocotită și de natura însăși, — are în această poezie a lui Andrițoiu și un iz fatalist. Amărăciunea comentariului ce evidențiază zădărnicia osteneții cioplitorului se vedește în „Vitrină neagră la Cluj“.

Aici suferințele și umilința îndurate de mutilații criminalului război antisovietic, pe care, pe front, cei mari îi acopereau de făgăduieliși acasă îi batjocoreau, își ridică glasul într'un protest dramatic. Dela avertismentul inițial („Domnii de nimic să nu ne'ntrebe/ că le-am spune noi ce-avem de spus!“) până la răbufnirea exasperată a poetului în numele infirmilor în cărji („Dar izbiți cu ele'n trotuare/ nu lăsați să doarmă domnii'n jâlț“) — ura acumulată are o vigoare îndesată și o cadență lemnoasă, de marș al invalizilor. Efectul bărbătesc al procesiunii neputincioșilor iese din contrastul între leitmotivul lor de o sobră înverșunare („Ne-am lăsat picioarele prin stepe/ brațele ne zac în lutul rus/ Ciungi și schiopi și orbi venim acasă“) și între ironia sarcastică cu care sunt demascate ipocrizia și cinismul negustoresc al așa zișilor lor ocrotitori:

*Schiopule, pășește mai de grabă!
De războiul ți-a lăsat vr'un semn,
ia poștește icea la tarabă,
târguește-ți un picior de lemn!*

Altă intonație a lui Beniuc, chiotul voinicesc, este prelungită de Andrițoiu cu ecouri multiplicat în „La ce gândește un miner la băi“:

*Băi dela Moneasa, minunat izvor
de tămăduire și hodină bună,
dau în șandramaua bolii cu'n picior
și mă'ntorc la muncă, fără de reumă.*

De o precauție prefăcută („Băile Moneasa, iată-mi dau sălaş — unde altădată n'a fost să m'apropiu“) și o resemnare mucalită („Dar așa e vremea asta, cu bucluc, — mașteri timpi trecură, sbirii scăpătară“), minerul se instalează acolo ca un proprietar legitim, cu o satisfacție care tresaltă sigură de sine în desgustul său, de o vervă neînfrântă pentru trândăvia posesorilor de ieri ai vilelor și în condamnarea lor de către orânduirea întemeiată pe muncă:

*Că aceste ape le-au spurcat atunci
dame lăbărțate, domni cu pielea fină,
lăfăindu-mi-se în șezlonguri lungi
ca și crocodilii Nilului în tină.*

*Azi la băi, în țara noastră, nu se duc
domnii burtă-verde, domnii pierde-vară.*

*Ci-am venit să-mi stâmpăr, eu miner rumân,
boala mea bătrână, cutra de reumă,
tare drag mi-i splaiul cu bălzan de fân,
tare drag mi-i râul cu caiac și spumă.*

Iată și ardoarea juvenilă de a se înapoia la uneltele sale, către care-l îmbie muntele — prieten fidel — cu clipirea sa de ștengar nevinovat dăruită de soarele răsărit în creștet:

*Când a zori sticlește piscul uriaș,
când pe fruntea țării scapără jărat, —
dorul mă îndeamnă iar spre abataj,
palmele au poftă iar de pneumatic.*

Fericirea minerului e molipsitoare, pentru că exuberanța ei sgomotoasă care ar părea facilă, ascunde, grijuliu, o trăsătură a omului nou: patriotismul. Dovadă, recunoștința sa față de țara toată ca față de o gazdă de temei, recunoștință rostită sumar dar liniștitor, grație faptelor ce o garantează:

*Mulfumescu-ți țară: m'ai tămădui!
Mai departe brațu'n muncă să vorbească!*

Ceva din chemarea spre acțiune specifică lui Beniuc — printr'o nuanță de asalt repezit cu toate puterile asupra unei ținte — răsare și în imboldul destinat de Andrițoiu zidarului Hassan:

*Hai, meștere Hassane, zidar cu vază mare,
ridică târnăcopul cel năzdrăvan spre soare,
desânt frunțaș în muncă, mi-i cam codașă casa,
dărâm-o și-mi fă alta, frumoasă ca mireasa.*

Pătrunsă de un rost superior, mișcarea neîntreruptă, automată, prin care zidarul „dărîmă, taie, strică” și concomitent „clădește și ridică”, capătă un înțeles pozitiv și împrumută făuritorului un nume cu relief impunător.

Pe baza comparațiilor întreprinse până aci, să încheiem problema. Clasicul chinez Ciu-Yuan, comemorat în 1953 de Consiliul Mondial al Păcii, nota acum mai bine de 2000 de ani: „Pentru ce trebuie să imiți expresia și glasul meu? A imita doar aceste lucruri însemnează a nu face mai mult decât a maimuțări.” Exact. Când s’a mulțumit să reproducă mecanic inflexiuni străine prea puternice pentru pieptul său fraged, Andrițoiu a scos scâncete. Din fericire, arareori, și fără a-și vătăma corzile vocale. Îndeobște, a tins să-și asimileze organic poezia lui Beniuc, reconstituind experiența care a generat-o, cașicum ar fi trăit-o el. Ciu-Yuan avea iarăși dreptate să adauge: „A învăța dela oamenii din vechime, vrea să zică a copia spiritul, duhul lor dâr”. Deci determinant în izbânzile repurtate, e faptul că Andrițoiu a turnat în tipare consacrate, proprii lui, conținuturi proaspete, izvorîte din contactul său cu „oamenii și locurile” care l-au solicitat. Contact care, dată fiind tinerețea poetului, nu e egal de scăpărător ca acela al lui Beniuc cu aceleași realități, dar nu e mai puțin sincer. De aceea, oricât ne-ar izbi în versurile lui Andrițoiu amprenta lui Beniuc, totuși, ele sunt replici de o spontaneitate radioasă. Am păcătui însă considerându-l pe Andrițoiu un imitator inspirat. Prea freamată în el setea de a-și spune cuvântul pe limba sa, ca să nu descifrăm, încrezători, licărul specific din privirea adolescentului. Expansivitatea, trăsătura lui cea mai pronunțată, era sensibilă și când oglindea ca proaspăt învătăcel primenirea sufletului moțesc întunecat sub lungă apăsare. Ea se descarcă nestânjenită, mai cu seamă când își ia sborul în aceeași direcție fecundă. Bucuria Moților de a trăi din rodul mâinilor harnice

se consumă în imagini plastice, ca o manifestare de sănătate, în „O femeie mușcă dintr’un măr”, închinată lui Geo Bogza, care a surprins, cu ani înainte, o scenă similară în reportagiile din „Țări de piatră, de foc și de pământ”:

*Dar de-ai fi pe-aicea azi să vezi
fete la cules, prin largi livezi! —*

*dinții albi cum și-i înfig în poame,
albi ca neaua, pe-a Bihorii coame!*

*și cum mustul roz și'mbietor
pune rouă dulce'n buza lor!*

Referințele la „Munți de mere printre munți de piatră”, la „visul de viitor” nu au încă noblețea deslușită de Bogza în acelaș gest. Substratul dat de Andrițoiu păstrează totuși buna intenție a autorului. În schimb, mult mai convingătoare apare noua stare de spirit a oamenilor care trăiesc în regimul democrat popular în poezia „La o cooperativă de ciubărari”. Ce distanță între disperarea văduvită până și de lacrimi a „ciubărarului” șomer, — și bucuria asociaților de a ciopli laolaltă și neostenit. Bizuită pe mulțumirea slobozirii din nevoi, care se exteriorizează printr’un fel de strigătură („Treci rânde pe lemn în sus, nu dormi ca babele /că de-un an nu ne-am mai dus/ Moți pribegi ca apele!”) râvna ciubărarilor sporește într’un soi de descântec, mai bine zis de horă, la gândul că produsele ciubărarilor vor fi de folos celor scumpi cărora le sunt hărăzite:

*Aste cofe de stejar
vor vedea ogoarele,
să le-aducă la plugari
până'n lan, izvoarele.*

*Și lemnarii-asemenea,
Colo 'n miezul codrilor,
setea și-o vor stâmpăra
cu licoarea cofelor.*

*Beau la creșă, pruncii mici,
din ulcele laptele —
crească-i mari, crească-i voinici
vremile, înaltele.*

Predarea darurilor destinate coreenilor, se face tot folcloric. Inchinările ceremonioase și cordiale cu care sunt înmânate fiecare în parte, ca niște odoare înmiresmate de zestre, n'au nimic liturgic, deși purced din colinduri:

*Fu dintâiul dar o șubă
din berbeci, să nu se rupă,
șubă caldă și 'nflorată,
de mâini proaspete de fată.*

*„Șuba asta-i dela Moți,
tu, ortace, ce-o s'o porți
să ne simți luptând cu tine
cât puterile ne-or ține“.*

*Ciubărarul 'nalt — un paltin —
pe moștește, după datini, —
darul când l-a dăruit
de din suflet a grăit:
„Deie Domnul ca să fie
cu noroc și bucurie,
să câștige'n bătălie.
Mierea mea le deie vlagă
în vrăjmași când or să tragă“.*

*Un bătrân din spate strâmb,
la o casă, sub un dâmb
le surăde bucuros că
poate da și el o ploscă,
ploscă mirosind a cetini,
dar iubit, pentru prieteni,
„Ci, cătanele, cândva,
n'or avea din ce să bea.
Ploștele de sticlă, ele,
se fac iute cioburele, —
însă plosca mea, — v'o spun
e din vână de gorun,
Cei ce-or bea dintr'ânsa fie
ca gorunii, cu tărie
și ca'n basme să mai fie,
să bea numai apă vie“.*

(„Daruri“)

Altoită pe o generozitate de tip gospodăresc, a cărei căldură alină în gingășia maternă din „Daruri“, răsfată în zâmbetul sfătos și jovial din „Vânătorul“, sclipește vesel în „La o cooperativă de ciubărari“ și în ospățul din „Cântec“ — solidaritatea

cetățenească și internaționalistă a îmbrăcat haina tradițională specifică poporului.

Dar, oare, valul de vioșie le-a șters Moților căutătura vigilentă atât de caracteristică? În realitate, în viața de toate zilele, nu — la Andrițoiu însă, uneori, da. Succesele realizate în bătălia cu greutatea foarte mari inerente construcției socialiste, cu acelea pricinuite de lupta cu vrăjmașii, îi încordează și Moțului optimismul. Prins în ritmul colorat al vieții acestuia și probabil furat de exuberanța sa nativă, Andrițoiu nu bagă de seamă că înscrie treptat imaginea într'un cadru de idilism tradiționalist și că — atenție pentru viitor — poetul își răpește astfel singur posibilitatea de a sorbi din patosul pe care l-a admirat la Beniuc.

★

Așa cum frunzișul încoronează copacul, s'ar putea spune, păstrând proporțiile dela stejar la puiește, că balada „Intâmplare vânătoarească“ adună în versurile ei toate calitățile remarcabile ale poeziei lui Andrițoiu. Ea reprezintă pentru volum treapta superioară dela care trebuie să pornească poetul de acum înainte. Tăria ce se păstrează dela un cap la altul al dramei condensate, e asemeni încordării mușchilor unui atlet ce nu cedează o clipă dela începutul până la sfârșitul luptei. Drama e, prin structura ei, puternică și simplă, arhitectonic gândită și dur exprimată. Un boier care a știut să rețeze multe vieți de țărani, a pornit la vânătoare de urși. În cursul ei, un țaran hăițaș din suita boierului, care a cunoscut el însuși îndelungat nelegiuirea boierească, îndreaptă țeava spre stăpân, prin lapidarul apel:

*Ortacilor, schimbați vânării cărsul
și să-l vânam pe el, că el e ursul!*

Câtă îndârjire este cuprinsă în acest strigăt de durere și ură, care prefigurează nu numai schimbarea de atitudine, dar și siguranța că acel ce a strigat poate, alături de mii de oameni asemeni lui, să schimbe nu numai cursul vânării, dar și soarta. Andrițoiu vorbește adesea în poezia sa de minerii din băile de aur ale Crișului. Aceștia trebuie să sape mult

până ce dau de minereul aurifer. Apoi urmează prelucrarea lui, spălarea, clătirea, până ce ies la iveală „solzii” scilipitori, adevărați. Toate aceste operații, le-a făcut Andrițoiu — *mutatis mutandis* — în poezia aceasta, în timp ce la altele s'a mai oprit, din grabă și lipsă de experiență, la jumătatea drumului.

Dacă în „Praznic la Bălgrad” entuziasmul și optimismul se susțin organic în cadrul festiv de 1 Mai, în schimb în „Poveste pictată pe un ulcior” „Crainicul munților” sau „În muzeu”, opoziția e convențională. Conștiința poziției de stăpâni pe care o au Moții ce se adună la Bălgrad, amintirea martirajului străbunilor și sentimentul tăriei lor în fața aroganței crude a opresorilor — toate contopite într'o expresie de jurământ, fac din chipul moților o efigie de împlinitori ai dreptății; din alaiul lor, un marș; din drumul însângerat de Horia și călcat de monarhii în aur, o „cale triumfală”. Alternanța de demonstrație sgomotoasă și concentrare dărză, imprimă procesiunii o solemnitate implacabilă, care îmbărbătează:

*Ei, moții'ncercații și dârzii și tarii
de parcă pe drum vin din codrii, stejarii.*

*E Bălgradul chiot, e Bălgradul murmur,
e Bălgradul mare de flămuri de purpur!*

În „O poveste pictată pe un ulcior”, autiteza e palidă, vag pitorească. Poemul e clădit pe comparația între un ulcior, pe care artistul anonim a săpat o scenă de represiune, și o altă oală zugrăvită cu motivele Atenei; poetul chiar a fost silit să-i sudeze artificial termenii printr'o anevoioasă invocăție:

*Cum ai picta! Câte-ai picta, de-ar fi
să mai trăiești și'n aste vremi înalte
cu noi ce-ți ducem arta mai departe
Pe pânză, 'n bronz, în cânt și'n poezii.*

„Crainicul munților” e departe de a scoate în relief diferența radicală între alegerile burgheze și cele democratice, prin evocarea „ciomagului” și înșiruirea grăbită a avantajelor câștigate de Moți în

regimul democrat popular. Inconsistența fondului este transparentă prin decorul fabricat cu întreaga recuzită „moțească”: ciubare, securi, lampă de carbid, brânză — în care propagandistul improvizat de autor încredințează „adunarea” că, dacă va vota, va înlătura dificultățile ce se ivesc în fața constructorilor socialismului: un discurs și o promisiune de circumstanță:

*Ce-i de făcut? Mai sunt atâtea încă,
Știm: sărăcia n'a fost vorbă doar,
și-i greu s'o scoți că ne-a străpuns, adâncă,
precum molivzii'n stâncă de calcar.*

*E greu de scos, dar mult prea mult n'o zace,
în noi. Vom ști cum peste cap s'o dăm,
căci pentru ce-am făcut și ce vom face,
umăr la umăr, în curând, votăm.*

(În treacăt fie zis, comparația e improprie; moliftul în stâncă e un simbol al fertilității, nu al sărăciei.)

Cât despre ciclul „Tinerete” sau „Trei întâlniri”, nici nu are rost să-l disecăm bucată cu bucată. Schematismul îl guvernează... cu o mână sigură, întunecând ideile sacre pe care le trezește lupta ilegală a comuniștilor („Grivița Roșie” e o cronică rimată ce ar fi trebuit, în intenția autorului, să comenteze severul, în măreția lui, tablou al lui Miklossy) și lupta pentru pace a tineretului lumii.

Andrițoiu este dator față de sine însuși, față de talentul său, să pătrundă în esența vieții, participând la frământarea creatoare a poporului său cu pasiune răscolitoare. Și, dacă ne este îngăduit a-l sfătui, i-am atrage atenția că resursele dovedite atât în versurile analizate cât și în poeziile ce-i implinesc tabloul despre istoria mai veche a Moților, îl cheamă spre zugrăvirea încordării în luptă, caracteristică țării. El a dat poeme vibrante atunci când, utilizând instrumentele făurite de marele meșter anonim, ca balada și doina, a evocat jalea pustiitoare ce a bătuit ținuturile Apusenilor („Vișinul”, „Cresc cruci, îngrozitoare cruci”), și când a dat glas curajului, tăriei cu care împilatul înfrunta împilatorul („Întâmplare vânătoarească”, „Târg de fete pe muntele Găina”). Acest sector, deși nu e integral un exemplu, din cauza urmelor de „narodnicism” care-l fac să exalte mai

degrabă răscoala „în sine“, chiar când exaltă greva minerilor, — totuși reprezintă o direcție pozitivă. Mergând până la capăt pe calea lui Beniuc, în sensul confundării cu idealul clasei muncitoare, Andrițoiu poate deveni, de nu un

„toboșar“, în tot cazul un trubadur al poeziei noi, un meșter Hassan care dărâmă, taie și clădește cu versul din „Praznic la Bălgrad“, în care demnitatea, atmosfera festivă, sunt întemeiate pe un sentiment adânc, pe o conștiință de clasă.

CARTEA DESPRE OSTAȘ

Cel care a citit și a recitat pe „Vasili Tiorchin“, până s'a familiarizat cu atmosfera și întâmplările din poem, rămâne adânc mișcat la vederea tabloului „Odihnă după luptă“ de pictorul sovietic Iurii Neprințev. Fără a avea intenția unei simple ilustrări a textului, pictorul crează de sine stătător, cu mijloace specifice artei sale, imaginea vie, picturală a lui Vasili Tiorchin, sintetizând într-o singură scenă trăsăturile esențiale ale eroului din poemul lui A. Tvardovski. Pe fundalul unui peisaj iernatic, închipuind un luminis de pădure rusească ce odihnește sub zăpada albstrălucitoare, pictorul a zugrăvit un pâlce de ostași care stau cu privirile ațintite spre unul dintre ei, aflat în mijloc, care povestește ceva hazliu. Povestitorul, un flăcău cu ochi inteligenți, se silește să rămână serios, dar fie că nu reușește, fie din intenție, surâde imperceptibil, luând o înfățișare pe jumătate serioasă, — pe jumătate glumeată, așa cum îi șade bine unuia care spune snoave. În schimb efectul vorbelor sale poate fi urmărit pe fețele celorlalți. Unii râd larg, cu plinătate, alții zâmbesc, abia descrețindu-și colțul buzelor, iar câțiva, mai meditativi, arată numai prin strălucirea ochilor că au fost cuprinși de o stare de veselie. Ostașii care au eșit dintr-o luptă grea folosesc răgazul pentru a fuma o țigară, pentru a mânca, pentru a se odihni. Și într-o asemenea clipă de odihnă, cât de bine venită este o glumă care alungă

gândurile grele, care produce o înviore a sufletului! Unei asemenea nevoi se adresează vorbele povestitorului și, indiferent de gradul de veselie care animă pe ascultători, râs cu hohote sau simplă înseninare a ochilor, efectul este reconfortant.

Tabloul înfățișează plastic una dintre ideile pe care scriitorul o demonstrează pe tot parcursul poemului, după ce în primul capitol a expus-o direct, prezentându-și eroul:

*La război, vezi — fără glume —
Nu e de trăit pe lume,
Nu e chip altminteri, — mori!
Cum nu poți fără mahoarcă
Între bombe ce te'ncearcă —
Nu e de trăit, e greu
Fără snoave, fără șagă,
Fără tine, Tiorchin dragă,
Vasia, tu, eroul meu.*

Însă nota de humor care străbate poemul, are un înțeles mai adânc decât simpla prezentare a lui Tiorchin drept un improvizator de glume în clipe de acalmie. Sesizarea acestui înțeles este posibilă numai dintr-o privire de ansamblu asupra poemului.

Scriitorul a intenționat ca, prin intermediul imaginii unui tânăr ostaș provenit dintr-o generație care s'a format încă din copilărie în condițiile Puterii Sovietice — să dea chip artistic unei teme mai vaste:

lupta poporului sovietic pentru apărarea patriei sale copleșită de fasciști.

Războiul a fost extrem de greu, cel mai crâncen din câte a cunoscut istoria.

Scriitorul nu ocolește aspectele sumbre, dure ale războiului. Există pasagii care înfățișează atacurile împotriva inamicului, îndeplinirea unor misiuni cu primejdia morții, suferințele populației pașnice rămasă vremelnice sub ocupație.

Abia privită sub această perspectivă, panza „Odihnă după luptă“, cât și notele de humor din poem — capătă înțelesul adânc al marelui rezistență, al formidabilei vitalități, al nezdruccinatei încrederi în victoria asupra fascismului pe care le-a vădit poporul sovietic. În timp ce copleșitorii au năvălit încruntați, cinici, dezumanizați, dorind a înscăuna o epocă de războaie și jaf, apărătorii cauzei păcii, oamenii sovietici, și-au păstrat în clipele cele mai dramatice calitățile umane nestirbite. Gluma era unul din semnele puterii lor. În scurtele lor clipe de odihnă, care le dădeau senzația unor întoarceri la viața pașnică, fericită de care avuseseră parte înainte de război, ostașii sovietici își reîmprospătau forțele pentru a da peste cap diviziile fasciste. În acest fel trebuie înțeleasă scena zugrăvită din tabloul „Odihnă după luptă“, cât și legătura ei profundă, de concepție, cu poemul „Vasili Tiorchin“.

Vorbind despre ostașii sovietici, însuși autorul poemului subliniază acest lucru:

„Eram entuziasmat de frumusețea sufletului lor, de modestia, de nivelul înalt al cunoștințelor lor politice, de puterea lor de a-și descreți frunțile și de a nu-și pierde simțul umorului, chiar în clipele de grele încercări prin care le-a fost dat să treacă în timpul războiului“ („Cum am scris poemul „Vasili Tiorchin“).

Descriind pe oameni în război, unii scriitori din trecut îi arătau fie dezumanizați, abrutizați, în cazul când erau aruncați cu sila în măcel, fie îi proslăveau ca pe niște eroi, acoperindu-i de glorie.

Din poemul lui Tvardovschi lipsesc aspectele de paradă, semnele exterioare ale gloriei războinice. Autorul se face interpretul unui popor care și-a alcătuit noua orânduire sub semnul păcii, care nu vede în război un atribut veșnic al

naturii umane, ci dimpotrivă pregătește prin munca și lupta sa acea epocă din istoria omenirii când glasul tunului va amuți pentru vecie.

Nu glorificarea în sine a faptelor de arme ale lui Tiorchin și ale tovarășilor săi, ci desvăluirea ideii înalte că aceste fapte pornesc din imboldul nobil de a apăra patria, de a face să triumfe pe glob cauza păcii, constituie sensul cel mai adânc al poemului. Aceste idealuri mărețe constituie și mobilul puternicului optimism de care oamenii sovietici dau dovadă, chiar în toiul luptelor. Nu gloria deșartă ci triumful vieții îi animă pe ei:

*Pod de vase, pod de vase...
Tunuri, ceață, noapte, vânt.
... Bătălie sângeroasă!
Nu de glorie ne pasă,
Ci de viață, pe pământ.*

Versurile acestea rezumă conținutul de idei și sentimente al poemului. Tonului sumbru și grav cu care e marcată prezența dușmanului, prin înfățișarea unui peisaj de război: „Tunuri, ceață, noapte, vânt ... Bătălie sângeroasă“, i se opune tonul major, luminos, din cuvintele pe care autorul le pronunță în numele poporului sovietic: „Nu de glorie ne pasă, /Ci de viață, pe pământ“, exprimând în mod direct ideea fundamentală a poemului „Vasili Tiorchin“.

Evenimentele grupate în jurul conflictului, varietatea de stări sufletești din tot cursul poemului sunt amplificări, reluări și nuanțări ale acestor două tonuri, prin ciocnirea cărora își croaște drum, se afirmă impetuos ideea fundamentală, plină de lumină și optimism.

Intruchipând cu mare forță artistică ideile înalte de care este animată astăzi omenirea iubitoare de pace, „Vasili Tiorchin“, simplu flăcău rus, și-a cucerit o faimă care a depășit hotarele Uniunii Sovietice. Dar drumul acesta către consacarea literară n'a fost nici pe departe atât de anevoios ca drumul pe care l-a străbătut prin inima și cugetul autorului, pentru ca din nenumărate fapte, gânduri și impresii să treacă în paginile poemului, să se miște, să glumească, să trăiască

asemenea unui om viu. Lucrul era dificil pentru că autorul n'a voit să facă o simplă copie după realitate, ci să creeze o figură nouă, originală, plină de sens, așa cum mărturisește el însuși: „Ger, brumă, explozia obuzelor, tranșeele, foile de cort acoperite de ghiață — toate acestea le găsești și la poetul X și la poetul Y, dar nu găsești ceea ce deocamdată îmi lipsește mie, sau există, însă foarte vag: omul în sensul individual „flăcăul nostru“, nu un om prezentat abstract (prin profilul unei epoci, al unei „țări, etc.), ci un om întreg, viu, iubit“ („Cum am scris poemul „Vasili Tiorchin“).

În căutările sale de început poetul a fost îndemnat să creeze un erou extraordinar, „cum sunt puțini pe lume“, reliefându-i însușirile prin exagerări de ordin fantastic. În această variantă, Tiorchin apărea, de pildă „zburând pe schiuri deasupra unei ape agitate, mai sus decât pădurea“.

Dar în curând, însuși autorul renunță la o asemenea prezentare nefirească a eroului. Imaginea aceasta nu corespundea intențiilor sale de a înfățișa lumea sufletească și morală a ostașilor sovietici, eroismul devenit în rândurile lor fenomen de masă. De aceea autorul s'a îndreptat către acea imagine, care să prezinte o cât mai vastă generalizare, și nu s'o limiteze cum se întâmplase în momentul inițial. Tiorchin devine un ostaș obișnuit:

*Tiorchin ăsta-i un flăcău
Cum sunt mulți pe lume*

spune autorul prezentându-și eroul de astă dată.

Ideea că sunt mulți ca Tiorchin în armata sovietică, revine de nenumărate ori în cursul poemului. Într'un pasaj din poem, autorul parcă polemizează cu el însuși combătând explicit punctul său de vedere inițial:

*Poate-o faptă vitejească
A lui Tiorchin, vrei să știți —
Cum, c'o lingură rusească,
Singur a culcat opt friți?*

*Nu, tovarăși... Lungi mizerii
Ne-amărau... Ne-a mers și prost.*

*Bătălia'n toiul verii
Pentru Borchii, grea a fost.*

Conceperea în acest fel a eroului nu însemnează deloc că scriitorul renunță la reliefarea imaginii lui prin exagerarea unor trăsături de caracter. Dar exagerarea nu se face în direcția fantasticului: cum c'o lingură rusească, Tiorchin „a culcat opt friți“ — ci pe linia realității, a zugrăvirii reacțiilor eroului față de greutățile cotidiene ale războiului.

Tiorchin are o puternică personalitate, cu trăsături individuale care-l deosebesc de tovarășii săi de luptă și pentru mulți din ei, mai ales pentru cei mai tineri, constituie un exemplu de urmat. În fiecare capitol în care apare eroul, descifrăm o nouă trăsătură a sa, asistăm la câte o întâmplare în care Tiorchin se face remarcant într'un fel. Tiorchin își îndeplinește cu vitejie datoria sa de ostaș. În timpul unei nopți friguroase, Tiorchin trece în înnot un râu pentru a aduce vești dela un grup izolat de grosul trupelor, are prezența de spirit să tragă asupra unui avion inamic ce atacase o coloană de infanterie și să-l doboare, apoi, cu prețul vieții sale, reface un fir telefonic stricat.

Tiorchin are spiritul gospodăresc al omului învățat cu muncă, însușire pe care o păstrează și în vremea războiului. Poposind în casa unor bătrâni, Tiorchin se apucă să repare un fierăstrău, pune în funcțiune un ceas deteriorat, uimind pe moșneag prin priceperea sa.

Însă Tiorchin ne devine nespun de simpatice prin modestia cu care îndeplinește cele mai dificile lucruri, pentru faptul că tocmai în asemenea momente rostește câte o vorbă de duh, spre a evita parcă să fie lăudat. Când ostașii din companie află că cel care a doborât avionul nu este altul decât Tiorchin, unul din ei comentează oarecum invidios: — „Ca să vezi când dă norocul /Gata-acum. L-au decorat“, la care eroul nostru îi răspunde prompt: „Las' că ți-am lăsat și ție! /Avioane, doar mai vin“. În clipele cele mai dificile, când tovarășii săi stau cu pieptul lipit de pământ, gata să pornească peste câteva clipe la atac, Tiorchin îi îmbărbătează, fără a rosti vorbe mari, ci printr'o simplă glumă:

— Moartea poate să vă pască!...
 Ia luați seama... Ia vedeți...
 Numai Tiorchin: — Haide, las' că
 Nu ne nimeresc, băieți!

Stă ca'ntr'un fotoliu mare
 Și-i asigură de foc:
 — Eu plătesc asigurarea
 Dacă o fi... Eu nu mă joc!

Figura lui Tiorchin a devenit atât de familiară tovarășilor săi de luptă, încât aceștia, în momentul când Tiorchin lipsește din mijlocul lor, nu vor să creadă în ruptul capului că el ar fi murit. Existența lui Tiorchin a intrat în legendă și pe socoteala lui umblă fel de fel de versiuni.

Dar cetitorul e impresionat de figura lui Tiorchin, întrucât își dă seama, că în intimitatea sa eroul e profund serios, că nu este doar un simplu scornitor de glume, un om care nu înțelege sensul evenimentelor prin care trece — ci, dimpotrivă, e un ostaș sovietic cu un vast orizont politic, conștient de urgia abătută asupra Patriei sale și de răspunderea care apasă pe umerii săi în lupta pentru nimicirea fascismului.

Asistăm la clipe grave, dramatice, în viața lui Vasili Tiorchin, când acesta e copleșit de sentimentul durerii la vederea pustiului pe care l-au lăsat cotropitorii în ținutul Smolenscului, pământul natal al eroului:

El, fumând, privea la toate,
 Adâncit în gândul lui.
 Larg se deschidea în spate,
 Nesfârșirea drumului...

Nu. Nimic nu-l supărase.
 Nimenea. Și'n niciun fel.
 Dar pierduse — și păstrase —
 Și vedea, mai multe, el...

— Loc de tihnă și'ncântare,
 Drag Smolensc de-apururi viu,
 Lasă-mă să-ți cer iertare...
 Pentruce, nici eu nu știu!

Nu'ntr'o zare neguroasă,
 Nu'n captivitatea grea...
 Tiorchin apărât te lasă!
 Și te lasă'n țara ta.

Anu-amarurilor toate
 A trecut, copii iubii!...
 — Ce-i cu tine, Tiorchin frate?
 Plângi?
 — Se'ntâmplă, să trăiești...

Pasajul acesta e impresionant prin sobrietatea sa, prin felul simplu și omenesc în care autorul zugrăvește scena. El devine și mai impresionant, însă, când e privit în ansamblul poemului. Cât timp armatele sovietice se retrăgeau, Tiorchin își înăbușise sentimentul durerii, își stăpânise lacrimile, glumind, îmbărbătându-și tovarășii prin atitudinea sa. Abia după eliberarea Smolenscului, el retrăiește toate prin câte a trecut, durerea înăbușită irumpe. Abia acum, plecând mai departe către Apus, el are sentimentul că părăsește locurile natale; în timpul retragerii acceptarea unui astfel de sentiment echivala cu recunoașterea biruinței inamicului. Abia acum Vasili Tiorchin, cel care susținuse moralmente pe ceilalți, câștigase dreptul de a plânge.

Scena aceasta ne dezvăluie trăsăturile cele mai intime ale lumii sufletești a eroului, ne arată cât de complexă e viața lui sufletească. Realizarea unui asemenea erou, care impresionează prin bogăția lui spirituală, arată că autorul, cu intuiția marilor artiști, s'a orientat bine când a renunțat să-și caracterizeze personajul printr'o exagerare fantastică, neverosimilă — și a urmat procedeul reliefării caracteristicilor lui sufletești.

Poemul nu ar putea fi înțeles fără a se pomeni de celălalt erou al lui, fratele mai mare al lui Tiorchin, prietenul care-l însoțește și la rău și la bine, și care în lipsa lui Vasila s'apucă el să discute cu cetitorii. Acest prieten a lui Tiorchin, mijlocitor între erou și cetitbri, cum îi place adeseori să-și spună, este însuși autorul:

... Îți voi spune mai departe,
 N'am ascuns-o nimănui:
 Da, pe-alocurea, în carte,
 Eu vorbesc în locul lui.
 Bune, rele, pentru toate
 Voi răspunde pe dreptate.
 Tiorchin, e eroul meu...
 Tiorchin, uneori, sunt eu.

Autorul are dreptul să afirme acest lucru. Poemul a țâșnit din propria lui experiență de viață, din participarea directă pe front, la lupta ostașilor sovietici. De aceea poemul convinge prin veridicitatea lui, nu numai în ceea ce privește zugrăvirea specificului vieții de front, a mentalității soldatului, dar în cele mai mărunte detalii ale descrierilor, fie a câmpului desfundat de obuze, a apei strânse în urma copitei de cal, a cazanului afumat din bucătăria companiei.

Comentariul poetului, simplu, convingător, se adaptează împrejurărilor evocate, fiind când glumeț, când de o durere reținută, când patetic. E ca un fluviu de lirism ce se revarsă în poem, dând evenimentelor fiorul unei înalte poezii.

Una din particularitățile poemului stă în măiestra proiectare a întâmplărilor mărunte, cotidiene, pe marele fond al evenimentelor istorice. Astfel, orice mișcare a eroului capătă o semnificație adâncă, un sens general, fiind raportată la lupta întregii patrii socialiste. Comentariul poetului, care urmărește pas cu pas pe eroul său, face această îmbinare a cotidianului cu grandiosul, într'un chip firesc, convingător.

În timp ce Tiorchin luptă pentru cucerirea micului sat Borchî, înviorându-și tovarășii prin câte o glumă, poetul comentează cu tonul grav al istoricului care înscrie evenimentul în „cartea gloriei de aur“:

*Luptă grea'ntr'un colț departe,
Tușe umede și brazi,
Unde de-o frumoașă moarte
Lângă-ai tăi, puteai să cazi...*

*Cartea gloriei de aur
De-asta nu va pomeni?
Va'mpleți cununi de laur
Amintirea celor vii.*

*Intr'o carte fără moarte
Toți vor fi egali apoi...
Cel căzut pentr'o cetate
Mult slăvită pe la noi,*

*Ce-l ce-orașe cu renume
Sus pe Volga-a apărât,
Cel căzut pentr'un anume
Borchî, neștiutul sat.*

*Patria dă cinste vouă
Voi viteji, voi patrioți.
Vreme nouă... Luptă nouă...
Viața, moartea-i pentru toți.*

Legătura scriitorului cu viața, cu eroii săi a fost atât de nemijlocită, încât până și unele caracteristici de ordin artistic, cum ar fi compoziția, poartă amprenta evenimentelor istorice din tumultul cărora s'a zămislit poemul.

A. Tvardovschî și-a scris poemul în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. El și-a considerat opera nu numai ca o oglindire a realităților războiului, ci ca o contribuție a sa de scriitor în lupta pentru nimicirea fascismului, ca un mijloc de stimulare morală a acelor care mergeau la atac în linia întâia. De aceea Tiorchin trebuia să intre în foc în timpul războiului, iar autorul nu putea aștepta prea multă vreme gestarea temei. Așa cum mărturisește poetul, el a început să-și scrie poemul fără să elaboreze un plan precis al întregii lucrări. Aceste dificultăți, însă, nu l-au făcut să renunțe de a porni la drum.

„Nu e un poem — să nu fie poem — mi-am spus; nu există o unitate de subiect — nu e, nu trebuie.“ („Cum am scris poemul „Vasili Tiorchin“).

Autorul și-a construit poemul din capitole finite, conținând o singură întâmplare fiecare, pentru înțelegerea căreia nu era nevoie să fie cunoscut întregul.

După obiceiul său de a împărtăși gândurile sale cele mai intime cetitorului, A. Tvardovschî mărturisește chiar în cursul poemului frământările sale în legătură cu procesul de creație:

*Scriu aprins, scriu pătimaș
Cartea mea despre ostaș...
Fără început e ea?
— Nici sfârșit nu va avea!
— ... Dar cu subiectul, cum e?
— N'are subiect anume
Adevărului nu-i strică,
Miră-se cine s'o mira:
La război, să-ți spun direct,
Nu există subiect...
— Nu există? Cum adică?
— Nu există. Uite-așa.*

Sinceritatea poetului față de cititori a fost cu prisosință răsplătită. El a primit nenumărate scrisori și sugestii. La un moment dat, poetul și-a considerat opera încheiată, deși războiul continua încă. Cititorii însă nu au rămas de acord cu o asemenea soluție artistică. În urma nenumăratelor scrisori, poetul s'a hotărât să continue scrisul, înțelegând că poemul trebuie să se sfârșească odată cu terminarea victorioasă a războiului. Pe drept cuvânt A. Tvardovschi își poate considera cetitorii, coautori ai săi la scrierea cărții.

„Tiorchin“ a fost pentru mine, în ceea ce privește raporturile reciproce dintre scriitor și cetitorul său, lirica mea, publicistica mea, mi-a fost cântec și povață, anecdotă și snoavă, discuție, ca dela prieten la prieten, și replică la vreo ocazie ivită“. (Cum am scris poemul „Vasili Tiorchin“).

Originalitatea de compoziție a poemului se explică prin referire la împrejurările concrete în care acesta a fost scris.

Chiar dacă genurile literare impun scriitorului anume reguli cu caracter de cerințe obiective, nu este mai puțin adevărat că ele trebuiesc aplicate creator, potrivit condițiilor istorice-concrete. A. Tvardovschi nu răstoarnă legile clasice ale genului epic în poezie, ci numai își grupează într'un mod nou materialul, construind capitole cu subiect finit. Totuși, în urma folosirii acestui procedeu, cetitorul n'are impresia că citește un ciclu de poezii pe o temă dată, ci că are de a face cu un poem unitar încheiat, mai unitar și mai încheiat decât multe poeme cu subiect. Unitatea compoziției se păstrează prin prezența în toate împrejurările a aceluiaș erou, cu o individualitate încheiată, cu un caracter ale cărui trăsături fundamentale le reîntâlnește cetitorul de fiecare dată, având certitudinea că asistă la istorisirea diverselor întâmplări din viața aceluiaș om. Cetitorul reîntâlnește la fiecare capitol pe comentatorul evenimentelor, eroul liric. Impresia de unitate a poemului, provine și din faptul că eroul principal, Vasili Tiorchin, suferă un proces de creștere, de maturizare în cursul poemului. Dintr'un flăcău sincer, bun de glume, care explică recruților ce înseamnă sa-

bantui, așa cum apare în primele capitole, Tiorchin parcurge un proces de maturizare, conștiința lui se desvoltă, orizontul său politic crește. Insuși comentariul poetului, pe măsură ce acțiunea înaintază, devine mai amplu, mai masiv. Astfel, în ciuda unei aparente lipse de subiect, poemul are o unitate monolită, organică.

Studierea structurii fiecărui capitol în parte este extrem de instructivă pentru sesizarea diversității mijloacelor artistice folosite de A. Tvardovschi. Acolo unde un poet cu mai puține resurse ar fi fost tentat să-și repete procedeele, să cadă în manierism, A. Tvardovschi își reînoește mereu mijloacele poetice, rezolvă în chip nou tema fiecărui capitol. Într'unul din capitole, poetul face portretul eroului său, în altul povestește o întâmplare, ca apoi să urmeze un capitol de dizertație lirică, despre dragoste sau despre decorație. Este drept că într'o serie de capitole, procedeul de narare a unei întâmplări revine. Insa și de data asta autorul caută noi soluții artistice. De pildă, capitolul intitulat „Armonica“ este construit pe firul firesc al întâmplării, iar autorul intervine iar cu comentariile sale, capitolul „Pod de vase“ e amplu comentat de autor și are ca leit-motiv versul „Pod de vase, pod de vase...“; capitolul „Doi ostași“ are ca fir conducător discuția între Tiorchin și un veteran al războiului civil, iar în capitolul „Soldatul și moartea“ poetul folosește procedeul popular de personificare a morții.

Dat fiind diversitatea de mijloace artistice a poemului, traducerea a pus la difficultă încercare pe Cicerone Theodorescu, autorul versiunii românești. Trebuie spus dela bun început că traducătorul a izbutit cu prisosință în întreprinderea lui și că datorită acestui fapt „Vasili Tiorchin“ a intrat în patrimoniul culturii noastre.

Traducătorul redă cadența ritmului twardovschian, cu o acuratețe care merge de multe ori până la respectarea celor mai intime nuanțe. Lucrul acesta îl realizează mai ales în redarea discuțiilor dintre personaje. Tvardovschi ridică la rangul de poezie discuțiile mărunte între eroii poemului, păstrând totodată naturala, firescul lor:

*Pe când merge, nu se'ncurcă —
O mașină... Un șofer:
— Măi infanterist, ia urcă.
Ai învinețit de ger.
Incotro?
— Pân' la front numa'.
— Brațul ăla-i bun! — E bun.
— Ești erou? — Nu pân'acuma.
— Scoate punga de tutun.*

Calitățile care încântă în original se păstrează neștirbite în traducere. La fel și scena, de pildă, în care se descrie cum Tiorchin a reparat un ceas vechi, păstrează farmecul originalului:

*Meșterul ia ceasul. Pare
Că-i o moară. Praful, vraf,
Fiecare ac îl doare
De păianjeni și de praful.*

*Baba noastră era fată
Ceasul când l-au agățat:
Albă, a rămas o pată
Pe peretele de brad.*

*Cercetând cu luare-aminte
Ceasul — nu-i un ferăstrău! —
Meșterul, fără cuvinte
Flueră, că e de rău...*

*Dar c'un ac dereticându-l,
Pipăind ceva'nșfârșit,
Suflă-odată înăuntru
Scuipă'n el — și... a pornit.
Schimbă limbile și pașii
Orelor... Din nou stă? Aș!*

*— Ca să vezi! Tot noi, ostașii...
Lacrimă bătrânu-ostaș.*

*Clipa fără de pereche!
Ea, cu mâna la ureche,
Asculta de pe cuptor:
— Merge...
Phii, ce mai fecior.*

Versiunea românească, urmând îndeaproape textul originalului, redă humorul fin, mișcarea sufletească a celor doi bătrâni, replicile cele mai potrivite prin care ei își exprimă impresiile — tocmai în spiritul poetului sovietic.

Stilul întregului poem se caracterizează printr'o mare simplitate, prin absența comparațiilor, a oricăror înflorituri, fie în descrierea naturii, fie în pasagiile lirice. E un stil de esență epică; cu fiecare vers progresează acțiunea, se dezvoltă un sentiment, se trasează contururile unui tablou:

*La război, de dimineată,
Cum scoți nasul din culcuș,
Cizme bocăne pe ghiață,
Vesele pocnesc mânuși.*

*Focu-abia de prinde viață,
Și'n cazanul afumat
Apa cu bucăți de ghiață
Zuruie înverșunat.*

Traducerea respectă, în cea mai mare parte, acest stil al originalului. Traducătorul e atent la orice schimbare de ritm, își mlădiază mijloacele de expresie potrivit tonului patetic, grav ori glumeț din original.

Deaceia studiul atent al versiunii românești e instructiv pentru scriitorii noștri în ceea ce privește chiar unele detalii ale formei artistice. Cum ar fi de pildă folosirea unor ritmuri deosebite chiar în interiorul aceluiaș capitol, compunerea strofelor fără a păstra un număr constant de versuri, schimbarea măsurii versurilor, alternarea variată a rimelor, procedee care dau o liberă cursivitate poemului și contribuie la evitarea monotoniei.

Credem că e necesar a se discuta și unele deficiențe ale traducerii care, la o reeditare a poemului, ar putea fi înlăturate. Poemul lui Tvardovschi se face remarcant cetitorului prin caracterul său popular. Acest caracter se străvede nu numai în înfățișarea eroilor, dar și în folosirea mijloacelor artistice, a expresiilor. Tvardovschi reia în spirit creator tradiția marilor poeme epice ale lui Pușkin și Necrasov.

Traducătorul a reușit să redea frumusețea originalului în pasagiile în care a folosit pentru transpunerea în românește experiența poeziei noastre populare. Deficiențele se ivesc acolo unde traducătorul supune textul twardovschian unor stilizări, unor interpretări personale.

Acolo unde textul se desfășoară firesc, melodios:

*N'om muri, o să trăim...
De m'ași fi 'ntrebat pe mine,
Tot atât știam și eu
Unde este ea, Rusia
Pân' la ce hotar i-a noastră?*

Traducătorul dă această interpretare:

*N'om muri — halal de noi...
Nu știam, asta-i drăcia,
Nu știam mai mult nici eu.
Unde mai e ea, Rusia,
Greu să-i știi hotarul, greu...*

Expresiile „halal” și „asta-i drăcia” au un sens familiar, glumeț, care nu se potrivește tonului serios, grav al pasajului.

Intr'un alt pasaj asemănător, traducătorul introduce expresia nepotrivită: „Aleluia, mintenaș”... Exemple din acestea se mai pot cita. Acumularea lor într'un fragment iscă sunete stridente, false. Se lasă impresia nu a unei vorbiri în limbaj popular ci a unei căutări manifeste de expresii populare, a unei „stilizări” în spirit popular.

★

Tălmăcirea în românește a lui „Vasili Tiorchin” este un important eveniment cultural. Publicul cititor, mai ales tinerețul, va avea parte de o lectură ce înalță sufletește, ce îndeamnă la prețuirea celor mai nobile idei care animă pe contemporanii noștri: dragostea de patrie, atașamentul pentru cauza păcii.

HOWARD FAST, SRIITOR COMBATANT

În ultimul deceniu al veacului al XVI-lea, pe când flota imperiului spaniol și a Marului Inchizitor venea din America încărcată de aur, lăsând, în schimb, să fumege acolo rugurile pe care ardeau patrioții indieni, iar sumbrul și orgoliosul Filip al II-lea își făurise o gigantică *Armada* de invazie, pe care botezând-o *Invincibila* o trimisese spre Anglia, — un scriitor englez, animat de marele avânt patriotic al poporului său, a scris cea mai frumoasă epopee dramatică din literatura universală. Numele lui era William Shakespeare, iar puternica sa dramaturgie istorică era menită să stârneasă în inimile concetățenilor sentimente *contemporane*, prin înfățișarea eroicelor lupte trecute ale poporului englez, atunci când, la adăpostul negurilor Mânecii, se apropiu de insulă galerele tiranului papistaș. „Invincibila” *Armada* a fost spulberată și, o jumătate de veac mai târziu, imperiile feudale au fost cutremurate de vestea izbucnirii revoluției burgheze din Anglia, în anii în care primele colonii stabile de peste Ocean puneau temelia viitoarelor State Unite ale Americii. Este neîndoios că rolul scrierilor lui Shakespeare în ansamblul acelor evenimente a însemnat un aport important.

Istoria acestei țări de peste ocean n’a cunoscut deci evul feudal. Scriitorii ei, evocând luptele poporului pentru patrie și fericire și-au îndreptat elanurile spre noile obiective ale acestor lupte, pe care dușmanii poporului s’au străduit și se tot străduiesc să le răstălmăcească.

În deceniile pe care le trăim, de când continentul american a fost împresurat de negura unor mari primejdii, negura fascismului agresiv generator de războaie, literatura modernă s’a îmbogățit cu o nouă epopee națională: ciclul admirabilelor romane istorice ale lui Howard Fast, cel mai de seamă scriitor american contemporan și unul dintre fruntașii luptei mondiale pentru întărirea păcii între popoare.

Fast își începe epopeea cu evenimentele Războiului de Independență și o continuă cu acelea ale Războiului Civil, ducând acțiunea romanelor sale prin luptele muncitorești de acum cincizeci de ani, până în zilele noastre. El își consacră în permanență întreaga atenție, plină de dragoste, *poporului* american, fruntașilor forțelor sale progresiste și glorioasei lor tradiții de luptă. Adresându-se cândva muncitorilor americani, Lenin scria: „există în poporul american o tradiție revoluționară pe care au adoptat-o cei mai buni reprezentanți ai proletariatului american, care și-au exprimat în mai multe rânduri, față de noi, bolșevicii, deplina lor simpatie. Această tradiție este aceea a războiului de eliberare contra englezilor, din sec. XVIII-lea, apoi aceea a războiului civil din sec. XIX-lea”. Urmărind firul acestei tradiții, Fast a demască pe falsificatorii burghezi ai istoriei poporului american, scoțând în evidență neistovita luptă de clasă dusă, vreme de veacuri, între reprezentanții intereselor „celor două Americi” — cea a

asupritorilor și cea a asupriților. El a realizat această sarcină cu conștiința și dragostea de popor a scriitorului-cetățean, angajat fără rezerve într-o luptă hotărâtoare, pentru patrie, pentru fericire.

Howard Fast, astăzi în vârstă de 41 de ani, este un om de o ascuțită inteligență și o impresionantă cultură generală, care adăogate marelui său talent, completează un caracter integru de combatant consecvent pentru cauza poporului său și a civilizației. Nu există nicio acțiune patriotică, în anii din urmă, la care să nu fi participat cu ardore, acest artist și activist de frunte pe tărâm social, înfruntând boicotul editorilor, poliția federală și, până la urmă, temnița în care a fost asvârlit pentru că a refuzat să se lepede de mișcarea progresistă, să-și denunțe prietenii.

Acum patru ani, pe când Fast se afla în închisoare, de pe continentul american s'a înălțat o voce sonoră și caldă, deosebit de melodioasă, transmitând prizonierului un salut din partea lumii care luptă pentru fericire. Era glasul poemelor lui Pablo Neruda, spunându-i:

*Howard Fast, tăișul cușitului otrăvit
care-așine căile țării mele, Chile,
s'a năpustit asupra nobilei tale frunzi
și asupra patriei tale.*

*Aceiași maeștri ai măcelului
ar vrea să dea foc luminoaselor tale
pagini;*

*dar noi îi cunoaștem prea bine,
și, cunoscându-i, ne pregătim.
Aici, în țara mea și în toate țările,
sunt cei ce te iubesc,
cei care privesc cu ochii tăi statura înaltă
a poporului,
cei care cântă cu vocea ta sămânța lui
invincibilă:*

*cu tine și cu poporul tău,
suntem în marș spre pace,
nenumărați, ca nisipul plajilor,
puternici ca nesfârșitul ocean.
Ziua de mâine va aduce victoria!*

Astăzi, cei doi scriitori marcanti ai Americilor, amândoi distinși cu medalia și diploma de laureați ai Premiului Internațional Stalin „Pentru întărirea păcii

între popoare“, privesc cu mândrie înalta și unanima recunoaștere a luptei lor pentru umanitate, a valorii cuvântului lor pasionat.

Opera romancierului american Howard Fast răspunde cu succes misiunii de a demasca formele ivirii și creșterii fascismului și a psihozelor lui în Statele Unite, și de a indica poporului american drumul combaterii acestei primejdii. Cuvântul lui Howard Fast slăvește memoria „tuturor femeilor și bărbaților albi, negri, galbeni și tuturor celor ce și-au jertfit viața în lupta contra fascismului“ — așa cum glăsuște motto-ul înscris pe frontispiciul romanului *Drumul Libertății*; acest cuvânt se adresează celor ce continuă lupta pentru libertatea poporului american, începută în vremea revoluției americane burgheze. Fiindcă — precizează tot Fast în preambulul altui roman al său, *Cetățeanul Tom Paine*: „revoluția americană e departe de a se fi terminat; abia s'a desăvârșit primul ei act“.

Încă de foarte tânăr (prima sa nuvelă antifascistă, *Copiii „The Children“*) e scrisă la douăzeci de ani), Howard Fast a luat atitudine, demascând monstruoasa educație rasistă pe care America burgheză o dă viitoarelor generații de cetățeni. Apoi, ani întregi, cu conștiința datoriei intelectualului cinstit față de poporul său, a desfășurat o îndelungată și minuțioasă serie de cercetări cu caracter istoric-social, în scopul de a combate falsa istorie a „nașterii fericite a Statelor Unite“ predicată de agenții „americanismului“. Fructul acestor cercetări s'a concretizat în seria admirabilelor sale romane istorice: *Născuți în libertate* („The Conceived in Liberty“, 1939), *Ultima Frontieră* („The Last Frontier“, 1941), apoi *Neînfrânții* („The Unvanquished“), *Cetățeanul Tom Paine* („Citizen Tom Paine“), *Drumul Libertății* („Freedom Road“), *Un democrat american* („The American“, 1946) și *Clarkton**, apoi ultimele, *Cei mândri și liberi* („The Proud and the Free“) și

* Celelalte principale opere ale lui Howard Fast sunt: Nuvele: *Patrick Henry și fregata*; *Plecarea și altele*. Teatru: 30 de arginți. Studii critice: *Literatură și realitate*; *Istorie romântată*; *Povestea unui popor*; Pentru tineret: *Tall Hunter*; *Haym Solomon*; *Goethals și Canalul Panama*. Recent a apărut *Sacco și Vanzetti*.

Spartacus. Pe această linie, în romanul *Cetăţeanul Tom Paine* (în care povesteşte viaţa patriotului Thomas Paine, autor al pamfletului revoluţionar *Comon Sense* şi co-autor al *Declaraţiei de Independenţă*), Fast subliniază contradicţiile din însuşi lagărul insurgenţilor, oglindind diferenţierea de clasă a combatanţilor şi părerile deosebite pe care le au ei despre „independenţă”; în *Drumul Libertăţii* (plecând dela cazul rebelului patriot Gideon Jackson, fruntaş negru din Războiul Civil), autorul arată că în lupta contra planşatorilor coalaţi cu industriaşii, răsculaţi albi şi negrii au stat umăr la umăr, iar înfrângerea lor vremelnică n'a fost decât un prolog al luptelor viitoare.

Tema din *Drumul Libertăţii* este pe larg desbătută, sub o altă perspectivă, în *Americanul* („Peter Altgeld”). Acţiunea acestui roman se desfăşoară în condiţiile desvoltării capitalismului american până la stadiul imperialismului, urmărind, paralel, decadenţa democraţiei burgheze americane şi lupta crescândă a clasei muncitoare organizate. Peter Altgeld, personagiul principal, este un vechi „democrat american”, unul dintre „ultimii mohicani” — cum i-a denumit Lenin — ai vremii ascendente a democraţiei burgheze.

Prezentarea lui Fast este vădit favorabilă eroului, chiar până la idealizare. Peter Altgeld reuşeşte, printr-o ascensiune dintre acelea care, trecute în legendă, hrănesc literatura americană de aventură, să ajungă, din fiul unui emigrant german nevoiaş, guvernator al Statului Illinois şi un bogătaş temut. Pe culmile acestei „carriere” americane, Peter Altgeld îşi dă totuşi seama că Parson „anarhistul” (sub această titulatură guvernul şi poliţia americană a cuprins pe toţi participanţii demonstraţiei istorice dela Chicago) a fost spânzurat pe nedrept. Din acest moment Altgeld începe o luptă deschisă, pe viaţă şi pe moarte, cu toţi inamicii poporului american: magnaţi ai finanţelor, judecători, miniştri, generali, etc.

Din această luptă de pomină, el va ieşi ruinat şi învins, însă moartea lui va da în S.U.A. semnalul primelor victorii ale muncitorimii revoluţionare organizate.

Howard Fast explică de ce eşecul activităţii reformiste a lui Altgeld era istoriceşte inevitabil, dar idealizându-şi oarecum omul, nu-l lasă să înţeleagă că în fond nici Altgeld nu îndrăzneşte „să vadă legătura indisolubilă dintre imperialism şi temeliile capitalismului” — cum spune Lenin, caracterizând pe aceşti „ultimi mohicani” de tipul lui Peter Altgeld. Cu toate acestea, Fast face să se întrevadă adevărul că nu aceşti lupi singurateci vor duce „lupta cea mare”, ci forţele cele noi, ale clasei muncitoare, care se ridică şi cresc cu repeziciune din solul fertil al poporului. El arată şi urmăreşte creşterea politică a celorlalţi eroi ai săi, Albert Parson şi Debs, aderarea lor la socialism, pe măsură ce formele luptei le indică poziţii mai realiste, poziţiile de luptă ale muncitorimii americane conştiente.

Spulberând unul câte unul baloanele de săpun ale falsificatorilor istoriei Statelor Unite, Howard Fast descrie apoi ruşinoasa campanie „naţională” de exterminare a indienilor, vechii locuitori ai Americii, în *Ultima Frontieră*. Exemplificând cum un popor nu poate fi liber atâta timp cât asupreşte un altul, Fast demască pseudo-libertatea şi pseudo-democraţia americană ce constă în „libertatea” de a-ţi nimici semenul la ordinul „regilor neîncoronaţi ai republicii” — cum îi denumea Gorki. În special capitolul *Libertate*, referitor la evenimente ce se petrec între Noembrie 1878 şi Ianuarie 1879, desvăluie una dintre cele mai înfiorătoare barbarii pomenite vreodată în istoria omenirii.

Desbătând problema indienilor şi a negrilor americani, Howard Fast combate teoria trandafirică a „integrării paşnice” şi a „creuzetului american”, în care s'ar fi topit rase deosebite. El arată că, dimpotrivă, o luptă, adesea sângeroasă, a fost şi este dusă în America în scopul aservirii minorităţilor naţionale de către o mână de exploatare.

După romanul lui Peter Altgeld, scriitorul ne aduce în contemporaneitate prin *Clarkton*, povestea unui oraş industrial în grevă, descriind una dintre grevele care izbucnesc tot mai des în Statele

Unite. De o parte stau reprezentanții monopolurilor, lumea degenerată și abrutizată a capitalismului, de cealaltă lumea milioanelor de oameni simpli în fruntea cărora luptă clasa muncitoare și fruntașii ei cei mai consecvenți. Portretul comunistului Ryan, fruntașul greviștilor, este zugrăvit cu o profundă simpatie. Alături de comunistul negru Joe Ray, el se împotrivesc cu curaj manevrelor provocatoare ale patronilor și ale agenților lor de tipul spărgătorului de grevă Geld. Arestați și torturați de F.B.I., imitația americană a Gestapoului nazist, ei nu se lasă intimidați, conștienți că lupta lor nu este izolată, că reprezintă năzuințele democratice ale celor mai largi mase ale poporului american.

În *Clarkton* — roman a cărui acțiune se petrece în New England, vechea așezare puritană, patria „vrăjitorilor din Salem” — Fast evocă din nou tradițiile democratice ale poporului american, arătând că în vreme ce comuniștii duc mai departe lupta începută acum trei veacuri de Roger Williams, Wise și Ann Hutchinson, poliția monopolurilor reprezintă, la rândul ei, rușinoasa tradiție a „vânătorilor de vrăjitori” de tristă memorie, actualizată cu sporită sălbătecie prin „vânătoarea de roși” și „vânătoarea de străini”.

Uneori, Fast a cedat el însuși unor iluzii burghezo-liberale, în aprecierea unor evenimente izolate din trecut. Astfel, în *Drumul Libertății*, el face un portret idilic, necorespunzător, bancherului „bun”, abolitionistului Isac Went. Cu atât mai greșită este concepția de democrație patriarhală care stă la baza romanului său următor *Frații mei minunați* („My Glorious Brothers”), unde zugrăvește fals viața din vechea Iudee, în lumina unui idilism desuet, situat deasupra claselor.

Cu totul altceva se poate spune despre ultima sa carte din remarcabila epopee a războiului de independență, romanul *Cei mândri și liberi* („The Proud and the Free”), demn de cele mai bune fresce istorice ale literaturii contemporane. Să stăruim o clipă asupra acestui mare roman.

Se întâmplă în unele ierni prielnice

ca lumina fierbinte a unui soare nerăbdător să îndemne pomii primăverii a-și plesni mai devreme mugurii, ba chiar florile cele fragede să și le desfacă, mândre și libere în bătaia razelor îndepărtate, îmbălsămând văzduhul cu mireasmă. Se întâmplă apoi ca vremea să vremuiască iarăși, iar volbura nemiloasă a vifornițelor să taie și să ucidă cutezătoarele corole alb-trandafirii. Dar mugurii ce-au cutezat să spargă coaja tare a arborilor, rămân să'nfrunte și svârcolirea sălbatecă, din urmă, a iernii. O invincibilă putere îi hărăzește primăverilor însorite și izbânzii. Așa s'a întâmplat de veacuri, cu oamenii și luptele lor: nu numai odată, călăuziți de o îndepărtată rază de lumină, s'au ridicat, cutezători, să'ntâmpine, prea de timpuriu, primăvara lumii. Răpuși de protivnicie, dar mândri și liberi, au căzut, visând viitorul, când scânteia scăpărată de ei se va preschimba'n flacără atotbiruitoare.

În literatura universală există opere de seamă închinete unor asemenea eroi. În această categorie de onoare intră și acest al patrulea roman a lui Howard Fast din ciclul dedicat războiului de independență, publicat trei luni dela punerea sa în libertate din închisoarea federală. Ca și în celelalte romane ale ciclului, acțiunea acestuia e de sine stătătoare. Romanul *Cei mândri și liberi* înfățișează un moment important din revoluția burgheză americană, întâmplat în anii 1780/81. Ca toate celelalte romane istorice, și acesta se întemeiază pe fapte și documente autentice. Dar spre deosebire, atât de *Neînfrânții* cât și de altele, aci Fast se situează pe o poziție mult mai clară (nu-l mai idealizează, de pildă, pe Washington, „părintele națiunii”), care denotă maturizarea politică a scrisului său și lărgirea apreciabilă a experienței sale sociale și estetice. Cartea este de o mare actualitate și vine în sprijinul luptei poporului american pentru respectarea de către guvernul S.U.A. a fundamentalei „Bill of Rights”, în special a primului articol (libertatea cuvântului, a presei, a asociației politice), așa cum a fost introdus la 15 Decembrie 1791, în Constituția Statelor Unite ale Americii.

În energicul său *Răspuns criticilor*, publicat în numărul din Decembrie 1950

al revistei *Masses and Mainstream*, autorul a răspuns criticilor referitoare la autenticitatea istorică a acestui roman, probând-o cu documente și materiale din epoca respectivă.

Romanul povestește răscoala regimentelor din Pennsylvania-Line, — din vremea războiului anglo-american, — de sub conducerea unui Comitet al Sergenților, ales prin vot direct de ostași. Acest episod uitat din istoria Războiului de Independență e readus la viață cu o uimitoare forță de sugestie, în toate detaliile caracteristice condițiilor felurite în care s'a petrecut, la timpul său, în plină revoluție. Autorul nici nu actualizează și nici nu privește obiectivist evenimentele, ci le acordă o largă perspectivă, înțelegându-le ca „un pas spre a împinge revoluția înainte“.

Cartea e scrisă la persoana întâia. Povestitorul, Jamie Stuart, — membru pe atunci în Comitetul Sergenților, iar în momentul povestirii partizan al mișcărilor aboliționistilor — privește acțiunea regimentului Pennsylvania-Line sub această perspectivă a continuității luptelor populare pentru libertate ca o primă acțiune de masă a oamenilor muncii împotriva cupidității, egoismului și brutalității ofițerilor proveniți din clasele avute. Jamie Stuart și tovarășii săi au pornit la luptă cu gândul de a pune în practică principiile înscrise în Declarația de Independență. Referindu-se la acest minunat vis al eroilor săi, Howard Fast notează, nu fără amărăciune, în prefață, că „acest vis nu s'a realizat nici până în zilele noastre“.

Stabilind pozițiile de pe care se desfășoară lupta de clasă în America secolului al 18-lea, autorul izbuteste să precizeze cu multă justete împrejurările în care s'au desfășurat nu numai evenimentele din *Cei mândri și liberi* dar și din *Născuți în libertate*, roman al cărui erou — un tânăr soldat fără experiență — nu știa ce-i rămâne de făcut după primul gest de rebeliune. Fast înfățișează ipocrizia și strămtimea scopurilor clasei dominante în Războiul de Independență, dușmănia burgheziei și a resturilor feudale față de popor. Acestor profitori el le opune cinstea și eroismul maselor muncitoare (americani

și străini, meșteșugari și fermieri, albi și negri), evocând înaltele lor năzuințe de libertate și dreptate socială. Oamenii ca Jamie Stuart, fecior de robi, ca sergentul Billy Bowzar și alții vor să înfăptuiască o adevărată Republică și o armată nouă care să desființeze sclavia și latifundiile milionarilor, să dea pământ veteranilor distinși în lupte, să înlăture pe îmbuibății care „rostesc cuvinte dulci despre libertate“.

Regimentele insurgenților sunt iubite de popor, fiindcă doresc să slujească poporul. Ajunși la Princeton, oamenii din Pennsylvania-Line muncesc cu râvnă la reconstruirea orașului avariat de război, la muncile agricole, pretutindeni, cu o conștiințiozitate și o disciplină care-i fac pe fermieri să exclame: „niciodată n'a fost în America o asemenea armată“. Dragostea lui Jamie față de tânăra Molly Brocken are ceva din cele mai frumoase pagini ale scriitorilor romantici americani. Eroii cărții lui Fast au convingerea că trăiesc o viață nouă, că pot construi și construiesc o viață nouă, mai bună, pentru toate națiunile, pentru toate credințele. În regimentele acestea sunt: englezi, irlandezi, negri, evrei, portughezi, germani, toți gata să-și dea viața pentru libertatea Americii, pentru America libertății. Cei mai mulți dintre ei vor cădea eroic în bătălia finală, dela Yorktown, în care bravura regimentelor răsculate a adus victoria definitivă a armatei republicane asupra britanicilor.

Eroii „mândri și liberi“ ai lui Fast întruchipează calitățile minunate ale poporului, noblețea și măreția luptei sale împotriva agresorilor, sinceritatea și frumusețea sa morală. Jamie Stuart, cu avântul său nestăvilit spre biruința răscoalei, cu amărăciunea adâncă ce-l mistuie după înfrângere, cu încrederea-i patetică în viitor, cu căldura iubirii curate și nesfârșite față de Molly Brocken, se încadrează cu succes în galeria măndrelor figuri de eroi ai lui Howard Fast, alături de Gideon Jackson din *Drumul Libertății* și de Danny Ryan din *Clarkton*. La fel, ceilalți luptători de frunte ai „brigăzilor străine“, atât de atent și profund individualizați: Bowzar, Levy, Jack Maloney și mulți alții, pe care izbuteste să-i

caracterizeze cu o remarcabilă economie de mijloace. Năzuința acestor oameni, viziunea lor cețoasă despre o mai bună societate umană sunt inerente acelor vremuri în care omenirea pășea necălăuzită de o teorie științifică, spre „lumea cea nouă”. Dar Jamie Stuart, Billy Bowzar și alți eroi ai romanului *Cei mândri și liberi* sunt convinși că lupta lor n'a fost zadarnică și că experiența aceasta va fi de folos altora, în viitor, iar până la urmă victoria va aparține poporului: „noi sântem ca sămânța încolțită prea devreme, prea repede, căci noi am fost răsădiți în brazda revoluției și am crescut și am dat în spic, spic de care ei se tem foarte, dar pe care nici noi nu ne pricepem să-l secerăm. Pentru asta trebuie știință, pentru asta trebuie învățătură. Ai răbdare! Glasurile au amuțit acum, dar se vor ridica din nou!”...

Continuitatea luptei poporului pentru libertate e arătată chiar în carte. Memorabilele întâmplări din Ianuarie 1781 sunt povestite de Jamie Stuart, cincizeci de ani mai târziu, în plină mișcare pentru emanciparea negrilor, în epoca de avânt a aboliționismului; iar povestitorul intenționează să ofere ascultătorilor și cititorilor săi, tineretului în special, o pildă din care să tragă învățăminte, pentruca să cizeleze „cheia grosolană” cu care oamenii Frontului au năzuit să deschidă porțile unei lumi cu adevărat noi.

Fast nu modernizează istoria în sensul unei actualizări forțate, el respectă adevărul, pe care îl interpretează și-l reprezintă artistic. Stilul său corespunde sarcinii de a crea o operă cu rădăcinile în popor, pentru popor, fără a recurge la limbajul artificial, atât de obișnuit în noile romane istorice americane.

Fast ne-a dat o carte pe care cititorul o parcurge cu o nestăpânită emoție, o carte patetică și directă, care demonstrează odată mai mult cât de adânc influențează în bine pe un scriitor legătura cu masele, cu lupta și cu năzuințele lor. *Cei mândri și liberi* situează opera literară a lui Howard Fast pe o treaptă superioară în prețuirea tradițiilor patriotice de luptă împotriva politicii agresive a sclavagiș-

tilor americani, pentru o viață pașnică, pentru fericire.

Un important document literar despre participarea unui scriitor la viața poporului său este și cartea pe care Howard Fast o dedică concertului memorabil al lui Paul Robeson, la care au luat parte peste 25.000 de oameni. Cartea se intitulează *Peekskill U.S.A.* și a fost publicată de Congresul Drepturilor Cetățenești, ca un răspuns dat pogromiștilor americani. Scrisul lui Fast contribuie și la opera de îndrumare pe care criticii literari progresiști din S.U.A. o desfășoară cu sporită energie*) în publicațiile lor. Aci se situează studiul lui Howard Fast, intitulat *Literatură și Realitate* („Literature and Reality”). În această carte, plecând dela izvoarele istorice ale realismului american, Fast indică drumul glorios al literaturii progresiste care luptă în atât de grele condițiuni împotriva bastionului reacțiunii mondiale, imperialismul american agresiv. Americii „americanistilor” atomiști ei îi opune cealaltă Americă, în fruntea luptei căreia stă „viguroasa, puternica clasă muncitoare americană, care poartă semințele hotărâtoare ale zilei de mâine”.

Cartea lui Fast a apărut în perioada campaniei de intimidare deslănțuită de F.B.I. împotriva scriitorului, campanie care a culminat prin arestarea sa. Autorul își propune două obiective principale: combaterea ideologiei fasciste americane și a literaturii legate de ea, și analiza câtorva opere ale scriitorilor progresiști, arătând legătura organică dintre acestea și cele mai bune tradiții de luptă ale poporului. Urmărind acest al doilea obiectiv, Howard Fast subliniază în același timp rolul de covârșitoare importanță al exemplului literaturii sovietice, în strădania scriitorilor progresiști din întreaga lume de a-și însuși metoda realismului socialist.

Această strădanie se afirmă în primul rând în lupta aprigă împotriva literaturii decadente burgheze, stipendiate de trus-

*) Printre criticii și polemiciști de seamă menționăm pe: Sidney Finkelstein, Samuel Sillen, A. B. Magill, Charles Humboldt, V. I. Jerome, Doxey A. Wilkerson, ș.a.

turile de presă. Fast spulberă mitul „esteticei“ unor scriitori ca T. S. Eliot, Ezra Pound și a altor „șacali dresați ai fascismului american“. „Noii esteți, — scrie Fast — se îndepărtează de realitate pe două căi. Una dintre aceste căi, îndelung bătătorită, se caracterizează prin cel mai grosolan dispreț față de om, prin o indiferență și perversitate morală crescândă, ajungând până acolo încât situează pe om pe acelaș plan cu un gândac de bucătărie. Cealaltă cale, așa cum se poate vedea din operele câtorva poeți noi, este căutarea disperată a *ceva* ce ar putea fi opus vieții și această cale duce inevitabil la o divinizare neuras-tenică a morții. În ambele cazuri, îndepărtarea de realitate atrage după sine în mod implicit degenerarea producției literare, chiar dacă această producție ar fi considerată — așa cum s'au obișnuit autorii ei — numai din punctul de vedere al formei. Claritatea dispăre în fața elementelor turburi, stilul coboară la un nivel ieftin, de proastă calitate; banalitatea cotopește totul, drapată în faldurile unei egoiste mulțumiri de sine. Ininteligibilul este ridicat la rangul de virtute, iar acțiunea este fără milă înlăturată de expunere“.

Această remarcabilă caracterizare pe care Fast o face literaturii promovate oficial în Statele Unite se potrivește întru totul literaturii comerciale din țările americanizate.

„Reacțiunea americană — arată în continuare scriitorul — deslănțuie ofensiva împotriva adevărului în toate sectoarele vieții. Cu o sută de ani în urmă, plantatorii americani sclavagiști au adoptat o lege care amenința cu moartea pe oricine ar fi cutezat să învețe pe un negru a scrie și a ceti... Prin prigoana lor împotriva marxism-leninismului, patronii monopolurilor își dau pe față dușmănia lor de moarte contra filosofiei timpurilor moderne, contra adevărului, fiindcă a spune adevărul a constituit întotdeauna o amenințare pentru reacțiune și tiranie, de aceea, astăzi în America, adevărul este interzis“. Ajungând aci, Howard Fast pronunță un puternic rechizitoriu împotriva lacheilor literari ai dolarului care se târăsc în fața

Comisiunii pentru cercetarea activității anti-americane, împotriva Departamentului Justiției, împotriva industriei filmului, publicațiilor de scandal și presei stipendiate.

Adresându-se celor ce arborează o atitudine ambiguă, de așa zisă neutralitate, autorul declară deschis că orice astfel de pretenție, din partea unui scriitor, ascunde de fapt o capitulare și o trădare a misiunii artei. Zugrăvirea oamenilor simpli ca niște ființe inferioare, dezarmate, destinate robiei, face jocul reacțiunii care urmărește anihilarea oricărei rezistențe din partea maselor exploatate. Scriitorul care cedează în felul acesta „nu numai că trădează poporul, el se trădează și pe sine, deoarece literatura nu are o existență separată de viață, iar artistul nu poate duce o existență separată de viața cetățeanului“.

Fast demască esența dușmănoasă a afirmațiilor reacțiunii americane, potrivit cărora scriitorii care luptă pentru pace și progres ar fi „vânduți“. Autorul arată că lupta pentru pace și bunăstare reprezintă cel mai fierbinte patriotism de care cineva poate da vreodată dovadă. În acelaș timp, combătând unele devieri sectariste manifestate în sânul literaturii progresiste americane, Fast definește astfel drumul literaturii progresiste din țările aflate încă sub călcâiul de fier al capitalismului:

„Azi nu este nevoie, — scrie el — să fi comunist pentru a fi un mare scriitor, dar este necesar să privești în față realitatea. E necesar să iubești umanitatea, iar o adevărată dragoste ori respect de om nu sunt de conceput fără a le raporta la realitatea obiectivă a luptelor acelu om. Trebuie să iubești libertatea, fiindcă aspirațiile ei, năzuințele, visurile, umanității sunt inseparabile de libertate. Trebuie să vezi în om izbânda lui, de astăzi și de mâine“. În legătură cu această sarcină de onoare, Fast amintește scriitorilor americani exemplele mărețe ale luptelor de eliberare duse de popoarele lumii: milioanele de oameni din Asia, muncitorii francezi, anti-fasciștii spanioli, patrioții din țările asuprite, dar mai ales popoarele din țările de democrație populară, care construiesc cu succes socialismul,

și minunații oamenii sovietici care „clădesc comunismul, acest vis de veacuri al celor mai luminate vieți omenești.“

Vizând aceste sarcini de onoare, — pe care critica sovietică le-a denumit o *platformă creatoare a literaturii progresiste**) — Fast încearcă să arate că elementele realismului socialist pot rodi și în operele scriitorilor progresiști din țările capitaliste.

Intregul studiu al lui Fast se centrează pe ideea că principalul reazim al acestei literaturi este existența Țării Socialismului, că victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a deschis vaste perspective dezvoltării artelor din lumea întreagă.

Printre scriitorii contemporani de limbă engleză care și-au pus scrisul în slujba poporului, Fast menționează pe scriitorul american Alexander Saxton, autorul romanului *The Great Midland* și pe scriitorul welsh Gwyn Thomas, al cărui roman istoric *Leaves in the Wind* (Frunze în vânt) nu de mult apărut în Anglia, este un imn puternic închinat forței nesfârșite a poporului muncitor. El salută în acești scriitori acea generație de oameni ai artei care sunt „cronicari ai acestor vremuri noi... căci trăim o realitate nouă, cu eroi noi!“ Și Fast încheie: „Avem marea fericire de a ni se fi dat puțința unor înfăptuiri niciodată posibile în trecut. Marile cântece cer cântăreți mari, iar noi trăim o vreme măreață!“

Howard Fast își dedică studiul înainte mergătorilor săi în critica literară, scriitorilor englezi combatanți Ralph Fox și Christopher Caudwell, căzuți în luptele din Spania. Relevând tema principală a cărții regretatului Caudwell *Studies in a Dying Culture* (Studii despre o cultură muribundă), el pune cercetarea literaturii în directă legătură cu viața și aspirațiile de pace și libertate ale poporului. Alături de dânsii, el profesează credința că „literatura nu poate fi despărțită de lupta pentru eliberarea omului“.

Deși nu toate problemele abordate de cartea lui Fast sunt desbătute în adâncime și prin urmare nu toate soluțiile

propușe sunt fericite, mai ales în legătură cu creditul nelimitat pe care îl acordă unora dintre operele literare americane recent apărute, *Literatură și realitate* constituie un remarcabil act de cultură, de critică literară progresistă, la nivelul celor mai bune opere originale ale scriitorului-cetățean Howard Fast, o strălucită pledoarie pentru *mândria de a fi un om liber* într'un stat pe care unii dintre conducătorii săi vor să-l preschimbe într'o nouă și gigantică temniță a popoarelor.

Piesa de teatru *30 de arginți* — reprezentată pe scenele românești — confruntă în cadrul unei familii de americani mijlocii, două concepții de viață și, în ultimă instanță, din nou „cele două Americi“. Intriga este simplă, iar numărul personajilor extrem de redus. Autorul ne introduce în casa unui modest funcționar american, David Graham, dintr'un cartier mărginaș al Washingtonului. Acest funcționar este șantajat de superiorii săi, înțeleși cu agenții Biroului Federal de Investigații (FBI), să depună o mărturie falsă împotriva unui combatant progresist. În ciuda opoziției dârze a soției sale, Jane, o femeie integră, care-și iubește familia și patria din tot sufletul ei cinstit și loial, David iscălește denunțul incriminator, dar lăsat. Din această pricină cei doi tineri soți se despart.

Nu e greu să discernem semnificația acestui conflict consumat între pereții unui cămin conjugal. El este o manifestare, — din miile posibile —, a unui conflict mult mai vast și ireconciliabil, între americanii „mândri și liberi“ și lacheii regilor neincoronati ai republicii de dincolo de mare. Abordarea genului dramatic, după o îndelungată practică în nuvelă și roman, trebuie interpretat ca o preocupare a lui Fast de a se adresa mai direct concetățenilor săi patrioți, „americanilor care gândesc“, folosind această tribună artistică de un mai larg acces la marele public: teatrul. Și trebuie să subliniem că este o indiscutabilă reușită.

O revenire la *epos*-ul care îl pasionează este romanul istoric *Spartacus*, — tipărit cu sprijinul cititorilor, fiindcă nicio editură din S.U.A. nu a acceptat, sau nu a

*) cf. A. Eliștratu, *Creative Platform of Progressive Literature*, în *Soviet Literature*, Nr. 1, 1951. p. 171.

cutezat să i-l publice. Fast evoca aici faimoasa răscoală a sclavilor și gladiatorilor din secolul 1 al erei noastre, împotriva sălbaticii exploatare sclavagiste exercitate de clasele stăpânitoare din republica romană, creind imaginea măreață a tipului de luptător pentru libertate din perioada decăderii republicii romane.

S'ar putea susține că acest roman iese din ciclul epopeii patriotice a lui Fast, prin însăși situarea acțiunii sale într-o epocă foarte îndepărtată. Nu vom stărui în a argumenta contrariul, fiindcă ar însemna să demonstrăm, de pildă, că tragedia *Julius Caesar* de William Shakespeare n'ar fi avut nicio legătură cu evenimentele pregătirii revoluției burghize din Anglia, ceea ce ar fi egal cu o aberație. De aceea ne mărginim să cităm, integral, o pagină din acest pasionant roman istoric și anume mesajul ultimativ pe care, după prima sa mare victorie, Spartacus îl trimite Senatului roman printr'un ostaș simplu, singurul supraviețuitor al legiunilor mănate împotriva sclavilor răsculați. Soldatul repetă întocmai vorbele gladiatorului dinaintea senatorului Gracchus, cuvântul despre fericire al lui Spartacus:

„Povestește-le — retransmite ostașul — cum este glasul nostru.

Acest glas spune că lumea este obosită, este sătulă de Senatul vostru corupt, de Roma voastră cea putredă. Lumea este sătulă de bogățiile și de strălucirea pe care și le-au creat din sângele și oasele noastre. Lumea este sătulă de muzica biciului. Aceasta este singura muzică pe care o cunoaște Roma. Nu vrem s'o mai auzim. La început, toți oamenii au fost egali, trăiau în bună înțelegere și împărțeau între ei tot ceea ce aveau. Acum, oamenii au devenit deosebiți, stăpâni și sclavi. Dar noi suntem mai mulți decât voi, mult mai mulți. Și suntem și mai puternici decât voi și mai buni. Tot ce este mai bun în omenire ne aparține nouă. Noi cinștim femeile, le apărăm și luptăm alături de ele. Iar voi faceți din femeile voastre târfe, iar din ale noastre vite. Sunteți un putregai și o scârnăvie și ați transformat viața într'o murdărie sângeroasă. Voi ucideți cele mai bune năzuințe ale omului

și vă bateți joc de munca și sudoarea oamenilor. Cetățenii voștri trăiesc pe spinarea altora și își petrec zilele pe arene și în case de perdiție. Ați răpit vieții farmecul ei și ați prefăcut-o într'o jucărie a poftelor voastre. Voi ucideți numai pentru a uide, și cea mai înaltă desfătare a voastră este să vedeți curgând sânge. Voi ne duceți copiii în minele voastre și acolo ei pier trudind din greu. Ați înălțat strălucirea voastră pe comorile jefuite întregii lumi. Dar sfârșitul se apropie. Spune Senatului tău că toate lucrurile au un sfârșit. Acest lucru îl spune sclavul, unealta cuvântătoare. Senatul n'are decât să trimită împotriva noastră legiunile sale, noi vom zdrobi aceste legiuni așa cum am zdrobit-o pe aceasta și vom lua armele legiunilor pe care le vor trimite asupra noastră. Lumea întreagă va auzi vocea sclavului și vom striga sclavilor din lumea întreagă: ridicăți-vă și rupeți lanțurile! Vom cutreera Italia și pretutindeni pe unde vom trece, sclavii vor intra în rândurile noastre. Și va sosi ziua când vom ajunge la zidurile cetății voastre eterne. Ea va înceta să fie eternă. Spune acest lucru Senatului tău. Spune-le că îi vom înștiința din timp când vom veni și vom șterge de pe fața pământului zidurile Romei. Vom intra în casa unde se adună Senatul și-i vom goni pe senatori din jilțurile lor înalte, le vom sfărteca togele și vor sta în fața noastră goi și vor fi judecați. Dar noi nu-i vom judeca așa cum ne-au judecat ei pe noi, ci după legea onoarei și vor ispăși după dreptate. Vor trebui să dea socoteală pentru fiecare din crimele lor fără număr. Spune-le aceasta, ca să aibă timpul să se pregătească pentru ultima judecată. Vom aduce pe toți martorii crimelor lor și memoria martorilor nu va da greș.

Când dreapta judecată se va fi săvârșit noi vom construi orașe noi, mai bune, curate, fără ziduri de cetate. Și oameni vor trăi acolo în pace și fericire.

Iată mesajul meu adresat Senatului. Spune-le: acesta este mesajul sclavului care poartă numele de Spartacus*).

* Citat din traducerea apărută în *Contemporanul*.

Era firesc ca o carte care cuprinde asemenea rechizitorii ale unor stări de lucruri menite să dea de gândit oricărui om iubitor de pace și libertate, să nu-și poată găsi alt editor, decât marele număr al cetitorilor lui Howard Fast, a cărui semnătură este o garanție a adevărului restituit cu curaj.

Spunând adevărul despre mersul lumii și despre patria sa, Statele Unite ale Americii, despre lupta seculară a poporului american pentru fericire și o viață pașnică, nu situându-se în afara istoriei vii, ci dinlăuntrul acesteia, ca participant activ la această luptă, Howard Fast este un patriot de seamă. În același timp, prin contribuția sa înflăcărată la eforturile întru dezvoltarea legăturilor de prietenie cu toate popoarele în cadrul acțiunii generale de apărare a păcii împotriva tuturor încercărilor de a o turbura, marele scriitor contemporan face parte astăzi din grupul celor mai proeminente personalități din lume — laureații premiului Internațional Stalin „Pentru întărirea păcii între popoare”.

Ca să înțelegem cu certitudine punctul său de vedere, în lupta grea, nu numai de opinii, la care el participă, zi de zi, în propria sa patrie, ca un activist de frunte al vieții publice din S. U. A., îl vom expune așa cum l-a definit el însuși, atunci când, răspunzând unei anchete a revistei „Timpuri Noi”, cu prilejul anului nou 1954, Howard Fast a făcut țării sale această patetică urare:

„Aș vrea ca țara mea să devină așa cum au visat s'o făurească cei care au creat-o și au trecut pentru ea prin lupta revoluționară. Vreau să nu mai văd atât de ușor justificate răul și nedreptatea. Vreau să nu mai aud de patriotismul milionarilor care sunt pentru transformarea unei jumătăți din globul pământesc într'un cimitir de vieți și de speranțe omenesti. Dimpotrivă, aș vrea să văd triumful rațiunii, al bunului simț și al logicii, întoarcerea la principiile de care vorbea Karl Schurtz (prietenul și colaboratorul apropiat al lui Lincoln, n.n.). Doresc țării mele pace, doresc un viitor în care să trăim în înțelegere cu popoarele tuturor celorlalte țări.

Nu doresc imposibilul. Visele pe care mi le fac pentru anul 1954 nu sunt închi-

puirile unei minți nesăbuite. Mi-ar fi rușine să mă joc cu cuvintele și să le răstălmăcesc, așa cum fac cei care înfățișează sarabanda morții ca pe o viziune a raiului pământesc preconizat de Charles Wilson, ministrul apărării. Nu doresc viitorul despre care vorbește mister John Foster Dulles — viitor care ascunde tot timpul în el primejdia unui război împotriva Uniunii Sovietice, care ascunde în el primejdia unui nesfârșit dans al morții, a unor nesfârșite pregătiri pentru asasinat în masă, pentru distrugerea în masă. Doresc un viitor în care cuvântul „America” să fie un simbol al onoarei și nu stigmat al infamiei.

Eu și milioane de semeni ai mei putem contura acest viitor atât în linii generale, cât și concret. Doresc să aibă loc o întâlnire între conducătorii țării mele, ai Franței, Angliei, Uniunii Sovietice și Republicii Populare Chineze pentru ca împreună să discute calm și serios toate problemele și să-și spună:

„Domnilor, tot viitorul oamenilor care trăiesc pe acest pământ este pus pe o carte și noi suntem datori să garantăm pacea și securitatea acestui viitor”

Apoi, vreau ca ei să formuleze garanțiile necesare într-o limbă limpede și simplă care să fie pe înțelesul oricărui muncitor, al oricărei gospodine, al oricărui medic sau învățător din America.

Doresc ca în 1954, în Statele Unite să fie abrogată legea Smith și să nu mai existe judecăți nedrepte și nici imunda parodiare a justiției cu prilejul proceselor politice. Aș vrea ca în 1954 deținuții politici să fie puși în libertate, ca zidurile celor cinci lagăre de concentrare americane, construite atât de solid și meticulos, să fie distruse, iar pe pământul acestor lagăre să se facă pășuni sau ogoare.

Doresc ca în 1954 să se aducă un amendament la constituție, prin care să se garanteze drepturile poporului negru și ale celorlalte minorități naționale, și totodată să se pună capăt infamiei practici, astăzi legalizate, a linșării negrilor nevinovați, practică ce a devenit o parte integrantă a vieții noastre. Doresc ca acest amendament să marcheze începutul unui proces care să ducă la o deplină și definitivă egalitate în drepturi

pentru cei 15.000.000 de negri care trăiesc în America, astfel ca ei să poată păși mândri, cu fruntea sus, să se ducă unde doresc, să mănânce și să doarmă unde vor, în pace, fără teamă. Doresc, de asemenea, să se pună capăt existenței tuturor ghetourilor — a ghetourilor pentru negri, pentru evrei, pentru mexicani, și pentru portoricani. Aș vrea să văd negrii congresmeni, negri senatori, negri judecători, cel puțin în proporție cu numărul lor raportat la întreaga populație a Statelor Unite. Nu pretind ca toate acestea să se realizeze dintr'odată, dar cel puțin să se facă un început.

Vreau ca în 1954 în țara mea să înceapă să apară grija pentru copii. Vreau ca plăcuțele cu numere — în genul plăcuțelor dela zgărzile câinilor — care s'au împărțit școlarilor noștri pentru identificarea lor în cazul când ar muri într'un bombardament atomic, să fie adunate, topite și din metalul obținut să se toarne un monument al păcii. Aș vrea ca adevărul să pătrundă din nou pe coridoarele pline de spaimă ale școlilor noastre, și ca profesorilor să li se dea asigurări că nu vor fi dați afară, trimiși în judecată sau aruncați în închisoare dacă îi vor învăța pe copii adevărul. Aș vrea ca cinematograful și televiziunea, aceste puternice mijloace de comunicare în societate, să fie reorganizate pe baze raționale, astfel încât copiii să nu mai fie îndopați de dimineață până seara cu otrăvitoarea hrană sufletească a emisiunilor de televiziune și reprezentațiile cinematografice pline de cruzimi, de trivialități, de pornografie și asasinate. Vreau să fie create pentru copiii mamelor muncitoare, grădinițe de copii și cămine de zi, vreau ca studenții colegiilor să învețe din nou să se mândrească cu țara lor în loc să se deprindă cu cinismul, spaima și gustul corupției.

Aș vrea ca în 1954 producția armelor de război să înceteze, iar uzinele și fabricile care fac tunuri și tancuri să înceapă fabricarea de pluguri și de tractoare pentru popoarele întregii lumi. Aș vrea să văd uriașe flote aeriene pașnice, flote care să ducă în toate colțurile globului pământesc mărfuri produse în America, dar n'aș vrea mai aud niciodată vietul sinistru al avioanelor militare cu reacție sau să citesc despre oameni care au fost alungați din

case pentru ca pe locul satelor lor să se fabrice arma atomică, iar pământul lor să devină sterp și primejdios pentru viața din pricina radiațiilor morții.

Aș vrea ca în 1954 porțile Americii să fie deschise și niciun om să nu mai poată spune că țara mea este o închisoare. Aș mai vrea ca toți americanii să se bucure din nou de dreptul de a călători, de a se duce oriunde vor, de a cutreiera în voie întregul pământ. Aș vrea ca autoritățile americane să nu oprească pe cetățenii lor de a vizita Uniunea Sovietică și Republica Populară Chineză, de a vedea tot ceea ce doresc să vadă, iar la întoarcere în patrie ei să poată povesti adevărul despre alte țări și despre o altă viață.

Vreau ca în 1954 să înflorească comerțul cu acea uriașă parte a globului care astăzi e denumită pe drept cuvânt lagărul păcii.

Aș vrea ca în 1954, la noi, în Statele Unite ale Americii, să se treacă la realizarea unui vast program de construcții de școli, spitale, terenuri sportive și centre culturale. Aș vrea ca situația să se schimbe astfel, încât să nu mai trebe să ne rușinăm cu școlile noastre vechi, murdare și supraaglomerate; ca oamenii săraci să poată avea o asistență medicală promptă și gratuită; ca în locul celor 12.000 de biblioteci nenorocite care există în prezent să fie deschise sute de mii de biblioteci; ca maghernițele să fie dărâmate iar pământurile lăsate în paragină să fie cultivate; aș vrea ca în uriașul torent al muncii constructive niciun om să nu se mai teamă de șomaj, foamete sau persecuție.

Toate acestea nu sunt numai un vis al meu. Cele spuse de mine nu sunt altceva decât visele și aspirațiile milioane de americani simpli. Privind cele ce se petrec astăzi în America, îți dai seama cu amărăciune cât de ușor și cât de repede ar putea fi îndeplinite cele arătate de mine.

Țara mea este patria multor milioane de americani harnici și de treabă, care nu vor să fie niște cobai supuși, docili, pentru experiențele nebunești ale negustorilor de moarte. S'ar putea ca în 1954 acest vis minunat să capete unele trăsături reale. Eu sunt adânc încredințat de acest lucru și-mi iau obligația să depun toate eforturile pentru realizarea lui.

Raportând acest crez la condițiile viitoare...

ge în care își duce activitatea Howard Fast, ne gândim, dela depărtarea geografică și politică la care ne-au situat meridianele globului pământesc, că acest patriot american care scrie neînfricat despre luptele poporului său pentru cea mai nobilă

cauză a umanității, merită pe drept cuvânt salutul fierbinte al cititorilor săi români. Și îi adresăm de aci acest salut, cu prilejul decernării celei mai înalte distincții la care poate aspira astăzi un om liber și un desăvârșit patriot.

DE PE PĂMÂNTURILE PATRIEI*)

Dimos Rendis este poet al fericirii, al păcii și bucuriilor simple ale vieții. Dar, ca fiu al poporului grec, toate aceste bunuri îi sunt batjocorite și jefuite de dușmanii patriei sale. A cunoscut răcoarea tranșeelor din Grammos, nu minunățiile antice din Olimp. Și pe întinderi de ape n'a urmărit cu privirile pânzele albe ale corăbiei lui Ulysse, ci coșurile fumegânde ale vapoarelor americane și engleze. Nu cântecele de sirene i-au vrăjit auzul, ci lătrăturile mitralierelor străine. Suntem obișnuiți cu viziunea antică a Greciei. Dimos Rendis o spulberă, așa cum Nazim Hikmet spulberă parfumurile seraiurilor turcești. Frații lui sunt torturați pe insula Macronissos și asasinați la Gudi. Aceștia, cu sângele lor i-au scris arta poetică. Primele poeme și le-a cântat sub focul armelor, pe drumurile partizanatului. S'a născut în orașul lui Socrate, și a văzut cu ochii lui înălțimile Parnasului. Dar cunoașterea de sine însuși și-a împlinit-o nu filosofând, nici căutând omul adevărat cu lămpașul lui Diogene, ci înfruntând gloanțele englezilor, în vechea piață a Atenei: Sindagmatos, în rândurile coloanelor de patrioți. Era în 1944, la a douăzecea primăvară a vieții sale. Fruntea tânără i-a fost mângâiată de brizele mării Egee, sufletul i-a fost echilibrat în năzuința spre frumos de liniile Propileelor. De aici, ținuta clasică a celor mai bune din poemele sale, adânc

în rădăcinate în arta poporului grec. A cunoscut însă prețul sângelui, pentru câștigarea bucuriilor vieții. De aici patosul poemelor sale, autenticul eroismului uman pe care-l cuprind. Dramaticul multor poeme e accentuat de peisagiul senin și pașnic al Greciei, contrapus de poet, năzuit de luptători. Nu e o întoarcere la liniștea pastorală a unor tablouri antice. E vorba de un specific al poeziei grecești și de vizibile învățăminte din viziunea poetică a străbunului său Homer. Întâlnim imagini cunoscute de pe vasele Greciei vechi: două femei, cu ulcioare în mână, stau de vorbă lângă izvor; în zorii zilei, fete aleargă spre apa limpede a râului; tinerii lumii sunt chemați (la țărmul Canalului Volga-Don) cu ulcioare și pocale; în sufletul fiului sortit morții, mama reînvie amănunte ale fericirii simple de familie.

Patriotismul nu este o latură, un aspect, ci însăși inima poeziei lui Dimos Rendis. Dascălii poetului au fost „Macriannis și bătrânul din Moreea“, eroi ai poporului grec în luptele de eliberare de sub jugul turcesc. Aceștia i-au dat „manualul de purtare față de cotropitor“, în care sunt scrise numai două cuvinte: „Foc și topor“. Stăpânului de azi al Greciei, poetul îi adresează cuvinte de luare-aminte:

*Grecia-i acest pământ, excelență!
Dragoste-i purtați, știm noi, lasă!*

*) Dimos Rendis, *Pământul Patriei*, E.S.P.L.A., 1953

*Multă grijă, hei! grijă multă, să trăiți!
Dară nouă, ce să-i faci?
Nu ne arde de iubirea dumneavoastră.*

și-i pune în față cartea dascăliilor săi. Denumirii meschine de „arteră“ pe care imperialiștii o dau Greciei scăldată de apele Egeii, poetul îi opune un tablou luminos și optimist, ca expresie a su-fletului curat și setos de libertate al po-porului său:

*„Noi știm „țärm“ că se numește
Ce-am dori la malul mării
Ce visăm noi, bădăranii.
Da, să vie primăvara
Și în zi de sărbătoare
Copilandrii să coboare
Către țärm, băeți și fete
Tot glumind...*

Ironia acestei poezii e de structură folclo-rică, — cuvântul omului simplu care-și cunoaște bine adevărurile vieții. Finalul poeziei întregeste spiritul „bădărănesc“ prin indicarea precisă, în scopul apărării pa-triei, a unor unelte bine cunoscute din trecutul popoarelor:

*Dar iertați-ne, domni mari,
Nu ne duce pe noi capul să vă spunem:
„Hai poștiți!“
„Hai poștiți la noi în țară“.
Ci pe pietre punem mâna,
Pe ciomege, pe săcură.
Astfel de învățătură
Am primit din gură'n gură.*

Răspunsul acesta are bărbăția cân-tecului haiducesc — și în Grecia vor fi fost haiduci ca și la noi, ca și în toți Balcanii. Ecourile pe care le trezește în sufletele noastre sunt semnele valorii fără graniți a acestei poezii. O simțim ca și cum ar fi răsarit la poalele Carpaților, înfrățită cu frunza codrilor noștri.

Acelaș gând al apărării patriei cu fru-musețile ei nepieritoare, e dezvoltat în „Vom lupta“ cu idcea prieteniei tuturor popoarelor. Angajamentul poetului ex-primă la plural voința comună a poporu-lui său. Lupta lor va fi dusă pentru „micul măslin din câmpie“ și „piatra...

de rouă udată“, pentru „jocul voios de copii“ și pentru tovarășul căzut drept, „cântând Imnul Partidului“. Finalul poe-ziei dă elementelor simple, enumerate până aici, și luptei patriotice, sensuri noi:

Patria-i atât de mică:

*n'avem loc nici pentru urmă
de străin cotropitor.*

Patria ne este largă:

*lumea toată de prieteni,
are loc în ea ușor,*

*Pentru Patrie și prieteni
să luptăm dar, fraților!*

Acest spirit și sens al luptei străbate în toate poemele lui Dimos Rendis. Slava pe care poetul o aduce pământului Patriei sale, cuprinde în lumina ei întregul pă-mânt, cu pacea și tinerețea lumii. Fie că poemele sunt închinare lui Nikos Beloianis, a cărui moarte a avut profunde ecouri în toate colțurile globului, („Du-mineca de sânge“, „Trăiește Beloianis“, „S'a lărgit familia“), fie că se oprește asupra altor aspecte de luptă a poporului grec („Tânărul condamnat“, „Tovarășul căzut“, „Ca un basm“, „10.029“, „1 Mai în Grecia“, „Vin pânzele“, „Două mame“), fie că se adresează omului și realizărilor din Țara Socialismului („Vania, fratele meu“, „Volga-Don“, „Să înceteze'ndoliatul cânt“), ori poporului țării noastre („La a 30-a aniversare“, „Sirena Griviței“, ori „Către mama lui Edner Selden“, aviator american), fie că prin simbolul unui noi născut cuprinde întreaga înfă-țișare a pământului amenințat de război, Dimos Rendis exprimă prin poemele sale idei dintre cele mai înalte ale veacului nostru, încălzite la văpaia puternică a unei inimi de om luptător pentru împli-nirea lor. Și le exprimă cu mijloacele unui adevărat artist.

În „Dumineca de sânge“, asasinarea lui Nikos Beloianis are proporții și ecouri cosmice. Eroul poemului se profilează peste lume, creat de poet în deplina semni-ficație de luptător comunist. Intrcaga fire tresare ca la un semn, și vestea morții se răspândește ca un fulger purlat de toate elementele naturii. Înaintea execuției, pământul îl strânge pe Nikos la piept,

„ca pe-un talisman“. Călăul e „drapat în întunecare ca'ntr'un nor“. Trupul căzut sub rafale ucigașe e asemuit vulturului. „Pe cine mi-au ucis? mugi pământul“, Grammosul se apleacă, răspund măslinii, și soarele îi urmărește pe asasini până în bârloguri. La vestea morții lui Nikos, în popor „mânie se trezi și răzbunare“:

Pământu'naltă scumpul său fecior.

*Îl urcă sus, mai sus, pe culmi de munte,
Iar Grammosul îl scaldă în isvoare,
Se pleacă și-l sărută lung pe frunte.*

Sentimentele poetului sunt exprimate de glasurile firii, care, însuflețită, se întruchipează în puternice imagini poetice, ridicând figura umană a eroului pe pedestalul demn de năzuințele sale din viață. Vrând-nevrând, analogiile în poezia noastră populară se impun. Să nu mergem mai departe de cîoul „Mioriței“, căruia soarele și luna i-au ținut cununa, munți și pălînași i-a avut nuntași, învăluindu-l în aureola măjestoasă a naturii. Concepția asupra vieții și morții, la Dimos Rendis e alta. Mijloacele artistice, însă, sunt aceleași ca în balada folclorului nostru. Această apropiere a omului de natură, tiparele pe care pașii lui le lasă pe pământ, ecourile suferințelor și bucuriilor umane purtate de glasurile văzduhului, sunt elemente ale măiestriei acestui poet. Pe această cale el dă valori noi, în lumina idealurilor sale de luptă, celor mai simple lucruri din viață. Astfel, nu numai că-și compară eroul cu brazii și platanii, — „ca ei e drept și mândru“ —, dar aceștia „îl știu“. Glasul lui Nikos mai răsună prin codri, și „potcoava calului se vede încă /pe Grammos și pe Panahaicos“ și astăzi una cu stîncă „partizană“. Pământul pe care-l apără partizanii e pătruns de mândria și idealurile acestor oameni. Sguduirea lui, când cel mai scump fiu i-a fost răpus, o simțim ca un oftat omenesc, și amintirea lui Beloianis o poartă peste ani natura în circuitul ei firesc:

*Se leagănă în soare trandafiri,
Sus urcă iedera, în flori castanii-s.
La geam garoafe 'n roșii unduiri
Buchete-i fac lui Nikos Beloianis.*

Ca necunoscător al limbii poemelor lui Dimos Rendis, nu poți porni la o analiză mai cuprinzătoare a procedeele artistice folosite. În această privință, traducerea românească se dovedește a fi lucrată în grabă și nu întotdeauna cu deplinul respect pentru fața adevărată a poetului. Lăsând pe mai târziu considerațiile de acest ordin, se pot descifra deocamdată și din traducerea oferită, două din caracteristicile măiestriei poetice a lui Dimos Rendis: folosirea amănuntului, ca un procedeu specific poeziei orientale și a celei grecești antice, și lumina puternică a personalității lirice a poetului.

Amănuntul nu are funcție decorativă, ci vine să desvăluie strunele intime ale sufletului, și prin imaginea lui se cântă marile probleme de viață. Nu se poate spune că acesta e un „procedeu“, în sensul însușirii unei formule mecanice de aplicare a anumitor elemente artistice în elaborarea poemei. Dată fiind înălțimea conținutului poemelor și frumusețea tuturor imaginilor de ansamblu, îndrăzneala metaforelor, putem presupune că Dimos Rendis nu cunoaște superficialul. În acest caz, acolo unde poemele traduse ating laturile comune, banale, ale unei poezii lucrate de mîntuială, sunetele auzite le putem atribui, — fără greșală, credem, — traducătorilor. În privința rolului mare pe care-l joacă amănuntul ales cu măiestrie în poezia lui Rendis, poemul „Tânărul condamnat“ îl ilustrează în măsură deplină. Gesturile mamei care stă de vorbă cu fiul ei condamnat la moarte, în fața grațiilor celulei, nu au nimic melodramatic. E un dialog profund, în care fiecare vorbă, fiecare amănunt conturează în fața noastră caracterul mamei sguduite de durere. Caprifoiul înflorit aduce în amintire zilele însorite ale copilăriei fiului întemnițat:

*A înflorit pe gardul grădinii caprifoiul.
Cum te urcai — ții minte! — să guști
întîia floare,*

*Și răspîndeai aceeași mireasmă 'mbătătoare
Pe gardul plin de soare și tu și caprifoiul.*

Nu e un simplu amănunt biografic, căruia să-i urmeze altele în ordine cronologică.

Infiorirea periodică a caprifoiului aduce răsturnarea gândului, a amintirilor monotone, în prezent. Astfel, dramatismul vieții ia proporții neașteptate, și floarea devine cuvânt de blestem:

*Cinci ani sunt de când floarea zadarnic se
usucă.*

*De s'ar usca asemeni, toți sbirii, trădătorii;
Cei ce ne-au stins norocul și ne-au răpit
feciorii,*

In timp ce flori stinghere zadarnic se usucă.

În toată poezia vorbește mama eroului; se conturează, în versuri de o rară finețe psihologică, sufletul acestei femei, neînfrânt de dureri, neîncet în lacrimi, legat de frumuseți ale vieții în care și-a crescut feciorul:

*Vrei să-ți frământ aluatul cu nucă și
migdale?*

*Cum îți plăceau odată aromele-i gustoase!
Cu foaie mai subțire ca tortul de mătase
Voi pregăti aluatul cu nucă și migdale.*

Răspunsul tânărului condamnat e surprinzător în frumusețe și demnitate:

— „Noroc“, din parte-mi spune tovarășilor,
mamă,

Tu adă-mi doar flanela ce-mi împletești,
cea groasă,

Căci poate dimineața la Gudi-i friguroasă
Și dacă tremur, maică, vor crede că
mi-e teamă.

(ne-am permis să înlocuim, „flanela... deasă“, cu „flanela... groasă“, care redă mai bine intenția poetului). Profilul sufletesc al eroului poemului nu e un simplu desen. L-am văzut așa din toate amănuntele spuse de bătrâna lui mamă; a crescut, pentru ca prin câteva cuvinte și un amănunt neînsemnat din viața zilnică să-l cunoaștem în adevărata lui înfățișare. Cu toată asemănarea situațiilor, aici nu mai întâlnim imaginile cosmice, ca în poemele despre Beloiannis. „Dumineca de sânge“ este o frântură din ecoul universal. Străfulgerările sufletului și imaginației poetului au găsit imaginile cele mai potrivite în spații corespunzătoare dimen-

siunilor lor. În „Tânărul condamnat“, poetul crează caractere, ca într-o piesă clasică. E un caz — din sute și mii de cazuri — al unui comunist ilegalist. Aici lirismul isvorăște din poezia familiei, a copilăriei, a lucrurilor simple de care se leagă amintiri, — și expresia se cere alta; glasurile exprimă sguđuri sufletești fără să tremure în fața morții. Traducerea românească a acestui poem este cea mai reușită din volum.

Autorul volumului „Pământul Patriei“, nu-i străin de poezia lui Maiacovski și Vapțarov. El nu descrie, calm și monotone, aspectele vieții, ci se adresează întotdeauna cuiva, cu tonul potrivit. Stăpânului, am văzut ce-i propune pentru viitor. În fața noului născut, cheamă și îndeamnă la cântece de laudă și de slavă. Prietenului Vania i se adresează ca unui frate. Tinerilor lumii, ca unor tovarăși de luptă. Acolo unde nu vorbește direct poetul, — eroii poemului au glas și se adresează lumii. În felul acesta, poezia lui Rendis e o tribună de pe care se afirmă înalte idealuri ale vremii de azi, și se situează în rândul marilor cântece care slăvesc omul.

Dimos Rendis nu are popasuri îndelungi, nu-l lasă marșul vremurilor noastre. Nu-și caută sentimentele și expresiile în dicționare, nici în documentări mecanice, vilegiaturiste, ci le trăește intens în focul luptei.

E un aed al veacului său. În poezia lui, pământul și oamenii Greciei înviază la văpaia unui suflet de luptător. Drumurile îi sunt grele, dar pășește în rândul patrioților. Și pentru aceștia greutatea nu constituie stavili. După drumurile luptei cunoaște clipele odihnei, când sufletul său își desface cu pasiune aripele cântecului, ca și sufletul străbunului său, uriașul Omir de odinioară:

Povățuit de Muză, cântărețul,

Luându-și lira din cuier, se puse

Isprăvile vitejilor să cânte.

Numai că amintirea epopeilor homerice să nu ne îndepărteze de volumul „Pământul

Patriei", tradus recent în românește de Demostene Botez și Lctiția Papu.

Acest volum pune odată mai mult cu toată seriozitatea problema traducerilor în poezia noastră. O confutare cu originalul arată fața deformată a multora din poemele lui Rendis. Sunt idei și amănunte strict necesare în imaginea originală, ocolite în traducere ori înlocuite cu altceva. Sunt versuri noi introduse fără a fi cerute de nimic. I se atribue lui Dimos Rendis versuri de felul acestora: „Voinicii pe pușcă au pus mâna îndat'/ Iar fetele-s dârze și ele la fapte", luate de traducători din tezaurul rebuturilor noastre literare.

Poezii de toată frumusețea ca „Vania, fratele meu", „Vin pânzele", „Azi a venit pe lume un copil", apar încărcate cu multe expresii uzate, cu adăugiri inutile, cu versuri neromânești; toate acestea dovedesc graba și superficialitatea cu care au fost traduse; o asemenea lucrare nu numai că nu-i permite de gustul cititorilor, dar când desfigurează personalitatea altui poet, e condamnată. Nu ne trebuie numai ideile traduse corect, ci și frumusețea poeziei cu specificul ei. În cazul multora din aceste poeme, le bănuiești frumusețea doar cu un efort în reconstruirea imaginii pe care multe versuri abia o sugerează. În „Azi a venit pe lume un copil",

există un cântec de leagăn care s'ar fi căzut să fie în traducerea românească o admirabilă pagină de folclor. Toate elementele poeziei indică aceasta. Traducătorul însă se mulțumește să versifice mecanic mai departe, într'un ritm ușor schimbat, în versuri greoaie, care numai a cântec de leagăn nu sună, în orice limbă ar fi spuse. În „Să înceteze'ndoliatul cânt" sunt versuri ca acestea: „Cresc noi brigăzi de șoc și China" și „Spre vremea unde stepa rod dă'n ramuri", — în acesta din urmă înlocuindu-se noțiunea ce exprimă temporalul „când", — cu spațialul „unde", din nevoia unei silabe în plus. Poemul „Sirena Griviței" cuprinde asemenea versuri și expresii proletcultiste: (oraș) „ce harnic de viață clocotești! / Drum nou și se desface", „Ies sprinteni muncitorii", „Grivița se avântă", „oțel e'n brațe dârze".

Sunt doar câteva din nenumăratele exemple care dau volumului pecetea nedreaptă a expresiilor plate, banale, a topiceii vicioase, a cuvintelor stâlcite și înghesuite, etc. E regretabil că astfel de traduceri au fost date de un poet al cărui meșteșug e de mult cunoscut în literatura noastră și de o poetă de a cărei onestitate nimeni nu se îndoește. Ca cititori însă, deocamdată îl putem cunoaște pe Dimos Rendis nu în deplina frumusețe a poemelor sale, și aceasta duce iarăși la păreri de rău.

RECENZII

„KAINAZAROVA“ *)

Asemeni acânilor poporului chirghiz, — căroră le închină de fapt „Kainazarova“ — tânărul poet Tiberiu Utan deapănă în acest poem povestea adevărată a unei fete chirghize, care simbolizează însăși povestea poporului chirghiz dinainte și de după Revoluția din Octombrie. Tânăra Suracan, copila sârmanului Culatai, devenită apoi muncitoare fruntașă într'un colhoz, este eroina nu numai a cântecului măestrit cântat de acânul Nurtai, — pe care poetul nostru l-a ascultat într'o seară, — dar ea este însăși eroina poemului său.

Tânărul poet își însușește încă dela început un ton grav, asemănător celui al cântăreților populari — folosind fraze lungi, cântate, cu comparații largi și metafore îndrăznețe, cu un colorit oriental:

Dac'aș uita vreodată uriașii munți
Tian-Șan
Cu văluri schimbătoare de ierburî ca
mătasa,
Cu ape'ntretăiate și dese cum îi plasa,
Cu turme răzlețite și cu'nțelepți ciobani, —
Ar fi să mi se'aștearnă sau moartea
peste pleoape,
Sau glonț să mă răpună, sau marea să
mă'ngroape.

Încă din primele versuri, poetul român, întors în țara sa, ne încredințează că amintirea pe care i-au lăsat-o peisajul, poporul chirghiz, „pescarii primitivi“, ciobanii care „stârnesc mângâietor comuzul“, acânii cu cântecele lor glumețe, triste sau avântate — este de neuitat.

El își amintește cu drag de una din serile în care a ascultat — împreună cu ciobanii

chirghizi — cum acânii lor se „întrec la cântec“.

Intr'o asemenea seară, când „în iurtă luna privește prin hogeag“, când se pare că: „A ațipit pădurea în somnu-i ostent“, poetul a ascultat cum se înalță de pe strunele vrăjite ale comuzelor, cântece și povești minunate ale poporului chirghiz. După ce schițează peisajul specific, reușind să localizeze povestirea, poetul se retrage parcă undeva prin vreun colț al iurtei și acompaniază numai desfășurarea acestei datine strămoșești a poporului chirghiz, când acânii vin și povestesc oamenilor iubitori de cântece, căci:

Prin părțile aceste arar se pomeneste
Djighit, chirghiz ce cântul din suflet nu-l
iubește...

Cântecele diferiților acâni veniți la această sărbătoare populară, dovedesc că poetul a reușit să pătrundă specificul folclorului chirghiz — care oglindește firea și felul de viață al acestui popor.

Unul dintre acâni începe un cântec glumeț de dragoste, pe care o fată îl qdrează unui flăcău nu prea „priceput“:

„Prostuțule, pricepe, în casa mamei tale
I-aș fi ajutorare, că-i singură'n aul.
Cu turma la pășune ce mi te poate ține
Câte o săptămână de nu dai pe la mine?“...

Cu humorul caracteristic poporului său, un alt acân povestește despre un bărbat care se ceartă cu nevastă-sa „acră ca o gutuie“, iar altul preamărește calitățile djighitului

*) Tiberiu Utan, *Kainazarova*, „Contemporanul“. Nr. 50 (375), 1953

devenit liber, care străbate călare întinsul stepelor, mai iute decât pasărea sau vântul:

Chirghizul va învinge și pasărea și vântul,
Căci e al lui și sborul, și viața, și pământul.

Despre puterea minunată a unui colhoznic — Cojamcul, care „De-i ostenește calul cumva la drum prea mare, / Descalacă, și pleacă... cu calul în spinare“, aflăm din versurile unui alt cântec.

Și astfel, pregătind pe cititor pentru a asculta împreună cu ciobanii chirghizi frumoasele lor cântece populare, poetul îl lasă pe Nurtai, un alt acân, să depeze povestea tristă a fetei săracului Culatai, care a fost nevoit să-i vândă tinerețea și fericirea pe un calâm de cincisprezece cai.

De-acum începe să se desfășoare poemul propriu-zis, în care un rol important îl are participarea directă a acânului.

Astfel, când Culatai vrea să-și vândă fata bătrânului și bogatului bai, — Nurtai, acânul, intervine pe lângă tatăl fetei și încearcă să-l convingă să nu accepte târgul:

— I-am spus: nu-ți vinde fata mireasă,
Culatai,
Te-o blestema și'n groapa cea umedă și rece.

Dar vorbele acânului nu au ca rezultat decât să smulgă lui Culatai părerea de rău pentru fapta sa. Deși mai înainte Culatai îi arătase acânului că fusese silit de împrejurări, de sărăcie, să-și vândă fata:

...dar ce pot face, îmi poruncește bai-ul,
Mă strânge datoria și mă apasă traiul...

acânul continuă să-l învinuiască pe Culatai de lăcomie. De aceea cetitorul nu vede clar care a fost cauza adevărată a nenorocirii lui Suracan: sărăcia tatălui, silit de bai să i se supună, sau prea marea lui lăcomie, așa cum reiese din versurile următoare:

Copila mea, mă iartă, pe vinovat noi
știmu-l:
E tatăl tău prea lăcom să capete calâmul,

cuvinte pe care cititorul, la prima vedere, le poate lua foarte bine ca fiind spusele lui Nurtai, — acânul, și nu ale lui Culatai.

Asemenea neclarități, care îngreuiază serios lectura poemului, se întâlnesc destul de multe în prima parte, unde poetul începe descrierea acelei sărbători populare chirghize. Cititorul nu-și dă decât cu greutate seama, în timpul lecturii, când a încetat de a mai vorbi poetul și când a început sau a sfârșit cântecul unui acân.

În prima parte a poemului, în care este descrisă viața grea din trecut a lui Suracan — alături de un soț bătrân și bogat ca baiul Cutrechei — poetul sugerează suferința fetei printr-o serie de comparații luate din felul de viață specific poporului și din peisajul respectiv — reușind să dea astfel poemului o culoare locală autentică. Suracan, — rămasă pe mâinile bătrânului Cutrechei — e „ca mielul fără mamă“, ca „florile ce'n stâncă trimetu-și rădăcină“. E deosebit de gingașă imaginea folosită de poet pentru a arăta sbuciumul moral, durerea adâncă a fetei vândută bogatului:

Speranțe se perindă ca florile'n lămâi,
Petale colorate nu prind să'ntredeschidă
Când le ucide spaima, ca fructul o omidă.

Partea a doua a poemului, în care Nurtai povestește cum, după Revoluția din Octombrie o reîntâlnește pe Suracan eliberată din robie, este precedată de o digresiune lirică în care acânul evocă forța Revoluției.

În versuri adecvate, de urare populară, este înfățișată izbucnirea Revoluției și urmările ei fericite pentru poporul chirghiz:

El, nezăritul tunet, pe ceriul înnorat
Seninu-l prevestește; curând s'or ducenorii...
El, bubuiatul vesel de tun al Aurorii
.....
Grădinile'n floarească, turmele se'nmulțescă,
Chirghizul liber fie să și le stăpânească!

Și Nurtai, deși bătrân, se simte întinerit de vremurile noi pe care le trăiește datorită Revoluției Socialiste:

Iar ak-sacal, când cântă, se simte'ntinerit,
Octombrie-i făurarul ce m'a călit pe mine,
El toarnă foc în suflet, și tinerețe'n vine.

În pribegiile sale prin țară, într'o zi ploioasă, căutând un adăpost, acânul a

întâlnit lucrând în ploaie pe Suracan, cu totul alta decât aceea la a cărei viață grea fusese în tinerețe martor.

Fata, care nu se putuse împotrivi înrobirii sale, ajunsese să-și poată crește și apăra visurile abia după Revoluție. Ea devenise liberă și stăpână pe munca sa odată cu poporul său. Coardele comuzului lui Nurtai cântă în această a doua parte a poemului pe o nouă Suracan, eliberată și crescută de Revoluție.

Deși cam lung, dialogul dintre Kainazarova — cum se numește acum Suracan — și diferitele elemente ale naturii — soarele ploaia, pământul, — răspunsurile ei date surorilor sale sau dușmanului care-o amenință cu războiul, contribuie în bună măsură la completarea imaginii noi a lui Suracan, definesc caracterul ferm pe care Revoluția și Partidul l-au format tinerei femei.

Destinul lui Suracan, pe care poetul l-a urmărit dealungul poemului său, alături de al acânului Nurtai, simbolizează de fapt destinul poporului kirghiz, care, după Revoluția din Octombrie, a început o viață nouă, liberă.

Pentru realizarea unei atmosfere specifice, a unei cât mai autentice culori locale, poetul a folosit cu îndemănare imagini adec-

vate, păstrând pentru aceasta și o serie de cuvinte kirghize al căror înțeles reiese din context; așa sunt: comuz, iurtă, bai, calâm, cumăs, etc.

Dar, preocupat numai de respectarea regulilor de versificație, poetul a forțat adeseori limba. De pildă, pentru o rimă la cuvântul iurtă, poetul schimbă un cuvânt dintr'o bine cunoscută expresie românească — „a ține din scurt“ — în versurile:

Scuipă-în față ghiujul și părăsește-ți iurta,
Nu-ți țină tinerețea și zilele de-a scurta!

și născocoște o nouă expresie fără sens: „a ține de-a scurta“. Sau, în altă parte, pentru ritm, poetul folosește o topică nefirească:

Ajungă ani pe-atâția câte'n Tian-Șan
sunt cetini!

Cu toate acestea însă, prin tema deosebită, nouă, pe care poetul o tratează cu talent, Tiberiu Utan aduce o notă de prospețime și vioiciune în creația sa, realizând un poem de valoare.

Eugenia Tudor

„ÎNĂLȚIMI“ *)

Construcțiile mărețe care au început să se desfășoare în U.R.S.S. începând după Marea Revoluție din Octombrie și până azi, poartă pecetea unei noi epoci istorice. Nu numai amploarea, ritmul, originalitatea lor, dar și arta în primul rând — atitudinea oamenilor, a constructorilor, au stârnit interesul și entuziasmul celor ce au avut prilejul să le cunoască. Actele eroice ale oamenilor muncii din U.R.S.S. erau de natură să aducă nădejdi noi, să răstoarne concepțiile pesimiste și capitularde răspândite de propaganda burgheziei, despre natura și posibilitățile omului. Scriitorii sovietici au găsit în acest material nemai-întâlnit o sursă bogată de inspirație și și-au

închinat operele omului care construiește în societatea fără exploatare. Așa s'a născut o literatură bogată și adevărate epopei ale unui veac nou.

Asemenea roman închinat șantierelor de mari construcții este și cel al lui E. Vorobiov: „Înălțimi“. Este vorba de o carte scrisă în 1951, despre un șantier din epoca de construire a comunismului. De astă dată, întreaga atmosferă, preocupările oamenilor, stilul de muncă, se deosebesc de cele pe care le întâlnim în romane mai vechi, cu teme similare.

Vorobiov ne vorbește despre un șantier în Țara Socialismului victorios. Furnalul nu se mai nituște: se sudează. E pentru prima

*) E. Vorobiov, „Înălțimi“, Cartea Rusă, 1953.

oară în lume că se construiește un furnal în întregime sudat. Și asta se face numai pentru că s'a ajuns la un nivel tehnic corespunzător, pentru că se lucrează cu oameni care, alături de experiența de muncă dobândită pe numeroase șantiere anterioare, sunt înzestrați cu calități la înălțimea orânduirii în care trăiesc. Se construiește un combinat metalurgic. Furnalul sudat trebuie să fie pus în funcțiune la termenul prevăzut. La începutul romanului vedem pe tabelul indicator că mai sunt 88 de zile până la punerea în funcțiune a furnalului. Dar furtunile, ploaia, se opun îndărătnic graficului și stingheresc neconștient munca. Constructorii trebuie să facă față, să înlăture aceste greutăți. Dar, chiar când lucrul se desfășoară nestingherit, căutarea de perfecționări și inovații este o preocupare permanentă. Acești oameni realizează construcții fără seamăn pentru că sunt direct interesați în reușita lor, pentru că au o bogată experiență obținută în reușita lor, pentru că au o bogată experiență obținută în viața lor de până atunci. Să cităm numai exemplul lui Tocmacov, șeful de șantier la furnal. Se montează o centură a furnalului, sus, la mare înălțime. Timpul nu a fost bine ales. Dereabin, un inginer neexperimentat, care înainte a dus numai muncă în birou, și totodată un om cu caracter meschin, individualist și o minte mărginită, a dispus ridicarea centurii într'un moment necorespunzător. Operația este surprinsă de o furtună și serios primejduită. Dar priceperea și eroismul constructorilor salvează lucrarea și o duc la capăt cu succes. Totul s'a desfășurat sub conducerea și cu participarea directă a lui Tocmacov. Și îndată ce episodul se încheie, vedem că el a fost pentru Tocmacov prilej de observații tehnice de mare însemnătate, pe care le va aplica apoi pentru a rezolva alte probleme ale construcției.

Tocmacov nu e singurul care să lucreze așa. Mai toți tovarășii lui au preocupări asemănătoare. De altfel, conducătorii șantierului, Dâmov — directorul, Ghinsburg — inginerul-șef, consultă muncitorii în mod obișnuit, pentru cele mai delicate probleme. Aceștia doi provin din rândurile muncitorilor. Amândoi s'au calificat și au ajuns la posturile importante pe care le ocupă, după ce au muncit ca simpli execuțanți, și au

urmat cursuri și școli de calificare din ce în ce mai înalte.

Capitolele romanului, episoadele luptei omului pentru a-și supune materialele, natura, goana timpului, pun în lumină caracterele eroilor, ambianța în care se desfășoară viața și activitatea lor.

Personajele cărții sunt oameni sovietici reprezentativi pentru societatea în care trăiesc. Cu fiecare pagină crește în fața lectorului figura profund umană a lui Tocmacov, pentru care, alături de admirație — simți o simpatie nemăsurată. Tocmacov este omul pe care ai dori să-l întâlnești. Să te îndrume. Să-ți fie prieten. Este perfect de înțeles căldura și entuziasmul cu care îl urmărește tânărul Boris Berestov și influența pozitivă remarcabilă pe care Tocmacov o exercită asupra evoluției acestuia. Tocmacov a construit nenumărate furnale, a luptat în războiul de apărare a patriei și s'a dezvoltat mereu. De astă dată intervine ceva special. O întâlnește pe Mașa, tehniciană în amenajări de spații verzi și se leagă de ea printr'o dragoste puternică. Se gândește un moment să „se așeze“. A tot călătorit dintr'un loc într'altul, pe urma marilor șantiere pe care a lucrat. Camera lui poartă amprenta felului de viață; e mai simplă, mai goală, mai urâtă decât a celor mai mulți dintre tovarășii lui. De asta nici nu prea e atașat de ea și de multe ori rămâne și noaptea pe șantier, sau se duce să se odihnească la bunul său prieten Bagrat. Dacă s'ar căsători cu Mașa? Și-ar organiza o locuință... Un cămin adevărat... Și șefii lui nu îi refuză cererea în acest sens. Dar după Uralstroi, urmează Severouralsc, apoi Crasnâe Peșchi... Cu alte furnale sudate. Un monitor ca el își poate pierde calificarea? Hotărăște să plece. Și Mașa îl înțelege perfect și este decisă să îl aștepte. Nu suntem deloc în fața unui conflict între „pasiune și datorie“. Pentru Tocmacov, construcția, munca lui, este tot pasiune de care nu se poate rupe. O pasiune înobilată prin însuși caracterul ei, prin esența ei.

La fel este Bagrat, prietenul cel mai apropiat al lui Tocmacov, un om foarte asemănător lui din multe puncte de vedere. La fel Carpuhin, bătrânul nituitor care asistă la înlocuirea nituirii marilor furnale, prin sudaj și care, după unele șovăeli, lesne

de înțeles, își dă seama că e vorba de un progres la care el nu poate să privească ostil. La fel Dâmov, Ghinsburg, nenumărați alții.

Marea majoritate a personajelor sunt puternic legate, prin conștiința lor, de opera pe care o crează și o iubesc pătimaș. Pe lângă aceștia găsim și oameni înapoiți sau cu lipsuri care le stâlcesc personalitatea creatoare. În primul rând, inginerul Dereabin, despre care am mai pomenit. Un individ preocupat numai de poziția lui personală, de „răspunderile“ lui, de care se teme groaznic. Evident, el este o piedică în muncă și una care trebuie înlăturată fără zăbavă. Atitudinea lui lasă adesea impresia că Dereabin este direct dușmănos: el ordonă instalarea unei centuri la mare înălțime, și deși i se atrage insistent atenția că vremea proastă poate pune în primejdie viața constructorilor și construcția însăși, el împiedică pe cât poate introducerea unei metode noi în muncă, de natură să realizeze o mare economie de timp; se depărtează cu tot felul de pretexte de locul unde se duce o acțiune hotărâtoare în care ar trebui să aibă și el o contribuție, și se învârtă fără rost, cu aer important, acolo unde alții asigură succesul. Suntem înclinați să-l bănuim deseori de rea credință. Aceasta este concluzia pe care o pot trage cei din jurul lui din toată comportarea lui de birocrat și laș. Incapabil să se corijeze prin critică, în cele din urmă el este repartizat la o muncă de jos.

Alt personaj net negativ este Haienco, un „căfărător“, care lucrează alături de unii din cei mai încântători eroi ai romanului: Pasecinic Vadim, Bezfamilnâh... Haienco este meschin, leneș, trivial. Cere mereu împrumut o firfircă, spune cu rost sau fără rost cuvântul „fapt“, ca un fel de întărire a celor despre care vorbește, și refuză sau se eschivează pe cât poate dela orice muncă. În momentele cele mai grele este absent. Colectivul încearcă mult timp să-l reeduce, să-l ajute să-și desvolte calitățile lui de tehnician, iscusit totuși. În cele din urmă, Haienco trebuie să fie înlăturat de pe șantier.

Eroii ceilalți nu sunt, fără îndoială, oameni desăvârșiți; ei au lipsuri. Pasecinic, un muncitor fără pereche, isteț, inteligent, corect și la nevoie eroic, este uneori repezit

și neserios. Astfel, din imprudență — umblă ca de obicei fără centura de siguranță, dar de astă dată ploaia a făcut schelele alunecoase — suferă un accident grav și trebuie internat în spital. Autorul prezintă un Pasecinic foarte realizat artistic — dar numai până la accident. E drept că dela început este pusă clar în lumină imprudența acestui personaj — imprudență care nu mai e eroism, ci pur și simplu bravadă fără rost. Cititorul se așteaptă cu strângere de inimă ca, într-o bună zi, imprudența să-l ducă la accident. Totuși, în carte, accidentul apare cam brusc, nepregătit, iar istorisirea lui nu e destul de puternică. Autorul nu folosește acest eveniment grav, pentru a ne arăta cu mai multă insistență răsunsetul lui în comportarea lui Pasecinic sau a celor din jur. Pe Pasecinic, la drept vorbind, îl părăsește complet. Aparițiile lui după accident, sunt nesemnificative. Și pentru ceilalți muncitori nu e clar în ce măsură accidentul lui Pasecinic a fost un prilej de învățăminte.

În schimb, întâmplările numeroase pun în lumină atmosfera de entuziasm în care se desfășoară azi munca pe un șantier în U.R.S.S.

Pe primul plan se ridică preocuparea pentru om. În ansamblu, construcția se face în folosul omului. Fiecare are în minte acest lucru. Furnalul nu e un fetiș, de realizat cu orice sacrificiu. E un instrument destinat să îmbunătățească viața oamenilor, a constructorilor din întreaga țară sovietică. În primul rând, munca se duce planificat, se combate tendința de a duce muncă de șoc, de natură să uzeze oamenii. — „Trebuie să munciți normal și să dormiți normal. Cât despre ploi — o să le punem noi la respect“ — spune inginerul șef al șantierului, într-un moment în care respectarea planului este amenințată de vremea rea.

Faptele pun net în lumină că munca eroică nu înseamnă muncă de șoc.

Pentru ușurarea muncii — și desigur pentru perfecționarea ei — se întrebuițează mijloacele tehnice cele mai avansate. Din ce în ce mai mult se introduce sudura în locul nitului. Pentru a se urmări calitatea sudurii, se folosesc razele Roentgen. Macaralele sunt acționate electric. Pentru transmiterea comenzilor se introduce treptat radiofonia.

Dâmor, directorul șantierului, se preocupă neîncetat de lărgirea folosirii unor asemenea metode. Totodată, oamenii trebuie ridicați la nivelul lor. Încă dela început să vede că Matveici, ajutorul lui Tocmacov, lasă de dorit în muncă, pentru că nu prea isbutește să înțeleagă desenele, planurile lucrării.

După Dereabin, ar și trebui să fie dat imediat afară. Tocmacov începe însă, în orele libere, să-idea zilnic lecții de matematică. Și progresele nu întârzie să se arate. La rândul său, Tocmacov este muștrat de superiori că nu își termină studiile de inginer și el hotărăște să ia îndată măsuri în această direcție. Chiar și cei cu calificări dintre cele mai înalte sunt stimulați să obțină calificări superioare, să elaboreze lucrări teoretice.

Caracterul omului trebuie perfecționat mereu. Iată o nouă preocupare a colectivului sovietic. Căția trebuie învățată să se desbăre de prostul gest, de vulgaritate, Carpuhin — celebru în toată țara pentru recordurile sale în muncă — trebuie învățat să renunțe la aerele de vedetă, la tonul acru și bombăneala fără rost.

Condițiile materiale mereu mai bune pentru desfășurarea muncii constituie obiectivul principal în întreaga activitate, mai ales cea a personajelor cu muncă de conducere, ca Dâmov, Ternovoi — organizatorul de partid.

Spațiile verzi sânt o problemă căreia i se acordă mare atenție. Mașă, de altfel, este tehniciană pentru amenajarea spațiilor verzi. Dâmov se gândește la lucrările preliminare deschiderii unui șantier nou, el are în vedere drumurile, conductele de apă și spațiile verzi („Nu poți zăbovi cu sădirile până la pornirea uzinei sau până la clădirea orașului“). Despre locuințe, cu atât mai mult.

Pentru alegerea locului în care se va construi un nou oraș, fac cercetări la fața locului toți membrii statului major al Uralstroiu-lui. Este remarcabilă, cu acest prilej, discuția aproape dispută, dintre Ternovoi, organizatorul de partid și Plonschi, responsabilul administrativ. Plonschi este cu certitudine un om destoinic, activ, cu multe merite. Dar, chiar din descrierea sumară, poate caricaturală, pe care i-o face autorul, ne putem da totuși seama că adesea crede în birocratism. El este omul cu servieta; întotdeauna cu ea sub braț, nu o părăsește niciodată. A ales un loc pentru noul oraș, după criterii corespunzătoare bilanțului lui. Dar locul e cam departe de șantier și în devizul bugetar nu e prevăzut tramvai; uzina de ciment e cam aproape și vântul poartă praful către locuințe... După o scurtă discuție, Ternovoi, spune supărat: „Bilanțul! Aici e vorba de bunul trai a cinci mii de oameni. Și ăsta e un bilanț“ Și în continuare:... „La noi nu există un punct de vedere financiar. Există punctul de vedere al statului, al partidului. Că dumneata ai grije de bănuți e bine. Dar și economisitul trebuie făcut rațional. Noi, constructorii, nu putem trăi depe o zi pe alta. Altminteri ne-ar fi mai avantajos să construim barăci. Ar fi mai ieftin. Zgârcenia se numește oare economie?“

Tot Dâmov respinge proiectul de a se tapeta locuințele cu carton care, dacă e mai economic, în schimb este neigienic.

Grija pentru om este scopul principal al activității eroilor din romanul „Înălțimi“, este ideea care străbate paginile acestei cărți.

N. Fotino

ROMANUL UNEI FAMILII SOVIETICE *)

Romanul lui V. Cocetov nu este cronică unei familii, menită să-i urmărească generație cu generație evoluția, așa cum e, de pildă „Întreprinderile Artamonov“ al lui Gorki, ci este doar un episod în care se concentrează însăși perspectiva drumului par-

curs și aceea a drumului ce va fi parcurs de „neamul Jurbinilor“. Faptele narate în roman gravitează în jurul unui eveniment de o importanță uriașă: pe șantierul naval de pe Lada, unde lucrează toți membrii familiei Jurbin, se introduce metoda de montare

*) V. Cocetov, „Neamul Jurbinilor“, Cartea Rusă, 1953.

prin sudura electrică, creindu-se astfel posibilitatea construirii în serie a vaselor. Suflul înnoitor, care străbate șantierul, se revarsă și în conștiința oamenilor, risipește (de multe ori nu fără a întâmpina rezistență), neîncrederea, scepticismul unora (maistrul Alexandr Alexandrovici Basmanov), pune în mișcare energia, până atunci în stare latentă, a altora (inginerul Scobelev) și deschide limpezi perspective celor mai mulți (lui Ilia și Vasili Jurbin, lui Victor și Alexei și chiar bătrânului Matei Jurbin, care capătă un post de răspundere, devenind „director de noapte“). Scriitorul pătrunde în viața particulară a oamenilor sovietici, scoțând în evidență chiar aspectele obișnuite, cotidiene, ale vieții de familie, luminând și ungherele întunecoase în care mai erau cuibărite rămășițele vechilor mentalități și vechii morale, dar, mai ales, reliefând ceea ce nou și dominant în raporturile particulare, directe, dintre oameni.

Familia Jurbin este o adevărată familie socialistă: unită prin țelul comun, puternică și trainică prin participarea ei la o cauză mare și, însfârșit, o familie ai cărei membri se transformă neconștient și multilateral, înaintând în același ritm furtunos cu întreaga societate sovietică. Scriitorul nu prezintă cititorilor o desfășurare plată, rectilinie, a vieții familiei Jurbin. Viața oamenilor sovietici nu e lipsită de dramatism, de frământări și lupte interioare. Adesea, lupta aceasta generează suferințe morale, multe tragedii cu consecințe dureroase, pe care însă omul cu un înalt spirit moral le depășește. Despre aceasta N. Ostrovski spunea: „Tragedii personale vor exista și sub comuniști, însă viața va fi mai frumoasă prin aceea că omul va înceta să trăiască o viață personală nedreaptă“.

Asemenea tragedii personale nu i-au ocolit nici pe Jurbin. Alexei, stahanovist vestit, este un adevărat om: energic, demn, hotărât de a fi întotdeauna primul. Sunt trăsături pe care le moștenise dela tatăl său, Ilia Matveievici, despre care autorul spune: „Firea lui Ilia Matveievici, nu numai că nu-i îngăduia să rămână la coadă, dar nici măcar pe la mijloc. El trebuia neapărat să meargă în frunte“.

Toată dârzenia și mândria lui Alexei se topesc însă, atunci când se află în fața

Catiei: „În fața acestei tinere desenatoare, lui Alexei îi pierde aerul de măreție pe care și-l dădea și rămânea un simplu flăcău amorezat“.

Drama lor începe în momentul când se ivește la amândoi conștiința distanței care îi desparte. Primele întâlniri, când gândurile și sentimentele se exprimă mai greu în cuvinte, când privirea sau un zâmbet spun mai mult decât vorbele, aceste întâlniri tăcute, învăluite de visuri nemărturisite, îi apropie pe cei doi tineri, îi cuceresc pe unul pentru celălalt. Dar cu timpul, emoția și timiditatea primelor întâlniri se dizolvă, și încep să-și împărtășească ideile, visurile; ciudat însă că odată cu aceasta începe să se destrame înțelegerea dintre ei. Romanticismul exaltat al Catiei nu găsește ecou în sufletul lui Alexei, care este un tânăr legat puternic de realitate. El stă bine înfipt în viața practică și de aceea nu reușește să înțeleagă — să zicem — pasiunea Catiei pentru istorie și arheologie, pentru fapte și oameni care au existat în trecutul îndepărtat. Totodată și Catia simte neparticiparea lui Alexei la preferințele ei, observă cu oarecare nemulțumire stricta lui înclinare către problemele practice, legate de munca sa pe șantier. Aceasta îi îndepărtează și, pe măsură ce disonanța între aspirațiile și preocupările lor devine mai evidentă, firul care-i leagă se subțiază din ce în ce mai mult, până când intervine ruptura hotărâtoare, determinată de apariția unui om care la prima vedere se arată a fi interesant — Veniamin Semionovici.

Imaginația infierbântată de romantism a tinerei desenatoare, o împiedică să vadă realitatea și o aruncă în brațele lui Veniamin Semionovici. Acesta speculează cu cinism visurile ei romantice amestecându-le cu născocirile sale relații amicale cu oamenii celebri: Maiacovski, Gorki, Alexei Tolstoi, și cu nenumăratele sale amintiri din locurile pe unde fusese sau... pe unde nu fusese.

„La început, când îl cunosc pe Veniamin Semionovici, crezuse că era un om multilateral, dărz, cu idei înalte, plin de voință; deaceia fusese atrasă de el, sau mai bine zis de lumea în care și-l închipuise ea că trăiește și de preocupările pe care i le atribuia“.

În realitate, Veniamin Semionovici era

un impostor, un aventurier și un „inadaptabil“ la orânduirea sovietică. El spunea despre sine: „...sunt reprezentantul categoriei de oameni romantici, pe cale de a dispărea“. Despuind această autocaracterizare de emfaza și de aparenta ei originalitate, rămâne totuși un adevăr incontestabil: Veniamin Semionovici face parte din acea categorie de oameni care, în condițiile regimului sovietic, nu fac decât să frâneze munca uriașă de construire a comunismului printr'o calculată indiferență — în realitate dispreț față de tot ceea ce se construiește.

Și fără îndoială că această atitudine a lui Veniamin Semionovici pe plan larg, social, se resimte puternic și în viața sa particulară. După ce și-a părăsit soția și copilul pentru a intra în grațiile unei actrițe nu prea tinere (urmărea să-și asigure cu ajutorul ei un post de revizor la un teatru), o ademenește și pe Catia, pe care o părăsește imediat când află că aceasta așteaptă un copil.

Construind acest tip, scriitorul reușește să sublinieze legătura inevitabilă ce există între comportarea individului față de societate în general și comportarea lui față de fiecare om în parte, arătând că sfera socială de activitate nu se poate separa de sfera de activitate particulară, că, dimpotrivă, ele se interferează, se influențează. Atât timp cât a lucrat în postul de director al clubului, Veniamin Semionovici n'a făcut-o din dragoste pentru muncă, ci pur și simplu din dorința de a se alege și el cu o decorație. Când însă constată că nimeni nu s'a îngrijit de înzestrarea sa cu o decorație, el încetează de a mai depune interes în muncă, își leapădă masca pe care și-o aplicase provizoriu pe figură, rămânând veritabilul Veniamin Semionovici, cu pasivitatea și indolența sa caracteristică.

O autodemascare similară se petrece în momentul când îi parvine vestea „nenorocită“ că va trebui să fie pentru a doua oară tată. El devine grosolan, brutal și respingător în atitudinea față de Catia. În cele din urmă fuge ca un dezertor, evitând să-și ia răspunderea. Tragedia Catiei începe în clipa când Veniamin Semionovici își părăsește morga impunătoare și devine natural, adică meschin și găunos, trivial și mărginit. Aureola romantică ce împodo-

bise figura „eroului“ în imaginația Catiei, se risipește, nu fără a lăsa în sufletul ei răni greu de vindecat. Neîndoielnic, e o dramă, care în alte împrejurări sociale ar fi luat proporții tragice, mergând până la sacrificarea eroinei. În societatea sovietică însă, un astfel de desnodământ — în general — nu poate avea loc. Catia reintră în viață prin muncă, și, însfârșit, își recucește fericirea, de data aceasta o fericire sănătoasă, durabilă, căsătorindu-se cu Alexei. Nici Alexei nu a ajuns la această rezolvare pe o cale netedă. Când este părăsit de Catia, Alexei cade într'o stare de acută depresiune sufletească. Munca sa pe șantier se resimte de pe urma sguduirii morale provocate de trădarea fetei iubite. Alexei își pierde încrederea în sine și în cei din jurul său. Dar conștiința înaintată de om sovietic, cu o forță morală de neînvins, mediul în care trăiește, caracterizat deasemeni prin vigoare morală, îl smulg pe Alexei îndoielilor și sbuciumului sufleteș. Alexei înțelege că el nu trăiește numai pentru sine. „Dacă exist numai pentru mine, atunci la ce mai exist!“ — întreba cândva Gorki. Aceeași problemă a stat și în fața lui Alexei Jurbin și el a rezolvat-o la o scară morală neobișnuită eroilor de roman înfățișați în mediul burghez. În momentele sale de desnădejde, Alexei și-a amintit de istorisirea bunicului său Matvei Jurbin, despre un oarecare Oșca Sumoscoi, care și-a omorât iubita și apoi s'a sinucis. Alexei s'a gândit că el niciodată n'ar putea proceda așa, deoarece el nu trăiește numai pentru sine, viața și munca sa aparținând întregului popor. Dragostea sa puternică pentru Catia îl determină să-i ierte greșala comisă față de el și față de ea însăși. Căsătoria lor constituie piatra de hotar care marchează sfârșitul unui drum de dureri și înfrângeri și începutul unui alt drum, care, chiar dacă nu va fi lipsit de unele suferințe trecătoare, va constitui totuși un drum spre fericire.

Desigur că unii cititori ar putea să obiecteze: nu este oare o inconsecvență a scriitorului faptul că la început prezentase pe cei doi tineri ca fiind conștienți de distanța ce-i desparte, iar la sfârșit (după ce intervinse și trădarea Catiei) îi prezintă pe eroi într'o ipostază nouă, lăsând să se întrevadă urmările fericite ale căsătoriei lor?

Nu este o inconsecvență. Autorul a urmat calea firească a dezvoltării sentimentelor eroilor și nu a făcut salturi nejustificate, nemotivate din punct de vedere psihologic. Eroii săi au parcurs o evoluție complicată în acest răstimp. Se pune întrebarea: în ce sens s'au petrecut aceste modificări în gândirea și starea lor sufletească pentru ca autorul să fie îndreptățit să dea problemei rezolvarea pe care a dat-o?

Fiecare din eroi s'a dezvoltat în sensul apropierii de celălalt. Alexei a început să citească manuale de istorie și geologie, străduindu-se să înțeleagă ceeace o entuziasma pe Catia. Apoi a început să învețe matematică și fizică, pentru a deveni un constructor instruit, așa cum era fratele său, inginerul Anton Jurbin. Mergând pe această cale, Alexei înțelege temperamentul romantic al Catiei, începând să priceapă curiozitatea ei pentru exotic și inedit. În același timp, Catia, care suferise o cruntă dezamăgire, se legase mai strâns de realitate. A început să înțeleagă dragostea lui Alexei pentru muncă, și asta a fost suficient pentru ca iubirea ei să revină, dar sub forme noi. Seriozitatea și fidelitatea înlocuiseră superficialitatea și nepuința de a distinge ceeace e bun și nou de ceeace e rău și învechit.

Fără a prezenta această transformare a eroilor, soluția scriitorului ar fi părut artificială, arbitrară, în discordanță cu dezvoltarea firească, umană, a faptelor și sentimentelor.

În viața de familie a lui Victor Jurbin, fratele lui Alexei, mocnea în același timp un conflict de un dramatism la fel de puternic. Absorbit de munca sa pe șantier și, în ultimul

timp, de o invenție importantă la care lucra, Victor își neglijează soția, relațiile între soți devenind din ce în ce mai reci, mai distante. Dramatismul acestui conflict se intensifică prin neînțelegerea pe care o manifestă Lida față de preocupările soțului ei și prin soluția egoistă și ineficace pe care o adoptă. Lida se închide cu îndărătnicie într-o tăcere nemotivată. Ea nu desvăluie soțului ei frământările care o chinuie, ci merge pe calea spovedirii în fața altora, rezolvare deloc salutară și deloc fericită. În cele din urmă Lida părăsește casa Jurbinilor. Acest act hazardat îl va regreta mai târziu. După un an, când se întoarce, Victor o primește cu răceală și indiferență, arătându-i că ei nu mai pot fi soț și soție, ci doar prieteni. Legătura lui Victor cu Lida nu mai putea fi reînodată. Scriitorul lasă să se întrezărească și perspectivele cicatrizării acestei răni, dovedind că în orânduirea sovietică, tragediile personale se pot rezolva în mod constructiv, evitându-se prăbușirea morală a eroilor tragediei.

Romanul lui Vsevolod Cocetov aruncă lumină asupra unor aspecte noi (pentru literatură) ale familiei sovietice: dragostea și prietenia în condițiile celei mai înaintate orânduirii sociale.

Romanul constituie o pildă pentru scriitori în ceeace privește redarea pe plan artistic a vieții particulare a omului sovietic, fără a escamota aspectele ei dramatice. O astfel de prezentare nu întunecă figura omului sovietic, ci dimpotrivă, o pune în adevărata ei valoare, subliniind vigoarea și plenitudinea caracterului acestor oameni, care reușesc să depășească tragediile personale, altădată fatale.

D. Soreanu

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice, privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZA.

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București.
Telefon : 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40.

ADMINISTRAȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București.
Telefon : 1.17.92.

ABONAMENTE ANUALE : lei 60

ABONAMENTE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, PRIN
FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN
INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.